De doopvont

F. Bordewijk

bron
F. Bordewijk, *De doopvont*. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam / Den Haag 1952

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bord001doop01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

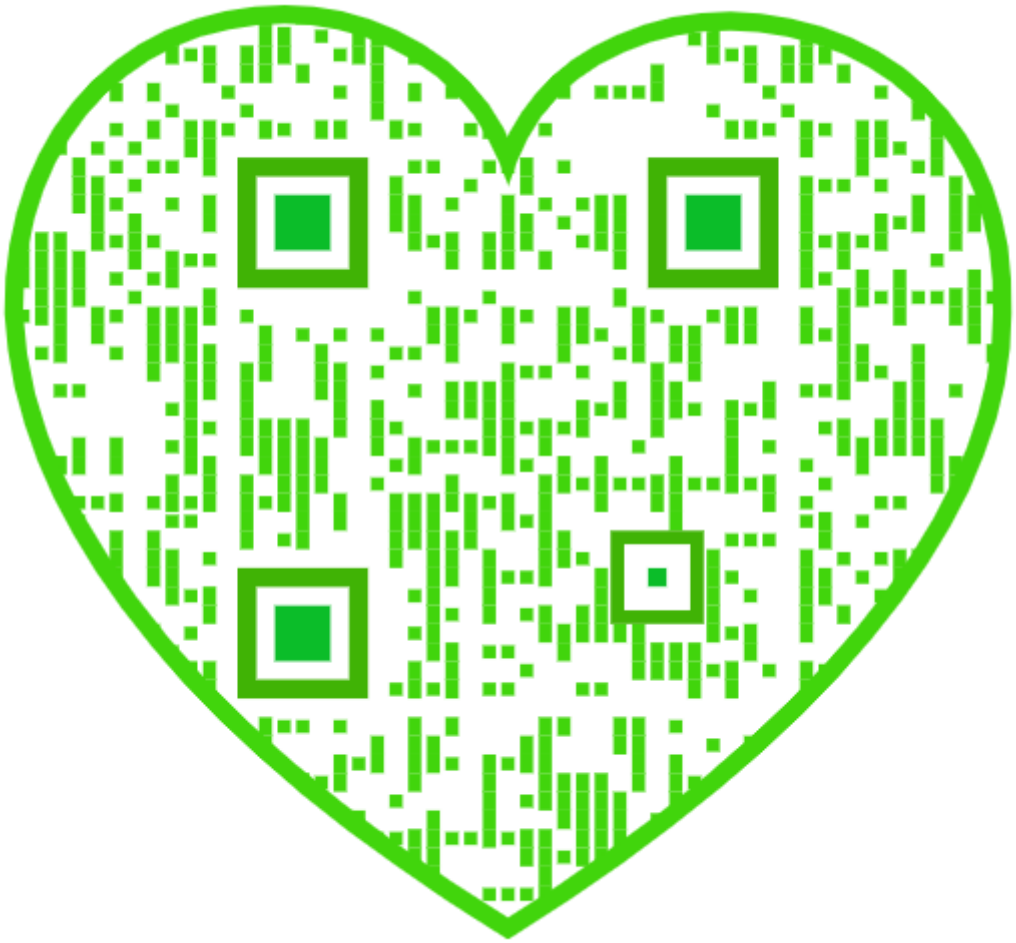

Aan mijn vrouw

Voetstuk

Van Hogendorps Grondwet en Lieflijk Gedakt

Amos de Bleeck was op weg naar huis, die vroege ochtend van September. Hij had zijn gewone morgenwandeling nagenoeg volbracht en zag reeds voorbij de brug iets van het grote stenen gebouw, maar nog niet daarachter zijn woning.

Hem was de laatste jaren steeds meer de energie eigen geworden van de ouderdom, het korte slapen, het opstaan voor dag en dauw, opdat toch maar zo weinig mogelijk verloren zou gaan van de rijkdom van het bewuste leven. Hij wist dit zeer goed van zichzelf, want sinds hij volgroeid was waren zijn daden en gedragingen niet alleen op een doel gericht, maar ook onderworpen aan eigen onderzoek nopens de drijfveren. Daarom vertoonde hij niet de typische ouderdomsonrust; hij hoefde haar zelfs niet te bedwingen, en ook dat was hem bekend.

Er ging nog weinig verkeer over de straatweg langs de Vliet, en op het water. Naar het laatste keek hij het liefst, omdat hij van water en van schepen hield, vooral van de grote havens. Eens had hij tegen zijn oudste halfzuster, Lea Bearda, gezegd:

- In een fabriksstad zie je een bundeling van kracht van een streek of desnoods van een land; in een zeehavenstad zie je een zoveel bonter en grootser bundeling van kracht van de hele wereld.

Toch was hij er niet toe gekomen zijn huis en zijn kleine park, het ouderlijk erfdeel, te verlaten; toch was hij hier blijven wonen, in de omtrek van Den Haag, en zijn belangen lagen in verschillende fabrieksteden en verschillende fabrieken. Ook had hij aandeel genomen, zij het een onbeduidend, in de glasblazerij van zijn zwager Bearda, aan wie hij overigens een hekel had, met wederkerigheid begroet. Dat wist hij evenzeer, en het verwonderde hem niet, aangezien hekel een actie en reactie is van het instinct, en de instincten onder alle roerselen in de mens het zuiverst bewaard zijn gebleven door hun dierlijke oorsprong. Ook hoefde hij niet te vragen wanneer die hekel was ontstaan en bij wie van beiden oorspronkelijk. Op het ogenblik van hun eerste samentreffen hadden zij die hekel gevoeld en van elkaar begrepen, zoals kleuren eerst vloeken wanneer men ze bij elkaar brengt, maar dan ook onmiddellijk en gelijktijdig. Het speet hem alleen dat het instinct van Lea dit aanstonds had geraden, en zij niet nodig had de hekel bevestigd te zien in de wederkerige aanspraak. Zij hadden het nooit over zich kunnen verkrijgen elkaar Gerard en Amos te noemen; het was Bearda en De Bleeck, en het bleef dit door alle jaren. Anderzijds speet het hem niet te zeer, want Lea had geen natuur om onder deze koelheid tussen haar man en haar broer gebukt te gaan. En overigens viel er aan zulke dingen toch niets te veranderen.

De Bleeck liep langs het water met zijn normale snelle wandelpas. Hoewel hij de zeven kruisjes naderde was zijn figuur slank en zijn loop

kloek gebleven. Hij ging nog blootshoofds. De opvallende linkerzijde van zijn gezicht was gekeerd naar de vaart. Uit de verte gezien door het oog van een tegenkomer vielen dadelijk de twee kleuren op die zijn gelaat in loodlijn bijna symmetrisch deelden, en dacht deze aan een onschuldige, zij het uiterst ontsierende 'wijnvlek'. Bij nadere beschouwing sloeg men spoedig de blik neer omdat De Bleecks misvorming behoorde tot de zeldzame waarbij de schroom het wint van de nieuwsgierigheid, ook al kan de beschouwer daarvoor geen reden opgeven. De misvorming van de linkerhand hield hij steeds bedekt door een handschoen van zwart garen, ook thuis, maar de gelaatshelft was niet te verhullen zonder ondraaglijk ongerief, en dus gaf hij haar bloot aan de blik. Men vergat de verminking overigens met een gemak waarop de beschouwer zich wel eens met verwondering bezon, maar dat op de Bleeck zelf niet de geringste indruk maakte. Hij was het gewoon door ieder die hem eenmaal kende voor fysiek normaal te worden aangezien; het sprak voor hem ook vanzelf. Lea zei tegen Sara, kort nadat het verband was weggenomen:

- Je zult het zien; zijn persoonlijkheid stelt heel de rest in de schaduw. Als iemand een kwartier met hem praat let hij er niet meer op.

De Bleeck liep in die kaarsrechte houding waarmede de ouderdom de dood uitdaagt. Hij begreep dat hij er zich voor moest hoeden te overdrijven. Tot dusver bleef zijn houding natuurlijk en daardoor bewonderenswaardig. Hij streefde niet naar misplaatst vertoon van jeugd; hij wilde zijn leeftijd wel weten, voor zichzelf niet minder dan voor anderen, maar hij wenste een model van zijn leeftijd te blijven. Hij nam zich voor nimmer te vervallen in de tragische worsteling tussen leefkracht en ouderdom, waardoor de mens ophoudt model te zijn. Houding, loop, geringe slaap, vroeg aanvangende en lange dag waren voor hem nog een natuurlijke noodzakelijkheid, niet de dwang van een leefregel.

Ook thans, als zo vaak tijdens zijn eenzame morgentochten, ging hij vervuld van gedachten aan zijn leeftijd en aan de ouderdom in het algemeen. Hij meende dat, gelijk veel planten tweemaal per jaar bloeien, ook de mens tweemaal in het leven een bloei aanwijst: de jeugd met haar uitbundigheid, en de ouderdom met zijn ingetogenheid, de jeugd met haar felle kleuren, de ouderdom met zijn pasteltinten; tussen deze beide is de mens bloedrijk, vochtig, vaal, onopvallend en min of meer grof; de mens, - tenminste de man. En overigens, dacht hij, de ouderdom is geen vast begrip, evenmin als de jeugd. De mens groeit zich in in zijn ouderdom zoals hij zich uitgroeit uit zijn jeugd. De wijsheid van moeder Natuur openbaart zich hier door een voorbeeldige geleidelijkheid. De jeugd kan misschien nog vrezen voor de ouderdom; dat is dan een spookbeeld, want de ouderdom vreest niet meer. En wie van zichzelf zegt: 'ik ben oud', vindt onmiddellijk iemand tegenover zich van wie hij kan denken: 'maar hij is ouder dan ik'.

Hij was versatiel genoeg om vlak daarop te denken: wij kunnen niet leraren, wij zijn leerlingen, wij zitten eeuwig op de banken, in de school zonder meester, en het enige wat wij daar leren, onszelf leren, is dat wij niet kunnen weten. En als wij dit dan eindelijk in onze hoogste ouderdom hebben geleerd, en verzuchten: ‘wij weten eigenlijk nog altijd niets’, dan sterven wij, en dat doen wij hoogst zelden met de allure van Socrates.

Toen werd De Bleeck somber, gelijk hij bij tijden worden kon.

Een schipper, een der vele beurtvaarders op de Vliet die hem van uiterlijk kende, groette met een handzwaai en een hallo. De Bleeck groette terug met zijn stok met haak, die hij op zijn tochten meenam ter wille van de gewoonte en de zwierigheid, doch waarop hij nimmer steunde. Achter deze frisse, levendige schuit kwam, log deinend in haar kielzog, een tweede motorboot, breed, plat, tot het gangboord liggend op het water, geladen met tuinbouwproduct dat flets leek en ziekelijk, moeizaam voortstotend met doffe, onregelmatige donderslagen uit de knalpijp en een geweldig uitwaaierende staart van bruine, schier korrelige stookolierook die het uitzicht over het water daarachter volkomen dekte. Een troep volk, vrouwen en mans, vijf stuks, stond stil bijeen op de voorplecht. De Bleeck hield even halt aan de beschoeiing, zijns ondanks getroffen door het vervaarlijke in de armoede van dit onbekende vaartuig. De mans en vrouwen keken honend terug, maar riepen niets naar de opmerkelijke staander op de kade. Onder het voorbijvaren draaiden hun hoofden en de ogen in die hoofden als vijftien uurwerken naar hem toe.

Boos volk, boos volk, dacht De Bleeck. Hij had een afkeer van slechte mensen die hun slechtheid adverteerden. Met hen die de slechtheid alleen vertonen wanneer en waar het practisch nut afwerpt kon hij wel meevoelen. Hijzelf was allerminst een goed mens, daarvoor bezat hij te grote veelzijdigheid. Maar deze uitstalling ener tot slechtheid vervallen armoede, nutteloos en dus zinneloos, nauwelijks meer van onze tijd en onze maatschappij, stuitte hem. Ook leek het op een onbepaalbare manier een kwaad voorteken, wat hij weliswaar niet tot een overweging liet uitgroeien, en desondanks onderbewust aanwezig voelde.

Het grote huis stond niet ver van de straatweg. Het was al sinds lang niet meer bij De Bleeck zelf in gebruik. Tijdens de bezetting had hij het opengesteld voor allerlei onderduikers, Joden - ofschoon hij antisemiet was - ondergrondsen, communisten, ook voor wapentuig, munitie, benzine, olie en carbid. Thans woonden er verscheidene gezinnen en werd er op de begane grond kantoor gehouden door een vennootschap die buitenlandse agenturen onderbracht.

Het was een statig gebouw, naar de Hollandse trant afwisselend in baksteen en gladgehakte moppen natuursteen, uitnemend van afmetingen, te hoog echter voor park en landelijke omgeving. De Bleeck bewoonde in een hoek van het niet grote park een vriendelijk buitenhuis, klein van woon-

ruimte, maar goed van indeling. Het viel op door een pannendak van platte leien in zeer dof donkerrood, tonig geworden met de jaren, en sierlijk van lijn.

- Ik weet er een naam voor, zei Lea indertijd. Noem het ‘lieflijk gedakt’. Dat zag ik eens staan op een orgelpijp in een dorpskerk, toen ik in de orgelkast keek.

De Bleeck vond het wat zoetig klinken. Indien een huis een naam draagt, leggen negen van de tien voorbijgangers verband tussen de naam en de bewoner van het huis. Hij kon onmogelijk voor lieflijk gedakt doorgaan, geestelijk, noch lichamelijk, ook niet in de tijd dat hij nog ongeschonden was. Maar het klonk toch aardig, en het huis lag ver van de straatweg. Dus kreeg het deze naam boven de voordeur, zij het in heel kleine lettertjes.

Hij was om zeven uur thuis, ging werken in zijn kantoortje en rookte een paar pijpen. Het meisje Wierasastra vertrok te kwart voor acht naar haar sigarenwinkel in de Haagse binnenstad. Zij kwam hem niet groeten; hij had dat verboden; hij wilde niet gestoord worden vóór het ontbijt. Hij zag haar gaan.

Hij had een leven vol verwikkelingen, groot en klein, meestal gezocht en vaak geschapen. Hij was twistziek, zij het niet bepaald querulant. Geen beter middel om fit te blijven dan twist, verkondigde hij wel, al stak daarin ook enige badinage. Eén ding echter had hij zich zo sterk ingebeeld dat het voor hem was geworden tot een werkelijke levensbehoefte: hij kon niet slapen als er niet ergens een proces van hem liep. Hij voerde er soms enige tegelijk, en minstens eenmaal per maand, jaar na jaar, werd de naam De Bleeck afgeroepen op de rolzitting van een Kantongerecht, of van een Rechtbank, of van een Gerechtshof ergens in het land, tot zelfs op die van de Hoge Raad der Nederlanden toe. Hij was gul in helpen met geld of hoe dan ook, maar secuur, op het bekrompene en vrekkige af, waar het verplichting betrof. Zijn kennis van recht en wet had hij reeds lang, tot op de overblijfsels van enkele standaardbegrippen, verloren, en toch genoeg daarvan behouden om zich als vaste raadsman een advocaat te kiezen van wie, bij een practijk van geringe omvang, het kundig vakmanschap zijn aandacht getrokken had. Bovenal intussen waardeerde hij in dezen de bescheiden nota's.

Zijn agressieve aard deed hem in de loop der jaren enige malen geraken in de verwikkeling van belediging, mondeling en eerder nog schriftelijk. Zijn particuliere secretaris had in de beginne wel geaarzeld het gedicteerde letterlijk over te nemen en vragend, ietwat geamuseerd, opgekeken. Dan gaf De Bleeck door een knikje te kennen dat hij het meende. De laatste jaren trok de secretaris alleen maar met de wenkbrauwen. Hij had al ervaren dat zulke onnodige uitvallen doorgaans zonder nasleep bleven. Maar men kon het nooit weten, en inderdaad kwam De Bleeck er niet altijd af zonder kleerscheuren.

- Je denkt, Van der Mark, zei De Bleeck eens, onder het opgeven van een brief, dat ik een zonderling ben. Ik doe zonderling, dat is heel wat anders. En trouwens, wie mag de staf over me breken? De mensen zijn veel gekker dan ze van zichzelf denken; ze weten het nog niet half. Ik ben minder gek dan zij; ik behoor tot een exceptionele categorie; onder ons gezegd, Van der Mark, ik vat mezelf meestal niet helemaal ernstig op; het is genoeg als anderen dat doen. Jij bijvoorbeeld; van jou eis ik het. Ga nu door: 'U kunt opvliegen en barsten.' Punt.

De Bleeck verdedigde zichzelf in de strafzaak, daar hij zulke gevallen niet aan zijn advocaat overliet. Deze zou met verzachtende omstandigheden aankomen, wijzen op een aangeboren lichtgeraaktheid, en zo meer. Daar bedankte hij voor; hij wenste geen uiteenrafeling van zijn innerlijk in de rechtzaal; hijzelf kon de verdediging beter voeren en vooral subtieler. Hij betoogde dat in het woord 'kunt' geen wens lag opgesloten, maar alleen een objectieve mogelijkheid, ja zelfs een menslievende waarschuwing. De politierechter intussen verklaarde het verweer onvoldoende uit de overweging dat opvliegen noch barsten in 's mensen natuur ligt, de uitlating daarom bezwaarlijk kon zijn ingegeven door bezorgdheid voor het heil van een medemens, en ze dus een beledigend karakter droeg. De Bleeck kwam er niettemin af met een geringe geldboete, en was zo vrij in deze uitslag het amusement te verdisconteren dat zijn betoog de rechter toch wel verschaft moest hebben.

Er bestonden ook verwikkelingen die hij niet zocht en die hem zorg baarden. Van deze was zijn huisgenoot Frederik de voornaamste.

Eén intussen hinderde hem het meest, terwijl en omdat hij er de schepper van geweest was: hij had zijn vrouw genoodzaakt hem te verlaten. Zij waren sinds twintig jaar feitelijk gescheiden. De vrouw woonde in Den Haag op kamers. De alimentatie die De Bleeck haar maandelijks verstrekte was nauwelijks toereikend. Verhoogd naar gelang van de prijsstijgingen der latere jaren bleef zij amper voldoende. Maar de vrouw vroeg nooit om meer, hetzij rechtstreeks, hetzij via de rechter; ze vroeg nooit om iets, wat ook. Dit proces, dat De Bleeck eigenlijk wel gewenst had in de hoop het te verliezen, ontging hem. De vrouw heette Aleida Merkelstein. Zij was van goede familie zonder geld. Zij noemde zich niet De Bleeck, omdat zij meende dat haar man dit niet wenste, al had hij zich dienaangaande nooit geuit.

Over het geheel was De Bleeck met zichzelf best tevreden. Na zijn juridische studie werd hij directeur van een vuurwerkfabriek. Dit was tekenend voor hem, maar hij kende zichzelf toen reeds genoeg om te weten dat het tekenend was, en de wetenschap daarvan had haar invloed op zijn keus doen gelden. Hij wist van vuurwerk niets, tenzij van het symbolische in een conversatie; hij kon echter geld fourneren dat nodig was voor de uitbreiding van het bedrijf met nog enkele opstallen. Reeds vanouds vloog

er nu en dan een van de vele gebouwtjes de lucht in met een verschrikkelijk geratel, doch nooit waren er persoonlijke ongelukken gebeurd. De fabriek lag een eind weegs buiten de bebouwde kom der stad. De bevolking was aan dit rumoer al gewend en men zei zelfs dat het zo regelmatig gebeurde dat men er zijn horloge op gelijk kon zetten. De Bleecks mededirecteur was een bekwaam vakman en deed het technische werk. Zij schoten redelijk goed met elkaar op, vooral omdat al gauw tot uiting kwam dat De Bleeck zakelijk inzicht paarde aan vermogen tot organisatie en reorganisatie, en zonder de techniek te begrijpen en zich daarmee te bemoeien op de duur bezoek heel goed te woord kon staan, de correspondentie - behalve in geval van technische klachten - verzorgen, enzovoort. Hij vertoonde toen echter reeds een eigenaardigheid. Hij had een ongewoon hoog kantoorbureau doen maken, zat daarachter op een lage stoel, en plaatste de bezoeker op gelijk niveau, zodat zij, tegenover elkaar, weinig meer zagen dan elkanders sprekende, knikkende en rollende hoofden boven het blad. Op zijn vijftigste jaar was hij als directeur afgetreden en commissaris geworden; hij bleef aandeelhouder. Hij kwam er nog vaak, ook al kon hij met de zoon die de overleden vader als directeur was opgevolgd niet best overweg. Hij liep graag op het terrein tussen de vele lage gebouwtjes, ter wille van de veiligheid gescheiden en elk bestemd voor een bepaald onderdeel der productie. Met gerechtvaardigde trots kon hij er aan denken dat hoofdzakelijk door zijn toedoen de fabriek een belangrijke uitvoer naar het buitenland had verkregen. Zelf had hij daarvoor indertijd veel gereisd.

Een buitengewoon groot aantal meest heel kleine commissariaten en eigen vermogensbeheer vulden vanaf zijn vijftigste jaar zijn leven. Zijn dagelijkse post was omvangrijk en eiste een secretaris, temeer daar De Bleeck ook in het niet-zakelijke nog altijd een druk leven had en liever brieven tekende dan schreef.

Terwijl hij uit een dossierkast enkele genummerde mappen trok, die zo straks behandeld moesten worden, hoorde hij gestommel boven zijn hoofd. Half acht. Frieda Freida was opgestaan. Op zijn klok hoefde hij niet te kijken. Hij wist dat het meisje punctueel was, want dat had hij haar gauw bijgebracht. Maar bovendien had hij met de jaren een bizondere gevoeligheid voor de tijd gekregen die sommigen verbaasde. Hij kende, tot op een enkele minuut nauwkeurig, de tijd; hij bezat een absoluut tijdsbegrip, zoals een pianostemmer een absoluut gehoor; het kleine, gouden horloge in zijn vestzak, eertijds door zijn moeder gedragen, raadpleegde hij zelden of nooit; hij wond het alleen maar op.

De gedachte aan Frieda bracht hem, als zo vaak, op die aan zijn jongste halfzuster Sara, door een associatie die hij nooit had kunnen verklaren. Maar - dacht hij er over heen, wanneer een poging tot het leggen van verband weer eens mislukt was - er moet ook iets te raden blijven. Hij raakte dikwijls vaag gedrukt zodra hij maar aan Sara dacht, zij het minder

dan wanneer hij dacht aan zijn huisgenoot Frederik. Toch volgde zij deze in zijn binnenste op de voet. De Bleeck sneed een karakter open als een meloen, en of hij het nu wel goed sneed, zodat het gehele innerlijk bloot lag, - daarom bekommerde hij zich minder. Hij behoorde tot degenen die zelden en dan nog hoogst bezwaarlijk hun opvatting omtrent een medemens wijzigen. Voor hem stond het onmiddellijk vast dat baron Brandenburg het grootste leeghoofd was van Zuid-Holland. Daar moest de arme Sara nu mee door het leven. En dan heette dat rund nog briljant Marmaduke van zijn voornaam. Voor Lea voelde hij dit medelijden allerminst, echter niet omdat zijn zwager Bearda hem sympathieker was, want, ook al waardeerde hij in deze wel de fabrikant, het tegendeel was waar. Maar Lea had een heel andere natuur. Zij moest zich met Bearda redelijk gelukkig voelen. Hij begreep dat niet, maar zij zou, practisch gesproken, met iedere man gelukkig zijn geweest.

De Bleeck hoorde dat Frieda nu bezig was in de keuken, en dit vertrouwde huiselijke geluid van een land dat de vrede had herwonnen deed hem zijn zorgen van zich afschuiven. Hij keek even het park in, dat mooi was met de herfst, maar waarin hij niet meer wandelde sinds het gebruik van het grote huis door anderen. Hij had zich om het bijgebouw waar hij woonde een klein eigen territoir geschapen door een kwartcirkel van lage groene paaltjes tot aan de twee grenssloten die haaks op elkaar lagen, en dat werd, ook zonder tussenscheiding, geëerbiedigd door de huurders. Hij gebruikte het pad slechts als overpad naar zijn huis. Zijn oog controleerde desondanks de verste parkhoeken, en als de man van de naburige kleine kwekerij die het moest verzorgen ook maar in het geringste nalatig was had hij een uitbrander te wachten. Op een klein gazon stond een groepje van vier oude berken met buitengewoon fijn uitgesneden blad. Zij waren aristocraten onder hun soortgenoten, en De Bleeck noemde ze dan ook ‘de aristocraten’. Hij bezat een afzonderlijke genegenheid voor het groepje, terwijl het hem toch niet afleidde van zijn gewone weg. Een blik vanuit de verte was hem voldoende.

De Bleeck wenste voor de buitenwereld niet te weten dat hij in iets zo zoetvoerigs woonde als ‘Lieflijk Gedakt’. Op zijn briefpapier stond de naam van de buitenplaats, die ook op het hek prijkte en nog eens op het grote gebouw zelf: Van Hogendorps Grondwet. Deze naam was geen eigen vinding van de familie De Bleeck, maar door zijn vader overgenomen van een boerderij die hij had aangekocht in de Haarlemmermeerpolder waar de eerstgestichte hoeven vaak majestueuse namen dragen wegens de zege van onafzienbare bouwlanden op onafzienbare wateren. Het huis, tientallen jaren jonger dan de hofstede ver weg, voor deze tijd ouderwets royaal, droeg zijn trotse naam met ere. Dat voelde De Bleeck, dat onderging hij. En daarom: als hij een poststuk ontving met Lieflijk Gedakt op het adres, schrapte hij dat door en zond het stuk terug, hoe dringend het wezen

mocht. Een van de dingen die hij in zijn secretaris waardeerde was dat deze bij het schiften van de post de ongevallige woorden dermate dik en wild met blauw potlood annuleerde, dat de bedoeling niet viel mis te verstaan: de discriminatie door de afzender werd beantwoord met een belediging door de ontvanger.

Te acht uur klopte Frieda. In de huiskamer, aan de andere zijde van de middengang, zette De Bleeck zich aan zijn sober ontbijt. Hij had slechts haar aan tafel. Hij liet Frederik Bearda doen naar believen. Zijn stoel en servies stonden gereed, maar kwam hij niet, dan werd hij niet geroepen. De Bleeck had zijn neef, het oudste kind van zijn zuster Lea, bij zich in huis genomen, omdat deze uit het lood geslagen jongen het bij zijn moeder niet - zelfs bij Lea niet - kon uithouden en had verzocht voor een poos bij De Bleeck zijn intrek te mogen nemen. De Bleeck was in zover een goed kenner van de naoorlogse jeugd die veel had meegemaakt, dat hij zijn neef geen enkele regel voorschreef. Er kwam met dat al in diens toestand geen verbetering. Hij ontweek meestal zijn huisgenoten.

De Bleeck had zijn ontbijt gauw genuttigd; hij bleef nog even aan tafel en sloeg het ochtendblad op. Zij hadden nauwelijks een woord gewisseld. Het meisje toonde de gezonde honger van haar jaren en begon aan haar zoveelste boterham en kop thee. Zij was van uiterlijk een knap jong ding, vrij klein, goed gevormd, stevig, donker, met een mooie blos. Terwijl De Bleeck achter zijn krant door het geluid van geschonken thee even op haar aanwezigheid opmerkzaam werd, bedacht hij dat ook dit door hem in huis genomen kind bitter weinig aanraking met hem had. Echter gaf, behalve haar werk hier, de omgang met Wierasastra afleiding, want hij had indertijd begrepen dat hij die beide vriendinnen, haast zusters, niet kon scheiden.

Frieda Freida heette naar haar wettelijke vader die niet tijdig een actie tot ontkenning van de wettigheid van dit kind had ingesteld, maar er ook geen belang bij had omdat de moeder uit overwegingen van behoorlijkheid hem nooit om alimentatie had aangesproken. Wel was hij van haar gescheiden wegens haar overspel. Nadien hertrouwde zij met een zekere Hartman, de werkelijke vader, een sigarenwinkelier in de binnenstad van Rotterdam, en een Jood. Zij en hij hielden echter het werkelijk vaderschap voor het meisje geheim, en niemand behalve dit echtpaar en de eerste echtgenoot wist ervan. Zou De Bleeck het geweten hebben, dan hadden moeilijkheden niet kunnen uitblijven, want hij was antisemiet. Nu hij daarvan niet wist was hij het meisje wel genegen. De samenstelling van Frieda met Freida klonk aardig in zijn oren, en hij noemde haar een enkel maal voluit, ook in zijn gedachten. Wierasastra daarentegen werd steeds bij haar familienaam aangesproken, door iedereen, reeds in het gesticht. Zij had haar ouders vroeg verloren, en herinnerde zich niets meer van hen, wel veel van het weeshuis waarin zij was opgenomen geweest. De omstan-

digheden dreven in Rotterdam de twee meisjes naar elkaar toe, maar, dacht De Bleeck eens, mogelijk had hierbij ook de wederzijdse aantrekkingskracht gegolden van namen die in klank en rhythme op elkaar afgestemd leken; de mens, reeds zover gevorderd in de ontleding van het atoom, weet nog nauwelijks iets af van de samengesteldheid zijner eigen drijfveren, zelfs gebracht op het niveau van het algemeen geldende, losgemaakt van het persoonlijk geval. En, dacht De Bleeck verder, het is nauwelijks verwonderlijk; het bewijst alleen dat de rudimentaire instincten zich nog altijd oneindig meer samengesteld aan ons voordoen dan de stof in haar fijnste bouw; het is, vulgair en oudbakken gezegd, de zege van het raadsel in de levensadem.

Hij onderging het ook zelf in de verhouding welke er voor hem en in hem lag tussen Frieda en zijn halfzuster Sara, en die stellig nergens anders lag dan in zijn binnenste, want deze vrouwen kenden elkaar amper en bestonden in elkanders wereld niet. In de beginne had hij uit een poging om klaarheid te scheppen in iets wat hem boeide gemeend dat de ogen van Frieda hem aan die van Sara herinnerden, - niet de blik, alleen de ogen. Het lichte licht van beider ogen vertoonde een onzekerheid die niet wees op onrust, alhoewel deze eraan ten grondslag liggen kon, maar die de indruk maakte mechanisch te zijn, mineralisch, diamantig, het lijdelijk resultaat van een lichtvalling. Dat het oog als het lichtgevoeligst deel van ons lichaam aanhoudend verandert van glans, kleur en vorm was niets bizonders, ook dat zijn metamorfosen zich konden afspelen buiten iedere gemoedsbeweging om, zoals ook een diamant geen gemoed heeft en toch elk moment verandert, - geen gemoed althans naar menselijk begrip en menselijk perceptievermogen. Deze twee ogenparen hadden desondanks stellig iets persoonlijks in de zin van uitzonderlijk, maar ook dit verklaarde aan De Bleeck de telkens opduikende gedachte-associatie niet, evenmin als iemand met een ‘wijnvlek’ in het gelaat de herinnering behoeft op te roepen aan iemand anders met ook een ‘wijnvlek’. Eerder kon men zeggen dat de aanschouwde ‘wijnvlek’ de aandacht dermate concentreert dat elk vergelijkingsmateriaal wegvalt.

Hoe dit alles wezen mocht, De Bleeck stond voor een raadsel. Ook thans weer, door het enkel geluid van thee, geschonken in Frieda's theekop, kwam hem even Sara voor de geest, gelijk kort tevoren door Frieda's stap op de vloer boven zijn kantoortje. In elk geval was één ding duidelijk: zijn verborgen voorkeur voor dit meisje boven de vriendin hing krachtens de een of andere duistere verbintenis samen met zijn bizondere genegenheid voor zijn jongste zuster.

Toen, denkend aan het geluid van de thee, standaardgeluid van ochtendvrede in de ontbijtkamer, doorzag hij de bedrieglijkheid daarvan. De symbolen zijn voorstellingen van utopieën, en grove bovendien. De ontplooide vredesvlag is de vrede niet, hoogstens symbool van een wapenstilstand, en

dan nog uiterlijk. De wapens rusten nimmer. Nu, hij bevond er zich best bij. Hij had zijn procedures, zijn moeilijkheden, maar innerlijk genoot hij daarvan. Hij genoot van zijn zorgen, zijn sombere buien; hij genoot van alles, zijn ziekten, zijn pijnen, zijn verminking. Hij genoot omdat hij leefde, omdat zijn hart klopte, en dikwijls dacht hij: ik ben nu op een leeftijd dat ik bij elke hartklop behoorde te denken: Goddank. Vraag intussen niet wat ik doe.

Hij genoot van strijd. Hij streed de strijd om diens eigen waarde, niet om overwinning, nederlaag of vrede. Hij had op de kade een oorlog gevoerd met de vijf op de platte motorboot, nog geen twee uur geleden. Zijn afkeer van toen was op een bepaalde manier ook weer genot. Er waren massa's dingen die hem tegenstonden, voor het ogenblik. Toch werden ook deze door de scheikundige behandeling van het herdenken - zijn herdenken - tot genot. Hij bezat een soort Platonische wijsbegeerte voor privé-gebruik: al wat hij deed of ondervond was goed - voor hemzelf. Het maatschappelijk bedenkelijke van dit standpunt zag hij duidelijk in, maar hij legde het ook aan niemand op, en overigens bedreef hij deze particuliere wijsbegeerte meestal in gedachte, zeldener reeds in het woord. Wat de daad aanging was hij weinig meer inconsequent dan het gros der mensen; hij kon hoogstens af en toe voor enigszins zonderling doorgaan; hij was niet a-sociaal, veeleer het volstrekte tegendeel, en in elk geval maatschappelijk volkomen aanvaardbaar, wat men, ruim genomen, van zijn zuster Sara eigenlijk niet zeggen mocht. De vele inconsequenties in zijn opvattingen lagen onder de controle van een zorgvuldige registratie; bij Sara ontbrak de controle, en zo lag in haar de mogelijkheid te komen tot betreurenswaardige gevolgen. Ondanks dit alles mocht hij zeggen - en zei hij - van zichzelf dat hij geen steriele natuur was, integendeel iemand van verhoogde levenstemperatuur, en die leefde naar alle kanten.

Om niet verder te worden afgeleid las hij zijn krant uit in zijn kantoor. Het dagmeisje kwam te half negen, vrijwel gelijktijdig met zijn secretaris, Van der Mark. Het leven liep in Lieflijk Gedakt letterlijk volgens de klok, waaraan slechts Frederik Bearda zich niet stoorde; maar hij had een onuitgesproken dispensatie.

De secretaris verbleef misschien een halve minuut te lang bij de kapstok, omdat Frieda in de gang was. Hij was op dit meisje een beetje verliefd, maar vreesde dat bij haar slechts behaagzucht gold in het even toeven op de gang.

Van der Mark was voor zijn vak geknipt. Hij zou zich naar elke patroon weten te voegen, ook de lastigste, en De Bleeck was zeker niet gemakkelijk. Zijn houding was nooit onderdanig, maar hij had, in zijn beroep, een geest van rubber. Van De Bleeck begreep hij weinig; hij voelde hem echter aan en wist zijn overigens bescheiden initiatieven goed te plaatsen. Hij genoot een zeer behoorlijk salaris, maar De Bleeck had hem ook alleen voor zich

kunnen winnen door hem hoger loon te bieden dan hij in zijn vorige betrekking kreeg. Als tegenwicht tegen deze voor De Bleeck uitzonderlijke betaling van diensten had hij nu tenminste zijn beste secretaris sinds de bevrijding. Zij werkten de hele ochtend door, en doorliepen na negen uur de als gewoonlijk omvangrijke ingekomen post.

Na de koffiemaaltijd hervatte Van der Mark zijn arbeid. De Bleeck ging uit in zijn kleine bruine wagen, men wist niet waarheen. Frederik Bearda had zich nog steeds niet vertoond.

Een jour

De eerste bezoekers van Sara Brandenburgs jour kwamen nooit vóór zes uur, De Bleeck uitgezonderd. Hij schiep aldus de gelegenheid met zijn zuster nog even afzonderlijk te zijn. Zijn gesprekken met Sara hadden zelden iets om het lijf. Maar hij hield nu eenmaal veel van deze zuster, en kon met haar, meer dan met Lea, vertrouwelijk wezen. Hij verscheen niettemin zelden. Ditmaal was hij aanwezig.

Het werd na zessen vrij vol in de salons. Het was er, gelijk steeds, plezierig van eenvoud. Er hadden zich spoedig groepjes gevormd. Men bediende zichzelf en elkaar van de middagwijn, het gedistilleerd en de zoutjes. Sara had geen mannelijk personeel en haar enig dienstmeisje bepaalde zich tot het binnenlaten van de gasten. Het liet ze niet uit; de later vertrekkenden deden dit de eerdere, en dat werd algemeen aardig gevonden en voegde nog wel iets toe aan de ongedwongen sfeer.

Sara verstond de kunst van ontvangen voortreffelijk. Ze bezat in het geheel geen denkhoofd, maar gevatheid, en ook enkele denkbeelden die enigszins ongebruikelijk werden gevonden en tevens van zulk een aard waren dat haar originaliteit er onschuldig door leek. Haar grote gave was over haar bezoek te waken zonder dat iemand iets merkte. Zij had in haar kring geen enkele vijandin. Haar jours, slechts acht per jaar, in de acht wintermaanden, waren steeds goed bezet.

De Bleeck genoot er van Sara zich te zien bewegen tussen haar gasten, dan staande, waarbij zij opviel door haar lengte en haar broosheid, dan even zich zettend, ook nu en dan onopvallend de bezoekers tot elkaar brengend, wanneer er een groepje dreigde te zeer aan elkander vast te vriezen, bekwaam schikkend en herschikkend, steeds met een beminnelijkheid die nooit verstarde.

Terwijl De Bleeck een ogenblik in de serre uitzag over de afglooiende achtertuin in herfstpracht waardoor de gevels der andere villa's heenschemerden, voelde hij Sara's hand op zijn arm. Zij werd gevolgd door Van Stratum, president van het Gerechtshof, schraal, bloedarm, klein en schijnbaar heel oud, behept met de in een Nederlands rechter zeldzame eigenschap nu en dan te spreken over zijn ambt en er zelfs een enkele maal stukjes over te schrijven, al ging dit alles ook in voorzichtige termen.

- Ha, meneer De Bleeck, zei de oude heer, blij u weer eens te zien. En - voegde hij er bij, nadat Sara vertrokken was - vooral omdat wij op het Hof niets meer van u horen. Er staat tenminste voor zover ik weet geen zaak van u op onze rol.

De Bleeck glimlachte; zijn proceslust was algemeen bekend.

- Dat kan nog komen, meneer Van Stratum, en het zal komen. Voorshands is er geen reden om moedeloos te worden.

Het gezicht van de president betrok even.

- Maar dan vrees ik toch dat ik niet meer van de partij zal zijn. Over een jaar word ik gepensioeneerd. Het heet dat ik dan de pensioengerechtigde leeftijd heb bereikt. Met zo'n term houd je kinderen zoet. Maar wat mij betreft en onder ons, het is een voortdurende benauwenis voor me.

- Dat hebt u dan toch vooruit geweten.

- Foei, foei, laat uw kennis u zo in de steek?

- O, ik ben nauwelijks meer jurist.

- Dan mag ik uw geheugen wel even opfrissen. Toen ik aankwam als jongste rechter in Tiel, toen dacht ik: ziezo, ik zit in de magistratuur voor mijn leven. De grondwetsherziening heeft daar een streep door gehaald.

- Maar me dunkt toch, zei De Bleeck, dat juist u, gemakkelijker dan een ander...

Van Stratum maakte een gebaar van afwijzing.

- De wet hanteren is het tegendeel van de wet ondervinden. Wij rechters zijn bij uitstek ongeschikt voor pensioenering. Wij doen anderen buigen, wijzelf buigen moeilijk, feitelijk alleen voor de dood, en dan nog onder protest.

- Dat was dan menskundig gezien van de oude Grondwet. Alle eer aan Van Hogendorp. Ik ben blij dat mijn vader zijn huis naar hem noemde.

- Daar hebt u gelijk in. Maar tegenwoordig, - het Parlement bezit geen mensenkenners meer: het zijn academici.

- Dat mag u hun niet kwalijk nemen, meneer Van Stratum. In onze tijd beheerst niemand meer de practijk. De practijk is even wisselvallig als de mode.

- Ik neem het ook niemand kwalijk. Maar dat doet niets af van het feit dat het Parlement de rechter niet begrijpt. Ons podium, meneer De Bleeck, is niet alleen maar het symbool van een zekere verhevenheid, het is een toverzetel. We worden er wezens van glas. Het is nog niet zo dwaas te zeggen dat de rechter de wereld niet kent. En dat is nuttig, dat is goed. Zonder dat geen onpartijdigheid. Een mens is nooit objectief. Wij moeten het zijn en kunnen dus geen mens wezen. Wij zijn figuren van hard, doorzichtig glas. Dat maakt voor mij het pensioen zo moeilijk te verduwen. Ik ben dan opeens weer mens. En van iets onmenselijks een mens te maken, zonder enige overgang, - dat noem ik eerst recht onmenselijk.

Hij lachte ditmaal en zei tegen Sara die hem zijn borrel kwam brengen:

- Lieve mevrouwtje, reken er maar op dat u me hier geregeld zien zult, over een jaar, als ik gepensioeneerd zal zijn, op al uw ontvangdagen.

- Dat moest u nu al doen, zei Sara, en dat moest mijn broer Amos ook.

Van Stratum wenkte opnieuw afwerend met de hand.

- Neen, iets van de oude traditie van de magistratuur leeft nog wel in me, al vinden mijn collega's het ook te weinig. Wij rechters worden gecenseerd genoeg te hebben aan onze eigen kring. We blijven zover

mogelijk uit de buurt van de wetgevende en de uitvoerende macht; dat vertelde ik al aan uw broer.

- Maar hier bent u in het leger, zei Sara. Dat weet u toch?

Hij wist het, inderdaad. Haar man was luitenant-kolonel. De Bleeck had schik in zijn zuster. In de huiselijke omgang gaf ze van gevatheid zelden blijk. Haar antwoord was overigens fout, maar het leek hem niet aardig Sara af te vallen.

- Pardon, mevrouwtje, dat ik u tegenspreek, zei de oude heer, maar uitvoeren is primair gehoorzamen, en dus is het leger wel de uitvoerende macht bij uitstek. Alleen daar geldt nog het instituut van blinde gehoorzaamheid.

Daarop, bedenkend dat dit toch teveel de houding van de schoolmeester was tegenover een beminnelijke gastvrouw, vroeg hij zonder overgang:

- Zal ik het voorrecht hebben straks nog meneer Brandenburg te zien?

- Ik weet het niet. Die arme, blinde Marmaduke heeft zijn bridge-uurtje in de societeit. Als hij nu maar de kaarten kan onderscheiden. Misschien komt hij later. Maar in elk geval heb ik een vergoeding voor u: de secretaris van de Albanese legatie. Hij is voor een paar dagen over uit Parijs. Ik heb hem al verteld dat u in de Revue des deux mondes geschreven hebt.

- Dan bent u ondeugend geweest. Is het soms niet genoeg dat mijn arresten me worden nagehouden? Moet nu ook nog zoiets uit de grijze oudheid te eeuwige dage...?

- Toe, toe, niet zo bescheiden. Dat kunt u niet menen. En u hebt een grote indruk op hem gemaakt. Hij schrijft ook, zegt hij, maar hij krijgt het nergens geplaatst.

De Bleeck zag zijn zuster na, die de raadsheer bij de Albanees bracht. Niettegenstaande haar ongestadigheid en gedachtenvluchten zou zij toch nooit verzuimen iets aardigs te zeggen tegen een gast. Want Van Stratum was, hoewel allerminst een snoever, trots op dat ene artikel uit zijn verleden, in dat toen beroemdste onder de tijdschriften der wereld; hij was er trotser op dan op zijn beste uitspraken. Met dat al had hij nooit iemand ontmoet die het gelezen had of zelfs maar wist waarover het handelde: de psychologie van de Nederlandse rechter. Een aureool om een hoofd, dacht De Bleeck, die het stuk evenmin kende, - wat is daartoe meer nodig dan een reputatie? Voldoende, maar ook onmisbaar; geen sterveling is nog in staat geweest zijn eigen stralenkrans te vlechten. Er kan van iemand een vlam uitslaan, maar die te smeden tot een ring is altijd andermans werk.

Welnu, hij, De Bleeck, was liever een man zonder aureool en zonder pensioen. Van Stratum had volkomen gelijk. Wat was een pensioenacte anders dan een afkeuring voor verdere consumptie, uitgereikt in dat enorme abattoir dat maatschappij heet? Kort geleden had hij vernomen van een

departementaal hoofdambtenaar, nu reeds jaren op non-actief, en nog steeds elke werkdag gaande van zijn huis naar zijn vroeger bureau, tot aan de deur van het ministerie en weerom, gelijk een bedelaar die zich even hardnekkig meldt als hij wordt afgewezen. Men kon stellig de pensioenering waardiger dragen, men kon vooruitzien, geleidelijk overschakelen en zijn belangstelling anders richten. Niet elk bezat de dorheid van die vent die per slot niet beter verdiende, want het was om van te duizelen, een bodemloze leegte. Maar hij, De Bleeck, was toch blij zelf de tijd te kunnen uitkiezen waarop hij zich zou terugtrekken, en dan langzaam, vooral dat. Hij had geen aureool nodig om zich aan vast te klampen op het ogenblik dat de vooruitzichten hem ontzonken. Hij nam een sigaret uit een beker en begaf zich in de salons.

Sara had zich voor het moment gevoegd bij een groep waar over Scheveningen gesproken werd. Deze mensen kwamen daar vrijwel nooit, hoogstens voor een bizonder concert of voor een bezoek aan een kennis uit de vreemde, als per abuis neergestreken. Ouderen herinnerden zich de tijd nog van wereldfaam der badplaats, maar dat was allang geschiedenis, en de tweede oorlog had haar in aller ogen de doodsteek gegeven. Hoe druk het er zijn mocht, er was geen sfeer, en men betwijfelde of zelfs de roulette, als die er ooit mocht komen, de zwier van voorheen zou kunnen herstellen. Het was daarom nauwelijks een onderwerp, Scheveningen, en dit niet uit laatdunkendheid, maar uit gebrek aan belangstelling, zoals ook het grote volkspark in het Zuiden van de stad nauwelijks een onderwerp was. Maar een heel oude heer had Scheveningen aangeroerd, en daarom slechts sprak men er even over door.

Een zelfbewust meisje, innemend, wat oppervlakkig, de jonge freule Vroonhoven, vertelde dat ze een enkele maal met de pikeur langs het Scheveningse strand reed. Maar dat was dan ook alles wat ze van de badplaats kende. De oude heer die het gesprek op de badplaats had gebracht knikte, in gedachten. Hij was heel oud, bijna negentig jaar. Ook hij was gepensioeneerd, maar hij droeg zijn ambteloos leven als een model van tevredenheid. Hagenaar van geboorte, lange tijd commissaris van de Koningin in een onzer provincies, had hij na zijn ontslag zich weer in zijn geboortestad neergelaten. Hij ontving zelf nooit; maar in veel salons zag men zijn gelaat met een klein, oud, hard, geelrood buitenkleurtje, en waarin de ogen niet dood waren, slechts in zichzelf gekeerd. Zijn aanvankelijk zeer grote kring van bejaarde vrienden en kennissen werd bij het verloop van de tijd in toenemende mate door sterfgevallen doorbroken, en daar hij alle begrafenissen wenste bij te wonen, zag men hem van lieverlede op alle kerkhoven, bij alle seizoenen. Hij maakte er een soort goedaardige sport van. Het hield hem fris, men kon haast zeggen jong. Verder leefde hij van het verleden; hij verzuimde dan ook geen gelegenheid zijn jeugdherinneringen te toetsen aan die van anderen of ze op te halen als contrast met

het heden. Hij heette Overbos de Ladarc. Een laudator temporis acti mocht men hem niet geheel noemen, wegens zijn tevredenheid met het tegenwoordige, maar slechts het verleden roerde zich werkelijk in hem. Hij zag de melancolie der Scheveningse winterstranden vóór zich, hij rook de uiterst subtiele ziltheid van de winterse Noordzee.

Ook in Sara had het woord van freule Vroonhoven, haar jonge vriendin, weerklank gevonden. Ze gaf blijk van een eigen visie op de badplaats. Ze hield van architectuur. Van de drie kinderen De Bleeck bezat alleen zij, jongste, kunstgevoel, ongeschoold, niet ontwikkeld, en haar mooie huis, Villa Mara, had ze veel meer lief dan haar man. Ze woonde op de Hogeweg, dicht bij dorp en zee, zoveel jaren reeds, maar ze had juist deze zomer voor het eerst het eigenlijke dorp ontdekt. Ze zei:

- Ik maak daar de laatste tijd 's morgens vroeg altijd een wandeling.

Dit was een van haar onschuldige oorspronkelijkheden die men niet recht begreep. En men gaf daar uiting aan.

- Er zijn nog werkelijk aardige stukken, ging ze door, vooral achter het kerkje.

Meneer Overbos waarschuwde dat een belangstellende zich haasten moest. In de hongerwinter was er veel neergehaald en over de rest zou de sanering wel gauw de doodsklok luiden.

- Het doet me plezier dat u me bijvalt, zei Sara glimlachend.

Een zekere mevrouw Garenstroom merkte met een lief mondje op:

- Maar daar kan je als dame toch eigenlijk niet lopen. En wat heb je er te maken?

De oude heer was ondertussen in zijn jeugd gedoken.

- Ik zou die tijd van vroeger nog wel eens willen beleven. Ja, zo een grijze Zondagmiddag in de winter, en dan telt voor mij nog niet zozeer het dorp, als de buurten die toen nieuw waren. Wat liep ik daar als jonge man graag! Dat was van een doodsheid, eenvoudig onvoorstelbaar. En dan het strand, eindeloos verlaten, een zee met lange grauwe rimpelingen, haast zonder geluid, een bladstille lucht, en in de verte zo'n vage mistigheid. Juist dat gestorvene, dat pakte me. En dat is er niet meer; je bent al jaren lang nooit meer de enige op het strand, en één mens is genoeg om alles voor me te bederven.

- O maar, zei Meia Vroonhoven, dan is de tegenwoordige jeugd toch anders. Die zoekt zoiets niet. De jeugd zoekt elkaar. Dat lijkt me toch veel beter.

Sara viel echter de oude heer bij:

- Ik voel helemaal met u mee, meneer Overbos, ik bedoel wat de dingen betreft die de meesten in Scheveningen niet zoeken. Ik raak bijvoorbeeld nooit uitgekeken op die wonderlijke houten veranda's die je hier ziet, soms twee, drie verdiepingen hoog.

- Ja, die veranda's, zei de oude heer, die zijn er tenminste nog, gelukkig.

Zo wijd, en zo intens ongezellig, met nergens een beschutte plek, en vol storm en zand en regen of stekende zon. Die prachtige, schaamteloze onverschilligheid voor comfort, die geniale onherbergzaamheid, geniaal, werkelijk, - waar vind je dat nog verder?

- Kom, zei mevrouw Garenstroom, daar meent u niets van.

Maar Sara vatte het gesprokene op als ernst, zoals het ook was bedoeld. Zijn geestdrift voor iets dat altijd als lelijk had gegolden, maar tevens voor opmerkzame ogen met de jaren origineel geworden was, had haar aangestoken. Ze zei:

- En vergeet u niet dat heerlijke verveloze. Iets wat ik altijd zo graag doe is aan de zeekant langs de huizen lopen, en juist ook in de winter, en dan maar kijken naar al dat verveloze hout, en onder elke deurhaak en elke deuroog zo'n bruine streep ijzerroest.

- Laat me straks jouw deurhaken eens zien, Sara, zei freule Vroonhoven. Kijken of je practijk klopt met je theorie.

- Neen, zei Sara, aan roestcultuur doe ik niet. Mijn huis is me te lief.

Maar meneer Overbos wenste het gesprek te laten in de sfeer van het voorbije. Hij glimlachte.

- In elk geval willen die huizen iets uitdrukken. Zeventig, tachtig jaar geleden heeft de stadsmens de Noordzeekust ontdekt als een woongelegenheid. En hij zocht daar naar harmonie. Hij vond iets lichts en iets luchtigs.

- En dat is weer verloren gegaan, antwoordde Sara. Die kubussen van baksteen vloeken daar. Zoals u zegt, meneer Overbos, ze hadden vroeger oog voor het harmonische. Dat mankeert aan die kubussen.

Hier viel mevrouw Garenstroom weer in; ze was een naar mens dat overal kwam.

- Meneer Overbos spreekt zich toch wel een beetje tegen als hij in één adem die huizen luchtig noemt en onherbergzaam. Luchtig is geen ondeugd, onherbergzaam wel.

- Ik geloof het niet, antwoordde hij. Een luchtige beschutting aan een ruwe zee lijkt me nauwelijks een beschutting. En juist daarom, omdat ze voor ons, gemakzuchtige mensen, al te luchtig zijn, passen ze zich zo perfect aan bij strand en water; ze staan open zowel voor zandstormen als voor schuimvlokken. Zo'n simpele gevel vertegenwoordigt een hele wereld van ideeën. Wie daar wonen zijn altijd aan zee, zelfs in de verst afgelegen straten en de diepste kelders. Dat hebben die oude bouwers goed uitgedacht. Ze hebben hun huizen niet gebouwd als woningen voor mensen, maar als woningen voor zee en wind en zand. De mensen worden er hoogstens geduld, als lastposten.

Weer glimlachte hij, en zijn hoorders glimlachten ook. Men vond iets grappigs in zijn overdrijving. Hij zei:

- Mevrouw Brandenburg, als u u kunt aanpassen aan mijn tempo, dan

moet u me toch eens het genoegen doen van een gezamenlijke wandeling door dat Scheveningen waar we allebei van blijken te houden, wij tweeën alleen.

De gastvrouw rees op. Ze moest een nieuwe bezoekster verwelkomen. Dan kon ze zich tevens onttrekken aan een kring waar Overbos en zij dreigden de boventoon te gaan voeren.

Het was thans vol geworden, terwijl het toch nog vroeg was in het winterseizoen. Maar deze mensen zochten, na de verstrooiing in de zomer, op hun buitenplaatsen, hun landhuizen, of - veel zeldzamer - in de vreemde, zo gauw mogelijk in hernieuwd contact met elkaar het genoeglijke van weerzien en aaneensluiting. Zij waren geen mensen voor afzondering; zij waren de typische coterie.

Sara verwelkomde mevrouw De Violette, een vroeg grijzende vrouw, met een voorkomen van raffinement in de eenvoud dat opviel zelfs in dit doorgaans simpel, en altijd uitstekend geklede gezelschap. Vriendinnen, in de degelijke betekenis, telde Sara met haar ongestadig karakter niet, maar ze bezat toch een voorkeur voor mevrouw De Violette, gelijk voor Meia Vroonhoven. Zij beiden waren bijna vriendinnen. Ze gaf zich daar geen rekenschap van, in tegenstelling tot haar broer Amos, voor wie de grondslag van een voorkeur een eerste vraag zou zijn geweest, haast een levensvraag.

De aangekomene was weduwe van de markies De Violette, een der weinigen, misschien de laatste die nog het adelspraedicaat markies had gevoerd. Zij woonde afwisselend in Den Haag en Brussel. Sara bracht haar dadelijk bij haar broer in de voorste salon. Zij kenden elkaar nog niet, en Sara voegde bij voorkeur onbekenden samen. Daarbij liep ze langs meneer Van Stratum die nog steeds met de Albanees in gesprek stond. Het ging, in het Frans, over de Revue des deux mondes, en Sara vatte dat ze hier moest ingrijpen. Zulke versteningen van groepen of onderwerpen ontgingen haar niet. Ze wist dat soms de enkele onmacht om zich van elkander los te maken als een noodlot een paar kon bijeenhouden. Zulk een noodlot vermoedde zij hier. Bovendien waren er weinig mannen; die er waren moesten met hun aanwezigheid woekeren, en mochten zich niet onder elkaar afzonderen. Elke man, dacht ze, moest zich eerder verdubbelen.

- Shall we join the ladies? vroeg ze in het voorbijgaan.

Ze bereikte onmiddellijk de noodzakelijke scheiding.

In de groep van De Bleeck werd Engels gesproken, want er was een Amerikaanse, vrouw van een filiaal-directeur der General Motors. De klasse waartoe Sara behoorde raakte van lieverlede geïnfiltreerd door handel en industrie, - wat men als een tijdsbeeld wel moest aanvaarden.

In deze kring was het onderwerp van het ogenblik de buitengewoon sterke bevolkingstoeneming van ons land, vlak na de oorlog begonnen, en nog altijd voortgaande. Men vond het een unicum van zorglijk karakter.

Want ofschoon men met zijn tijd meeging en niemand bezwaar had tegen de ondanks die vermeerdering voortschrijdende verheffing van het volk in materiële zin en zelfs ietwat in geestelijk peil, voorzag men toch de ondergang der élite. En dat stond de meesten weinig aan.

Men was nog niet verder gekomen dan tot hier, toen De Bleeck zich in een hoek van de divan zette. Hij had de laatste woorden vernomen. En zodra hij zich in het gesprek mengde beheerste hij het. Hij sprak gemakkelijk, zoals hij ook gemakkelijk dacht. Het gemakkelijkst sprak hij met vrouwen, al was het niet het liefst. Hij trok vrouwen aan, en, ofschoon hij zich in deze kring van vrouwen had neergelaten, kreeg het door de aandacht waarmee de vrouwen luisterden al gauw de schijn dat hij ze tot zich getrokken had. Aard en oorzaak van zijn misvorming maakten hem voor veel vrouwen eerder aantrekkelijk. Hij zei:

- Mijn vader heeft uit elk van zijn drie huwelijken maar één kind gehad. Het was zijn gewoonte om te zeggen, en dat heb ik nooit vergeten: het arendsnest telt maar een enkel jong, het rattennest telt er veel. Een trots woord, en eer ondemocratisch woord, maar dat getuigde van zin voor de werkelijkheid.

- Die arme arenden dan, ze zijn dus ten dode opgeschreven, zei de Amerikaanse.

- Op die manier moet u het niet zien, antwoordde De Bleeck. Zolang de mens nog niet uit de verte wist te treffen had de arend geen vijanden, die hem konden genaken. Eén jong per nest was voldoende om de soort in stand te houden. Toen kwam de eerste pijl, of mogelijk de eerste slingersteen, en toen was de overmacht geboren. Dat is de normale gang; en er zal eens een machtiger komen dan de mens.

- Dus toch: die arme arenden.

- U herhaalt het. Maar waarom arm? Is daar niet eerder iets groots in? Te blijven wat je bent, ten koste van ondergang? Karakter tonen?

- Dus alles aan een beginsel opofferen? vroeg zij.

- Ja. Ik ken geen meer verheven ondergang dan die aan een beginsel. Laat het beginsel maatschappelijk fout zijn, absurd naar de logica, als het maar tot in zijn uiterste consequenties wordt toegepast. Dat is voor mij zijn waarde, juist omdat ik er zo dikwijls tegen zondig.

Nu lachte de Amerikaanse. De Bleeck ging door:

- Maar ik geef toe, mijn voorbeeld gaat een beetje mank. Een arend kan tegenover een mens niet anders. Een mens kan dat wel tegenover een medemens. De élite kan rat worden. Maar vindt u dat aanlokkelijk? Ik ben een orthodoxe Christen. Maar aan het ‘vermenigvuldigt u’ stel ik een grens. Laat de élite nu het voorbeeld geven van de arend. De élite moet altijd voorgaan, ook in de democratie, juist daar, want alleen daar kan er nog een voorbeeld worden gesteld. Dan zal de wereld minder gauw ondergaan. Een mens sterft eerder aan teveel dan aan te weinig eten.

- Maar ik zie het nut van uw voorbeeld niet in, tenminste niet voor onze tijd, merkte een Hollandse op, een zekere mevrouw Ake, een niet knappe, maar kerngezonde, bloeiende verschijning. Er is ruimte genoeg op de aarde voor, laat ik nu niet zeggen de arenden, maar neutraal de kwantiteit èn de kwaliteit.

- Neen, zei De Bleeck. Er is geen ruimte genoeg in welk land ook waar de Europese cultuur overheerst, en dat zal langzamerhand de hele wereld zijn. De Europeaan heeft nu al duizend maal zoveel ruimte nodig als in mijn jeugd.

- Nu overdrijft u toch, zei mevrouw Ake.

- Ik geloof van niet. Het eigenlijke volk, de grote massa van het volk is in zijn geheel van een uiterste beweeglijkheid geworden, met zijn werkforensen en zijn sportcultus. Niet dat ik er iets op tegen heb; ik juich het toe. Maar die beweeglijkheid blijkt het best uit de oorlog. Een stellingoorlog is ondenkbaar. Dat heeft 1940 bewezen, en dat bewijst Korea. Of neem een vreedzamer voorbeeld: Scheveningen. Op een mooie Zondagmiddag in de winter kan het er zo druk zijn als in het volle seizoen, en nooit is het er leeg. Dat is eigenlijk een onderwerp voor mijn oude vriend Overbos. Die zoekt daar nog iets van de leegte. Maar dit wil ik nog zeggen: het volgend geslacht zal duizend maal zoveel ruimte nodig hebben als wij. En ook is de tijd niet meer veraf dat de massa's uit China en Voor-Indië zich over de aardbol zullen storten... met Westerse beweeglijkheid.

Mevrouw Van Fransen, een andere Hollandse, een geboren gravin Laquy, gehuwd in de handel, een jonge vrouw met nieuwsgierige blikken en een nieuwsgierige haakneus, gaf het gesprek een wending. De verandering van onderwerp liet De Bleeck onverschillig, al voelde hij, op welke grond ook, hierin een zekere toeleg. Voor hem gold enkel het gesprek te beheersen, te spreken en te worden aangehoord. Ditmaal ging het heel gemakkelijk. Indien het moeilijk ging zou hij een gesprek al gauw in een richting dwingen die hem de boventoon verzekerde. In luisteren was hij nooit sterk geweest waar het vrouwen betrof. Tot mannen verhield hij zich anders, want het voeren van de boventoon irriteerde hem. Vrouwen wisten nog te luisteren.

Mevrouw Van Fransen zei:

- U draagt, geloof ik, niet voor niets de voornaam Amos; u hebt iets van een profeet, meneer De Bleeck. En uw zusters heten ook al zo ouderwets.

- Dat komt, zei hij, omdat mijn vader steil orthodox was, meer nog dan ik. Hij huldigde het oude beginsel dat als de Katholieken hun namen putten uit het Nieuwe Testament, de Protestanten het moeten doen uit het Oude. Daarom noemde hij zijn drie kinderen uit zijn drie huwelijken Amos en Lea en Sara. Zijn vrouwen hadden daar niets over te zeggen. Trouwens, het Oude Testament lag hem ook persoonlijk meer dan het Nieuwe, zoals

dat met de orthodoxe Protestanten dikwijls het geval is. Voor hem was God zoals Christus predikt soms iets te zoet. Hij voelde meer voor de strijdende en wrekende Jaweh, meer voor zwaard, bloed, vuur en as, dan voor zalf en wierook.

Op dit moment naderde Sara met mevrouw De Violette. De Bleeck zag zijn zuster aankomen, de vreemdelinge nauwelijks.

Sara was even lang als haar broer, en dat betekende te lang voor een vrouw. Een zwakheid der ingewanden, overgehouden uit de prille kindertijd en eerst na het twintigste jaar overwonnen, had haar mogelijk dat brekelijke bijgebracht, de eerste indruk die haar verschijning maakte. Vervolgens zag men in haar een charmant mens, mooi op een lieftallige manier. Ze was het tegendeel van kolossaal, wat ze geweest zou zijn bij evenredigheid der afmetingen. Ze leek een te zeer uitgegroeide halm, en ondanks de duidelijk vrouwelijke vorm van buste en heupen een afwijking in een groep van normale lengte. Ze was een vrouw voor wie het oog als partner in een gezelschap een man eiste die nog iets langer zou zijn dan zijzelf. De Bleeck kon dat niet geheel wezen; naast haar staande leek hij kleiner, omdat hij van haar maat was. Deze partner bezat zij in haar man, ook slank en in lengte duidelijk haar meerdere.

Haar hoofd was klein, haar gezicht klein, niet sprekend, kinderlijk gevuld, met de zweem van een blos die zij bij bezoek bescheiden een weinig ophaalde. Haar donkerblond haar miste de gezonde weelde die men meestal aantreft bij de volksjeugd; het had dat altijd gemist. Het bezat weinig glans, het wilde nooit lang groeien, en zij gaf het door een zorgvuldige behandeling een voorkomen van rijkdom waarin een nauwlettend beschouwer toch de fundamentele armoede ontdekte. Geen vrouw die dat niet doorzag.

Het essentiëel vreemde, aantrekkelijke, maar niet bekoorlijke bestond voor een opmerker in het oppervlakkige, onrustige schijnsel van Sara's lichte ogen, dat een kunstmatig effect leek; zij waren in een zekere zin kunstogen, doch niet van een aard als verkregen wordt door belladonna of cocaïne, waarvan men het menselijk toedoen afleest; zij waren kunstogen, door de natuur geschapen als uit een foutief mengsel van grondstoffen. Stellig had De Bleeck er het recht toe iets in de ogen van het meisje Frieda Freida met die van zijn zuster te vergelijken; het omgekeerde kwam echter nooit bij hem op.

Deze tweede fout van Sara was niet de laatste. Een zweem van vetvorming tussen kin en keel werd de aanwijzing van een onderkin, zij het meestal nauwelijks merkbaar. Hij zag het toch ditmaal, De Bleeck, en hij zou het haar ook eens zeggen, want bij zijn weten deed zij er niets tegen, en juist zij was hem het liefst van zijn beide zusters. Sara's ogen kon hij aanvaarden, hij moest dat ook wel, een onderkin niet, en dat behoefde hij ook niet.

Sara was vijf en dertig; zij scheelden meer dan dertig jaar, en ook door dit leeftijdsverschil had hij als geestelijk sterkere dikwijls de behoefte haar

te steunen, te beschermen. Haar man deed dat niet en was er evenmin toe in staat, de erbarmelijke dwaas.

Sara was de schepping van een nog jonge moeder en een vader, die stellig zijn hoogste potentie had verloren en mogelijk in het begin verkeerde van de mannelijke menopauze. Ook leek het niet ondenkbaar dat de chronische ingewandstoornissen aan haar geest afbreuk hadden gedaan. Lea en hij bezaten een grote vitaliteit, al was deze bij beiden geheel afzonderlijk gericht, Sara bleef de overranke, overgecultiveerde halm, ook psychisch. Haar gemoed was gevoelig; zij vergat niettemin verrassend snel. Haar geest was ondiep, grillig, en de vreemdste, de tegenstrijdigste gedachtenvluchten woekerden er uit omhoog en smolten weg, gelijk protuberansen om een bleke zon. In de grond was zij voorbestemd om nooit en nergens gelukkig te zijn, met geen echtgenoot hoegenaamd. De Bleeck wist dit zeer goed, evenals hij van Lea wist dat zij gelukkig kon wezen met iedere echtgenoot. Zijn eenzijdige voorliefde voor Sara zocht nochtans een zondebok, en hij weet alle verzwegen ellende aan dat enorme rund, het grootste van Zuid-Holland, dat in de wei behoorde te worden gejaagd, - zijn zwager baron Brandenburg.

De Bleeck was altijd een groot bewonderaar van de vrouw geweest, met uitzondering van zijn eigen wederhelft. Het was hem dus niet onwelkom dat mevrouw De Violette na een paar algemeenheden de mode ter sprake bracht, waarvoor zijzelf als model had kunnen poseren. Hier ried hij een goede kans. Op een vragende blik van haar naar hem als enige man had hij geantwoord dat dit onderwerp hem meer interesseerde dan de vrouw gewoonlijk van de man onderstelt. Maar dit was ten dele grootspraak, want toen de détails hem lang genoeg geduurd hadden, nam hij op zijn gewone autoritaire wijze de leiding en zei:

- Wat mij het meest in de vrouwen aanstaat is niet hun gave zich te kleden. Het is hun lenigheid en buigzaamheid. Ook de hoffelijkste man brengt het nooit verder dan tot iets rechtlijnigs in zijn hoffelijkheid, iets schutterigs. Dat kan je zelfs waarnemen bij de Fransen, de Italianen, de Spanjaarden.

- Vergeet u ook de Albanezen niet, fluisterde de Amerikaanse en keek naar haar hand die nog een beetje pijn deed omdat er een vonk op was gevallen uit de sigaret van de legatie-secretaris.

- De Albanezen. Goed, we nemen het hele Naburige Oosten erbij. Maar de vrouwen, van alle standen, bij alle volkeren, zijn lenig; ze hebben een heel andere wervelkolom, ook geestelijk.

- Ja, dat hebben we nooit beter dan tijdens de bezetting gemerkt, zei mevrouw Ake. De vrouwen bleven opgewekt, en de mannen toonden de verschrikkelijkste humeuren. Mijn eigen man was toen geen haar beter. Ik houd het hem nog dikwijls na hoe ongenietbaar ik hem toen vond.

- En hoe vindt hij door dat nahouden u? vroeg De Bleeck.

Het was op de grens van een impertinentie, misschien er over. Maar hij kon bij de meeste vrouwen veel wagen, en met mevrouw Ake trof hij het.

- Daar vraag ik niet naar, antwoordde ze lachend. En het kan me ook niet schelen.

- Nu dan, vervolgde De Bleeck, wat ik misschien het meest in een vrouw waardeer is dat ze zich altijd en overal bewust is van haar uiterlijk. Ik heb er altijd weer plezier in te zien hoe een vrouw de verkeersgevaren voor haar kleding weet te pareren, ook in de grootste volte. En dat komt omdat haar kleding tegelijk haar opperhuid is. Bij een vrouw zijn de zenuwtoppen doorgegroeid tot in haar kleren; die kleren leven mee, en dat leven is vol waakzaamheid. En het is niet ondanks dit alles dat de vrouw haar natuurlijke zelf blijft; het is juist daardoor. Want dit wezen staat zeer ver af van de man.

- Dat is helaas een bittere nasmaak van uw compliment, merkte de Amerikaanse op.

- Integendeel, antwoordde De Bleeck - hij kende haar nauwelijks; hij herinnerde zich haar naam niet; hij had bij zijn betoog aldoor aan Sara moeten denken -, ik maak allerminst een compliment. Ik stel alleen een feit vast, en dat heeft - toevallig of liever natuurlijk - tot gevolg dat het geluk van de man ligt in de vrouw. Hij raakt op de vrouw nooit uitgekeken en uitgedacht, omdat ze zover van hem afstaat, of hij van haar, als dat prettiger klinkt. Ik ben geen kunstkenner, ik heb zelfs niet die neiging van mijn zuster Sara naar architectuur. Maar als ik het nu eens met een term uit de bouwkunst zeggen mag, dan vind ik de man een wezen van gotiek en de vrouw een wezen van barok. Een vrouw is veredeld aards, met de klemtoon op aards. Noem een man desnoods bovenaards, maar dan verbasterd bovenaards, met de klemtoon op verbasterd. De man loopt daardoor veel meer gevaar om te degenereren dan de vrouw.

- Nu bent u weer onbillijk voor uzelf, viel de Amerikaanse in.

De Bleeck weerde af, kort en beslist.

- Ik heb argumenten genoeg voor het tegendeel. Een vrouw is een wezen van barok, harmonisch en gesloten in haar gestalte. Het nut van haar kleding is volkomen opgenomen in de versiering. En dan het gelaat van de vrouw, ook al weer zo'n prachtig gesloten geheel. Want daarop speelt zich aanhoudend, door lach en glimlach, op een minimaal oppervlak, veel kleiner nog dan het kleinste poppentoneel, een maximum af aan levende groepering, levende belichting, levende kleur. Maar een vrouw is vooral een wezen voor de openbare barok. Hebt u wel eens een vrouw een tram zien binnenkomen? Dat moet u hebben gezien, want vrouwen kijken alleen naar elkaar. De rest is niet interessant. Nu, dat binnenkomen is ongelooflijk. Ze eist niet veel plaats, maar ze bezet haar plaats briljant. Welk een kunstenares! Een en al schittering, al ontbreken de edelstenen. Ze is er zelf een. Van

ver-af bekoort een vrouw door de harmonie van het geheel, van dichtbij door de perfectie van het détail.

De hoorsters glimlachten. Mevrouw De Violette zei, - en sloeg daarbij een echt vrouwelijke blik op de spreker:

- U houdt daar een hele lofrede, maar een vrouw zal u dat alles toch niet voetstoots nazeggen.

- Dat behoeft niet, en dat moet zelfs niet, antwoordde De Bleeck die zich op dreef voelde. Ik spreek alleen van het standpunt van de man. Dat is voor de vrouw belangrijker dan het standpunt van haar eigen sexe te kennen. En dan ben ik niet met mezelf in tegenspraak, want als de vrouwen alleen maar naar elkaar kijken staat het kind op de achtergrond... Van het standpunt van de man heeft de vrouw het geslotene van de barokstijl, ook in haar geest, die de ruimte bedwingt en er zich nooit in verliest.

Dat laatste had ik moeten verzwijgen, dacht hij, zich zijn jongste zuster herinnerend.

- En vindt u nu heus de man van dat alles het tegendeel? vroeg mevrouw Van Fransen met enige ironie.

- Ja, en in die mate het tegendeel dat terwijl de vrouw op haar best is in de openbaarheid de man nog het meest tot zijn recht komt in de intimiteit. Dat de vrouwenkleding zoveel verscheidenheid vertoont als er vrouwen zijn, dat de vrouw door alle eeuwen individueel gekleed is geweest en de man collectief, dat alleen al zegt alles voor me.

- Dan moest de vrouw de wereld regeren, zei de Amerikaanse.

- Kon ik het voorlopig alleen maar mijn man, met zijn sigaren en zijn as, zuchtte mevrouw Ake.

De Bleeck hield het gesprek algemeen.

- Stel u gerust. Ze doet het, ze regeert de wereld. De zogenaamde heerschappij van de man is ondergegaan tegelijk met de ondergang van het vuistrecht. De vuist was het argument van de man, ook tegen de vrouw. Dat is voorbij. Onze tijd houdt van die heerschappij alleen de holle traditie in stand. Het is oud nieuws, maar het schijnt altijd weer nuttig het te herhalen.

De markiezin had hem onafgebroken aangekeken. Nu zei ze:

- U zoudt ons bijna doen geloven. Maar we twijfelen nog.

- Misschien individueel; collectief twijfelt u niet. De vrouw regeert de wereld, ten goede of ten kwade. Laat ik een voorbeeld nemen, al is het niet vleiend. De vrouw heeft de laatste oorlogen ontketend, de Duitse vrouw wel te verstaan, en de andere vrouwen hebben zich verdedigd. De Franse Revolutie zinkt eenvoudig in het niet bij de revolutie die emancipatie van de vrouw heet. De man doet de laatste halve eeuw niets dan terrein verliezen. Het is misschien jammer, maar de man verdient het. Het practisch inzicht van de vrouw is veel belangrijker dan het academisch inzicht van de man. Het kan ook veel gevaarlijker zijn. Dat zien we aan Duitsland. Maar over Duitsland zwijg ik liever.

Hij stond op. Mevrouw Ake wilde hem nog niet laten gaan. In het gesprek bracht ze graag haar echtgenoot te pas.

- Het spijt me dat Tom u niet gehoord heeft, meneer De Bleeck. Het zou goed voor hem zijn geweest. Hij beeldt zich zoveel in. Heeft hij mij vier kinderen geschonken, of ik hem? Ik vind dat wij vrouwen recht hebben op een voetstuk; we zijn geschapen om op een voetstuk te staan. Helpt u ons nu alstublieft aan dat voetstuk. Van Tom heb ik op dat punt niets te wachten.

- U ziet het nog niet helemaal goed, antwoordde hij. U staat er al op. De vrouw staat op een voetstuk. Haar voetstuk is de man.

Hier viel mevrouw Van Fransen in.

- Als de vrouwen nu de wereld regeren en sterk zijn, dan moeten ze ook voortaan oorlog voeren. En daar bedank ik voor.

- Waarom? vroeg mevrouw De Violette. Laten de vrouwen maar tegen elkaar vechten. Dat doen ze immers toch al op de uitverkopen?

De Bleeck zag haar voor het eerst opmerkzaam aan. Hij liep naar de zeventig, maar hij was jong van hart gebleven. Hij vond haar aantrekkelijk.

- U geeft een amusante oplossing.

- Ze is niet nieuw.

- Misschien niet. Maar ze is ondeugdelijk. Vrouwen zijn het kostbaarste wat de wereld bezit. Laten de mannen elkaar maar afmaken.

Hij boog even en wendde zich af. Hij had behoefte aan de nabijheid van Sara die hem aanhoudend voor ogen had gezweefd, dan als voorbeeld, dan als tegenbeeld.

Het werd leger in de salons. In de reeks auto's voor en voorbij het tuinhek waren gapingen gevallen. De Bleeck slenterde in de richting van Sara die stond aan het einde van de achterkamer waar Meia Vroonhoven afscheid van haar nam.

Op dit ogenblik trad een late gast binnen, Lea Bearda. Zij werd gevolgd door haar neefje Jaap, Sara's enige kind. Het kind mocht zich tegen het einde van de ontvangdag mengen onder de gasten.

De drie bijeen

De Bleeck klopte terloops even Lea op de schouder terwijl hij freule Vroonhoven uitliet, want hij was de enige overgebleven man. Een gevoel van onvrede met zichzelf vervulde hem. Voor een voetstuk had hij nogal aardig zijn mond geroerd. Maar zij, de vrouwen, zij knikten, luisterden en zwegen goeddeels. Zo liep het altijd wanneer hij zich tussen hen bevond. Zij lieten zich zo gemakkelijk het woord ontnemen. Er zat in hen nog veel te veel van de oude Eva, die Adam volgt. En dan had hij ook nog reden te over tot andere ergernis, want hij ging zelf ook allerminst vrijuit. Hij had de dingen veel beter moeten zeggen, ook deze dingen, die hij, achteraf bekeken, niet helemaal gemeend kon hebben, al stelde hij ‘de’ vrouw hoog. Maar hij had voor tegenspraak moeten staan, in een kruisvuur, en hij vond het beschamend dat hij het kruisvuur zelfs niet had gemist. Dat gebeurde hem onveranderlijk; de onvrede kwam daarna, en toch bleef hij onverbeterlijk. Hij vond Sara's jour nu opeens een dwaze vertoning, en hij had braaf zijn best gedaan het peil aan de oppervlakte te houden. Maar het ergste was de veralgemening geweest van het bizondere dat Sara voor hem betekende, een dithyrambe op één persoon voorgesteld als gericht tot de hele vrouwenwereld. Hij had vrouwen in een tram ook wel anders zien binnenkomen. Gelukkig verloren de vrouwen hun hoofd niet; zij bleven zich onder alle complimenten gelijk. Maar daarmee was het compliment objectief nog niet onschuldig, want het was misbruik geweest van het woord, het onware, het verraderlijke, dat steekt in de veralgemening, in de these op zichzelf, geschreven of gesproken, een misbruik waaraan de hele wereld bij tijd en wijle schuldig stond. En juist het ontbreken van repercussie deed het misbruik ontstaan. Door deze te veronachtzamen, door alleen maar ontvangers te zijn en geen reagerende zenders hadden de vrouwen per slot wel degelijk gefaald. Het werkelijk vruchtdragende was het debat, wederwoord tegenover woord, zij het dat het slechts de negatieve vrucht droeg der erkenning dat niemand het bij het rechte eind had. Er bestaan, dacht De Bleeck, geen waarheden, geen algemene geldingen; afbraak en herbouw van het lichaam gaan gepaard met en veronderstellen zelfs als primair afbraak en herbouw van de geest; de rust van de stof blijkt een fabel voor de electronen-microscoop; de collaboratie van duizenden eminente breinen - elk een veranderende eigenheid - kan ook in de loop der eeuwen geen gemiddelde opleveren waarvan men zeggen mag: dat staat vast.

Aldus bij zichzelf redenerend was hij met Meia Vroonhoven door de voortuin gelopen en de laan op, waar haar wagentje stond. Hij hoorde niet haar verzoek om binnen te blijven, zo blootshoofds en zonder jas. Maar zij kende zijn intermitterende afgetrokkenheden, en daar zij een jong meisje was en hij een oude man nam zij het heel gelijkmoedig op. Hij kwam tot zijn omgeving terug toen zij haar hand uitstak naar de deurkruk. Hij opende

het portier voor haar, groette, en keek haar na. Terwijl zij voortvarend wegreed wuifde haar geschoeide hand nog even vrolijk door de ruit. En onder het teruggaan naar villa Mara dacht hij: dat meisje zou een geknipte vrouw zijn voor Frederik, jong, practisch, niet overmatig intelligent en zonder teken van inteelt; maar in de eerste plaats ben ik geen koppelaar, en in de tweede plaats zal het freuletje niet in de industrie willen trouwen, zoals Lea.

Na deze zijweg keerde zijn overdenking terug tot de jour. Daar had hij nu een middag van de tijd, zo kostbaar op zijn jaren, vrijwel verprutst, en dat alleen omdat Sara hem zo graag op haar jours zag, wetend dat hij over veel kon meepraten, en niet beseffend - het arme kind - dat dit maar enkel zwemmen was, met het hoofd boven water. En hij wilde niet zwemmen, maar duiken. Wat was, om te beginnen, het juiste standpunt? De man een voetstuk, of de man schepper van een voetstuk? Hij had behoefte dit te onderwerpen aan een debat, zijn argumenten desnoods tot puin geslagen, maar hij toch nog sterk genoeg om de tegenstander met gelijke munt te betalen. En dan niet één tegenstander, neen, honderd, en allen tegen elkaar, een veldslag met algemene nederlaag, maar tevens een waarop de gids zijn puinheuvel zou aanwijzen en zeggen: daar heeft hij gestaan, De Bleeck.

Ontevreden kwam hij in de salons, maar zijn stemming sloeg om toen hij, nog in de kamerdeur, Sara hoorde zeggen:

- Hoe enig dat we eindelijk weer eens met ons drieën bij elkaar zijn.

Het eerste wat hij nu deed was zijn neefje Jaap bij een arm pakken, in een lage stoel vallen, hem tussen zijn knieën klemmen, en met nagebootste barsheid vragen:

- Zo sinjeur, nog altijd bang voor oom?

Hij mocht dit hoffelijke ventje wel, maar alleen als Sara's kind. Qua persoon was het hem teveel het salet-jonkertje in wording, met zijn hoge en heldere, maar ook ijle kinderstem, de stem van een overcultuur. Doch tegelijk - en dit was belangrijker - vond hij hun houding de geijkte: oom een beetje nors, neefje wat lacherig, de vragen naar schoolvorderingen op komst, en alles niet echt gemeend. Hij zocht geen originaliteit, tenminste niet thans; hij stelde slechts het gangbare vast, en voelde daarin sleur, zoal niet valsheid.

- Neen, oom Amos, antwoordde Jaap, en nooit bang geweest ook.

Dit antwoord van zijn neefje viel bij De Bleeck in de smaak. Hij keek het kind aan of hij het voor het eerst zag, een tenger kind, eerder klein, met dat moeilijk bepaalbare waardoor men bij kinderen op die leeftijd, vooral mannelijke, somtijds, en dan onmiddellijk, meer ziet dan enkel de hoge stand en het oude geslacht: ook het adellijke bloed. De Bleeck wist dat Jaap sinds een paar weken school ging op het gymnasium. Hij vroeg:

- Zijn er nog meer jongens van adel bij jou in de klas?

Jaap glimlachte.

- Neen, oom Amos, ik ben de enige.

- En plagen ze je daar niet mee?
- Een beetje. Niet erg.
- De arenden worden schaars. Dat begrijp je niet, is het wel?
- Neen, oom Amos.
- Vecht je wel eens?
- Zo nu en dan gooien we mekaar op de fiets onderste boven, of tenminste we proberen het.
- Dat is braaf. Maar je moet vooral je vuisten uitsteken. Je moet groteren dan jij slaan, en je moet je door kleineren dan jij laten slaan. Dat begrijp je toch wel?

Jaap knikte.

- Nu, dan heb ik nog één ding te zeggen: zorg dat je een arend wordt, maar denk erom dat ook de ratten willen leven. Dat begrijp je niet, maar je moet het toch onthouden. En ontsnap nu maar uit de val.

Hij deed zijn knieën vaneen en Jaap liep weg. De Bleeck keek zijn neefje na. Hij vond het wel prettig dat Sara's enige kind eenvoudig Jaap heette, en geen aanstellerige naam droeg, als bijvoorbeeld Marmaduke. Hij meende dat Jaap hem wel lijden mocht. Hij had nimmer enige schuwheid getoond voor het vreemde uiterlijk van zijn oom Amos, maar hij was nog erg jong geweest bij de eerste aanblik daarvan. Toch, ook later niet, nooit, nooit enig teken. En De Bleeck vond bij het overdenken hierin iets terug van het werkelijke karakter dat niet behoeft te worden aangekweekt, waaraan een zekere beschaving van nature eigen is.

Toen werd Sara door het dienstmeisje aan de telefoon geroepen. Lea bleef in de voorsalon. Zij kwam niet op haar broer toe. De Bleeck voelde voor deze zuster ook wel, maar anders dan voor Sara, meer op het niveau van het respect dan op dat van de genegenheid. Lea, vond hij, was iemand die afwachtte tot men zich tot haar wendde, wat men het meest in moeilijke ogenblikken deed. De Bleeck zag in haar, goeddeels buiten zijn controle om, iets van een concurrente. Hij was wel iemand van zelfcontrole, maar vermeed toch zoveel doenlijk de beschamende ontdekkingen. De gedachte aan een concurrentie, welke hem niet aangenaam kon zijn, weerde hij instinctief af. Indien Lea hem steun in haar leven verzocht had gelijk Sara wel deed, soms uitgesproken, soms enkel metterdaad, zou hij haar graag zijn bijgesprongen. Zij vroeg het echter niet; zij had blijkbaar evenmin steun nodig als hij; en zij steunde, ook zij, zowel Sara als anderen. De Bleeck was niet in die mate boosaardig dat hij graag over haar bepaald zou hebben getriomfeerd door haar zoon Frederik tot rede te brengen; toch was het een teleurstelling - naast een zorg - dat hij daarin tot dusver gefaald had. Zijn enige troost bij deze pijnlijke toestand tussen hen beiden lag in de wetenschap dat de een evenmin slaagde als de ander.

Hij dacht erover op te stappen en naar zijn club te gaan, toen hij Sara tot Lea hoorde zeggen dat Marmaduke had gebeld.

- Blijven jullie nu allebei hier eten, voegde ze er bij.

De twee zusters liepen onderwijl naar de serre. De Bleeck had de auto en de chauffeur van Lea voor het hek gezien. En terwijl hij Lea hoorde antwoorden dat zij al gegeten had, maar nog wel wat blijven kon, begreep hij - uit niets - dat ze eerst bij hem was geweest, om Frederik te zien, en dat ze haar zoon daar niet had getroffen. Allemaal doodgewone, banale gedragingen in een land waar vrede bestond, de families en kennissen elkaar bezochten, vonden of misten, zonder dat het een of het ander veel uitmaakte, maar waar toch subtiele tragedies tussengeweven konden zijn, gelijk hier: het wegblijven van Marmaduke, de ongelukkige echtgenoot; de vreemdheid van Frederik, als zo vaak 's ochtends vertrokken zonder iets te zeggen; de aanwezigheid van Lea die mogelijk had gehoopt haar zoon hier te zien, wat een stellige vooruitgang in zijn toestand zou zijn geweest, en die in dat geval een ontgoocheling had moeten ondervinden.

Zij drieën zaten nog even in de serre, met de ietwat ontredderde salons achter zich. Er was geen licht aan en buiten viel de schemering. Hij kon de gelaatstrekken van zijn zusters nog zeer goed opnemen. Lea, die somtijds bleek zag, leek hem witter dan gewoonlijk.

- Hoe is het met Frederik? vroeg zij aan haar broer.

De normale toon van deze vraag was voor haar typerend. De Bleeck begreep de ontzettende vernedering van deze enkele vraag voor een vrouw als Lea. Hoe diep en aanhoudend moest zij zich gewond voelen door het feit dat haar zoon zijn toevlucht zocht bij zijn oom in plaats van bij haar. De Bleeck had dit vroeger ook wel gedacht, maar nooit zo helder als thans, nu hij haar trekken zag en iets meer ried van de heldhaftigheid van haar zelfbedwang tegenover ieder, een voortdurende beproeving vanaf het ogenblik dat Frederik bij hem was ingetrokken. En hij begreep ook dat Lea's houding niet voortsproot uit gekwetste eigenwaarde die verbloemen wil, doch dat het bij haar èn dieper lag èn zuiverder was: het moederschap dat tegen alle redelijkheid in de afwijking wil voorstellen als een incident zonder betekenis, zoals de grootheid van een volksmoeder daarin liggen kan dat zij de stompzinnigheid van een kind hoogstens en bagatelle behandelt, en meestentijds niet weten wil. Deze indruk was een moment dermate sterk dat De Bleeck spontaan dacht: dit moet ik altijd onthouden als ik aan Lea denk.

Maar aanstonds dacht hij er over heen dat hij bij zijn voornemen toch niet zou blijven. En daar was reden toe, want het noodzakelijke antwoord stelde zijn pijnlijke onmacht als geneesheer in het licht. Wat kon hij anders antwoorden dan: ‘hetzelfde’?

Hij deed het, en voegde er bij:

- Hij is vanmorgen uitgegaan. Ik heb hem nog niet gezien, maar ik ben ook de hele middag weggeweest. Misschien is hij nu thuis.

Hij deed er dadelijk op volgen:

- En hoe is het met je man?

In zijn zwager stelde hij weinig belang, en de vraag was dan ook vooreerst bedoeld als afleiding. Maar de bekentenis had hem inwendig kwaad gemaakt. Hij sprak nooit van ‘je man’, tenzij in een boze bui; hij sprak, althans tegen haar, van Gerard, al noemde hij Bearda zelf bij de familienaam, hetgeen ook deze volbracht met nauwgezette wederkerigheid.

Het antwoord interesseerde hem niet, en zo verzuimde hij te verstaan, dat ook dit ‘hetzelfde’ was, nu eens pijn en dan weer niet, en nooit een dokter erbij. Hij zag Lea in de tuin kijken, waar het herfstgebloemte wiegelde in een flauwe wind; de kleuren waren al vaal.

- Blijf jij nu ook hier, Amos, zei Sara.

Zij stond op zonder het antwoord af te wachten, knipte de kroon in de serre aan, ook de grote kroon van de achtersalon en verdween. In het te plotselinge licht hadden zuster en broer elkaar niets te zeggen. Amos hielp Lea bij het ontdoen van mantel en hoed, en bracht ze in de gang. Allemaal gewone dingen, dacht hij weer; hij bleef in een vaag onwelwillende stemming.

Even later zaten zij in de kleine eetkamer met het gebrandschilderde raam, en daardoor overdag van een rijke somberheid, maar thans in het kunstlicht gezellig: Sara, Lea, Amos en de jongen. Lea bleef weigeren nog iets te eten, maar zij had aangeschoven, en was als altijd. Zij had reeds verteld dat zij Gerard naar de fabriek had gebracht waar hij de hele avond werken moest, maar nu eerst vertelde zij, als terloops, dat zij daarna even langs Lieflijk Gedakt was gereden, waar zij vernam dat haar broer had gezegd naar Sara's jour te zullen gaan.

Ofschoon De Bleeck dit alles reeds had geraden trok hij uit deze simpele woorden een conclusie waarvan de verfijndheid hem eerst zichzelf deed prijzen als een goed mensenkenner, maar die vervolgens zijn aandacht opnieuw vestigde op de tragedie als grondslag daarvan. Deze conclusie luidde aldus: Lea heeft aan mijn personeel niet eerder willen vragen naar Frederik, dan nadat ze naar mij had gevraagd, zodat het de schijn moest hebben dat ze om mij kwam, en niet om hem; Lea komt hier, omdat ik er ben, en zij niets over Frederik aan Sara wil vragen, maar alleen aan mij; Lea wil ook niet bellen van daar naar hier, want mijn personeel weet reeds teveel en mag vooral niet merken dat de moeder te weinig weet; niet moedertrots, maar moederliefde bepaalt Lea's houding; die schavuit van een Frederik, hoe graag ik hem mag, moet ik toch anders aanpakken; voorlopig stel ik nog maar alleen Sherlock Holmes in de schaduw.

En even kijkend naar Sara, dacht hij er bij dat deze dit alles vast niet zou kunnen ontrafelen, en er toch wel iets van voelen moest omdat zij een lief karakter had.

Maar haast tegelijkertijd merkte hij dat, hoe ook Sara in andere omstandigheden voelen mocht, haar gedachten ditmaal ver waren afgeraakt van

Lea en waarschijnlijk bij Frederik de hele middag door nooit hadden verwijld. Hij las dit niet in haar ogen, die twee kleine vensters die altijd zo een vreemd licht weerkaatsten, en die hem wel eens hadden herinnerd aan een zonsondergang temidden van een stormhemel, wanneer het dreigende afschijnsel van oosterwolken zo vreemd nikkelachtig door naar het Oosten gerichte raamplaten kan worden teruggeworpen, de reactie ener reactie. Hij las het in Sara's trekken, die ondanks de opmaak enigszins waren verduisterd. Nu eerst kwam hij tot de slotsom dat zij dit verduisterde ook op haar jour had vertoond. Het was niet de zweem van zwaarmoedigheid waarmee zij door het leven ging, het alomvattende maar vage verdriet, de bron van zijn eigen bezorgdheid, - het was een stellige onbehaaglijkheid, positief en vermoedelijk van luttele waarde. Zuster en broer hier samen te hebben wees denkelijk niet slechts op een neiging tot gezelligheid, maar ook op voordacht bij Sara. Dat zou aanstonds wel blijken. Sara had altijd Lea nodig voor het medegevoel, en vervolgens òf Lea, òf haar broer voor de practische hulp, maar meestentijds haar broer. Aan het gesprek nam Sara nu weinig deel meer; hij hield het gaande met zijn andere zuster. Jaap die welopgevoed slechts antwoordde op vragen, werd meer en meer in het onderhoud betrokken.

Het maal was gauw geëindigd. Sara stelde voor de koffie te drinken in haar boudoir. Zij was kouwelijk en 's avonds werd het beneden wat kil. Zij liepen de trap op; Jaap, die huiswerk had, ging naar zijn kabinet.

Lea kende haar zuster beter nog dan De Bleeck; zij had wel ongeveer hetzelfde over Sara gedacht, geleid door dezelfde symptomen. Voor Lea kwam daar echter nog iets bij, al was het op zichzelf nietig. Maar wie kon hier zeggen wat nietig was, wat niet? In elk geval had Sara met geen woord gevraagd naar Owens.

Sara had dit kinderlijke behouden dat zij gauw bang was en tegelijk tot het beangstigende aangetrokken. De aanblik van Owens in de glasblazerij van Bearda had zich vele jaren geleden in haar brein geprent met een kracht die nog steeds bleef nawerken. De enkele maal dat zij op het fabrieksterrein kwam had haar zwager haar altijd weer en enigszins plagend tot een tweede ontmoeting uitgenodigd. Zij weigerde dit hardnekkig, want eenmaal was genoeg, was al teveel geweest. Zij kende de aantrekkingskracht en had een onbestemde vrees voor een ongeluk. Maar zij kon over dat duivelse nooit zwijgen, als de gelegenheid er naar te vragen zich voordeed. Duivels inderdaad, deze Owensflessenmachine, dit mechanisme met slangen omvlochten als Medusa's hoofd, en dat haar licht en ontvankelijk brein nog wel het meest trof door wat zij niet zag, maar vernam: de fantaske duur van zijn dynamiek, dag en nacht, werkdag en rustdag, jaren aaneen. Een onverzadelijke Moloch in een halfdonkere helletempel, naar wie uit een stenen oven, lang als een tunnel, de taai vloeibare voedselbrij werd toegevoerd die hij met de matrijzen van zijn vijftien mallemolende armen tot flessen kneedde. Heel in de verte, aan het eind van de grauwe, hier en daar

door de hitte gespleten oven werden de grondstoffen voor de brij binnengeschoffeld, en dan schoof de stroom traag voort, door gassen bespeeld, tot de mond waar Owens hem rhythmisch oplikte, liet hangen als pegels aan hun eigen cohaesie, rondvoerde, kneedde, en afwierp in flessen van bruinrossige gloed, tienduizenden per dag en nacht, jaar in, jaar uit. Dit alles onder het knappen der ontsluitingen en dichtsluitingen, het blazen der pneumatieken, het loeien van het ovengas, het daveren der huishoge machinerie, - een orkest van slechts enkele, maar monsterachtige klanken, dermate gescheiden dat het geoefend oor de minste hapering kon opvangen. Owens evenwel haperde niet, of hij zou zijn naam oneer aandoen van Moloch der twintigste eeuw, van een der boeiendste robots, van een die de mens al reeds kon ontberen behalve voor zijn krachtvoer. Wat Sara niet inzag was de keerzijde der efficiency die, door menselijk vernuft opgeroepen, het alsdan meteen aan de dijk zet. Owens imponeerde zonder te bevredigen, ook waar het werken des vredes betrof. Tussen brein en werktuig werd dat aloude koppelteken steeds zeldzamer: de hersens der hand. Die iets verder dachten dan aan comfort moesten Owens en mens wel zien als twee gewichten aan hetzelfde koord afhangend van een wiel - naarmate Owens rees daalde de mens -; als twee tanks waarvan de een zich vulde uit de andere die leeg liep. Dezulken konden wel vrezen dat de mensheid een kwade tijd tegemoet ging, en dat diegenen onder de nageslachten welke nog de energie overhielden om te denken onze eeuw zouden vloeken in alle toonaarden en talen als de zwartste tijd uit de geschiedenis. De schrale troost bleef dat ook dit eenmaal zou veranderen, eenvoudig omdat er niets rechtlijnig doorgaat, maar alles uiteindelijk een kringloop beschrijft, gelijk de koolstof; daarin althans lag, naast de onafwendbaarheid van de voortgang, ook de autonomie der wending. Sara dacht dit alles intussen niet ten einde. Zij was te weinig in de rede, te veel in het gemoed gegrepen. Bij het herdenken van de aanblik voelde zij in de volgende dagen zich geleidelijk zinken en Owens stijgen; Owens bezat een leven van hoger orde, het werkelijke leven.

Deze ietwat dweepzieke opvatting verhinderde haar allerminst een mens te zijn van normale sociabiliteit. Het laatste hield haar eenvoudig ver van Owens; haar verbeeldingsspel deed haar alleen nu en dan navraag doen aan wie van de machinerie op de hoogte kon zijn. Zo verzuimde zij niet er Lea naar te vragen, en daardoor werd haar huidig zwijgen voor haar zuster een neventeken van innerlijke onrust.

De koffie was gedronken en zij bracht schuchter, toch niet zonder handigheid, het gesprek op haar jongste zorg. Hij, De Bleeck, had het voorzien; zij moest zijn steun hebben. Hij begreep ook dit ogenblik, met de aanwezigheid der zuster; deze zou mededelen in de zorg. Hij meende dat het wel weer een betrekkelijke kleinigheid blijken zou; alleen Sara zag het anders, maar zij was ook zo weinig moedig en levensblij.

Ze haalde uit haar bureautje een map bankbescheiden en daaruit weer een envelop. Ze bezat enig fortuin, maar veel geringer dan Brandenburg, met wie ze buiten iedere goederengemeenschap was gehuwd. Brandenburg gold, volkomen terecht, als gefortuneerd, ook in de huidige omstandigheden en na de aderlating door de vermogensheffing. Zijn beleggingen waren verspreid over verschillende objecten, verschillende soorten objecten en verschillende landen. Hij was een voorzichtig financier, die rekening hield met de zware belastingen, tevreden als hij niet behoefde in te teren, geen hoger stand voerend dan zijn inkomen veroorloofde. Zij leefden in een heel mooi huis, niet overmatig groot, zij hadden een auto, maar geen chauffeur, een dienstbode, een tuinman tezamen met de bewoners van enige aangrenzende tuinen. Een bescheiden weelde was hun toereikend. Jaap zou het volgende jaar de zomervacantie van twee maanden in Engeland doorbrengen. Daar zij een Engelse gouvernante te duur vonden, te weelderig vooral, leerde hij op die manier toch de uitspraak perfect, en spelenderwijs. Hij was overigens zijn klasgenoten daarin vooruit dat hij het conversatie-Engels, hem door Sara, al was het met grillige intervallen, bijgebracht, beheerste. Alleen de eindtoets moest van daarginds komen. Ook had Sara het vorige jaar een dochtertje van de vrienden in Engeland een tijd in huis gehad, zodat de tegenpraestatie een gewone zaak was.

De betrekkelijk eenvoudige levenswijze was geen uitzondering bij de adel, als gevolg deels van Nederlandse ingetogenheid, deels van het geringe overschot aan kapitaalvruchten bij de zware belastingdruk. Wie behalve een stadswoning nog een buitenplaats telde, en dat waren er niet velen, gingen in de regel niet op reis omdat het bewonen van het buiten in de zomer goedkoper uitkwam. Wie een woning had in en een buiten de stad en dan nog reisde werd aangezien voor iemand die hetzij moedwillig zijn kapitaal opmaakte, hetzij de fiscus bedroog, hetzij speculeerde of uit andere onbekende bronnen inkomsten trok. Hij was intussen een grote zeldzaamheid. Sara en haar man reisden nog wel eens, omdat Brandenburg een behoorlijk salaris trok en Villa Mara hun enige woonhuis was. Zij reisden echter nooit per vliegtuig. De laatste jaren reisden zij niet meer tezamen. Verder dan Zwitserland kwamen zij niet.

De ommekeer had zich voltrokken onder geen of nauwelijks hoorbaar protest van hen die feitelijk gedeclasseerd waren geworden. Een zekere heldhaftigheid en stoïcisme vielen daarbij niet te miskennen. Wie niet meer konden reizen waren niet naijverig op wie dat nog wel konden. Men klaagde over de zware lasten, natuurlijk, maar men deed het in eigen kring en met enige humor. Men misgunde de massa niet het uitzwermen naar Finland of Oostenrijk, want zelf had men dat ook genoten. Bekend was het geval van een douairière die in een benedenhuis moest gaan wonen, de tram nam, en een werkster had die de motorfiets in haar gang plaatste. Zij was blij met werkster en tram, en nam het stallen van de motorfiets op de koop toe.

Zowel Lea als De Bleeck wisten niet slechts dat Sara krachtens huwelijkscontract en volmacht een ruim beheer van haar eigen vermogen voeren kon, maar ook dat zij gelijktijdig met de groeiende verwijdering streefde naar steeds groter onafhankelijkheid van haar man. Dat wil zeggen, zij aanvaardde zijn huis met alles wat dat meebracht, en zij zou hem zelfs nooit verlaten alleen ter wille van dat huis; zij aanvaardde ook het huishoudgeld, maar dat wat zij als extra beschouwde wilde zij zelf bekostigen zodra het haar persoonlijke behoeften of genoegens raakte. Het begrip van dit extra breidde zij van lieverlede uit. Van de huishoudelijke uitgaven hield zij nauwkeurig aantekening, maar eerst was daaruit haar zakgeld verdwenen, toen geleidelijk haar kleedgeld, en zo verder. Ze hield steeds meer over, en er kwamen maanden voor waarin ze het huishoudgeld afwees. De Bleeck vond dit een kinderachtig zelfbedrog, en als zakenman bovendien een dwaasheid; hij kon er evenwel niets aan veranderen, en het ging hem niet aan. Lea zag het dieper; voor haar was het niet enkel een echt vrouwelijk gemis aan logica, doch ook een zowel erbarmelijk als vertederend streven naar onafhankelijkheid, ontstaan uit het noodlot van dit huwelijk, waarbij twee mensen, die elkaar nimmer iets verweten, toch nimmer warm hadden samengeleefd, en steeds verder van elkander afraakten.

Sara had nauwelijks de envelop in haar hand genomen en de anderen keken in afwachting toe, toen er aan haar deur werd geklopt.

- Marmaduke, fluisterde ze snel.

Hij klopte altijd aan de deur van haar boudoir, maar hij wachtte nooit antwoord. Hij trad onmiddellijk binnen. Hij was nog een half hoofd groter dan De Bleeck, zeer slank, vijftien jaar zijn jongere, en vijftien jaar de oudere van Sara. Hij vormde met haar naar het uiterlijk het prachtigst paar dat men zich kon voorstellen. Bijeen leken zij oppermensen, halfgoden, maar men zag hen slechts bij min of meer officiële gelegenheden samen. Een instinctieve uitverkiezing, een zin voor harmonie der vormen, had hier twee hoge en ranke gestalten samengebracht, zoals een zin voor harmonie der klanken twee naamdragers kon bijeenvoegen. Hier was intussen het optimale resultaat een voor outsiders bedriegelijke schijn, en had de uitverkiezing wezenlijk ten kwade gewerkt.

Brandenburg had een zacht gezicht, te zacht voor een militair. Met dat al was hij niet zo zacht als hij scheen, en allerminst weifelend. In de oorlogsdagen van Mei 1940 gaf hij blijk van persoonlijke moed en had onder meer op het strand een aangespoelde zeemijn gedemonteerd met een van zijn manschappen, terwijl de rest niet durfde en van verre toekeek. Ook kon hij driftig worden. Zo snauwde hij eens, hijzelf toen nog kapitein, een luitenant die op de binnenplaats der kazerne manschappen drilde, ten overstaan van de troep de woorden toe:

- Luitenant, je commando deugt niet. Wat heb jij voor een stem! Meld je bij de officier van gezondheid en laat je strot doorblazen.

Dat bracht hem in moeilijkheden omdat de luitenant zich beklaagde bij de majoor. Het werd gesust, en Brandenburg was royaal genoeg de klager zijn excuus te maken. In de dienst liep het hem overigens mee; hij was reeds op middelbare leeftijd overste; maar hij gold ook voor een bekwaam militair.

Hij zou zich dadelijk teruggetrokken hebben als Sara's gezelschap niet had bestaan uit zijn schoonzuster en zwager. Nu ging hij een ogenblik zitten. Hij zag op het tafeltje de map waarin Sara de envelop had weggeborgen, maar vroeg niets.

- Je bent gauw terug, zei Sara.

- Ja, antwoordde hij, ik heb niet gekaart. Ik heb maar even toegekeken. Ik had geen zin. Maar ik ga dadelijk weg, want jullie hebt zaken te bespreken, merk ik.

Zijn stem klonk aangenaam. De natuur had hem begiftigd met een wat droge en eenzijdige, maar behoorlijke intelligentie, al had zijn zwager daar een persoonlijke opvatting over. De Bleeck was opgestaan om zijn benen even te strekken; hij stond met de duimen in zijn vestzakken, en zijn acht vingers sloegen de maat, rechts op zijn geld, links op zijn horloge.

- Weer hoofdpijn? vroeg Sara aan haar man.

- Neen, dank je, gelukkig niet.

Hij glimlachte even, een aardige glimlach. Zij deden nooit onvriendelijk tegen elkaar; slechts hadden zij geen contact.

De gevoelens van De Bleeck voor Brandenburg waren de bezitter zelf niet volkomen duidelijk. Hij nam het hem ten zeerste kwalijk dat hij Sara ongelukkig maakte of er tenminste niet voor zorgde dat ze gelukkig was; hij beschouwde hem als een museumstuk van de botterik; en toch mocht hij hem eigenlijk wel. Hij was zelfs overtuigd dat zij het zonder Sara best met elkaar hadden kunnen vinden. Maar, ofschoon lid van dezelfde societeit, zaten zij daar zelden samen, en dat viel ten slotte op. Wel groetten zij elkaar gewoon, want de innerlijke reserve die er bestond tussen De Bleeck en Bearda, de primitieve, ingewortelde hekel van weerskanten, de onoverwinnelijke afkeer die alle waardering in de schaduw stelt, was hier afwezig. Intussen kon vooral Sara's bijzijn De Bleeck prikkelen tot ongepaste opmerkingen tegen Brandenburg. Daaraan toegevend met een satanisch plezier zei hij op zijn onverdraaglijkste toon:

- Je hebt er nu alleen maar naar gekeken, naar dat belachelijke bridgen, maar of je kijkt of speelt, dat is voor mij precies hetzelfde: vermorste tijd. Gebruik toch liever die hersenkwabben voor wat anders, Brandenburg.

Brandenburg keek koel op. Hij voelde zich boos worden, maar betoomde zich ter wille van zijn schoonzuster. Hij hield van Lea, meer dan van zijn mooie en bevallige vrouw. Hij zei alleen:

- Dat zijn mijn zaken, De Bleeck, hoe ik die hersenkwabben, zoals jij het noemt, gebruiken wil.

De Bleeck, half ernstig, half spottend, eigenlijk goedig, maar in wezen ook met het hinderlijkste meerderheidsbewustzijn, ging door:

- Jouw zaken? Ieders zaken. Je hebt daar twee pakhuizen naast elkaar, vergeet dat niet, twee pakhuizen die er op wachten dat je de dingen er in brengt en er weer uithaalt. Stop ze vol tot de nok, maar niet met kaarten, man, laat de goederen, de echte, aanrukken in hele treinen en geef ze in hele treinen weer af, werk dag en nacht in die pakhuizen van je.

- Dank je, ik wil 's nachts slapen.

- Werk dag en nacht, herhaal ik, en verzeker je tegen schade door een polis van ingetogen levenswandel.

Brandenburg stond op, De Bleeck ging zitten.

- Ik zie jullie straks nog wel. Ik ga beneden de krant lezen.

En Brandenburg vertrok. De Bleeck moest lachen. Het is kwajongensachtig, dacht hij, maar ik heb er toch ook wel schik in; hij is een vod van een beste vent.

Lea lachte niet. Ze zei:

- Met dat laatste ben je er helemaal naast, Amos. Je weet heel goed dat er op Marmaduke niets valt aan te merken, in geen enkel opzicht. Hoe kan je zoiets onredelijks zeggen. Je maakt jezelf belachelijk.

De Bleeck sloeg nog steeds de maat in een haast geluidloos rhythme op horloge en geld.

- Ja, ja, Marmaduke. Mooi zo. Prachtige naam. Maar verzekering hoort nu eenmaal bij pakhuizen. Dat is niet mijn schuld, dat is de schuld van alle beeldspraak.

Sara zei niets. Ze legde de enveloppe voor zich, maar alvorens haar aan haar broer over te geven kwam ze met een banale en moeilijke inleiding. Ze had op een vlugge manier geld willen maken teneinde een bontmantel te kopen waarom ze haar man niet vragen wilde. Ze had daartoe een deel van haar effecten gesteld in handen van een bankier die haar was aanbevolen, maar het kreeg er alle schijn van dat haar vermogen achteruitging.

Toen ze met haar verhaal zover gevorderd was trok De Bleeck de envelop ongeduldig uit haar handen.

- Zwijg maar, ik begrijp het al wel, zei hij.

Een pak effectennota's, gekleurd, rood voor aankoop, blauw voor verkoop, lag op tafel. Hij keek het eerst naar de naam.

- Eugen von Thalberg. Toe maar. Een Mof, tenminste van oorsprong.

Hij was niet alleen antisemiet, maar bovendien sinds de bezetting een fel antiteutoon. De nota's lagen op datum, ook de rekening-courant-briefjes. Hij zag met een enkele oogopslag de wilde speculaties, het teruglopen van het door Sara gegeven crediet in geld tot vrijwel nul, de vervanging der guild-edged belegging door sjacherfondsen, zelfs transacties

à la baisse. Alleen reeds in de laatste maand had Sara enige duizenden verspeeld. Hoewel ze voor zover hij wist dit verlies zonder al te groot bezwaar lijden kon, trof hem het roekeloze van haar vertrouwen in een kennelijke misbruikmaker zo hevig dat hij op het punt stond uit te barsten. Het speculatieve zat ook in zijn eigen aard, maar hij handelde met overleg en verstand. Hij voelde zich voor het ogenblik zoals een bekwaam schaakspeler zich voelt die, kijkend op het bord van een prutser, getuige is van louter blunders. Maar hij herinnerde zich te rechter tijd het lichte brein van zijn zuster.

- Had die vent volmacht? vroeg hij. Ik zie dat je een duizend of vijf achteruit bent gegaan. Maar had hij volmacht?

Ja, zij had eerst een stuk moeten tekenen.

- En wist je man daarvan?

Ja, hij had meegetekend, en boven zijn handtekening gezet: ‘mij bekend’. Dat wist ze nog precies.

Even vroeg De Bleeck zich af of Brandenburg met voordacht tot deze verspilling kon hebben bijgedragen, in de verwachting aldus Sara meer afhankelijk van hem te maken. Hij verwierp dit evenwel dadelijk weer, niet zozeer omdat hij zijn zwager geen schobbejak vond - dat vond hij hem overigens inderdaad niet -, als omdat hij hem te stom voor zulk een ingewikkelde opzet oordeelde.

- En, ging Sara voort, het is daar ook zo gezellig, heel anders dan bij mijn gewone bank met die kleine hokjes. We hebben daar een salonnetje voor de dames, je ziet je kennissen en er staan dozen bonbons op de tafel en sigaretten.

Ze boog haar hoofd. Ze voelde zelf wel hoe kinderachtig haar verontschuldiging klonk, en haar oogranden werden vochtig.

- Maak je maar niet van streek, zei Lea. Vijf mille is een hele som, maar toch niet onoverkomelijk, is het wel?

- Neen, zei De Bleeck die volstond met niet op te vliegen, omdat de ergernis bij hem de genegenheid verdrong, en hij hard was en blijven wilde. Als ik je goed taxeer zal je de Noodwet-Ouderdomsvoorziening nog niet hoeven in te roepen, of Sociale Zaken. En huilen heeft ook geen zin, dat ben ik met Lea eens.

Hij zweeg even omdat hij iets nog scherpers zeggen wilde, en vervolgde:

- Huilen is verspilling van kostelijke lichaamszouten, en je hebt al meer dan genoeg verspild. Geloof maar niet dat je die aartsbandiet door tranen zou kunnen vermurwen, en je hoeft je hier dus niet te oefenen.

- Wat denk je wel van me? vroeg Sara verontwaardigd. Geef die papieren alsjeblieft terug.

- Neen, zei De Bleeck weer, en legde de hand op de nota's met zulk een autoriteit dat zelfs een veel krachtiger natuur dan Sara het niet zou hebben gewaagd de strijd aan te binden, - neen, ik wil je niet beledigen.

Maar met spijt kom je geen stap verder. Laat de zaak aan mij over. Ik zal zien wat ik er aan kan doen. Weet je precies wat je bij die oplichter getekend hebt?

- Neen, natuurlijk niet.

- O, - hij moest een nieuw scherp antwoord bedwingen -, maar weet je het misschien bij benadering?

- Ik weet alleen dat het een volmacht was.

- Herinner je je of het een onherroepelijke volmacht was? Stond er in dat je die meneer Von Thalberg onherroepelijk had gemachtigd, of zo iets?

- Dat weet ik allemaal niet.

De Bleeck voelde zich hier op rechtskundig glad ijs, en hij was het schaatsen al lang verleerd. Hij meende wel te weten dat onherroepelijk niet hetzelfde is als onopzegbaar, maar hij zou dit aan zijn advocaat vragen. Die behoorde hij toch in te schakelen.

Hij vervolgde zijn vooronderzoek, en hij moest zelf erkennen dat hij het nu verder deed op gematigde toon. Lea werkte altijd als een bezwerend element. Dat wist hij, en Sara wist het ook; daarom had ze er voor gezorgd dat Lea aanwezig was. Sara was op haar manier diplomatiek.

Overigens nam Lea verder geen deel aan het verhoor. Ze vond haar zuster een arm, onbedachtzaam kind; ze was ook overtuigd dat, als hier iets hersteld kon worden, haar broer de man was. Op zakelijk gebied kende ze hem helder oordeel en begaafdheid toe. Voor het overige wist ze zeer wel af van de verkeerswaarde van het geld, in tegenstelling tot Sara, maar tevens bestond er voor haar, in tegenstelling tot De Bleeck, geen personele waarde van het geld. Ze waardeerde wel het ruime inkomen van Bearda, maar meer omdat hij en haar kinderen er genoegen aan beleefden dan zijzelf. Ze was komen voorrijden in de verreweg mooiste auto van de drie, en met een chauffeur, maar ze deed dit in de wetenschap de zakenauto van haar man te gebruiken die mooi moest zijn als reclame voor een groot bedrijf, en waarbij een chauffeur behoorde sinds, een jaar geleden, Gerard zijn eigen stuurkunst niet meer vertrouwde omdat hij enige malen door plotselinge, onbedwingbare slaperigheid was overvallen. Ze had de auto genomen wegens het gemak van snelle verplaatsing van Delft naar Voorburg en Den Haag, - nergens anders om. Zelf had ze nooit willen chaufferen; ze liep het liefst. Een rijk leven trok haar niet aan, al volgde ze de wenken van haar man die wel eens, zij het niet protserig, wilde tonen dat hij financieel iets betekende. Anderzijds was hij daartoe als zakenman ook wel verplicht. Maar hij deed het nu en dan graag. Haarzelf zou een allersoberst bestaan voldoende zijn geweest, mits met een man van haar eigen peil, meer nog geestelijk dan maatschappelijk. Zeker was het dat Bearda haar niet meer geheel gelukkig maakte, maar zo goed mogelijk maakte ze het zichzelf. Ze bezat haar fouten, doch deze waren gering in aantal, en meest de keerzijde van te ver gedreven deugden, al besefte dit niemand,

ook zijzelf niet, behalve De Bleeck. Hem interesseerde deze zuster nochtans lang niet in dezelfde mate als Sara. Zij hield van beiden, uit onpartijdigheid misschien, uit gezinsinstinct zeker, evenveel. Ze had echter geen aard zich af te vragen hoe dat zo kwam. Haar soms grote zorgen waren enkel zorgen der liefde. Haar lichaam doorstond deze zorgen onvolkomen; dan kon ze wit zien, gelijk thans om haar zoon Frederik, ook om een groeiende bezorgdheid over haar man; ze had een teer gestel; een grote geestelijke vitaliteit hield haar echter op, onder alle omstandigheden.

De geldelijke moeilijkheden van Sara hadden Lea nauwelijks gehinderd. Wel kwetsten haar telkens weer de anti-Joodse en anti-Duitse uitlatingen van haar broer, het onverbeterlijke van zijn bekrompenheid. Ze dacht over de Joden gelijk een niet-Jood behoort te denken. Zij waren voor haar Nederlanders, en nooit iets geweest dan dat. Ze had zelfs geen echte weerzin gevoeld voor het Duitse volk, en in het bizonder een zekere deernis voor de gewone soldaat, en dieper nog voor de min of meer militair georganiseerde meisjes, onder hun minst smadelijke bijnaam bekend als ‘grijze muizen’, die de verachting van de Nederlandse vrouwen voelden en er een zo zielig uitdagende houding tegenover stelden.

Maar het meest hinderde Lea het anti-semitisme, in haar broer en in anderen. Ze hield niet alleen van haar eigen volk, maar ze had het ook leren bewonderen, minder in, dan wel na de laatste wereldoorlog. Allerminst was ze blind voor zijn laakbare eigenschappen, een sterk materialisme, een neiging tot kankeren, een behoefte aan afscheiding en versplintering, een bijziendheid, behalve in het materiële, een praedispositie tot verwildering, getuige de zogenaamde asfaltjeugd der grote steden, waaraan men, zij het minder geprononceerd, een macadamjeugd der dorpen kon toevoegen, bovendien ten plattelande maar al te vaak een ontbreken van elementaire beschavingsvormen. Dit alles evenwel, en wat er nog meer kon worden aangevoerd, zonk voor Lea in het niet tegenover dat sublieme blijk van eenheid in volkskracht dat nog te weinig opgemerkt was gebleven. Terwijl de Duitser onbesuisd en zenuwachtig greep naar het voor hem nieuwe, en altijd weer zou grijpen naar nieuwer nieuw, terwijl de Duitser triomfantelijk het nazisme inhaalde, bleef de Nederlander na vijf jaren opgelegde intensieve propaganda zichzelf en keerde tot democratie en koningschap terug. Goed beschouwd was nog niet zozeer dit de eigenlijke grootheid, als wel dat de terugkeer geschiedde gelijk de natuurlijkste zaak ter wereld, ja, dat zij ook nu nog goeddeels onopgemerkt was gebleven. Dit vond Lea een hoogst merkwaardig verschijnsel in de politieke geschiedenis van een volk, vooral van een numeriek niet groot dat onder een overmacht was lamgelegd: de volstrekte onvatbaarheid voor een staatsleer die met zijn natuurlijke en historische ontwikkelingsgang niet strookt.

In één opzicht had evenwel de Duitser winst behaald: in het antisemitisme. Erkend moest worden dat hier het spel gemakkelijk was ge-

weest, en de Duitser niets had gedaan dan een verborgen vuur oprakelen, dat overal ter wereld smeulend aanwezig was. Desondanks had hij daarbij ook de grote massa niet kunnen winnen, slechts de bovenlaag. Lea betreurde het antisemitisme vooral in haar broer. Ze zweeg. Het was onbegonnen werk hierover of over zijn haat tegen de Duitsers iets te zeggen, omdat ze wist dat het bij hem een kwestie van aanleg was die neigde tot het extreme in idee en soms in daad, te zelden bedacht op het redelijk midden.

Intussen onderging Sara het vooronderzoek van haar broer met een mengeling van schaamte en opluchting die ze toch allebei goed verborgen hield. Aan het licht kwam nog dat de aanstichtster van dit avontuur mevrouw Van Fransen was geweest, die allang speculeerde via Von Thalberg. Er waren nog andere dames door de speelzucht aangetast en er werd blijkbaar stevig gegokt. Sara zag nu eens dezen in het salonnetje, dan weer die. Ze noemde namen welke hij soms kende, soms niet. Mevrouw De Violette was er ook eens verschenen. Deze, weduwe zonder kinderen, was uiteraard aan niemand verantwoording schuldig. Haar disculpeerde De Bleeck dan ook zonder voorbehoud. Maar de mannen, die dat allemaal over zijn kant laten gaan, lijken wel gek, dacht hij, en zag ondertussen het vrouwvolk in het salonnetje cossu roddelen, dure bonbons snoepen, sigaretjes roken, uit tijdschriften die zij thuis niet lezen konden de gestalten vissend van mannelijke sportgroten en filmhelden, de oogjes klein, toch erop bedacht niet te lang te verwijlen bij eenzelfde foto. Hij zag het alsof hij het bijwoonde, want hij kende dit soort éénmansbankbedrijven, al was het zeldzaam. Sara had er ook - maar dit biechtte ze niet op - tweemaal een dame ontmoet die zich mevrouw Ulius noemde, maar van wie ze, met de radheid harer sexe, ried dat het volstrekt geen mevrouw was. Niet daardoor boeide ze Sara, doch wel als cocaïniste. Ze had reeds de eerste keer onder vier ogen openhartig over haar verslaving gesproken, en zelfs verteld dat ze werd bevoorraad uit Rotterdam, waar verschillende verdovingsmiddelen, van schepen afkomstig, in het geheim werden verhandeld. Ze bood aan ook Sara te voorzien. Ze moest wel iets van Sara's depressies hebben geraden, want ze vertelde dat het een probaat middel was tegen neerslachtigheid, zodat het resultaat ruim opwoog tegen de duurte. Sara kreeg, als deze vrouw het hoofd wat achterover hield, een blik in een neus die haar met vaag afgrijzen vervulde, en toch ook aantrok. De vrouw erkende onverbloemd dat het snuiven haar neustussenschot had verteerd, maar dat was zonder betekenis, want zo'n schot kon men evengoed missen als een appendix. Sara, die niet inzag dat er hier een poging werd gedaan om haar onder meer ook nog af te zetten, vond nochtans deze wijze van reclame maken geen aanbeveling. In elk geval weigerde ze beleefd.

Maar al verzweeg ze bij haar verslag aan haar broer deze kennismaking, ze dacht toch terloops aan mevrouw Ulius, die tegenstrijdige gevoelens in haar wekte, niet ongelijk aan Owens.

De Bleeck stak de papieren bij zich. Hij zou zijn zuster graag helpen, maar het feit dat hij dezer dagen meneer Von Thalberg te lijf ging gaf hem extra voorplezier. Even scheen alles nog mis te zullen gaan toen hij de eis stelde dat Brandenburg van dit geval op de hoogte zou worden gebracht, althans in de grote lijnen. Het veroorzaakte bij Sara haast een paniekstemming, maar Lea viel haar broer bij, en na pijnlijk heen en weer praten werd besloten dat Lea de boodschapster wezen zou. Toen nam De Bleeck afscheid en zonder Brandenburg op te zoeken reed hij naar zijn club.

Ook Lea vertrok. Ze had beloofd om tien uur thuis te zijn en de wagen door te sturen naar de fabriek. Alvorens villa Mara te verlaten ging ze nog even naar haar zwager Marmaduke. Hij zat in de suite met een krant en een sigaar, ietwat verloren. Het was er killer dan boven, waar hij een eigen kamer had, maar hij was hier het liefst, indien hij er tenminste alleen kon zijn. Als Sara in haar boudoir was kon hij zeker wezen dat ze er bleef. Als ze beneden was ging hij naar zijn kamer. Ze liepen elkaar nooit in de weg. Aan tafel kwamen ze samen en waren gewoon. Het kind Jaap herinnerde zich niet anders. Ondanks het feit dat zij nimmer onenigheid hadden begreep Jaap heel goed dat er iets haperde. Het hinderde hem weinig omdat hij zijn beide ouders toch om zich had, al was het meest stuk voor stuk.

Naarmate zij ouder werd zag Lea steeds duidelijker de houding die zij tegenover conflicten moest innemen. Zo deed ze tussen deze echtgenoten nooit een poging tot bemiddeling, evenmin tussen haar man en haar broer; wel echter trachtte ze nu en dan, steeds schijnbaar onopzettelijk, de band tussen haar broer en haar zwager te versterken.

Ze vatte dadelijk bij haar komst in de suite dat het niet het juiste ogenblik was om Marmaduke in te lichten over de financiële mispas van Sara. Hij zat hier toch al zo ongelukkig eenzaam. Moest daar nu nog een kwade tijding bijkomen die ook hem enigszins zou vernederen? Ze besloot tot nog een kort uitstel.

In plaats van het onplezierige bericht, en bedacht op het aanhalen van de band tussen beide zwagers, vertelde ze iets over het afscheid van haar broer. Nadat hij tot Sara gezegd had: ‘Ik moet nu gaan,’ vervolgde hij: ‘Een mens moest eigenlijk nooit “nu” zeggen. “Nu” is een hersenschim. “Nu” is onkenbaar. De organen van ons perceptievermogen zijn altijd te laat.’

Ze had het verteld en lachte. Brandenburg lachte mee. Hij vroeg zich af: zegt ze dat uit ingenomenheid met de aforismen van De Bleeck, of om mij te tonen dat ze mij geen domkop vindt, zoals hij?

Hij wist geen antwoord. Hij keek naar haar. Ze had nooit veel kleur, maar hij vond haar ditmaal erg wit, ook wat teer, op een heel andere wijze dan Sara. Hij hield een onderzoekende blik terug, waarmee hij vreesde bij

haar een gevoel van onbehagen te wekken. Ze bleef een paar minuten; toen liet hij haar uit. En hij zei aan het hek:

- Nu, tot ziens, Lea. Ik durf gerust ‘nu’ te zeggen, hoor, want ‘nu’ is hier geen tijdsbepaling.

- Ja, zei Lea. En die stelling van Amos is me teveel theorie. Voor mij is ‘nu’ geen hersenschim. Maar zulke dingen meent hij nooit helemaal.

Twee dagen later zag ze kans haar zwager onder vier ogen te spreken. Hij toonde geen noemenswaardige reactie, en uit zijn enkel woord van dank aan haar begreep ze hoe ongezond de verhouding tussen Sara en hem was geworden. Toch leek het even dat hij wat anders wilde zeggen, en ze vermoedde iets in de trant van: waarom vertelt Sara dat zelf niet? Ze was daar evenwel niet zeker van, en tegen Sara zei ze alleen dat Marmaduke niets bizonders had geantwoord.

- Dank je wel, Lea, zei Sara. Dat is een pak van mijn hart.

Want verder dacht ze niet na.

De club - In Brussel

Toen De Bleeck die late middag op de club kwam en zich naar zijn gewone tafeltje begaf vond hij niet slechts het gezelschap op hem en bankier Ake na voltallig, maar ook een vreemde eend in de bijt.

De clubkring van De Bleeck was nogal heterogeen in samenstelling. Daar waren Van Fransen, oudste directeur van een mijnbouwmaatschappij op Sumatra, een zware, voze, leverzieke Indischman, rijk geworden door beursspeculaties, veelal in aandelen van zijn eigen maatschappij, op later leeftijd getrouwd in verarmde adel, met het vrijgevochten gravinnetje Laquy dat bezig was zijn vermogen te ondergraven door háár beursspeculaties, - Van Tillemond, oud, kwiek heertje, een grijs gezicht, gerimpeld als een pippeling, notaris met een praktijk hoofdzakelijk in de aanzienlijke kringen - Garenstroom, raad-adviseur aan het Ministerie van Justitie, stil ambtenaar, ondanks invloedrijke positie eenvoudig, naar men zeide ongelukkig getrouwd, - Van Leeuwendaal Noorwegen, secretaris der Kamer van Koophandel, majestueuse figuur met weinig intelligente trekken, met het voorhoofd dat, hoog en breed, toch niet imponeert, - baron Vroonhoven, oudste van het gezelschap, grootvader van Meia, die zeer gefortuneerd heette, zijn kleermaker niet betaalde en zijn kleindochter een two-seatertje had geschonken, iemand van sterke vitaliteit, de ouderdom op zijn levendigst, de meest markante kop, en daarin De Bleeck, ook toen deze nog ongeschonden was, overtreffend, - Luning, lid van de Hoge Raad, die de tafel van zijn ambtgenoten nu en dan verwisselde voor deze, omdat hij er vrienden had en een afleiding vond van de juridische casuïstiek waarin men daarginds op de duur zonder mankeren verzeilde.

De vreemde eend was een introducé van Van Leeuwendaal Noorwegen: Bearda. De Bleeck aarzelde een ogenblik, niet uiterlijk waarneembaar, op het zien van zijn zwager. Hij had kunnen doen of hij hier iemand zocht. Toen kreeg zijn beter gevoelen de overhand; hij vond zich flauw, dacht aan Lea, en schoof een stoel bij. Het gesprek bleek in zover een kolfje naar zijn hand dat het - via een paar niet meer actuele aardigheden over Mussolini en Hitler - op de laatste oorlog en met name op Duitsland was gekomen. Echte Duitservreters in deze kring waren alleen De Bleeck en Vroonhoven; de anderen drukten zich meer onpartijdig of op zijn minst voorzichtiger uit.

- Weten jullie wel, vroeg Van Fransen, en sloeg zijn ogen vermoeid op, ogen met het geel van de leverzieke - weten jullie dat vóór de oorlog de Duitsers onze beste afnemers waren van Deli-tabak?

Vroonhoven: Wat mij betreft hadden ze in de tabaksrook mogen stikken. Ze waren van alles onze beste afnemers, en wij de hunne. Wat hebben we voor die klandizie gekocht? Een waslijst bouwvallen, een geïnfecteerde taal, een zwakke gulden, Indië weg.

Luning: De fouten van de Duitsers zijn allemaal te herleiden tot gebrek aan mensenkennis. Engeland is het gevaar van isolement altijd knap de baas gebleven, terwijl Duitsland zich heeft geïsoleerd in plaats van zijn onvergelijkelijk gunstige centrale ligging uit te buiten.

Van Tillemond: Behalve in zijn oorlogen.

Luning: Behalve in zijn oorlogen, juist. Maar die houden verband met zijn gebrek aan mensenkennis, en dat is weer het gevolg van zijn isolement. De geest van de Duitsers is nu eenmaal in het algemeen niet congeniaal aan de Europese, en dat kunnen ze per slot niet helpen. Maar waar hun geest wel congeniaal is, blinken ze meteen uit: in de wetenschap, ook de juridische. Ze hebben prima juristen gehad. Ze hebben ze nog; alleen mensenkenners zijn ze niet.

Vroonhoven: En ik dacht dat jij, Luning, hier niet over recht wou praten.

Luning: Maar verdedigen is overal toegestaan; ik vind het zelfs plicht, nu jij de Duitsers aanvalt.

De Bleeck: Je pleit voor een verloren zaak, man.

Luning: Alle verdedigen is nog geen pleiten. Ik probeer alleen eenzijdigheid te ontgaan.

Garenstroom: En het lijkt me ook niet juist nu al te spreken van een verloren zaak. Maar ik geef toe, ik behoor wel tot de twijfelaars. Zal er in Duitsland nog ooit iets voor Europa terecht komen? Of zal Duitsland buiten Europa blijven?

Van Tillemond: Ik ga nog iets verder dan jij, Garenstroom. Ik twijfel ook wel, maar ik *wil* geloven aan een beter Duitsland, en daarom, daarom alleen reeds, geloof ik er aan.

Vroonhoven: Dat klinkt erg waardig, maar Van Tillemond denkt natuurlijk aan nieuwe cliëntèle daarginds. Heb je het nog niet druk genoeg naar je zin, zeg Til?

Van Tillemond: Duitse cliënten is wel het laatste waar ik naar verlang. Maar ik spreek nu eens als mens, of zeg liever als Europeaan.

Van Leeuwendaal Noorwegen: Stuur dan in geen geval zulke bovenmenselijke en anti-Europese nota's. Daar ben je bekend om als de bonte hond.

Van Tillemond: Ten onrechte. We hebben ons vaste tarief, kerel, net zo goed als jij met je handelsregister. En als je me vraagt welke waar iemand voor zijn geld krijgt, bij ons, of bij jou, dan is het antwoord niet moeilijk. Maar in ernst: wat heeft de wereld er aan de Duitsers nog eens op stang te jagen? Dan kom je nooit van de oorlog af. Wat zegt u, meneer Bearda?

Bearda: Ik redeneer zuiver als zakenman. Als we dat achterland missen gaan we naar de kelder, om te beginnen met onze industrie en onze tuinbouw.

Van Leeuwendaal Noorwegen: En met onze handel en onze scheepvaart en alles. Niet alleen dat het veel te laat is om nog aan een vergelding te

denken en volkomen inopportuun, het is van de aanvang af onmogelijk geweest. Zulke dingen doet men niet. We moeten blijven zoeken naar een uitweg die geen ultimum remedium is.

Luning: De moeite van het zoeken kunnen we ons wel besparen. We bespelen geen instrument in het Europees concert. We zijn publiek. We hebben eenvoudig af te wachten wat de anderen spelen. We krijgen niet eens een programma in onze handen.

Van Tillemond: En dus hoeven we geen reclame te maken voor uitroken, al zou het zijn met het mooiste Delidekblad. Dan krijgen we om te beginnen Van Fransen tegen.

Garenstroom: Van Fransen heeft geen belangen in de tabak, alleen bij de mijnbouw.

Van Fransen: Daar kan jij niets van weten; je bent mijn bankier niet. Maar Til heeft toch gelijk. Al heb ik misschien geen persoonlijk belang bij de tabak, daarom mag ik het toch zeker wel zonde vinden, vooral als oud-Indischgast? En dat doe ik, ik vind het als mens zonde van de tabak.

Vroonhoven: Nu kom je toch in mijn schuitje. Die Moffen zouden er nog plezier van hebben ook. Maar ik zal jullie wat zeggen: de wereld heeft in 1945 de kans van haar leven gemist. Dit hadden ze moeten doen: de tachtig millioen Moffen in één concentratiekamp; de sexen gescheiden, en na vijftig jaar was het Duitse vraagstuk opgelost zonder dat het een druppel bloed had gekost, en het kamp kon worden opgeheven.

Van Tillemond: Intussen had je een onherstelbaar verlies geleden aan intellect.

Vroonhoven: Daar kan ik me niet mee bemoeien. A de grands maux de grands remèdes.

De Bleeck: Ik voor mij geloof niet zo heel erg aan het Duitse intellect. Wat ze vertonen, dat vertonen ze in de slechtst denkbare vorm. Hun uitvindingen? Het mocht wat! Als ze wat betekenen, dan betekenen ze alleen maar gevaar. Een Duitser is altijd één van tweeën: òf hij is doodgeorganiseerd, of hij organiseert de dood.

Vroonhoven: Jij spreekt tenminste naar mijn hart, De Bleeck. Geef de Duitser één zandkorrel in zijn handen, en hij maakt je een bom, meneren, dat de hele Melkweg uit elkaar vliegt.

Garenstroom: We worden te bar. Zulk een taal moet weer op een wereldconflict uitlopen.

De Bleeck: Bar? Wie praat er van bar? Ik zeg alleen dat ik het Duitse intellect niet vertrouw. Ik sta lijnrecht tegenover Til. Ik geloof niet in een beter Duitsland, omdat ik dat intellect niet vertrouw. Geloof moet op vertrouwen berusten. En dat ik het intellect niet mag vertrouwen bewijs ik jullie uit het fysiek van de Duitser. Laten we beginnen met vast te stellen dat de richting die een volk inslaat bepaald wordt door zijn grote figuren. Dat lijkt me onweerlegbaar. Best; de grote figuren in Duitsland onderscheiden

zich van de rest van de wereld door iets dat onmiddellijk opvalt, een majestueuze schedel, maar een gezicht als een baby. Dus een gespletenheid in het Duitse uiterlijk, en tegelijk - want daar komt het op aan - het kenteken van de gespletenheid van het Duitse innerlijk. Dat verklaart de hele tweede wereldoorlog. Alleen zulke hoofden buiten proportie hebben de dwaasheid die Hitler heet kunnen aanvaarden. Want ze hebben hem aanvaard, ze hebben allemaal meegedaan. Ze hebben die kerel met zijn onmogelijke snor aanbeden. Ze hebben ook dat ander paskwil aanbeden, Wilhelm II, die ook al uitblonk door zijn snor. Dat was prachtig, die uitvinding van de Kaiser; elke Duitser deed het hem na en legde in het vervolg met zijn snorpunten een permanente eed af dat Duitsland hoog zou stijgen. Maar dat lukte niet te best. Toen kwam Hitler op zijn beurt met een grote uitvinding, met het restant van een snor. Dat was een nieuwe manier om hetzelfde te zeggen; de rest van de wereld zouden ze klein krijgen. En weer deed ieder de vent na. Het Duitse volk is altijd gek geweest op de snor als symbool, en niet alleen de gewone man, maar ook het intellect met zijn grote hersenmassa. Daarin zit het gevaar. Hypertrofie van de hersenen, atrofie van de rest.

Luning: Maar Hitler had ook nog op zijn voorhoofd een hangende piek. Hoe verklaar je dat?

Vroonhoven: Dat zie je toch zó? In de taal van het haar een variant op de duim van de Romeinse matrones bij de gladiatorspelen. De duim neer: de gladiator moet dood.

Van Leeuwendaal Noorwegen: Jullie redden je er aardig uit. Maar laten we ernstig blijven. Volgens een veel verbreide opvatting zou Bismarck een ramp voor zijn land zijn geweest. Maar de Duitsers hebben ook na hun eenwording nog grote figuren bij de vleet gehad. Neem alleen maar Robert Koch.

De Bleeck: Dat had je nu juist niet moeten zeggen, Noorwegen. Je kon geen ongelukkiger voorbeeld noemen. Heb je ooit het portret van Koch gezien? Een hersenpan als de koepel van de Sint Pieter, en daaronder het koppetje van een zuigeling, met een neusje dat je zó zou knuffelen als het op iemand anders zat.

Garenstroom: Maar die man heeft de wereld toch enorm aan zich verplicht.

De Bleeck: Praat er niet van. Als ik dat portret zie - ik ben niet laf, maar dan kan ik rillen. Wat was er maar nodig geweest, een of andere futiliteit, de nietigste oorzaak van buiten af die je maar kunt bedenken, bij voorbeeld dat hij als kind door zijn kindermeid een beetje hard op zijn bibs was geslagen, en diezelfde Koch zou wereldvijand nummer één zijn geworden.

Van Fransen: Het wordt een idée fixe van je, De Bleeck. Kom mee met me naar Sumatra. De zeereis zal je opknappen, en als we het brengen tot

Simau Lebong kan je me helpen met leegpompen van de mijn. Dan doe je een goed werk, en gezond meteen.

Van Tillemond: En ik zeg, als je een volk aantast in zijn grote figuren, dan speel je met vuur. En bij de Duitsers is dat bizonder gevaarlijk; die gaan gauwer dan de andere Europeanen over tot amok. Neen, De Bleeck, van Koch moet je heus afblijven.

Van Leeuwendaal Noorwegen: En van Bismarck en de anderen ook.

De Bleeck: Het kan me niet schelen wie je noemt. Geen Duitser staat zo hoog of ik zal hem omlaag halen. Het verschijnsel van de mens die zijn gaven niet misbruikt is in Duitsland zo ongelooflijk zeldzaam dat we het gerust mogen verwaarlozen. De minimis non curat praetor. Dat is het enige wat ik me van de collegebanken nog herinner, maar hier komt het te pas.

Garenstroom: Neem me niet kwalijk, De Bleeck, maar dat klinkt allemaal toch wel heel erg onchristelijk. Ik zou het niet zeggen als ik niet wist dat je een Christen bent en zijn wilt.

De Bleeck: Zeker ben ik dat. Mijn vader was calvinist, en zo heeft hij ons, kinderen, opgevoed. Maar ik neem daarom niets van mijn woorden terug. Ik zie een principiëel onderscheid tussen een mens en een Duitser. Wat hij dan wel is, dat laat ik over aan de wetenschap om uit te maken. Maar hij moet niet denken dat, omdat hij toevallig op zijn achterbouten lopen kan, hij nu ook maar meteen mens is. Laat hij de wereld eerst tonen dat hij tot mens is geëvolueerd, dan bekijken we de zaak nader.

Van Leeuwendaal Noorwegen: Jullie weten toch dat het nazisme in Duitsland zijn kop weer opsteekt?

Van Tillemond: Ja, het schijnt daar weer de verkeerde richting uit te gaan. Maar ik zei het al: het enige is optimist blijven.

De Bleeck: En daar doe je verstandig aan. Ik heb het portret van die nieuwe leider gezien. Clean shaven, vrienden. Dat wordt nooit iets.

Vroonhoven: Ik help het je wensen. Maar wees er ondertussen zeker van dat heel Europa weer wemelt van Duitse spionnen, en dat ze daarginds ook weer met zwarte lijsten werken. Jij en ik staan er allang op, De Bleeck. Alles wat ze lezen of kunnen opvangen en wat niet helemaal naar hun zin is wordt genoteerd. Daarnet sprak iemand van hun isolement, geen gedwongen, maar een vrijwillig isolement. En toch is het min of meer gedwongen. Een Duitser voelt zelf deksels goed dat het hem ontbreekt aan levensvreugde. Hij heeft ook geen humor. Wil je in een notedop het verschil tussen Frankrijk en Duitsland? In Beaulieu-sur-Mer heb ik eens - we zijn nu toch mannen onder elkaar - maar daar heb ik op de deur van een onooglijk buiten-w.c.tje gelezen, zomaar losweg met krijt neergekrabbeld: C'est ici que tombent en ruine - les merveilles de la cuisine. En in een groot hotel van Berlijn hing in een toilet als voor een vorst een enorme emaille plaat, en daar stond dit op: War von Erfolg hier Dein Bemühn -

so darfst Du auch die Kette ziehn. - Mach's Fenster auf, lass Luft herein, - der Nächste wird Dir dankbar sein. Een afgrond tussen die twee volken, opengelegd met twee versjes.

Luning: Zouden we niet eenvoudig kunnen zeggen: Duitsers zijn óók mensen?

En De Bleeck moest bij zichzelf onpartijdig erkennen dat deze critiek door betere toon moordender was dan die van Vroonhoven of hemzelf. Maar zou de Duitser dat zelf voelen? Waarschijnlijk vond hij het prachtig.

Terwijl het gesprek voortging bedacht hij dat hij van de gast, zijn zwager, nog nagenoeg geen notitie had genomen. Hij keek voor het eerst, als terloops en toch opmerkzaam, naar hem. Wat Lea, reeds weer een paar maanden geleden, hem gezegd had was stellig juist: Bearda had een ziekte onder de leden.

Inderdaad voelde Bearda zich sinds geruime tijd onwel. Hij wist niet wat hem scheelde. Uit de velerlei symptomen werd hij niet wijs; ze leken hem tegenstrijdig, ook vrij onschuldig en buiten verband tot zijn gevoel van algemene malaise. Eigenlijk kon alles worden samengevat in een enkele zin: hij was gauw moe, hij sliep slecht, en hij bleek buitengewoon gevoelig voor kouvatten in de maagstreek. Na een of twee dagen verdween de pijn spoorloos; ze keerde echter altijd weer, maar zo grillig dat men er geen peil op kon trekken. Hij weigerde standvastig een doktersonderzoek, uit vrees rust voorgeschreven te krijgen, en dat kon de fabriek niet lijden. Hij had zorg over zijn zoon Frederik, die hem eenmaal als directeur moest opvolgen, en tevoren onder zijn leiding werken. Zelf was hij technoloog; dat zou Frederik ook worden, maar de jongen kwam er niet toe zijn studie te hervatten, en was nu zelfs weggelopen en al maanden en maanden uit huis. Hoe dat op de duur gaan moest wist hij niet.

Ongelijk veel erger was intussen hetgeen onlangs gebeurd was met de nieuwe inwoning die zij hadden gekregen van Gerda Sluters, die mevrouw Van Harwegen bleek te heten. Dit had hem rondweg verbijsterd. Toeval? Beschikking van hogerhand? Verleiding? Wraak? Vragen zonder antwoord, die ondanks al zijn tegenstand opdoemden midden onder zijn werk, ook thuis, ook hier, ook in zijn onderbroken, verwarde slaap. Hij had een klein kabinet als slaapkamer doen inrichten, omdat hij niet in het donker wakker kon liggen; dan sliep hij in het geheel niet meer. Slechts lezen bracht nog wel uitkomst, maar daarmee stoorde hij Lea. En overigens was hij ook liefst afgezonderd met zijn gedachten.

Bij weten van De Bleeck was Bearda nog nooit op de club geweest. Nu, geen wonder: Bearda wist immers van De Bleeck's lidmaatschap. Daaraan had hij ditmaal blijkbaar niet gedacht, en aldus kon het worden verklaard dat hij zich door Van Leeuwendaal Noorwegen had laten overhalen. Zij moesten elkaar kennen via de Kamers van Koophandel. Bearda zat als lid voor de grootindustrie in die van Delft.

Nog bleek de discussie over de Duitsers niet geheel geëindigd, want het dankbare onderwerp van hun kuddegeest was ter sprake gekomen, en daarover bestond eenstemmigheid. Vroonhoven liet zich intussen niet de gelegenheid ontgaan ook op dit gebied blijk te geven van een sterke visie. De Bleeck, wiens gedachten even naar zijn zwager waren afgedwaald, hoorde hem zeggen:

- Als de regering van Bonn vandaag laat aankondigen dat morgenochtend om acht uur alle Duitsers zich dienen te melden bij het abattoir om te worden geslacht, dan verzeker ik jullie, dan staat er een nacht tevoren al een hele rij.

Het gelach werkte aanstekelijk op andere tafels. Men vroeg, en Vroonhoven herhaalde zijn voorspelling. Bearda voelde zich echter hier niet op zijn plaats. Hij was een man voor de concrete feiten, de zaken, het glas, de grondstoffen, het personeel, de afzet, de overheidsvoorschriften, de bedrijfslasten, de vergaderingen, de reserves, de afschrijvingen, de accountantsverslagen. Hij was ook een man, zo nodig, voor de grote reizen, een directeur zoals een college van commissarissen zich slechts wensen kon. Hij was geen man voor beschouwing, voor het langs algemene lijnen zich voortbewegend, min of meer academisch debat. Ofschoon goed saboteur in oorlogstijd geweest, verdiende hij thans weer graag aan de Duitsers, gelijk dezen aan hem. Maar wel was hij een man van de wereld, en, hoe zwijgzaam ook hier, van een ongedwongen zwijgzaamheid, nimmer uitgesloten. Dat waardeerde De Bleeck die in zijn zwager veel te waarderen vond en hem toch niet mocht. Hij betrapte zich op de gedachte: was het maar anders. Bearda vertrok met een kleine algemene buiging, teneinde een handdruk met De Bleeck te vermijden. De Bleeck bleef op de club eten.

Te negen uur kwam hij thuis. Terwijl hij zijn autotje in de garage zette zag hij in de zee van licht, door de koplampen geworpen in de kleine ruimte, daar reeds de fiets van Frederik staan. De jongen was er dus ook, want hij liep niet, hij fietste, bij alle weer. Omkijkend zag hij het raam verlicht van Frederiks kamertje, aan de achterzijde van het huis. Zijn neef kwam nog al te zelden beneden. Hij was op een bepaalde manier mensenschuw; hij ging om met enkele vrienden uit zijn ondergrondse tijd die De Bleeck niet kende, sprak zijn oom weinig, bijna uitsluitend aan tafel en dan nog ongeregeld, was in zijn afwezig genre niet onvriendelijk tegen zijn beide vrouwelijke huisgenoten, en verscheen naar de smaak van De Bleeck veel te vaak in de sigarenhandel van Hartman waar hij zocht God mocht weten wat. De Bleeck liet hem echter volle vrijheid, en dat was in zover de juiste houding dat de jongen zich hier duidelijk thuis voelde, hoe dikwijls hij mocht wegzwerven.

Daarna ging De Bleeck naar zijn kantoor. Alles lag er op orde: de ingekomen middagpost, van aantekeningen voorzien, de copieën van de verzonden brieven, door Van der Mark per order getekend, een opsomming

van de gevoerde telefoongesprekken, de korte inhoud van een bezoek. Bovenop lag, ongeopend, een brief uit Brussel. Van der Mark bezat een zintuig dat onfeilbaar de particuliere correspondentie ried; daaraan raakte hij eigener beweging nimmer. Ditmaal had hij geen ogenblik behoeven te weifelen; de kloeke lila envelop, donkerder lila gerand, was het briefpapier van de vrouw.

De Bleeck begreep van wie deze brief was, maar hij had geen onmiddellijke nieuwsgierigheid naar de inhoud. Hij wist het wel ongeveer, en ook als zijn gissing niet juist mocht blijken wist hij dat het geschrevene hem nauwelijks zou verwonderen. Ofschoon een volwaardig man, naar geest niet minder dan naar lichaam, lag voor hem de tijd der gemakkelijke verwondering, meer nog die van het gemakkelijk geschokt worden ver achter. Slechts de grote gebeurtenis had nog macht over hem, maar het gebied van de grote gebeurtenis was voor hem klein geworden en scherp begrensd. Terwijl hij de brief even in de hand nam en weer neerwierp dacht hij als zo vaak dat ook deze een symptoom was van de vrede van het normale leven. Tevens echter dacht hij dat de individuele mens zich een overdreven voorstelling maakt van de oorlog; de grote massa wordt door de oorlog nauwelijks beroerd; zij zal nog niet uit haar voegen raken door de waterstofbom; zij denkt nu van wel, maar de practijk valt altijd mee; men behoeft waarlijk geen Zeno de Cyprioot te zijn, noch een Enchiridion als vademecum te dragen om de dingen aldus te zien; en dat is maar goed ook, want de filosofische stelsels zijn alleen bruikbaar voor de mens als enkeling, niet voor de maatschappij; elk stelsel strandt vroeger of later op de verbeten onwil der maatschappij om anders te leven dan naar haar onlogische instincten; in de onberekenbaarheid harer stromingen schuilt haar kracht; haar instincten zijn de gletsjerpoorten waardoor zij haar leven voedt en doet vloeien; de oorlog is de uiting van een instinct, en de afweer, de tegenoorlog is er eveneens een; maar men doet deze instincten te veel eer indien men ze aanmerkt als richting gevend; oorlog en afweer brengen hun speciale zorgen mee, ongetwijfeld, maar het zijn geen overkoepelende zorgen; het zijn zorgen als andere; men kan het wellicht - dacht De Bleeck - aldus uitdrukken: niet ondanks de oorlog is er vrede, maar in de oorlog zelf steken belangrijke vredeselementen: plichtsbetrachting en zin voor orde; en wederkerig, niet ondanks de vrede is er oorlog, maar in de vrede zelf steken belangrijke oorlogselementen: zorgen en krakeel. Alles is één.

Op dit ogenblik hoorde hij bij gesloten venster in de stille nacht een geluid dat hem tegelijk vertrouwd leek en vreemd aandeed, maar dat hem bovenal en geheel in afwijking van zijn normale belangstellingen boeide, een geluid dat naderde, culmineerde, en verzwakte terwijl het langs het park voorbijgleed als in een snoer van klankkogels, van doffe, kogelronde donderslagen, onregelmatig geregen. Hij schoof het gordijn opzij en stond tegen de achtergrond der verlichte kamer in zwart silhouet, bijna weerloos.

Hij zag links woonschijnsel uit het hoofdgebouw, Van Hogendorps Grondwet, maar verder niets dan de hinderlijke weerspiegeling op de ruit van zijn eigen gezicht. Maar hij moest overmatig zichtbaar zijn voor de vijf, die vrouwen en mans van de logge motorboot, zichtbaar als een zwart portret in een rechthoekig, geel passe-partout, ver en scherp, beurtelings door de parkbomen afgedekt en daartussen weer opduikend. Hij zag niets; zijn geestesoog zag de langzame draaiing van vijf halzen, zijn zenuwen voelden de lichtdruk waarin tien kegels zwart zoeklicht hem hadden gevangen. Het was irreëel en ietwat sinister; het leek hem een gloednieuwe beleving, een vaag dreigend gevaar dat op zijn huis betrekking kon hebben, niet evenwel op hemzelf. Hoe kwam hij tot die laatste wetenschap? Hij wist het niet. En trouwens, was het een wetenschap, en zo ja, een volledige? Was de overtuiging dat het hem nooit raken kon niet het onnozel idealisme dat wordt toegeschreven aan de struisvogel? Maar hij ging dit niet verder na, en ook critiseerde hij zijn indruk niet. Hij wist nu eenmaal en aanvaardde in zijn innerlijk, ondanks een sterk rationalisme, het bestaan van iets van de mysticus, en hij wist ook dat dit een ouderdomsverschijnsel was, niet in de zin van verval, wel in de zin van een zuivering voor de komende overgang.

Het gordijn viel terug, doch niet aleer De Bleeck zich had afgevraagd of er mogelijk tussen de eerste ontmoeting met de boot en deze nog andere gelegen konden hebben die zijn aandacht waren ontgaan en nu toch uit het onderbewustzijn opwelden. Het kon best wezen dat het geluid zich in die interval nog eenmaal overdag had geopenbaard, toen hij hier bezig was met Van der Mark, en ook eens in het holle van de nacht, toen hij wakker schoot en zijn oor een weerkaatsing van wegstervende knallen meende op te vangen. En de gedachte kwam bij hem boven dat er werd gepatrouilleerd op onverklaarbare manier en met onvatbare doelstelling, langs het buiten in zijn geheel, maar met speciale aandacht voor Lieflijk Gedakt.

Hij zette dit alles snel uit zijn hoofd en ging naar de huiskamer. De twee meisjes zaten aan de tafel in het midden van het vertrek, in een ouderwets-burgerlijk milieu. Hij had, hij enige onder de drie kinderen De Bleeck, de tafel als centrum van de huiskamer in ere gehouden, zoals hij zich herinnerde uit het huis van zijn ouders, een schikking die zijn vader had gehandhaafd in tweede en derde huwelijk. De grote massa was nog min of meer trouw gebleven aan dit symbool van gezinsverband, in de hogere standen kwam het meubelstuk al lang niet meer voor; slechts vond men daar nog een gemeenschappelijke tafel in de eetkamer, echter voor het practische nut, en allerminst als huiselijk middelpunt, want de eetkamer leent zich niet tot vertrouwelijkheid; zij heeft een eenzijdig materiële en vluchtige bedoeling en het contact der inwoners is er gering. Zij is geen werkelijk middelpunt. Neen, in de hogere kringen was de huis-

kamertafel niet meer te vinden. Haar verdwijning hing samen met de opkomst van een andere, waarin het gezinsverband geheel zoek was, dat harde, zo zakelijke meubelstuk, zelfs waar het ideële belangen dient, onmachtig om een vertrouwelijke sfeer te scheppen: de groene tafel, de ronde tafel. De laatste had de eerste weggedrongen, gelijk de mussen deden met de mooiere kleine zangvogels.

Maar onder de hogere standen was behalve de centrale tafel de huiskamer zelf ook in onbruik geraakt. Lea had haar groot voorvertrek nog wel als een plaats van samenkomst weten te handhaven, al lag dit misschien minder aan haar dan aan de bouworde van haar huis. Zij bezat in zekere zin toch nog een huiskamer, en ook had zij wel het instinct voor de huiskamer, maar haar kamer was toch tevens salon, en zij ontving er het bezoek. Sara daarentegen had behalve haar eetkamer enkel salons; bij haar ontbrak dat bij alle variatiemogelijkheid zo eigen karakter ener huiskamer volkomen; hoogstens kon men zeggen dat de leden van haar gezin voor een der twee salons een voorkeur toonden; daarentegen toonde elk weer zijn eigen voorkeur. De Bleeck had nopens het begrip huiskamer een duidelijke opvatting die hij niet zonder betekenis oordeelde. Haar verdwijnen bij de gegoede en hoge standen leek hem een noodlottig bewijs van gezinsdesintegratie. Hij handhaafde dit woonmiddelpunt dat een eenvoudige gezelligheid moest vertonen, vooral geen luxe, nog minder kunstschatten. Ook had hij flauwtjes gehoopt dat zijn huisgenoot Frederik eerder tot het sociale leven zou terugkeren doordat hij hem in een huiskamer kon opnemen, dan bij zijn eigen moeder, die hem slechts een hybride bieden kon. Hij had zelfs gemeend dat het bovenal zijn huiskamer was die zijn neef tot hem trok. Dat de jongen deze zoveel mogelijk ontweek om zich in zijn vertrekje boven te vereenzamen stelde dan ook teleur. Maar daarnaast moest hij erkennen in hoofdzaak de man van de nobele theorie gebleven te zijn; zijn eigen houding tegenover zijn huiskamer vergeleek hij wel met die van een voorbijganger, even stilstaand aan het raam van een meubelzaak waar complete kamers staan uitgestald, die geen wezenlijke kamers zijn. Zelf verscheen hij hier niet vaak, en altijd maar kort; hij was het liefst op zijn kantoor. Waaraan het precies lag dat hij deze kamer toch geen heuse huiskamer vond wist hij niet. Omdat hij er zelf te weinig kwam? Omdat dat middelpunt bij uitnemendheid, de huisvrouw, ontbrak? Hij wist het niet. De eenvoudige meisjes echter, gesproten uit het milieu dat aan de traditie vasthoudt, schenen hier het liefst te vertoeven, al trof het hem de laatste tijd dat bij wijlen Frieda Freida ontrouw werd.

Hoe dat wezen mocht, zij was er nu toch, en zij schonk hem dadelijk een kop thee. Daarna vervolgde zij haar lectuur. Wierasastra was met een kruiswoordraadsel uit de krant bezig.

De Bleeck keek langer naar de meisjes dan gewoonlijk. Hij had beiden opgenomen als huisgenoten, met de gedachte daarin een opvulling te

vinden voor zijn kinderloosheid en de feitelijke leegte van zijn huwelijk. Als ware aristocraat was hij gemakkelijk in de omgang met welke stand ook. Zijn ongemakkelijkheden waren die van zijn beginselen en golden onverschillig wie. Dat hij het leven van die meisjes had gered, en dan nog ten koste van zelfverminking was iets waaraan hij nooit dacht, en de geringste toespeling daarop bracht hem haast buiten zichzelf. Gelukkig toonden zij daarvoor ook geen dankbaarheid. Zij waren op dit punt echt van het volk, dat over het leven niet nadenkt eenvoudig omdat het leeft, en over de dood niet eer dan bij een sterven. Hem ontging de grootsheid dezer onbewuste, practische filosofie geenszins; zij was hem zelfs sympathiek vanwege het natuurlijke, maar toch ook omdat hij persoonlijk schier aanhoudend over leven en dood dacht en er - in zijn eigen kringen - graag over sprak met de toonaard van de monopoliehouder. Eenvoud in anderen stelde hij op prijs, niet bij zichzelf.

Wierasastra was een lelijk meisje, groter dan de vriendin, vaag ziekelijk van tint, een beetje pafferig in het gelaat, donker, maar niet exotisch, met een aan somberheid grenzende melancolie in trekken en houding, eigenlijk het tegendeel van wat men van een winkeljuffrouw eisen mocht, en in de fletse ogen een sterk sprekende controverse tot de schone en vreemde mineralen van Frieda. Naar de laatste ging dan ook wel enigszins de voorkeur van De Bleeck uit, al verborg hij dit met zorg en al werd het vermoedelijk niet gemerkt. In weerwil daarvan was het een open vraag of hij Frieda zou hebben behouden als hij geweten had dat haar werkelijke vader Hartman, de Jood was. Zeker zou dit zijn genegenheid een knauw gegeven hebben.

Terwijl hij, gelijk zo vaak, dacht dat hij met dit paartje toch heel weinig geestelijke aanraking had of zocht, trok hem na een kwartier zijn kantoor te sterk. Hij stond op, ging er heen, nam hetgeen Van der Mark had achtergelaten door, en liet de brief uit Brussel ongeopend liggen. Van de inhoud van die brief nam hij de volgende morgen kennis, na zijn ochtendwandeling en zijn ontbijt.

Hij had ook belangen in België en ging minstens eenmaal per jaar naar Antwerpen en Brussel, waar hij aan zijn zakenbezoeken een korte tijd voor genoegen placht vast te knopen. Een eigenlijke vacantie had hij na de schoolbanken niet meer gekend; zijn hele leven was vacantie geworden, maar, vond hij, een welbestede.

Zijn ontmoeting met mevrouw De Violette een paar maanden te voren op de jour van zijn halfzuster had met gering toeval en veel opzet geleid tot nadere kennismaking. Zijn in haar oren enigszins buitensporige welbespraaktheid, naar Nederlandse begrippen bovendien soms op het zonderlinge af, gekruid af en toe met staalharde cynismen, hadden haar toch niet meer getroffen dan zijn uiterlijk. Zij behoorde tot die vrouwen welke boven een gave mannelijke verschijning een geschondene weten te waarderen

onder de voorwaarden dat de verschijning getuigt van een krachtig mannelijk wezen, dat de schending een heroïek karakter draagt, en dat zij geen invaliditeit van betekenis meebrengt. Zij wist reeds eerder, maar zij zag ook bij hun eerste samentreffen dat zijn linker gelaatshelft weliswaar erg was verminkt, maar anderzijds precies niet te ver ging, niet tot afkeer leidde. Zij kende de heroïek daarvan: de littekens van brandwonden als gevolg van mensenredding in Rotterdam bij het bombardement van 14 Mei 1940. Zou De Bleeck een oog hebben gemist of een deel van zijn hoofdhaar, dan ware zij koel gebleven. Zou hij de zwarte handschoen, waaronder hij behalve een tweede reeks littekens een daarmee samenhangende vergroeiing der vingers als gevolg van een ongelukkig verlopen genezing verborg, - zou hij deze aan de rechterhand hebben moeten dragen, dan had haar genegenheid op zijn minst gewankeld. Nu gold hij voor haar in zijn manualen als nauwelijks invalide.

De derde dag van zijn verblijf in Brussel belde hij op uit zijn hotel en zeide dat hij in antwoord op haar schriftelijke uitnodiging haar graag bezoeken zou. Bij tijd en wijle en met inachtneming van een voorzichtige keus voelde hij zich nog wel de man voor het galante avontuur. Die eigen namiddag was hij bij haar.

Ze bewoonde op de boulevard van een Brusselse voorstad een klein heel huis, niet mooi maar coquet, met gesmeed straathek ter afgrenzing van het voortuintje. Hij wist van haar woning in Den Haag, in de Archipel, ingetogen en voornaam, gelijk haar eigen wezen, gedeeltelijk onderverhuurd door de dwang van het woningtekort, maar met goedgekozen huurders, al had hij haar daar nooit bezocht omdat zij opspraak vreesde. Zij zagen elkaar slechts bij kennissen, en eenmaal bracht hij haar in zijn wagentje thuis en nam afscheid bij de deur. Thans, voor de Brusselse woning, vatte hij al dadelijk instinctief dat ze twee wezens moest hebben. Hij had zich haar weliswaar al gauw voorgesteld als iemand die nog iets anders was dan de correcte dame, maar toch haar incorrecties steeds verborgen geacht achter een gedraging die ze aan het oog onttrok als een blinde muur een park. Thans, en nog eer hij haarzelf had gezien, vatte hij dat er een Haagse en een Brusselse mevrouw De Violette zijn moest, ook naar het voorkomen. Hij stond even op haar te wachten in de lichte, wat wufte salon met meer dan één académie, in een uiterst subtiele geur van parfum. Hij keek naar een olieverfschilderij in zwarte lijst, en herkende zijn clubgenoot uit Leiden, De Violette, die hij geheel uit het oog had verloren, zo zelfs dat hij haar nimmer naar verwantschap met hem had gevraagd. Hetzelfde moest trouwens voor De Violette gelden; uit het weinige dat ze omtrent haar huwelijk losliet bleek tenminste geen enkele bekendheid met de omgang van hem en haar man in hun studententijd. En denkend aan het hek, het voortuintje, de académies, de geur, de wereldse juffrouw die had geopend, de hangende belknop van gedreven koper aan de voordeur, keek hij ietwat geamuseerd

naar het portret van haar overleden echtgenoot, een stuk van zwierige praal met een paar ridderorden. De kunstenaar had nochtans waarheidsgetrouw - want dat moest het wel zijn - in het portret het vroeg verlepte gelegd van de mens die zwak was van wil en van gestel, niet bepaald dom, maar onbeduidend, ook zonder energie, die van De Bleecks leeftijd geweest zou zijn indien hij niet, zoals ze had verteld, tien jaar geleden gestorven was, en voor wiens hoofd hij, De Bleeck, het zijne met de verminking er bij niet had willen ruilen. De kale schedel bood overvloedig ruimte aan garnituur, en De Bleeck zag hem in gedachte met verscheidene paren horens bestoken, reeds bij leven.

Mevrouw De Violette, binnenkomend in weelderiger kleding dan hij van haar kende, wierp op haar gast een blik van laatste keuring en kwam hem daarop tegemoet met een hartelijkheid vol toekomstbeloften. De Bleeck, man van de wereld en op zijn tijd van de vrouwenwereld, gaf haar partij met een soortgelijke blik. Daarna behoefde er tussen dit tweetal eigenlijk niet zo heel veel meer te worden gezegd, behalve dat men diende te weten wat men wat de tijdsduur betreft aan elkaar had. Dus achtte De Bleeck het raadzaam allereerst op te merken dat hij nog drie dagen in Brussel blijven kon, en dat zijn zaken hem dan naar Nederland terugriepen. Het was een hoffelijke uitvlucht, die geen ander doel had dan de uitvoering van een besluit dat, gelijk steeds bij hem, onwrikbaar was: de omgang met mevrouw De Violette mocht, ondanks het verwachte genoegen, niet langer dan drie dagen duren, want een collage was een van zijn ergste schrikbeelden. Natuurlijk begreep zij hem wel, en vermoedelijk, dacht hij, lag zijn besluit in haar eigen lijn. In geen geval toonde ze een zweem van belediging over zijn haast.

Ze kwam rond voor haar dubbel leven uit. Hier in Brussel kon ze geheel zichzelf zijn; in Den Haag diende ze zich zekere beperkingen op te leggen. Men wist, zei ze, daar ook niets van haar leven hier - hetgeen, naar De Bleeck later ervoer, ongeveer met de werkelijkheid strookte -, en hem werd dienovereenkomstig zwijgzaamheid verzocht.

De Bleeck vroeg haar met hem in de stad te gaan eten, en daarna bezochten ze een cabaret. Dit avontuur was in zijn leven niets bizonders; ook onderscheidde het zich niet van dergelijke avonturen over de gehele wereld sinds de oudste tijden, waarbij geen medeminnaar in het spel is en alles van een leien dakje gaat. Zelfs bleek het dak ditmaal vrij steil getimmerd (door de tijdnood), want toen De Bleeck haar die avond terugbracht, haalde hij terloops zijn koffer uit zijn hotel, maakte een afspraak met de bureaulist betreffende de post, en werd haar logé. Zij noemden elkaar toen reeds Louise en Amos. Hij had enige critiek op haar naam, die hem te zoetelijk klonk, maar hij aanvaardde hem zoals hij het zoetelijk Lieflijk Gedakt aanvaardde.

Op een leeftijd gekomen waarop het nachtbraken weinig bekoring meer

bezit - zij vijftig jaar, hij diep in de zestig - waren zij tamelijk vroeg thuis. De wereldse juffrouw, niet zonder ervaring in dergelijke gebeurtenissen, wees hem de logeerkamer. Ze behoorde tot een soort huisgenoten welke door voorkomen en optreden een man aanvankelijk in het ongewisse brengen omtrent hun positie in de woning. Zijn zij ook logé's, of zijn zij samenwonenden, of vriendinnen, of betaald gezelschap, of aanwezig voor huiselijke arbeid? Ze behoorde zeker niet tot een der eerste drie groepen; vermoedelijk viel ze onder de laatste. In elk geval bleek ze al gauw Annette te heten en de gastvrouw aan te spreken met madame. Dit alles kon hem niet in het minst schelen, maar terwijl hij zich even opknapte gleed hij ouder gewoonte van het speciale geval over in het algemene verschijnsel en stelde vast dat onze tijd rijk is aan dergelijke onduidelijke verhoudingen; naast de veelheid der raadsels die zichzelf opdringen stelt hij ons volkomen nutteloze gelijk dit, dat slechts een raadsel is omdat de vrouw geen kenteken van rang meer dragen wil, behalve als militair, en dan dolgraag.

Daarna praatten Louise en hij beneden nog ruim een uur. De staat van nood, waarin hij vrijwillig zichzelf en dus ook haar had gebracht, had hem genoopt de praeliminairen te volbrengen in het stormachtig tempo der jeugd, maar, eenmaal bij haar geïnstalleerd, hadden zij tijd in overvloed, immers drie dagen.

De roep van het bloed kon zich in De Bleeck nog wel doen horen, maar hij had zich altijd ver gehouden van uitspattingen en als man zo sober geleefd dat in dit opzicht de soberheid hem tot een tweede en zelfs een eerste natuur was geworden. Hij was vastbesloten en het viel hem dus ook gemakkelijk deze aanvangsavond geen enkele vrijmoedigheid tegenover de markiezin te begaan, en hij was ook overtuigd dat dit, zoal niet in haar eigen bloed, dan toch in haar gedragslijn van vrouw van de wereld lag. Ze mocht lichtzinnig zijn, en wie weet hoeveel jaren reeds, ze was geen vrouw om zich hals over kop in de amourette te storten, te minder nu men drie dagen tijd had. Ze was dame, zonder aanleg tot het huwelijk, of zelfs maar tot het concubinaat, zeker, maar toch volkomen dame; men zou bij haar de soep niet direct uit de terrine slurpen, maar netjes eten van een bord, met couvert, en aan een gedekte tafel. Hij vond het nochtans voorzichtig een woord te plaatsen over zijn ingetogen levenswandel, en zijn onverzwakte energie die hij daaraan dankte.

Dit alles werd door mevrouw De Violette best verstaan, en lichtjes glimlachend aangehoord. Ze had met het instinct van haar sexe reeds bij de eerste ontmoeting begrepen dat ze geen toespeling maken moest op zijn verminking, en zich verre houden van meewarigheid of bewondering, maar wel meende ze belangstelling te mogen tonen in het huwelijk van haar gast, dat algemeen een raadsel werd gevonden en het ook was voor haar. Zij zaten hier vertrouwelijk bijeen, in gedempt licht, in warmte, in ijl parfum, zij op de divan, hij in een fauteuil, bij een open haardvuurtje, zij

met een sigaret, hij met zijn pijp, gelijk oude vrienden. Dat hij juist over dit onderwerp met genoegen sprak wist ze niet.

- Ons huwelijk, zei hij terwijl hij gemakkelijk, maar zonder luiheid achterover leunde, is een hoogst ordinaire stille tragedie geweest. Wat ik in mijn Aleida gezien heb weet ik niet meer, maar wel weet ik dat ze me nog minder heeft gegeven dan ik in redelijkheid had mogen verwachten.

- Hebben jullie dan niet van elkaar gehouden? Ook niet in het begin?

- Ik nooit, maar ik ben overtuigd dat zij nog altijd van me houdt. En dat meen ik eerlijk, zonder enige pedanterie.

Louise zweeg even. Toen vroeg ze:

- Weet je wel dat er verteld wordt dat ze wat zonderling moet zijn en eenzelvig? Je ziet het, ik heb me daarginds ook al voor je geïnteresseerd. Maar is dat werkelijk zo?

- Ja zeker, en mijn eigen werk is het ook; ik zou kunnen zeggen het werk van mijn eigen handen, als ik haar had geslagen. Maar in het psychische heeft ze nooit veel meer dan slaag van me gehad.

Mevrouw De Violette kon er wel tegen zoiets te horen op een toon die geen biecht was en enkel cynisme verried.

- Maar als jullie kinderen hadden gehad was het misschien anders gegaan.

- Jij hebt toch ook geen kinderen? En ben je daar een haar minder om? Ben je geen complete vrouw? Ik mis tenminste niets in je. Het zit hem niet in de kinderen. Mijn Aleida was zelf niet compleet.

- Heel gevoelig voor je oordeel. Maar ik mis wel degelijk iets. Ik voel me allerminst compleet. Ik ben het niet met je eens. We kunnen geen van tweeën uit ondervinding spreken, daarin heb je gelijk; maar geloof me, ik als vrouw zou met een paar kinderen, desnoods één, veel meer vulling in mijn leven hebben gehad. Dat klinkt erg afgezaagd, maar dat is nu eenmaal altijd zo als je over de primaire dingen praat. Daar passen alleen primitieve woorden bij.

- Het spijt me, maar je hebt ongelijk. Een kind is geen vulling. Een kind wordt altijd iets anders dan je dacht. Ouders en kinderen vervreemden van elkaar. Kijk maar naar de dierenwereld. Daar stoten ze elkaar af. Dacht je dat het bij de mens anders was? En als je wilt blijven spreken van vulling, dan zeg ik: het is een slechte, te vergelijken met een slechte tandvulling, die loslaat en uitvalt.

- Dat is allemaal theorie van een kinderloze man, zei Louise.

Ze vroeg zich af of achter De Bleecks boutade geen spijt school. Maar hij gaf niet op.

- Ik zal je eens wat zeggen, Louise. Als mijn Aleida een kind had, dat in het psychische iets, hoe weinig ook, meer op mij had geleken dan op haar, dan zou ze nog ongelukkiger zijn geweest dan nu. Ik heb geen

enkele gelegenheid verzuimd om haar te laten merken dat ze met mij getrouwd was boven haar geestelijke stand. En als ze nu nog een kind had, dan was er grote kans geweest dat ze tegen twee had moeten opzien in plaats van tegen een. Nu heeft ze al een stijve nek van de aanbidding. Maar hoe was het dan gegaan!

- Dat ligt toch helemaal aan jezelf.

- Ja, maar *ik* lig niet aan mezelf. Ze moeten me nemen zoals ik ben. We hadden, zij en ik, beter uit onze ogen moeten kijken, maar zij in de eerste plaats. Een vrouw hoort de beste ogen te hebben. Een vrouw hoort een man te lezen als het helderste schrift. Daartegenover hoort ze dan zelf de man nooit duidelijk te zijn. Hij vraagt haar immers? Hij vraagt, zij geeft antwoord. Maar daarom is het nog geen kwestie van vraag en antwoord tussen gelijkwaardige partijen, het is een kwestie van de beste ogen. Hij vraagt: wat staat daar? Zij leest het, en zegt dan: dat of dat. Zij heeft de beste ogen.

Louise lachte. Ze was enigszins gevleid.

- Je weet het altijd zo voor te stellen dat het een compliment lijkt. Maar toch is je uitgangspunt fout.

- En toch blijf ik er bij. Ik geef toe dat er een tijd kan komen waarop een man bij zichzelf zegt: dat had ik toch ook kunnen lezen? En dan is het onverbiddelijk te laat. Maar dat is niet zijn schuld, het is de hare. *Zij* had beter moeten lezen. Want, nog eens: zij heeft de beste ogen. En daar hoeft ze niet trots op te zijn; dat heeft ze bij de geboorte meegekregen.

- Neen, neen, probeer maar niet je eruit te redden. Wat je eerst zei wil ik aannemen. Er komt een ogenblik waarop de man zich afvraagt waarom hij toch zo ziende-blind is geweest. Maar dan had hij ook dadelijk kunnen en moeten lezen.

- Laten we dan afstappen van dit optisch dispuut en laat ik het anders stellen, doodeenvoudig met een rechtskundig voorbeeld. Ik ben mijn rechtskennis zo ongeveer kwijt, maar ik weet nog wel dat een overeenkomst niet tot stand komt door het aanbod, maar pas door de acceptatie. Welnu, Louise, de man vraagt de vrouw. De vrouw kan ja zeggen of neen. De beslissing ligt bij haar, en dus ook de verantwoordelijkheid.

- Dat is tegelijk te subtiel, te veel vereenvoudigd en te sofistisch, antwoordde Louise, en De Bleeck voelde dat ze haar man wel kon staan.

Ze wilde echter op het concrete thema terugkomen en vervolgde:

- Vertel me liever wat meer van je eigen huwelijk. Ik vraag het heus niet uit bête nieuwsgierigheid; ik stel er echt belang in.

Hierover liet De Bleeck feitelijk weinig los. Het kwam daarop neer dat hij zijn vrouw systematisch een steeds sterker gevoel van minderwaardigheid had bijgebracht, totdat de toestand onhoudbaar werd. Eén onderdeel frappeerde Louise:

- Als ik met haar op straat liep, zei De Bleeck, liep ik altijd iets voor

haar uit. Dat was geen verstrooidheid en geen gejaagdheid, maar eenvoudig opzet: de meester het eerst.

- En heb je haar toen verlaten? vroeg de markiezin.

- Neen, mijn Aleida heeft het tenslotte mij gedaan; die eer komt haar toe.

- En jullie bent nooit wettelijk gescheiden?

- Ik heb het haar voorgesteld. Ze had ook reden te over, maar zover heb ik haar nooit kunnen krijgen. Ik heb ook niet aangedrongen.

- Beschrijf haar eens, wil je? Ik ken haar niet en ik heb haar bij mijn weten nooit ontmoet. Hoe ziet ze er uit?

De Bleeck glimlachte op zijn beurt.

- Ik veronderstel dat dit de hoofdvraag is. Ik ben haar in geen jaren meer tegengekomen, en daarom slecht op de hoogte. Maar ik denk dat er hier of daar nog wel een passabele partij zal zijn, want als jong meisje behoorde ze tot de soort die je domme schoonheden noemt. Maar geïnteresseerd heeft ze me ook in haar jeugd niet. Ik heb altijd moeten denken: een lichaam als van een andere vrouw, dat wil zeggen: vet, suiker, zetmeel, zout, en primo water. Dat is weinig interessant.

- Het is ook weinig complimenteus.

- Het is fataal, Louise, het is fataal als je een vrouw zo ziet, en dan vooral je eigen vrouw. Maar een man ziet niet iedere vrouw enkel in haar chemische samenstelling.

Louise gleed er over heen.

- Ik geloof toch dat je je zwarter voordoet dan je bent. Zit daar niet iets in van die typische valse schaamte waaraan een man zoveel meer lijdt dan een vrouw?

Het voorhoofd van De Bleeck raakte bewolkt.

- Ik verzeker je, dat er een slecht mens in je kamer zit.

- Er zijn er twee hier. Wie bedoel je?

- Ik maak je nog geen compliment, al bedoel ik met slecht mezelf. En dat wil ik wel weten ook.

- Enfin, of je het nu helemaal meent of niet, ik houd vol dat een kind aan je huwelijk een nieuwe richting had kunnen geven. Dan was je heel anders geweest tegen je vrouw.

Hij vond het vasthouden aan deze stelling, deze bijna theologische taal ongerijmd in de mond van een kinderloze die, bij alle bekoringsmacht, hem toch ook niet de verborgen troebelheden van haar leven kon doen vergeten. Hij zweeg met dat al, menende dat het gesprek in het zand der gemeenplaats verliep. Zij wilde hem echter blijven beproeven.

- Ik neem natuurlijk aan dat je dat niet gewild hebt; ik bedoel: je hebt natuurlijk niet van een nageslacht willen afzien. En daarom is het jammer dat je tenminste de arenden niet hebt kunnen navolgen. Als je helemaal eerlijk bent, zie je het dan zelf ook niet zo?

Hij herinnerde zich de woorden van zijn vader, door hem herhaald op Sara's jour, in een kleine kring bezoeksters. Louise was toen nog niet aanwezig.

- Wat bedoel je met de arenden? vroeg hij licht wantrouwig. Dat moet je van anderen hebben gehoord.

Zij lachte nu hardop.

- O, maar je weet niet, Amos, hoe jij in de vrouwenwereld over de tong gaat? We kunnen zo perfect luisteren en we hebben zulk een uitstekend geheugen. In elk geval heeft Sara met haar kind wèl gehandeld naar de woorden van jullie vader.

Hoe ongevoelig De Bleeck ook over zijn Aleida gesproken had, krachtens de praemisse dat hij voor haar geen belangstelling bezat, - zijn houding was opeens radicaal anders, nu een van zijn zusters ter sprake kwam. Hij werd buitengewoon achterdochtig, zweeg even, klopte toen zijn pijp uit, verontschuldigde zich en ging naar zijn kamer. De markiezin had dit abrupte slot niet verwacht, maar daar ze een intelligente vrouw was overwoog ze dat ze er zich niets van behoefde aan te trekken, dat integendeel onder al wat het leven boeiend kan maken de ongerijmdheden bovenaan staan, en dan vooral die welke, gelijk bij De Bleeck, zich toch misschien wel zouden laten rijmen, zo men slechts de corresponderende woorden ontdekte. Maar dit was ondoenlijk zonder een leidraad van de betrokkene zelf, en het was hier onmogelijk omdat de betrokkene zelf nooit een leidraad had samengesteld. Voor haar was De Bleeck met al zijn tegenstrijdigheden toch een man uit één stuk. Zij ried in hem een bepaalde psychische structuur, een grondvorm op een bepaalde onveranderbare wijze tezamen gevoegd, buigzaam, en buigend onder invloed van impulsen of omstandigheden, - zoals ook het tastbaar skelet buigzaam is, en buigt naar wil of positie, en toch de onderdelen zich niet onderling verplaatsen. Wat Louise toen het meest verwonderde was niet deze slotsom, doch dat zij zich de gedachtengangen van haar gast, zijn peilingen van het dagelijkse, zelfs zijn vergelijkingen min of meer eigen had gemaakt, reeds na zo korte aanraking.

De volgende ochtend verkeerde hij in de beste stemming. Zij waren een groot deel van de dag samen. Na de lunch ging ze rusten, en daar het zijn vaste stelregel was dit tot in hoogste ouderdom na te laten wandelde hij wat door de winterse binnenstad. Op de aandacht die zijn voorkomen trok lette hij niet; dat was hier trouwens evenmin hinderlijk als waar ook; zijn verschijning dwong overal een zeker ontzag af. De dag was koud en donker, maar het weer hield zich goed. Hij vond het in Brussel of Antwerpen altijd genoeglijk. De bizondere architecturale schoonheden dezer beide steden zeiden hem niet veel, maar zij hadden alle twee een kleine, zeer levendige kern die, geheel van de grote stad, toch iets eigens vertoonde. Hij hield ook van België in zijn geheel. Hij keek naar de winkels, vroeg verlicht, naar de neoneffecten; hij keek, met mate, naar de vrouwen; hij keek naar de straat-

handel. Men deed Brussel geen recht door het een kleiner broertje van Parijs te noemen; dat was haast even dwaas als de vergelijking van Amsterdam met Venetië. Hij was niet bouwkunstig aangelegd, maar wel greep hij onmiddellijk de totale sfeer van een stad, en de sfeer van Brussel was een persoonlijke. Daarop, het diafragma van zijn geestesoog als het ware fotografisch vernauwend, liet hij de hoofdsteden der wereld voorbijgaan, en kwam tot de slotsom dat alleen de volkeren van grote allure en karakter hoofdsteden hadden kunnen bouwen, gelijk West-Europa getuigde. Zij waren de bewijzen van goed historisch gedrag van een volk. Men vond ze niet in Duitsland, de Verenigde Staten, Australië of Zuid-Amerika. De nieuw gevormde rijken behoorden hier intussen wel om te denken, aangezien de toekomst op dezelfde wijze over het heden oordelen zou als het heden oordeelde over het verleden.

Met het theeuur was hij bij Louise terug. Ze vroeg hem die avond een-voudig-weg of hij lust had nog een half uur te komen praten op haar slaapkamer, want zij waren nu werkelijk oude vrienden, - dit met een behaagzieke klemtoon op ‘oude’.

Hij klopte na een half uur en zag allereerst haar ledikant, zo luxueus dat het in de Archipel schandaal zou hebben verwekt. Zij droeg een kimono en zat aan een tafeltje in een hoek een sigaret te roken. Hij schoof een fauteuiltje bij, en nam ook een sigaret. Haar hoofd werd gesteund door een perfecte blote arm met een platina band en enkele kleine briljanten. Zij was vijftig jaar, uitnemend geconserveerd. Haar vroeg-grijs, behaagziek opgemaakt haar verhoogde door de werking van het contrast de jeugd van haar trekken. Haar gebit kon onmogelijk tot aan zijn horizonnen gans en al oorspronkelijk zijn, maar was het stellig grotendeels, en krachtig en fris. Toch kreeg hij enkele aanwijzingen dat zij begon te dateren: de huid over de vingers niet meer geheel glad, een plekje, ter grote van een vierkante duim aan de wortel van haar volle hals dat heel even in verflenst bruin kon rimpelen als zij het hoofd bewoog. Want thans voor het eerst nam hij haar werkelijk critisch op.

Zij keuvelden vertrouwelijk en, hoewel De Bleeck wederom niet bepaald vleiende opmerkingen maakte, kameraadschappelijk. Hij amuseerde haar au fond toch op deze manier. Maar het zat hem wel een weinig dwars dat zij bij nadere beschouwing niet meeviel, en hij hoopte dat zij dit voelen zou onder zijn algemeenheden. Hij nam zijn ongelukkig huwelijksleven te baat om via het uiterlijk van zijn Aleida een abstracte tirade te lanceren op het menselijk hoofd.

- Ik vraag me dikwijls af, zei hij, haar vingers een ogenblik hoffelijk kussend, waarom een mens toch zoveel drukte maakt over het hoofd van zijn medemens. Ik zie er weinig meer in dan een voorwerp van onregelmatige kogelvorm, hier begroeid en daar kaal, voorzien van een stereotiep aantal uitwassen, holten en gaten in eeuwig dezelfde groepering en die

onder elkaar maar moeten uitmaken of de eigenaar nu mooi of lelijk is. Een hoofd en dat geef ik bij voorbaat toe, lieve Louise, kan iets aantrekkelijks vertonen door de beweeglijkheid van zijn onderdelen - ik heb dat, meen ik, vroeger al eens gezegd, - maar die beweeglijkheid is dan toch altijd beperkt tot een bepaald en in verhouding tot het geheel klein gedeelte. De rest is voor mij van een alleronsympathiekste bevrorenheid. En dan, zeker, zeker, vertoont een hoofd ook nog het vermogen tot afscheiding van een heel palet van vloeistoffen, maar dat is voor mij, eerlijk gezegd, nu juist het minst aantrekkelijke, en in elk geval raak je ook daar gauw op uitgekeken. Wat niet wegneemt dat echtgenoten tegen zoiets nu hun hele leven aan moeten kijken. Ach, mijn Aleida, ach, poor me!

Louise was niet beledigd. Ze herinnerde zich zijn loflied op het vrouwegelaat, toenmaals, tijdens de jour bij Sara. Thans liet hij een variant klinken, met een aantal dissonanten. Ze ried daardoor bij hem een zweem van teleurstelling en als een verstandige vrouw voelde ze zich indirect weer gevleid. Ook was ze nog zeker van haar macht, althans tegenover mannen die minder dan hij er op uit waren hun eigen genoegen te vergallen. Ze kon nog jaren mee. Best mogelijk zou dit logeerpartijtje tot niets leiden. Als dat zo bleek te zijn, nu, dan was het ook goed.

- Je vergeet nog iets. Dit, zei ze, en wuifde de sigarettenrook weg die ze had uitgeblazen.

De derde avond klopte De Bleeck eigener beweging aan haar slaapkamerdeur. Ofschoon zij ditmaal ernstig in de salon hadden gesproken, zonder een spoor toenadering of enige zinspeling op een nog vertrouwelijker samenzijn aanstonds boven, verwachtte Louise toch zijn komst. De positie welke dit paar vervolgens in de slaapkamer innam was tot op bijna een centimeter nauwkeurig gelijk aan die van de vorige avond: in de hoek, in de fauteuiltjes, ver van het praalbed van spiegelend mahonie met de troonhemel, neerhangend in draperieën, en op elk der twee stijlen van het voeteneind een wuft bronsje. De sigaretten ontbraken niet. Maar het gesprek ving anders aan dan toenmaals; het was in zijn ernst een voortzetting van dat beneden. Het betrof financiële zaken. Met de ingeboren onmededeelzaamheid nopens het eigen vermogen die vrienden onderling, die ouders tegen kinderen, die minnaressen en minnaars, die vaak ook mannen tegen hun vrouwen doet zwijgen, en te gereder met het vorderen van de leeftijd, visten zij niet naar elkanders gegoedheid, noch bespraken zij de eigene, overigens verzekerd dat zij er op dat punt geen van beiden slecht voorstonden. De Bleeck gaf zijn zienswijze betreffende vermogenbeheer in algemene lijnen en stelde de noodzaak in het licht van spreiding van kapitaal, ook in de vreemde en in vreemde valuta's, daar meer dan ooit een vermogen ligt op een weegschaal en de belegger met apothekersnauwkeurigheid de stand der schalen behoort te volgen, en te plaatsen, te verplaatsen, te herplaatsen. Het was niet nieuw; hij gaf evenwel een paar verdienstelijke

tips die ze wilde onthouden. Het bleek trouwens enkel inleiding tot zijn wenk voorzichtig te zijn bij de keus van bankier of commissionnair, en ook hier liefst spreiding te betrachten. Toen begreep ze hem. Sara moest hebben verteld van de ontmoeting bij Von Thalberg. Deze noch gene naam werd genoemd, maar ten bewijze dat ze hem vatte verklaarde ze lachend dat ze zich slechts eenmaal bezondigd had aan onverantwoord kansspel dat voor het overige bevredigend was afgelopen, maar dat ze volstrekt niet van zins was zich aan te sluiten bij een zeker clubje Haagse dames waarvan de goede naam schade begon te lijden. Hierbij noemde ze één persoon, blijkbaar de exponent: mevrouw Van Fransen. Ze zweeg over Sara, en dat vond hij fijngevoelig, maar ook het bewijs, dat ze uit zijn heengaan, twee avonden eerder, begrepen had dat zijn zuster geen onderwerp was voor een gesprek.

Dit onderhoud in een intieme omgeving had wegens zijn ernst iets komisch, dat als zodanig plotseling en onweerstaanbaar tot hen beiden doordrong. Doch terwijl zij nog lachten begrepen zij evenzeer dat er van een andersoortige intimiteit geen sprake kon zijn, dat er geen krachtiger beletsel is voor de verwezenlijking van een moreel bedenkelijk streven dan een gezonde lach. De op de gang afluisterende juffrouw Annette kreeg gelijk in haar verwachting dat deze logeerpartij zou zijn afgelopen vóór het slotnummer.

Met dat al voelde De Bleeck iets goed te moeten maken aan zijn vroegere cynismen die, hoe bewonderenswaardig aangehoord, Louise toch niet aangenaam konden zijn geweest. Hij sneed, na het zakelijke, het thema ‘de’ vrouw met zijn gewone aplomb aan. Dit herinnerde haar, opnieuw, maar beter, aan de jour bij Sara, toen hij haar juist daarin had weten te treffen. Het was zulk een prettige, gezellige kletspraat van zijn kant geweest, en ze dacht er met genoegen aan terug. De nieuwe, wat fijnere variant op het thema, maakte in haar herinnering het vroegere meer dan enkel gezellig; het werd haar lief. En toch, het ging ook nu niet diep; het was eenzijdig, maar het streelde, en stellig gaf hij zijn oprechte mening van het ogenblik. Na woord en wederwoord zei hij nog:

- Mag ik je een kleine fabel vertellen, Louise? Er was eens een getrouwde man die erg ongeduldig naar zijn bril zocht. Maar terwijl hij met zoeken bezig was dacht hij opeens: het valt me waarachtig nog mee dat ik zo goed zonder bril zien kan. En toen merkte hij dat hij zijn bril op zijn neus had. Begrijp je het verband?

Ze lachte. Eigenlijk lachte zij het laatste half uur haast aanhoudend, maar ze deed het bekoorlijk, en hij vond haar nu alleraardigst, met haar grijze krullen waarover een metaalachtig zilveren glans lag, met het jeugdige, edele gezicht, en de onbetwistbare intelligentie. Hij zag nu ook veel minder de ouderdomsverschijnselen, en de zwakke stee onder aan de hals had hij nog niet opgemerkt.

- Neen, antwoordde ze. Ik vind je verhaal wel grappig en ook heel

gebeurlijk, maar het verband zie ik niet. Of het moest zijn dat zijn vrouw hem op zijn bril wees.

- Neen, zei hij, zo is het niet. Ik bedoel dit: Een man is een ontevreden schepsel van nature. Hij heeft altijd het gevoel dat er iets zoek is wat hij toch absoluut moet hebben. En dat ongeduldige zoeken vind je bij de getrouwde man het meest. Maar als hij een helder ogenblik heeft, dan merkt hij dat hij zich toch eigenlijk zonder veel reden loopt op te winden, want wat hij zoekt kan hij desnoods ook missen; hij heeft geen bril nodig, hij ziet ook goed zonder bril. En als de hemel nu geeft dat die man nog wat verder doordenkt, dan merkt hij dat hij niet op een onbestaanbare manier plotseling van zwakziend scherpziend is geworden, maar dat wat hij zoekt al op zijn neus zit. Zijn bril is de vrouw.

Nu lachte Louise niet meer geheel van harte. Wie weet had ze met deze man als echtgenoot gelukkiger kunnen zijn dan met haar beste, onbeduidende, te gemakkelijke, te weinig naijverige De Violette. En ze vond dat ze dit denken kon omdat ze zich nooit een behandeling als van Aleida Merkelstein zou laten welgevallen; ze zou anderzijds deze ook niet te duchten hebben gehad.

Hij kuste hoffelijk haar vingers en ging. Het was zijn afscheid, want de volgende ochtend zou hij vertrokken zijn nog eer zij gereed was. Toen hij was verdwenen keerde haar opgewektheid weer.

Juffrouw Annette kreeg reden om over de bezoeker minder gunstig te denken. Genoodzaakt extra vroeg op te staan na te weinig slaap door het vruchteloos luistervinken maakte ze een grimas boven de fooi haar door De Bleeck met zwier geboden. Voor het laatst vroeg hij in zijn hotel naar de post. Toen bedacht hij dat hij toch kwalijk zonder meer naar het station kon doorrijden, en zijn gastvrouw iets verschuldigd was. De bloemenwinkels waren nog dicht, maar dat vormde voor hem geen hinderpaal. Van de eerste de beste wist hij de eigenaar te wekken. Hij kocht enige takken orchideeën. Op zijn beurt maakte hij over de prijs een grimas; toch schreef hij een paar vriendelijke woorden op zijn begeleidend kaartje.

Hij haalde de trein op het nippertje, en voelde zich onder de terugtocht best tevreden, al was dit staartje van vermaak aan zijn zakenreis hem vrij duur uitgekomen, met de vele maaltijden buitenshuis, taxi's en andere attenties. Hoe dan ook, het was geëindigd zonder dat het statieportret van De Violette - zijn Leidse clubgenoot, de reeds jong tot horendrager voorbestemde, de zwakke, onbeduidende, vergetene, maar brave jeugdvriend - een moment gevaar had gelopen. Men kon ook posthuum ontrouw plegen. Nu goed, hij althans had niet meegedaan.

Ten opzichte van Louise gaf dit slot hem niet minder plezier. Wat had ook weer op Sara's jour die ene gezegd? ‘Wij vrouwen zijn geschapen om op een voetstuk te staan’. Welnu, hij had Louise op haar voetstuk gelaten. En hij bedacht iets dergelijks te hebben gevoeld toen hij, vergezeld van zijn

advocaat, door een toon van dreigement, overigens niet zonder enig kleerscheuren, Sara had weten los te krijgen uit de klauwen van bankier Von Thalberg.

Welja, dacht hij, een vrouw hoort op een voetstuk. Dat heeft die aardige, gezonde mevrouw Ake gezegd, - hij herinnerde zich plotseling haar naam. Laat de man het voetstuk zijn. Aan de andere kant weiger ik pertinent voor voetstuk te spelen bij mijn Aleida.

Hora est

Het huis van Bearda op het Oude Delft bezat de normale breedteverdeling in drie traveeën; het was niet hoog; het was buitengewoon diep. Bearda betrad en verliet het meestal door de achterdeur wegens de mogelijkheid van snel aan- en afrijden langs een brede straat. De gracht aan de voorzijde was ontegenzeglijk veel fraaier, maar hij had als geboren Delftenaar daarvoor weinig aandacht, en bovendien was de kade smal.

Het huis stond op een reeks gewelven met kruisribben, half ondergronds, en waarin sinds mensenheugenis een wijnhandel was gevestigd met een lage toegangspoort op de achterstraat en een aflopend houten plankier binnenwaarts naar de vloer. Dit onderhuis liep door tot aan de gracht, waar het geen uitgang bezat, maar drie lage ramen op het niveau van de straat, bewapend met ijzeren staafwerk tegen inbraak en met zwaar ijzeren vlechtsel tegen vernieling. Met het onderhuis had Bearda niet anders te maken dan als eigenaar-huurtrekker, en voor wat betreft zijn kelder, door muren gescheiden van het overige souterrain...

Bearda zond de chauffeur terug naar de garage van de glasfabriek, opende zijn achterdeur, naast de poort van het wijnpakhuis, beklom de niet hoge achtertrap, doorliep een weidse achtervestibule met vier houten obelisken, in elke hoek een, en met een tweede trap, voor de bovenverdieping, ging de marmeren gang af, langs de tweede lichtkoker, toen meer gehaast langs het middenhuis, toen, na het gevaar te hebben ontgaan, kalmer langs de eerste lichtkoker. Hier versmalde de gang zich wegens het brede gat voor de trap omlaag naar de voordeur. Op de versmalling bevonden zich twee zware, antieke kamerdeuren, van de voor- en van de eetkamer, haaks op elkander. Door de eerste klonk geroezemoes van veel stemmen.

Hij voelde zich weer niet goed, ofschoon ditmaal zonder maagpijn. De rheuma in zijn rechterschouder was voor het ogenblik het meest hinderlijk. Hij merkte dat op toen hij de hand naar de deurknop strekte. Maar hoe kwamen daar zoveel mensen? Er was toch niets bizonders gaande? Och ja, natuurlijk, hij had vergeten dat zij een groot diner gaven. En neen, hij had het niet vergeten, want hij was in frak. Hij behoefde zich niet meer te verkleden; hij had die middag in frak op zijn kantoor gezeten. Ook was hij nog volstrekt niet te laat; zijn polshorloge wees in het flauwe ganglicht eerst half zeven. Wat hij zich niet herinnerde was of hij in de vestibule jas en hoed had gehangen, maar dat leek toch niet anders mogelijk; hij kon niet enkel in frak met de winter naar huis zijn gereden; dan zou de chauffeur hebben gewaarschuwd. In geen geval ging hij nog een keer langs het middenhuis om zich aan de kapstok daarginds te vergewissen. Hij wenste het hele diner naar de andere wereld; hij was moe.

Toen, met de hand op de deurknop van de voorkamer en bezig deze om

te draaien, hoorde hij duidelijk boven alles uit de stem van De Bleeck die woordelijk dit zei:

- De Nederlandse vrouw is een voorbeeldige moeder, een voorbeeldige echtgenote, een voorbeeldige huisvrouw, een voorbeeldige verpleegster, een voorbeeldige zieke en een voorbeeldige vriendin. Maar ze is geen minnares.

De stem van zijn zwager had van dichtbij geklonken; denkelijk stond hij aan de andere zijde naast de deur, misschien met het gelaat er half heengewend en als het ware het woord richtende tot de deur zelf. Bearda werd rood van ergenis. Welke man zei zoiets in gezelschap van vrouwen, en dan bovendien tijdens een feest! Terwijl hij dit dacht voelde hij dat de deurknop daar binnen eveneens werd gegrepen, met kracht eerst neergedraaid, toen omhoog, zodat zijn eigen hand gedwongen was te volgen, en eer hij er op verdacht was gleed een vrouwelijke gestalte snel langs hem heen. In de verrassing had hij haar niet goed gezien, en desondanks wist hij zeker dat het mevrouw Van Harwegen was geweest, de medebewoonster.

Hij was merkwaardigerwijs weinig aangedaan; zeker niet zichtbaar, en zijn hart bleef rustig en evenwichtig kloppen. Hij keek het gezelschap rond; zijn zwager zag hij niet. Het grote vertrek was vol gasten, van wie hij in een oogopslag begreep het merendeel niet te kennen. Maar hij had ook Lea geheel de vrije hand gelaten in de keuze, en er waren zelfs vreemdelingen; hij hoorde andere tongvallen. Lea moest er op bedacht zijn geweest nieuwe relaties voor de fabriek te werven.

Een Engelsman, bruinrood getint aan gelaat en handen, oreerde druk over iets dat Bearda zo gauw niet bevatten kon, en had zich onderwijl een speelruimte geschapen voor schutterige gebarentaal als begeleiding. Bearda zocht niet De Bleeck, maar Lea tussen de genodigden die allen stonden, blijkbaar van plan aanstonds aan tafel te gaan. Dus was hij toch te laat, en de apéritif zou er bij inschieten, terwijl hij juist zozeer behoefte had aan een versterking.

De begroeting kwam later wel terecht; eerst moest hij Lea vinden. Zijn weg nemend tussen de groepjes keek hij onwillekeurig door de open suitedeuren in de smalle, heel lange eetkamer waar schitterend gedekt was voor zeker veertig gasten, maar nog geen licht brandde. Daar zat in de schemering aan het eind van een tafelhoek zijn vrouw. Haar houding tekende de diepste verslagenheid. Hij kwam op haar toe, en zij fluisterde gejaagd, hulpeloos tot hem opziende:

- Ik heb alle wijnen vergeten.

Hij had kunnen lachen. Was het anders niet? Hij legde troostend een hand op haar schouder, en zei:

- Ik zal onmiddellijk de flessen bovenhalen. Is je bureautje open? Dan pak ik ongemerkt de sleutel van de kelder.

Hij zag hem reeds vóór zich, - een sleutel van aluminium, met platte

handgreep en ingewikkelde baard. Hij had geen tijd meer; hij moest snel handelen; sommige bezoekers keken al nieuwsgierig naar binnen, met ogen die vroegen wat zij beiden daar toch uitvoerden, maar gelukkig waren zij in het donker vrijwel onzichtbaar.

Daar spleet de massa der gasten als bij zwijgende afspraak op zulk een wijze dat tussen hen een pad bloot kwam; dit pad, met tapijt bekleed, leidde naar een der voorramen waarbij Lea's bureautje stond. En het was een feit: een alarmerend, overdonderend feit; Lea's bureautje was er niet. Doch aleer hij deze ramp geheel had verwerkt schoot hem de bevrijding te binnen. Hij omhelsde zijn vrouw met de grootste tederheid, hij drukte haar tegen zich aan, hij voelde het schokken van haar schouder in verdriet, en hij riep:

- Lea, Lea, het is niets. Word toch wakker! Het is een droom. Wij zijn immers in het nieuwe huis.

En inderdaad, zij waren in het nieuwe huis. Zij hadden hun mooie woning moeten opgeven, en nu zaten zij hier, in het karakterloze gebouw, iets tussen villa en stadswoning in, en dat zelfs Lea nog niet gezellig had kunnen maken. Hij kon er onmogelijk wennen. Het rook er zoals een kaal vertrek ruikt bij dichte vensters waarop de zomerzon brandt; het was er ook kaal. Hun meubelen gingen er verloren en zij hadden in sommige kamers niet eens een vloerbedekking. Ook was het gerinkel van glaswerk dat tegen elkaar aansloeg hoogst hinderlijk, en het gekletter van staal op het marmer van het keukenaanrecht, buizen, messen of instrumenten. Neen, hier konden zij nooit aarden...

Bearda opende zijn ogen in potdonker. Hij was plotseling klaar wakker en het eerste wat hij dacht was: Alweer gedroomd dat ik mijn huis moest verlaten.

Hij lag in zijn ledikant, in de kleine kamer, afgezonderd omdat hij anders Lea's rust stoorde met zijn nachtelijk lezen. De lichtgevende wijzerplaat van zijn bedklokje wees op half twee. Hij voelde zich ontegenzeglijk niet wel, maar de rest was gelukkig droom. Hij was nog altijd in zijn eigen woning, waarvan hij hield met een genegenheid die hij niet ontleedde omdat hij hier van kindsbeen af was geweest, het huis dat hij nooit vrijwillig zou verlaten, - het huis dat zo vaak sedert de bezetting, en ook thans weer, door zijn dromen had gespookt, en daarin altijd nauwkeurig met de werkelijkheid overeenstemde. Het leek in zijn uiterlijk en indeling onaantastbaar voor de gril van de droom.

Bearda zag het mooie van zijn huis alleen door de bewondering van bezoekers. Verder dacht hij niet; hij voelde zich hier slechts vertrouwd, zoals een kind zich vertrouwd voelt bij zijn ouders, zonder nadenken, of een verzamelaar tussen zijn schilderijen, zonder zien. Toch was er veel van de sfeer stukgegaan. Niet door het feit van inwoning, want dat was onvermijdelijk, en trouwens, Lea had er zich van de aanvang af voor opengesteld,

reeds in de bezettingstijd, gelijk ook zijn zwager gedaan had met zijn Grondwet. Inwoning op zichzelf aanvaardde Bearda zonder mopperen; dat moest nu eenmaal; de mens had recht op een dak boven zijn hoofd; hij, Bearda, was egoïst noch a-sociaal.

De sfeer was nochtans sinds enige maanden geschonden, maar onbepaalbaar, niettemin door een oorzaak die overduidelijk was: de inwoning van 'haar'. Het was droefgeestig, beklemmend, het leidde tot wroeging ook, en ter zelfder tijd bezat het een zwakke echo van oude verrukking. Bovenal zag hij het als de voorbode ener schimmige vergelding.

Hij stak zijn hand uit naar het bedlampje op zijn nachttafel en drukte de knop neer. Hij trapte het dek weg, rees overeind en bleef op de rand van het bed zitten, nadenkend, zijn blote voeten tippend aan de vloer. Het was even over half twee. Toen stond hij op en betastte de verwarmingsbuizen. Daarna schoof hij voor een der twee ramen de gordijnen wat opzij en keek door de kier. Hij bevond zich in wat eigenlijk de logeerkamer was, een vertrek op de tweede verdieping van het voorhuis, en hij keek neer op de eerste verdieping van het middenhuis, aan gene zijde van de eerste lichtkoker. Hoezeer ook zakenman bezat het middenhuis voor hem nog altijd iets vreemds. Hij was in de loop der jaren, toch reeds vroeg, zakenman geworden, maar de vreemde aandoeningen, die het middenhuis in hem wekte sinds zijn prille kindsheid, had hij nooit geheel kunnen bannen. Het waren vooral die twee ineenlopende kamers van de eerste verdieping geweest, elk uitziend op een eigen lichtkoker en altijd zonder een straaltje zon. Toch niet kil, niet vochtig; ook niet bepaald duister, door de omvang der lichtkokers die omlaag binnenplaatsen vormden, maar met iets van het begin van een schemering, van een licht dat eeuwigdurend afscheid van de wereld leek te nemen.

Beide kamers waren kloek vierkant, groot en hoog; zij waren met recht zalen van een patriciërswoning, met oude onverslijtbare gespijkerde vloerkleden in lentegroen en een gobelinachtig behang, in twee nuances van mosgroen, en dun-verguld ingelijst. Zij hadden nooit recht ergens voor dienst gedaan. Zij zouden een prachtige ontvangsuite hebben gevormd met hun marmeren schoorsteenmantels en vaste spiegels daarboven, en ongetwijfeld had de bouwer het aldus bedoeld, temeer daar zij rijk gestucadoorde plafonds bezaten, en boven elke gangdeur een geïtalianiseerd landschapje in cartouche van fijn houtwerk. Maar de bouwer had zich verkeken, want meer nog dan het tot droefgeestigheid stemmende licht vormde de blik naar buiten, op achterramen en kale zijmuren, op binnenplaatsen omlaag, een onoverkomelijk beletsel om deze vorstelijke vertrekken recht te doen wedervaren, of het moest zijn in de avond bij kunstlicht. Zover, in de dagen van fortuin, gingen zijn ouders niet; ook hadden zij geen behoefte aan deze suite, want het voorhuis was hun voldoende voor het dagelijks leven en voor de feesten die in Delft altijd eenvoudig zijn.

De praalzucht van Den Haag, hoe nabij ook, had op Delft nimmer vat bezeten. Delft was altijd de stad gebleven van de gemiddelde Hollandse overlevering, deftig waar het pas gaf, maar simpel omdat het zo hoorde. Deze kamers hadden geen ander doel gekend dan dat van vergaarbakken van meubilair dat men elders kwijt wilde. Toch had de Hollandse overlevering van helderheid en ordelijkheid zich er tegen verzet ze tot rommelkamers te degraderen. Het heterogene meubilair, dat zich in deze ruimten ietwat verloor, stond ordelijk, en het geheel werd schoongehouden als de rest.

In zijn kindertijd had Bearda hier graag gespeeld en vriendjes ontvangen. Later opende hij in soms meer dan een jaar geen van de twee zware toegangsdeuren, en toch ging er vaak iets in hem om wanneer hij daarlangs liep. Soms betrapte hij zich op een vaag verlangen er binnen te stappen, maar de evenzeer vage vrees een sfeer te verstoren, of een illusie, hield hem terug. En thans waren zij in zijn gedachten vooraan gekomen, na zijn werk, naast zijn werk, en boven zijn familieleven. De huisvesting van vreemden had hem niet nader gebracht tot de suite, totdat opeens bleek dat mevrouw Van Harwegen er bezit van genomen had.

Van hun kant ging het geheel onopzettelijk. Na het afscheid van de vorige bewoners, een echtpaar, kregen zij van het huisvestingsbureau een lijstje gegadigden ten einde een keuze te doen. Hij liet het aan Lea over, en zij koos mevrouw Van Harwegen. Hoewel alleen, scheen zij om de een of andere reden aanspraak op twee kamers te hebben. Dit was een van de geheimzinnigheden waardoor zij was omringd. Lea wist wel, uit het keuzelijstje, haar familienaam, Sluters, maar hij, Bearda, had haar alleen over mevrouw Van Harwegen horen spreken, en niets geraden of kunnen raden. Andere geheimzinnigheden waren dat ze niet vertelde of ze weduwe was, gescheiden, gescheiden levend, met kinderen of zonder, en wat haar bestaansbronnen waren. Ze kreeg een sleutel van beide huisdeuren, en ging vaak uit, maar niemand wist waarheen. Bij voorkeur gebruikte ze de achterdeur.

Lea was ten eerste als een freule De Bleeck welopgevoed, en ten tweede naar haar aard heel niet nieuwsgierig. Zij aanvaardde de nieuwe bewoonster gaarne, die door haar geruisloosheid ook een ideale vorm van inwoning opleverde. Dit alles vertelde Lea in de loop der eerste weken aan haar man, en het enige waarvan zij zeide dat het haar bevreemdde was dat de nieuwelinge geen aanstalten maakte tot een inhuizig bezoek aan het gezin. Zij vond haar verder een correcte vrouw van naar schatting vijf en veertig jaar, vroeger stellig mooi geweest, en nog heel aantrekkelijk, blijkbaar maatschappelijk opgeklommen, en een eenvoudige afkomst verradend alleen in een volks-Haags accent, niet opvallend, maar voor een scherp oor desondanks bij enkele woorden waarneembaar.

Dit alles interesseerde Bearda niet in het minst. Hoe redelijk ook zijn standpunt tegenover inwoning was - wat wel bleek uit de matige huur

die hij bedong, maar anderzijds telde de huur bij hem in het geheel niet, en stond hij slechts ongebruikte kamers af -, de inwoners zelf lieten hem koud zolang zij geen hinder gaven.

En toen, na enige weken, gebeurde het dat hij, voor het koffiemaal thuiskomend, de deur van een der kamers in dat middenhuis wijd open vond. Zijn blik ging onwillekeurig naar binnen. Daar zat, aan een middentafel, 'zij', leunend op de ellebogen, dromerig opkijkend naar de bovenkant der ramen van de eerste binnenplaats, geen beweging makend toen hij langs kwam. In deze flits had hij haar volkomen in zich opgenomen, Gerda Sluters, het banaal verlaten meisje uit zijn studententijd, toen hij en zijn vrienden graag scharrelden in Den Haag dat zo dichtbij was, en zoveel variatie bood, terwijl men in Delft dadelijk in opspraak kwam, de ouders het vernamen, zakgeld inhielden, en men bovendien op zo gering assortiment was aangewezen. Als hij nog wel eens aan die jonkheid terugdacht, stond Gerda Sluters onveranderlijk in zijn herinnering vooraan. Thans stond zij weer vooraan in zijn gedachte, naast zijn werk, boven zijn gezin, maar steeds zoals hij haar die ene keer had gezien, van terzijde, met het nog altijd fijne en lieftallige profiel, met nog altijd dat eigenaardig weerloze in haar schoonheid, maar nu bovendien met het enorme vraagteken, - een vraagteken slechts voor hem: hoe kwam zij in Delft en waarom was zij hier? Het stond immers onloochenbaar vast dat ze geweten had bij wie ze introk, dat ze het gewild had. De naam van Gerard Bearda kon niet uit haar geheugen zijn verdwenen; daarvoor had ze teveel van hem gehouden, meer, veel meer dan hij van haar. En toch dacht hij soms: was dit geen toeval? Maar vlak daarop vroeg hij zich af: of is het verleiding, is het wraak, is het misschien een beschikking, een vergelding omdat ik iets goeds heb weggegooid? Altijd kwam hij tot deze slotsom dat, evenals hij indertijd opzettelijk in haar leven was getreden, zij na meer dan een kwart eeuw opzettelijk trad in het zijne. En de enkele inwoning was mogelijk slechts een eerste stap. Er viel immers nog veel verdriet te boeten? Ja, hier waren ondoorgrondelijke roerselen aan het werk. Zijn op dit punt slecht geweten deed hem zich van alles inbeelden. Even opzettelijk als zij zich die ene middag aan hem moest hebben geopenbaard, even opzettelijk hield zij zich verder verborgen. Maar hoe dan ook, ze was altijd hier, ze was alom.

De tijd had hem enorm zelfbedwang geleerd, maar die eerste verschijning leek hem toch zo ongerijmd dat hij - echter eerst later, na het avondmaal - aan Lea als terloops vroeg naar de eigen naam der inwoonster. De zekerheid intussen die hij door haar antwoord kreeg, nadat zij eerst nog het keuzebriefje had opgezocht, - die zekerheid bezat hij reeds.

En nu stond hij neer te zien, omlaag op de kamer waar zij woonde, geheel donker. In het andere vertrek sliep zij. Hij had ook daarnaar kunnen kijken door de bovengang af te lopen en een blik omlaag te werpen over de tweede lichtkoker. Hij zou zich er wel voor wachten. Hij zocht geen

toenadering. Hij wilde zelfs liefst zo weinig mogelijk omtrent haar weten, en niets kon hem dierbaarder zijn bij deze fatale loop der gebeurtenissen dan haar eeuwigdurend verborgen blijven dat hem op zichzelf toch reeds het hoofd vol stak met hersenspinsels. Hij schoof het gordijn dicht, legde zich te bed, deed het licht opnieuw uit, en poogde de slaap te hervatten.

De droom kwam in zijn gedachten terug. Het bevreemde hem dat hij zo ontroerd was geweest over Lea's verdriet, dat hij zijn armen om haar had heengeslagen. Hij hield niet veel meer van haar, en uitingen van tederheid had hij allang verleerd. Zeker was hij haar trouw in de fysieke zin, maar toch meer uit gebrek aan lust in het avontuur, dan uit liefde of zelfs maar plichtsbesef. Dit laatste bepaalde weliswaar ook zijn gedrag, maar het was plichtsbesef tegenover zijn kinderen. Een overspelig echtgenoot had er nog mee door gekund, een overspelig vader niet. Van zijn drie kinderen hield hij veel, het meest van Frederik, die hem behoorde bij te staan, op te volgen, en die juist de enige was welke hem met zorg vervulde. Maar zijn genegenheid voor deze jongen was zo sterk dat hij niet bij machte bleek boos op hem te worden, al had hij dit wel eens gepoogd. Daaraan - en hij voelde het zelf min of meer - lag weer zijn kijk op Frederik ten grondslag als legataris van de fabriek, want van deze hield hij het meest; zij ging zelfs boven zijn huis.

Spoedig sliep hij opnieuw. Het slaapleven vertoont deze tegenstelling tot het leven als geheel dat men het ontwaken beseft, het geboren worden niet, het inslapen niet, het voorgoed inslapen over het algemeen weer wel. Maar voor de tot rijpheid gekomen mens kan er ook een parallel worden aangewezen: hij is, binnen zekere grenzen, in staat de droom te leiden, en het verschil met het waakleven ligt slechts in de omvang van het vermogen tot leiding geven. Bearda droomde dat hij liep langs het Oude Delft. Het was ten dele het Oude Delft uit zijn kindsheid, omdat het over zijn volle lengte was belegd met de rails van het stoomtramtraject naar Den Haag. Hij liep in Zuidelijke richting. De gevels der gebouwen nam hij niet in zich op, maar hij wist toch dat dit het Oude Delft was. Hij had haast om de fabriek te bereiken die verder naar het Zuiden lag, voorbij de bocht van de haven, aan de Delftse Schie. De tram kwam aanklingelen en begroef hem in wolken natte stoom. Hij liep haastig verder. En hij dacht niet, toen de stoom zich had opgelost: dit is het Oude Delft niet meer; hij dacht: dit is een stuk van het Oude Delft dat ik nog nooit heb gezien, en dat komt omdat ik droom. Hij vertraagde toen zijn tred. Hoewel het aanhoudend stortregende verkeerde hij in een prettige stemming. Hij keek nieuwsgierig naar de huizen, aan zijn rechterhand. Links zette zich het grachtwater groen voort. Het waren hoge, deftige herenhuizen, gescheiden door smalle open gangen, elke gang langs de rooilijn der straat afgesloten met een rechthoekige, hoge glazen deur uit glas in hout. Het hout was meest geverfd in groen en goud, met krullenversiering als een schuimgolf boven het glas; het

glas zelf, een enorme lap, was kleurloos en vertoonde bovenaan een figuurtekening van ijsbloemen. Het begon eerst meer dan manshoog. Achter deze wonderlijke deuren rees geboomte dat het volzomerloof diepgroen uitspreidde boven het grachtplaveisel en waardoor de regenstralen heenstortten. Zelfs in de droom trof hem iets van het ongewone, doelloze dezer deuren, die men een enkele maal ook in de werkelijkheid ziet, die een monumentale scheiding vormen tussen buitenlucht en buitenlucht en de plaats vervullen van hek of poort.

Hij zag geen sterveling in de windstille wereld die een beetje geheimzinnig was en zo aantrekkelijk dat hij al voortwandelend de gracht verlengde en verlengde. Hij zorgde nu ook voor een verschillend kleurenspel in de glazen figuraties daar omhoog, onder de groen- en -gouden schuimgolven. Een diep Turks rood dat hij te voorschijn had getoverd, of het blauwgroen van de pauweveer verrukten hem. Hij had slechts de grondstoffen uit zijn bedrijf in zijn gedachten op te roepen, ijzer, zwavel, nikkel, bicuribia, chroom, en daar gloeide het voor zijn ogen, daar in de top der siervensters en achter het water dat van de voluten der lijsten in dunne banen neergolfde.

Hij wist heel precies dat hij dit maar droomde, en was trots op zijn meesterschap over de fantasie. Maar juist op het hoogtepunt van dit spel zette de droom door met sterker macht, verbrak zijn draad met critiek en rede, met het waakleven, en maakte hem tot de echte dromer. Hij onderging nu de droom. Hij liep niet meer, maar moest lopen.

Hij werd gedwongen een huis binnen te gaan. Hoe het restaurant er van buiten uitzag wist hij niet, maar hij las de naam: Tschaar Déschalom & Conipeip. Het restaurant was van een eindeloze diepte en uitgestorven, ook smal. Het middenpad tussen de tafeltjes werd omzoomd door palmen met dunne stijve bladen van omgevouwen en geknakt glas in een tint van kopergroen. Heel deze lange, smalle, onmenselijk lege zaal lag door de weerschijn van het glas in een aquariumachtig waas. Hij liep voort en voort, en sloeg een hoek om. Toen bevond hij zich in een heel kleine keuken, helder verlicht, de muren bekleed met tegels van vaag doorzichtig melkglas. Daar doorheen straalden, uit een tweede keuken, in dofrood de gloeden van machtige fornuizen. Tegen de achterwand zat, iets verhoogd, een gedrongen, wolkachtig wentelende gedaante: Tschaar Déschalom, onmiskenbaar, strak en met een dreigende aandacht terzijde kijkend naar de tegelbekleding, waar de schim van een tweede gedaante doorheen schemerde, die van de kok, eveneens onstandvastig, maar gerekt, zonder een weergalm zelfs van het menselijk mogelijke, en met de levendigste kronkelbewegingen, als van een gigantisch reptiel dat een uitweg zoekt uit een verstikkende kerker. Bevangen door enorme deernis voor dit tweede wezen, en tegelijk hunkerend om weg te komen van de noodlottige zwartachtigheid op de troon, zocht hij zijn pad tussen houten bouwsels en schuttingen, zag wat

zonlicht liggen op boomloof, hoorde een waterbekken klateren, een vogel fluiten, en werd wakker.

Even herinnerde hij zich nog iets van onbestaanbare eigennamen, die onder het denken reeds in zijn hersens verdampten. Het beeld van de soorten glas bleef hem bij, en ook het neerdrukkende van de droom in zijn geheel. Eén geluk: er was niet opnieuw iets gebeurd dat betrekking had kunnen hebben op het verlaten van zijn huis. Maar wat betekende dat: bicuribia? Hij had er nooit van gehoord.

Hij keek op zijn klokje. Het wees kwart voor tweeën aan, en hij had ongeveer een minuut geslapen.

Zuil

Villa Mara

Sara Brandenburg hield van haar huis met een hartstochtelijke genegenheid, niet minder dan Bearda van het zijne, maar veel meer bewust. Dit huis was haar enige grote hartstocht. Hoewel ongelukkig gehuwd zei ze vaak tot zichzelf dat ze van Marmaduke nooit zou scheiden omdat ze dan ook zou moeten scheiden van het huis. Zou ze nog dieper in zichzelf hebben geschouwd - maar dit was niet haar aard -, dan zou ze hebben ingezien dat ze niet Marmaduke had getrouwd, maar het huis.

De Bleeck behield doorlopend wel een goede kijk op zijn meest geliefde halfzuster, ook omdat hij haar kon bevaderen, wat hem bij Lea, wegens karakter meer nog dan leeftijd, onmogelijk was. Hij kende Sara weinig oorspronkelijks toe, maar hij wist dat in elk mens een individu steekt. Dikwijls moet men lang zoeken, en soms zoekt men vergeefs, hetzij dat het individuele heel klein, hetzij dat het heel verborgen is. Bij Sara lag het beste van het individuele geheel open: het was haar gevoeligheid voor kunst, en met name bouwkunst. Enige studie van stijlen, zelfs maar van de Europese, had ze nooit gemaakt. Desondanks bezat ze een natuurlijk bevattingsvermogen voor het schone gebouw, en ze keek verder dan de meesten, met een artistieke zin voor het détail en voor de juiste verhoudingen, voor de specie, de ligging in het omringende, de lichtvalling in het inwendige. Ook had ze bepaalde voorkeuren: Lieflijk Gedakt zei haar hoegenaamd niets. Van Hogendorps Grondwet, waar zij als kind had gewoond, trof haar nog steeds als imposant, en voorts had zij het zeldzame critische oog voor zijn te grote hoogte tegenover het omringende, toch ook hoge hout. Het Delftse huis trok haar sterk. Ze kon zich in een ander huis een ander mens voelen worden, en zo voelde ze zich als ze bij Lea was; vreemde en tegenstrijdige aandoeningen bevingen haar dan: warm, gezellig, kil, groots, geheimzinnig, en dat alles tegen de fantaske, dreigende achtergrond van Owens in de verte.

Intussen deelde Sara haar aandoeningen van deze aard nog met een verhoudingsgewijs groot aantal anderen. Maar nu kwam het originele. Zij, aan wie het bespiegelen op elk ander gebied zo geheel vreemd was, zag in een gebouw, ook het grootste en geduchtste, een middeleeuwse vesting of kerker, een paleis of een torenhuis, vooral de holheid. Stond ze er voor, dan deed het denken aan een uitgeblazen eierschaal; was ze er in dan zag ze een aangeklede leegte. Ook de kleinste krotwoning was voor haar in de eerste plaats nog ruimte. Zonder het te weten was ze op de weg naar de essentie van het gebouw verder voortgegaan dan haast elkeen.

Haar sterkst persoonlijke, onontgonnen, primitief gebleven en echt artistieke gevoeligheid was echter gelegen in haar belangstelling voor wat bouwkunstig algemeen als lelijk of tenminste onbeduidend geldt. Ze zag ook

hier wat slechts enkelen met haar zagen, zoals de oude heer Overbos de Ladarc. Ze was te weinig introspectief om dit bizondere bij zichzelf vast te stellen. Maar behalve van haar huis en haar naaste omgeving hield ze van sommige gedeelten van Scheveningen, van de oude pensiongastenbuurt, sinds kort ook van de overblijfselen van het vissersdorp, in het vorige jaar ontdekt. Het areaal waar haar belangstelling rondging was beperkt, maar dit areaal kende ze goed en tot dusverre voelde ze geen behoefte daarbuiten rond te speuren. Soms ontving ze plotseling een hevige indruk, uit portierraam van auto of trein, hier te lande of in de vreemde; een brokkelige volksstraat in Rotterdam-Zuid, een grappig pleintje met keien en kroegjes in Antwerpen, een reeks sombere huisjes aan de weg in een bosrijk landschap van Kent, een paar stokoude werfgebouwen in Venetië met gigantische poortbogen, een oud, zwavelgeel logement ergens in Polen. Doch, al ging de indruk niet verloren, ze had geen behoefte het geziene terug te zien, zelfs niet er bij stil te houden. Voor gebruik van haar ledematen en bevrediging van haar opmerkzaamheid was haar klein areaal haar voldoende. Van lopen hield ze meer dan van auto rijden. Het liefst liep ze alleen, zelfs zonder het kind, maar met een hond. Thans had ze de zwarte krulpoedel Zoeloe.

Ook trok ze naar de natuur, en niemand kon meer dan zij verdriet hebben gehad over de opruiming van de Scheveningse Bosjes, al was gelukkig het stuk rondom haar eigen woning daarvoor gespaard gebleven. Meer nog intussen dan de verdwijning van het grootste deel der bekoorlijke begroeiing rondom de Waterpartij, miste zij de villa op de hoogste top, Ten Vijver, heel even roomkleurig van tint, met het groen koperen koepeltje boven het geboomte uit, die de omgeving bestreek, tegelijk voornaam en bevallig, - door de bezetter eerst geschonden, toen gesloopt. Tussen de laanbomen door van Villa Mara had ze er zoveel jaren naar gekeken, altijd weer verrukt, en toch nooit met de wens er zelf te wonen. Het was of ze de ondergang lang tevoren had voelen aankomen, en ze had er reeds vóór de oorlog foto's van doen maken, genomen van verschillende afstanden en uit verschillende hoeken, die ze bewaarde in een album, met nog andere, ook van haar eigen huis, en die ze soms zuchtend bekeek.

Haar huis aan de Hogeweg was althans behouden, zoals de hele rij. Ze was volstrekt overtuigd dat de vernietiging van Villa Mara haar dood zou hebben betekend, en, daar ze erg aan het leven hechtte, dankbaar dat een ramp was uitgebleven. Ook voor nog iets anders was ze dankbaar: zij zouden het huis zeker wel met hun vieren kunnen blijven bewonen, zijzelf, haar man, Jaap, en de dienstbode. Want al had een gemeenteambtenaar het indertijd geïnspecteerd, het was in aantal kamers niet groot, en een inwoner zou een hoge huur hebben moeten betalen voor weinig gerief, zodat er geen gegadigden kwamen. Daarbij speelde Sara nog de trucs uit waarvan in soortgelijke gevallen de oorspronkelijke bewoners zich graag bedienen,

- en ze had succes. Haar ontbrak te ene male het gevoel voor de door de woonnood nieuw geschapen verhoudingen dat èn Amos èn Lea een deel hunner ruimte vrijwillig ter beschikking had doen stellen.

Uit deze eerste rij villa's, die voorbij een zijstraat verflodderde, vond ze Villa Mara het mooist, en niet zonder reden. Het opvolgende, geweldige, na de oorlog nog steeds leegstaande hoekperceel deed zich te zeer op als een copie der weidse buitenplaatsen langs de Vecht en viel in de aanminnigheid dezer omgeving, waar door de nabije zee het hout niet hoog groeit, uit de toon. Sara's kleinere villa daarentegen was geheel het huis dat hier hoorde en een juweel van stijlloosheid. Het was gezet in een tijd toen de oude tekenvoorbeelden werden verworpen, de nieuwe nog niet waren ontworpen, en de bouwheer zijn eigen fantasie deed gelden. Het was echter ook de tijd van de weloverwogen fantasie en van eerbied voor de grondbeginselen. Het was ten slotte de tijd van het ingetogene in de fantasie, en van het juiste oog voor het omringende niet minder dan voor de eigen verhoudingen. Aan de speelse Bosjes, waar de schaduw nimmer zwaar neerhangt en de effecten van het licht altijd dankbaar zijn, had Villa Mara zich uitnemend aangepast, een eind van de weg, maar niet te ver, licht van tint zonder opdringerigheid, deftig zonder statigheid, niet open en niet afwijzend, doch wel met de subtiele barrière die al wat voornaam is uit het enkele wezen zijner voornaamheid rond zich trekt. In één opzicht was de architect tegemoet gekomen aan een bepaalde stijl die overigens ten tijde van zijn schepping reeds verleden was. Voor de wonderlijkste stijl die de blanke wereld ooit heeft gekend, de glas- en ijzerstijl - die poging van de nieuwe technieken om de buurt fonkelend te doorbreken en open te leggen -, had de architect emplooi aan de voorgevel gevonden in een luchtig balkon, breed, wijd, de gebroken gevellijn volgend, en met zijn ornamentiek in fijn ijzer zwierig als een kanten kraag om een hals. Dit balkon was intussen niet slechts bekoorlijk op zichzelf of bekoorlijk als onderdeel van het gebouw, het vormde bovendien een element van speelse beweeglijkheid, het gaf iets weer van de zee, het kondigde haar aan, het was aan dit gebouw niet minder dan een subliem symbool.

De tuin rondom werd voortreffelijk onderhouden. Hij glooide naar achteren neer en ten slotte door de beplanting uit het gezicht. Men had nog even een blik op een lage kas, tegen een zijwand van het huis aangebouwd, met ruiten van diep flessegroen. In de voortuin stond midden op het grote grasperk een oude stenen vaas, fraai verweerd en met korstmossen begroeid, waarin 's zomers de bloemen van het seizoen en de rest van het jaar winterharde bessen.

De materialen der binnenbekleding waren van die degelijke kostbaarheid waarnaar in ons land altijd de voorkeur der rijken is uitgegaan. Verrassend warm was het licht in de zijgangen van parterre en verdieping door het gekleurde glas in lood van twee ramen in de voorgevel, volgens

hetzelfde patroon samengevoegd, met een centrale rozet. Een derde, gelijksoortig raam was opzij in de kleine eetkamer aangebracht.

Toch kon in deze prachtige woning Sara niet gelukkig zijn, maar ze had er ook wel enige behoefte aan niet gelukkig te zijn. Ze kon zich zelfs niet herinneren ooit gelukkig te zijn geweest. En ten slotte was ze overtuigd dat een gelukkig huwelijk met een andere echtgenoot elders haar veel ongelukkiger zou hebben gemaakt dan haar huwelijk van thans en van hier haar maakte. Op dit huis was ze verliefd geworden vanaf het eerste ogenblik dat ze het had gezien, en met een liefde voor het leven. Haar man was voor haar een inboedelstuk dat niet veel plaats innam, haar speelruimte liet, en waarnaar ze niet hoefde te kijken als ze niet wilde. Haar zoontje stelde ze reeds aanmerkelijk hoger, maar zonder dat Jaap ver uitkwam boven waardering voor een stuk van de inventaris. Lea vond dit egoïsme in Sara zowel ronduit afgrijselijk als volkomen ontwapenend. Sara hield echter van Lea veel, ook van Amos.

Ze ging op deze Zondagochtend van vroege lente wat wandelen. Het was halftien en Zondags stil op de macadamwegen die zich van haar huis uit in verschillende richtingen verspreidden. Zij gaven de illusie van een gaaf gebleven villapark, maar wie noordwaarts ging stond eer hij het wist in de verwoesting, de slingerpaden van sintels waarin men de weg verloor en die nergens heen leidden, de verschoven zeezanden, de onbepaalbare ijzerskeletten welke de oorlog over de hele wereld achterlaat, een wegwijzer in een kale vlakte die een paar onleesbaar verroeste borden uitstrekte, in het wilde weg, gelijk een molik zijn schijnarmen.

Het was een schraal voorjaar, met koude plasregens. Deze nacht had het opnieuw gestort en gestormd, maar nu was het droog en enkel maar winderig en, gelijk steeds op deze zandige bodem, was het water bijna overal snel verdwenen. Het vogelleven ging reeds druk zijn gang. Sara hield van de natuur, en met name van vogels. Ze kende ook enige soorten. Op de balustrade van het achterterras deed ze altijd strooien. Dan kwamen daar de spreeuwen, koolmezen, pimpelmezen, roodborstjes, en in de tijd van erge honger ook zwarte kraaien en eksters. Thans waren de vogels in hun lentekleed op het mooist, maar tegelijk begon er wijziging te komen in de samenstelling hunner orde. Ze had al een paar dagen de slag van een vink gehoord, en op een avond in de achtertuin een nachtegaal die niet was weergekeerd.

Daar ze veel liep over een verhoudingsgewijs klein terrein kon ze op geen verrassing meer rekenen, tenzij van een ontmoeting. Wat ze soms deed, eensklaps stilstaan om van de overkant een huis te bezien dat ze toch al goed kende - iets waardoor ze aandacht placht te trekken, temeer daar ze ook nog een opvallende verschijning was -, dat liet ze thans na. Het was haar genoeg om haar heen een buurt te hebben die in alle schakeringen van praal tot eenvoud, van fraai tot terugstotend, haar liefde

bezat. Alleen reeds daarom kon ze honderden keren dezelfde wegen gaan zonder zich ooit te vervelen, bovendien met de verwarmende gedachte aan het wachtende eigen nest.

Hoewel haar bouw duidelijk leptisch was, vertoonde zij toch de secure en tegelijk bevallige loop van de vrouw. Zij was een sprekend voorbeeld voor de stelling van haar broer dat een vrouw op straat de juiste houding bewaart; een man glijdt uit en valt tot spot van elk, een vrouw valt niet of hoogstens ingetogen; een man vloekt in de rukwind en verliest zijn hoed, een vrouw verliest niets en lacht; een man leeft in angst voor het omslaan van zijn paraplu, een vrouw hanteert de hare als een floret, aardig, kittig, elegant; kortom, de man moet van de vrouw het lopen op straat nog leren, en dan vooral het lopen in de regen. Maar steeds wanneer De Bleeck de vrouw in het openbaar prees boven de man had hij het beeld van Sara voor ogen.

Ze wandelde meer dan een uur, eerst tegen de gure wind die haar een kin deed zetten in haar bontkraag waardoor de beginnende onderkin duidelijk uitkwam, toen met de wind mee, toen er weer tegen in. Ze ontmoette heel weinigen. Ze liep maar en wist niet precies waar; echter bleef ze instinctief binnen de vertrouwde kreits. Ze behoorde tot die vrouwen wie niet alleen het doordenken spoedig vermoeit, maar wier liefste staat is een dermate vaag denkleven dat zij naderhand gerust kunnen zeggen: ik heb nergens aan gedacht. Op deze wandeling ontplooide ze haar ikzucht in de uiterste vorm, want ze dacht niet eens aan zichzelf, ze bestond. Zo ging ze langs de hotels, het spoorstation, de watertoren, en nam een pad door de duinen, waar ze klom en daalde. En terwijl ze zo ging was ze voor het oog niet meer dan een jonge, opvallende vrouw, en zou niemand hebben kunnen vermoeden dat er hier - krachtens de miraculeuse, aan humor rijke veelvoudigheid van het menselijk een-zijn - een wezen liep dat, temporair het solipsisme reeds voorbij, enkel maar leefde omdat het ademde, en daarnaast nimmer zou inzien dat het althans in één richting in staat was een optimale toestand te bereiken, immers een schitterend bewijs van zelfvergetelheid te leveren.

Terwille van de veiligheid, maar ook omdat het geen pas gaf voor een vrouw van haar stand eenzame wegen te gaan zonder gezel, werd Sara altijd door een hond begeleid. Haar man vergezelde haar nooit, dat was duidelijk; en Jaap had sinds jaren niet meer gevraagd om mee te mogen gaan, want zijn moeder sprak zo weinig en hoorde zo zelden toe als hij wat zei of vroeg.

Ze sliep met open ogen, ze liep te slapen, en het onveranderde rhythme van haar passen kon men vergelijken met de mechanische reflexen van de borstkas in een droomloze nachtrust.

Plotseling stond ze stil, klaar wakker, op een gunstig uitzichtpunt, de top van een weghelling. De duinen waren hier heel breed; van de zee viel niets meer te horen. De hond sloeg niet aan, maar zijn soort was ook niet bepaald

waaks. Hij zette zich even op zijn bouten, want hij had ferm gedraafd.

Sara keek voor zich uit. De wind blies pal uit het Noorden, sterk en hevig koud. En terwijl ze zich toch warm gelopen had, met een gezonde blos, ging er een rilling over haar rug. Ze moest niet verder doordringen in deze wereld, het grootse duinlandschap dat van leven verlaten schijnt, maar onheil bergen kan. Hoewel ze het niet onder woorden zou kunnen brengen voelde ze toch wat velen voelen, staande aan de voorportalen van dit natuurgebied, het meest uitgestrekte in ons land, waar de blik, hoe hij zich wenden mag, zo herhaaldelijk op korte afstand wordt gestuit. Het was ook voor haar dermate onherbergzaam en open en gesloten tegelijk dat iedere ontmoeting aanving met het wekken van wantrouwen. Ditmaal voelde ze bizonder sterk het décor in de tedere schakeringen der grijzen en bruinen, zoals het laken waaronder de politie een verkeersslachtoffer wegdraagt décor is, dat de strengheid van het onderliggende nauwelijks verzwakt. Dit delicate kleed lag over een terrein van geduchte golving, verwarrend en onontwarbaar, bij plekken ontoegankelijk verwilderd, met de geheimzinnige pijpleidingen der holen, en de neerstortingen die grotten achterlaten, afgedekt door wortelfranje. Indien de burger er op zijn rug vroeger een genoeglijk sigaartje had gerookt in de zon, was het toch steeds in de nabijheid der badplaatsen geweest, binnen de acoustische mogelijkheid der mensenkelen. Maar hier werd het voor Sara erg. Ze was er zeker van dat ze onheil zou tegenkomen als ze nog verder ging. In de verte, juist achter de volgende top van het pad, stond iets of iemand onafgewend, maar niet te opvallend, naar haar te staren. Toen, scherper toeziende, meende ze dat het een waarschuwingsbord was. Ze keerde om. Ze was blij met de bescherming door de poedel, maar toch keek ze nog enige malen achter zich; echter werd ze niet gevolgd. Bij de watertoren, waar de straatwegen vorken, naar Scheveningen, naar Den Haag, ademde ze vrij op, en was dadelijk alles vergeten. Het bleek laat; ze voelde zich ook vermoeid, want ze had te snel teruggelopen. Op het plein nam ze een taxi naar huis.

Het wak van edel blauw dat tijdens haar stilstand in de duinen het wolkenveld van het Noorden had doorbroken, was, zich steeds vergrotend, middelerwijl naar de stad gedreven, en toen ze uitstapte stond ze in volle zon. Aan de zijkant van Villa Mara, in de kleine glazen toegang tot haar huisdeur zag ze een vrouw. Toen de deur geopend werd troffen zij samen.

- Wij hebben elkaar al tweemaal ontmoet, mevrouw Brandenburg, maar u kent me waarschijnlijk niet meer.

De bezoekster stak vrijmoedig een hand uit en lachte met een dunne, geverfde mond waarin een duidelijk opgeknapt, wrak gebleven gebit. Ze had armoedig, oud-blond haar, was vervallen en sjofel gekleed, en droeg een zonnebril tegen het witte licht van de voorjaarsmorgen. Sara had haar wel degelijk herkend, aanstonds en met enig afgrijzen, toen de bezoekster naar haar opkeek. Het stukje huid tussen de neusgaten miste zijn natuur-

lijke spanning; het werd niet meer strak getrokken; het bewoog een weinig, onafhankelijk. De mens is zo gewend het lichaam te beschouwen als een geheel onder zijn controle dat iedere afwijking weerzin wekt, zowel als vrees: een knikkend hoofd, een schuddende arm, zelfs een trillende duim, een tic der gezichtsspieren, een mechanisch-reflexieve glimlach. Hoeveel te meer gold dit voor Sara die bij het zien van deze toch fijn gebouwde neus denken moest aan de moedwillige verwoesting van het inwendige.

Zij liet intussen mevrouw Ulius binnen. Er was geen andere mogelijkheid.

- Een ogenblik, zei ze, en veegde de poten van Zoeloe, die kans had gezien nog even door een regenplas te plonzen, af op de mat.

Hoewel de hond anders werd weggezonden wanneer zij ontving, was het ditmaal in een flits door haar denken gegaan dat zij enige beveiliging nodig kon hebben. Bij gebreke van een man nam zij haar dier. En met de snelheid waarmee haar gedachten soms konden uitschieten meende zij iets over haar beursspeculaties te zullen horen, want zij had zonder meer ingezien dat deze visite geen aangenaam karakter kon hebben. Tegelijk was zij bij voorbaat gerustgesteld, omdat de verhouding tot Von Thalberg allang verbroken was.

Werkelijk bracht mevrouw Ulius de bankier ter sprake, doch als tussenspel en na een aanloop. Ze zat tegenover Sara in de voorsalon. De zon scheen in de tuin, alweer flets door versluiering van het blauwe wak, maar het was, ondanks het brede balkon, hier toch het lichtst, en Sara wilde tot de vreemde zoveel mogelijk licht toelaten. Mevrouw Ulius had haar bril opgeborgen in een geschaafd leren handtasje. Ze keek met grote, bizonder harde, bizonder zwarte ogen, en Sara dacht: dat zijn de ogen van de cocaïniste; ze moet nog pas kort geleden gesnoven hebben. Ze wenste dit schepsel, dat tot dusver niets had gezegd dan inleidende gemeenplaats, mijlen ver weg; daar tegenover maakte haar verslaving haar ook weer belangwekkend.

Mevrouw Ulius keek in de ogen van Sara die bij het vreemde en vaag gebrokene toch aantoonden dat hier de natuur zelfstandig en zonder menselijk toedoen tot een uitzondering was gekomen. Ze begreep wel dat Sara haar maatschappelijke omstandigheden min of meer doorzag, bovenal ook dat ze zich voor mevrouw doorgaf zonder er een te zijn, maar toch leek Sara de persoon om haar te helpen.

Tot haar dertigste jaar was zij juffrouw Ulius gebleven. Zij kon zich het nieuwe praedicaat ‘mevrouw’ - kort tevoren nog slechts het prerogatief ener ongehuwde vorstin - zonder enig bezwaar toeëigenen, omdat de tijdgeest nu eenmaal gewillig is deze als promotie gevoelde verandering van titel te schenken aan ongehuwde vrouwen die de eerste jeugd achter zich hebben en, in welk opzicht ook, iets uitblinken boven de massa, zij het alleen maar door algemene ontwikkeling. Ze had intussen al jaren

geleden, buiten inmenging van de burgerlijke stand, zich tot mevrouw gebombardeerd. Zelfs het dienstmeisje dat ze toen nog rijk was gedroeg zich zonder meer en zonder vergissing naar het nieuwe voorschrift, omdat wat nu eenmaal in de lucht zit niemand onberoerd laat. Maar Sara, ofschoon allerminst scherp ziend, bezat toch de overmatig fijne tastzintuigen der vrouw voor de eigen sexe, en had daarom al dadelijk begrepen dat hier de titel enkel steunde op de usance. Dat deze titel reeds was geüsurpeerd vóór het algemeen gebruik kon ze niet weten.

Dit alles was abstract bekeken volstrekt onbelangrijk, maar werd anders in samenhang met de persoon van de bezoekster. Mevrouw Ulius was vooreerst wel degelijk mevrouw in die negatieve zin dat zij geen maagd meer was. Vervolgens was zij de geboren avonturierster in zowel liefdes-als handelszaken, twee functies die niet alleen haar enige, en volkomen huwelijk vormden, maar bovendien vaak samensmolten tot een onontwarbare tweeëenheid. Van iemand op haar jaren aanvaardde de maatschappij deze functies niet recht meer, indien zij zich juffrouw liet noemen, althans de groepen waarmee zij aanraking had zouden haar als juffrouw Ulius niet ernstig meer hebben genomen. Of zij werkelijk mevrouw was of niet deed er minder toe, al waren er die het achter haar rug ontkenden, anderen die twijfelden, nog weer anderen die het tegendeel aanvoelden en zwegen. De enkele titel volstond en gaf haar in gezelschap een houding, zelfs aan haar verleptheid. Tot de grote figuren die de vrouwenwereld op haar gebied weet aan te wijzen behoorde zij desondanks niet; dan zou zij haar tijd van publieke rijkdom en schittering althans hebben gehad. Doch ook ontbrak het haar daartoe aan de wilskracht om dit land met zijn te geringe ontplooiingsmogelijkheden te verlaten voor ruimer terrein, liefst zuidelijker gelegen, in de subtropen, waar de verschijning van de verleidster nog een stempel kan drukken op een gemeenschap.

Ze deed alles veel kleiner, haast benepen, en desondanks gewapend met een goed intellect en een uitmuntende mensenkennis. Ze kende ook zichzelf goed, was ontevreden dat haar gaven haar niet verder hadden gebracht, maar vooral ook op de krachten die in haarzelf werkten tegengesteld aan haar gaven. Ze betreurde altijd te laat een ongestadigheid en een loslippigheid die haar kansen afbreuk deden. Indien ze door haar vrijmoedige belijdenis van cocaïniste te zijn al eens een heel enkele maal een slachtoffer maakte en wat verdiende, beperkte ze daarmee tegelijk haast opzettelijk haar debiet. Ten slotte bleef ze zelf haar beste klant. Ze had tijden waarin vrijwel alles haar lukte, behalve het kansspel dat haar steeds de winst weer ontnam. Voorts kende ze tijden waarin alles haar tegenliep, ook het kansspel, en zo stond het thans.

Haar leven was uiterst bont en voor het tegenwoordige aangeland in een straat geplant op geslecht duin, en waarvan zij het adres niet noemen durfde. Een paar maal had zij een luxueuse verhouding gehad met per-

sonen uit het diplomatieke corps van een of andere kleine mogendheid. Zij sprak de meest gangbare wereldtalen als haar moedertaal. Toch bleef zij een kleine, zij het ras-echte twijfelfiguur.

De ras-echte avonturier kan niet sparen; zij kon het ook niet. Een voor haar doen prachtige levensstijl, vijf en twintig jaar geleden, eindigde met een allerwonderlijkste affaire van valse buitenlandse waardepapieren, waarin ze - toen nog een heel jong meisje en een juffrouw - als getuige in de rechtzaal moest verschijnen, hetgeen ze deed onder een stroom tranen uit deernis met haar minnaar, de verdachte, niet minder dan met zichzelf. De mens vergeet na vijf en twintig jaar, zij was bovendien enkel getuige geweest, en aldus had het voorval haar in haar loopbaan niet te zeer gehinderd en was het nu wel geheel onder de horizon, waar de opmerkzaamheid eindigt, verdwenen. De materiële voordelen waren onbegrijpelijk snel weggesmolten, en het laatste bewijs der tedere verstandhouding, een donkere haarlok, raakte ze bij een van haar vele verhuizingen kwijt, zonder dat het verlies leidde tot onmatige droefenis. Alles vloeide bij haar, en haar amourettes dreven af op haar tranen.

Groeven van bitterheid, niet geheel weg te werken, legden zich in de loop der jaren om haar mond. Ze had zich tijdens de bezetting als een voortreffelijk Nederlandse ontpopt, had meermalen in doodsgevaar verkeerd, en was toch de verdenking van spionnage ten behoeve van de bezetter niet geheel ontgaan. Ze had nu eenmaal een type waarvan een net mens niets goeds kan onderstellen. Hierin was haar lot als dat van die prostituées die heldendaden hebben verricht en nochtans in het oog der wereld verachtelijke prostituées zijn gebleven.

Ze ving aan met, na de inleidende gemeenplaatsen, geheel natuurlijkerwijs haar komst op Zondagochtend, en dan nog zonder aankondiging, te verontschuldigen door te verklaren dat ze iets ernstigs op het hart had, maar dat de telefoon haar helaas was ontnomen. Van dat ogenblik af ried Sara dat ze een bedelares tegenover zich zag. In deze buurt werd bij vlagen sterk gebedeld. Het merendeel bracht het niet verder dan de porte-cochère, de stoutmoedigen soms tot de mat der deur. Enkelen, vervallen grootheden van beiderlei kunne en in het vuur gehard, drongen door tot de vertrekken door eenvoudig achter de dienstbode aan te lopen. Het meisje wist echter de meesten af te wimpelen. Sara trainde daarop haar personeel grondig: in deze tijd was het bedelen een slecht getuigschrift, want de fatsoenlijke mens leed geen gebrek, uitgezonderd de gegoeden, die althans bijna aan de hongerstaat toe waren door de verpletterende lasten.

Met mevrouw Ulius stond de zaak van de aanvang af anders, door het ongelukkige samentreffen bij de ingang, wat niet wegnam dat Sara vast besloten was niets te geven, nog geen dubbeltje, nog geen kop koffie, ofschoon zij zelf erg naar koffie verlangde.

- Wat woont u toch in een pracht van een huis! riep mevrouw Ulius

uit, met de bedoeling een schrijnende tegenstelling te scheppen tussen de woning waarin zij nu vertoefde en haar eigen schamele zelf. Echt iets voor iemand als u, voor een barones.

Sara, anders gevoelig wanneer Villa Mara werd geprezen, toonde geen reactie. Daarvoor was de toespeling op haar adeldom te grof. Mevrouw Ulius had echter niet alleen uit vleierij gesproken, ook wel degelijk met het plan iets grofs te zeggen, en wist toch niet of dit de juiste entrée heten mocht. Ze taxeerde Sara als een vrouw die misschien niet bepaald dom was, maar wel zeer begrensd, en bovenal schriel op een wijze, haarzelf hoogst vijandig. Als zij geld had liet ze het ook rollen. Ze zweeg nu zo lang dat Sara verplicht was iets te zeggen.

- Vertelt u me liever waarvoor u hier komt. We kennen elkaar haast niet en het uur is, dat zult uzelf toegeven, wel wat ongewoon.

Sara bukte zich na deze woorden en streelde Zoeloe, aan haar voeten, even over de kop. Ze gaf zich daarmee een houding tegen opkomende verlegenheid, want ze was niet gewend zulke scherpheden te zeggen.

Mevrouw Ulius doorzag dit alles, en ook dat Sara het doel van haar komst best begrepen had. Ze ving thans aan met een toenemende levendigheid, die Sara op rekening van de cocaïne schreef, te spreken over haar omstandigheden. Ze had betere dagen gekend, toen weer slechte, toen weer betere, en nu was ze op een dieptepunt gekomen. Waar ze woonde durfde ze niet eens te vertellen. Trouwens, dat was een straat die mevrouw Brandenburg zeker niet kennen zou. Wel fatsoenlijk, maar ontzettend kleinburgerlijk. Ze moest toch leven, niet waar, en ze had gelukkig nog goede relaties behouden. O neen, ze wilde het niet hebben over meneer Von Thalberg. Bij die kwam ze niet terug, want ze was nu eenmaal ongelukkig in het beursspel, in ieder kansspel. Ze bezat evenwel zakenrelaties op haast elk gebied, vooral onder de betrouwbare antiquairs. De tijden werden er voor die luitjes ook niet beter op, en ze kon gegarandeerd antiek aanbieden voor iets minder dan de winkelprijs, en waarvan zij zelf commissie kreeg. Hield mevrouw Brandenburg van porcelein of aardewerk?

Sara die het verschil niet precies kende schudde van neen. Maar mevrouw Ulius ging door. Ze bezat, al zei ze het ronduit van zichzelf, een goede speurneus. (Dat kan zijn, dacht Sara met enige gevatheid, maar een goede echte neus heeft ze niet). Ze had ergens een heel mooie schotel sang de boeuf gezien, en elders weer een paar zogenaamde bliksemborden, maar dat ried ze eigenlijk niet aan, dat vond ze niet mooi, alleen curieus. Maar werkelijk prachtig was een driedelig blauw kaststel, van Franse punt, en alleraardigst een schotel Chine de commande met zulk een grappige weergave, op zijn Chinees, van een Hollandse binnenhaven met pakhuizen, schuiten en kooplui. En ze sprak door, ze sprak door, over juwelen in oude zetting, cloisonné, smalt, een kleine copie in speksteen van de Boeddha van Sarnath, en zo verder.

Mevrouw Ulius zat onderwijl bescheiden op de punt van haar stoel, in haar dunne, shabby mantel, haar handtasje geduwd tegen haar magere schoot, de vingers, mager en bleek, als van een oude vrouw, maar met het contrast van kinderlijk rose nagels, in een zenuwachtig spel de sluiting nu en dan open en weer dicht knippend. Ze zou zelf niet hebben kunnen zeggen in hoever haar zenuwachtigheid oprecht of geveinsd was; vermoedelijk was het een mengsel. Hetgeen ze opsomde ging niet op een dreun, maar werd behoorlijk overdacht, en uitgesproken in goedgekozen woorden. Haar buitengewoon groot vermogen tot hersenarbeid van allerlei aard deed haar tegelijk met deze winkelaanbevelingen aan andere dingen denken, in nauwer of meer verwijderd verband daarmee, en zelfs buiten ieder verband.

Eigenlijk haatte ze Sara, om haar rijkdom en haar geborneerdheid - zo overwoog ze al pratende, - en ook om allerlei andere eigenschappen of omstandigheden die ze nu echter geen tijd had te ontleden, behalve dat ze het leven van deze vrouw een verwerpelijk vegeteren vond naast het hare. Wat ging er van dit schepsel uit, tenzij een zekere schoonheid als verschijning op straat, en thuis als wandelend en ademend meubelstuk in perfecte harmonie met de rest? Daar klopte het schepsel op de divan, en de hond kwam naast haar liggen, natuurlijk voor alle zekerheid. Dus bang ook nog. En ze moest wel deksels goed aanvoelen waar het naar toe ging, al besefte ze nog niet het ware, want dit werd bedelen in een vorm die een specialiteit mocht heten, waarvoor men zijn mensen voorzichtig moest kiezen, die nieuw zou blijken voor mevrouw de barones.

En tegelijk, terwijl ze op een genoeglijk babbelende manier voortging met aanprijzen, dacht mevrouw Ulius aan weer iets anders. Ze deed gelijk de tekenaar doet, naar wiens enkele wil de meetkundige vlakken op het papier elkaar doorschieten. Ze projecteerde op de loodrechte as van haar monoloog allerlei vlakken uit haar verleden, in allerlei vormen en standen. En toen schoot ze er een heel groot vlak doorheen. Ze dacht (met verklaarbare trots) aan een bepaalde periode uit haar leven die zich niet door schittering had onderscheiden, maar door een sluwe manipulatie waarvan zij het auteurschap, wat de vondst aanging, voor zich geheel alleen opeiste. Ze dacht deze periode geheel uit, en terwijl ze uitwendig sprak hield ze tegelijk, breed en rustig, een inwendige alleenspraak. Hierbij behoorde niet meer de begeleiding met de knipsluiting van de tas. Deze zweeg.

Het was aldus, doodeenvoudig, helder als water, voor de hand liggend, over het hoofd gezien, een vondst om te kussen. Van alle markten min of meer thuis had ze ook eens haar aandacht gevestigd op kooplui die gefailleerd waren geweest. Degenen wier faillissement bij gebrek aan baten was opgeheven liet ze links liggen, evenzeer de zeldzamen die hun schuldeisers ten volle hadden kunnen bevredigen. Haar terrein van werkzaamheid lag daartussen. Ze nam een zaakwaarnemer in de arm, maar ontvouwde

haar plan niet aleer tussen haar en hem een winstverdeling op fifty-fifty-basis was vastgelegd. Het verdere werk deed de zaakwaarnemer. Hij ging eerst van zulk een ex-gefailleerde na of deze weer in betrekkelijk goed doen was geraakt. Zo ja, dan nam hij op de griffie der rechtbank de lijst van schuldeisers over met de onvoldaan gebleven saldi. Daarna zond hij aan de schuldeisers, althans aan die van enige betekenis, circulaires met het verzoek hem op een bijgesloten formulier te machtigen hun restant-vorderingen voor hen te innen, zonder dat zij andere kosten hadden te betalen dan de helft van het eventueel door hem te behalen voordeel. Dit systeem berustte op een deugdelijke psychologische grondslag. Er was niet veel mensenkennis voor nodig, maar men moest op de gedachte komen. Dat had zij, Ulius, gedaan. Ze was gedoken in de ziel van derden, en dit was in een paar woorden het resultaat. Een schuldeiser, die van een failliet zijn uitkering ontvangen heeft, schrijft de rest af en vergeet de zaak; de failliet vergeet de zaak vooral niet minder. Zij, Ulius, bracht de zaak in beider herinnering. Veel aangeschreven schuldeisers tekenden dan ook de volmacht, nu een vervolging van de ex-failliet hun geen cent kosten zou, en mogelijk nog enige contanten opleveren. De schuldenaar, gestraft voor zijn vergeetachtigheid, zag zich gedwongen tot een verdere aflossing aan de zaakwaarnemer. Zijn schuldeiser kon hij niet vermurwen; deze toch had de vordering ter incasso gecedeerd aan de rechtskundige en alle beschikkingsmacht verloren. De schuldenaar betaalde dus, geheel of gedeeltelijk, maar hij betaalde. De schuldeiser ontving de helft, de maatschap van mevrouw Ulius en haar handlanger behield de rest.

Aan dit spelletje, onder geen enkele rubriek van strafbare handelingen te brengen, ware een lang leven beschoren geweest, gezien de veelvuldigheid waarmee oude schuld van weerskanten vergeten wordt, als niet de zaakwaarnemer, verblind door het succes en tuk op meer winst, vorderingen was gaan opdrijven en zelfs verzinnen. Bleek de ex-failliet voorzichtig of goed van geheugen, dan merkte hij tijdig de fout, en de zaakwaarnemer verontschuldigde zich wegens een onwillekeurige blunder. Maar sommige debiteuren gingen af op de aanschrijvingsbrief en betaalden teveel. Toen dit uitkwam en de zaakwaarnemer op de strafbank plaats nemen moest, was daar mevrouw Ulius weer als getuige. Dat ze van de oplichting geweten had kon niemand bewijzen. Ze vergoot opnieuw tranen, bergstroomsgewijs, want ze had met de verdachte ook in liefdesverhouding gestaan, en hij had heel eerlijk precies gelijk met haar opgedeeld. Aan deze man, niet dom, vurig, en jong - jonger dan zij - behield ze een prettige herinnering. Inderdaad was hij haar slachtoffer geweest. Ze had hem verleid, als vrouw naar de zaken en als vrouw naar de sexe. Ze had zijn toekomst verwoest, maar ook van hem gehouden. Hoe ze zo opeens aan de man moest denken, begreep ze niet, te minder daar ze geen steek meer om hem gaf zodra hij zijn straf moest ondergaan. Maar het was toch zulk een gezellige tijd ge-

weest, die van een reeks oplichtingen, niet grandioos, eerder peuterig, echter ook verfijnd, en de verfijning was haar werk.

Ze had het uitschieten der gedachten naar elders gemeen met Sara, maar het vormde bij haar geen belemmering. Ze bleef toch op de bodem der werkelijkheid van het ogenblik. Ze verloor de betekenis van het onderhoud niet uit het oog. Het gaf haar integendeel een nog groter gevoel van vertrouwen.

De herinnering aan de zaakwaarnemer bracht op de afgeleefde trekken der bezoekster de zweem van een glimlach die Sara onbegrijpelijk en vaag schrikwekkend vond, wat mevrouw Ulius evenmin ontging. Een nieuwe nuttigheid was daarmee aan het licht gekomen. En middelerwijl keuvelde ze door over mozaïeken, miniaturen, een hanger met een boom van Jesse, rood op gouden fond, een subliem authentiek landschapje van Lambert Doomer, de nog altijd te weinig bekende schilder, wiens naam eens in volle glorie schijnen zou en wiens werk een prima geldbelegging was; ze zou het haar met plezier eens vrijblijvend vertonen. Ze was overtuigd dat Sara nooit van Doomer of van Sarnath of van vrijblijvend had gehoord - in welk een klein denkwereldje leefden immers die hoge kringen -; misschien kende ze niet eens het verschil tussen Wedgwood en Steingut, en zeker liep ze een stukje zwart-Delfts voorbij als er haar niet op werd gewezen. Mevrouw Ulius verachtte en haatte Sara. Ook was ze zeker van het antwoord dat kwam.

- Neen, mevrouw Ulius, het spijt me, maar van dat alles heb ik heus niets nodig.

Sara zei het niet met de volkomen kalmte van een onverschillige. Deze kalmte had haar thans al verlaten. Wel wist de bezoekster dat ze hier niets kon verkopen, geen sieraad, geen tapijt, geen bedwelmingsmiddel, zelfs geen coupon stof of een pond koffie of een paar potloden, gesteld ze had dit aangeboden, waartegen intussen haar trots meer dan haar verlegenheden zich verzette. Het was evenwel alles een aanloop geweest. En door één spontaan en eigenlijk toevallig verschijnsel had ze indruk gemaakt en onzekerheid gewekt. Ze zegende nu de herinnering aan haar zaakwaarnemer die op haar trekken de aankondiging van een glimlach had getoverd. Ze was - en dit had ze meermalen bedacht - niet als de verwenste Duitser dermate bezeten van grondigheid in de voorbereiding dat hij altijd faalt. Ze hield een grote plaatsruimte vrij voor het toeval. Die verschijning van de eerste zweem van een glimlach was toevallig, een wisselwerking op een innerlijk beleven, geheel los van het doel van haar komst. Die verschijning was ten slotte argeloos geweest en te goeder trouw, doch met klaar inzicht in de toestand en tevens door een eminente beheersing der gezichtspieren had ze de glimlach reeds in zijn aanvang teruggehouden. In Sara's broer zou ze daardoor de belangstelling hebben gewekt voor een studieobject, maar ze had Sara zelf tegenover zich, en deze was door een onbepaalbare vrees

bevangen voor het ongerijmde van dit fenomeen, en voor de raadselige achtergedachten waarop het wees; want er is weinig dat de mens innerlijk zo wankel maken kan als de schaduw van een glimlach die hij niet begrijpt. Sara's woord bleef rustig, maar haar hart - dit voelde mevrouw Ulius - was het allerminst.

Na dit antwoord, een bedekt teken dat het onderhoud geëindigd was, stond de bezoekster niet op. Integendeel, nu was het ogenblik aangebroken om van het toevallig fenomeen partij te trekken. Ze sloeg de ogen neer en Sara zag bruine, dooraderde, oude schelen. Tegelijk moest ze denken aan het verteerde tussenschot, en kijkend op de fijn gevormde neus verwonderde ze zich dat deze niet was ingevallen. Of toch? Mevrouw Ulius bewaarde het stilzwijgen verscheidene seconden. De twee vrouwen ademden onhoorbaar, de hond ademde zacht.

Toen sloeg de bezoekster de ogen op. Misschien was de cocaïne reeds uitgewerkt. Ze schenen nu minder hard, menselijker en een beetje droefgeestig. Een glimlach, heel anders, duidelijk, kwam om haar lippen.

- Dan moet ik u verzoeken zo goed te zijn me een paar honderd gulden te lenen, lieve mevrouw Brandenburg.

Opnieuw was het even stil. Toen liet de hond zich van de canapé glijden en Sara hield hem niet terug. Hij bood toch geen veiligheid, al bleef hij in haar buurt. En eensklaps werd de kamer licht, zo onwezenlijk vreemd en oud-blond licht dat Sara dacht dat de bezoekster het uit haar eigen hoofdhaar had te voorschijn geroepen. Toen keek ze naar buiten. Een waterige lentezon was weer doorgebroken. Ze had geheel vergeten dat er een buiten bestond. De wegen lagen verlaten, maar daar was toch de zon, en ze kreeg moed.

- Neen, mevrouw, zei ze met het begin van een nadruk, lenen doe ik nooit.

Mevrouw Ulius was ook op deze weigering voorbereid, evenals op het feit dat Sara voortdurend sprak in de eerste persoon enkelvoud, ofschoon bij een normaal huwelijk meervoud even duidelijk zou zijn geweest en voor het tegenwoordige meer ter zake. Ze wist echter dat dit huwelijk ongelukkig heette. Ook wist ze dat het dapperheidsvertoon der andere, opgewekt door het eenvoudig natuurverschijnsel van doorgebroken zonlicht, geen stand kon houden tegen de innerlijke overtuigingskracht welke zij nu ging aanwenden.

- U leent niet? Best. Maar toch moet ik insisteren.

Haar stem bleef als bij een koffiepraatje, maar haar ogen waren alweer staalhard, pikzwart, de ogen van de aanvang, en nog erger. Ook hier rekende ze op de werking van het contrast, dat tussen ogen en stem. Sara werd donkerrood. Zij begreep het nog niet, en per slot zou zij het nooit begrijpen. Zij deed een van de domste dingen in haar leven; zij ging op het onderwerp in. Haperend vroeg zij:

- Waarom?

Mevrouw Ulius had reeds gewonnen. Ze bleef correct op de punt van haar stoel, en haar vingers lagen als dood om haar handtasje. Het hele huis was stil. De hond gaf een zucht van welbehagen. Mevrouw Ulius had haar blik reeds weer getemperd tot vriendelijkheid, tot bijna moederlijke zorg.

- Waarom? herhaalde zij. Denkt u maar heel even na.

Deze plotselinge verandering van het harde dreigen in het menselijke medegevoel overrompelde Sara. Ja, ze moest nadenken, maar ze kon niet. Er was iets geweest, maar ze wist het niet meer. Ze had haar geheugen niet meer in bedwang. Over haar ganse lichaam voelde ze een klamme warmte, en het moest aan haar voorhoofd te zien zijn. Bleek trok ze weg. Want een van die haar typerende gedachtenvluchten naar het gebied der onduidelijke, maar vreeswekkende wemelingen schoot uit haar op, een nevelige protuberans uit een nevelige zon in een corona van uiterste ijlheid.

Mevrouw Ulius keek omlaag, boog langzaam het hoofd, en hoorde zichzelf fluisteren met een ver, door verdriet aangetast geluid:

- Denkt u maar na, denkt u maar even na.

En in die mate sterk was de kracht welke van haar uitging dat zij niets verder behoefde te doen.

Na een ogenblik hoorde ze Sara opstaan, rommelen aan een bureautje in de achtersalon en terugkeren. Opzettelijk volgde ze de gastvrouw niet met het oog, want ze kende de uiterste gevoeligheid voor een blik, die kan optreden bij bepaalde stadia van de menselijke geest, ook voor een blik in de rug. Misschien was alles dan bedorven. Ze sloot zelfs even haar ogen, en riep een haar welgevallig beeld op: de gastvrouw, half verbijsterd, half verbrijzeld, tastend in het bureau, met onzekere vingers, met blinde blik.

Toen legde een smalle witte hand twee bankbiljetten van honderd gulden voor haar neer. Wat de bezoekster niet wist was Sara's strijd geweest, daarginds, over de onbeduidende en toch pijnigende vraag of zij honderd of twee honderd gulden geven zou, en die geleid had tot een haast panisch grijpen van twee biljetten uit haar lade.

Mevrouw Ulius bleef zitten. Ze keek met vriendelijke deelneming omhoog.

- Nog één erbij, lieve mevrouw, dan is het precies gepast.

Sara kreeg ditmaal volop gelegenheid een blik te werpen in deze neus, waar de stut moedwillig was uitgebroken. Maar terwijl ze haar oog in andere richting dwong, zag ze lager het tasje in de schoot, en de ontvleesde vingers die het leken te omklemmen als bevatte het een kostbaar geheim, - neen, die het vastklauwden òmdat het dit bevatte. Ter zelfder tijd voelde Sara dat hier een vergelding bezig was zich aan haar te voltrekken, dat haar onwil om van Marmaduke te houden gewroken werd door deze.

In hoogste nood begaf ze zich opnieuw naar het bureau. Ditmaal keek mevrouw Ulius haar sympathiserend na, want de ander had voor haar macht

gebogen, en bevallig rees ze overeind toen ze een derde biljet in Sara's handen zag.

Buiten het gezichtsveld dat Villa Mara bestreek gaf mevrouw Ulius toe aan een ander soort glimlach. Zij had veel van haar krachten verbruikt, maar het verbruik was door de uitslag gewettigd, en vooral niet minder door de perspectieven. Zij snoot haar neus en dat vrijwel onhoorbaar, wegens het ontbreken van een natuurlijk klankbord. Zij voelde zich moe. Zij nam een tram, en zij zat rustig en bescheiden in een hoek van de lege wagen, met haar zonnebril.

Nood en vluchthaven

Nog steeds verbleef Frederik Bearda bij De Bleeck. Hij was een lange jonge man, in bouw meer aardend naar zijn oom en gastheer, dan naar zijn vader. Ogenschijnlijk gezond, mannelijk rose van gelaatstint, met een kleur die meer lijkt te komen van de huid dan van de aderen, viel bij hem de geestelijke afwijking niet onmiddellijk in het oog. Hij vermeed gezelschap zoveel mogelijk, behoudens enkele uitverkorenen, en kon hij het niet vermijden, dan trok zijn houding spoedig de aandacht. Hij sprak langzaam, aarzelend, weinig; hij verviel in perioden van in zichzelf gekeerd zijn; dan lette hij ook niet op wat men vroeg. Aan zijn toilet besteedde hij minstens anderhalf uur, maar hij spaarde zijn kleren niet, kwam soms doorweekt thuis, verschoonde zich van top tot teen, en gaf het huispersoneel veel werk met reinigen en oppersen, wat niemand hem verweet omdat ieder hem als een patiënt beschouwde. Des ochtends vertrok hij als een dandy, onberispelijk maar ook opvallend; na een dag van slecht weer kon hij terugkeren van een zwerftocht, men wist niet langs welke wegen, bijna als een landloper.

Hij behoorde tot de door de oorlog uit het lood geslagen jeugd, en wel tot hen in wie het evenwicht uiterst wankel was geworden. Hij was arbeidsschuw; de hervatting van zijn studie te Delft als technoloog leek hem een onmogelijkheid, maar daar hij zich toch verantwoordelijk voelde voor zijn toekomst en tegenover zijn ouders, leed hij aan een nimmer aflatende gewetensknaging. Hij wist dat hij bij zijn oom doen mocht naar hij verkoos, deed het, en vond er geen bevrediging bij. Hij zag de ongewone toegevendheid van zijn ouders te zijnen opzichte in, en het verdriet dat zij bij dit alles leden gaf hem wroeging, zonder dat hij verder kwam. Hij vond het van zichzelf schandelijk dat hij het niet bij hen had kunnen uithouden, maar hij voelde zich voor de keus van òf te vertrekken òf naar een zenuwinrichting te worden gebracht. Hij zei tegen zijn moeder dat de sfeer van het oude huis hem op de duur dreigde gek te maken, en stellig viel er onder de oorzaken van zijn heengaan veel weerzin te rekenen tegen de woning waar hij was geboren, maar hij doorzag dat die weerzin niet de enige drijfveer was, en begreep dat ook zijn moeder, zonder vragen, gissen of uitleggen, het doorzag. Kortom, hij wist heel goed dat hij bij alle lichamelijke gaafheid zielkundig tot de talrijke jeugdige oorlogsslachtoffers moest worden gerekend.

Van 1943 af tot aan de bevrijding leefde hij onder een spanning, te groot voor zijn weerstandsvermogen. Hij moest onderduiken en had in zijn vluchtplaats de gang van zaken met redelijke rust kunnen afwachten en zich bepalen tot wat veel jongelui in die omstandigheden deden. Aanvankelijk deed hij dit ook. Een relatie van zijn vader, een klein buizenfabrikant in de polder, nam hem op, en daar werkte hij wat in het bedrijf in een overall, of hij hielp op klompen en in een kiel een veehouder op het land. De

aanraking met een vluchteling bracht hem toen eensklaps midden in het ondergronds verzet. Gedreven door een wezenlijke heldenmoed sloot hij zich aan bij een groep die een geheim zendstation verzorgde, en was er dadelijk om zijn technisch inzicht, meer nog dan om zijn theoretische kennis van waarde. Hij werd gewapend met een revolver, en vond het een hele eer. Maar al gauw kon hij zich in deze groep die zich door doodsverachting kenmerkte slechts handhaven door hetzelfde te veinzen. Hij was van nature, zonder laf te zijn, toch angstig. Hij was dat al van kind af in het ouderlijk huis geweest, bang ook voor dat huis zelf, en hij meende dat de bron van zijn angst lag in dat huis. Het bleek hem daardoor spoedig dat hij zijn vermogens had overschat, en ook zijn zin in avontuur. Dus leefde hij in een met aanhoudende krampachtigheid opgeschroefde geestdrift en onverschilligheid, want zijn eergevoel deed zich veel te sterk gelden om iets te durven bloot leggen aan zelfs de beste onder zijn tijdelijke vrienden. Hij werd een voorman in driestheid, terwijl hij hoogstens tot de achterhoede behoorde. Dit alles was niet ongewoon, maar bleek desondanks noodlottig toen de reactie der bevrijding kwam. Hij had gruwelijke dagen en nachten doorgemaakt, mee geholpen bij de liquidatie van een Duitser die, in een zak gebonden en nog pas half gestikt, met stenen bezwaard in een kanaal was neergelaten, en hij kon in zijn lichaam de schommelingen terugroepen van de boot onder het pulseren van de geknevelde prooi in de zak. Vrijwel voor zijn ogen was ten laatste de hele groep opgerold om te worden gemarteld en afgemaakt; door een wonder ontkwam hij als enige. Maar zijn ergste en niet aflatende verschrikking tijdens deze aaneenschakeling van avonturen bestond in de voorstelling zelf te worden gegrepen en dan, bezwijkend onder de pijnigingen, zijn makkers te verraden. Toen hij plotseling, in de Meidagen van 1945, voor zijn ouders verrees, herkenden zij hem nauwelijks. Hij zei niets, legde zijn revolver op tafel, viel in een stoel, merkte niet dat hij werd naar bed gedragen en ontkleed, en sliep anderhalf etmaal. Met het wakker worden kwamen de voorstellingen van het gebeurde allengs terug. Zij lieten hem niet meer los; anderzijds bleven de pogingen van Lea hem door vertellen tot zelfbevrijding te brengen vruchteloos. Hij zweeg als het graf, zwierf rond op zijn fiets, ving aan zich te kleden met overdreven zorg, parfums te gebruiken, werd vreemder en vreemder, en vertrok na twee jaar naar zijn oom De Bleeck. Hij wilde geen dokter nemen, door niemand geraden worden, at weinig, sliep heel slecht, deed waar hij lust in had, en leefde sober, behalve wat zijn uiterlijk betrof, voor de verzorging waarvan hij de rekeningen aan zijn vader doorzond.

Het was met hem het geval als met zoveel jonge mensen die, na een geordende maatschappij terecht gekomen in een ontwrichte, en daarna in een zich moeizaam en met allerlei misslagen aan een nieuwe ordening aanpassende, minder ontgoocheld zijn door het gebrekkig herstel of uitblijven

van persoonlijke waardering, dan ontwend aan de vrede. De mate van zijn lusteloosheid om zich aan te passen maakte echter dat zijn geval tot de zware behoorde.

Onder de persoonlijke symptomen die hij vertoonde viel er een op, al was het een symptoom van onschuldige aard. Het bestond in de eigenaardige nachtelijke verlichting van zijn kamer. Daarmee begon hij eerst tijdens zijn verblijf bij De Bleeck. Hoewel hij heel goed in donker slapen kon was hij er met lichtende verf gaan werken. Mogelijk had het klokje met verlichte wijzers hem op de gedachte gebracht; hij wist het zelf niet meer. Hij bestreek eerst de cijfers op de wijzerplaat, toen een plek tussen de toiletspiegel en de vaste wastafel daaronder, toen de rand van het deurpaneel, de randen van de dakbalken, het raamkozijn, de omtrek van een ovaal, matglazen binnenvenster naar de zolder, en een plaats boven zijn beddekussen op de balk, waar hij vijf vlekken aanbracht, gegroepeerd als de vijf gaten van een dobbelsteen. Wie uit het donker deze kamer betrad zag een zwak lichtend, zeer precies getrokken spel van vlakken en lijnen, en ergens aan de zoldering was het of vijf ogen, groot en tegelijk flauw, op hem neerstaarden. Frederik gaf strenge instructie aan de beschilderde plekken nooit te raken. Als hij in bed lag, na het gewone licht te hebben uitgeknipt, begon een onwereldse glans rondom hem aan vijf kanten op te doemen, niet gelijktijdig, het kwintet van ogen het laatst. Het was van een kinderlijke spookachtigheid, voor een sensitief persoon verre van aangenaam, voor de bewoner nochtans een rustgevend element. Hij schuwde het donker niet, maar hij sliep zijn onrustige slaap op deze wijze toch beter, en in zijn tijden van wakker zijn lag hij graag rond te kijken. Behalve klok en kozijn verbeeldden zij iets voor hem: de plek onder de spiegel zijn vooroorlogse jeugd, de rechthoek op de deur het innerlijk leven, de evenwijdige lijnen langs het plafond zijn gestorven verzetsmakkers, de ovaal hemzelf met zijn ouders en twee zusters, het kwintet der ogen vijfvoudig het Alziend Oog. Op zijn manier was hij met lichtende verf, meer dan enkel decorateur, een kunstenaar in de abstracte richting, met de dunne draad van het symbool nog aan de werkelijkheid verbonden.

Op Lieflijk Gedakt vond hij een redelijke rust. Hij verkeerde in een toestand van uiterste overgevoeligheid, waarin de hang van het kind naar het ouderlijk huis omslaat in afkeer daarvan en de drang om iets van het eigen innerlijk prijs te geven geen uitweg zoekt bij de naastbestaanden, maar bij bepaalde vreemden, door oncontroleerbare motieven gekozen. Hij bezat uit de verzetstijd nog wel enkele kameraden, en zo nu en dan bezocht hij een voorhene strijdmakker, maar hij had juist hen aangehouden die over dat fantaske verleden weinig of niet spraken, en op gronden die hij gelijk ried aan de zijne: het zat te diep voor uitwisseling van gedachten; het ophalen der herinnering zou noodwendig de glans van sommige feiten besmeuren met de modder der weifelingen, angsten, en andere zwakheden.

Frederik geloofde achteraf dat degenen met wie hij nog wel omging ook bang waren geweest, net als hij, dat er slechts gradaties waren, en dat hij uit een soort intuïtie de gelijkgestemdheid had verzameld. Sommige medestrijders hadden maatschappelijk min of meer draaglijke posities gevonden; zij waren de echte durvers geweest, met een grote dosis onverschilligheid en een gemak van vergeten. Hij zocht juist hen die zich hoogstens schijnbaar hadden herwonnen, en liefst de niet-reclasseerbaren, de lustelozen als hijzelf.

Hij zag heel goed in dat hij op Lieflijk Gedakt zich niet gedroeg als een behoorlijke gast, maar als een achteloze hoofdbewoner. Doch terwijl hij de delicatesse van terughouding in zijn oom wel waardeerde - er overigens onwetend van dat De Bleeck ook trachtte daardoor Lea een vlieg af te vangen -, dacht hij toch aan geen poging zich te verbeteren, en zelfs niet aan de toekomst in het algemeen. Hij leefde bij zijn verleden, en wat hij daarvan losliet geschiedde slechts tegen het meisje Wierasastra, onder belofte van strikte geheimhouding. Zij was de enige die, buiten blik of gehoor van anderen, wel eens toenadering van zijn kant ondervond, en ofschoon hij het niet ontleedde, moest zijn voorkeur voor haar toch daaraan liggen dat zij een onaantrekkelijk meisje was van sombere aard, een vat nimmer te vullen uit de aker zijner melancolieën. Daarbij zag hij haar niet als vrouw, slechts als medemens. Wat hem aan de vrouw herinnerde ontliep hij zoveel mogelijk, en daarom hinderde het hem dat juist Frieda zijn aandacht poogde te trekken. Hij was niet lomp, zelfs niet stroef tegen haar en zag toch teveel in haar het vrouwelijk wezen. Vermoedende dat Wierasastra iets had losgelaten over hun vertrouwelijke gesprekken ondervroeg hij haar daarover scherp, maar zij bezwoer hem dat zij gezwegen had en zwijgen zou als het graf. Hij kon ook Frieda door het samenleven in één woning niet geheel ontgaan, en zag dit in, maar vatte tevens dat zij gelegenheden schiep voor aanraking. Er deden zich toevalligheden voor van ontmoeting, soms in het park, soms op de straatweg, die een dommer jongen dan Frederik verdacht zouden zijn voorgekomen.

Hij begreep ook dat Frieda geen huwelijk zocht, maar primitiever een amourette, en in andere omstandigheden zou hij daaraan zeker hebben toegegeven, want zij was een knap meisje. Alleen had hij dan het huis van zijn oom niet als speelplaats uitgezocht, hoewel hij anderzijds vermoedde dat De Bleeck ook daartegen geen enkel bezwaar zou hebben gemaakt, deels uit vrijgevochten opvatting, deels omdat scrupules niet mochten tellen indien er genezing viel te bereiken. Maar Frederik voelde voor dit meisje absoluut niets meer dan welwillendheid, en dan nog slechts in zijn beste buien. In zijn zwarte vond hij haar een onruststookster.

Frieda had een van die karakters waarin de man zich stevast vergist en de vrouw vaak. Het enige waarvan zij blijk gaf was haar voorkeur voor Frederik, en daar zij niet schaamteloos was, ofschoon overmoedig, deed zij

dit binnen de nauwe cirkel der mogelijkheden die een vrouw onder zulke omstandigheden voor zichzelf trekt. Zij deed het zelfs met een zekere verfijning, en Wierasastra noch De Bleeck merkten er iets van, al was het waar dat geen van deze beiden er bizonder acht op sloeg, De Bleeck zelf wel het allerminst, omdat voor hem Frieda slechts telde als losse schakel met Sara. Maar hoe bezeten Frederik ook zijn mocht van zijn eigen verleden, voor hem ging er toch iets van dit meisje uit dat zijn zenuwen beroerde, en dan in zijn overgevoeligheid onaangenaam en vaag hinderlijk. Was hij èn rijp èn geestelijk gezond geweest, hij zou het spel van gene zijde bewonderd hebben, was hij geestelijk gezond geweest zonder rijpheid vooralsnog, hij zou in aanhoudende twijfel hebben verkeerd nopens haar bedoelingen. Want wel was het duidelijk dat zij hem zocht en zijn aandacht vroeg, maar omtrent de aanleiding daartoe bleek niets positiefs. Het kon liefde zijn, verliefdheid, natuurlijke behaagzucht, een poging om verveling te verdrijven. Want in het spel der sexen was zij zonder bizondere oefening, bij enkele begaafdheid, volleerd, en door haar vermogen telkens de vraag te doen rijzen: 'meent zij dat nu of meent zij het niet?' zou zij iedere jonge man behalve Frederik in een staat van onzekerheid hebben gehouden die eerst later, na verwijdering, in het overdenken ontzag afdwingt voor het sublieme van het spel, maar er op is berekend de man op zeker ogenblik te doen toeslaan, raak of mis.

Er stak in haar echter veel meer dan begaafdheid tot het spel. De Bleeck, die zo graag een karakter opensneed als een vrucht, zou bij het in dit geval uiterst moeilijke treffen van de juiste snede een bizar mengsel hebben ontdekt van exaltatie en onverschilligheid, natuur en onnatuur. Ze kende uiteraard haar bekoorlijkheid, het kleine, stevige en toch evenwichtig gebouwde lichaam, het kleine hoofd met de blozende wangen, het zwarte haar en de lichte ogen. Ze overdreef enerzijds de waarde daarvan, en daarin deed ze als 'de' vrouw die zich al heel spoedig voor een beeld houdt, die zelfs, hoe lelijk ook, altijd nog wel iets in haar uiterlijk te prijzen vindt. Maar daarmee vermengd was er bij haar een grote onverschilligheid voor haar uiterlijk. Ze zorgde er voor zo voordelig mogelijk gekleed te zijn en toch gaf ze er niet om. Ze bezat in hoge mate karaktertegenstrijdigheid, waarvan zelden en eerst op beslissende ogenblikken blijken kon, en ten dele was ze een naoorlogse verschijning, ook zij, in de toespitsing der tegenstellingen. Er waren in haar elementen als bij Frederik, maar zijn lusteloosheid was bij haar uitgegroeid tot onverschilligheid. Van hem onderscheiden bleef ze door dynamiek.

Hoewel ze zijn voorkeur voor Wierasastra heel goed merkte kon niemand zeggen of ze zich daarvan iets aantrok, en zelf stond ze er niet bij stil. Ze ging op ongeregelde tijden naar Rotterdam, in de avond, naar familie van haar moeder. Zo heette het tenminste. Ze bleef daar dikwijls maar kort, of kwam er in het geheel niet. Met een onbekende vriendin zwalkte ze

vaak in de zeemansbuurt van Katendrecht. Ze had er een hele kring kennissen onder barkeepers, houders van kosthuizen voor Chinezen, en anderen, ook verscheidenen van verdacht allooi. Veel dronk ze niet, nimmer alcoholica, en altijd werd ze vrijgehouden. Had De Bleeck de moeite genomen haar gangen na te gaan, hij zou zijn gekomen tot verrassende ontdekkingen van haar innerlijke structuur. Maar De Bleeck dacht op zijn best aan haar ogen die hem aan Sara herinnerden, zonder dat hij het recht begreep, maar ook zonder dat hij het uitploos. Hij kwam dus ook niet te weten dat Frieda in Katendrecht een vrouw had ontmoet, en met deze een soort vriendschap had gesloten zonder voorshands iets te weten dan de voornaam Suzy. Deze verder onbekende was mevrouw Ulius.

Die morgen nu maakte Frederik een van zijn doelloze fietstochten. Hij ving aan met in een grote boog heen te rijden om een deel van de bebouwde stadskom, kwam over een pad in de duinen terecht in de buurt van Scheveningen en stapte af waar een wandelweg leidde naar een reeks tennisbanen. Het was een heerlijke lenteochtend. De vinken sloegen overal in de loofbomen, maar verderop, in het naaldhout werd het stiller van vogelstemmen en drukker van jong mensengeluid. Met de fiets aan de hand liep hij langs de sloot die de tennisbanen scheidde van het voetpad, doch hij zag en hoorde weinig, en dacht aan zijn verleden.

- Frederik! Frederik! werd er geroepen.

Aan de andere kant van het gaas stond het freuletje Meia Vroonhoven, in het wit, met kort rokje, blote benen, en racket.

Een paar minuten later was hij omgelopen, had zijn naam gezet in het gastenboek van de club, en zat naast haar onder het afdak, met het gezicht op de nog schaars bezette banen. Het meisje was vrolijk en eenvoudig, en, al gaf haar vrouw-zijn hem geen enkele ontroering, hij kwam een weinig los, en voor het eerst van zijn leven dacht hij: ik moet toch eigenlijk alles van me afzetten en proberen weer een gewoon mens te worden.

De ochtend, de omgeving, het seizoen werkten mee, maar deze eerste zweem van levenslust had hij in hoofdzaak aan Meia te danken.

De Vroonhovens volstonden sinds vanouds met te bestaan overeenkomstig hun stand, en daarmee uit. Het was daar nog een traditie, bijna een plicht, en in elk geval een eer na de leertijd niet meer te werken, en enkel deel te nemen aan het society-leven. Men koos ook een gezel of een gezellin die er net zo over dacht, en men bestond op een manier die niemand aanstoot gaf. Men hing de luiaard niet uit, en als men een liefhebberij beoefende deed men het nauwgezet en met smaak. De Vroonhovens hadden altijd modelhuwelijken gesloten, in hun eigen kring, en geen ouder haalde zich dienaangaande zorgen in het hoofd als een kind huwbaar werd. Indien enkelen zich onderscheidden door eigenaardigheden bleef het beperkt tot stellingen en was dus theorie. De enige die iets verder ging, en dus een beetje uit de band sprong was Meia's grootvader. Hij betaalde zijn kleermaker niet, en

andere schuldeisers van zekere standing, zoals zijn wijnhandelaar, evenmin, maar vooreerst zei hij: ‘als ik iets schuldig ben, dan geef ik het toe, en dat is voor iemand als ik ben vrijwel hetzelfde als betalen’, - en in de tweede plaats wist men dat hij ook best betalen kon, en uiteindelijk na sterke druk toch tot betalen overging. Hij wierp dus geen smet op een vlekkeloze geslachtsnaam; het werd integendeel origineel gevonden en verhoogde zijn gezag. Nochtans konden dergelijke opvattingen, door een nakomelingschap overgeërfd, bedenkelijk worden, omdat men, eenmaal op de helling, allicht verder glijdt. Evenwel deed zich de gelukkige omstandigheid voor dat Meia's ouders buitengewoon kleurloze en correcte mensen waren in wie het beginsel van een solide niets-doen zijn diepste wortels had geschoten, en op voorbeeldige wijze werd gepresenteerd. Het was een niets-doen in uiterste consequentie, want zij beoefenden zelfs geen enkele liefhebberij, maar het was tevens van een uitmuntende stijl, van een monumentaliteit haast zonder weerga, haast adembeklemmend, en menigeen vroeg zich af: hoe is het mogelijk dat iemand in een zo onberispelijke vorm enkel maar bestaan kan? Meia's ouders hadden er zelfs zorgen voor over, want, terwijl haar vader enig kind was, had hij er drie en moest leven van een klein fortuin, aangezien na de dood van zijn moeder de oude heer met het aanmerkelijk vermogen dermate verbijsterend had weten te manipuleren dat de boedelverdeling veel weg had gekregen van een pactum leoninum. Zij moesten dan ook vrij zuinig leven, op een kleine flat, en gelukkig sprong de oude heer bij door de studies der zoons te betalen en zijn enige kleindochter, aan wie hij het meeste gehecht was, een two-seater te schenken, waarvan hij nog alle kosten voor zijn rekening nam. Aldus maakte hij iets goed van wat hij aan zijn zoon bij de erfenis had misdreven. Hij had er overigens, al wist hij dat niemand hem geloofde, een aardigheid in zich als straatarm voor te stellen.

- Gisteren, zei Meia, terwijl zij een bal langzaam over haar racket deed rollen, kondigde hij aan dat hij bij ons kwam inwonen. Hoe dat moet gaan weten we niet, want we hebben geen plaats. Maar het zal wel loslopen, ik bedoel dat hij wel in zijn eigen huis zal blijven.

Frederik herinnerde zich de vitale grootvader, de saaie ouders en de vervelend correcte zoons die in Utrecht studeerden. Minder tot zichzelf bepaald dan anders vond hij dat dit meisje dat in haar levendigheid naar de grootvader aardde thuis toch een eentonig bestaantje hebben moest. Hij zei dus:

- Hij zou je wel amuseren ook.

- Geloof er niets van, zei Meia.

Ze stond op, wierp de bal met een gespierde arm op de baan, ging weer zitten, en vervolgde:

- Grootvader wordt iedere dag meer een brombeer. Wat hij tegenwoordig doet is enkel maar afgeven op de belastingen. Verleden vroeg hij met

het wanhopigste gezicht van de wereld: ‘Mag dan tegenwoordig niemand in ons land nog wat anders bezitten dan een belastingbiljet?’

Ze lachte, en hij lachte mee, een eerste glimlach sinds een verleden van jeugd dat hem grijze oudheid had geleken en thans opeens raakte aan het heden. Hij boog zich achterover naar een buffetbel, en vroeg of ze koffie wilde hebben. Hij onderging deze staat van vrede zonder naar de oorzaken te zoeken, maar voelde toch dat het seizoen, de ochtend en het meisje hun krachten hadden gebundeld om deze uitslag te bereiken. Misschien een samenspanning, desnoods onopzettelijk, desnoods naïef? vroeg hij zich even af, zonder te weten welk een geestelijke rijpheid plotseling opdook uit het stellen van zulk een vraag. Hij wist intussen deze storende critiek te verdrijven.

Onder het gesprek waarin hij zichzelf nu ook meer betrok nam hij hun onderlinge verhouding aandachtig waar. Hij was het kind van een werkzame vader, had thuis altijd verkeerd in de spanningen van de arbeid, en moest dus wel naast zijn eigen weglopen de levenswijze der Vroonhovens veroordelen. Hij wist niets af van de steun die de oude baron aan zijn zoon verstrekte, maar ook zonder dat begreep hij dat Meia's ouders volstrekt niet rijk leefden, en het lot ondergingen van het merendeel dergenen die tot de hoge kringen werden gerekend en zich niet wensten aan te passen. Zijn oom Amos had misschien geen nuttige arbeid omhanden, maar hij arbeidde. Zijn oom Marmaduke was bij het leger, terwijl hij zich, eerder dan Meia's ouders, het niets-doen kon veroorloven. Zijn moeder had hem verteld van een graaf die, op middelbare leeftijd, na zijn kostbaar gemeubeld huis van nok tot grondslag te hebben verhuurd, een wijnagentuur had aangenomen. Hij wist van Sara dat deze wijnagent ook aan de oude heer Vroonhoven leverde; hopelijk telde hij onder zijn kennissen nog andere klanten die wel en vlot betaalden. Er was een heel nieuwe kaste opgekomen die in schitterende auto's reed, en men vatte niet waar zulke lieden het geld daartoe vonden, noch precies wat zij uitvoerden. Zij waren de gebruikers der snelwegen geworden, en het scheen dat zij de vroegere gebruikers hadden verjaagd. Welnu, het was respectabel als de vroegeren te voet gingen; zij gingen dan tenminste. Hij had sympathie voor de graaf die prijscouranten verstuurde. Hij had geen sympathie voor Meia's vader die liever fatsoenlijke armoede zou lijden dan een hand uit te steken, want zo voelde Frederik de hele sfeer in dat huis aan. En eigenlijk had hij ook geen sympathie voor Meia die uit zulk een sfeer kwam. Maar ze was er nu dan toch; ze had hem tot zich getrokken, ze was aardig, wat oppervlakkig, opgewekt en jong; zij en Sara waren grote vriendinnen, en hij, Frederik, mocht Sara wel. Hij vond Sara meer nichtje dan tante en had haar altijd bij de naam genoemd. Hij had daar Meia, heel jong nog, voor het eerst ontmoet, tijdens het vierde jaar der bezetting toen ze op de fiets koeriersdiensten verrichtte voor het ondergrondse werk, en hij eensklaps op Villa Mara binnenviel, voor een

ogenblik branreachtig een revolver uit zijn heupzak trok, en er mee speelde.

Voor Meia was de stralenkrans van heldendom om deze jonge schedel reeds lang gedoofd. Zij was nog wel ietwat nieuwsgierig, maar De Bleeck had haar goed geschat: zij zou nooit in de industrie trouwen, zelfs niet met Frederik onder inroeping van de verzachtende omstandigheid dat de toekomstige fabrikant althans van moederszijde adellijk bloed had. Haar jeugdig élan zou toch nooit leiden tot de overmoed van het aangaan van een ongebruikelijke verbintenis. De sfeer, de stijl van haar ouderlijk huis had haar te zeer doortrokken. Maar ze wist dat dit voortreffelijk geklede jongmens, uit wiens kleren af en toe een vleugje fris parfum, tandpoederachting, naar haar overwoei, - ze wist dat hij een oorlogspatiënt was, en dit vreemde trok haar aan. Ze was slechts aan de oppervlakte van het gevaar gebleven; hij doorgedoken tot in het binnenste. En hoewel ze giste dat ze daarnaar niet moest vragen, gaf het hem in haar ogen toch iets afzonderlijks. Ze was nieuwsgierig, maar met echt vrouwelijke takt; ze vond het tegenover haar clubgenoten ook wel aardig hier een kopje koffie te drinken naast iemand die indertijd als een verzetsheld had gegolden; want de ondergrondsen die er het leven afbrachten worden niet zo zelden voor de grootste durvers gehouden, volgens een tragische, maar begrijpelijke misvatting: zij verkeren immers nog onder ons. Meia's hart bleef net zo onbewogen als het zijne, doch tegelijk straalde ze in haar gezonde jeugd zoveel animale warmte uit, dat beiden voelden dat er van haar op hem iets inwerkte.

Het was een gesprekje van niets. Toch tekende het zijn toestand dat hij daartoe in staat was. Ze wist dat hij niet meer bij zijn ouders woonde, en vroeg als de natuurlijkste zaak naar zijn tehuis, ook naar zijn zusters, Francisca en Flora, die ze niet persoonlijk kende. Met een zekere gloed van gelijkgestemdheid vonden ze elkaar daarop in lofprijzingen van Sara, en tenslotte kwam Meia terug op haar grootvader.

- Ik heb mijn wagentje nu al haast een jaar, zei ze, maar wil je wel geloven? ik begrijp er nog altijd niets van dat ik het van hem gekregen heb. Zonder mopperen is het natuurlijk niet gegaan, en toch had ik er niet eens om gevraagd. Enfin, voor mij is hij altijd een schat geweest.

Frederik nam deze laatste superlatief voor wat zij uit vrouwenmond waard was.

- Heb je je auto bij je? vroeg hij.

Terwijl hij deze vraag stelde voelde hij dat hij onvoorzichtig handelde, want zijn stemming wankelde opeens gevaarlijk. Hij had moeten zwijgen, haar aanhoren, en wachten of het misschien overging.

- Ja. Wil ik je straks thuis brengen? O neen, je bent op de fiets. Maar wil je hem even zien?

- Neen, neen, dank je. Ik moet weg.

Hij riep het haast pathetisch uit. Hij stond op. Het was ongemerkt licht

nevelig geworden en fris. De zon verdween. Een wolkenveld dreef aan.

- Dat vervloekte weer hier, mompelde hij, kwaad op zichzelf. Geen enkele keer blijft het een hele dag goed.

Hij gaf haar een slappe hand en liep weg. Hij vergat met de bediende af te rekenen, bedacht zich, kwam terug zonder haar aan te zien, ging een deur van de grote zaal binnen en verdween. Ze haalde haar schouders op, nauwelijks verstoord over dit heengaan, brusk op het onwellevende af. Nu ja, hij was wat vreemd. En met een zweem van medelijden dat, hoe gering ook, hem als man ondraaglijk zou zijn voorgekomen indien hij het gemerkt had, dacht ze aan wat Sara - of was het iemand anders? - haar had verteld over de zonderlingheid van de kamer, met lichtende verf bestreken. Toen zocht ze haar clubgenoten weer op, en kort daarna rende ze over de baan met kuiten stralend van gezondheid.

Terwijl Frederik op zijn fiets sprong haatte hij zich, niet om de uitvlucht, maar om de doorzichtigheid. Hij was vertrokken onder het lompe voorwendsel van weersverandering, en dat moest Meia hebben begrepen. Ze kon echter niet weten wat hem tot dit afscheid dreef, onverbiddelijk, haast in paniekstemming, en hij wist het zelf niet. Hij was volkomen redeloos geschokt door het enkele feit van dit samenzijn met een jong meisje dat hem had aangeroepen, en juist het inzicht in het redeloze van de schok verergerde zijn toestand. Hoewel hij het niet precies zo verwoordde vatte hij toch met een weer opmerkelijke plotselinge rijpheid van denken dat de gebeurtenissen geen objectieve waarde voor de mens als enkeling hebben, dat hij onder omstandigheden onbewogen kan blijven bij het neerschieten van een medemens en diep ontroerd worden bij het overrijden van een hond, zonder dat hij daarom mensenhater of dierenvriend behoeft te zijn, en dat dergelijke reacties normaal kunnen heten indien zij slechts passen bij een onder de omstandigheden normale aandacht. Maar tevens vatte Frederik dat hijzelf de juiste verhoudingen niet meer onder zijn controle had, en dat iets dat letterlijk niets was bij hem leidde tot iets ergs, te erger omdat hij er een ogenblik aan was ontsnapt. De oude angst keerde met groter tyrannie terug, en hij zocht zijn beste vluchthaven.

Hartman dreef een tabakshandel in de binnenstad. Hij was degeen die op 14 Mei 1940 door De Bleeck uit zijn huis in het brandende Rotterdam was gered, als laatste, na zijn vrouw, zijn dochter Frieda die de dochter van de wettige vader heette, en zijn pleegdochter Wierasastra.

Het was de redding uit een wereld zonder romantiek, maar gekenmerkt door iets groots' in het afgrijselijke. Het meest indrukwekkende bleef evenwel weggelegd voor de toeschouwer op een afstand van vele mijlen, omdat de mens van dichtbij er zich in verloor, gelijk hij zich verliest in de grote geschilderde doeken waar hij met de neus bovenop ligt, of in de losgebroken natuurkrachten die hij beleeft. Zulk een toeschouwer uit de verte zag in de heldere namiddag van die veertiende Mei tussen de losse

hemelwolken een afzonderlijke wolk opgetrokken worden op een laag, gerekt, zwartachtig voetstuk, liggend aan de kim gelijk een zwart marmeren plint, een wolk veel hoger dan een alp, met partijen van dofheid naast partijen vol verblinding, en zich behalve door geduchtheid ook onderscheidend van de losse figuraties die over de hemel dreven door het onverzettelijke, zodat de onwetende kijker uit de verte meende te staan voor een onbekend meteorologisch verschijnsel dat toch op zijn wijze met de oorlog verband houden moest. Later, door de radioberichten, begreep hij het; en nog later, bij toenemende duisternis, zag hij dat het marmeren plint wriemelde van kruipende donkerrode wormen.

De Bleeck had een avontuurlijke aard. In de morgen van die dag reed hij met zijn bruin auto-tje, voorganger van het tegenwoordige, langs afgelegen landwegen toe op de havenstad waar reeds een paar dagen werd gevochten. Een kleine rederij, waarin hij aandeelhouder en commissaris was, en waarvoor hij bizondere genegenheid voelde, hield kantoor in een pand op de Boompjes. Wetend van de hevige strijd op de nabije Maasbrug wilde hij trachten het voornaamste van boekhouding, correspondentie, archief en kas te redden, als het nog niet gered mocht blijken. Na een lange tocht vol hinderpalen in de grilligste zigzaglijnen door het landschap bereikte hij de oostelijke zelfkant van Rotterdam, waar hij zijn wagen verborg en zijn weg te voet vervolgde. Het was namiddag geworden. Juist toen brak het bombardement op de binnenstad los. Het volkomen nieuwe van zijn ervaringen liet hem niet toe meer in de herinnering vast te leggen dan enkele flitsen: stromen vluchtelingen hier, uitgestorvenheid daar, blokken die gloeiend heet brandden met uitslaande tongen tussen wolken kalk, rook en stof, dan weer een enkele straat waar de gevelloze woningen leken op open, spookachtig-grauwe schuren in twee reeksen tegenover elkaar, waar geen leven merkbaar was, waar niets in brand scheen te staan, een onbegrijpelijke hitte hem tegemoet sloeg, en een afschuwelijk blikken licht neerhing.

Van de redding van het gezin Hartman wist hij eveneens nog slechts enkele instantanés. Het was in zijn hersens als een versleten film met schimmigheden en vacua, en waar nog iets van een beeld te onderscheiden valt belemmert toch een aanhoudende stortregen van scheve witte strepen de blik. Maar hij wist nog wel dat hij op een wrakke stellage stond van waarschijnlijk meubelstukken en twee meisjes uit een eerste verdieping, niet hoog, opving. Ook had hij een vaag besef door een brandende winkel te zijn gelopen, maar dat hij een vrouw uit de achterkamer had gehaald wist hij niet meer. In zijn herinnering was het gebleven bij één keer, heen en terug, terwijl hij in werkelijkheid tweemaal de gevaarlijke tocht had gemaakt. Scherp stond hem nog slechts een paar mannenbenen voor ogen, stekend ergens op een erfje uit een puinhoop van hout. Toen hij deze had weggebroken en het opgedolven lichaam omgedraaid, bleek het iemand van

onmiskenbaar Joods type, in zwijm gevallen. Hij was toentertijd heel sterk; hij laadde de man op zijn rechterschouder en terwijl hij hem door het huis naar buiten droeg had hij daverend kunnen lachen om het feit dat hij bezig was een Jood te redden. Hij merkte niets van de brandwonden die hij links opliep.

Allen waren ongedeerd behalve hijzelf. En daar er verder niets kon worden gered nam hij de familie in één ruk mee naar de zelfkant waar hij zijn auto verborgen had. Maar midden in hun verbijstering bemerkten de anderen dat zich bij hun redder op verschillende plekken van de kleding kleine grijze stromen rook ontwikkelden uit vulkanen in miniatuur, en alle links. Zij sloegen het smeulend vuur uit. Hartman was op straat vanzelf tot bewustzijn gekomen en kon meelopen; de verwondingen van De Bleeck waren nog niet opvallend.

Het ging toen oostwaarts, naar de wagen, want De Bleeck zag wel in dat verder doordringen in het hart der stad en tot de Maas roekeloos was, en bovendien had de nieuw geschapen toestand, met vier geredden, zijn belangstelling in zijn rederijtje vrijwel gedoofd. Hier, in het Oosten, ver voorbij de kern, had het bombardement eveneens huis gehouden, en zij gingen opnieuw rakelings langs branden en mee tussen de bevolkingspaniek die zich straalsgewijs, als de zon haar fakkels, verspreidde over de hoofdwegen. Maar hij wist opzij te komen, in het villapark waar zijn auto stond. Wederom heel scherp herinnerde hij zich een oude heer, lang, statig en grijs, staande op de eerste verdieping van een antiek huis waar uit een groot venster de ruit volkomen was weggeslagen, en die neerblikte met onzijdige belangstelling. De Bleeck riep hem toe zich aan te sluiten, maar de oude heer wees het af met hoffelijk gebaar, en bleef staan als zijn eigen schilderij, bijna ten voeten uit, in de prachtige houten lijst van het raam. Het was onweerstaanbaar grappig en tevens indrukwekkend. De Bleeck kon in zijn gelaatsspieren nog de lach voelen waarmee hij tot deze vorstelijke patriarch opkeek, en voor zijn geestesoog diens wederglimlach terugroepen en de langzame buiging uit de gevel, als vanaf een balkon.

Onder toenemende pijn bracht hij de geredden over in Van Hogendorps Grondwet, na een kronkeltocht van vele uren, en zonder een ogenblik stilhouden om zich te doen verbinden. Vrij zeker kostte deze met een grote dosis koppigheid gemengde bravoure hem zijn blijvende verminking. De linker gelaatshelft was gelooid tot een rood leer, gekrompen en vol naden, de linkermondhoek was ietwat opgetrokken en ontblootte ten dele een oogtand. Zijn oog had niet geleden. De linkerhand was er nog erger aan toe dan de linker gelaatshelft. De hand zat om het stuurrad vastgekleefd, en toen hij haar eindelijk losrukte liet hij vel en vlees achter. Zijn herstel was langzaam, hoogst pijnlijk, en werd niet gediend door zijn ongeduld en zijn uitbarstingen van drift, verwensingen, vloeken. Beklag en bewondering maakten hem gelijk razend. Doch nauwelijks hersteld vergat hij alles behalve

het geluk dat het niet erger was gebleken, en was er in het bizonder dankbaar voor dat de verkorting der linkerhoek van zijn bovenlip zijn stemgeluid en vermogen tot articuleren niet noemenswaard had verminderd. Verder wilde hij zich het gebeurde niet herinneren, en de mens van voorheen wezen. Daarom snauwde hij het echtpaar Hartman af bij het eerste woord van dankbaarheid, leerde snel zich alleen van de rechterhand bedienen, en deed zich zakelijk voorlichten omtrent de geredde familie. Hij herademde op het vernemen dat alleen Hartman zelf Jood was, want de ouders van Frieda, al heel gauw bemerkend te zijn geholpen door een fel antisemiet, verzwegen wijselijk het werkelijk vaderschap van het meisje, zoals zij dat verzwegen tegen ieder ander, ook tegen haarzelf.

De Bleeck ging zover dat hij Hartman, die in Rotterdam een tabakszaak had gedreven, in Den Haag aan een nieuwe winkel hielp, en een flinke som, onder vernederende opmerkingen over de Joden in het algemeen en de Nederlandse speciaal, voorschoot tegen een redelijke rente. Zij bleven niet lang op Van Hogendorps Grondwet, de vrouw volgde de man vanzelf, en Wierasastra werd hersteld in haar vroegere functie van winkelmeisje van haar pleegouders, maar sliep, bij gebrek aan plaatsruimte bij Hartman, op Lieflijk Gedakt. De Bleeck hield daar Frieda aan voor het huiselijk werk. De materiële slachtoffers van het bombardement van Rotterdam werden over het geheel genomen met grote voortvarendheid gereclasseerd, en bij De Bleeck ging het niet anders toe. Hij bezorgde dit alles in de eerste weken, terwijl hij gezwachteld en met wondkoorts in bed lag. Verpleging in een ziekenhuis weigerde hij op een manier die zijn slaapkamer deed trillen. Ook kwam hij te vroeg zijn bed uit, en slechts zijn sterk gestel verhinderde instorting.

Hij bezocht de sigarenzaak van Hartman nimmer, want bij een Jood verscheen hij niet in de winkel, laat staan in de woning. Had hij het gedaan, hij zou wellicht aanleiding hebben gevonden tot een bespiegeling over de wijze waarop de kleine winkelier veelal is behuisd, in het bizonder in oude stadsgedeelten, waar de huiskamer achter de winkel pleegt te liggen. Men kan zich nauwelijks iets meer sombers voorstellen dan deze huiskamers. Het aantrekkelijke wordt uiteraard steeds op de winkel geconcentreerd, maar deze soort winkels is als een poliep die het leven wegzuigt uit de woning. Wie in de huiskamer komt voelt er zich in een massagraf vol schimmen van geraamten.

De winkel lag in de oude, smalle, donkere, drukke straat als zodanig niet ongunstig, en had door De Bleecks vrijgevigheid een gezellig voorkomen. Er was veel vernieuwd aan betimmering en toonbank, en zij zou haast voornaam zijn geweest, zonder de etalagekast die bij alle ordelijkheid te vol lag en te bont was. De achterliggende woonkamer ontving haar weinige daglicht uitsluitend via de glazen, vitragebespannen tussenwand met de winkel; aan haar tegengestelde kant lagen twee kleine hokken, het

een de keuken, het ander het slaapvertrek. Des winters brandde na het opheffen der electrarantsoenering in de woonkamer meestal een kleine lamp op de schoorsteen.

Hartman ondervond in zijn nieuwe zaak slechts één geluk, op zichzelf onbegrijpelijk genoeg. Hoewel hij zich niet als Jood had doen registreren liep hij geen ogenblik wezenlijk gevaar van deportatie, en dat ondanks zijn sterk Joods type en zijn achteloosheid nopens voorzorgsmaatregelen. Er kwamen zelfs Duitsers bij hem kopen en lieden in N.S.B.-uniform. Een enkele maal werd hem naar zijn ras gevraagd, en steeds antwoordde hij dat hij het niet kon helpen dat hij een enigszins Joods uiterlijk had, maar dat hij voor honderd procent Arisch was. Zijn niet typisch Joodse naam hielp hem, zijn vrijdenken ook, zijn koelbloedigheid nog meer, en het meest van al zijn Joods fatalisme, het bij voorbaat berusten in wat komen mocht, en dat niet scheen te willen komen juist omdat het mocht, gelijk een dwars kind. Voor het overige bezat hij in denken en doen niets specifieks Joods. Hij was volkomen Nederlander geworden en een vijand van het Zionisme. Stellig werd hij nog in belangrijke mate geholpen door de omstandigheid dat hij nimmer voor Jood had willen doorgaan, reeds van kindsbeen af. De natuur bleek niet bij machte hem te verraden; de tegenwerkende maatschappelijke krachten wonnen het altijd. Toen het Joodse type uit de bevolking verdween keek men wel eens bevreemd naar hem in de tram of op de straat, maar aangehouden werd hij niet. Op de een of andere wijze stond hij onder bescherming. Ook dit zou een onderwerp voor overpeinzing van De Bleeck zijn geweest, indien het niet op een Jood betrekking had gehad. Lang voordat de eerste maatregelen tegen de Joden werden afgekondigd had hij al geen persoonlijke relatie meer met Hartman behalve als geldschieter. Hartman wist dat De Bleeck hem niet zou verraden, en trouwens, hij had ook tegenover hem zijn Joodse staat ontkend, al voelde hij tevens dat misleiding van deze meester onbegonnen werk was.

Leefde Hartman dus in dit opzicht in de rust van zijn fatalisme en was hij een benijdenswaardige zeldzaamheid in het land, overigens ging het hem niet voor de wind. Hij had tijdens de bezetting veel kunnen verdienen, maar hij was strikt eerlijk, vulde zijn voorraden niet clandestien tegen hoge prijs aan, en verkocht niet tegen fantasiebedragen. Het gebeurde in het laatste jaar van nood vaak dat er een koper wegliep zonder op wisselgeld te wachten; dan liep hij hem na en drukte het hem op straat in de hand. Ten laatste bestond zijn voorraad grotendeels uit ondraaglijk stinkende hopsigaren en tabak van gedroogde kersenstelen of ander onrookbaar surrogaat. Zonder het fourageren door zijn dochter en pleegdochter in de omtrek van Voorburg zouden hij en zijn vrouw tot de ergste hongerlijders hebben behoord. Overigens vertoonden beiden in de winter van 1944 op 1945 en nog lang daarna de verschijnselen die de volksmond hongerbof noemde.

Na de bevrijding ging het hem zakelijk niet veel beter. De genius die zijn leven en vrijheid had gespaard strekte de beschermende hand niet uit boven zijn bedrijf. Wierasastra had als winkeljuffrouw weinig werfkracht, maar de slapte lag toch niet aan haar verschijning of optreden, omdat de winkel door haar ligging minder aangewezen was op vaste klanten dan op toevallige voorbijgangers, gelijk het geval is in drukke straten. Maar ook bij deze winkels bepalen onontraadselbare factoren de keuze van het publiek, doen soms de lelijke winkel volstromen als onder de werking van een geheimzinnige magneet, en houden de mooie winkel leeg als het ware achter een onoverkomelijke gordel van radioactieve zanden. Die factoren nu werkten ten ongunste van Hartman. Het gevolg was dat hij zakelijke zorgen had, onder meer over de voldoening van de rente aan zijn eigenaardige beschermer, en over de aflossing, waarmee hij lelijk ten achteren was. Het bleef echter bij briefjes van aanmaning. Had De Bleeck hem gesommeerd nu eindelijk te bekennen dat hij Jood was, hij zou het eenvoudig uit oude gewoonte hebben ontkend, want aan zijn ras bond hem niets behalve dat moeilijk concies bepaalbare dat bij alle verscheidenheid geldt voor ‘het’ Joodse type, dat althans door het vorsend oog als zodanig wordt gesignaleerd.

Frederik Bearda zou nooit hebben kunnen verklaren waarom hij een voorkeur had voor Hartman, diens vrouw, diens pleegdochter, en diens winkel. Hij verschilde hierin niet van het gros der mensen, dat immers geen onderzoek doet naar de eigen drijfveren. Genegenheid tegenover de gezinsleden als geredden kon het bezwaarlijk wezen, nu hij aan de redding niet had meegeholpen. De gedruktheid van een sfeer, iets wat hij graag zocht, kon hij ook elders vinden, bij de ontgoochelde jeugd waarmee hij in het verzet had verkeerd. De tragedie, eindeloos en langzaam, op het langdradige af, die de kleine middenstand vertoonde, fijngemalen tussen de molenstenen van kapitaal en arbeid met - kan men zeggen - het grote winkelbedrijf als motorische kracht, ontging hem nog, omdat de sociale toestanden hem niet interesseerden, en dus had hij geen oog voor de heldhaftigheid waarmee deze stand vocht om een bescheiden vrij bestaan. Ook de individuele tragedie van Hartmans zaak kwam niet onder zijn aandacht, want Hartman klaagde nooit, en dat hij lag vastgeklonken aan zijn oom Amos als geldschieter was aan Frederik onbekend. Maar de winkel in de drukke straat bleef zijn beste vluchthaven, waar men hem ontving zonder hem te willen genezen, zijn vreemde houding als vanzelf sprekend aanvaardde, en bovendien van mevrouw Hartman een zeker moederlijk gevoel uitging.

Met een gemompelde groet droeg Frederik zijn fiets door winkel, woonkamer en keuken naar het achterplaatsje. Daarna ging hij aan tafel zitten, legde zijn armen op het kleed en verzonk in gepeins. Wierasastra stond achter de toonbank en hielp op haar vaag droefgeestige wijze, karig met

woorden, het publiek dat die morgen vrij talrijk was. Hartman confereerde in een hoek van de winkel, aan een modern zakelijk 'zitje' van lage ronde tafel en twee nikkelen stoelen, met een verkoper die zijn bestellingen opnam. Frederik had dit alles door de gordijntjes kunnen zien, maar hij keek niet op. Daar de dag donker was geworden stak mevrouw Hartman de lamp op de schoorsteen aan. Ook de huiskamer was behoorlijk gegarneerd, zij het met weinig gerieflijke, geestdodende cliché-meubels, naar de ongecultiveerde smaak van de kleine man. Zij dateerden uit het begin der bezetting, toen meubilair nog voorhanden was. Al de tijd dat mevrouw Hartman daar of in de hokken van slaapkamer en keuken bezig was sprak haar bezoeker geen woord.

Te half een gebruikten zij vieren het koffiemaal, Frederik het eigen, meegenomen brood. Hij liet de helft staan en wees een kop koffie met zenuwachtig handgebaar af. Nu en dan ging Hartman naar de winkel, voor een klant. Hij was over deze dag niet ontevreden. Hij had geen bijgelovige aard, maar het was hem toch, en ook aan zijn vrouw en pleegdochter opgevallen dat het met de klandizie dikwijls drukker liep wanneer Frederik hen bezocht, en zij koesterden voor de jonge man een zeker ontzag.

Hartman had reeds een paar keer zijn maaltijd moeten onderbreken toen Frederik in de winkel de stem van zijn moeder hoorde. Opkijkend zag hij door de gordijntjes haar gestalte, hem zo bekend, zo vertrouwd, zonder dat hij daar ooit over nadacht, niet groot, tenger; tegelijk zag hij door de voordeur een glimp van haar wagen. Ze kwam wel meer hier, om rookwaar te kopen voor haar huis en zijn vaders kantoor, want het lag in haar karakter slachtoffers te helpen en bovendien scheen ze door persoonlijk te komen iets te willen wegnemen van de harde ongenaakbaarheid van haar broer. Ook al wist ze dat aan zijn hulpvaardigheid de zakengeest nooit helemaal vrij was, prees ze deze toch in haar hart, omdat hij ook risico durfde nemen; ze misprees de bittere bijsmaak die zijn hulp gewoonlijk vergezelde, maar ze kon daar niets aan veranderen.

Frederik hoorde Hartman zeggen:

- Uw zoon is achter, mevrouw.

Even later kwam Lea binnen. Ze zag wit, en het moest haar wel bizonder pijnlijk zijn Frederik bij deze vreemden aan de maaltijd te zien. Ze liet echter niets merken, streek hem even over zijn mouw, of ze elkaar nog pas hadden verlaten en zijn aanwezigheid hier een gewone zaak was, en ging zelfs een ogenblik zitten. Frederik was tegelijk met de anderen opgestaan, plotseling donkerrood. Ondanks het zwakke kunstlicht was dit onmiskenbaar, en Lea wist niet wat daarvan te moeten denken. Schaamte was het stellig. Maar kon dit een symptoom van inkeer zijn, of zou het ertoe leiden dat hij zijn ouders nog meer ging ontlopen? Ze vroeg uiteraard niet naar zijn toestand; haar komedie van natuurlijk blijven hield ze vol ook in de meest hopeloze situaties, als hier, waar men maar al te goed wist hoe

het tussen haar zoon en diens huis gesteld was. Ze meende dat er nog niets definitief was verloren zolang hij maar bij Amos bleef en dus bereikbaar. Al wat ze vroeg was:

- Ben je op de fiets?

Terwijl hij bevestigend knikte nam haar oog vanuit de duisternis heel even en heel scherp, maar zonder dat iemand het gewaar werd haar zoon op, en ze vroeg zich af in welk een toestand Frederik, thans nog keurig gekleed, die avond in Lieflijk Gedakt zou weerkeren. Mogelijk doornat en bemodderd. Hoe wonderlijk was dit alles toch. Zij hadden oorlog en bezetting zo benijdenswaardig goed doorstaan, maar het scheen wel - en het was ook rechtvaardig - dat niemand de dans geheel ontsprong. Zij had als nawee het geval Frederik gekregen, en ook met haar oudste dochter, Francisca, was er iets gaande dat zorg gaf, al was het lang niet in die mate als met haar zoon. En dan Gerard, haar man, die haar al zeker een jaar met ongerustheid vervulde, die niet klaagde en zelfs niets vertelde, maar toch iets onder de leden hebben moest. Als ze iemand in haar aandacht betrok giste ze, zonder het zelf recht te beseffen, bijna altijd juist naar wat hem hinderde, maar er waren gevallen waarin ze geen ander middel kende dan zich afzijdig houden. De karakters van haar man en haar zoon verdroegen zelfs geen openlijke belangstelling. Francisca, ook enigszins besmet door de apathie der jeugd, kon ze desondanks nog wat leiden, en althans aan zich blijven binden.

Ze vertrok gauw, terwille van Frederik, die ze al ten afscheid over het haar had gestreken eer hij kon opstaan, en in de winkel deed ze haar bestelling aan Hartman. Maar Frederik volgde haar en voorkwam zelfs de chauffeur in het openen van het portier. En weer vroeg Lea zich af wat dit betekende: hoffelijkheid uit genegenheid of terwille van de show? Ze gaf zich nooit over aan redeloze verwachting. Ze bleef twijfelen. Terwijl ze wegreed wuifde ze nog even naar de zoon.

Toen Frederik terugkwam heerste er in de achterkamer een verpletterend zwijgen, gevolg van vreesachtigheid om het eerste woord te zeggen. Of hij het opmerkte of niet, - hij zette zich opnieuw aan de tafel. Een klant bracht uitkomst.

De middag druilde in dit vertrek voort met een saaiheid zonder eind. Op de toch reeds zwaarmoedige mensen zette de aanwezigheid van de jonge man een extra domper. Hij sprak al die tijd geen twintig woorden. Wel nam hij later een kop thee, met een houding of hij een concessie deed.

Te half zes werd de winkel gesloten en te zes uur vertrok hij met Wierasastra, zoals meer gebeurde. Met de fiets aan de hand bracht hij haar tot het beginpunt van de tram naar Voorburg. Daar zij, in begrensde mate, zijn vertrouwelinge was, had hij zich voorgenomen iets te vertellen van zijn bezoek die morgen aan de tennisbaan. Hoe smadelijk dit ook was geëindigd,

hij had er bepaald behoefte aan zich even te ontboezemen en ook het pijnlijke slot te vermelden, maar zonder te bevatten dat juist dit laatste wijzen kon op een beginnende genezing. Hij dacht er slechts over dat het goed was zijn onevenwichtigheid aan haar op te biechten, al was hij er tevoren van verzekerd dat ze weinig zou reageren. Eerder was juist haar gebrek aan reactie hem welgevallig, en dit vormde ook wel een van de redenen waardoor ze hem trok. Ze luisterde altijd goed, of althans verbeeldde hij zich dit. Hij had iets van een kind dat tegen een pop spreekt en zich voorstelt te worden aangehoord, en dat, voorzover er antwoord te pas komt, antwoord geeft uit naam van de pop.

Maar het trof zo dat ook Wierasastra vol was van iets waarover ze die dag nog niet had gesproken, en dat ze met een instinctieve voorkeur had bewaard tot ze zich tegen Frederik zou kunnen uiten. Zijn onverwachte verschijning gaf haar de gelegenheid zich te bevrijden van wat ze als een drukkend gewicht aanvoelde en dat toch niets was dan een droom, een droom daarenboven niet door haarzelf beleefd, maar van Frieda vernomen, die ochtend onder het aankleden.

Ze hield van het zusje, op de wijze zoals vanzelf sprekend is onder eenvoudige mensen, zonder daar ooit over te hebben nagedacht. Maar hoewel ze enerzijds Frieda aanvaardde gelijk ze was, hoewel anderzijds de droom als zodanig correspondeerde met haar sombere aard, zodat ze wel had gewild hem zelf te hebben beleefd, werd ze er zich tevens flauw van bewust dat het zusje iets in zich omdroeg wat ze tot dusver niet gekend had, en dat haar geheimzinnig leek.

De droom, hortend maar ook gretig verteld, betrof een groot kerkhof, waar het meisje had rondgewandeld, eerst over het nieuwe, zonbeschenen deel, dan door de oude kern. Daar was het schemerachtig onder geweldige, dicht bijeenstaande bomen. De grafmonumenten waren er opgeheven met de dommekrachten waarover de natuur beschikt, omhoog gewroet door onzichtbare wortelkronkels, opzij geduwd door zware, bovengronds uitgewortelde boomvoeten. Tomben, zuilen, vazen stonden scheef, dekzerken waren gebarsten, en soms was er in een smalle grondspleet iets te zien van molmig kisthout, opgewoeld en gekanteld. Er ging daar geen sterveling om, maar heel deze plek was vervuld van onzichtbare schimmen, gestoorde afgestorvenen die leken te fluisteren.

De droom werd gebrekkig, maar tegelijk met een grote overtuigingskracht verwoord, en in de vroege, toch zo nuchtere morgen kwam Wierasastra, eerst nog slaperig, maar al gauw vol aandacht, onder een indruk, welke ze die hele dag niet meer kwijt raakte. Het lag niet alleen aan de droominhoud en de gewichtig half gefluisterde weergave. Wat haar ook, en vooral, trof was dat hierin iets met de werkelijkheid overeen kwam. Zijzelf vertoefde graag op kerkhoven, ze had achtereenvolgens alle kerkhoven van Den Haag bezocht, en ze herinnerde zich in oude gedeelten wel een

glimp van zulk een beginnende chaos te hebben opgevangen, daar waar een groeve te dicht was gedolven bij een boom, of een boom te dicht geplant bij een graf, en het leven op de duur de dood niet in zijn onmiddellijke nabuurschap kon dulden.

Wierasastra was zo vol van dit alles en tegelijk zo beschroomd om er over te spreken dat Frederik haar een redder werd uit de nood toen bleek dat hij haar naar de tram wilde brengen, want nu kon ze op haar beurt eens beslag op hem leggen. En ze deed haar verhaal, zo maar, midden in de drukte van het stadsverkeer dat zich alom repte van arbeid naar woning. Wat ze zei sloeg evenzeer aan bij Frederik; in het oppervlakkige, opgewekte massaleven trokken zij de geïsoleerde slingerlijn van hun macabere verstandhouding, zij beiden, en Frederik vergat zijn voornemen het meisje deelgenoot te maken van zijn zwakheid van die ochtend. Het was ook niet nodig. Hij zag het kerkhof voor zich gelijk een visioen; het was een aantrekkelijke voorstelling die hij losmaakte van de droomster zelf, want deze zei hem nog altijd bitter weinig, terwijl voor zijn begeleidster het spannende vooral lag in het verschijnsel van zulk een droom bij juist Frieda.

Zij waren tegelijk thuis, en Frederik verscheen aan tafel, waar hij ook een weinig aan het gesprek deelnam, en redelijk at. Hij bleef die avond op zijn kamer. Hij las wat en peinsde wat, voelde zich behaaglijk en ging voor zijn doen vroeg naar bed. Aan zijn moeder dacht hij slechts in dit verband dat hij het hier toch wel naar zijn zin en aan terugkeer in het ouderlijk huis geen behoefte had. Met welbehagen keek hij, eenmaal in het ledikant, naar de zwak lichtende schemeringsbronnen, scheppingen van zijn eigen handen.

Daarbuiten zwol een droog ploffend geluid aan, omfloerst, en verzwond in de andere richting. De Bleeck stond aan het venster van zijn kantoortje, lichtte het gordijn en zag enkel duisternis. Hij wist niet wat hem daarin aantrok, maar het was sterker dan hij. Hij vermoedde dat hier, en dan telkens herhaald, een van die seinen werd gegeven welke rusteloos weerklinken, dag en nacht, door de aether, gedirigeerd men wist niet vanwaar, ontvangen men wist niet waartoe. Het interesseerde in hem de intellectueel, maar evenzeer de gelovige. Het verdroeg zich zeer wel met zijn godsdienst, en was, voor zover men bij geloof spreken kan van bewijsnoodzaak en bewijsmiddel, voor hem voldoening en bevestiging beide. Hij wist dat de meesten op deze seinen, hoe dicht ook hun net over de aardbol geweven moge zijn, geen enkel acht slaan, dat de weinigen die ze vernemen daartoe doorgaans eerst op later leeftijd in staat geraken, en dat er nog geen code beschikbaar is die deze taal vertaalt. Wat de wetenschap aan code ontwierp is slechts een armzalig begin. In de wezenlijk grote dingen heeft nog geen sterveling deze taal kunnen aanwenden als richtsnoer voor zijn leven. Daarom voelde De Bleeck wel dat zich hier iets afspeelde dat op zijn huis be-

trekking had, maar wat het was en bleef raadsel. Een groter raadsel nog scheen hem zijn overtuiging toe dat het hem niet persoonlijk betrof.

Toen ging ook hij naar bed. Hij behoefde geen uurwerk te raadplegen om te weten hoeveel minuten er na middernacht waren verstreken. Sterker dan ooit voelde hij zich in een wereld van rag die onze vaste aarde omhult.

Drie vrouwen

Het was een warme dag in de zomer. Sara had vroeg ontbeten en daarna een klein uur met Zoeloe gewandeld, ook nog even over de strandboulevard. Ze vond het daar intussen al reeds te druk, met veel baders zowel in de officiële gedeelten als in het vrije, met de drommen die, meestal ter wille van de kleine kinderen, naar de zeezoom trokken, de auto's en de volle toeristenbussen, waaronder vele uit België. Sara was van drukte overigens niet afkerig, en onder andere omstandigheden zou ze zich wel thuis hebben gevoeld in dit milieu waar, op de enorme vlekken onbeweeglijke, doorgaans lichte natuurkleur, de mens de schrillere en meer gevarieerde kleuren heeft aangebracht van zijn bouwsels, en de bonte levendigheid van zijn vlaggen, parasols, vervoermiddelen, kleding en door de zon met allerlei huidnuances belegde ontkleedheid. Ze had nooit last van de hitte, ze hield van hete zomerdagen, maar ditmaal vervulde de flauwe, warme bries haar niet met de normale behaaglijkheid. Eigenlijk had ze nog van geen enkele dag in dit seizoen recht genoten.

Ze had in eenzaamheid ontbeten om haar man te ontlopen. Als ze thuiskwam zou hij wel vertrokken zijn naar de kazerne. Jaap was in Engeland, bij vrienden. Tweemaal dit jaar had ze gewandeld met die minnaar van Scheveningen, de oude heer Overbos de Ladarc. De eerste keer viel inderdaad bizonder aardig uit. Zij kwamen in zoveel opzichten overeen, en haar enige concessie bestond in het regelen van haar stappen naar zijn bedachtzaam getrantel. De tweede keer viel minder in haar smaak; de slakkengang hinderde haar nu, en ze vond de tocht te veel een nauwgezette herhaling van de vroegere. Ze wist echter wel dat dit niet lag aan haar metgezel. Hij liep ook nu rustig anderhalf uur naast haar rond, was volstrekt geen afgeleefd mannetje, en raakte door het praten niet in het minst buiten adem. Het lag enkel aan haarzelf. Er was zoveel gebeurd met mevrouw Ulius wat een schaduw en een druk op haar gewone leven legde, zodat ze zich inwendig korzelig voelde, zich aanhoudend moest inhouden om hem niet achter te laten, en niet geheel verhinderen kon dat haar stem anders klonk dan de eerste maal, met een bijtoon van opgeschroefde geestdrift die haar ten zeerste vermoeide. Ze was boos op zichzelf, want het ontging haar niet dat hij er iets van merkte, en het weigeren van het kopje koffie na afloop in Villa Mara, hoe vriendelijk ook geuit, weet ze aan haar eigen houding. Het vervolg bevestigde dit: hij kwam nog wel op haar jours, maar van samen wandelen repte hij niet meer, en zelfs stipte hij de gemaakte tochten niet aan. Toch was er geen sprake van verwijdering, en verder, dacht Sara met haar eenvoudige filosofie, hebben alle dingen hun tijd.

Nu zat ze in de achterzaal aan haar bureautje, met de post van die ochtend, waaronder een brief van Jaap. Ze had de post nog niet gelezen, in de haast om het ontbijt te beëindigen eer Marmaduke verschijnen zou.

Zij liepen elkaar nooit in de weg, maar de laatste maanden vermeed Sara het ontmoeten van haar man met een bepaalde stelselmatigheid, en was ze opgelucht wanneer hij haar berichtte dat hij elders bleef lunchen of middageten. Eenmaal had hij gevraagd waarom ze er minder goed uitzag. Dat ontkende ze toen, maar het was een waarschuwing, en met zorg begon ze de sporen van een slecht geweten op haar gelaat weg te werken. Ze begreep met dat al wel dat ook dit moest opvallen, zelfs aan een man, zelfs aan haar eigen man, en dat ze ondanks de kunstmiddelen het uiterlijk verval niet onzichtbaar kon maken. Ze troostte zich er mee dat de beginnende onderkin zo goed als verdwenen was. Haar ondergelaat was scherper geworden.

Jaap verbleef nu al drie weken in Engeland en zou terugkomen met een der kinderen van zijn gastvrouw en gastheer. Sara verlangde daarnaar, minder om haar eigen zoon dan om het vreemde gezicht dat haar kon afleiden. Er waren ogenblikken waarin ze de stilte van haar huis waardeerde, maar talrijker kwam een verzuchting naar afwisseling bij haar op.

Jaap schreef trouw tweemaal per week, meestal een brief, en steeds in het Engels. Ze nam nu uit haar post het eerst zijn brief, en las hem aanvankelijk min of meer plichtmatig, maar toch gauw geboeid, niet om de inhoud, maar om zijn Engels. In de beginne had hij nog lelijke fouten gemaakt, nu kon ze er geen ontdekken, en dat gaf haar wel even een gevoel van trots. En met deze echt kinderlijke brief in haar handen dacht ze het in haar omstandigheden en bij haar karakter gebruikelijke: hij moest eens weten in welke zorgen hij zijn moeder heeft achtergelaten.

Voor het laatst bewaarde ze een drukwerk met het adres: Aan de Hoogwelgeboren Vrouwe Vrouwe S. baronesse Brandenburg-De Bleeck. Het was een financieel bericht dat bankier Von Thalberg haar tweewekelijks bleef toezenden, zich houdende alsof de relatie tussen hen niet door derden en op een stormachtige manier was verbroken. Sara las deze berichten steeds, en met grote aandacht, eer zij ze in de prullenmand wierp, ook al waren ze haar verre van duidelijk. Ze had leergeld betaald en zou er niet aan denken de relatie te hervatten, ondanks haar noodtoestand. Maar de opdringerige stijl dezer drukwerken, op het ruwe af, en zo anders dan de maandtijdingen welke ze van de grote bank ontving en aanvankelijk ook had gelezen - nu nam ze er geen kennis meer van - wisten haar toch te pakken. Want ze las er niet alleen in over Koninklijke Olie en Amerikaanse certificaten, wat ze nog wel begreep, of over participatiebewijzen, waarvan ze al weinig begreep, maar ze las bij Von Thalberg ook en vooral over allerlei incourante fondsen, waarvan ze niets begreep, die haar in korte, knetterende bewoordingen, met termen als ‘het geld ligt op straat’, of ‘prima trommelpapier’, werden aangeprezen op grond van marktpositie, politiek, conjuctuur, algemene tendenties, laatste jaarcijfers, en zo meer, en die haar gouden bergen leken te beloven. Dat werd aanleiding tot het uitschieten van

haar gedachten naar cultures, nieuwe industrieën, nieuwe mijnbouw. Bodemschatten, ver van hier, lagen op haar ontginning te wachten, vruchtbare aarden in andere werelddelen op haar gewassenteelt, fabriekshallen vol fonkelend nieuwe machines op haar knopdruk. Hoe verleidelijk waren deze visioenen bij haar nood, bij de vraatzucht van dat schepsel Ulius, en bij haar hang naar geldelijke onafhankelijkheid van haar man. Marmaduke wist van niets, en daar hij haar post niet openmaakte kon hij ook niets weten van haar vernieuwde effectenverkoop, ditmaal via haar gewone bank, en haar aangroeiende opnamen, noch kon hij iets vermoeden van haar moeiten omdat zij op het huishoudgeld bleef overhouden. Doch het lichtpunt telde nauwelijks, en reeds zag ze zich, leeggeplunderd, de bedelhand naar hem opheffen, ja, ze zag zich die hand, uitgeteerd, onder schorre zang strekken op de binnenplaatsen van hofjes en andere volkswoningblokken, - iets wat haar tegelijk benauwde, vertederde en amuseerde. Ze bezat intussen genoeg wilskracht om het te laten bij de enkele nauwgezette kennisneming van de gezwollen lectuur der ‘financiële berichten’, en ze vervolgens het verdiende lot te doen ondergaan. Aan speculaties waagde ze zich nooit meer. Want als dat zou uitkomen vreesde ze, meer dan Marmadukes verwijt, de donderende strafpredicatie van Amos, juist omdat ze van de broer hield, en zag daarbij over het hoofd dat deze nauwelijks kon uitblijven als ze op de nu ingeslagen weg met mevrouw Ulius voortging. In elk geval leverde dit laatste exemplaar van de financiële berichtendienst haar voor het ogenblik bouwmateriaal tot allerlei luchtkastelen die de sombere werkelijkheid aan haar oog onttrokken.

Haar architectuurswerkzaamheid werd verstoord door Frederik, zonder aandiening verschenen in de tuindeuren.

- Zo Sara, zei hij, ik blijf maar een ogenblik. Laat ik je niet ophouden, en als je met iets bezig bent, dan doe je maar of ik niet besta.

Ze had hem dit hele jaar nog niet bij zich gehad. Hij sprak voor zijn tegenwoordige doen ongewoon veel en opgewekt. Ook keek hij minder verstrooid. Dat hij haar geen hand gaf bevreemdde haar even. Ze meende er achteraf juist een bewijs van ongedwongenheid in te zien, want wie met elkaar op vertrouwelijke voet staan komen vaak niet tot enige lichamelijke aanraking; men heeft dan wel dagwerk. Dat de gemeenzaamheid van hun verhouding gebleven was bleek het duidelijkst uit Frederiks tutoyeren van zijn tante en haar noemen bij de voornaam. Hij had dat altijd gedaan, en Sara had nooit aanmerking gemaakt.

- Neen, zei ze, ik heb niets dat ik niet kan uitstellen. Prettig dat je weer eens komt.

Zij gingen zitten in de serre, met het uitzicht op de tuin, en hun gesprek bleef zo eenvoudig en natuurlijk dat het Frederik opviel en hij er zelfs niet over kon zwijgen.

- Wat is dat toch eigenlijk een weldaad dat iemand vergeten kan. Na

al die ellende van de bezetting ik nu hier bij jou, Sara, als een doodgewoon mens.

- Doodgewoon, zeker, behalve dan op één punt, antwoordde ze.

Ze zag dat hij bloosde, want hij had onmiddellijk de toespeling op zijn verwaarloosd ouderlijk huis begrepen. Ondanks haar ongestadigheid kon ze in een gewoon gesprek plotseling een rake opmerking maken, een eigenschap die ze heel goed van zichzelf kende en in zichzelf prees. Ditmaal echter twijfelde ze er aan of ze verstandig gedaan had, nu Frederik voor het eerst na maanden kwam oplopen. Aan de andere kant werd het toch ook te dwaas; hij moest het maar eens horen; ze had trouwens haar verwijt geuit op een schertsende toon. Onmiddellijk daar overheen dacht ze: ik moet hem nodig kapittelen; als hij eens wist hoe het met mij gesteld is. Ze zag dat hij niet boos was geworden, wel eventjes verdrietig. Vermoedelijk gaf hij haar gelijk en nu speten haar woorden haar des te meer.

- We praten er niet verder over, zei ze. Wil je koffie?

Hij schudde van neen en zweeg, opnieuw bezig met de tegenstrijdigheden in zijn innerlijk. Hij gaf zichzelf de schuld van deze pijnlijke wending. Hoe kon hij zo stom zijn geweest zich als een gewoon mens te zien! Maar het was zijn oom Amos die in hem sprak. Zijn oom Amos liet geen gelegenheid ongebruikt om te betogen over het gemak waarmee de nare dingen worden vergeten, en de ingeroeste gewoonten van koffie, thee, bezoekjes en babbelpraat hernomen zodra de kans zich opdoet. Voor hem echter gold dat niet. Eigenlijk had Sara groot gelijk met hem op zijn vingers te tikken. Hij was geen doodgewoon mens en zou het nooit worden ook. Door dat zekere bezettingsverleden stond hij schijnbaar er boven, in werkelijkheid er onder, en ver; in elk geval afzijdig. En om te tonen dat hij niet boos was hielp hij dadelijk mee toen ze het gesprek weer op gang poogde te brengen. Het bleef bij de normale algemeenheden, maar desondanks was ook Sara niet meer geheel dezelfde van het gespreksbegin door de introspectie harer eigen ziel, door de wetenschap dat ze iemand was met verborgenheden. Ze voelde achter haar rug, op haar bureautje de missive van Von Thalberg liggen als een dagvaarding voor de strafrechter, en voor het eerst dacht ze er met ontsteltenis aan dat Marmaduke, al vroeg hij nooit naar haar correspondentie, en al zou hij zelfs geen tot haar gericht drukwerk uit de envelop nemen, toch door de afzendersnaam weten moest dat er steeds een schakel bestond tussen zijn vrouw en dat smadelijk verleden. Meer nog, bijna pijnigend in zijn bevreemding, trof het haar dat hij nooit van zijn wetenschap had gerept. Telde ze dan helemaal niet meer in zijn leven? Maar het was waar: indertijd had hij evenmin met woord, gebaar of houding gereageerd op haar speculaties, ofschoon Lea haar gezegd had dat ze er hem in algemene trekken van op de hoogte had gesteld. Ze had zich toen enkel opgelucht gevoeld. Thans, in een voor haar uiterst helder moment, zag ze het heel anders, zag ze er meer in, zoveel dat ze het

niet recht durfde uitdenken. Maar was het niet krankzinnig dat een man, die dat alles van zijn vrouw wist, een effen, onaandoenlijk gezicht bleef vertonen? Goed bezien was het een belediging; hij scheen door haar heen te kijken. Met dat al ging het gesprekje over onbenulligheden door.

De telefoon in de gang klonk. Frederik hoorde dat Sara sprak met Meia Vroonhoven.

- Ja, ik ben thuis... graag, zei Sara.

Toen ze binnenkwam was Frederik opgestaan.

Hij vroeg zich niet af of zijn plotseling verlangen te vertrekken voortsproot uit mensenschuwheid in het algemeen, of uit schuwheid tegenover Meia, en dan in het bizonder wegens zijn lompheid van enige maanden tevoren, dat bruske afscheid bij de tennisbanen, zelfs zonder redelijke uitvlucht. In elk geval wilde hij nu opeens weg.

- Ga je? vroeg Sara, binnenkomend. Meia komt dadelijk, maar ze blijft ook maar kort. Iedereen schijnt vanochtend haast te hebben.

Ze zei het zonder de bijbedoeling een contact tussen haar vriendin en haar neef te leggen, want nooit had ze in haar gedachten die twee samengebracht, in tegenstelling tot haar broer die echter op grond van de standsbeginselen der familie Vroonhoven zich geen illusies maakte over een verbintenis tussen deze adel en deze industrie, - jammer genoeg, want een huwelijk met dit meisje leek hem een probaat geneesmiddel voor zijn neef.

- Neen, antwoordde Frederik, ik kwam maar een ogenblik oplopen, dat zei ik al. Een volgende keer blijf ik graag voor een kopje koffie.

- Kom dan alsjeblieft gauw terug. Ik zie je zo weinig.

Het viel hem niet op dat ze sprak in de eerste persoon enkelvoud, en haarzelf evenmin. Ze reikte hem de hand. Hij hield deze een ogenblik vast en gaf haar tegelijk een vluchtige zoen op de wang. Ze vond dat aardig zonder zich af te vragen in hoelang hij zijn eigen moeder wel niet zou hebben gekust. Een zoen terug oordeelde ze niet passend wegens het geringe leeftijdsverschil.

Dadelijk na het heengaan van haar neef belde Sara met Louise de Violette die uit Brussel was overgekomen. Ze had eensklaps behoefte zich op deze dag zoveel mogelijk van anderen te omringen. Ze slaagde er in met eerst Meia, vervolgens Louise haar ochtend redelijk te vullen tot tegen het koffiemaal. Ze schreef ook aan Jaap terug, en legde toen diens brief op het schrijfbureau van Marmaduke, boven. Zij en hij beantwoordden de berichten van hun zoontje altijd zo gauw mogelijk, maar niet alleen in afzonderlijke brieven, ook in afzonderlijke enveloppen; meestal gingen die brieven niet mee met dezelfde buslichting.

Na haar morgen die ze welbesteed achtte, zag Sara zich onverwacht geplaatst voor een lange namiddag welke ze niet wist hoe zonder anderer hulp te vullen. Een stemming van paniek deed haar transpireren. Haar man kwam niet, maar wat had ze aan haar man? Haar hond lag aan haar voeten,

maar hoe kon hij haar afleiding geven? Ze was geen kind meer, dat met een hond speelt en zoet is. Het arme dier had haar ook niet kunnen beschermen tegen mevrouw Ulius. Haar huis en tuin vermochten niet haar te helpen tegen gewetensknaging. De bankier en mevrouw Ulius gingen in haar hoofd om als samenzweerders tegen haar geluk. Het tekende haar gebrek aan logica dat de bankier in haar denken een even grote plaats bezette als mevrouw Ulius, ofschoon de eerste had afgedaan, en vervangen was door de nog veel smadelijker werkelijkheid van de tweede. Maar anderzijds was de logica in deze overwegingen toch niet geheel zoek, want die ochtend voor het eerst had de voortgezette toezending van de 'financiële berichten' haar doen inzien hoe verontrustend raadselachtig het stilzwijgen van Marmaduke was over de pijnlijke afloop van haar speculeren en over de door blijkbaar niets te beteugelen brutaliteit van de afzender. Best mogelijk dacht haar man dat ze op de oude weg doorging. Welnu, dat zou ze hem dan anders laten zien. Ze had van Amos haar volmacht op de bankier teruggekregen. Hij lag in haar bureautje. Ze kon Marmaduke dat stuk onder de neus houden en hem beschaamd zetten. Ogenblikkelijk daarop zag ze de dwaasheid hiervan in, want ze hield iets anders voor haar man verborgen, en dat was veel, veel erger.

Louise ging die middag naar een zomertentoonstelling van schilderijen die geopend werd door een wethouder. Ze had een invitatie voor twee personen gekregen en Sara uitgenodigd met haar te gaan. Sara, die bij een zekere algemene kunstzinnigheid toch juist voor modern schilderwerk weinig oog had, wees het af; achteraf betreurde ze dit.

Toen kwam ze op een nieuwe gedachte en belde met Delft. Ze ging met tram en trein, en in Delft te voet. Ze vroeg zich niet af waarom ze nu juist vandaag, in dit prachtige zomerweer, heet, maar toch aan haar gestel weldadig, zo gedeprimeerd was, terwijl ze bovendien een aardige brief van Jaap had gekregen, haar man niet gezien, en in de ochtend drie bezoekers geteld. Wel echter deed zelfs thans haar bouwkundige affiniteit zich gelden.

Ook Delft was warm, heel warm met de smalheid van straten en grachten tussen hoge opstanden, maar stil en lommerrijk. Het vooruitzicht hierop moest haar wel onderbewust de trein hebben doen verkiezen boven haar auto. Ze liep van het station een eind terug, en toen onder prachtig geboomte het Oude Delft af van het begin tot bij het huis van Lea. Het was drie uur in de namiddag en vrijwel uitgestorven, behalve op de weinige kruispunten naar het hart van de binnenstad. Het water vertoonde het diepe groen van een aquarium dat vol planten is gegroeid, of van sommige zeeën in de laagste laag waar nog daglicht doordringt. Na de felle zon op de boomloze steenweg was zijn kleur een weldaad aan het oog. Er lag in een van deze groene grachtstukken een grijze baggermolen, werkeloos en levenloos. Hoe had dit gevaarte zich kunnen wringen onder de nauwe stenen brugkoepels door, tot hier? Was dat stuurmanskunst of spokerij? Sara ver-

wonderde zich, want voor al zulk soort dingen had zij aandacht, zelfs thans.

Ja, het wonen op het Oude Delft was benijdenswaard, al zou ze Lea's huis nooit hebben willen ruilen voor Villa Mara.

En toch was Delft een verrukkelijke stad, met die antieke huizen met enorme woonkamers. Daarvoor en daarna had men geen binnenruimten meer van zulke afmetingen ontworpen. En al stelde ze Villa Mara het hoogst, iets als de achtervestibule en het tussenhuis van Lea ontbrak er aan.

Ze zag nagenoeg niemand op de gracht. Hoe kwam het toch dat Delft eigenlijk zo weinig en kortstondig door toeristen werd bezocht? Was het wat neerdrukkend in zijn donkere, hoge bebouwing bij zo smalle kaden en kanalen? Maar wie dieper in de stad doordrong zag nog wel wat anders, de bontheid en drukte van de parallelgracht met haar vele namen, het krioelen der bouwsels, gezien van die zekere brug waar men de Kolk in de rug heeft, de hoogst merkwaardig spektakelende aanblik op de bocht vanaf Dertienhuizen, de dun uitgerekte volksgrachten in de buurt der Oostpoort. Delft was daar plechtig noch verstorven, en overal binnen het tracé van zijn ommuring een stad van markant verleden. Sara had in de loop van vele jaren de oude veste grondig leren kennen.

Mijn huis bergt meer zieken dan gezonden, dacht Lea diezelfde morgen. Het waren de zomerstilte, de rust in haar woning, en het snelle afwerken van de normale ochtendtaken die haar tot deze overpeinzing brachten. Tegen haar gewoonte gaf ze daaraan toe. Haar leven was altijd in beslag genomen door anderen. Haar kinderen ontvielen haar, met uitzondering van de jongste, Flora, de enige van het drietal die door de oorlog onberoerd was gebleven. Op Frederik had ze geen vat; hij kon alleen genezen worden door òf iemand anders, òf de tijd. Francisca was haar nog maar ten dele ontweken, en om de kloof niet te verbreden had ze zonder meer goed gevonden dat het kind ging kamperen in een gezelschap van jongelui, meisjes en mannen, ergens in Noorwegen, - een gezelschap dat haar niet helemaal beviel, geoordeeld naar de staaltjes die Francisca op haar kamer had ontvangen. Flora althans was goed ondergebracht, in Noord-Limburg, op een klein kasteel, waar een vriendin, nog uit de tijd van het pensionaat, woonde en daar heel sober moest leven met man en kinderen, verarmd door de oorlog, het huis voor de helft weggeschoten in 1944 toen het in de vuurlinie lag, maar als ruïne een romantische speelplaats voor haar jongste. Zij zou de kinderen van daarginds later krijgen, krachtens een systeem van uitwisseling dat voorzag in grote vacanties die goedkoop bleven en toch genoeglijk waren. Lea hoefde niet te rekenen, maar de oude vriendin moest het wel, en voor Flora ging er van het logeren in een omgeving zonder enige weelde opvoedende kracht uit. Bij Lea werd naar Delfts gebruik weliswaar ook eenvoudig geleefd, maar toch nog anders dan ginds. Flora sliep op een geïmproviseerd bed; ze vond het heerlijk.

Lea was een goede huisvrouw in die zin dat ze perfect leiding gaf. Zelf

iets anders te doen dan het fijnere werk lag niet in haar aard, ook al zou ze het in geval van noodzaak zonder bezwaar hebben verricht. Maar bij dit grote huis behoorden minstens twee dienstboden, en ze had er ook twee. Men moest niet vragen wat dat alles kostte, maar Lea behoefde het zich niet af te vragen. Haar gezin had nog een royaal leven.

Ze zat in de voorkamer aan het raam. Zon kwam hier alleen des zomers in de vroegte, voor een enkel uur en dan nog met scheve schijn. Onze stevige voorouders braken zich over de ligging van hun huis ten opzichte van het kompas het hoofd niet. Een zekere kilheid sprak voor hen vanzelf. Thans bevond zich overal centrale verwarming, die Gerard met grote behoedzaamheid had doen aanleggen, om het gebouw nergens te schenden, want hij hield ervan. Het was, als bij Sara, haast op het uitzinnige af, maar bezat bij hem ook een historische grondslag, want hij was hier geboren. Lea hield eveneens van dit huis, op haar meer bedaarde manier. Ze had, samen met Gerard, elk huis goedgevonden, en was toch wel blij met deze woning. De zon scheen er aan de achterkant, waar de keuken lag en ontzaglijk diepe kasten waren met een rommelkabinet, maar ze had het hier gelukkig nooit koud. In het bizonder bezat ze een zwak voor de achtervestibule, zoveel weidser dan die aan de voorkant, zo grillig geplaatst, zulk een verrassing voor nieuwkomers aan wie ze dit unicum graag vertoonde, met de vier obelisken van hout, in elke hoek een. En daar ze ook grote warmte slecht verdroeg was ze blij met haar zomers zitten in deze kamer vol schaduw en betrekkelijke koelheid. Ze zou echter haar bezoek van die middag aan Aleida niet verdagen. Dat bracht ze ongeveer eens per twee maanden, dat kondigde ze vooraf aan, en dat had ze ook nu gemeld.

Ze zat aan het raam waar in de buitenmuur een grote spion met drie spiegels uitstak. Gerard had dit wonderlijke brok verleden wegens de curiositeit gehandhaafd, en tevens omdat hij aan het gebouw zo weinig mogelijk raken wilde. Toen haar kinderen nog klein waren vermaakten zij er zich dikwijls mee. Lea paste echter op dat het geen gewoonte werd, omdat dit werktuig dat te hulp kwam waar het raam te kort schoot niet bepaald getuigde van indrukwekkende weetgierigheid bij een voorgeslacht waar het populair was geweest. Ze betrapte zich er nochtans vaak op het zelf te gebruiken; zo ditmaal, toen ze beneden ijzergekletter hoorde en door de omgekantelde bovenspiegel die de voordeur bestreek zag dat een van haar dienstmeisjes de asemmers binnenhaalde.

Lea stond in oorspronkelijkheid van gedachten in tussen Amos bij wie er vele, en Sara bij wie er, uitgezonderd ‘het’ gebouw en meer nog ‘de’ woning, weinige opkwamen. Ze stond van beiden afzijdig door de grote mate van haar sociaal aanvoelen, en had dit van kindsbeen getoond. Ze wist niet uit welke bron het kwam en vroeg daarnaar niet. Voor Sara bestond alleen haar eigen kring. Voor Amos bestonden weliswaar andere kringen, doch als helpers en mits hij er kon heersen. Wat Lea betreft, de kleinen

van het vrije ambacht deden bij haar zelden een vergeefs beroep op werk, speciaal de allerkleinsten: scharenslijpers, onkruidwieders, sneeuwruimers, en de talrijke leurders. Ze deed dat niet in haar eigen belang, slechts ter aanmoediging van die heel kleine zelfstandigen.

De blik op de asemmers herinnerde haar aan wat daarmee die ochtend gebeurd was, voor en na hun ledigen. Als zij werden buitengezet verscheen er een man met een bakfiets die het bruikbare van de afval, als flessen, hout, karton, papier, verzamelde en oplaadde. Hij deed dit netjes, zonder de straat te verontreinigen, en moest, dacht zij, wel een vergunning van het gemeentebestuur hebben. Na de rondgang van de officiële ophaaldienst verscheen in haar spoor een andere man met een watertankje op wielen en met borstels, die de emmers van binnen schoonmaakte. Men abonneerde zich bij hem tegen een hoogst bescheiden maandgeld.

De arbeid van de eerste betekende een herleving van de oude stijl der voddenrapers, die van de tweede iets meer, als uiting van nieuw vernuft. Maar datgene waardoor Lea het meest werd getroffen was het kennelijk verlangen van het tweetal naar onafhankelijk werk, naar de uitoefening van een eigen bedrijf dat juist wegens zijn schamelheid haar aangreep. Deze mensen kozen het ‘vieze’ emplooi, omdat het bij alle afstotendheid werk in vrijheid beduidde. De begeerte naar het zijn van zijn eigen meester, in ons volk niet altijd gelukkig geplaatst, trad hier op indrukwekkende wijze aan de dag.

Dit alles streek toch slechts vluchtig door haar heen, en ze keerde terug tot de zieken in haar huis. Gerard vormde een van haar zorgen. Hij vertoonde in zijn schaarse ziekten een onhandelbaarheid weinig geringer dan die van Amos, maar wat hij thans onder de leden had scheen hem nog moeilijker te maken dan anders. Als ze over een dokter sprak liep hij de kamer uit. Ook zonder dat was hij vaak uit zijn humeur. Een harmonisch huwelijksleven ontbrak hun al lang, maar daarin berustte Lea met een zeker gemak. Het was haar eigenlijk voldoende dat ze nog evenveel van haar man hield als in hun verlovingstijd. Het verslappen van de genegenheid bij de man in het algemeen, zijn aandacht, al was het slechts in de wereld zijner ideeën, voor andere vrouwen, leek haar nauwelijks zeldzamer verschijnsel dan zijn slecht gedrag bij ziekte, en dit laatste was de gewoonste zaak. Mocht Gerard in haar oog al weinig van het gemiddelde verschillen, - zij was hem daarom niet minder genegen. Haar zorgen en angsten betroffen uitsluitend zijn leven, zijn geluk, niet het hare, noch het hunne gezamenlijk. Daarom gaf minder de wijze waarop, als wel het enkele feit dat hij haar raad om een dokter te nemen in de wind sloeg haar veel verdriet; ja, het bracht haar soms bijna tot wanhoop. Maar indien ze onvoorbereid hun huisarts bij hem had gebracht kende ze de gevolgen: hij zou met een vloek zijn weggelopen en dagenlang niet tegen haar hebben gesproken.

Ook naar mevrouw Van Harwegen gingen Lea's gedachten dikwijls. Het

was haar zelf niet duidelijk hoe zij zich tot haar medebewoonster aangetrokken voelde, want ze wist niets van haar verleden en naar dat van Gerard had ze nooit gevraagd, noch had hij eigener beweging daarover meer dan algemeenheden losgelaten, dingen die een man nu eenmaal vertelt omdat verzwijgen geen zin heeft. Lea wist zeer goed dat zij geheel van nature, zonder enige opzettelijkheid, een buitengewoon vertrouwen wekte, vooral bij haar eigen sexe. Reeds jong had ze veel andere meisjes van haar leeftijd in hun moeilijkheden geholpen, niet zozeer met raad als door eenvoudig aandachtig aanhoren. Nog altijd verstond ze perfect de steeds meer verloren gaande kunst van het luisteren, maar tevens was met haar geestelijke rijping ook het vermogen in haar gegroeid tot het aanwijzen van de juiste weg om uit verwikkelingen te geraken. Want deze vrouwen waren allen min of meer gevangen in de mazen van hun gedachten en inbeeldingen. De sfeer van haar gezag was voelbaar, was althans met een zesde zintuig waarneembaar voor wie haar hulp zochten, en zo kwamen soms vrouwen die ze nauwelijks kende, die ze slechts een enkele maal had gesproken, haar hun verwarringen opbiechten, tot in onderdelen. Ze zouden later versteld hebben gestaan van hun plotselinge mededeelzaamheid, als ze niet bevredigd waren geworden. Immers, dit was tenslotte slechts de simpele kunst: dat deze vrouwen genazen, of op zijn minst zich beter voelden door het enkel geloof in Lea, terwijl dat geloof op zijn beurt in de eerste plaats steunde op haar vermogen tot luisteren, pas daarna op haar raadgevingen. Het leek, critich bezien, zo broos, ijl, nietig, het was in hoofdzaak een passieve houding, maar toch ook een gave, en wel een waarmee Lea, zonder iets te bezitten van helderziendheid of enige andere als occult gedoodverfde eigenschap, naam had kunnen maken. De groep van de in haar geestelijke vermogens ingewijden was trouwens niet zo klein. Weliswaar bleef het Delftse terrein beperkt, maar Lea had met de vele Haagse kennissen van de familie De Bleeck een groot achterland. De gave van een algemene steun te kunnen wezen is niet zeldzaam bij hen wier belangstelling ‘de’ mens omvat; zijzelf echter zijn zeldzaam. Lea wist ook dit, maar zich daarop, zelfs slechts heimelijk, te verhovaardigen ware contrair geweest aan haar beginsel, aan het karakter van haar dienstbaarheid zelf, aan haar hele opvatting nopens het aardse levensdoel. Het had ook zijn nadeel, althans in haar eigen waardering. Zij dacht wel eens dat zij per slot niet zulk een goede echtgenote en moeder was geweest en nog was als zij had kunnen zijn, te universeel gericht voor volle ontplooiing van huwelijksleven en moederschap. Maar ze werd ook zo vaak door anderen betrokken in hun particuliere levens, en de klachten die ze aanhoorde, ofschoon meermalen objectief bezien futiel, zelfs belachelijk, hadden toch een ernstige ondergrond, gelegen in de klaagsters zelf, en eisten dus aandacht.

Aan de andere kant was deze functie van redster uit wezenlijke of vermeende noden haar van lieverlede een behoefte geworden, bijna een ver-

slaving, en bij al haar eenvoud en rechtschapenheid - eenvoud als opbloei uit een uiterst vervlochten wortelsysteem, en rechtschapenheid die, typisch vrouwelijk, wijken kon voor het tegendeel als dat groter practisch nut beloofde -, bij dit alles was zij toch teleurgesteld geweest mevrouw Van Harwegen niet onder haar ‘klanten’ te tellen, juist haar niet, zo vlak bij, zo weinig vreugdig, zo duidelijk bekommerd. Aangezien deze inwoonster geen beleefdheidsbezoek had gebracht of daartoe uitgenodigd, kwam Lea tot een ongevraagde visite. De veelvuldige afwezigheid maakte dit verre van gemakkelijk, en dat had misschien een vingerwijzing moeten zijn. Maar aan Lea was de keerzijde van een sterke wil om goed te doen niet vreemd: koppigheid. En zo werd de visite tot een vernedering van haar aangeboren trots. Want het was niet zo dat haar de deur werd gewezen, het was bijna erger, alsof zij niet bestond. Mevrouw Van Harwegen kwam nog wel tot het aanwijzen van een stoel, maar dat was ook alles. Zij zaten in de zaal die uitzag op de eerste koker, de woonkamer der huurster, en deze zat in het licht, Lea tegenover haar, het licht in de rug. Mevrouw Van Harwegen leunde met de onderarmen op de tafel, en keek over Lea heen door de ramen omhoog naar de trieste achterzijde van het voorhuis. Ze zat precies zo als ze die ene keer had gezeten toen Bearda haar gezien had, van terzijde. Terwijl Lea het gesprek opende nam zij tegelijk de huurster met de grootste aandacht op, alsof zij de korte duur van dit samenzijn vermoedde. Zij had haar niet anders dan in uitgaanskleding gezien. Het was een rijzige vrouw, nog lichtblond, met blauwe ogen waarvan de kleur iets verstorvens had, en een huidtint van een verontrustend licht geel, wat de bezoekster thans voor het eerst gewaar werd, en wat haar - ze wist niet hoe - trof als dermate vreemd verziekt dat het haar een steek gaf in haar hart. Eerst veel later dacht Lea aan het verwonderlijke van haar reactie, van dat ogenblik van lichamelijke pijn, en zij kon niet anders dan het toeschrijven aan magische invloed.

Dat zij het gesprek opende lag in de lijn, en evenzeer dat zij begon met algemeenheden, maar verder kwam zij niet. Van de overzijde werd haar zelfs niet eenlettergrepig geantwoord. De stem die ze zich van vroeger herinnerde, hoog en eigenaardig jonge-meisjesachtig, maar ook met een zweem van onzuiverheid bij het uitspreken van sommige klinkers - denkelijk een overblijfsel van de omgeving uit de kindertijd -, die stem deed zich in het geheel niet horen. Van bevangenheid was echter geen sprake, want indien er van Lea invloed op anderen uitging was deze gelijk de kalmerende invloed van een dokter. En trouwens, wat anders kon haar tot dit geïmproviseerd bezoek bewogen hebben dan de wil tot toenadering? Dat moest ook aan mevrouw Van Harwegen duidelijk zijn. Maar ze luisterde niet, ze hoorde niet, ze keek niet, ze zag niet, ze staarde en droomde, opgesloten in haar eigen wereld, en Lea, die van dit alles niets begreep, vatte slechts dat het aanbod van de stoel waarop ze zat een werktuiglijk gebaar was geweest,

als van een dienstbode tegenover bezoek; ze denkt verder niet aan dat bezoek, en het bestaat voor haar niet meer zodra ze de kamerdeur achter zich heeft gesloten.

Lea was allerminst verstoken van gevoel voor humor; ook kon ze best tegen een stootje, had er al vele ontvangen, en dikwijls inwendig moeten lachen. De houding van de huurster was evenwel dermate uitzonderlijk dat Lea, die zich eigenlijk verplicht achtte dit amusant te vinden, tot haar eigen bevreemding zich beledigd voelde. Maar het was ook al te gek. Deze zelfde vrouw had haar toch normaal toegesproken toen ze de kamers kwam bezichtigen en huren? En nu plotseling geen mond meer opendoen, geen vin verroeren? Het was ongehoord. Lea beëindigde abrupt haar alleenspraak en vertrok, om in geen ergere uiting van ontstemming te vervallen. Ze zag daarom ook niet dat mevrouw Van Harwegen, nog steeds in haar stoel, haar met een hulpeloze, eensklaps zeer menselijke blik nakeek.

Het gevoel van vernedering duurde bij Lea heel kort; ook viel de boosheid snel van haar af en bleef alleen het raadsel. Maar bij haar sterk besef van eigenwaarde had het zich aan de vernedering ontworstelen een enorme krachtsinspanning gevorderd, en in haar herinnering behoorden die enkele ogenblikken tot de moeilijke van haar leven. Eén ding stelde ze vast, toen ze in haar eigen voorkamer terug was: ze deed geen poging meer tot aanraking, al zou ze ook een poging van de andere zijde niet afwijzen. Ze was intussen bij voorbaat zeker dat enkel al het onderstellen hiervan malligheid was. Mevrouw Van Harwegen bleek zich te hebben ingemuurd en daarmee aan de mysteries van haar persoon een nieuw te hebben toegevoegd.

Maar, grote God, dat mens heeft aanleg voor kanker! Het was opeens door Lea heengeschoten, van buiten af, als komende uit de zaal daarginds. Het was een afgrijselijke gedachte, doch ook een zo volkomen zekerheid dat het haar vervulde met iets van zege, omdat althans één der geheimenissen onthuld werd. Ze nam zich dit triomferen niet kwalijk; ze kon het niet helpen; het was buiten haar wil omgegaan; het kwam haar voor als een telegrafisch sein, uitgezonden niet door een levend wezen, maar door de ziekte daarginds zelf. En de ontvangst van dit sein wiste voor korte tijd zelfs iedere herdenking van het smadelijke in de bejegening van zoëven uit.

Toen gebeurde er met haar, terwijl ze nog altijd in haar kamer stond, iets dat aan de ander een plaats in haar gedachten verzekerde tot haar, Lea's, dood, iets dat tweeledig was, maar door de snelle opvolging één geleek, als een filmische projectie. Zij, Lea, hoefde die ander niet voor haar ziekte te waarschuwen, gesteld ze had het kunnen doen, wat na zulk een ontvangst toch wel volstrekt onmogelijk was. Denkelijk was de ziekte nog niet uitgebroken, slechts van zeer nabij dreigend, en wellicht kon een operatieve ingreep redding brengen. Wellicht, denkelijk, zelfs waarschijnlijk, - zo voelde Lea het in haar opperste sensitiviteit van het moment aan. Maar zij

hoefde niets te doen, niet te waarschuwen, want mevrouw Van Harwegen wist het al en wenste niet te worden geholpen.

En nagenoeg gelijktijdig dacht Lea terug aan de pijn die ze daareven in haar borst had gevoeld, en toegeschreven aan de ontdekking van dat dodelijk geel van de tint. Thans wist ze dat het niet aldus met haar was gesteld. Het gevoel had iets anders tot oorzaak, veel dieper, raadsel, onontraadselbaar. Ze had misgetast, en tastte naar iets dat niet te vatten was, nog niet te beroeren met de vingertopppen van haar vrouwelijk instinct. Ze moest gaan zitten; ze viel zomaar neer op een stoel aan haar tafel. Ook dit ging bij haar sterke wil snel voorbij. Doch ook hiervan bleef op de achtergrond iets hangen.

Terwijl Lea die zomernamiddag aan haar raam op Sara wachtte dacht ze aan mevrouw Van Harwegen terug. Niet op de grond van dat onverklaarbare, maar omdat het haar enige volstrekt hopeloze geval was. En, de belediging reeds aanstonds te boven, had ze in de tussenliggende maanden, niet zonder enige verbazing, bij zichzelf een genegenheid voor die ander voelen opkomen, een gevoel van schier moederlijke bezorgdheid.

Sara kwam binnen. Lea had in de verte een bel gehoord, de tweede, die aan de achterdeur. Want Sara had ten slotte nog een zijstraat genomen om het genoegen van de mooie entree, met de achtervestibule, en van het lopen door de lange gang met haar prachtig stucwerk, monumentale binnendeuren, koninklijke verhoudingen. Ze was vermagerd, maar ongekunsteld opgewekt. De tocht door Delft met dit oude huis als bekroning had alle beslommeringen uit haar gebannen. Een half uur tevoren nog vaag van plan aan Lea iets op te biechten over mevrouw Ulius, gooide ze het nu ver weg. Waarom die narigheid bij zulk verrukkelijk weer? Het telde nauwelijks. Lea hoefde ook niet altijd met de misère van anderen lastig te worden gevallen. Enzovoort.

Dit edelmoedig besluit maakte haar jong. Het vaag treurende, als van een treurroos, haar eigen geworden in haar huwelijk, ook een weinig en dan vooral in de familiekring gepropageerd, was verdwenen. En hoewel Lea anders een scherp opmerkster was, in het bizonder van haar naaste familie, ontgaf ze zich het beginnend verval in het gelaat van haar zuster dat de sterkere opmaak niet geheel kon verheimelijken.

- Zoals je me ziet ben ik gekomen, zonder mantel, was Sara's eerste woord.
- In de wagen? vroeg Lea.
- Neen, thuisgelaten. Ik wou nu eens trammen, en treinen, en lopen.

Ze ging onderwijl door naar de achterkamer. Bij het raam bleef ze staan, en keek naar de overkant. Lea was haar gevolgd.

- Woont daar altijd nog die mevrouw, hoe heet ze ook weer?
- Mevrouw Van Harwegen? Ja.
- En heeft ze nog altijd geen kennis met jullie gemaakt?

- Neen, en *ik* doe geen moeite.

- Zeker al heel weinig opvoeding gehad. Met dat woningtekort krijg je ook van alles in je huis. Ik ben tenminste de hemel te rijk dat ik tot dusver vrij ben gebleven van zo'n overlast. Even afkloppen.

Lea ging er niet op door.

- Zeg Sara, heb je zin om straks met me mee te gaan? Ik wou het je niet door de telefoon zeggen, om je niet misschien af te schrikken, maar ik ga naar Aleida.

Sara trok haar wenkbrauwen op.

- Aleida? Hoe kom je daarbij?

- O, dat doe ik wel meer de laatste tijd.

- Maar Aleida is een absoluut onmogelijk schepsel.

- Dat weet ik wel, maar daar heeft Amos veel schuld aan, en daarom juist doe ik het.

- Weet hij dan dat je zijn vrouw bezoekt?

- Ik heb het hem gezegd.

- En wat zei hij?

- Hij vindt het van zijn standpunt de grootste onzin. Maar ik had ook niets anders kunnen verwachten.

- Dus dan keurt hij het af.

- Hij heeft niets af te keuren. Dat moest er nog bijkomen. Ik laat me niet door hem gezeggen.

- Hm, zei Sara die veel genegenheid voor haar broer had en ook eerbied voor zijn opvattingen, zelfs als zij ze niet deelde.

- Neen, zei Lea, hoe hij er over denkt kan me niet schelen. Ik heb er alleen maar spijt van dat ik Aleida zolang verwaarloosd heb, om zijn gevoeligheden te sparen.

- En sinds wanneer doe je aan die nieuwe weldadigheid?

- Sara, je moet niet scherp worden. Je hebt geen flauw besef hoe ongelukkig Aleida is, en hoe blij ze is - werkelijk, ik zeg het niet uit pedanterie -, maar hoe blij ze is met een bezoekje. Doe me dat plezier nu eens, en ga straks mee. Dat zal dan voor Aleida meteen een verrassing zijn, dat weet ik zeker.

Sara weifelde al. Ze had behoefte aan verstrooiing, maar ze vreesde haar broer te ontstemmen.

- En als Amos het hoort? Dan zal hij denken dat we tegen hem samenspannen.

- Laat hem. Maar dat doet hij niet, daarvoor ken ik hem genoeg. Zijn houding in die kwestie vind ik afschuwelijk, ronduit afschuwelijk, maar waar het de mening van een ander betreft is hij niet kleingeestig. Hij kan het er niet mee eens zijn, maar hij dringt zijn eigen mening nooit aan een ander op. Dat weet je toch zelf ook.

- Maar wat heb ik bij Aleida te maken? Ik heb nooit het minste

contact met haar gehad, na die scheiding. Ik zou niet weten wat ik moest zeggen.

- Je hoeft niets te zeggen. Dat is in haar geval ook het beste. Ze is na haar heengaan bij Amos vreemd geworden, vreemder dan ze al was, heel erg vreemd, meer dan je denkt. Je zult haar nauwelijks herkennen, als je haar niet meer gezien hebt.

- Ik ben haar tenminste bij mijn weten nooit tegengekomen.

- Dat zal wel, want ze komt haar buurt niet uit, en haar huis zo weinig mogelijk.

- Maar ik ben bang, Lea, dat het erg vervelend zal wezen. Enfin, als je er op staat... En ik kan het bij één keer laten. Maar toch vind ik het tegenover Amos geen prettige gedachte.

- Als ze wat wil spelen, dan denk ik niet dat je je vervelen zult, zei Lea, Sara's laatste woorden daarlatend. Maar eerst krijg je hier thee. Bij Aleida krijg je niets.

- Niet erg gastvrij, zeg. Maar enfin, ze heeft het ook niet breed. Waar woont ze?

Lea noemde de straat, in een zeer lelijk nieuw gedeelte, bij de Beeklaan. Sara was er nooit geweest, en het onbekende in lelijk-Den Haag trok haar wel, al bepaalde ze zich in haar wandelingen tot Scheveningen.

Te half vier gingen zij, eerst nog naar een bloemenwinkel in de binnenstad. Sara kocht er, op Lea's voetspoor, wat losse bloemen. Dit leek de oudste al vast geen kwaad teken.

Ze namen de tram bij het beginpunt; de zitplaatsen bleken reeds bezet. Ook deze rit was voor Sara een niet onaardige beleving, al stond ze onzeker op het balkon van de gele rammelkast die met grote snelheid voortdreunde, en roekeloos de bochten nam. Maar in Rijswijk werd het zo vol dat de twee vrouwen om hun bloemen niet te beschadigen doorliepen naar het middenpad, tussen de banken, desondanks opgedrongen door nakomers, maar althans met zijwaarts wat ruimte.

Het publiek dat zich tot dusver kalm had gehouden, een paar rustieke Westlanders uitgezonderd, werd thans rumoerig. Er was een duidelijk verschil merkbaar tussen de Delftenaren ter ene, en ter andere de Hagenaars, waaronder de Rijswijkers die vrijwel allen geïmporteerde Hagenaars waren. Wegens de hitte van de dag leek men iets later dan doorgaans naar Scheveningen te trekken. Er waren veel kleine kinderen bijgekomen met onplezierig strandspeeltuig. Het viel Sara, die de tramrit aanvankelijk wel grappig had gevonden, nu eerst recht op tot welk een ongemanierdheid de grote massa van het Haagse volk na de bezetting was vervallen. Het bleef misschien beperkt tot de zomerperiode, het preludeerde mogelijk op de luidruchtigheid waartoe het zomerstrand uitnodigt, maar het was met dat al ontstellend. Opgeschoten jongens of kinderen vochten om een toevallig vrij gekomen bank. De conducteur, voortworstelend door een taai, gistend,

dampend beslag van reizigers, telkens vastklevend en zich lostrekkend, had geen enkel gezag, en bleef bewonderenswaardig goed geluimd. Moeders lieten hun kroost doen naar believen. Er werd met de schoppen geslagen op de emmertjes, getoeterd, gezongen, geschreeuwd, gegild. Een oud mannetje wilde opstaan voor Lea die wit zag, doch dat weigerde ze met een glimlach en haar hand op zijn schouder drukte hem zacht terug. Het was snikheet in het trambinnenste, van een uiterste benauwdheid, en vol van die reuk der massa welke ondanks de volstrekte onmogelijkheid hem te vergelijken, zelfs te definiëren, behoort tot de onbedrieglijkste geuren der aarde. Men zou een brochure kunnen schrijven alleen reeds over het wonder van zijn onbedrieglijkheid bij zo enorm vermogen tot variatie.

Lea die al slecht tegen enkele, zuivere warmte bestand was voelde zich een bezwijming nabij. En toch stak er in de onvoorziene beproeving iets goeds, voor haarzelf èn voor Sara. Daar stonden deze twee vrouwen, tussen een trambevolking die uit haar leven geen andere munt wist te slaan dan een plaag van zomerlawaai, en zij waren te midden van deze bontheid opvallend, Sara door lengte, beiden door tengerheid en perfecte eenvoud van houding en toilet. Lea droeg graag donkere kleuren, waartegen haar mooi blond haar, overvloediger dan dat van Sara, het best uitkwam. Zij had een dunne mantel aan, en was in het zwart met wat wit.

Daar stonden zij en wisten er niet van dat zij bijna tragische figuren waren, bijna rudiment, met iets van de bizarrerie van het verdoolde, met een sociale uitheemsheid, een weinig kwijnend reeds nu het klimaat zo bitter schril begon te pijpen en de bodem bedolven werd onder de plaag der puinen. En toch bracht dit staan in vereenzaming beiden iets goeds. Want Lea vreesde even dat haar zuster, totaal ongeoefend in de aanraking met lagere standen, deze penitentie slecht zou verdragen, maar zij vreesde niet meer toen Sara met een blik van guitige wanhoop even naar haar omkeek. Ook de zuster bezat de reddende humor.

Nog vóór het eindpunt stapten zij op een andere lijn over. Deze wagen had niets uitstaande met Scheveningen, was niet vol, en zij konden naast elkaar zitten, maar moesten op adem komen, en waren te vermoeid voor een gesprek. Toen hadden zij de buurt bereikt waar Aleida woonde, en met de frisse, nog ongeschonden bloemen liepen zij het laatste stuk. Den Haag begon te behoren tot die Europese steden waar een mooie kern, omsloten door een vale gordel, als laatste uitbreiding daar weer overheen een behoorlijke tuinstadaanleg heeft gekregen, niet geheel ongelijk aan een mens, goed gebouwd, onvoldoende gewassen, maar in de puntjes gekleed. De twee vrouwen kwamen voor ditmaal evenwel niet verder dan een naargeestige straat in de oude uitleg, met als door het mes horizontaal afgesneden gevels, waarboven men geen huisdak zag, doch slechts de daken van duiventillen, een glimp van het lat- en rasterwerk van kippenhokken, en ontelbare radiomasten als de bizarre caricatuur van een op het droge

geworpen vissersvloot. Voor dag en dauw moesten de hanen er kraaien, daar hoog in de lucht; nu scheen de zon er pal in en was de straat uitgestorven. Sara gaf zichzelf toe dat het lelijke hier werd uitgestald in een vorm die zelfs voor haar ongewoon gerichte belangstelling niets verleidelijks bezat.

- Zeg, weet je wie er vanochtend ineens voor me stond? vroeg ze, en had in haar ondoordachtheid zich bijna versproken.

Want ze bezat bij haar klein gezichtsveld en grote ikzucht toch een lief karakter en trok zich de ellende aan die haar zuster met Frederik beleven moest. Hier riep ze haar gevatheid te hulp, en op de wedervraag van Lea: 'Nu, wie dan?' antwoordde ze:

- Louise de Violette. Ik dacht dat ze nog goed en wel in Brussel zat.

- Zo. Ik ken die vriendin van je anders niet. Ik heb haar misschien eens van mijn leven gezien. Ik weet het niet precies meer.

In dit antwoord voelde Sara iets meer dan onverschilligheid. Het leek koel, en haar gevatheid had niets uitgewerkt. Toch ging ze onverdroten door.

- Ze had hier zaken te regelen, zei ze. Maar ik had haar nog niet verwacht. Een paar dagen geleden schreef ze me nog, maar niet dat ze overkwam. Enfin, zo doet ze wel meer.

Terwijl Sara trachtte zich er uit te redden met leeg gebabbel vreesde ze dat Lea haar had doorzien. Lea echter, die inderdaad vermoedde dat Sara over Frederik had willen spreken en die de discretie van haar zuster ten slotte waarderen moest, wilde nu op haar beurt helpen, en zei daarom, doorgaande op mevrouw De Violette:

- Amos heeft me wel eens over haar gesproken. Ik heb de indruk dat ze in zijn smaak valt.

Aldus het de pijnlijke werkelijkheid verbergend, gesloten voor elkaar en toch wederzijds min of meer geraden hebbend, waren zij thans aan het doel. Lea beklom een portiektrap, en belde tweemaal aan een der vier afgebladderde deuren, op een doodse rij geschaard in schemerlicht.

- We zullen even moeten wachten, fluisterde ze, want Aleida moet zich altijd eerst overwinnen voordat ze iemand binnenlaat. Ik heb haar een briefje geschreven, maar ze weet natuurlijk niet dat je meekomt, en gelukkig heeft ze geen spion, want anders liet ze ons misschien niet eens toe. Kom vlak achter me aan.

Dit leek Sara weinig in overeenstemming met de bewering van Lea van zoëven dat ze welkom zou zijn. Ze had al half en half spijt zich te hebben laten overhalen; misschien werd ze wel afgewezen als een bedelares; een mooie beloning voor haar vriendelijkheid. Het viel echter anders uit; de deur werd na enig wachten wijd geopend, zonder dat er vooraf door het raampje was gekeken, en eer ze het wist gaf Sara op de mat aan haar schoonzuster een hand. Even later zaten zij in een kleine achterkamer, waar geen zon scheen en toch de gordijnen tot op een kier waren neergelaten,

zodat Sara eerst van lieverlede het binnenhuis kon opnemen. Als voornaamste meubel ontdekte ze een piano.

Aleida droeg het hoofd wat scheef, echter niet door een gebrek. Het vertoonde die eigenaardige eeuwige luisterhouding waaraan men onmiddellijk de verstomping van de geest herkent. Dit kon ook Sara niet ontgaan.

Ze voelde zich overweldigd door medelijden, en nam zich ogenblikkelijk voor hier meer te komen. Het was ook te dwaas om Amos in alles naar de ogen te zien. Onderwijl zocht Lea twee bloemenvazen, vulde ze in een griezelig keukentje met water, schikte de boeketten en kwam er mee binnen. Tijdens haar afwezigheid zei Sara iets tegen Aleida, maar kreeg geen antwoord. Aleida was inderdaad onherkenbaar. Van de vroegere schoonheid - zeer opmerkelijk, maar ook dom, want daarin had Amos gelijk gehad - was geen spoor overgebleven. En terwijl ze toch eens een dame was geweest, tot de laatste tijd van het samenzijn met haar man, hadden de verlopen jaren van afzondering haar het voorkomen gegeven van een bedaagd moedertje uit de kleine burgerstand, en Sara vroeg zich licht ontzet af hoe dat mogelijk was. Waren het dan toch de omstandigheden in de eerste plaats die van een mens maken wat hij is, en niet zijn geboorte? Zou zijzelf in zulk een interieur, bij zulk een leven ook zo kunnen worden? Het was ten slotte dit, meer nog dan de verduistering van het verstand, waardoor Sara werd getroffen. Maar opeens keek Aleida die tegenover haar zat, bijna knie aan knie, haar aan, en zei met een zachte, doordringende stem:

- Weet je wat het is, Sara?... Ja, ik herken je nog wel, je bent weinig veranderd... maar weet je wat het is? Ik vind het zo verschrikkelijk gênant dat we hier zitten, ik bedoel dat een mens zitten moet. Ik heb daar dikwijls over gedacht, maar een mens kan toch niet altijd staan, nietwaar? Hij moet ook rusten, en dan kan hij niet altijd liggen, dan moet hij zitten. Dan zit je dus op wat je anders verbergt, dan geef je toch eigenlijk te kennen dat je dat hebt, nietwaar? Je kunt je eenvoudig niet voorstellen hoe dat me hindert. En het ergste is wel als je een stoel krijgt waar een ander pas op gezeten heeft. Dat is me eens gebeurd in de studiezaal van de openbare bibliotheek. Daar ben ik lid van. Het kost haast niets. Toen zat ik in zo'n warme stoel, en ik verzeker je, ik heb geen woord begrepen van wat ik las. Het was over César Franck, maar de letters dansten voor mijn ogen. En toch heb ik geen andere stoel durven nemen, dat hele uur niet.

Sara, aanvankelijk herademend omdat Aleida althans haar beschaafde spraak had behouden, voelde zich al gauw door de woorden ernstig verontrust. Ze bedacht niet dat hier per slot aandacht werd gevraagd voor een huwelijksgoed, afkomstig van haar broer en dat hij bij de scheiding van de inboedel stipt eerlijk met zijn vrouw had gedeeld: het graag verwijlen bij, het graag geven van een persoonlijke kijk op het menselijk lichaam, zijn onderdelen, zijn functies. Lea, die met deze eigenaardigheid van haar schoon-

zuster al eerder kennis gemaakt en ook de oorzaak daarvan begrepen had, en die, binnengekomen, het laatste gedeelte der tirade had gehoord, gaf het gesprek tactrijk een wending. Na een korte poos wist ze Aleida zelfs te bewegen wat voor te spelen.

- De laatste jaren speel ik alleen nog maar César Franck, zei Aleida. Zelfs Debussy houdt het, voor mij tenminste, niet helemaal naast hem uit, en over Beethoven en de andere Duitsers hoef ik niet te spreken. Die tellen niet meer. Alleen Franck telt.

Het was reeds een andere vrouw die sprak, en daarmee Sara verbaasde, in die mate zelfs veranderd dat Sara in een eerste opwelling dacht: daarnet heeft ze komedie gespeeld; ze wou zich alleen maar zielig voordoen. Doch reeds leek deze onderstelling haarzelf ongerijmd. Wat ter wereld kon Aleida bewegen om een geestelijke afwijking te veinzen, en vooral om dan zo plotseling haar ware aard te vertonen? Hier moesten twee individuen huizen in één lichaam. Maar daar begreep ze niets van. En nog had ze de volle ontplooiing der andere persoonlijkheid niet ervaren.

Lea had het stadium der verbazing al lang achter zich, maar werd nog altijd getroffen door de transfiguratie van haar schoonzuster voor de piano, en reeds eerder, zodra er maar even sprake was van muziek. Dit bleef ook voor Lea onverklaarbaar. De muziek zelf ging overigens boven haar begrip. Ze had in haar kinderjaren sonatines van Clementi moeten spelen, en nog slecht gespeeld ook, en verder zich uitsluitend aangetrokken gevoeld tot de gemakkelijke melodietjes der fin de siècle, de populaire danswijzen van Fransen en Oostenrijkers, de pot-pourris uit operettes, de stukjes als Loin du bal, Simple aveu, Méditation de Thaïs.

- Waarom spreek je zijn naam toch op zijn Frans uit? vroeg ze.

Aleida, die bezig was iets te zoeken uit een zorgvuldig geordende stapel met uitsluitend werken van Franck, keerde zich om; haar toon was nog zekerder geworden, haar woord weloverdacht, concies, maar werd ook een beetje boekachtig en wekte vaag het vermoeden dat ze een les opzegde. Toch bleef het merkwaardig, en een les kon het niet wezen.

- Dat zal ik je zeggen: omdat ik dat voor het juiste houd. België, Frankrijk en Duitsland eisen hem alle drie voor zich op. De pretentie van Duitsland is belachelijk. Dan hebben wijzelf nog meer recht, want toen Franck in Luik werd geboren behoorde Luik tot ons land. Staatkundig was Franck een Nederlander. Maar in werkelijkheid is hij een Belg, een Waal. Hij hoort aan België, en aan geen ander land.

Spijts Aleida's redegeving bleven haar beide schoonzusters echt Nederlandse vrouwen, in de zin van doodnuchter te staan tegenover de nationaliteit der grote figuren. Sara vond ruzie daarover vermorste tijd.

Maar Aleida keurde de onenigheid der musicologen af op de enkele grond van haar verering voor de meester.

- Het is nog erger, zei ze, onwaardig.

- Als wij nu ook nog meededen, merkte Lea op, dan waren er vier pretendenten.

- Wij zijn niet zo dwaas, zei Aleida.

Lea moest eensklaps denken aan de strijd om de geboorteplaats van Homerus. Uit haar gymnasiumjaren herinnerde ze zich dat zeven steden naar die onderscheiding hadden gedongen. Hun namen waren in een hexameter samengevoegd. Hoe luidde die ook weer? Als ze eenmaal het eerste woord wist, volgde de rest wel.

- Enfin, speel ons maar liever wat voor, besloot ze, na een vruchteloze poging om zich de versregel te binnen te brengen. Wat krijgen we?

Aleida had inmiddels haar muziek gekozen.

- Ik zou jullie graag de Grande pièce symphonique laten horen. Dat ben ik de laatste tijd weer gaan studeren. Als ik struikel over een passage met triolen in het eerste deel of over het slot, dan vraag ik bij voorbaat excuus. Die stukken zijn ontzettend zwaar. Je moet vooral letten op het slot. Dat staat in fa dièse majeur; daar schreef Franck zo graag in. Eigenlijk is het een werk voor orgel. Maar ik zal de zetting voor piano spelen, van de hand van een vrouw, Blanche Selva. Dat is op zichzelf ook al weer een meesterwerk, die transpositie. Ze heeft trouwens veel van hem overgezet voor piano.

Toen geschiedde er inderdaad een fenomeen; vooral in het oog van Sara, die de muziek in de grote lijnen wel volgen kon. Het fenomeen op zichzelf was intussen niet zo zeldzaam als de zusters meenden. Want indien het algemeen ontwikkelingspeil der debielen laag is of wordt, kan dat samengaan met reuzengroei op een speciaal, eng begrensd gebied. Zo was het gebeurd met Aleida die overigens van huis uit gevoelig voor muziek en al gauw een pianiste van enig talent geworden was. Dit talent nu had zich na de scheiding van haar man met een buitensporige aandrift verder ontwikkeld, maar tegelijk zijn leef- en groeikracht uitsluitend aan één bron onttrokken. Aleida Merkelstein hoefde Debussy niet aan te halen; ze kon hem niet spelen. Ze kon slechts Franck spelen. Ze kon ook slechts over Franck spreken. Met dat al was zij bij lange na niet het fenomeen in zijn hoogste vorm. De zogenaamde rekenidioten verrichtten nog wel andere praestaties. De zware triolenpassage kwam dan ook bij Aleida, zelfs na tweemalig herbegin, niet tot vlekkeloos recht.

Sara was spoedig gefascineerd door het spel. Ondanks haperingen, misslagen en overspelen kon Aleida aan het genie van Franck recht doen wedervaren. Sara kwam door haar spel tot de componist, voor hoe kort ook, maar toch. Haar grootste aandacht ging echter uit naar die twee handen, heel gewone vrouwehanden, weinig verzorgd, stellig niet mooi noch ook handen van een ras-artiste, en waarin toch zo formidabele krachten ontbonden werden. Ze vreesde daarom ook wel eens voor het instrument dat oud was, en waarvan soms een enkele snaar meezong. Ze wist niet

dat Aleida haar piano kende, zoals de moeder het gestel kent van het kind. Ze zag niet in dat deze aanslag bij alle forsheid veerkrachtig bleef en niet schaadde. Toen weer, zich de mooie salonvleugel herinnerend die Aleida vroeger had bezeten, had ze deernis met zulk een heden van haar schoonzuster. En ook behield ze een beetje vluchtig medelijden met het instrument. Ze moest denken aan de mishandelde piano's in boerse uitspanningen waar ze wel eens als kind geweest was, in stoffige volksfeestlokalen waar ze wel eens een blik in had geworpen. Ze voelde dan het schrijnende in het lot van deze dienaressen der vreugde, waar ieder maar voor neerplofte, gedwee gehoorzamend als afgeleefde knollen, in verstarde gelatenheid lachend met het oranje gebit. Hier was het gelukkig nog niet zó erg; de klank viel mee.

Lea begreep reeds bij de eerste maten dat ze deze muziek onmogelijk volgen kon, en na haar oog nog even te hebben doen weiden over de transfiguratie der zwakzinnige, nam ze de oude draad opnieuw ter hand en pijnigde zich af om de hexameter te vinden die toch nog ergens in haar hersens verscholen liggen moest.

Aleida mocht al geen concert-pianiste zijn en nimmer hebben kunnen worden, ze bezat toch de fijne voelhorens waarmee de kunstenaar de wisselstroom registreert tussen zichzelf en publiek. Na de breed gesponnen inleiding en het eerste gedeelte dezer orgelsonate pauzeerde ze even. Weliswaar vloeiden alle delen in elkaar over, maar Aleida voelde dat Lea was weggedwaald, en Sara, hoorster gebleven, een rustpoos nodig had. Het onderwerp Franck kon ze evenwel niet loslaten, want het was haar enige. Ze toonde nu een portret, vooraan in de levensschets door d'Indy.

- Hier heb je Franck uit zijn laatste tijd, op het ogenblik dat hij improviseert op het orgel van de Ste Clotilde in Parijs. Een schilderij door een vrouw, Mlle Rongier.

De drie stonden bijeen, gebogen over de reproductie.

- Ja, dat is een prachtige kop, zei Lea met echte waardering, want in tegenstelling tot de muziek pakte de beeltenis haar.

- En dan, zei Aleida, het gezag waarmee die rechterhand het register naar zich toe haalt. En die linker op de toetsen, precies de hand van een veldheer op de stafkaart.

Was Sara al onder de ban van Aleida's spel geweest, ze kwam thans niet meer onder die van haar woorden. Zij leken haar onnatuurlijk uit de mond van zulk een volksmoedertje, duf, versleten, zielig in haar gewone voorkomen. Was dit, deze metamorfose tot pianiste niet de eigenlijke abnormaliteit, erger dan de andere, bijna verstandsverbijstering? Of was *dit* nu de komedie? Of betekende het één komedie, en het ander? Ze was bijna geneigd een stap opzij te gaan. Aan Lea geschiedde het tegengestelde: zij, die bij de muziek koel bleef, was door Aleida's woorden getroffen.

- Waar is dat schilderij? vroeg Sara om zich een houding te geven.

- Ik weet het niet. Maar die twee vrouwen, Selva en Rongier, hebben Franck helemaal in zich opgenomen.

Ze legde het boek op zijn plaats. Het was voor Lea duidelijk dat Aleida de twee Françaises benijdde; mogelijk haatte zij ze zelfs met die animositeit, ook in het louter spirituele, van vrouwen die eenzelfde meester vereren.

Aleida zette zich opnieuw voor de piano, maar reeds na het eerste accoord hield ze op, en zei:

- Neem me toch alsjeblieft niet kwalijk dat ik jullie niets aanbied. Ik vind het altijd zo verschrikkelijk te bedenken dat dat hoofd waarin de menselijke geest is geconcentreerd... dat dat ook een mond heeft. Ik bedoel niet om te spreken en te ademen, dat vind ik helemaal niet erg, maar ik bedoel dat je moet eten en drinken. Begrijp je me? Eten en drinken met je mond. Dat prachtige hoofd misbruiken voor eten en drinken. En dan eten vooral. Kijk maar eens iemand in zijn volle mond. Kan je je iets afschuwelijkers voorstellen?

Het schuinsgehouden hoofd met de onnozele vraagblik was voor het moment weer geheel de debiele verschijning. Er dreigde ontsporing. Het werd pijnlijk. Sara zou het liefst zijn weggelopen. Lea greep kordaat in.

- Daarom eten we dan ook met een dichte mond, lieve Aleida, zei ze.

- Ja, maar ik kan er toch niet van loskomen, van zoiets onooglijks. Het is een vergissing geweest van Onze lieve Heer, absoluut. En daarom...

- Daarom zou ik er maar niet meer aan denken. Toe, speel nu verder.

Aleida gehoorzaamde als een kind, maar het langzame deel lukte niet. Ze deed het in zijn geheel over; toen ging het beter; en bij het laatste deel, met de fuga en de hymne, overtrof ze zichzelf. Echte minnaars zouden in geestdrift zijn geraakt voor deze weergave, naderend tot wat adaequaat heten mocht aan de betekenis van dit slot, dat behoorde in de rij van Francks meest éclatante scheppingen, maar dat in de oorspronkelijke zetting ook alleen tot zijn recht kon komen op het speciale Franse kerkorgel. Niettemin werd het spel opeens groots, en dat terwijl het hulpmiddel in zijn gebrekkigheid de vereiste macht aan klank slechts kon benaderen.

Voor Sara was het met dat al te veel geworden, en Lea broedde op haar hexameter.

Toen Aleida ophield voelde ze zich beslopen door de tragische verkilling van wie beseft het contact met zijn gehoor te hebben verloren.

Terwijl de zusters terugliepen werd in het herdenken hun hoofdindruk er toch een van bevreemding. Maar Lea, die veel meer had meegeleefd met het treurspel van Aleida's huwelijk dan Sara, was ook verbitterd. Neen, dacht ze, er is geen sprake van dat zij en Amos ooit weer bij elkaar kunnen komen. Toen ze wegging mocht ze zelfs de vleugel niet meenemen, want die was van hem, en hij had een veel te mooie gelegenheid om haar te plagen, nog eens extra bij het afscheid. Hij verkocht de vleugel liever dan hem aan haar af te staan. Hij had een hekel aan haar spel, omdat hij een

hekel had aan haarzelf. Hij heeft zich tegenover haar altijd onwaardig gedragen; hij is nog niets veranderd, en wij moeten het maar aanzien; we staan machteloos. Het enige is dat Amos er zelf ook geen vrede mee heeft.

Tegen Sara zei ze alleen:

- Zó heb ik Aleida nog nooit meegemaakt.

- En ik sta versteld. Ze is onherkenbaar geworden. Ze leeft blijkbaar helemaal in haar eigen wereld.

- Je hebt gelijk, Sara. Een geluk bij een ongeluk.

- En wat een spel! Ik ben achteraf blij dat ik met je ben meegekomen, heus. Een volgende keer moeten we weer samengaan.

Deze woorden, uit haar eigen mond, verbaasden Sara even. Maar ze verwerkte de ondervinding van die middag anders dan Lea. Over de voorgeschiedenis, over Amos, brak ze zich niet het hoofd; dat was niet haar aard. Er streden twee krachten in haar: de inpalmende van het spel, de afstotende van de speelster. Het leek ietwat op Owens. Maar hier won de aantrekkingskracht, want in haar schoonzuster bleef ze toch ook een medemens zien. In Villa Mara terug, opende ze haar voor Jaap bestemde brief, gaf in een post-scriptum een kort verslag van haar bezoek, en schreef voor het eerst de naam Aleida neer.

Doch ook Lea had nog niet geheel met haar schoonzuster afgedaan. Want thuis herinnerde ze zich opeens de Griekse versregel waarnaar ze aldoor had gezocht: Σμ□ρνα □□δος Κολο□□ν Σαλαμ□ς Χ□ος □ργος □□□ναι.[1]

Het speet haar dat het nu te laat was. Want ze had even willen uitblinken, op een haar bekend terrein, wegens haar geringe ontvankelijkheid voor muziek, wat toch niet had verhinderd dat ze - ook zij - daarginds een vleug had gevoeld van iets exceptioneels.

Lea, als vrouw veel minder dan haar broer geneigd tot zelfontleding, zag niet in dat deze gedachtengang een poging harerzijds was om zich te handhaven tegenover Aleida, misdeeld, ja, maar tegelijk overbedeeld. Evenmin vatte ze dat Aleida gepoogd had zich door haar spel te handhaven tegenover de twee Franse vrouwen.

Ze kon niet weten dat ook bij Sara, zwak en onderbewust, de wil werkte om zich staande te houden, door het besluit haar bezoek bij Aleida te herhalen; daardoor toch verloor haar tweede leven iets van zijn verschrikking.

1 Smyrna Rhodos Kolofoon Salamis Chios Argos Athene

Toenaderingen

Het was in het kantoorgebouw van Bearda's glasblazerij, sinds enkele jaren nieuw opgetrokken als onderdak voor directie en administratie, en waar ook de showroom en de tekenlokalen, het schildersatelier, en de school voor het leren van het ambacht waren gevestigd. Het stak door zijn lichtere toon sterk af bij de sombere bouwsels der eigenlijke fabriek, grote en kleine, losse en samengevoegde en waar verweg in een afzonderlijke loods de vreeswekkende Owens draaide, jaar in, jaar uit, voor een tijdeloos blakende oven van tientallen meters lengte. Het nieuwe gebouw was van binnen helderder nog dan het van buiten leek; de showroom, de vergaderzaal en de directiekamer hadden voor de bezoekers iets toverachtigs in hun dagverlichting, diffuus, als het ware glinsterend, een meesterlijk effect verkregen door een bepaalde samenstelling van de ruiten. Iedere leek zag het aan voor een product van de fabriek zelf en Bearda liet het zo. Want volkomen juist was het niet. Zijn fabriek maakte geen vlakglas, de vensters waren vervaardigd in België, maar de chemische formule was toch bij hem uitgedacht, ook geoctrooiëerd, en met licenties was hij heel zuinig en duur.

- Als niemand meer het woord verlangt, dan breng ik dank aan de aanwezigen voor hun opkomst en voor de aangename toon waarop de debatten zijn gevoerd, en sluit ik de vergadering.

De voorzitter gaf een zachte klap met de hamer, uit één blok kristal geslepen, op het groene laken; de aandeelhouders verrezen, drukten handen en verlieten de vergaderzaal. Bearda bleef achter met zijn drie commissarissen, de accountant en De Bleeck.

Aan deze vergadering was er een voorafgegaan van directie en commissarissen, waarvan Vroonhoven het slot had bijgewoond. De president-commissaris, een hoogleraar te Delft, was in de loop van het boekjaar overleden, de vacature moest worden vervuld, en men wenste opnieuw een representatieve figuur in het college van commissarissen, een die niet zozeer over relaties in de zakenwereld, toegang tot de overheid, en kennis van de techniek behoefde te beschikken - daar zorgden de beide andere commissarissen wel voor -, als wel een naam dragen moest welke op dit grote bedrijf een speciaal stempel kon drukken, niet ongelijk aan een koninklijke onderscheiding op een sterveling.

Bearda zocht daartoe eerst zijn zwager De Bleeck aan, bij wie het adelspraedicaat nog vergezeld ging van een handelsflair door zijn verleden als industriëel en zijn tegenwoordige staat als commissaris van talrijke, meest kleine maatschappijen, zodat men met hem twee vliegen in één klap zou slaan. De Bleeck ontving op Lieflijk Gedakt telefonisch dit voorstel van zijn zwager in persoon, en was ten hoogste verbaasd over deze uitnodiging door iemand die hem niet mocht lijden, vice versa. Bearda moest dus wel onder druk staan.

- Weten je commissarissen daarvan? vroeg hij.

- Natuurlijk. Hoe kan ik je zoiets vragen zonder dat ze het weten? Dat moet je toch zelf begrijpen, De Bleeck.

- Hm. En zeg eens, van wie gaat het voorstel uit?

- Van mij.

- Van jou?

- Ja. Ik zei je toch al dat we in ons college iemand willen hebben van jouw standing? Ben ik duidelijk geweest of niet?

Dan is de vent volslagen gek, dacht De Bleeck, reeds geprikkeld door de autoritaire toon. Hij antwoordde:

- Maar je begrijpt toch zeker dat ik daar nooit aan begin?

- Neen. En dat zal je me dus dienen uit te leggen.

- Dan zàl ik het je duidelijk maken, zei De Bleeck met zijn hatelijkste stembuiging.

Want hij was woedend. Wat verbeeldde dat arrogant stuk eten zich? Dat hij lust had om vijf of tienmaal per jaar in Delft tegen zijn snoet aan te kijken? Dan zou hij hem wat anders vertellen. En reeds was hij op het punt persoonlijk te worden in zijn kwaadaardigste vorm, want hij voelde zich buitengewoon op dreef komen, toen hij op het laatste ogenblik - hij had zijn mond reeds open - alles binnenhield. Lea was in gedachte voor hem verschenen, zijn oudste zuster, met wie hij niet veel aanraking had, maar van wie hij toch ook hield. Hij begreep dat wat hij nu op het punt stond te zeggen dermate beledigend was dat er gemakkelijk een brouille uit kon voortvloeien. Al aanvaardde Lea het onverenigbare in de karakters der beide zwagers met een zekere gelatenheid, een breuk zou ze toch heel erg vinden. En hoe moest zijzelf zich dan tussen deze beiden gedragen, terwijl de narigheden haar toch al niet bespaard waren gebleven? In een ommezien was zijn boosheid verdwenen.

- Hoor eens, Bearda, zei hij vriendelijk, ik waardeer het dat jullie aan me gedacht hebt, maar ik heb me voorgenomen: ik neem er geen enkel commissariaat meer bij, al zou het nog zo eervol zijn. Ik heb eenvoudig geen tijd.

- Nu, dan niet. Saluut.

Maar terwijl De Bleeck merkte dat zijn zwager wilde ophangen ging er iets door hem heen.

- Hoho, hei daar, wacht eens even. Ik ben nog niet uitgepraat. Ik weet misschien iemand anders voor jullie.

- We hebben nog wel meer candidaten. Jij bent niet de enige. Enfin, zeg maar op.

- Vroonhoven.

- De zoon?

- De vader van Meia? Je bent stapel. Dat is een rund. Neen, ik bedoel mijn waarde vriend, de oude baron.

- Dat lijkt nog niet zo gek. Maar zou hij willen?

- Hij wil overal waar een centje te pikken valt. Zit er bij jullie wat aan, aan dat baantje van commissaris?

- Niet zo heel veel, maar toch wel iets. Eén of twee mille.

- Per maand?

- Neen, per dag.

- Maar nu in ernst. Alle belastingen er af? Netto?

- Ja.

- Nu, dan krijg ik hem zeker. Hij zou het wel doen voor vijfhonderd piek per jaar ook.

- Goed, dan zal ik het aan commissarissen voorstellen.

- Ziezo, zei De Bleeck tegen zijn secretaris Van der Mark die het gesprek had gevolgd. Dat heb ik aardig afgewimpeld, en vermoedelijk heb ik meteen mijn vriendje Vroonhoven een attentie bewezen.

- Als meneer Vroonhoven wordt uitgenodigd, dan hoeven we niet te vragen of hij het aanneemt. Dat is zo vast als een huis.

- Ja, daar kan je donder op zeggen, man. Ik ken hem door en door, gierig als Harpagon en aan de andere kant royaal dat je hem onder curatele stellen zou. Maar in de eerste plaats uit op de centjes. Als hij maar heel in de verte geld ziet liggen, dan springt hij er boven op als een vlo op een achterwerk.

- Toch wel jammer dat u niet zelf wou. Het is een pracht van een bedrijf, en u kon beter een stuk of wat van die kleine commissariaten wegdoen. Allemaal last en geen of nauwelijks voordeel.

- Maar dat is juist mijn lust en mijn leven. En - voegde De Bleeck erbij, vertrouwelijker nopens zijn familie tegen zijn secretaris dan tegen zijn beste vrienden - mijn zwager en ik hebben te veel hekel aan elkaar. Dat zou nooit goed gaan, hij directeur en ik commissaris. Wanneer ik als aandeelhouder hem eenmaal per jaar dwars zit, op de gewone vergadering, dan is dat precies genoeg.

Van der Mark deed of hij luisterde. Zijn denken vertoefde even bij Frieda die zo aanstonds wel de thee zou dienen, en wier stem hij meende zo juist in de gang te hebben vernomen. Hij liep allang rond met de gedachte haar te vragen. Hij kon best trouwen, en er was zeker meer dan één eerste klas accountantskantoor dat hem graag als medewerker hebben wilde. Maar zijn eigenlijke eerzucht ging uit naar de zelfstandige positie van belastingconsulent. Zijn avonden waren al grotendeels bezet met belastingadviezen, en dat nam toe, daar zat muziek in. Ja, hij kon best trouwen; dan bond hem meteen niets meer aan dit huis; dan ging hij weg. Weliswaar was het meisje nauwelijks meer dan dienstbode, maar ze viel bizonder in zijn smaak, gezond, vrolijk, ijverig, aardig van uiterlijk. Hij vreesde slechts dat ze een beetje met hem speelde, dat ze eigenlijk een oogje had op die lummel van een neef, die Frederik, die hier maar rondhing, en die haar

toch nooit zou nemen. De luiaard mocht dan al getikt zijn; zó gek was hij niet.

- Nu heren, zei Vroonhoven na afloop van de vergadering die hem als voorzitter van het college van commissarissen had gekozen, en een nieuwe sigaar uit de kist nemend, - ik begrijp heel goed dat jullie denken me hier voor de show te hebben, maar dat zal je niet glad zitten. Ik moet het naadje van de kous weten. Bereid je er maar vast op voor, Blokland, voegde hij de statige accountant toe die hij van elders kende, bij iedere vergadering van commissarissen en directie ben je present, jij of een van je staf.

- Dat is hier al de gewoonte, meneer Vroonhoven.

- Dat hoor ik met plezier. Want ik heb nu een aandeel gekocht, en dat mag hier niet worden opgesoupeerd. Daar wil ik dividend op krijgen, begrijp je? En jij, Bearda, binnenkort wil ik je bedrijf zien, alles, tot de was-inrichtingen toe.

- Dat kan, meneer Vroonhoven. Als u even tevoren belt, dan krijgt u een van onze ingenieurs mee. En alle waterkranen zullen openstaan.

- Prachtig. Maar bellen van Den Haag naar Delft doe ik niet. Neem een voorbeeld aan mij, heren. Ik ben zuinig; ik telefoneer nooit interlocaal; ik stuur een briefkaart. Maar één ding, Bearda. Ik wil ook die dekselse flessenmachine van je bekijken, en dan mag mijn kleindochter Meia zeker wel met me mee. Een kind om in een vaasje te zetten. Maar koppig! En duur! Ze vraagt me de oren van mijn hoofd en ik geef ze nog ook. Die haar krijgt zal wat met haar beleven! Enfin, jouw schoonzuster, Bearda, ik bedoel Sara Brandenburg, schijnt Meia's hoofd op hol te hebben gebracht met dat flessenmirakel. En nu is er toevallig een mooie gelegenheid om haar haar zin te geven. Maar als je me vraagt of ik het graag doe, dan zeg ik neen.

- Mijn schoonzuster is anders van dat ding geschrokken, antwoordde Bearda met een glimlach. Ze wil het nooit terugzien.

Vroonhoven lachte hartelijk.

- Dat is dan een streek zoals gepast is onder boezemvriendinnen. Maar goed dat je het zegt. Ik kan dan alvast mijn kleinkind prepareren.

- Het is één uur, zei Bearda. Gaan de heren mee, even lunchen in Den Haag? Jij natuurlijk ook, De Bleeck.

- Best, antwoordde Vroonhoven, maar maak het niet te duur. Want al zijn je jaarcijfers mooi geweest, aan hoge algemene kosten heb ik een gloeiende hekel. Die bederven mijn dividend.

De Bleeck ging in zijn eigen kleine bruine wagen, Vroonhoven naast zich. Zij spraken weinig en onder de rit vroeg De Bleeck zich af waaraan hij de uitnodiging van zijn zwager tot de lunch te danken had. Oppervlakkig gezien lag het voor de hand; hij kon moeilijk worden overgeslagen. Hij voelde hier echter nog iets anders in dan een noodzakelijk blijk van fatsoen. Hij trok de lijn door naar het voorstel van Bearda om hem commissaris te maken, waarvan hij nog altijd niets begreep. Bearda en hij konden elkaar,

louter onberedeneerd, niet luchten of zien. Aan de andere kant moest hij erkennen dat er veel in zijn zwager te waarderen viel, een industriëel in de grote stijl, die ongetwijfeld van zijn bedrijf nog meer maken zou. Hij kwam ook geregeld, als houder van één aandeel, op de jaarvergadering. Zijn belang bij de fabriek was klein, maar hij was altijd nieuwsgierig zijn zwager dan te zien, niet de voorzitter van de samenkomst, en toch op een onbepaalbare manier het geheel beheersend. Hij was er ook nieuwsgierig naar of Bearda onder de leiding van Vroonhoven zijn centrale positie zou weten te handhaven. Hij geloofde het wel, en, eerlijk gezegd, hoopte hij het ook. Voor het directieverslag, kort, maar to the point, had hij altijd respect gehad, ook voor de manier waarop Bearda het voorlas. Nu weer. Eigenlijk had hij respect voor het geheel van diens directoraat. Daar kwam nog iets bij. Aan Bearda had hij de grootste hekel; best. Maar hij kon niet loochenen dat hij zich enigszins bezorgd voelde over diens gezondheidstoestand, voor een scherp opmerker als hij was maar al te duidelijk ongunstig. En wederom had hij respect voor de wijze waarop Bearda dat tegenging. Toch begreep hij hem niet. Stak de ander, weliswaar zakelijk en op een stroeve manier, hem de hand toe? Evenmin begreep hij van zichzelf de tip aangaande Vroonhoven die hij Bearda gegeven had, en die wel drievoudig gelukkig bleek, omdat Vroonhoven èn van adel, èn gedecoreerd was, èn niet tevreden met de rol van stropop. Aan iemand als Vroonhoven kon de fabriek meer hebben dan de reclame van een naam, waarin niet zo zelden de grootste, soms de enige waarde ligt van een commissariaat. Neen, dat beloofde hier veel. Daarnaast begreep hij ook slecht zijn aannemen van de invitatie tot de lunch. Hij had gemakkelijk bezigheden kunnen voorwenden. Stond achter dit alles mogelijk Lea, minder als zuster en vrouw die dit wilde, dan als zuster en vrouw wier wens men voorkwam, goeddeels onderbewust, alleen omdat zij nu eenmaal Lea was, voor wie men eindelijk, na jaren van ongenoegen, begon te zwichten?

Middelerwijl was Bearda, voorop rijdend in zijn vorstelijke wagen, en zittend op de achterbank, nu hij het chaufferen niet meer aandurfde, ten prooi aan sombere gedachten waarin Lea eveneens betrokken was, ten dele althans. Hem was het almede weinig duidelijk waarom hij in de laatste tijd tot aanraking gekomen was met zijn zwager. Hij voelde nog steeds even sterk de onverenigbaarheid van hun aanleg, die van twee personen gewend aan het geven van leiderschap. Hij had zijn commissarissen altijd om zijn vinger gewonden. Met Vroonhoven zou dat waarschijnlijk moeilijker blijken; nu, dat hinderde niet. Liever dan een slappeling had hij een commissaris met ruggegraat, want dat versterkte de daadkracht, zo nodig de tegenstand, bij hemzelf. Daarom ook zou hij nooit bezwaar hebben gemaakt tegen een energieke figuur als zijn zwager op de plaats van de overleden hoogleraar - een geleerde, geen eerste klas leider ener bijeenkomst -, als het maar niet juist zijn zwager geweest was. Dat hij hem had meege-

vraagd op de lunch van aanstonds was, naar Bearda's eigen oordeel, zonder enige consequentie, waarbij hij intussen vergat dat De Bleeck de uitnodiging had kunnen afslaan. Hij wist evenwel geen antwoord als hij zich afvroeg waarom hij aan de commissarissen De Bleeck als nieuwe derde had voorgesteld, zo maar, spontaan-weg, en toch alsof hij woorden sprak die hij niet had willen spreken. Nochtans zag hij zeer goed in dat dit laatste slechts betrekkelijk juist was. Want een dieper ik had hem wel degelijk die woorden ingegeven. Kon het zijn dat Lea toegang had tot dat dieper ik, langs een weg die hij niet zag? In elk geval was het toch een hele geruststelling dat De Bleeck geweigerd had, en kon hij er voldoening over voelen dat hij in de geest van Lea had gehandeld, dat de schuld van het mislukken uitsluitend neerkwam op De Bleeck, en dat hij hem bovendien als commissaris was ontlopen. Van zijn poging tot toenadering zou hij evenwel tegen Lea niet reppen.

Hij moest de laatste tijd telkens aan haar denken. Na de eerste jaren van verliefdheid en ook werkelijke liefde was zijn gevoel voor haar geleidelijk opgesleten tot dat voor een gewaardeerde huisvrouw en moeder, en was er van haarzelf daardoor niet veel meer overgebleven dan een dierbaar voorwerp waar men naar kijkt met een genegen blik als het oog er toevallig op valt, en daarmee uit. Hij had het ook zo druk. Dat hij zijn huis hoger dan Lea stelde, dat haar waarde voor hem bovenal lag in het feit dat ze zijn geliefd huis precies zo onderhield en elke dag opnieuw aan hem opleverde als hij het het liefst had, - dat ontging hem. Niet echter dat zijn fabriek bovenaan stond, hoger dan huis, echtgenote en kinderen. Toch hield hij ook wel van zijn kinderen, en bepaaldelijk van zijn zoon die hem niettemin zo ontgoochelde. Met zijn oudste dochter Francisca had hij na de kinderjaren weinig contact meer, een levendig, maar ook geëxalteerd meisje dat de na-oorlogse jeugd van een andere zijde dan Frederik vertoonde, in een soort vitaliteit die hij al even bedenkelijk vond, en waarbij naar hij vreesde vrijheden in de omgang der geslachten werden genomen waarvoor vroeger een meisje van stand zich zou hebben gehoed. En van Flora, half en half een nakomertje, wist hij niet veel meer dan dat ze nog alle kanten uit kon, ten goede of ten kwade, en dat ze zo bovenmatig naar de moeder trok dat hem dit eensdeels ontstemde, anderdeels voor haar toekomst minder zorgen gaf dan de beide ouderen.

Van het telkens opduiken van Lea in zijn gedachten kon hij de aanvang nauwkeurig bepalen tot op dag en uur. Het was op hetzelfde moment dat hij in zijn medebewoonster onbedrieglijk en onmiddellijk Gerda Sluters had herkend, die middag toen hij thuiskwam en zij in de zaal zat, zo geplaatst dat hij haar slechts van terzijde zag, en toch achter de wijd open deur onmiskenbaar haar aanwezigheid in dit huis aan hem onthullend. Dwars door de schok die hij toen ontving dacht hij: hoe moet dat nu in Godsnaam tussen Lea en mij?

Dit vraagstuk had althans een gedeeltelijke oplossing gevonden door de verhouding tussen Gerda en hem. In zover behoefde er niets tussen Lea en hem te veranderen als er tussen Gerda en hem niets gebeurde. En inderdaad gebeurde er volstrekt niets. Het was gebleven bij die ene, opzettelijk gedane onthulling. Daarna even opzettelijk een volstrekte verhulling. Want dat zij nadien elkaar nooit meer, nergens, niet op de gang, niet op straat ontmoetten was opzet. De kansrekening tussen medebewoners van eenzelfde huis en verdieping had toeval allang uitgesloten. Hij voor zich wenste niets liever dan haar nooit weer te zien, maar zijn hele afweer bepaalde zich tot snel voorbijgaan aan haar vertrekken wanneer het niet kon opvallen. Ontdekking van zijn voorzorg sleepte immers een lawine van ellende mee. Maar zijn gedrag kon het toeval niet keren, en daarom moest het met haar anders staan. Een geheimzinnig vermogen waarschuwde haar zodra het gevaar van samentreffen acuut werd, en alleen daardoor bleef zij verborgen. De vaststelling hiervan gaf hem geen soelaas, integendeel. Het lag immers zó dat zij als een eeuwigdurende onzichtbare controleuse achter zijn gangen aanging, dat hij werd geschaduwd door haar enkele onzichtbare blik. Zodra hij dit inzag - en dat gebeurde al spoedig - beving hem een gevoel van groot onbehagen. Het onbehagen was inmiddels allang uitgegroeid tot een schier onduldbare angst. Mijn kwade geweten, dacht hij. Maar ook dat hielp niet, want hij zag geen weg het met zijn geweten in het reine te brengen. Haar aanwezigheid hier in huis was een gevaar, zij zelf was gevaar, zij was tot de tanden gewapend met gevaar, en haar verschrikkelijkste wapen was haar vermogen zich op elk moment dat haar goed dacht zichtbaar te maken. Mijn kwade geweten!

Zijn denken aan Lea was dan ook niet dat van een boeteling die een verleden poogt ongedaan te maken; het stond steeds met Gerda in verband. Zodra hij aan Gerda dacht, maar ook slechts dan, dacht hij aan Lea. Zij was, hoe minderwaardig hij het van zichzelf vond, Gerda's slippendraagster. En Gerda maalde hem gedurig door het hoofd, op de meest ongelegen tijdstippen, midden in zijn werk, nu ook weer op de aandeelhoudersvergadering. Eenmaal had hij van haar gedroomd, Goddank slechts ééns. Toch was er nog iets verontrustends. Lea had hem verteld van haar mislukte poging tot contact met de inwoonster. Hij moest zich niet indenken wat de gevolgen zouden zijn geweest van gelukken. Zijn herademing bleek met dat al op de duur geen bevrijding. Want hij kon niet nalaten het vreemd te vinden dat Lea nooit meer over Gerda sprak. Ze had er nog bijgevoegd: ‘ik geloof dat ze iets heeft’. Deze woorden openden voor hem zulke werelden van ontzetting dat hij ze slechts onder de oproep van zijn grootste wilskracht uit zijn denken wist te bannen; daaraan toegeven betekende verloren gaan in verbijstering. En verloren gaan wilde hij niet. Hij vroeg zich echter wel af wat de reden zijn kon van Lea's zwijgzaamheid. Dat hijzelf niet naar ‘mevrouw Van Harwegen’ informeerde was normaal; hij hoopte

tenminste dat het aldus kon gelden; het heette dat hij haar niet kende. Maar zij, Lea! Waarom sprak ze niet? Zou ze iets weten? Ze kon niets weten. Gerda had geen woord gezegd. Of was het anders? Had Gerda wel gesproken? Dan loog Lea. Maar Lea kon niet liegen. En hoe zou Gerda hebben kunnen spreken? Over zoiets sprak men niet. Maar waarom was ze dan hier? Moest hij een oude schuld nog zo laat met pijnigende onzekerheden boeten?

Er bestond in elk geval dit ontwijfelbare lichtpunt dat Lea te zijnen opzichte niet was veranderd. Hij wist zeker dat ze nog van hem hield. Hun huwelijk was gelukkig begonnen, en stellig niet ongelukkig verlopen, al kon het niet meer gelukkig heten. En dat laatste lag aan hem. Lea vertoonde een eigenschap die hij hoogst merkwaardig vond. Het was hem na een paar keer opgevallen dat, als hij haar in gedachten niet meer, althans niet volledig trouw was, zij bleek ging zien. Zodra zijn gedachten sterker dan met vluchtige mannelijke belangstelling bij een andere vrouw verwijlden ging zij bleek zien. Ze maakte nooit een opmerking, behalve eens, en toen had ze tot zijn verrassing gezegd dat ze het heel goed begreep als een man na de eerste huwelijksjaren wel eens met welgevallen naar een andere vrouw keek. Ze scheen hem toen al te doorzien, maar anderzijds zo ruim van denken te zijn dat ze het bij voorbaat vergaf. En toch werd ze bleek als een andere vrouw hem bekoorde. Het moest dus buiten haar macht over zichzelf om gaan.

Toen viel hem iets in dat bijna te ontzettend was om aan te denken. Had hij in die dagen van geestelijke ontrouw niet ook nog iets anders gedacht? Had hij niet iets gehoopt? Had hij niet gehoopt dat Lea spoedig mocht sterven, en hij met die andere vrouw zou hertrouwen? Ja, inderdaad, soms had hij het gehoopt. En het moest dit zijn geweest dat zij gevoeld had en dat te ver ging om royaal te kunnen worden vergeven. Dit had haar bleekheid veroorzaakt. Maar had hij het wezenlijk gehoopt? Hij kon het niet aannemen. Hij was toch niet ontaard? Het mocht misschien even door hem zijn heengegaan; dan was het een dwanggedachte geweest. En daarvoor was hij niet aansprakelijk, omdat dwanggedachten geen meningen zijn, geen verlangens, - juist het tegendeel. Hoe dan ook, hij moest er niet aan terugdenken. Het was te ontzettend, en lang, heel lang geleden. Zulk een gevaar liep hij nu niet meer.

Het verschijnsel van haar bleek zien had tenminste nog altijd deze goede kant gehad dat het hem waarschuwde, van ontrouw weerhield, en meewerkte om hem zijn normale zelf te hergeven. Hierbij deed zich intussen ook de gedachte aan zijn vaderschap gelden als een krachtige rem, sterker nog dan die aan zijn vrouw.

Neen, Lea was niet veranderd; ook weet hij haar bleekheid van de laatste tijd niet aan de inwoning van Gerda, zelfs al vermoedde ze iets, wat hij zich overigens niet kon indenken. Want het lag met Gerda juist

andersom: ze trok hem niet, ze joeg hem voort, ze maakte hem in gedachten niet ontrouw, maar trouw. Wat Lea haar bleke tint gaf was het verdriet over Frederik. Daarin kwamen zij samen, nu eens waarlijk samen, en toch spraken zij er weinig over, want Lea moest zich kunnen blijven beheersen, en haar kracht kende grenzen.

Alles bijeen was hij niet zulk een slecht echtgenoot, nu al sinds jaren zonder gedachten-afdwalingen, bezorgd voor zijn vrouw, slechts te zeer de zakenman. Dat zij afzonderlijk sliepen was op haar eigen voorstel en in hun beider belang. Hij kon met een oppervlakkige slaap volstaan, zij had een diepe nodig, maar hij had weer nodig zijn ongedurigheid in de nachtelijke waakuren te verzetten met eens op te staan, een sigaret te roken, wat te lezen. Dat ging niet op één kamer. De schaarse samenleving die hij op hun jaren een gewoon verschijnsel oordeelde had hij intussen moeten beëindigen wegens pijnen in de streek van de lies.

Hij was ziek, wist het, wilde het niet zijn, ontkende het, was *niet* ziek. Op het onverwachtst vatte hij kou op de maag, en eenmaal moest hij er een dag voor thuisblijven. Bij zijn middenrif scheen een stuk steen te zitten, of een scherf glas, maar als hij drukte deed het geen pijn en voelde hij geen zwelling. De nagels van zijn grote tenen werden dik. Hij kon ze niet meer knippen en ging naar een pédicure. Een oud wratje op zijn rug was gezwollen tot een knikker; deze uitwas zat nu gehecht aan een korte steel, en bleek niet weg te krijgen met bijtende stoffen of een draad als afbindmiddel. Hij leed ook telkens aan rheumatische pijn in rechterschouder en rechterbovenarm. Hij at toch niet zonder smaak; hij had nooit koorts. Ook vond hij niet dat hij er slecht uitzag. Middelmatig groot, stevig gebouwd, kon hij bogen op een kloek lichaam dat zich nimmer aan welke uitspatting ook had overgegeven. Hij bezat geen mooie kop als De Bleeck vóór de verminking, doch evenmin een lelijke kop. Zijn trekken waren tegelijk buitengewoon regelmatig en weinig sprekend. Met het kleine, hardblauwe, hard kijkende oog, het ondergelaat, meer gespierd dan vlezig, de goed gemodelleerde schedel, het van grijs doorschoten, nog blonde, slechts dunnende hoofdhaar vond hij zichzelf het type van de Hollandse industriëel van importantie. De energie, bij zovelen gebundeld in hoofd of handen, kortom in extremiteiten, was bij hem als in strengen geschoten door bouw en houding van het lichaam in zijn geheel. Hij wist ook dat hij gezien was en, waar nodig, gevreesd.

Het leek hem waanzinnig dat dit lijf, waaraan nooit iets had gemankeerd, ziek kon zijn. Hij zag niet in hoe al te simpel hier zijn logica te werk ging. Hij was niet ziek. Hij kon alles overwinnen als hij het maar ontkende. Er bestond een godsdienstige richting die van dit beginsel uitging. Welnu, hij was niet meer godsdienstig, maar op dat punt volgde hij die leer, hoe ze verder ook heten mocht of wat ook inhouden. Rust nemen, een dokter roepen betekende toegeven en instorten. Hij moest integendeel werken als

een paard, maar hij had ook de kracht van een paard. Als ledigheid des duivels oorkussen was, was arbeid dat van Onze lieve Heer.

In weerwil van deze gedachtengangen waarin een ingewijde iets briljants, heroïsch, ridicuuls en deerniswekkends zou hebben gevonden, kon Bearda niet geheel ontkomen aan versomberingen, afgescheiden van die welke zijn particuliere leven betroffen. Hij kende perioden van verpletterende moeheid. Dan had hij willen neerliggen en sterven als een hond. Deze perioden waren veelvuldig en kortstondig. Zij duurden als hij zich te bed legde hoogstens een kwartier. Zij kwamen weken aaneen terug, en bleven onverklaarbaar weken lang weg. Overdag duurden zij hoogstens een kwart minuut, maar herhaalden zich op één dag tien tot twintig keer. Hij had dan het gevoel in elkaar te zullen zakken, herwon zich, en niemand scheen iets te merken. Ook dit verschijnsel kon zich weken lang schuil houden.

Heden, tijdens de vergadering had het hem opnieuw overvallen, in de auto herhaalde het zich - welk een wijs beleid om niet meer zelf te chaufferen! -, en steeds zag hij in die ogenblikken tegen de verdere dag op als tegen een alp. Hij had ook wel een zware ochtend achter de rug. Hij wilde aangrenzend terrein voor uitbreiding van de fabriek kopen, had zijn commissarissen op zijn hand, maar de goedkeuring van zijn aandeelhouders nodig, omdat hier onroerend goed in het spel was. Daarover en over het optrekken van nieuwe opstallen op dat terrein was lang gediscuteerd, aangezien dit alles vertraging zou brengen in de ook noodzakelijke uitbreiding en vernieuwing van zijn machinepark, en hij het een èn het ander niet uit eigen reserve kon dekken. Dan had hij bij zijn bank geld moeten opnemen, maar dan werd hij de slaaf van zijn bank, en dat wilde hij niet. Daar had hij narigheid genoeg van gezien bij anderen. Een vrij bedrijf, zonder bank, zonder hypotheek was zijn trots. Het scheelde toen maar weinig of hij kreeg op de vergadering zijn zin niet. Een paar grote aandeelhouders hadden geopponeerd en verlangd wat hij juist niet wilde: terrein, opstallen, machines èn bankcrediet. Het was mogelijk dat de bank daar zelf achter stak; dat kwam men natuurlijk nooit te weten. Enfin, de accountant had betoogd, en hij had betoogd; hij wist ook dat hij het goed had gedaan; in zulke omstandigheden toonde hij de gave der precies gedoseerde zakelijke welsprekendheid. Tot zijn verbazing was ook De Bleeck hem bijgevallen met een krachtig pleidooi. En nu had zijn zwager weliswaar vrijwel niets te beduiden als aandeelhouder, maar als persoon, als pleitbezorger des te meer. In zulke omstandigheden waren zijn verminkingen bijna een pleidooi op zichzelf; in elk geval maakten zij dat ieder naar hem keek en luisterde. Zij drieën sleepten er ten slotte het voorstel doorheen met een behoorlijke meerderheid; één van de tegenstanders capituleerde; de ander hield voet bij stuk en liep na de beslissing kwaad weg. Maar de spanning had hem erg aangegrepen, en tijdens de disputen dacht hij een ogenblik: als het voorstel wordt afgestemd crepeer ik hier aan de tafel.

Ook onder de lunch, waarin nog rijkelijk werd nagepraat over de vergadering, had Bearda zijn zwarte seconden. Dan zag hij als een wanhoop de lunch zelf, de verdere dag van werken, en de lange avond met zijn accountant Blokland en zijn speciale procuratiehouder voor de bedrijfsadministratie, de avond die hem wachtte aan het eind van een zware dag, en waarin nog verschillende netelige kwesties vroegen om een oplossing, door commissarissen wijselijk aan de directie gedelegeerd: hoe te handelen met de verjaring van onopgevraagde dividenden, een zaak, minder eenvoudig dan ze scheen in deze vennootschap, hoe met fiscale vraagstukken, hoe met aandelen waarin het Beheersinstituut, de afdeling effectenregistratie, de afdeling rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel en de deviezen-afdeling van de Nederlandse Bank waren gemengd, - Joods bezit voor het merendeel, van uitgeroeiden of overlevenden.

En dan ten slotte de nacht, waarin hij meer dan voor slapeloosheid vreesde voor de plaag van dromen. Behalve door dromen waarin hij zijn huis moest verlaten of verlaten had, werd hij thans ook geplaagd door andere, daaraan verwant: dat hij zijn fabriek, hem dierbaarder nog dan zijn huis, niet vinden kon. Die fabriek lag aan de Radiumstraat, of de Emanatielaan, of de Loodkade, of hij lag aan het Isotopenplein, of aan wegen genoemd naar de zeldzame aarden, of in gebieden met de vreemdste fantasienamen. Dan vroeg hij aan schimmige voorbijgangers de goede richting, en zij wezen hem die met wonderlijk gebaar, en verkeersagenten hielden op met te molenwieken, en staken als antwoord de armen in een bos, vier of zes tegelijk, naar een bepaald punt, maar hij kwam nooit waar hij wezen moest, hij liep rond, hij draafde rond in doodsangst, en werd wakker badend in zweet. Nog onder de ban dezer nachtmerries kon hij zich met verbazing, met enige verontrusting afvragen hoe zijn hersens in de droom zo zonderlinge namen konden vormen, waar ter plaatse toch wel in hem de stof verborgen lag waaruit de droom deze namen kneedde.

Ook kon hij des daags tijdens zijn zwarte seconden eensklaps gaan transpireren, gelukkig meest op zijn rug. En de enkele keer dat het zichtbaar werd, wiste hij het snel af onder het mompelen van een willekeurige verontschuldiging.

Toch, ondanks deze intervallen die hem thans ook aan de lunch overvielen, behield hij zijn gewone voorkomen en optreden. Mocht het nog jaren zo voort gaan, niets kreeg hem op de knieën, en eindelijk was hij het meester.

De Bleeck wenste geen koffie na, en nam met een armgroet afscheid van zijn zwager, de drie commissarissen en accountant Blokland. Hij ging naar een telefooncel van het restaurant en had er een lang gesprek met Van der Mark die instructies kreeg en aan wie ook een paar brieven werden gedicteerd omdat De Bleeck eerst heel laat thuis zou zijn. Met dit gesprek verbitterde hij en passant een paar ongeduldige wachters, want de cel naast de zijne

was ook bezet door iemand lang van stof, en zo werd er beurtelings aan zijn deurkruk en aan de andere gerammeld. Maar De Bleeck wees door het ruitje onverstoorbaar met de duim naar de buurcel waar kennelijk hetzelfde gebeurde.

In de garderobe deed hij zich toen, over de toonbank achterwaarts hellend, in zijn jas hijsen en gaf de dienjuffrouw een dubbeltje. De juffrouw, gewend minstens een kwartje te krijgen, keek zuur, en De Bleeck, gewend aan zure gezichten, vertrok.

Hij had het plan om onvoorbereid in zijn vuurwerkfabriek te verschijnen. Als commissaris viel hij meer gelijk een meteoorsteen in de bedrijven. Op die wijze handelde indertijd ook zijn rector van het Haags gymnasium, het enige toenmaals in de stad: plotseling binnenkomen en een kwartier de les mee aanhoren, uit belangstelling - gelijk hij later inzag - minder in de stand der wetenschap, dan in die der ordelijkheid, een controle die zowel klasse als leraar betrof. Van die rector had hij onnoemelijk veel geleerd.

Aan zijn inspecties als commissaris der vuurwerkfabriek beleefde De Bleeck steeds tweevoudig genoegen. Hij was er graag omdat dit bedrijf zijn eerste stap vertegenwoordigde als zakenman. Hij was er mededirecteur geweest, commissaris geworden, en getuige gebleven van een toenemende, slechts door de oorlog onderbroken bloei, toen de dagbladen zorgden voor de vuurwerken en niet het kruit. Ook kende hij aan eigen werkzaamheid een groot aandeel in de bloei toe, waarbij hij naar zijn gewoonte zich overschatte omdat zijn mededirecteur een hoogst bekwaam en oorspronkelijk technicus was. En juist de nieuwe vindingen speelden hier zulk een belangrijke rol. De mens, de na-oorlogse althans, raakte, ondanks de aantrekkingskracht van het vuurwerk als begrip, spoedig vermoeid steeds maar pijlen te zien die dezelfde regens deden dalen, zwermpotten die op dezelfde wijze kraakten, olifanten die geen verandering brachten in hun waggelend de pas markeren, nietige wieltjes ronddraaiend met onverantwoorde dolzinnigheid.

Daarnaast smaakte De Bleeck, sinds de zoon de oude directeur was opgevolgd, er een bijna infernaal genoegen in dezen door aanmerkingen als anderszins te ergeren, vermits hij uit hemzelf onbekende beweegredenen de jongere man niet lijden mocht. Het bedrijf behoorde tot die stille vennootschappen welke men binnenvetters kon noemen. Reeds vóór de oorlog van 1940 voer het wel, en na de bevrijding was het een deviezenbron van betekenis geworden. Maar niemand behalve de fiscus wist er veel van af. De aandelen luidden alle op naam, kwamen nooit aan de beurs, en waren in vaste handen. Hoogstens verscheen er een enkel stukje in de aankondiging van een veiling van incourante fondsen, en ging dan fantastisch hoog, maar meestal kochten de aandeelhouders zelf een door een sterfgeval vrijgekomen lap. Men kende hier zijn medeëigenaren in de zaak. De Bleeck

bezat een behoorlijke portie in het kapitaal, en was bovendien nog geldschieter tegen zes procent. De fabriek vormde een van zijn meest winstgevende beleggingen, en zijn inkomsten waren dermate aanzienlijk dat zijn hart bloedde van wege de fiscus. Aan de andere kant kon men zich nauwelijks solider belegging denken dan in vuurwerk, daar de wereld even hard spelen nodig had als brood, de autocratie niet minder dan de democratie, zij het dat alleen in de laatste de enkeling nog iets van winst opstreek.

Steeds weer en ook thans liep De Bleeck over het fabrieksterrein met de maintien niet slechts van eigenaar, ook van schepper. Nu, het een en het ander was hij ten dele. Zijn kapitaal had de opvlucht, nog onder de oude directeur, mogelijk gemaakt, maar ook zijn handelsflair als compagnon. Het was nochtans een houding die de tegenwoordige directeur ergerde; zij was ook op het geven van ergernis berekend.

Terwijl De Bleeck rondging bedacht hij dat er wel weer eens een gebouwtje in de lucht mocht vliegen, en graag zou hij dat hebben bijgewoond. Nooit nog had iemand daarbij letsel gekregen. Het leek er naar dat de fabriek die zoveel vuurwerken in staat van rust moest afleveren zich af en toe niet het genoegen kon ontzeggen er een in actie te zien, doch zonder daarbij de grens ener redelijke ontspanning te overschrijden. Zo vatte De Bleeck het ook op, en juist de grillige, maar onschuldige levendigheid van dit bedrijf pakte hem. Toch was hij voorzichtig. Niet alleen hield hij zich, hoewel oppermachtig, strikt aan het rookverbod dat voor elke bezoeker van de eigenlijke fabriek gold, maar ook was zijn eerste werk het opbergen van zijn aansteker in een gesloten lade van zijn bureau, eer hij zijn rondgang aanving. Alvorens in de kolenmijnen af te dalen moet de bezoeker alle ontvlambare tuig afgeven; hier deed hij het aan zichzelf.

De fabriek lag een eind buiten een stad van middelbare grootte op een nagenoeg vierkant terrein, waar werd gewerkt in een aantal lage gebouwtjes, ter verkleining van brandgevaar op behoorlijke onderlinge afstand. Hij vergeleek onwillekeurig dit bedrijf waar vuur was uitgebannen met de aanzienlijke glasblazerij, diezelfde morgen door hem bezocht, waar vuur een eerste voorwaarde was. En toch, hoe klein dit alles scheen, onbeduidend haast door de grote verspreiding tegenover de massiviteiten waarbinnen het glas geboren werd, voelde hij zich hier in zijn element. Hij was er de grote figuur in een kleine wereld. Gemoedelijk en opgeruimd liep hij nu eens dit gebouwtje binnen, dan dat. Onderwijl bedacht hij dat hij ginds een kleine figuur in een grote wereld was, dat hem dat niet lag, en dat, geheel afgescheiden van zijn gevoelens tegenover Bearda, hij er verstandig aan gedaan had het commissariaat af te wijzen.

Ten laatste zette De Bleeck zich in het kantoor achter het bureau van zijn eigen kamer. Hij wist dat hij zijn directeur, Boerdam, al flink had dwarsgezeten door ruim een uur hier rond te kuieren zonder hem te begroeten, zonder zelfs hem te willen zien toen Boerdam een bezoeker naar

diens auto terugbracht, en De Bleeck juist in de buurt was. Hij had daar veel schik in, want hij verkeerde reeds zonder dat in de beste stemming.

Deze kamer was het privévertrek van De Bleeck als enig commissaris. Daaraan grensde de kamer van de directeur en weer daaraan grensden de localiteiten voor het kantoorpersoneel. De kamer was klein, en sober in de hoogste vorm. Hij bezat voor haar de liefde van de historicus. Voorheen was het zijn kamer geweest als mededirecteur, en nooit had hij er iets in doen veranderen. Hij zat weer in de lage stoel van middeleeuwse ongemakkelijkheid achter het buitensporig hoge ministerbureau, en aan de andere kant stond een dergelijke stoel. Hij had dit aldus ingesteld, toegevend aan een neiging waaraan hij meer toegaf: die van zichzelf niet altijd volkomen ernstig te nemen, maar wel ietwat zonderling te schijnen en dus door anderen hoogst ernstig genomen te worden. Hij had er zijn plezier in van een bezoeker slechts het hoofd te zien en te weten dat voor dezen het overeenkomstige gold. Het was een stil en luchtig grapje, geheel te eigen genoegen. En nimmer was het hem gebeurd dat een bezoeker om een hogere stoel had verzocht. Dat zekere abnormale in zijn laag gezeten zijn weerhield blijkbaar zelfs de stoutmoedigste. Men dacht mogelijk dat hij leed aan een lichaamsgebrek.

De Bleeck keek rond. In dit gebouw mocht met kachels worden gestookt en ook gerookt. Daarom stonden de eigenlijke fabrieksopstallen er ver achter, bovendien afgesloten door een hoge ijzeren erfscheiding met een deur, die een portier bewaakte. Maar De Bleeck rookte hier toch uit beginsel nooit, en had ook in zijn eigen kamer het roken door ieder verboden. De historicus in hem verzette zich voorts tegen het aanleggen van moderne verwarming. Hij had er een oude kolomkachel staan. Zijn enige tegemoetkoming aan de voortschrijdende techniek bestond in de vervanging van de oude telefoons van lieverlede door nieuwere, en thans had hij een lijnkiezerstoestel. Hij vroeg daardoor naar de proceratiehoudster.

Ook hiermee had hij zijn directeur een hak willen zetten. Want hij dreef zijn eigen zin door, en koos een vrouw in een tijd toen de vrouw nog maar zelden een leidende bedrijfsfunctie vervulde, en wist dat dit niet naar de smaak van de ander was. Dat hij een oud meisje koos lag in de rede, want men moest hier geen jong ding hebben, maar iemand van levenswijsheid. Dat hij bovendien een bepaald lelijk meisje koos was toeval, want zij was de enige vrouw die in aanmerking kon komen. Wel had hij machtig plezier in dit toeval. Ofschoon hij niet wist hoe zijn toen nog jonge directeur tegenover vrouwen stond, lag het zijns inziens voor de hand dat de aanwezigheid van een lelijk persoontje hem bezwaarlijk bepaald aangenaam kon wezen, te minder omdat hij er elke dag tegenaan kijken moest, en hij, De Bleeck, enkel zo nu en dan. Hij kon evenwel niet ontkennen dat door de eenvoudige macht der gewoonte zijn directeur slechts kortstondig geergerd kon zijn geweest. Overigens had De Bleeck, door zijn spoedig gereed

oordeel veel zeldener in zaken gehandicapt dan in particuliere omstandigheden, een uitmuntende keus gedaan, en op het eerste gezicht de kwaliteiten der oude juffrouw als leidster terecht als hoog aangeslagen. Zij kwam van een notariskantoor, waaruit men nog wel eens zulke oude meisjes kan opdelven. Zij was daar geoefend in zorgvuldigheid, en bezat natuurlijkerwijs de vrouwelijke ijver. Zij paste zich snel aan, had er bij het kantoorvolkje ras de wind onder, en werd niet op de duur vrijpostig tegen haar meerderen. Voorts werd zij, in tegenstelling tot wat men vaak bij lelijke ongehuwde vrouwen ziet, evenmin fraaier toen zij het overgangstijdperk achter zich moest hebben gelaten. Ook dat beviel hem, en niet minder de snibbige stem. Zij was prima.

Zij zeulde kantoorboeken aan en bracht lijsten. Wetend van zijn nauwgezetheid zorgde zij ervoor dat de gang van zaken zoveel mogelijk van dag tot dag was bijgewerkt; zij gaf hem statistieken met de cijfers van dit en van het vorig jaar, ter onderlinge vergelijking. Zijn sterk geheugen was door zijn leeftijd, noch zijn veelzijdige beslommeringen ook maar in het minst aangetast, en hij vroeg naar een paar dossiers met moeilijkheden. Hij liet haar staan.

In meer vennootschappen waar De Bleeck een machtspositie bekleedde trad hij als een tiran op. Er was er een waarvan hij de boekhouder dermate onsympathiek vond - zonder veel reden overigens - dat hij hem nooit rechtstreeks te woord wilde staan. Dan kwam de directie mee en trad op als tolk, terwijl toch het gesprek in het Nederlands werd gevoerd. ‘Vraagt u meneer eens...’, zei De Bleeck, en de directie vroeg, en de boekhouder antwoordde aan de directie die dan doorgaf: ‘Meneer zegt...’ De Bleeck voelde zich gelijk de vorsten van de oude tijd welken zich met hun volk ook slechts via hovelingen onderhielden. Maar het was ondraaglijk en de boekhouder nam na een derde proefje van hoog standpunt zijn ontslag.

Zover ging De Bleeck met zijn directeur Boerdam niet. Hij had hem door een glazen tussenruit in zijn kamer zien zitten, maar ontbood hem over het bediendenkantoor. Hij had een nieuwe onaangenaamheid bedacht; hij wilde hem namelijk zijn voornemen te kennen geven om deze kleine kamer te herbouwen tot een enorme stenen zaal, als de kapel van een Gotische basilica, met spitsboogramen en een rozet, een vloer van zerken, en tapijten aan de wand, waar men voortaan de jaarvergaderingen zou houden (er waren een stuk of tien aandeelhouders), en waar een college van drie commissarissen, hijzelf in het midden, aan het eind zou tronen als een veemraad.

Het duurde. Hij belde nog eens. Toen kwam de directeur. Zijn begroeting bestond uit de volgende woorden:

- Ik kan me niet ieder ogenblik laten wegroepen.

Hij hield openlijk zijn sigaar tussen zijn vingers. De Bleeck keek van de sigaar naar de man, en zei:

- Je weet er alles van, Boerdam.

En zo groot was zijn gezag dat de ander de sigaar op een punt van het bureau legde, eer hij ongevraagd zitten ging. Een asbak was er niet.

Dit gebaar had op De Bleeck een gunstige uitwerking. En zonder te vervallen in schampere opmerkingen over de staat van zijn behuizing ontvouwde hij zijn bouwplan, onderwijl begrijpend dat de ander begreep dat hier niets van was gemeend. Voorts was hij mild genoeg de gotische kapel te wijzigen in een fraaie ruimte van profane architectuur.

Maar strikt volgens zijn bedoeling maakte hij Boerdam toch kwaad. Wat hamer verbeeldde die aap zich om hem op te houden met zijn kletspraat? Hij wou duizenden weggooien om hier mooi te zitten, waar hij niets aan had? Want als het er op aankwam viel hij dood op een cent. Natuurlijk was het allemaal larie. Moest hij daarvoor worden geroepen? Hij was toch de man die de fabriek beroemd had gemaakt, ver buiten de grenzen? Wie had al dat nieuws uitgedacht, de pijlen die zijwaarts uitschoten en boeketten wierpen, hier en ginds, overal, de stukken die aanvingen met lange knipperweerlichten, laag aan de bodem, zich plots verhoogden, en eindigden in een korte orkaan van verward vuur en oorverdovende donderslagen, de fonteinen die bij hem de eentonig ruisende watervallen hadden vervangen, en onder lieflijk gesuizel, als een koeltje door een loofbos, naar alle zijden rank wegdwarrelende stralen spoten? Hij overdacht het niet in deze bewoordingen; hij dacht de essentie. En wie had dat allemaal uitgevonden? Toch zeker niet die adellijke vrek? Toen, zich bedienend van een voor de hand liggende vakterm, voegde hij er aan toe, geluidloos en in alle eenvoud: barst.

Hij stond recht, inwendig op kookpunt, nam zijn nog rokende sigaar, en zei:

- Als u een volgende keer iets verstandigs hebt op te merken zal ik u aanhoren.

Hij vertrok. De Bleeck zag hem na met een zweem van welwillendheid. Dat was nog eens een kerel van karakter. Men kon zich ook geen bekwamer technicus in de vuurwerkmakerij denken dan hem, dan Boerdam de zoon, die wijlen Boerdam de vader ver overtrof in kunde èn in fantasie. Hij zou hem voor geen geld willen missen. Doch hij wist ook geen vrees te behoeven koesteren. Boerdam de zoon zat, eveneens op historische gronden, vast aan de affaire, en kon bovendien niet over kapitaal, van hemzelf of van derden, beschikken om elders een concurrerend bedrijf op te zetten.

De Bleeck bleef tot sluitingstijd, haalde toen zijn wagentje uit de garage en reed naar Den Haag. Het was een donkere dag in laat Augustus, en dat kwam hem te pas. Het zou vreemd kunnen lijken als men zo straks zag dat hij zijn wagen ergens willekeurig in de Archipel parkeerde en dan nog een eind doorliep. Nu zou het vrijwel donker zijn geworden.

Hij ging niet naar zijn club, omdat kennissen hem dan hadden kunnen

ophouden. Hij nam in een klein restaurant een borrel, en bleef er eten. Na acht uur vertrok hij. Het straatlicht ging overal aan; de bewolkte hemel lichtte nog slechts flauw.

Na een welbestede dag vol afwisseling in denken en daden wachtte hem een zo aangenaam slot dat het aldoor gelijk een warme grondkleur onder zijn gewone doen had heengeschemerd: Louise de Violette zou hem voor het eerst in haar Haagse woning ontvangen. Of zij daar nog was of weer, wist hij niet, want zij had alleen heel kort telefonisch een afspraak gemaakt. Zij was er; dat volstond. Maar zo betrekkelijk zorgeloos als zij in Brussel bleek, zo uitermate voorzichtig was zij in Den Haag, en uitdrukkelijk had zij om veel discretie verzocht. Daarom zette hij zijn wagen ergens, een paar minuten van haar woning, in een zijstraat, en ging verder te voet.

Het huis van Louise lag in het ongeschonden deel van de Riouwstraat. De Archipelbuurt was overigens de oorlog redelijk goed te boven gekomen. Haar voornaamste opmerkelijkheid bestond nog altijd in haar conservatief karakter, en trouwe Hagenaars waren haar genegen, juist daarom. Sara was tot de ontdekking van de buurt gekomen door Louise, niet omdat deze er haar aandacht op gevestigd had - zij bezat geen bouwkundige affiniteit -, maar alleen omdat zij er woonde. Sara hield van het smalle, gerekte grondplan, de lange straten met korte dwarsstraten, de gevarieerde bouwsels, zelfs in de minst welvarende nog van een zekere distinctie. De nieuwe zakelijkheid in de stijl, slechts hier en daar te vinden, stoorde nauwelijks. Winkels waren er schaars en samengepakt op klein areaal. Men trof er ook merkwaardige gangen, uitgespaard voor voetverkeer, en ondanks hun openheid geheimzinnig tussen hun schuttingen en onder de belommering der tuinen. Het aardigst effect werd gemaakt door de tegenstelling van drukke voorgevels in de neo-renaissance der Nederlanden van zeventig of tachtig jaar tevoren, en verhoudingsgewijs diepe verkeersstilte. De Archipel was altijd de stilste buurt der stad geweest; hij was het gebleven. Hij heette vochtig, en niet zonder reden in de oudste stukken waar de kamervloeren van de begane grond nog iets onder straatpeil lagen en de tuinen moerassig konden worden. Sara had de buurt eerst recht door haar vriendschap ontdekt, maar behalve dat zij haar om zichzelfswille trok, vond Sara haar ook een overbuur van haar eigen wijk, immers eveneens aan de Scheveningse Bosjes grenzend.

De Bleeck dacht over dit alles niet. Maar wel voelde hij zich bij Louise verplaatst in de fin de siécle die hem dierbaar was. Hij zei het reeds toen hij nog nauwelijks zat.

- Ik ben geen kenner, maar hier vind ik dezelfde mooie kamerproporties als bij Sara, en die ik ook heb gevonden in mijn ouderlijk huis, Van Hogendorps Grondwet, - je weet het misschien, die buitennissige naam is de keus van mijn vader. Maar dit hier is voor mij typisch de fin

de siècle-sfeer. In mijn eigen huis vind ik dat niet, al ben ik er ook volmaakt tevreden mee. Maar het is me daar wat nauw, en vooral laag. De verhoudingen van een kamer als hier zijn juist zo prachtig op elkaar afgestemd. Zoiets voel je direct als je binnenkomt, nog meer dan dat je het ziet.

- Zo, zo. En zeg eens, doen Sara en ik ook fin de siècle-gedachten bij je opkomen?

Hij lachte.

- Niet wat leeftijd en kleding betreft. Maar ik had het wel vermoed, Louise, je bent hier heel anders dan in Brussel, je bent dezelfde die ik voor het eerst bij Sara zag.

- Ja, maar ik wou weten waarin ik je dàn aan de fin de siècle herinner.

Hij antwoordde niet. Hij zag haar tegenover zich op een divan, in een hoek, hij vond haar begerenswaard, en in de eenvoud, bijna stemmigheid van haar kleding voornaam. Ze droeg geen ander sieraad dan een ring met drie kleine diamanten op een rij. Hij had er tevoren nog niet goed over nagedacht, maar nu opeens besefte hij door haar ingetogen verschijning opnieuw hoe groot de tegenstelling was tussen de Louise van Brussel en die van de Archipel. Juist daarom gaf haar uitnodiging hem hoop. Hij was echter verstandig genoeg niet te lang te verwijlen bij een zonnig uitzicht. Men kon van een vrouw nooit zeker zijn, en daar kwam bij dat hij van zichzelf evenmin zeker was. Misschien zou ze in Brussel gezwicht zijn als hij gewild had. Hij wilde toen niet, en per slot wilde zij evenmin, of vond het althans best dat hij niet wilde. Nadien had hij zich dikwijls voor een domkop uitgemaakt, die een uitmuntende gelegenheid had laten voorbijgaan. Bang voor een collage? Och wat! Niet alleen was voor zulk een vrouw ‘collage’ een veel te ordinair woord, bovendien was bij zulk een vrouw ook het begrip collage ondenkbaar; hier in de eerste plaats, maar zelfs in Brussel. Voor een verhouding met een vrouw als Louise moest men een eigen woord vinden; men moest het uitvinden; er bestond geen woord voor omdat een vrouw als zij zo zeldzaam was.

Nu antwoordde hij. Hij had inmiddels tijd gehad het antwoord dat hij niet kende, slechts voorvoelde, een gestalte te geven in zijn hersens en vervolgens een verwoording.

- Dan zal ik het je zeggen. Jij en Sara vertegenwoordigen de fin de siècle in de adeldom. Niet natuurlijk in de titel alleen, want er zijn er helaas ook, en niet zo weinigen, die het praedicaat oneer aandoen.

- Maar daarmee zie ik de relatie van ons met de fin de siècle nog niet.

- Toch wel. Dat was de laatste periode van bloei en macht van de adel. Daarna is het er berg-af mee gegaan, en nu heeft de adel geen enkel gezag meer, misschien voor goed, misschien voor eeuwen.

- De adel betekende ook al vóór de fin de siècle niets, behalve aan het Hof.

- Daar telt hij ook nu nog, et pour cause. Maar vroeger gaf het adelspraedicaat een zekere macht, en dat is er tussen de twee wereldoorlogen finaal uitgegaan.

- Als dat zo is betreur ik het niet. Adel op zichzelf zegt me heel weinig. Ik blijf me alleen markiezin noemen omdat mijn beste Alfred zo aan die titel hechtte. Ik doe het alleen maar uit piëteit.

De Bleeck peinsde even. Juist, haar man heette Alfred. Hoe goed zijn geheugen was, hij scheen alles van De Violette vergeten te hebben. Zij moest door een geschilderd portret, een naam, die figuur weer in hem tot leven wekken. Anders gelukte het niet. En ook op deze wijze gelukte het niet best. Hij zei:

- Dat adel niets betekent kan je alleen maar horen uit een adellijke mond.

- Neen, uit de mond van elk nuchter mens. Adeldom is geen beschaving. Het is op zijn best een stijgbeugel naar beschaving. Maar er zijn andere en betere. Adel op zichzelf is onzin.

- Tot zekere hoogte. Rood haar en blond haar zijn ook onzin. Waarom rood? Waarom blond? Je wordt zo geboren, met het een of het ander. Waarom adel? Je wordt ermee geboren. Dat alles heeft met redelijkheid niets te maken, ik ben het volmaakt met je eens. En toch gaat er van adeldom iets uit. Rood haar geeft een bizonder blank vel. Adeldom geeft ook nu nog iets, al kan je het niet definiëren.

- Rood haar geeft ook sproeten.

- Je hebt weer gelijk, maar ik zeg alleen dat adeldom iets aparts geeft. Geen macht meer, dat is voorbij. Maar nog wel een sfeer. Ik vraag me niet af of dat maatschappelijk nuttig is. Vermoedelijk is het dat helemaal niet. Maar de sfeer is onmiskenbaar.

- Nu, en wat dan nog?

- Dan herken je de fin de siècle, de tijd dat er nog differentiatie van macht bestond. Je moet niet zo vreselijk practisch zijn, Louise. Vind je niet dat de enkele differentiatie wat meer vrolijkheid aan het leven geeft?

- Ik vind het belachelijk om tegen de adel op te zien.

- Maar de gewone man - als ik me zo ondemocratisch mag uitdrukken - vindt dat niet. De adel vertoont geen bloei meer. Hij is bloedarm, als je wilt. Maar hij heeft nog bloed. Dat voelt de gewone man. Hij vindt het een eer tegen jou te mogen spreken. En wat hij een eer vindt, dat doet hem tegelijk genoegen. De differentiatie van het bloed doet hem genoegen. We mogen hem dat genoegen niet ontnemen door eenvoudig te doen alsof er geen adeldom bestaat.

- Je bent weer amusant, Amos. Maar doe de gewone man liever een genoegen dat je wat kost en niet een genoegen waar jezelf ook plezier van beleeft.

- Wie een ander een plezier doet, heeft daaraan zelf ook plezier, anders

is het niet echt. Of het je wat kost of niet, het is altijd plezier aan weerskanten. Dat bewijst dus niets tegen de adeldom.

- O, o, lachte Louise, doe mij nu een plezier, en laat je eens vangen.

- Je hebt me allang gevangen. Dat weet je toch? Toen, die eerste keer, bij Sara?

En terwijl hij haar aankeek bedacht hij dat hij opnieuw over zijn familie sprak, niettegenstaande hij anders op dat punt dadelijk tot afweer was geneigd.

Louise had te veel ervaring opgedaan om nog te blozen. Ze maakte zelfs geen bezwaar hem te vertellen dat Sara's jour ook bij haar de kiem gelegd had van een genegenheid.

- Die middag bij je zuster! Ik weet het nog precies. Ja, je trok me dadelijk aan. Wat zat je daar een gezellige nonsens uit te kramen over ‘de’ vrouw!

Ofschoon De Bleeck achteraf van zijn betoog ongeveer hetzelfde had gedacht vond hij toch dat haar terminologie lelijk te kort deed aan zijn prestige als causeur. Ook van hem gold dat zelfcritiek bezitten heel iets anders is dan critiek kunnen aanhoren uit andermans mond.

- Nu, nonsens lijkt me op zijn minst een tikje overdreven, zei hij, licht gepikeerd.

Ze glimlachte bekoorlijk en hij zag kuiltjes.

- Niet zo gauw op je teentjes getrapt zijn. Als je toen geen indruk op me gemaakt had, zaten we waarschijnlijk nu niet hier.

Hij was al verzoend. Maar ze vond het toch beter het gesprek te wenden en hervatte het onderwerp van de aanvang.

- Maar zeg me eens, ben je nu werkelijk zo gesteld op die fin de siècle-periode? In mijn gevoel is het toch hoofdzakelijk een tijd van mufheid geweest en die krioelde van verlegen huichelaars. Door onze eigen tijd waait een frissere wind.

- Kan wezen. Maar we zijn nu eenmaal verplicht die tijd beter te vinden.

- Het tegendeel is waar. We zijn verplicht aan vooruitgang te geloven.

- Neen. Wie aan het paradijsverhaal gelooft kan niet geloven aan vooruitgang.

- Ja, dat is oude kost. Maar als we gevallen zijn, kunnen we ons toch weer oprichten, en daarmee zijn we al lang weer bezig.

- Ik druk me ook niet duidelijk uit. Dat paradijstoestand en vooruitgang tegengestelde begrippen zijn is geen kwestie van geloof, maar van bewijs. En je kunt het op een heel eenvoudige manier bewijzen. De fin de siècle was beter dan onze eigen tijd. Dat zeg je op het ogenblik nog niet, maar over tien of twintig jaar zal je het wel zeggen, net als ik nu. De tijd van onze jeugd is altijd beter. Elk vroeger geslacht heeft het beter gehad in zijn jeugd dan in zijn ouderdom. En de jeugd van de een is de ouderdom

van de ander. Wanneer je dus de tijd maar terugdraait, eonen terug, dan stuit je eindelijk, dan moet je stuiten op een geslacht dat het in zijn jeugd niet beter gehad kàn hebben dan in zijn ouderdom. Welnu, lieve Louise, dat geslacht heeft geleefd in het aardse paradijs.

Ze lachte even.

- En, vervolgde hij, de geslachten na ons zullen net zo oordelen als wij. Dus zolang als er mensen zijn gaat de mensheid achteruit.

- Eigenlijk mag je zoiets niet zeggen, juist jij, Amos. Je bent toch godsdienstig?

- Dat ben ik zeker. Maar een mens is niet elke seconde van de dag godsdienstig. Je moet ook eens een grapje kunnen maken, en waarom niet op je eigen godsdienst? Als het maar niet boosaardig wordt. Hoeveel grappigs valt er niet te zien aan het beeldhouwwerk van oude kerken? Dat schaadt die kerken ook niet; dat geeft ze juist iets pikants... Maar nu een vraag van mijn kant. Ben jij godsdienstig?

- Neen, zei ze. Er is niets in me dat me doet zeggen: er bestaat een God. Ik weet het niet, en ik laat het onderwerp rusten.

- Maar dan ben je nog niet ongodsdienstig. Als je zegt: ‘ik weet het niet’, dan laat je de mogelijkheid open dat God bestaat, dan ben je eenvoudig agnost, en wie agnost is heeft toch al een begin van godsdienst.

In deze gedachtengang lag voor haar bijna iets vleiends, en om zichzelf en hem een nog betere indruk van haar geestelijk leven te schenken, vervolgde ze, volkomen oprecht trouwens:

- Van één ding ben ik allang zeker. Als wij mensen de hoogste vorm van leven betekenen, dan is ook onze dood de hoogste vorm van dood.

Ongelukkigerwijs was ze met deze beschouwing bij De Bleeck niet aan het juiste adres.

- Bekoorlijk gedacht. Maar ik heb een andere opvatting. Laten we de meest benijdenswaardige dood nemen, die aan ouderdomszwakte. Dan gaat er een gaaf mens onder de grond, nietwaar? zogenaamd gaaf wel te verstaan.

Hij wachtte even en vervolgde toen, heel langzaam, onder de hand steeds nieuwe gruwelen bedenkend en toevoegend aan de vorige:

- Zogenaamd gaaf. Want wie zal zeggen wat er met zo iemand in het graf gaat aan verkazingen, verhardingen, vergroeiingen, verknobbelingen, vervlechtingen, verdrogingen en versteningen. Ik zie liever een dood insect.

Ze was bleek geworden. Ze zei niets. Hij glimlachte, nam haar hand en streelde die.

- Louise, als je me nemen wilt, dan moet je me nemen zoals ik ben. Ik verander niet meer. Ik ben heel erg incongruent.

- Maar waarom bederf je toch alles?

- Ik wil je opvatting van de dood niet bederven. En ik geef je gelijk. De dood is verheven. De rest na de dood niet, en dus bedekken we die rest. Ik heb alleen over de rest gesproken. Vergeet het maar.

- Maar waarom bederf je dan iets, dat mooi is? zuchtte ze, doch liet haar hand in de zijne.

- Ik heb een specialiteit: een buitengewone aandacht voor het corpus van homo sapiens. En toen jij over de dood sprak, toen moest ik opeens denken aan de bonte assortimenten die we zonder het te weten ter aarde bestellen.

- Zwijg er dan nu tenminste over.

Hij zette zich naast haar op de divan, sloeg een arm om haar schouder, en ging door:

- Toch keur ik het niet helemaal af in mezelf. Wie sterk genoeg is kan aan die dingen denken zonder vrees. Dan heeft het zelfs zijn nut. Want iemand die niet geëxalteerd is en nuchter blijft ziet rustig alles van leven en dood onder de ogen.

- Maar *dit* hoef ik niet rustig onder de ogen te zien, zei ze, op haar beurt verzoend en eensklaps guitig, streelde zijn geschonden wang, nam de geschonden hand en kuste de handschoen. Dat bewonder ik, dat is me het liefst aan het corpus van mijn homo sapiens.

En zij bleek de enige die zonder gevaar op zijn mensenredding kon zinspelen. Ze kon zelfs zijn littekens aanraken. Hij ging evenwel niet op het onderwerp door.

- En *ik* weet het niet welke Louise me liever is, die van Brussel of die van Den Haag.

Onmiddellijk na de liefkozing had ze zijn misvormde hand losgelaten, met haar fijn instinct van vrouw beseffend dat ze het verplicht was aan zijn overgevoeligheid. Dit hier betekende zijn Achilleshiel; verder was hij gepantserd, ja ten dele zelf pantser geworden. Dat bedenkend zei ze:

- De Louise van Brussel heeft niet altijd ingetogen geleefd, die van Den Haag wel, tot nu toe. Mijn excuus is dat Alfred er vanaf wist. Ik had hem van tevoren gezegd dat ik me mijn vrijheid wou voorbehouden.

En je hebt ook met je Alfred de juiste keus gedaan; de brave kerel droeg het merk van de horendrager zo gezegd al reeds in de wieg; van de wieg tot het graf, dacht De Bleeck. Hij zei:

- Ik wil niet naar je verleden hengelen. Het heeft geen zin; het laat me onbewogen. Ook je toekomst, ik bedoel in dit opzicht.

- Gelukkig, zuchtte ze. Ik had je toch niets kunnen beloven.

Deze repliek wondde wel even zijn trots van man, en daardoor begreep hij dat zijn laatste woorden grotendeels fanfaronnade waren geweest. Toch, hij had geen enkel recht op haar. En moest hij niet meer dan tevreden zijn dat op zijn leeftijd dit exquise mens zich nog aan hem wilde overgeven? Ze kon nauwelijks vijftig jaar oud zijn. Maar ondanks alle mooie theorie van de man als voetstuk zat de wil om de vrouw te domineren hem zozeer in het bloed dat hij onmiddellijk zocht naar een eigenschap die hem vergroten zou, haar verkleinen. Hij vond dit: ik ben zo vitaal als een patriarch

uit Genesis, en wij zouden nog best een kind kunnen hebben als zij maar jonger was. Uiteraard verzweeg hij dit alles; hij was echter gerustgesteld.

En nu zocht hij iets anders: een eervolle terugtocht na haar laatste, zo laconieke en toch zo weinig onredelijke woorden. Want hij moest van zijn trots nog iets redden.

- Beloof me dan dat zolang als onze verhouding duren zal er geen ander tussenkomt.

- Hier in Den Haag natuurlijk niet, zei ze; want dat kon ze gemakkelijk beloven.

Thans voelde hij zich dieper getroffen, ook geïrriteerd. Met moeite een opwellende boosheid bedwingend vroeg hij, haast dreigend:

- En daarginds?

Ze keek hem aan. Haar ogen waren in het schemerlicht mooi, haar donkere wenkbrauwen lagen in een koninklijke welving, haar dicht, kort krullend haar had de tint van zilver dat heel licht is aangeslagen met verschillende nuances uit het spectrum, en die nog geen kleur mogen heten. Haar hoofd bezat het geraffineerde van een grande dame uit de achttiende eeuw, behalve in de moderne haarverzorging.

- Je bent een jaloerse schat, zei ze, hem kussend. Oók in Brussel, dat beloof ik.

Hij wist niet of ze eerst maar wat met hem had gecoquetteerd, dan wel of ze thans tot andere gedachten was gekomen. Maar hij geloofde haar.

- Trouwen kunnen we niet, Louise, zei hij zakelijk, en niet helemaal eerlijk. Je weet dat ik nog altijd getrouwd ben.

- Ja, maar ook als het anders was, aan trouwen denk ik niet meer.

Dit kon hij begrijpen, want hij was van hetzelfde gevoelen, wat echter de hoffelijkheid hem verbood te uiten. Ze keek op de klok.

- Half twaalf al. We moeten niet te hard meer praten.

Hij vroeg niet: ‘is dat een wenk om te vertrekken?’ want hij wist dat zij dit niet zijdelings bedoelde. Wel vroeg hij:

- Waarom ben je hier eigenlijk zo voorzichtig?

- Je moet bij een vrouw niet altijd vragen naar het waarom, Amos.

Het was een eenvoudige wijsheid die zeer in zijn smaak viel.

- Goed. Maar misschien mag ik wel weten wie er bij je inwonen?

- Natuurlijk. Twee heren. Op elke verdieping een.

- En oud?

- Ja, klein jaloersje, oud. En doof ook.

- Zo, en heb je dat speciaal uitgezocht?

- Misschien wel.

Hij werd opeens weer wantrouwend. Ze merkte het en lachte.

- Ze dragen alle twee een hoorapparaatje... zo nu en dan.

Hij was niet gerustgesteld, verre van dien. Dove mensen uitkiezen, of wel weten van hun vermogen om toch te luisteren en daarnaar je hande-

lingen inrichten, - het een was al even verdacht als het ander. Hij antwoordde vrij onhandig:

- Zo'n instrument draag je niet thuis, wanneer je alleen bent. En vermoedelijk zijn ze allang naar bed.

Ze lachte nog hartelijker, maar zweeg. Een verduiveld coquet nest, dacht hij, en stond op. Hij zou nu tonen dat hij niet met zich liet sollen en ging naar de suitedeuren.

- Voorzichtig, zei ze alleen, op de divan gezeten hem nakijkend.

Daar ze er niets aan toevoegde, moest het hier dus haar slaapkamer zijn. Inderdaad was hij behoedzaam bij het terugrollen van de deur. Hij vond ergens een schakelaar. En het bleek haar slaapkamer. De zware rode gordijnen naar de serre waren gesloten. De luxe van Brussel ontbrak. Werkelijk was zij in Den Haag een ander wezen.

Omtrent twee uur later zat hij aan haar bed, waarin ze op haar zij lag, het hoofd steunend met de hand, in het warme licht van een lampje op haar beddetafeltje. Hij bewonderde haar perfecte arm, waaraan hij nu een platina band zag met enkele kleine briljanten. Ze moest die hebben aangeschoven terwijl hij niet keek. Hij glimlachte. Ze zag het.

- Wat is er? vroeg ze.

En thans was zij het die enige achterdocht verried. Het verwarmde hem, maar zonder de geringste bijmenging van leedvermaak. Hij drukte als het ware geruststellend haar hand. Ze werd plotseling ernstig.

- Amos, ik moet je nog één ding zeggen. Van Sara weet ik alles over Aleida, en dat ze in een achterbuurt leeft, haar onwaardig en jou onwaardig.

Hij werd niet kregelig; wel raakte zijn voorhoofd bewolkt.

- Dat moet je veranderen, Amos. Ik begrijp best dat je haar na al die jaren niet terug kunt nemen. Maar je kunt haar wel een beter milieu geven. Daar ben je toe verplicht; heus, dat ben je.

Hij zweeg en schudde alleen even weigerend het hoofd.

- Neen, sla het niet af. Ik weet, ik voel dat je daar zelf ook geen vrede mee hebt. Alleen, je bent zo ontzettend halsstarrig. Zie dat nu eens in en verander je houding.

Hij bleef zwijgen, onbewogen. Er schoot haar iets te binnen.

- Ik zal je nog wat zeggen dat Sara me vertelde. Het kwam van je andere zuster, Lea, die ik tot mijn spijt niet ken. Maar Lea heeft eens tegen Sara gezegd: ‘De grootste zorg van Amos is Aleida’.

Hij was niet verstoord over deze inmenging van Louises kant in zijn particuliere zaken. Hoe kon hij na zulk een nacht? Maar hij was ten hoogste verbaasd dat Lea hem zo precies had begrepen. Inderdaad - hij wilde het zich nauwelijks bekennen - was Aleida zijn grootste zorg. Daarbij verbleekten de andere.

Ze meende dat er iets in hem wankelde, en dat gaf haar een ingeving, háár ingeving.

- Wat ik je vraag, Amos, dat is mijn voorwaarde geweest voor wat ik je nu heb toegestaan. Ik heb je alleen die voorwaarde niet van te voren willen stellen. Want ik wist dat je het zou aannemen. Zonder die zekerheid was er vanavond niets tussen ons gebeurd.

Dit ontwapende hem; dit was van een charme die hem ontroerde. Zij hield van hem; kon hij daarvoor een beter bewijs verlangen dan wat zij nu gaf? Zij wilde hem heroïsch zien, zoals zij zich de heroïek voorstelde: door het ongedaan maken van wat zij als een fout bij hem zag. Een botte weigering werd hier onmogelijk. Zij keek hem verwachtend aan. Hij stond op.

- Ik kan niets beloven.

Zij vertoonde geen zweem van teleurstelling.

- Dat begrijp ik. Denk er alleen over na. En ga nu, lieve jongen. Het is laat. Ik wil slapen.

Het was diep in de nacht toen hij thuiskwam. Een naargeestige terugrit lag achter hem, in een druilregen langs lege straten. Hij had een afkeer van nat spiegelend asfalt zonder verkeer van voeten of wielen. Het drong zijn nuttelоosheid zo duidelijk op. Hij moest leven om zich hebben, en niet het uitgestorvene. Wat was een stad in het holle van de nacht anders dan een bouwval? Een enkel verlicht raam deed dadelijk denken aan een zieke. Hij had niets en niemand ontmoet, rijdend door de buitenbuurten in het licht der lantarens waarvan de reflectoren alle precies hetzelfde rossige, stoffige schijnsel hadden neergeplant op het rijdek. In de verte vormden deze nachtlichtalleeën als het ware een kerkmiddenschip zonder dak, volgezet met lompe scheefstaande kolommen. De herinnering aan Louise had hem moeten verwarmen, en hij vond zelf het tegendeel ongewoon, maar er was nu eenmaal iets dat hem hinderde: de wanklank in het slot van hun samenzijn.

Hij zette het van zich af, ging naar zijn kantoor, en doorliep de niet grote in de namiddag gekomen post en de talrijker copieën van de brieven door Van der Mark getekend. Alles lag ordelijk, en na het avontuur was hij in het oude leven terug, het leven van iedere dag dat zich goeddeels hersteld had van de druk van vijf bezettingsjaren. Hij vond ook een brief van zijn advocaat, met een mededeling over lopende procedures. Eén leek er slechter op geworden nu de tegenpartij een voor haar gunstige verklaring van deskundige zijde had overgelegd; de andere, een klein dingetje, had hij gewonnen.

Vervolgens begaf hij zich naar de huiskamer. Hij verlangde in het geheel niet naar zijn bed. Hij ging zitten en stak een pijp op. Hij was een fraai theoreticus omtrent de waarde van de huiskamer als verzamelplaats der huisgenoten, meer nog als actieve kern waarvan de mens zich slechts door dood, huwelijk of andere duurzame breuk kon losmaken, - hij gaf met dat al een slecht voorbeeld, want hij kwam hier zelden, eigenlijk alleen om te eten.

Kwalijk nam hij het Louise niet dat ze zijn houding tegenover zijn Aleida wilde veranderen. Hij kon dat best verdragen. Hij bezat een groot vermogen om te genieten; tenminste, met de jaren had hij dat verworven. Hij genoot van alles, van leven en dood, van verminking, pijn en zorg. Hij had nu eenmaal een neiging tot het extreme, in een bepaalde richting. Hij genoot dus ook van wanklanken. Maar er was toch een grens, en wat hier van hem verlangd werd leek wel heel bar. Gelukkig had hij niets beloofd.

En hij dacht terug aan zijn huwelijksleven met Aleida Merkelstein. Hoe had hij gods-ter-wereld die vrouw indertijd kunnen vragen? Nu ja, hij had alleen maar gevraagd; het antwoord was aan haar, en ze had evengoed neen kunnen zeggen. Ze was toch vrij? Waarom zei ze dan ja? Hij had een dommigheid begaan, maar zij nog een veel grotere. Toen kwam er geen kind, iets waar ze een waanzinnige ophef van maakte, terwijl ze blij moest zijn dat er geen spruit geboren werd uit de samenleving van zo volstrekt incompatibele naturen. Ook werd ze van lieverlede hinderlijk aanhalig. Daar was hij geen man naar, en zeker niet tegenover zulk een vrouw met slechts fysieke aantrekkelijkheid, - in haar jonge jaren wel te verstaan. Voor de rest niets hoegenaamd. Alle begaafdheid was bij die vrouw in het lichaam getrokken, als zout in een varkensschijf, maar van Attisch zout geen spoor. Alleen piano-spelen, dat kon ze, en goed ook. Maar hij vond een piano, al was het een vleugel, nu juist commun in het kwadraat. Ieder speelde piano, voor zover men dan nog speelde, want tegenwoordig speelde de radio. Hij gaf ook niet veel om muziek. Hij had nooit naar Aleida geluisterd, en de laatste tijd liep hij weg. Zij woonden toen nog in het grote huis en hij kon haar en haar piano gemakkelijk ontlopen. Maar de enkele gedachte dat ze daar ergens musiceerde was hoogst hinderlijk.

En dan dat voortdurend pogen om hem bij te houden, niet alleen op straat, ook op het geestelijk plan. Moest hij daar medelijden mee hebben? Dat was juist een van de ergerlijkste verschijnselen: het zich willen handhaven, à tort et à travers. Men zag het overal, iedereen was er op uit om zich te handhaven, gelijken onder elkaar, minderen tegenover meerderen, vrouwen tegenover mannen. En de grootste ongelukken waren daarvan het gevolg, speciaal in huwelijken. Het mocht wezen dat de wil om zich te handhaven de mens was ingeschapen, omdat hij anders maatschappelijk de grond onder zijn voeten verloor en bij de bedeling moest aankloppen, wat niemand toch graag deed, - dat alles nam niet weg dat een getrouwde vrouw die een stuk grond onder haar voeten heeft in de vorm van een huwelijk zoiets juist moest nalaten. Want een man werd er doodmoe van, doodmoe en gek, om altijd een vrouw om zich heen te hebben die zich aan hem wilde optrekken. Hij had Aleida niet de deur gewezen, maar ze begreep zelf dat het zo niet kon voortgaan. In die tijd was ze trouwens al vreemd geworden, en daar deed hij dan weer vreemd tegenover, - iets wat hem uitstekend afging. Aan de vermindering van haar verstandelijke

vermogens had hij geen schuld. Voor zover hij wist bestond er in haar familie geen debiliteit, maar dat bewees niets. Eén moet de eerste zijn.

Zit ik mezelf nu hier maar iets voor te praten? dacht De Bleeck. Neen, het was alles strikte waarheid. Hij was in hun huwelijk geen engel geweest, maar zij evenmin. En stellig was hij haar een slag voor in oprechtheid. Als zij bij derden waren gedroeg hij zich tegen haar niet vriendelijker dan thuis, maar zij kon veinzen, was lief, keek hem aan, keek naar hem om, keek hem achterna, en kreeg de anderen op haar hand. Hij vond dit dermate duf-kleinburgerlijk in een vrouw van stand dat hij er van walgde. Met zo iemand de samenleving hervatten was ronduit onbestaanbaar. Gelukkig zag Louise dit ook in.

Maar nu het andere. Ze wilde dat hij Aleida in een milieu zou zetten dat beter paste. Hij was nooit bij haar gekomen en kende de buurt waar ze woonde niet uit eigen aanschouwing. Hij wist alleen dat het daar een lelijke volkswijk was, en dus zou ze stellig veel minder behuisd zijn dan hij hier, al had hij het toch ook verre van luxueus. Maar mijn God, ze vroeg toch niet om verandering? Ze had nooit iets gevraagd. Hijzelf was het geweest die haar toelage verhoogd had naarmate het leven duurder werd. Ze kon ook zijn naam blijven dragen; dat ze het niet deed was haar eigen keus. Moest hij haar nu ergens elders brengen, terwijl hij geen spoor van aanwijzing had dat ze dit verlangde? Indien hij er toe overging handelde hij in de eerste plaats naar de zin van zijn erg onafhankelijke en eigengereide zuster Lea, vervolgens naar die van Sara, nu ook al in het complot betrokken, en eindelijk naar de zin van Louise die hem door een handig spel op zijn eergevoel - handig en heel knap, dat gaf hij toe - wilde overrompelen. Hij dacht niet aan toegeven. Als Aleida het zelf had gevraagd was het misschien anders geweest. Voor deze vrouwen maakte hij geen voetval, nooit. Bleef over de vraag of hij hun dit optreden kwalijk zou nemen of niet. Hij besloot achteraf tot het eerste, evenwel met mate; want hij had maar twee zusters en één minnares; hij had - behoudens uitzonderingen - een warm gevoel voor vrouwen, en van deze drie hield hij.

Er bleek nog een vraag over te blijven. Hoe zou hij Louise verwittigen van zijn beslissing? Schrijven was uitgesloten. Terloops vertellen als hij haar toevallig ontmoette stuitte hem tegen de borst, want dat leek bedenkelijk op lafheid. Ze verdiende eigenlijk dat hij haar een bezoek bracht, speciaal tot dat doel; dan konden zij het in een rustige sfeer nog eens bepraten. Maar hij durfde om harentwille geen bezoek voor te stellen; ze was, zijns inziens overdreven, bang om gecompromitteerd te worden als bewoonster van de Archipel, maar hij kon niet anders dan dit eerbiedigen en discreet zijn. Dit had immers een gewoon bezoek moeten wezen, overdag, niet tersluiks, niet een waarbij men zijn wagen een paar straten verder parkeerde. En zulk een bezoek zou ze mogelijk niet passend vinden; in elk geval kon het niet van hem uitgaan. Een telefoongesprek was even on-

dienstig als een brief; dit onderwerp eiste behandeling oog in oog. Er bleef dus slechts over dat hij zich afzijdig hield tot Louise een nieuwe gelegenheid van samenzijn schiep, hier of in Brussel. En als ze daarmede nu eens wachtte tot hij haar 'voorwaarde' had vervuld? Welnu, dan zou hij verder zien, dan was het nog niet onoverkomelijk. Ze had een grote bekoringsmacht en hij hield van haar, maar de tijd van kalverliefde was voorbij. Ingeval zij wachtte, wachtte hij ook. Een van beiden zou dan eindelijk wel toegeven, maar hij niet.

Toen zag hij zich hier, in zijn stoel, zitten achter een barrière. Zijn beslissing lag daar tastbaar voor hem, als het ware een immens Australisch Barrière-rif, en hij in het achterland, volkomen ontoegankelijk, zich bij voorbaat verlustigend in de vruchteloze pogingen van goedwillende domkoppen om een doortocht te vinden in deze wereld van koraal. Het beeld was zo overweldigend dat zijn spieren hard werden en onbuigzaam.

Hij ging naar bed. Hij kon nog een paar uur slapen. Het besluit had hem voldoening geschonken. Zeker zou de slaap zich niet doen wachten. Maar meer dan enkele uren kon hij zich niet veroorloven. Want hij wist zonder een uurwerk te raadplegen precies hoe laat het was: tien over vieren.

De ochtend daarop voelde hij zich het tegendeel van voldaan. Hoe kort hij ook geslapen had, het was voortreffelijk geweest. Hij ontwaakte volkomen uitgerust. Welk een lichaam had hij toch, welk een frisheid van geest, en dan te bedenken dat hij acht en zestig jaar telde! Maar hij vergat niet dat dit een geschenk was van de hemel; hij vergat het nimmer. Aldus ving hij in de beste stemming zijn gewone ochtendwandeling aan. Het deerde hem niet dat de regen nog steeds neerdruilde; hij was daarop gekleed. Het rhythme van zijn tred en zijn wandelstok klonk hem vrolijk in de oren, en zijn houding tekende weer dat uitdagende, hem van nature eigen, en dat nog net niet over de schreef van het belachelijke ging. Hij nam zich altijd zorgvuldig in acht. Men mocht van hem zeggen, men moest van hem kunnen zeggen: 'wat is hij nog jong voor zijn leeftijd'; men moest niet van hem mogen zeggen: 'wat doet hij nog jong'. Het instinct dat de vrouw vertoont in de zorg voor haar kleding, bezat hij voor zijn enkele houding.

Zo liep hij een heel eind langs het water en toen over de brug de weg naar Delft, langs het jaagpad, waarop hij halverwege omkeerde. Allengs overviel hem toen een somberheid, en dit op zichzelf had ook nog weinig te beduiden, want het overkwam hem meer, en hij hield van zijn somberheden. Intussen, en ten spijt van zijn beginsel om al zijn stemmingen welkom te heten, bleek hem spoedig van een bijmenging in zijn somberheid waarover hij zich allerminst kon verheugen. Het was niets anders dan een doodgewone ontevredenheid met zichzelf, schaars bij een natuur als de zijne, die steeds uit was op en vervuld van het tegendeel. Hij begreep

maar al te goed waaraan dat lag, want zijn vermogen tot zelfontleding was tegen dit simpele geval meer dan opgewassen. Er was toch iets binnengeslopen door de koralen wereld van zijn verzet: het geweten. Naardien intussen een besluit een besluit was en hij aan capituleren niet dacht, naardien anderzijds de wil - maar dit zag hij met al zijn scherpzinnigheid niet aanstonds in, eerst later - om zich in eigen ogen te handhaven krachtig in hem werkte, kwam hij tot een beslissing die hem onmiddellijk van de grootste gemoedsrust vervulde.

Hij vroeg Frieda om Frederik, als hij omlaag kwam, bij hem te sturen. En toen de jongen, eerst veel later die morgen, verscheen en Van der Mark eigener beweging het kantoortje had verlaten, zei De Bleeck, kalm maar beslist, dat hij het nu tijd vond worden dat zijn neef in het ouderlijk huis terugkeerde.

- Wat? vroeg Frederik, moet ik hier vandaan? Jaagt u me weg, oom Amos?

Hij kon haast niet spreken op het horen van deze verpletterende tijding; hij stamelde. De angst, van een beest of van een gehallucineerde, lag in zijn blik en tekende zijn ganse houding. Had De Bleeck achter zijn neef gestaan, hij zou van de enkele gestalte hebben afgelezen dat daar iemand zijn doodvonnis aanhoorde.

Allerlei gevoelens kwamen bij De Bleeck boven op deze totaal onverwachte reactie: toorn dat een die zijn vaders bloed had zo miserabel onmannelijk kon zijn, vrees dat er ongelukken zouden gebeuren als hij voet bij stuk hield, ontgoocheling dat het verblijf hier nog geen zweem ten goede had uitgewerkt, verbittering dat hij over zijn zuster Lea niet kon zegevieren door het ooilam gaaf bij haar terug te brengen, alleruiterste bezorgdheid voor een ongeneeslijk geval, wrevel dat zijn eerste poging om door een goede daad zich in eigen opvatting te rehabiliteren onmiddellijk schipbreuk leed, zelfverwijt ten slotte dat hij zijn neef te hard had aangepakt.

Hoe dan ook, hij kon het niet langer aanzien; de jongen moest uit zijn ogen.

- Ik jaag je niet weg, Frederik, natuurlijk niet, zei De Bleeck, zich tot kalmte dwingend.

Hij wilde er nog iets aan toevoegen, vond geen woorden, en wenkte zijn neef het kantoor uit.

Het tuinfeest

Tot zekere groep ondergronds werkende jonge mannen die een geheim zendstation verzorgden en in wier avonturen Frederik Bearda door een vluchteling was meegesleept behoorde een figuur die voor zijn kornuiten raadsel bleef in die zin dat niemand iets van hem afwist; zelfs was zijn naam onbekend. Hij had tot de groepvorming niet de stoot gegeven, want dan zou men althans geweten hebben wie hij was. Een meisje dat hem op een dansvloertje had ontmoet bracht hem onder de nodige voorzorgen in aanraking met de leider van de groep, want hij had met enkele woorden aan haar te kennen gegeven dat hij enigszins op de hoogte was van haar werk en in staat om te helpen. Hij had een tenger voorkomen, kleine, ronde, donkere ogen, een bloedeloze mond, en scheen wat ziekelijk. Hij was middelmatig groot, maar zijn broosheid maakte hem voor het oog nietiger dan hij was. Zijn stem verried in haar hese klank een zwakke keel. Zijn spraak was beschaafd zonder de minste affectatie, de spraak van iemand die van jongs af het beschaafde Nederlands in zijn beste uitingen heeft geleerd. Heel zijn optreden boezemde het meisje vertrouwen in, en daar de leider het waarschijnlijk achtte dat zij als vrouw krachtens intuïtie de sollicitant beter schatten kon dan hij met zijn algemene intelligentie stond hij een onderhoud toe. Daarbij kwam allengs aan het licht dat de onbekende degelijk op de hoogte was van verschillende omstandigheden en voorvallen waaromtrent hijzelf niet of althans minder goed was geïnformeerd. De onbekende weigerde evenwel iets mee te delen over zichzelf. Hij wenste alleen X te worden genoemd. Als men hem niet vertrouwde, kon men het hem ronduit zeggen; dan trok hij zich terug en was de zaak afgedaan. In een hooischuur op het platteland werd hij bij een afgeschermde kaars nog eens duchtig aan de tand gevoeld door de groep in haar geheel, en bij die gelegenheid gaf hij reeds waarderijke aanwijzingen. Hij scheen slechts de naam van het meisje te kennen, verlangde in elk geval de namen der anderen niet te weten, en werd opgenomen. Ook die anderen droegen gefantaseerde doop- en geslachtsnamen, maar de werkelijke naam kenden zij aanvankelijk van elkaar, of tenminste kende de leider deze. Om bij ontdekking en ondervraging zich niet te verspreken hadden zij afgeleerd hun makkers anders te zien dan als dragers van de fantasienaam.

X ging geheel afzonderlijke wegen. Men kon geen contact met hem verkrijgen, maar hij hield het contact met de groep, in hoofdzaak met de leider, in stand. In de beginne aarzelde men nog hem de gang van de groep geheel bloot te leggen, want daardoor leverde men zich aan hem uit, terwijl men op hem in het geheel geen vat had. Dit veranderde echter toen hij zijn eerste grote werk volbracht: een aanwijzing, aan Engeland doorgegeven, en waardoor een fabriek voor onderdelen van oorlogstuig op het juiste uur werd gebombardeerd, met groot succes. X moest wel beschikken

over allerlei kanalen die aan de anderen onbekend waren, en vanaf zijn toetreden werd het zendstation uit de sfeer van het naief-romantisch dilettantisme opgeheven in dat van het practische nut. Eenmaal meende het meisje een glimp van hem te hebben gezien, in een ander café, met het driehoekig speldje van de Nationaal Socialistische Beweging. Nogmaals ondervraagd gaf hij onmiddellijk toe lid van de partij te zijn, en voor het eerst vertelde hij iets meer, te weten dat hij in 1939 lid was geworden, de inval voorziende, en met het doel tegen het komende verraad contraverraad te stellen.

- Als jullie iets van me meent ontdekt te hebben, zei hij, vraag er dan gerust naar, en ik zal zeggen of het waar is of niet. Ik begrijp heel goed dat ik min of meer afgescheiden sta van jullie, maar ik verlang ook geen intimiteit. Als je me vertrouwt is dat me voldoende, of liever nog, het is genoeg als je me niet wantrouwt.

Een ander maal zei hij nog:

- Ik heb mijn ouders veel verdriet gedaan door N.S.B.'er te worden, heel veel verdriet. Ik kom nooit meer thuis.

Hij glimlachte daarbij op een wijze die Frederik nimmer vergat. Het was niet cynisch, niet angstwekkend, maar vreemd.

Op de duur kreeg hij in dit groepje zoveel gezag dat de leider eens bij een samenkomst voorstelde dat X in zijn plaats zou komen, want, hoewel jonger, naar schatting niet meer dan drie en twintig jaar, was hij de grote indicateur. Hij weigerde echter. Hij vond dat hij door zijn eigen gang te gaan, niet aan hen gebonden, wel hen aan zich bindend en van hen gebruik makend als hij het nodig achtte, nuttiger kon zijn.

Frederik, ofschoon van lieverlede driest geworden in de uitvoering der plannen, driest in strijd met zijn natuur en als tegenwicht tegen zijn angst, had met X heel weinig aanraking. Hij dacht soms wel dat de ander zijn wezenlijke lafhartigheid moest hebben geraden, want hij behoorde tot degenen voor wie X het minst aandacht toonde. X leek aan Frederik al spoedig een wezen met bovennatuurlijke gaven, nauwelijks meer van deze aarde.

Met dat al was X bij alle geslotenheid geen zwijgzaam persoon. Zijn oordeel nopens het Duitse volk gaf blijk van opmerkelijke zachtheid. Eens, in het gezelschap, sprak hij met zijn hese stem deze woorden die Frederik evenmin ooit zou vergeten:

- Het is altijd mogelijk dat een kleine groep dermate terroriseert dat ze een hele bevolking tot misdadigers maakt. Een vereniging van bandieten aan de top betekent de ondergang van de moraal ook in het grootste land. Dit moeten we wel bedenken eer we Duitsland uitschelden.

Hij scheen te voelen dat zijn menslievendheid in deze kring wat ver ging. Hij voegde er tenminste aan toe:

- Maar wel is het waar dat de vatbaarheid voor besmetting in elk land niet even groot is.

Deze opvatting sloeg bij Frederik dadelijk aan. Hij was niet alleen weinig moedig, hij had ook een zachtzinnig karakter en zijn aanwezigheid hier wist hij slechts te handhaven door zijn roes. Het was juist voor hem een gevaarlijk woord. Want hij had zijn instemming willen betuigen, en dat mocht niet. Op het laatste ogenblik zag hij in dat wat men van X duldde, van hem, Frederik, allerminst zou worden aanvaard. Toch had hij het kunnen wagen, en heengaan, uitgestoten worden desnoods. Maar daartegen verzette zich zijn trots. Hij zat aan het ondergrondse werk, aan deze kameraden vastgeklonken op leven en dood. Het merkwaardige was echter dat X hem onder het spreken had aangezien, voor het eerst goed, alsof hij in zijn ziel had gekeken en zijn innerlijke overtuiging billijkte. Sedert die dag zag hij in X iets van het wezen, niet op deze aarde geboren, doch naar hier afgedaald uit het onbekende.

Dezelfde X had nochtans bij het liquideren van de Duitser in een zak met stenen, ergens in diep water, tijdens het buiten boord brengen de prooi een trap gegeven, zo krachtig dat de roeiboot ternauwernood aan zinken ontkwam. Zijn haat tegen de bezetter was grenzeloos.

Zo ging X zijn onbekende wegen en het stond wel vast dat hij behalve hier nog elders hielp. Toen de verzetsgroep werd opgerold gebeurde er voor Frederik iets verschrikkelijks. X werd gegrepen, veel later dan de anderen weliswaar, maar toch, dit wezen van elders uit de cosmos werd gegrepen, gevonnist door een Duits gerechtshof en geëxecuteerd. Toen drong ook door wie hij was: een jonge man van oud-adellijk geslacht, wiens ouders een groot buitengoed bezaten bij Haarlem, in de uitlopers van Kennemerland.

Er werd omtrent hem nog iets zeer treffends rondverteld. Zijn moeder was van vroeger persoonlijk bekend met de opperbevelhebber der Duitse bezetting. Toen ze haar zoon in de gevangenis bezocht stelde ze voor de bemiddeling van de generaal in te roepen waardoor de anders zekere doodstraf allicht in levenslange gevangenisstraf zou worden gewijzigd. Ze verwachtte, en met rede, dan een slechts korte straftijd. Maar ze kende haar zoon te goed om dit te durven ondernemen zonder zijn toestemming. Hij weigerde onmiddellijk. Hij zei:

- Van de bezetter neem ik niets aan, en zeker niet mijn leven.

Deze weigering moest de moeder wel geklonken hebben als een testament dat de zedeleer verplicht te eerbiedigen. Ze kwam trots uit het gebouw te voorschijn. Maar daar ze moeder bleef wist ze althans te bewerken dat hem de gebruikelijke martelingen bij het verhoor werden bespaard, of wel - want ze kon er geen zekerheid van krijgen of ze niet reeds waren aangevangen - dat ze tenminste werden gestaakt. Over het eerste liet de generaal zich niet uit, voor het tweede stond hij borg, en ze was overtuigd de militair te kunnen vertrouwen.

De smart over zulk een dood van een door hen aanvankelijk miskend

kind was volslagen ondraaglijk, maar werd dan ook door de ouders snel gebannen, inderdaad vanaf het tijdstip waarop zij tot het besef kwamen van de ondraaglijkheid hunner smart. Zij zagen in dat zij daarmee zowel capituleerden aan de bezetter, als hun kind tot oneer strekten. Het instinct van zelfbehoud openbaarde zich bij hen in het beschouwen van het lot van X uitsluitend onder het licht der heroïek, een standpunt waarin zij geenszins alleen stonden, waarvan voorbeelden te vinden waren onder alle lagen der bevolking, en dat wees op een heldendom indrukwekkend wegens zijn onopvallendheid, zijn stilte. De ouders van X waren na de eerste dagen tegenover elk, ook elkaar, ook ieder tegen zichzelf, zonder de geringste opgeschroefdheid gewone mensen. Zij bleven verkeren in hun kring, en vermeden niet over hun zoon te spreken. Zij legden slechts hun aanzienlijke naam af en noemden zich voortaan mevrouw en meneer Ix. De vader had zich de versregel van Juvenalis herinnerd: At vindicta bonum vita jucundius ipsa. Deze woorden beschouwden zij als het devies van hun kind, en een tweede eer bewezen zij aan zijn nagedachtenis door het buitengoed voortaan Vindicta te noemen. De bezetter greep, op welke grond ook, niet in. Mogelijk school hier de opperbevelhebber weer achter. Mogelijk zag hij door de naamsverandering het gebouw symbolisch gestempeld tot mausoleum, en vond hij in deze gedachte iets sympathieks, een waardig protest tegen de bezetting. Want niemand kon ontkennen dat er in het Duitse bezettingsleger figuren voorkwamen, gevoelig voor heldendom en zelf tot daden van heldhaftigheid bereid. En overigens ging de betekenis van de vreemde naam toch aan het gros, ook het Duitse, voorbij.

Na de bevrijding bleef X in de gedachten van Frederik een grote plaats innemen, en als hij met de weinige overgehouden kameraden over het verleden sprak - zelden, want liever kankerde men op het huidige bestel -, dan was X voor allen het middelpunt. Hij bleef, ook toen men zijn naam wist, de geheimzinnige persoonlijkheid met de eretitel X, en men kwam steeds terug op het raadsel dat hij was opgepakt. Frederik waagde de onderstelling dat hij dit opzettelijk kon hebben bevorderd, uit levensmoeheid na de ramp, aan de groep overkomen. Dit leek de anderen niet geheel ongerijmd. Een vroege dood scheen op dat voorhoofd geschreven, scheen door het ganse wezen van X uitgedrukt. Als zij over hem spraken was hij ook aanstonds in hun midden, tenger, haast nietig, met het kleine, ronde, donkere oog, de hese stem, en doorgaans met de rust van wie zich afgestorven voelt van de wereld. Nog later vond Frederik het meest wonderbaarlijk de rijpheid van zijn gedachten, passend bij een man van middelbare leeftijd. Enkele uitspraken die hij zich herinnerde schreef hij op in een zakboekje dat hij verborgen hield. En indien hij daartegenover de uitspraken stelde die zijn oom Amos, ook in huiselijke kring, ten beste gaf, uitspraken als: ‘Ik geef toe dat de Duitsers één goede eigenschap hebben: ze moeten dood’, - dan vond hij ze bekrompen en kinderachtig naast die van X,

welke hem ruim, wijs en bezadigd leken. Hij vergat daarbij dat het geval met X niet zo eenvoudig lag, dat de voormalige bezetter ook een deel vormde van het Duitse volk, dat het milde standpunt van X in abstracto (het volk is slachtoffer) niet viel te rijmen met het onverzoenlijke in concreto (het overboord trappen van een lid van dat volk), dat theorie en practijk hier niet samengingen, en in de theorie mogelijk iets van pose stak. Frederik was nu eenmaal jong, en ondanks zijn ziekelijk pessimisme idealist. Anderzijds vergat hij dat zijn oom tenminste consequent was in zijn opvatting, hoe men die overigens bezien mocht, ongespleten, man uit één stuk, verdediger ook hij van de vaderlandse bodem naar de mate van zijn krachten van zestigjarige, die het ontwijfelbare doodsgevaar eveneens onder het oog had gezien. Voor het overige deed dit niet in het minst te kort aan de dank die het land X, met zovele anderen, verschuldigd was.

Mevrouw en meneer Ix hadden vier kinderen gehad, onder wie twee jongens. Ook over hun andere zoon bleven verdriet en angst hun niet bespaard. Deze was naar een gevangenenkamp in het Oosten van Duitsland getransporteerd, daar door de Russen bevrijd en sedertdien onvindbaar Dit deel van hun lot droegen zij op dezelfde waardige wijze, maar bovendien verzekerden zij zichzelf, elkaar en derden dat zij de hoop niet opgaven zolang zij niet stellig wisten dat er daarvoor geen reden meer bestond. Met deze jonge man hadden zij uiteindelijk geluk. Over de bezetting van Oost-Duitsland ontvingen zij bericht dat hij ergens in Rusland verbleef en te zijner tijd zou terugkeren. Een half jaar later stond hij voor hun ogen, gebruind, gezond, volkomen man geworden, een verschijning die zij bewonderden. Van de dood van zijn broer was hij reeds eerder op de hoogte gesteld, en de slag van deze tijding had hij met zijn jonge jaren snel verwerkt. Zijn moeder schreide niet op zijn weerzien. In de aanvang had ze zich weliswaar niet altijd volkomen kunnen bedwingen, te minder daar nu juist X ook sterker in haar leefde dan ooit, maar toegeven aan haar verdriet deed ze toch nimmer. Ze herwon, in de afzondering, en eer de tranen kwamen, haar trots, liet ook haar man niets merken, en was spoedig en voorgoed haar zwakheid te boven. Marius herademde toen hij merkte dat het leven op Vindicta zijn gang ging als vanouds, en er op normale toon over zijn broer werd gesproken. Hij vond Vindicta een mooie naam, was met die van Ix volmaakt tevreden, en zei dat hij zich voortaan ook zo noemen zou. In het kamp had hij het uiterst slecht gehad, maar na zijn bevrijding volstrekt niet kwaad. De Russen gaven dadelijk redelijk voedsel en wat sigaretten. Hij had hard moeten werken, maar geen slavenarbeid verricht; het was ook productief werk, tot herstel van wegen rondom Minsk. Hij stond onder goed toezicht, leerde zich zo snel mogelijk van het Russisch bedienen, en kon later opzichter worden en leiding geven. Het lot van andere bevrijde Nederlanders was hem onbekend, maar hijzelf had geen reden tot klagen gehad. Pogingen om hem tot het communisme te bekeren

waren al gauw opgegeven toen hij verzekerde daarvoor totaal onvatbaar te zijn. Hij was dan ook aanvankelijk verwonderd in de Westerse gemeenschap een sterke anti-Russische stemming aan te treffen, maar zag niet in dat Rusland de enorme goodwill, tijdens de oorlog gekweekt, door zijn latere politiek van wereldbeheersing kortzichtig had verspeeld.

Het buitengoed te Aerdenhout was nog niet lang eigendom van de familie Ix, en had in deze eeuw een bewogen geschiedenis achter de rug. Oorspronkelijk behoorde het tot de zeer grote landgoederen. Na het inrijhek met tuinmanswoning opende zich een laan die omhoekte naar een allee van eiken, tezamen gegroeid tot een berceau ter lengte van een paar kilometer. Eerst daar, niet van de straatweg af, werd aan het einde schemerend een onregelmatig gebouw zichtbaar, met ergens een toren. Het heette toen Groot-Nagelvoort. Zijn eigenaar was een bankier, een onverdraaglijke prots, gehuwd met een bekoorlijke vrouw. Op deze bankier was een van de vreemdste moordaanslagen gepleegd die de criminele archieven weten aan te wijzen, en wel tijdens een tuinfeest dat zijn vrouw gaf en waar hij eerst later in de avond zou verschijnen. Hij was een woest automobilist; men verwachtte hem die avond laat, in een open race-auto zonder voorruit en die hijzelf bestuurde. Zijn chauffeur, toevallig vooruitgezonden in de torpedo-wagen, even bezeten van de snelheidsduivel als zijn meester, werd in de eikenallee onthoofd door een tussen twee bomen dwars over de weg gespannen koperdraad dat gelijk een mes zijn hals doormidden sneed. De bankier had veel vijanden, en het was zonder meer duidelijk dat de aanslag niet op de chauffeur was gemunt, maar op hemzelf. Deze zaak werd nimmer opgehelderd; ten laatste scheen er enig vermoeden te rijzen tegen zijn vrouw als uitlokster, want het paar leefde in de grootste onmin. Kort nadien verdween ze, wat het vermoeden bevestigde, maar geen oplossing bracht, omdat ze onvindbaar was. Er werd rondverteld dat ze in Zuid-Amerika, toenmaals nog het toevluchtsoord bij uitstek der onmaatschappelijken, een leven leidde dat met geen pen viel te beschrijven, eenvoudig omdat woorden te kort schoten. Ook kwam het uit dat het deze wijze van een medemens letterlijk om hals te brengen, bij al het gruwzame, aan oorspronkelijkheid ontbrak. Tevoren had zich in de omtrek van Berlijn een soortgelijk geval voorgedaan.

De bankier, een echte geldsmijter, deed na het gebeurde het gebouw, meer bizar paleis dan landhuis, omver halen, en stichtte in zijn plaats een wonderlijke, maar wel imposante woning met het uiterlijk van een schouwburg, een uitbuigende middenpartij met balkon en loggia, arcaden links en rechts, dan een stenen afsluiting met beelden in nissen en een verbrede voortzetting naar het achterterras, het geheel bekroond door een tempelachtig fronton. Het was op een andere wijze vreemd dan het gesloopte paleis; het was echter in zijn onderdelen harmonisch, maar paste evenmin in zijn terrein van bossen, weiden en vijvers.

De bankier verkocht grote stukken, de toegangslaan werd omgehakt, en sedert dien konden voorbijgangers het buiten aan het eind van de eikenallee schuins zien liggen. Toen hij dit alles had volbracht ging hij gemoedelijk bankroet. Het landgoed was onherkenbaar geworden, de randen verkaveld, belegd met brede verkeerswegen, bezet met kleine landhuizen en ergens ook een paar reeksen volkswoningen. Hoewel er door veel wegbochten was gestreefd naar het cachet van een tuindorp, vertoonde de nieuwe bebouwing toch het onbevredigende van de overgangstijd. De stijl der huizen was droog en fantasieloos, en slechts de tuinen, naar Hollandse aard goed verzorgd, bloemrijk en ruim bewaterd, bezaten een zekere bekoring. Niettemin raakte men bij het ronddwalen al gauw buiten adem van het prespectiefloze der halve verkeerscirkels, allerwegen gesneden door weer andere halve cirkels, dit alles in veel zon 's zomers, veel naargeestigheid 's winters, veel uitgestorvenheid het ganse jaar door. De afstanden leken zo kort en bleken zo lang; het buiten zelf stond daar als een hinderpaal; men moest altijd omlopen en vond het een alleronplezierigste bedriegerij. Ontegenzeglijk was de aanleg van het geheel zeer fraai, uit de lucht gezien, en dus zou een toekomstig geslacht zich daaraan kunnen verlustigen. De bankier had de oude naam evenmin gehandhaafd, en zijn domein met nieuwe opstal herdoopt in Isis. Ofschoon ook in het overgeblevene veel veranderd was, boomgroepen waren gerooid en drie van de vijf vijvertjes gedempt, was het een nog mooi landgoed gebleven, ter grootte van ongeveer honderd bunder, diep, maar vrij smal. Het schouwburgachtige woongebouw maakte stellig effect, vrijwel aan het eind van dit terrein, neergeplant op een kunstmatige verhoging, aan alle kanten tot op zeventig meter afstand ontbloot van hoge begroeiing, omringd slechts door grasparterres met bloembedden en groepen lage heesters. Voor wie er tegen het vallen van de avond op toetrad kreeg het met zijn zachtgekleurde bakstenen kolonnaden en bogen, zijn balusters van hardsteen, zijn tympanon waarvan de lijn werd voortgezet in de flauw hellende dakbedekking uit gladde lappen zink, zijn lichte beelden in de verre nissen van donker, - voor zo iemand kreeg het tegen de gloor van de westerhemel, losstaand van de natuur, er boven uitgetild, iets van een antieke droom, van een Olympus-bekroning. Maar tegelijk kreeg een gevoelig aanschouwer een gewaarwording als van een vage beklemdheid, een lichte kneep in het hart, gelijk overal gebeuren kan waar men de statige buitenverblijven hoog ziet tronen in een leegte, te ver van de boompartijen die het zouden hebben beveiligd, te zeer doelwit voor een genadeloos lot.

Niettemin had de familie Ix het landgoed Isis naar haar smaak gevonden. De voorouders van meneer Ix waren landlieden geweest, maar zijn grootvader had het familiegoed door allerlei omstandigheden verloren en was sterk verarmd naar de stad getrokken. De gedachte nog eens een landgoed te verwerven, al was het voor haar dan ook niet geschiedkundig belangrijk,

had intussen deze familie nooit losgelaten. En nadat meneer Ix via een zijtak en in een tijd van nog bescheiden successierecht tot nieuw fortuin geklommen was, kocht hij Isis uit de failliete boedel, en voelde zich daar zeer wel. Zijn vrouw, uit hetzelfde geslacht, en hij hadden in de stad nooit recht kunnen aarden, en zich evenmin aangepast aan de steedse adel, veel talrijker, meer gemengd, bijeengepakt op klein oppervlak en toch ook weer zich verliezend in de massa der bevolking, coterieën vormend, maar niet met de ware geslotenheid van het land, integendeel met onduidelijke uitstralingen die zich min of meer in de menigte verloren, met nevelige bronnen van inkomsten, met geheime levens naast openbare, met dissonerende kameraadschappen, met mésalliances. Mevrouw en meneer Ix waren zeer hooghartige naturen.

Intussen voltrok zich ook aan hen wat anderen niet bespaard bleef. De Nederlandse adel had nooit de kans aangegrepen zich populair te maken en kon ruwweg verdeeld worden in de aristocraten die, met ontzag bejegend, gehaat, en de zotten die veracht werden, en weer samengevoegd in een groep die zich op haar geboorte mateloos deed voorstaan. De schets welke De Bleeck aan Louise de Violette had gegeven, die van een kaste, altijd herkenbaar aan een bepaalde sfeer, mocht niet onjuist zijn, evenmin zijn opmerking dat de adel fin de siècle was gebleven, - daaraan ontbrak echter de critiek. De adel als zodanig miste eenheid, en had daarmee, ondanks individuele verdiensten, nooit als haar taak gezien een wervel te worden in de ruggegraat van een volk. Niettemin was tussen beide wereldoorlogen het exclusivisme in deze verzwakte groep - voor zover de term groep nog op zijn plaats was - doorbroken door een democratie meer van de daad dan van het woord. De vijandschap tegen het begrip, ook bij de regering die geen nieuwe adel scheen te scheppen, bestond voor zover er symptomen vielen aan te wijzen onverminderd voort, en toch poogde de kaste zich meer te verspreiden, meer toegang te verzoeken en te verlenen. Hoewel niet met de stukken te bewijzen deden zich hierbij waarschijnlijk twee factoren gelden, beide onderbewust: het verlangen om zich in de restanten van zijn aanzien nog te handhaven, het onvermogen om zich te weer te stellen tegen het vervlakken der onderscheidingen. De bezetting gaf nog een krachtige stoot in deze richting. Zij bracht een grote eenheid onder de bevolking die wel weer in een veelheid zou uiteenvallen, maar toch sporen achterlaten. De adel had zich Nederlander getoond als de rest, loffelijke daden verricht als de rest - het geval X bleef wel prominent, maar was geen volstrekte uitzondering -, en werd na de bevrijding democraat naar de mate van zijn kunnen. Mevrouw en meneer Ix waren van hun hoog standpunt afgedaald, van het hinderlijke minzame geklommen tot het eenvoudig beminnelijke, zonder daarmee de opdruk van mensen van ras te verliezen. Zij hadden het ras integendeel treffend vertoond in het dragen van een zwaar gezinslot. Dit wisten zij overigens zeer goed; ja, zij

waren er zich zelfs van bewust zulk een houding aan hun stand verplicht te zijn. Daarbij vergaten zij dat ook de eenvoudige vrouw of man van het volk ras vertoond had zonder te malen om zijn stand. Ras hier, ras daar, en het een niet beter dan het ander.

Na de terugkeer van de jongste zoon, Marius, gaven zij te zijner eer een groot tuinfeest op Vindicta, voor ongeveer twee honderd genodigden, van wie zij meer dan de helft niet persoonlijk kenden. Ouder gewoonte stuurden zij hun uitnodiging in de Franse taal, maar zij zochten hun invités ditmaal ook in de wereld der ambtenaren, van handel, industrie en geld, van de wetenschap en de kunst. Behalve nopens oude vrienden, die zij nachtverblijf konden bieden, beperkten zij hun rondzending tot de beide Hollanden. De moeilijkheid was niet zoveel mensen bijeen te brengen, want zij hadden een hun bekende kern verzocht familie en vrienden op te geven. De moeilijkheid was voor hen uit dit aantal een keus te doen. Voor zover het hun onbekende werelden betrof verlieten zij zich op een paar deskundigen. De Brandenburgs behoorden tot hun kern, daar de man verwant was aan mevrouw Ix. Sara gaf toen haar zuster, zwager en broer op, en ook mevrouw De Violette.

Eén omstandigheid leek ietwat ongebruikelijk, het late seizoen voor een tuinfeest: in de tweede helft van September. Echter wekte na een wisselvallige zomer de overgang tot de herfst vertrouwen. De ochtend van die dag vielen er nog verspreid enkele buien. Vindicta werd evenwel gespaard. In de namiddag scheen de zon telkens tussen vervaarlijke wolken; het bleef droog en was opmerkelijk zoel, des avonds windstil bovendien.

Sara en haar man hadden met hun wagen eerst Lea afgehaald, toen De Bleeck. Bearda ging niet mee; hij had die avond een vergadering met zijn fabriekskern, en daarmee een gemakkelijke verontschuldiging. Zo nodig zou hij ook wel een uitvlucht hebben gevonden, want het feest trok hem niet. Hij had geen lust in verstrooiing, en tegen nachtbraken zag hij op. Hij voelde zich ook voortdurend onwel, en terwijl zijn energie hem voor zijn werk op de been hield vreesde hij dat juist het zoeken van een dergelijke ontspanning hem de genadestoot zou geven. Hij kon nu nog staande blijven, maar er mocht niets bizonders bijkomen. Deze ontspanning betekende voor hem andersoortige inspanning, in elk geval ergernis, en bij zijn toestand gevaar.

Brandenburg chauffeerde. Lea zat naast hem, achterin Sara met De Bleeck. Zij spraken weinig, te zeer aan elkander gewend, maar De Bleeck vond het toch prettig hier te zitten met zijn twee zusters, Sara, van wie hij meer hield dan als oudere broer, bijna als vader, Lea, die verder van hem of stond, doch voor wie hij een verzwegen respect voelde, - beiden innemende verschijningen, in avondtoilet en bontcape. Zelfs had hij een welwillende gedachte over voor zijn zwager. Het critische oog waarmee een die zelf rijdt het rijden van een ander bekijkt, tot het in de geest mee-

chaufferen toe, kon De Bleeck geen fout doen ontdekken in de kunst van Brandenburg die snelheid paarde aan voorzichtigheid. Eén ding scheen die enorme botmuil toch te kunnen, en zo zag De Bleeck van verder meechaufferen al spoedig af.

Toen zij Haarlem naderden was het nog steeds niet donker. Men zag grote losse wolken naar het Oosten drijven onder een onmetelijk verre koepel van dunne roodachtige glans die zich, voor het oog onwaarneembaar, Westwaarts bewoog. De vier, allen geboeid, gisten ernaar wat dit kon betekenen, en de twee vrouwen voelden, sterker dan de mannen, voor het raadsel van dit dampkringverschijnsel een vage eerbied. Hoewel niets in staat is zozeer het ontzag der menigte te wekken als vreemde tekenen aan de hemel, was dit teken zwak, in feite niet meer dan een verlengde schemering, en dus viel het aan de mens van alle dag niet of nauwelijks op. Het kon ook niet verklaard worden. Sommige kranten zouden het terloops vermelden, en later nog werd de onderstelling geopperd dat het een ijl dek van vulkaanas kon wezen, spiegel voor de reeds lang onder de einder gezonken zon, en mogelijk afkomstig van Joana Boroslowa, daar bij de Aleoeten. Het indertijd onder verbijsterende vuur- en rookwerken uit zee gerezen eiland, met een kruin, stromend van lava, zoals het hoofd van een duiker stromend van water aan het oppervlak verschijnt, - dit nieuwe land, bizar en grandioos aan de voet omgeven van stoomwolken als kruivend struisgevederte, daar waar de lava de zee vond, had wellicht over de oude aarde de lieflijke feeërie gespannen waarin zich het angstwekkende had opgelost. Men wist het niet en zou het niet weten. Het deed denken aan een groet uit de vreemde die ons bereikt in een met winters rose gekleurde Kerstkaart, zonder vermelding van de afzender. Het bericht kon maanden onderweg zijn geweest; het verschijnsel was ook kortstondig en tot een smalle strook van waarneming beperkt. Daags daarop herhaalde het zich niet meer.

Weldra waren zij in een warnet van wegen, doch Brandenburg had een stafkaart bestudeerd en vond zonder aarzeling zijn route. Daar zagen zij eindelijk aan een hek twee grote lampen branden en auto's die tussen de hekpijlers afzwenkten: Vindicta. De wagens hielden even stil bij een bediende aan de toegang die de uitnodigingskaarten in ontvangst nam, en de weg aanduidde naar de parkeerterreinen. De eikenallee, over haar volle lengte geïllumineerd, had vrij wat nieuwsgierigen aangelokt. Een agent hield de inrit open. Deze plek werd rijkelijk beschenen, niet slechts door de lantarens van het toegangshek, maar ook door een lamp van de straatweg, in het midden hoog hangend aan een draad.

Terwijl nu De Bleeck door de ruit keek naar degenen die op deze plek samengestroomd waren, viel zijn blik op een groepje, een weinig terzijde en een afzonderlijke eenheid lijkend. Ook zij waren duidelijk zichtbaar, buitengewoon duidelijk zelfs; zij schenen daar te zijn minder om te zien

dan om gezien te worden. En hij herkende tot zijn uiterste verbazing in dit groepje de vijf van de logge, zware motorboot, twee vrouwen, drie mans, welke met honende trekken en langzaam heen en weer draaiende halzen de gang der wagens volgden. Hij merkte ook het zelfstandige draaien van vijf paar ogen op. Even meende hij dat een gezichtsbedrog hem parten speelde; toen bedacht hij dat zij met hun schuit wie weet vanwaar en waarheen voeren, en dit hun aanwezigheid hier verklaarbaar maakte, al bleef het een vreemdsoortig toeval. Neen, gezichtsbedrog was het niet; hij was te nuchter om zich door wat ook te laten bedotten. Maar terzelfder tijd dat hij dit bedacht, schoot er iets door hem heen dat èn duidelijk èn schimmig was, op het onwezenlijke, onbestaanbare af. Dat was een zesde figuur geweest, van deze vijf ietwat afgesplitst en toch naar De Bleecks feilloos instinct tot de vijf behorend. De ruimte tussen de vijf en die ene was klein, doch dit op zichzelf verklaarde zijn zekerheid niet. Het was geen kwestie van zien en afleiden, maar louter van aanvoelen. Hij voelde het bijeen zijn aan als een klasseverband; de scheiding tussen meester en leerlingen was zintuiglijk waarneembaar, de overbrugging van die scheiding kenbaar enkel met de intuïtie.

De Bleeck had te grote aandacht aan de vijf gewijd om de zesde nauwkeurig op te nemen. Zijn herinneringsbeeld van deze was scherp en tegelijk onvolledig: een klein wezen van een vorm die het midden hield tussen een kegel en een suikerbrood, en dat leek opgebouwd uit verbrijzeld puimsteen. Van het gezicht wist hij niets dan dat het een grauw vrouwengezicht was. Hij meende dat het dat was van een oude vrouw. Ze droeg een grauw kleed, waarschijnlijk een regenmantel, tot de voeten en dat wat uitstond; de grauwe puntkap over het hoofd. De Bleeck keerde zich nog snel om en keek door de achterruit, om vooral deze zesde ditmaal goed op te nemen. De onbepaalbaren die vooraan stonden onttrokken echter de groep aan zijn gezichtsveld.

Zij parkeerden de wagen op een grasperk terzijde van de allee. Het huis zelf was geheel verlicht, doch zonder versiering, omringd door grote open vlakten, waar voorbij het met lampjes in snoeren bestoken park een ijl velum had geweven, schitterend als een bedauwd web. Terwijl zij door de schemering van het voorterrein, ontbloot van geboomte en zonder kunstschijnsel, op het huis toetraden zagen zij zijn daklijn in scherp donker afgetekend tegen een hemel die nog steeds op onbereikbare hoogte het zwakke, roodachtige licht afgaf, en, vergeleken met de laag Oostelijk drijvende wolken, onbeweeglijk aan de grenzen van de dampkring scheen rondgesponnen. Zij vieren waren per slot doodgewone mensen, ontvankelijk voor indrukken als wie ook, en wier individualiteit zich slechts verwezenlijkte in diepte en duur van de indruk en de reactie daarop. Lea en De Bleeck, van elkaar onwetend, zagen hierin iets van weemoed en lotsbeschikking, maar Lea zo vaag dat het haar ternauwenood bewust werd. Sara,

vooral gegrepen door de architectuur der contouren van het gebouw en door zijn stand in een wijdheid, voelde weemoed om het oprijzen tegen een verre achtergrond van lichtrode leegte en zag er tegelijk het wezenskenmerk van het gebouw in: lucht, omsloten door een in compartimenten verdeelde dunne schaal, lucht in de eerste plaats. Brandenburg, naast Sara, voelde kortstondig iets van een weemoedig geluk, in deze wereld, hem reeds bekend maar door de natuurspeling herschapen, te lopen naast een vrouw van wie hij meer hield dan hij wist. Anderen, met hen opgaande naar het feest, hoorden zij onder elkaar gedempt praten over het wonder van deze hemelkoepel. De ontmoeting bij het hek was uit De Bleecks gedachten geraakt, al zou hij zich haar later herinneren.

Het ganse parterre met de terrassen en het park stond voor de genodigden open. Na de begroeting van het echtpaar Ix en de kinderen, van wie de zoon Marius het middelpunt vormde, maakten de meesten in troepjes die elkaar kenden of vonden een rondwandeling onder de illuminatie, daar men later op de avond vreesde voor te grote koelheid. Het weer was verrukkelijk, windstil, de hemel eindelijk gedoofd; het kunstlicht, geworpen door heel kleine electrische lampjes, kwam tot volle ontplooiing en gaf zijn zachte, eenkleurige gloed aan de reeds sterk door de herfst getekende begroeiing. Gelukkig had men niet gestreefd naar de bontheid in het licht, naar brutale kleuren gezet naast elkander, in rozetten, bogen, sprieten en andere malle figuren, waarin de ogenlust voor de grote volksfeesten werd gezocht en die de smaak verruwden. Bij verscheidene ouderen kwam de jonkheid in de gedachte, de tijd der bescheiden twinkelende vetpotjes waarmee toch machtige kastelen of poorten gebouwd waren, met hun dubbel in de bosvijvers. Zij konden het wel merkwaardig vinden dat het toen ruwere volk zo gretig keek naar deze lichtfeesten van eenvoud en zuiverheid, en dat met het verhoogd maatschappelijk peil een vergroving der genotsprikkels intrad. Wie, gelijk De Bleeck, iets meer doordacht, moest hierin een van de vele, zich alom en altijd openbarende bewijzen zien dat, hoe het gesteld mocht wezen met de individu, in de economie der wereld oogst op de ene akker gepaard gaat met misoogst op de andere.

Het lichtfeest van Vindicta had echter het goede van oud en nieuw weten te verenigen: de eenkleurigheid, de bescheidenheid, de tederheid en de warmte uit het verleden met de onaandoenlijkheid voor de klimatologische nukken en de dichtere beplanting van het licht zelf als resultaat der nieuwe technieken. De eikenallee was nog slechts voorbode geweest, de eigenlijke illuminatie ving eerst aan achter het achterterras, tot de erfscheiding van het landgoed, en vandaar zich naar voren spreidend, met de twee behouden vijvertjes als centrale aantrekkingspunten. Daar hingen de lampjes in wolken, een late, overdadige bloesem van boomgaarden, met hun reprises in rimpelloos water. En het was er zo goudachtig stil dat de mens voor een paar stonden de natuur had overtroffen, dat men

wanen kon er te wandelen in de rijpe, lieflijke zonneschijn van de hof van Eden.

Doch aan de dwingende behoefte van de twintigste eeuwer om snel en gevarieerd te leven was tegemoet gekomen door de veelsoortigheid van ontspanning, te vinden in de parterreruimten van het gebouw zelf, de ronde middenhal, de zalen en salons voor gesprekken, voor een klein toneel waar uitnemende verscheidenheid geboden werd en het vol was en bleef, - een speelkamer in donkere tinten, groen en goudbruin, die eerst later trekken zou, - vooraan in een vleugel een zaal met dansvloer en kleine bar, zo ver verwijderd dat de explosiviteit van de band niet stoorde, - een salon met koud en warm buffet. Mevrouw en meneer Ix hadden in hun jeugd stemmiger feesten bijgewoond, voornamer ook, met kaarsenluchters, met lakeien, getrest en in kuitbroek, maar de tijden waren veranderd, en zij moesten mee. Ook de feesten waren gepopulariseerd; anders kreeg men de jeugd niet; anders kreeg men slechts de ouderdom, te weinig bloedrijk voor hun zoon, ter wille van wie dit festijn toch gegeven werd, hun Marius, heer gebleven, stellig, ondanks de jaren van zijn beproeving, maar los geworden in de omgang, bijna met die sans-gêne welke voor beminnelijkheid geen plaats meer liet, alleen voor camaraderie.

En meneer Ix overzag ietwat twijfelmoedig het gezelschap waarvan hij het merendeel niet kende en de namen vergeten was. Zeker, zeker, hij had ook uitstekende gasten, onder wie oude vrienden, hij had een commissaris der Koningin met echtgenote en twee dochters, hij zag met bepaald genoegen Brandenburg, verre neef van zijn vrouw, in groot tenue, met de bekoorlijke Sara, die hij nog niet kende, dat hoge, vorstelijke paar als het bijeen was - en het was veel bijeen -, hij had een ambassadeur, en van een andere mogendheid de legatieraad, hij had de vice-president van de Raad van State, en niemand minder dan de minister van Buitenlandse Zaken in persoon, deze allen met hun dames. Voorts had hij nog enige patriciërs van de omtrek. Doch hoe innemend ook geworden na de dood van X en ondanks het grandiose buigen voor die dood door het officiëel afstand doen - zij het niet voor de wet - van zijn hoge geslachtsnaam was hij in zijn innerlijk wezen de trotsaard gebleven die de hooghartigheid van het bloed zou behouden tot zijn eigen dood. En daarom voelde hij in dit feest een vergemeenzaming der standen, een afbrokkeling van de sociale toren, op welks bovenste omgang hij had gestaan, en keek hij inwendig wat bedenkelijk naar de velen die hij niet kende en onder wie er waren die zijn fijn perceptievermogen niet bekroond zag door de halo der voorname geboorte, noch geadeld en aanvaardbaar door prominente bestuursfuncties bij de overheid, - de lieden die - ofschoon voor het gewone oog zich in niets onderscheidend (want men had inderdaad zo voorzichtig mogelijk gekozen) - behoorden tot het bedrijf, tot industrie, handel, geld, tot de wetenschap, tot de kunst. Van de wetenschap erkende hij overigens wel het aanzien,

maar daar kwam toch ook de klad een beetje in; men had zo vreemde, gemeenzame hoogleraren tegenwoordig, die de bal aftrapten bij voetbalwedstrijden en het startschot losten bij een zwemconcours; men telde ook zo rode dominees. Wat de kunst betrof had er maar één aanwezige zijn aandacht getrokken, een ontwerper van glaswerk, naardien hij vernomen had dat deze met enkele andere kunstenaars indertijd was uitgenodigd op een huiselijk thee-uur bij Prinses Wilhelmina, toenmaals Koningin. De mens uit één stuk moet nog geboren worden, en de verheven demonstratie van vaderlijk gevoel tegenover X liet ruimte aan bekrompenheid op ander gebied. Zo zag meneer Ix niet het dwaze in van zijn wens dat de ontwerper van glaswerk tenminste iets met zich zou hebben omgedragen van dat bezoek aan een vorstin dat hemzelf niet ten deel gevallen was. Enfin, het gezelschap mocht gemengd heten, het was in zijn geheel goed gezelschap, met iets meer vrouwen dan mannen. Het verleden kon hij niet helemaal vergeten, maar, redelijk Latinist gebleven, dacht hij er vertroostend overheen: haec olim meminisse juvabit.

De Bleeck had in de volte van de hal Sara en haar man spoedig uit het oog verloren. Nu, dat trof best, want hij had geen zin om aan het handje te lopen van die lange sladood. Hij bleef echter bij Lea, alvorens onder de gasten zijn speciale kennissen te zoeken, want hij was haar begeleider, en samen bekeken zij, gelijk de meesten, eerst het openluchtfeest. Zij hadden met een instinct, dat zich vaak doet gelden juist temidden van velen, het eenzame in elkaar aangevoeld, de vrouw zonder echtgenoot, de man practisch vrijgezel. Nadat hij haar bontcape had gehaald gingen zij de zacht stralende slingerpaden. Hij bood haar zijn arm, wat haar in lang niet was gebeurd, regelde zijn pas naar de hare, en voelde haar hand nauwelijks. Zij moesten langzaam lopen om haar hoge hakken en avondjapon. Lea overtrof haar zuster alleen in het schone en rijke lichtblond van haar haar; verder was ze altijd de mindere geweest, van jongs af bleek, thans witachtig, met regelmatige trekken die toch niets opvallends zouden hebben gehad zonder de duidelijke intelligentie, vooral in het flinke voorhoofd. Op dit punt bestond er tussen zuster en broer overeenkomstige aanleg: alleen had ze, in tegenstelling tot hem, haar intelligentie nooit aangekweekt, zelfs vrijwel braak gelaten, behalve waar het betrof de medemens te begrijpen. Een buitengewoon goed hoofd voor talen, een taalkundig instinct dat zeldzamer is dan taalgeleerdheid, een aangeboren talent voor het Grieks dat haar stukken van Pindarus, moeilijke passages uit Thucydides en de koren der Tragici in de hoogste klasse van het Haags gymnasium vlug vertalen deed, zo zelfs dat ze een daar nog niet geheel vergeten beroemdheid was geworden, - dit alles had haar mogelijk op de duur in de filologie een plaats van betekenis kunnen verzekeren. Maar het bleef spel voor haar, en ze vergat haar kennis even spelenderwijs als ze haar had aangeleerd. Het had haar zelfs moeite gekost zich de zeven geboorteplaatsen

van Homerus te herinneren, en inmiddels was ze ook deze weer vergeten. Ze leefde voor andere dingen. Ook het feit van haar geboorte liet haar koud, al zou ze nooit minder zijn dan dame. Bearda, toen reeds zakenman, was onmiddellijk tot haar aangetrokken, door haar eenvoud en omdat de man zo graag als component zijn tegenbeeld zoekt. Toen Lea hem aanvaardde hield ze niet van hem, maar evenmin van een ander, en dadelijk was ze hem gaan liefhebben. Tot zijn hoogst aangename verrassing merkte hij dat Lea allerlei uitmuntende kwaliteiten bezat, en dat niet alleen als huisvrouw. De geleidelijke ontdekkingen van die kwaliteiten waren eigenlijk even zoveel toeslagen op haar huwelijksgift; het was de goodwill, onvermeld gebleven in de acte waarbij Lea huwelijksgoed aanbracht. Ze schoot echter zijns inziens in hartstocht te kort; ze bleef altijd beschroomd.

Terwijl zij voortliepen onder het bij de omstandigheden passend gesprekje dacht De Bleeck in de trant van een vroegere en weer vergeten gedachte: ze heeft verzwegen verdriet en draagt het op een manier die eerbied afdwingt; dat moet ik altijd onthouden. Lea dacht: hij heeft veel goeds en ook wel wat slechts, maar als hij het slechte etaleert en het goede verheimelijkt komt dat toch eigenlijk neer op fijn gevoel. Zo liepen zij vol wederzijdse vriendelijke opvattingen bijeen.

Het duurde nog geen uur. Terug in het gebouw nam hij haar cape over, kwam terug en vond haar niet meer, maar zocht ook niet. Hij wilde eerst zijn ogen eens goed de kost geven en had ook behoefte aan een degelijk gesprek. Of neen, hij wilde liever weer eens tussen vrouwen schitteren. Hij had een scherpe blik, maar, minder van een hoog standpunt verwaand dan zijn gastheer, oordeelde hij het gezelschap uitstekend, volgens voorschrift de mannen zonder uitzondering in gala en met hun ordetekens, de vrouwen, iets in de meerderheid, wat hem zeer beviel, in hun beste toiletten, grotendeels getuigend van veel smaak. Men had in deze tijden zo weinig gelegenheid zich op zijn best te tonen, en men deed het met geestdrift. Maar de glans van parelen, de fonkeling van edelgesteenten was zeldzamer, de parures die zo heerlijk uitkomen in de haartooi der vrouw of op haar naakt waren bescheidener. Het was niet slechts het kenteken van de verarming van een land, maar ook, en in de eerste plaats, van die ener kaste. Deze vaststelling deed De Bleeck toen onmiddellijk denken aan de groep bij het inrijhek en aan de bevolkingspyramide welker top te loor ging. Zij, die zes, waren niet de eigenlijke slopers, maar de ophitsers, de aanjagers, de herauten der vergelding wier bazuinen de slechting uitriepen van het ganse bouwwerk en in zijn plaats de verschroeide aarde. De grote massa nochtans, deels gedreven, voornamelijk eigenzinnig, beklom de pyramide en hamerde de spits tot gruis; want later zou men wel verder zien. Dit visioen bracht in het hart van De Bleeck een nieuwe weemoed, en opeens vond hij de festiviteit een ongerijmdheid, een anomalie, zag hij in dat de zes daar verweg hadden gestaan als openbare triomfanten, en vermoedde hij dat de

tult volks deze uitdaging door een zieltogende stand had waargenomen met norse onvrede. Opnieuw verwonderde hij zich over het tijdstip voor het feest gekozen, zo laat reeds in het jaar. Weliswaar trof men het bizonder goed met het weer, maar dat was toeval. Zo iets deed men principieel in lente of zomer. Er begon nu ook een merkbare koude door te dringen in de hal; hij raakte ontvolkt en het publiek begaf zich naar de heel even verwarmde zalen. De grootse illuminatie hing daar verloren in de nacht, met de melancolie van het briljante, ontstoken om duizenden te trekken en zielig van de wereld verlaten.

Onder de gasten bevond zich de oude Vroonhoven, gekomen met zijn kleindochter in haar two-seater die hij ook als de zijne beschouwde. Men zat nog niet veel. Er was een voortdurend heen en weer gaan in de vertrekken, ongedwongen en genoeglijk. Ofschoon er vooral onder de jonge mensen van beide geslachten veel rijzige figuren waren vielen ook hier Sara en Brandenburg nog een weinig op. Meest gescheiden en stellig elkander niet zoekend leken zij toch telkens weer samen te drijven, als geheel buiten hun wil om en uit de enkele dwingende macht der harmonie het ideale paar vormend. De Bleeck merkte het op en glimlachte, met alweer een goedmoedige gedachte voor zijn zwager. Reeds had hij vrienden gesproken, gezeten, gestaan, weer gestaan en gezeten, maar gelijk een hond, ronddraaiend in zijn leger, had hij nog niet de rechte plek gevonden waar zich van lieverlede een kring om hem vormen zou, meest van vrouwen. Toen, terwijl hij praatte met de commissaris die hij kende en mevrouw aan wie hij was voorgesteld zag hij Louise binnenkomen met Lea. Dus was de wens die Louise tegen hem had geuit vervuld; zij had contact met zijn oudste zuster. Zijn kleine wroeging over het feit dat hij Lea na de park-wandeling niet meer had gezocht, hoewel hij bij afwezigheid van Bearda als haar begeleider optrad, was eensklaps verdwenen. Want hij kreeg een uitnemende gelegenheid om Louise te spreken zonder het Archipel-complex van haar preutsheid geweld aan te doen, en hij voelde zich in de beste stemming. Dat hij haar ‘voorwaarde’ met betrekking tot zijn Aleida nog steeds niet vervuld had telde voor hem niet. Tot nog toe had ze hem handig ontweken, thans zat ze in de val. Een manspersoon, hem onbekend, vergezelde hen, een kerel met nogal aardig wat ordeversierselen. Verduiveld, het was die legatieraad, blijkbaar een nieuwe aanbidder van Louise, voor dit ogenblik; en een slechte smaak toonde de schavuit allerminst, want hij moest, ofschoon broer, bekennen dat Louise Lea totaal in de schaduw stelde. Ze had nu meer weg van Brussel dan van Den Haag, toonde magnifieke armen en schouders, en droeg een halssnoer van diamanten, dat, al was het niet opzichtig, toch opviel. Enfin, België was rijker dan Nederland. In elk geval, ze was hoogst verleidelijk, en hij beschouwde haar als het pronkstuk uit de galerij van zijn veroveringen. Doch reeds liepen verscheiden anderen op dit drietal toe, dames en heren. Even zag nog De Bleeck van

zijn minnares het smetteloze naakt van de rug, toen zag hij niets meer.

Meteen was hij besloten, beëindigde zo gauw mogelijk zijn gesprek met de commissaris, zeggende dat hij een oude vriendin moest begroeten - hij bekreunde er zich niet om dat ‘oud’ in geen van beide opzichten juist was -, overwon snel een kleine innerlijke aarzeling, stapte toe op de groep, drong ietwat brusk naar voren, greep Louise's hand en bracht die even aan zijn lippen.

- Mevrouw de Violette, zei hij, u doet me denken aan de ster Algol.

Louise had hem met de hand laten begaan - het kon moeilijk anders -, maar zei niets en trok alleen de wenkbrauwen op.

- Ja, vervolgde hij, wijzend op haar omgeving, u bent als Algol. U wordt periodiek verduisterd. Maar u vertoont ook altijd opnieuw uw volle lichtkracht.

Het was fraai gezegd. Niettemin geschiedde het ongelooflijke dat Louise niet antwoordde. Alleen haar lippen bewogen even, en, als ware hij begiftigd met het vreemde talent van de doofstomme, maar in werkelijkheid onder invloed van verliefde hoogspanning, las De Bleeck van die bekoorlijke mond het enkele woord: ‘Later’.

Het kon zijn dat de omstanders dit alles niet gewaar werden. De mens immers is zeldzaam slecht opmerker. Het kon ook zijn dat men zich aldus hield, want deze mensen wisten zeer goed wanneer de schijn moest worden opgehouden. Aan Lea was het uiteraard niet ontgaan, al bleef zij onwetend van Louise's geluidloos antwoord. Dat Aleida in het spel was kon ze evenmin vermoeden. Maar voor de hand lag de gevolgtrekking van een zekere vertrouwelijkheid tussen haar broer en deze vrouw die, kort tevoren op haar toegekomen, haar dadelijk gewonnen had, - ook de gevolgtrekking dat er een breuk was ontstaan.

De Bleeck kon niet dadelijk vertrekken. Hij bleef zo kort mogelijk en verwijderde zich onopvallend. Hij kookte. Hij was de leeftijd te boven om verlegen te zijn, laat staan beschaamd, maar hij kookte. Hij had haar wel een klap willen geven. Neen, hij had dat niet, want zoiets was onmogelijk, niet alleen hier, overal. Zelfs midden in zijn boosheid bedacht hij dat een man dat nalaat, niet wegens ridderlijk gevoel, doch uit instinct: een vrouw is te kostbaar. Daar tussen door erkende hij ook het meesterschap van Louise. Ze had hem prachtig op zijn nummer gezet; een vorstin kon het niet verbeteren. Maar hij verdiende zulk een behandeling niet. Wat was ‘later’? Betekende dat morgen of over twintig jaar? Wilde zij het tijdstip bepalen? Hij zou haar laten voelen dat hij zich zoiets niet liet welgevallen. Op haar ‘later’ paste van zijn kant ‘nooit’. Doch zijn bewondering werd niet verdrongen door zijn toorn. Welk een durf zich ten aanschouwe van ieder zo bloot te geven, niet slechts hem, ook zichzelf. Ze was op en top Brussel geweest; aan de andere kant zouden weinigen hier haar Haagse leven kennen. Enfin, een feeks, dacht hij, maar vrouwen

kunnen ook onuitstaanbaar zijn op een manier die een man eenvoudig niet benadert. Echt ‘krengerig’ kan alleen een vrouw wezen. Maar laten we het haar vergeven; het komt door de hormonen.

Deze slotsom verzoende hem allengs. Louise zou die verdere avond niet voor hem bestaan; dat was voldoende. Maar zijn aanvankelijk voornemen om te trachten vrouwen aan te trekken kwam hem eensklaps niet slechts misplaatst voor; hij vond het ook belachelijk en zichzelf een armzalige ijdeltuit. Hij ging mannelijk gezelschap zoeken of op zijn hoogst gemengd.

De minister van Buitenlandse Zaken en de ambassadeur waren nog even naar buiten gegaan. De avond bleef verrukkelijk schoon, maar men voelde ondanks de windstilte het meedogenloos doorbreken van de herfst in de schraalheid der lucht. De maan was opgekomen, groot, harsgeel; de losse wolken, tegen een achtergrond van allerdiepst pauwblauw, leken geplozen wit. De beide mannen wandelden het achterterras in de ganse breedte, nu de een rechts, dan de ander.

- Het is jammer, zei de ambassadeur, dat meneer Ix zijn tuinpartij zo laat in het seizoen heeft gegeven. Nu hangt daar al die weelde van lampjes vrijwel vergeefs. Een half uurtje rondlopen, en men heeft het gezien, men verlangt naar de warmte van een kamer. Maar het merkwaardigste is dat de illuminatie geen afbreuk doet aan de natuur, of omgekeerd. Ik had het niet gedacht, maar ik tref hier een verrassend evenwicht aan tussen natuur en kunst. En kijk eens naar die maan en die nachthemel. Uw land is mooi, heel mooi.

- Mijn land, antwoordde de minister, is een ruïne. U ziet een camouflage. Onze beroemde hemel maken we niet zelf, en onze illuminatie maken we voor één nacht.

- U bent te veel pessimist.

- Mijn land is een ruïne, herhaalde de minister nadrukkelijk. Ten dele kunnen we het niet helpen, ten dele is het onze schuld. En voor dàt deel schaam ik me.

- Kom, kom, u hebt nog altijd aanzien in de wereld.

- Alleen maar de ruïne van een aanzien. Er is een tijd geweest dat ons aanzien onverbrokkeld was. Toen gaven we onze naam aan een continent.

- Nieuw-Holland? Ja, die tijd is voorbij. Maar toch...

- Geen ander volk heeft dat ooit gepraesteerd, een heel werelddeel zijn naam te geven, niet de naam van een grote figuur uit zijn midden, maar zijn eigen naam. We hebben een tijd lang aan de hele wereld onze wil opgelegd om een continent naar ons te noemen. Tegenwoordig vinden we die naam alleen nog maar in oude boeken.

- Die wil, als u het zo noemt, wordt nog geëerbiedigd in de naam Nieuw-Zeeland.

- Een rudiment, een nagalm. En voor hoe lang? Maar wilt u op een andere manier onze historie kennen? Ga dan naar Versailles. Daar hangt

ze aan de wanden, in de grote allegorieën van de spiegelzaal op bestellingen van de Zonnekoning. Als ik langs dat trotse monument in de vreemde ga, moet ik me dan niet schamen voor mijn heden hier?

- U bent openhartig, zeer openhartig.

- Ik kan het zijn, wegens de uitnemende verstandhouding tussen u en mij. En trouwens, wat ik vertel, dat vertel ik *niet.*

De ambassadeur was iemand van snel begrip en van geest. Hij lachte hartelijk.

- Inderdaad. Een gesprek onder vier ogen is geen gesprek. Maar dat daargelaten, u kunt in elk geval vrijer spreken dan ik, en, eerlijk gezegd, daar benijd ik u om. Ik heb mijn regering, die meekijkt over mijn schouder en die me elk ogenblik op de vingers kan tikken. Ik mag vooral niet te knap zijn, en geen initiatief tonen. Ik ben niet meer dan de amanuensis van mijn regering en haar gehoorzame dienaar.

- En ik heb met twee Kamers te rekenen; ik moet ook voorzichtig zijn.

- Maar u bent veel zelfstandiger. Ik word bestuurd, u bestuurt. U zijt verantwoording schuldig, natuurlijk. Maar aan wie? Aan een college van maar liefst honderd vijftig mensen. Hoe groter een college, des te slapper zijn controle. Als u de juiste toon treft eten die luitjes uit uw hand.

- Maar dan vergeet u hun onberekenbaarheid. Die luitjes, zoals u ze noemt, zijn de bevolking in miniatuur. Het origineel geeft een wazig beeld, de verkleining is buitengewoon scherp en toont met de grootste openhartigheid alle deugden, maar ook de ondeugden. Uw regering is uw rechter, dat wil zeggen versatiel. U kunt er voor pleiten en u wordt aangehoord. En word ik aangehoord? Alleen als mijn Kamers het tevoren met me eens zijn. Anders houden ze op zijn best de schijn op.

- Daar zit iets in. Voor een regering geldt het belang, voor een Kamerlid het program.

- Dan komen we per slot toch tot eenstemmigheid. Ik bedoel dat u de positie van een minister niet hoeft te benijden. Ik zit wat gemakkelijker en ruimer in mijn stoel, toegegeven, maar het is de moorddadige stoel uit het Engelse detective-verhaaltje, de stoel die ons onverwacht over de balustrade slingert, de diepte in, waar we onze nek breken. Een gezant valt niet; de val van een kabinet is de gewoonste zaak.

De ambassadeur glimlachte en wierp een blik door het venster in een salon.

- Troost u dan met de veilige zetel van mevrouw uw echtgenote, naast de mijne. Daar hebt u tenminste een beeld van duurzaamheid.

- Ja, onze dames zijn groter vriendinnen dan wij ooit vrienden kunnen worden. Dat betreur ik.

- Misschien later, in het ambteloos leven.

- Ik help het u wensen, maar ik weet hoe het met die voornemens gaat, al mag het tegen onze zin wezen.

- Dan heb ik nog een troost. Want al is het waar dat de toekomstige verstandhouding tussen de volkeren begraven ligt in de schoot van de goden, wij zijn voor het ogenblik grote vrienden, alleen reeds omdat u en ik schouder aan schouder staan in Korea... Iets anders, ik merk onder dit gezelschap een aantal knappe vrouwen op. Er is daar één meisje bij dat me bizonder aantrekt, een lang donker meisje met magnifiek zwart haar, ogen als zwarte sterren en een hanger met een enkele smaragd die prachtig kleurt bij haar... hals. Weet u wie dat is?

- Uw signalement, zei de minister, op zijn beurt glimlachend, laat aan duidelijkheid niets te wensen. Ik weet wie u bedoelt. Maar het antwoord moet ik u schuldig blijven. Ik ken haar niet. Er zijn er hier veel meer die u en mij kennen dan omgekeerd.

De ambassadeur maakte een komisch gebaar van wanhoop.

- Daar tekent u onsbeider ellende met een meesterhand. Wij zijn nooit onbekend. Een voorbijganger van uw huis zal zeggen: daar slaapt de minister van Buitenlandse Zaken. Als u ziek zijt kent hij uw arts, uw apotheker, uw drankje en uw temperatuur. Ieder streeft naar bekendheid, en is hij bekend, dan zucht hij: ach, dat verloren paradijs van mijn anonimiteit!

- Daarnet wilde u de naam van dat meisje weten.

- Omdat ik haar de anonimiteit niet gun. Uit weerwraak. Niet u en ik, maar eigenlijk alle anderen moesten in zo'n groot gezelschap plaatjes dragen, mèt de naam. Wij in het paradijs en zij er uit.

- Dat lukt nooit. De dames zouden er zich met hand en tand tegen verzetten, maar niet omdat de anonimiteit haar paradijs zou zijn. Integendeel. Een vrouw leeft van de illusie dat ze bekend is, zoals ze is, zonder meer. Een plaatje zou voor haar een testimonium paupertatis betekenen. Dat laat geen vrouw zich welgevallen.

- Ik moet u alweer gelijk geven. Misschien gebeurt er niet altijd wat de vrouw wil, maar wat ze niet wil gebeurt nooit. Mijn voorstel hield geen rekening met de enorme kracht aan latent verzet bij het zwakke geslacht. Dat is met recht de moorddadige stoel, voor de man.

Zij wandelden nog steeds over het terras heen en weer. De minister hernam:

- Maar wat die bewuste jonge dame betreft moogt u me mijn oordeel ten goede houden, dat wil zeggen het oordeel van iemand die sinds zijn huwelijk enkel theoreticus is. De smaragd die ook u is opgevallen heeft noodlottigerwijs voor mij te zeer de aandacht gevestigd op de plek waar de natuur de draagster wel wat karig heeft bedeeld.

- Dat kan nog veranderen, mijn waarde minister. De natuur blijkt dikwijls grootmoediger dan we verwachten. En als dat anders mocht zijn, laat ik dan tegenover uw oordeel dat mogen stellen van de Franse dichter Bouilhet: ‘On est plus près du coeur quand la poitrine est plate’.

De minister lachte.

- Dat is gelukkiger voor de echtgenoot-eigenaar van het hart dan voor de toevallige aanschouwer van de buitenkant. En nu - hier legde hij zijn hand op de schouder van de ander - als u het goedvindt gaan we naar binnen, want het wordt fris.

Louise hield Lea nog altijd aan zich gebonden. Ze voelde een beetje spijt van haar houding tegenover De Bleeck. Nu ja, hij verdiende dat. Als een vrouw iets verzoekt na zulk een vertrouwelijkheid geeft een gentleman daar gehoor aan, en als ze het verzoek inkleedt in de vorm van een voorwaarde achteraf moet hij innerlijk ontwapend zijn bovendien. Bij hem niets daarvan. Hij had een dikke huid; dat ze hem duidelijk ontweek zolang hij geen verbetering toonde in zijn gedrag tegenover Aleida maakte blijkbaar geen indruk. Dan moest hij het maar eens flink voelen. Een man die ten koste van littekens en verminking vreemden had gered, en die toch weer zo kleingeestig en koppig kon zijn, - hoe was het mogelijk! Haar overgave telde bij hem niet. Enfin, hij had nu tenminste begrepen wat ze van hem dacht; goed voor hem.

Maar wat er tussen hen was gebeurd kon Louise toch niet beschouwen als een bagatel, te vergelijken met vroegere avonturen. Ze werd ook ouder, en misschien kwam het daardoor. Ze vermocht in geen geval hem geheel uit haar wereld te bannen, en dus zocht ze aanraking met zijn familie. Ze zocht niet Sara, haar reeds zo bekend, maar haar zuster omdat dit een verbreding en verdieping van haar aanraking met hem beduidde. Ook een vernieuwing, want Lea viel erg in haar smaak. En het ging zonder moeite; Lea stond naar haar aard voor anderen open. Natuurlijk bezat ze haar voorkeuren, maar Louise, die innemend wilde zijn, was het hier zonder moeite en met oprechtheid. Het geval lag voor Lea duidelijk aldus dat er tussen deze vrouw en haar broer iets bestaan had, misschien nog bestond. Ze was naar haar aard van Hollandse volstrekt niet vrij van een zekere neiging tot zedenmeesteren, maar ze was het zelden op een onverdraaglijke manier, en haar mogelijke verontwaardiging werd altijd getemperd door haar tolerantie, indien niet reeds door haar genegenheid. Slechts onverbiddelijk was haar oordeel waar een gedrag met het elementair redelijke streed, zoals dat van Amos tegenover Aleida, ofschoon dit aan haar gevoel van zuster geen afbreuk deed. Over de intimiteit tussen hem en Louise dacht ze niet verder; zij was een weduwe, hij iemand aan wie men, nu hij het eenmaal practisch tot de vrijgezellenstaat had gebracht, nauwelijks meer ontrouw verwijten kon. Het interesseerde haar niet hoever de intimiteit gegaan was. Ze herinnerde zich thans ook vroeger Louise al eens te hebben ontmoet, op een jour van Sara. Ze was echter voor haar een totaal nieuwe vrouw. Van de voorhene aanraking sprak geen van beiden. Zij kwamen zeer goed overeen.

Lea en Louise zaten in een salon van een zijvleugel. Men hoorde flauw de muziek uit de balzaal, van dit vertrek gescheiden door een dwarsgang. Een

lakei ging met ouderwetse zilveren coupes op een dienblad van groep tot groep. Behalve hetgeen de buffetten uitstalden werden er nu en dan verversingen van de souterrains bovengebracht, en deze waren de zeldzaamste, de verrassingen voor geblaseerde verhemelten. De twee vrouwen hadden in een andere zaal een tijdje geluisterd naar Franse chansons en zich toen hier neergezet. In hun gezelschap waren mevrouw en meneer Ake, mevrouw met het type der Hollandse welvarendheid en niet mooi, wel knap, meneer, die zelden ergens verscheen, maar nu toch zijn vrouw had gevolgd, iemand wie men zijn bankfunctie niet aanzag: een geleerde, lang, bleek, met een harde benige kop en oogleden die telkens trillend bewogen als vlindervleugels voor het grijzig bloemblauw der irissen. Zij vieren hadden allen de leeftijd waarop men tijdens een feest een ernstig onderwerp als afwisseling verwelkomt. Er werd gesproken over de kansen op een derde wereldoorlog.

Mevrouw Van Fransen kwam voorbij, aan de arm van de legatieraad. Ze had even gedanst en was op weg naar de buffetten. Ze knikte, hoorde het woord oorlog, stak er dadelijk haar nieuwsgierige neus tussen, nam een stoel en wees haar begeleider een andere. Het onderwerp werd op de Franse taal overgeschakeld.

- O, oorlog, zei ze. Natuurlijk komt er weer oorlog. En daar zijn wij vrouwen de schuld van. De oorlog zou allang de wereld uit zijn zonder de verliefdheid van de vrouwen op de uniform.

Louise: En van de mannen ook. Vergeet u dat niet.

Mevrouw Ake: Neen, mevrouw De Violette, u bent onrechtvaardig. Mijn man is alleen verliefd op mij. Zeg jij nu eens wat, Tom.

Meneer Ake: Lieve, je hebt gelijk.

Mevrouw Van Fransen: Ajakkes, meneer Ake, wat zegt u dat weinig overtuigend.

Mevrouw Ake: Tom, geen grafstem. Zo erg maak ik het niet. Je trekt een gezicht of het koude oorlog tussen ons is.

Louise: Laten we het dan verzachten tot een Hollands binnenhuisje.

De legatieraad: O, uw binnenhuisjes. Die zijn solide, dat heb ik al gemerkt. De kleine landen hebben altijd de meest solide huisjes.

Lea: Eigenlijk was het niet helemaal zo bedoeld. Er werd eventjes mee gespot. En toch hebt u gelijk. We zijn solide, maar we willen ons altijd minder voordoen dan we zijn.

Mevrouw Van Fransen: Kom, het was maar badinage.

Lea: Hier wel. Natuurlijk. Maar toch, neen, we hebben altijd onze eigen zaak slecht bevorderd.

Mevrouw Ake: Dan zal ik het beter doen, en ik protesteer er tegen dat meneer ons een klein land noemt.

De legatieraad: Mevrouw, prijs u liever gelukkig. Hoe kleiner, des te eer de gevolgen van de oorlog te boven. Kleine volkeren zijn als kleine kinderen; ze genezen het gauwst. Zal ik u eens zeggen wat mijn dokter me

dezer dagen vertelde? Hij wordt 's avonds geroepen bij een meisje met zware hersenschudding. Het ligt in haar bedje als een blok. De volgende dag komt hij terug, zo gauw als hij maar even tijd heeft en vraagt naar het kind. ‘O’, zegt de moeder, ‘ze speelt alweer in de tuin’. Een klein land is precies als zo'n kind.

Meneer Ake: Ik wou dat ik u gelijk kon geven. Maar onze gulden spreekt helaas een andere taal. En het gevolg is: de buitenlander haalt ons land leeg.

Louise: Foei, foei, meneer Ake, dat u zoiets tegen een buitenlander zegt.

De legatieraad: Meneer, fouilleer me straks in de garderobe. Ik verzeker u, u vindt niets dan wat klein geld.

Mevrouw Van Fransen: Dan heeft die goochelaar u beet gehad. En geen wonder. Ik heb nooit zo'n handigheid gezien. Ontzaglijk aardig.

Lea: Ik vond de chansonnière uitstekend. Ik geef toe, ik ben niet zo erg muzikaal, maar dat moet toch bij iedereen in de smaak vallen, zoals die vrouw voordraagt.

Meneer Ake: Misschien iets te veel in mineur.

Mevrouw Ake: Ja, dat kennen we. Mijn man is alleen maar te vinden voor gauloiseries. Daar ziet hij niet naar uit, zult u zeggen. Maar u moest eens weten hoe bont hij het maakt als we op reis zijn.

Meneer Ake, knipperend: Maar lieve kind, laat je me daar ooit uit je ogen?

Mevrouw Ake: Tom, beken op staande voet dat je in Parijs alleen de weg naar de Folies-Bergère kent. En blindelings.

Meneer Ake: Op de plattegrond, met mijn bril, na lang zoeken.

De legatieraad: Ik dacht in deze kring de enige te zijn die door zijn betere helft verkeerd beoordeeld wordt, maar ik blijk een lotgenoot te hebben.

Mevrouw Ake: O, u bent heus geen slachtoffer. Wij vrouwen, al begrijpen we er het plezier niet van, ik tenminste niet... maar we gunnen de mannen graag de Folies-Bergère. Gunden de mannen de vrouwen maar net zo een bezoek aan de bontwinkels.

De legatieraad: Maar u noemt onvergelijkbare grootheden.

Louise: Dat is waar. Met het ene zit je wat de kleding betreft aan het plafond en met het andere nu niet bepaald.

Meneer Ake: Maar Rubens heeft toch de synthese van die beide weten te verenigen in dat portret van Hélène Fourment met de pels.

Mevrouw Ake: Ik dacht dat jij alleen maar afwist van jaarverslagen.

Meneer Ake, knipperend: Je ziet het, zelfs een dertigjarig huwelijk kan nog prettige verrassingen opleveren.

Mevrouw Van Fransen: Prettige verrassingen? Vindt u dat een prettige verrassing voor een vrouw als ze merkt dat haar man een dubbel leven leidt?

Louise: Maar dat doet iedere man op zijn kantoor.

Mevrouw Van Fransen: Nu, dan ben ik in elk geval goed af. Mijn man is uit zaken.

Lea: Als we eens konden snuffelen in die kantoorbureaux, dan zouden we daar stof vinden voor duizenden romans, waar we nu eenvoudig geen besef van hebben.

Louise: Ja, konden we dat maar. Maar de man heeft van zijn kantoor een onneembare vesting gemaakt. En wat heeft zijn vrouw? Een armzalig schrijfbureautje thuis, dat hij zó kan forceren.

De legatieraad: Maar wat hij niet doet, juist omdat het zo gemakkelijk is.

Mevrouw Van Fransen: Dus u meent dat als er een zuurstofbrander bij te pas moet komen, dat hij dan wel...? U hangt geen vleiend beeld op van uw eigen geslacht.

De legatieraad: Misschien niet. Maar een des te vleiender beeld van het uwe. U bent meesteressen in het raffinement. Dat broze meubelstuk van u, al is het geen onneembare vesting, wordt niet geforceerd. Zo denkt u, en u denkt juist. U bewaart uw geheimen achter de gebrekkige sluiting van uw laden, en dat doet u met de grootste gemoedsrust. Want uw man gaat ze voorbij. Daar kan toch niets inzitten, denkt hij.

Louise: Dat is de theorie van Poe in The purloined letter.

Meneer Ake: Dan ga ik die theorie bestuderen.

Mevrouw Ake: Tom, ik heb je vier kinderen geschonken.

Meneer Ake: Ik vergeet het niet, beste. Maar ik heb bedacht dat je je bureautje nooit afsluit.

Louise: Mevrouw Ake, u bent met uw bureautje ons allemaal een slag voor.

Lea: Nu we toch over Poe praten, - als jong meisje heb ik hem verslonden. Maar sinds de oorlog lees ik haast niet meer. Er zijn zoveel andere dingen.

Mevrouw Van Fransen: En ik! Ik kon van Poe niet afblijven. Ik herinner me nog dat ik op een avond Berenice las en toen ben ik 's nachts gaan gillen. Ik dacht dat Poe al mijn tanden trok. Mijn man werd wakker, en de volgende dag ging Poe in de asemmer.

Mevrouw Ake: Ik houd op zijn tijd wel van een griezelvertelling. Als ik die dan uit heb voel ik pas goed hoe heerlijk gezond ik ben. Verder doet het me niets; alleen de tegenstelling.

Meneer Ake, knipperend: Maar nu je iets van mijn dubbel leven weet, nu word ik toch zeker je beste griezelvertelling?

De legatieraad: Het is een curieuse vorm van kunst, die gruwelverhalen.

Lea: En ze passen vooral bij onze tijd, de tijd van de angst.

Louise: Ja, maar de angst past niet bij u.

Lea: Ik bedoel ook niet mezelf. Ik spreek in het algemeen. Sinds 1914 is de wereld nog niet vrij geweest van angst.

De legatieraad: En daarom kon de existentiefilosofie ook alleen in onze

tijd, ik zal niet zeggen bestaan, maar wel min of meer gemeengoed worden. Men coquetteert er zelfs mee; men coquetteert met zijn angst.

Mevrouw Van Fransen, opstaand: Een volgende keer moeten wij eens zorgen voor een vrolijker slot. Meneer de legatieraad, zullen we gaan? U had aan het buffet iets ontdekt... A propos, mevrouw Bearda, als u nog niet in de balzaal geweest bent, dan moet u daar heus een kijkje gaan nemen, al was het alleen maar om uw zuster en haar man te zien dansen. Die twee vormen het mooiste paar.

Het gezelschap brak op en verspreidde zich. Lea vermoedde, dat met het laatste iets hatelijks was bedoeld. De koelheid tussen Sara en Marmaduke was geen geheim, en mevrouw Van Fransen leek haar iemand voor speldeprikken.

Terwijl Lea en Louise opstonden, voelden zij, elk voor zich, dat zij voor een eerste avond lang genoeg in elkaars gezelschap waren geweest, maar eer zij scheiden konden verscheen De Bleeck. Hij was alleen.

- Kom, zei Louise tegen Lea, luid genoeg om door De Bleeck te worden verstaan, laten we nu eens in de balzaal gaan kijken. Gaat u mee?

En, haar arm door die van Lea stekend, trok zij haar met zich weg, eer de zuster de broer recht had opgemerkt. Het was een tweede terechtwijzing, en opnieuw genoot Louise. Maar ze zou minder genoten hebben, als ze de onverschillige blik van De Bleeck had kunnen zien. Hij liep die vrouw volstrekt niet meer na. Ze redde hem door haar doen integendeel uit een netelig parket. Aangezien zij op dat ogenblik slechts met hun drieën in de zaal waren en hij zijn zuster niet kon voorbijlopen alsof hij haar niet zag zou enig contact anders onvermijdelijk zijn geweest. Deze oplossing was eenvoudiger. Toch stak er iets vaag vernederends in Louise's gedrag, en terwijl hij, inwendig enigszins geprikkeld, keek naar de blanke rug die zich verwijderde herinnerde hij zich, bijna zijns ondanks, de zwakke plek aan de halswortel, en de handen die niettegenstaande hun verzorgdheid voor zijn scherp oog onbedrieglijk de overgang uitwezen. Hij vond deze slotsom minderwaardig en tegelijk gaf ze hem grote voldoening.

Nu ze nog even tezamen waren greep Louise meteen de gelegenheid aan tot groter vertrouwelijkheid.

- Mag ik Lea zeggen? Ik vind dat zo'n mooie naam. Ik heet Louise.
- Dat wist ik al van Sara. Maar vind je dat werkelijk, dat ik een mooie naam heb?
- Ja, veel mooier dan de mijne.
- Ik hoor het voor het eerst. Maar ben je dan niet tevreden met de jouwe?
- Neen, helemaal niet. Hij past niet bij me.

Nauwelijks had Louise dit gezegd, of ze begreep dat De Bleeck in haar had gesproken.

- Ik zou niet weten waarom hij niet zou passen, antwoordde Lea.

- O, vroeger vond ik hem zelf ook goed genoeg. Maar hij bevalt me niet meer. Een naam voor een doetje. Jullie met je drieën hebt toch veel betere namen. ‘Sara’ past precies bij je zuster. Bij dat enkele woord Sara zie ik altijd een heel lange en slanke vrouw voor me.

- Ik denk dat dat niet door de naam komt, maar door mijn zuster.

- Neen, ik heb dat verband al veel vroeger gevoeld, nog eer ik van het bestaan van je zuster wist.

- Nu, zoiets voel ik in elk geval niet. Een naam zegt me niets, behalve wanneer hij slaat op iemand die ik ken. Bij Sara en Amos denk ik aan mijn zuster en mijn broer, bij Gerard denk ik aan mijn man. Dat spreekt ook vanzelf.

- Niet altijd. Ik zal je wat zeggen, Lea. Mijn man heette Alfred, maar in negen van de tien gevallen dat ik die naam heb gehoord of gelezen heb ik helemaal niet aan hem gedacht, niet bij zijn leven en niet na zijn dood. Dat klinkt wel een beetje harteloos, is het niet?

- Och, harteloos? Hoe kan ik dat zo gauw beoordelen? Dan zouden we elkaar eerst beter moeten kennen.

- En dat hoop ik werkelijk, Lea. En ik hoop ook dat ik dan bij nadere kennismaking niet tegenvallen zal.

- Voor tegenvallen ben ik niets bang, zei Lea, die had ingezien dat haar vorig antwoord onbedoeld weinig vriendelijk geklonken had. En dat is geen frase; ik meen het. Ik heb al zo dikwijls gemerkt dat veel mensen te slecht van zichzelf denken. Soms ook wel te goed. Maar de juiste kijk op jezelf is ook zo moeilijk. Als je dat probeert dan voel je je eigenlijk in tweeën gesplitst, en dan ben je al niet meer helemaal natuurlijk en onbevangen.

- Lea, dat kon je broer hebben gezegd.

- Misschien is het ook wel van hem, zei Lea lachend. Maar kom, laten we hier ingaan.

De Bleeck rookte een sigaar in het speelzaaltje. Hij had de uitnodiging van Van Fransen om mee te kaarten afgeslagen. In zijn studententijd waren whist en hombre in de mode, maar hij had er nooit veel plezier aan beleefd; hij speelde niet best en kon slecht tegen zijn verlies. Bridge had hij niet meer geleerd. Aan de roulette verloor hij constant. Het terrein van zijn spel lag elders, daar waar het intellect bij te pas kwam, zoals hij dat zag: het beursspel waarvan hij de ondergrond aanvoelde en dat hij overigens voorzichtig bedreef, de procedures waarin hij met zijn advocaat meespeelde, toch altijd de leiding latend aan de eigenlijke meester, het geldschieten met of zonder aandeelhouderschap waarvan hij de kansen wikte, maar waartoe hij soms ook uit hulpvaardigheid overging. Hij was geen speler, maar speculant, en in die hoedanigheid had hij over het geheel een zeker succes gehad dat hij zich toerekende als blijk van eigen inzicht. Het spel in engere zin verachtte hij hartgrondig.

Zijn oog ging over de tafeltjes. Wat een domkoppen om hun tijd zo te verknoeien. Niet enkel hun tijd. Maar ook - want het scheen hier nogal grof toe te gaan - hun humeur, hun nachtrust en daarmee op de duur hun gezondheid. Mogelijk was het edelaardig om geen reactie te tonen op winst of verlies, en dat gebeurde hier, want zij hadden zich goed in bedwang, maar hij onthield zich liever van reactie dan dat hij haar moest onderdrukken. Zijn Rotterdams rederijtje, waarover hij zo in zorg had gezeten en dat hem haast even dierbaar was als zijn vuurwerkfabriek, was er weer aardig bovenop gekrabbeld. Eerst een mooie schadeuitkering; dat was nog in de tijd dat de Staat vlot betaalde; later ging het minder en minder; en tegenwoordig kreeg je zelfs geen antwoord meer op je brieven, of hoogstens de nietszeggende mededeling dat je maar had te wachten. Enfin, hij was er met zijn rederijtje goed afgekomen, geen enkele boot gezonken, één op een mijn, maar vlak bij de Engelse kust; een nieuwe neus, en de zaak was klaar. En wat hadden zijn drie scheepjes na de bevrijding niet aardig verdiend in de wilde vaart! Tarieven om in een lijstje boven je bed te hangen. Het was alleen dat de Staat er zijn klauw op legde. Hij vond het best dat ieder zijn deel kreeg; er waren werkmansgezinnen met een inkomen van tien tot vijftien mille per jaar. Waarom niet? Het volk was goedgebleven in de oorlog, en als nu in de zomer de hele familie naar Bretagne ging of Tirol, dan was hij niet zo kortzichtig om het die mensen niet te gunnen. Ieder moet behoorlijk kunnen leven; een maatschappij waar armoede voorkomt is een onchristelijke maatschappij. Tegenwoordig gaf een vrouw uit het volk in de tram een fooi aan de conducteur. Daar waren ingezonden stukken over verschenen, maar hij had zich blauw geërgerd. Waarom mocht zo'n vrouw niet het plezier hebben nu ook eens een fooi te geven? Was dat soms een voorrecht van de hogere standen? Hij was niet scheutig, dat wist hij wel; een fooi voor de conducteur kon er bij hem toch nog op overschieten, als hij eens van de tram gebruik maakte. Maar dat was nog geen reden om te zeggen: ik wel en jij niet. Hij had er vast en zeker een stuk tegenin geschreven, indien de redactie van de krant hem niet vóór was geweest. Ze zouden het trouwens toch geweigerd hebben, want hij had nu eenmaal geen bezadigde aard.

Intussen ging het hem aan zijn hart dat de Staat het geld verdeed. De belastingen waren op zichzelf zeker niet onredelijk; een land dat vijf jaar lang was geplunderd moest het geld zien te krijgen waar het nog te halen viel. Het beheer echter deugde niet. De Staat was een slecht financier. Verder gunde hij elk het zijne. Maar één ding: aan de sociale pyramide mocht niet worden geraakt. Het hele gebouw moest omhoog, en dat kon, want de techniek maakte voor elk mens een ruim bestaan mogelijk. Verheffing, en geen verbouwing.

Hierover doordenkend zag De Bleeck, duidelijker dan eerst, de keerzijde van dit tuinfeest. En het bracht in zijn hart meer dan weemoed, bijna iets

van vrees. Want het feest was niet alleen een anomalie en een uitdaging, het was bovendien - al kon een buitenstaander dat niet weten - een captatio benevolentiae aan het volk. Ja, dat was het; niet slechts een zich houden alsof er niets verbrokkelde, maar een toegeven aan vergroofde smaak, een afdaling tot de massa, een meewerken aan de verbrokkeling. Het ontbrak dit feest aan waardigheid, statigheid, adeldom. Er was een teveel aan schotels, figuurlijk genomen, en dat bedierf het menu. Hij had even geluisterd in de zaal waar werd voorgedragen, en het was stellig beschaafd, maar het hoorde hier niet. De band was niet onbeschaafd, maar hij hoorde hier niet. De avond was te bont. En zeker moest dat indruisen tegen het diepste wezen van mevrouw en meneer Ix, echte edellieden. Al kende hij hen niet persoonlijk, hij kende het geslacht, en voor het geslacht was het niets, volstrekt niets. Daar moest die opgedoken verloren zoon achter zitten, die lange slungel, met zijn kop vol gedegenereerde en degraderende ideeën. Men toonde geen eerbied meer voor de individualiteit.

Toen werd De Bleeck bevangen door een grote onrust. Hij wierp zijn sigaar in de asbak en stond op. Van Fransen, zwaar speler aan een van de tafels, stak ten groet de hand omhoog. Hij groette afwezig terug. Kort tevoren was het hem nog opgevallen dat zijn clubgenoot er slecht uitzag; zijn lever scheen zieker. Maar het kon ook een andere oorzaak hebben. Er werd verteld dat zijn vrouw, het verarmde gravinnetje Laquy, met haar speculaties in effecten bezig was een aardige bres in zijn vermogen te schieten. Trouwens, Van Fransen was gefortuneerd, maar zo erg hoog taxeerde hij hem toch niet. En dan nog altijd geen rode duit uit zijn mijnen op Sumatra. God weet, kwam daar nooit iets van terecht, zoals met de kleine bedrijven van Indië dikwijls het geval was. En de mijnbouw behoorde toch al tot de meest wisselvallige industrieën. Daarnet had De Bleeck nog met sympathie aan die oud-Indischgast gedacht; nu bestond hij niet meer voor hem. Want hij had het gevoel dat hij hier zijn zusters moest weghalen, èn zijn zwager, ja waarlijk zijn zwager ook. En dan, als het kon, Louise, - Brussel of geen Brussel. Zij allen waren hier volstrekt niet op hun plaats. Het werd trouwens ook tijd; hij hoefde zijn horloge niet te raadplegen; hij wist hoever het reeds was na middernacht.

En hij stond in de deur van de balzaal. Eigenlijk had hij de hele avond nog nauwelijks een behoorlijk gesprek kunnen voeren. Het kwam er niet op aan. Hij voelde nu plotseling een dwingende behoefte om zijn onrust uit te storten bij zijn oude vriend Vroonhoven. Eer hij ging wilde hij nog weten of deze er niet precies over dacht als hij, of deze ook niet in dit feest de tragedie zag van een ondergang waaraan de slachtoffers zelf meehielpen. Aan de kleine bar zag hij de lange slungel zitten met Meia. Het was nu zeer vol in de zaal, de voordrachten geëindigd, de gasten grotendeels hierheen gestroomd; de andere zalen dun bezet, behalve in de speelkamer en bij de buffetten, waar gedekt was voor volledig souper, koud en warm.

Het moest wel zijn dat er reeds ouderen vertrokken waren, want het jonge geslacht overheerste sterk. Aan dansen dacht hij niet; hij zou ook in een andere stemming niet hebben gedanst; hij vond het niet meer bij zijn leeftijd passen en hij zag niet graag het dansen van bejaarden. Weliswaar zou hij het nog best kunnen, maar hij wist nauwkeurig hoe ver hij gaan kon, en dit zou naar zijn opvatting juist iets over de schreef zijn geweest. Hij zag zijn zusters tussen de dansers; nu, die arme kinderen konden moeilijk weigeren als iemand hen vroeg, en overigens zag een vrouw zulke dingen minder scherp dan een man. De partner van Lea kende hij niet. Wat Sara betreft, - hij had haar eigenlijk nog wel eens met haar man willen zien, maar ze was in elk geval in het goede gezelschap van de lange Ake, directeur van een grote bank waarvoor hij respect had. Och, dit gezelschap was volstrekt niet slecht; het feest op zichzelf was het. De minister scheen verdwenen; de ambassadeur bleek nog aanwezig, in gesprek met een bizonder mooi donker meisje, dat overigens zijn genre niet was; hij gaf de voorkeur aan Sara.

Ondanks de volte liet de grote zaal voldoende bewegingsvrijheid tot dansen, niet schuiven, werkelijk dansen. De jeugd was onvermoeid. Maar ze had zich ook nog niet kunnen vermoeien, met het vluchtig bezien van de illuminatie, het drentelen, praten, kijken naar het toneel. De ouderen, voor zover niet vertrokken, bleven meest toeschouwers. Niet ver van de ambassadeur zaten in een hoek meneer Ix, de commissaris en de vice-president bij elkaar, met hun vrouwen. Daar werd tussen uitsluitend adel zachtzinnig gepraat over het betere verleden, en meneer Ix herdacht met enige weemoed zijn prille jeugd, toen op de grote landgoederen de eigenaars van uit de verte elkaar zwijgend groetten, staande op de kunstmatige grasheuvels, belegd met perken in broderie, de heren hoffelijk bogen, de dames negen, tot zelfs de kinderen toe.

De Bleeck, rondkijkend of hij aan een van de wanden Vroonhoven ontdekken kon, zag in het gedein het hoofd van Louise, en even speet het hem dat hijzelf er het dansen aan had gegeven. Daarop kwam hij evenwel niet terug. Ze was zeventien of achttien jaar jonger dan hij. Hij zag haar voor een ogenblik ten volle, een uitnemende verschijning. Ze bleef hem negéren, maar hij zou verwonderd zijn geweest als ze hem had willen opmerken. Hij was boos noch jaloers, want alles kwam wel weer in orde. En ook bezat hij een verleden met haar, dat onvergetelijk was. Ze danste met de legatieraad, maar die vrouw kon een partner krijgen aan elke vinger. Ja, ze behoorde tot de briljanste vrouwen hier, en tevens stond ze geheel afzonderlijk. Briljante vrouwen leken niet op elkaar, anders waren ze niet briljant. Maar Louise week af door een vorm van brille die haast uniek was, met het metalige grijze en nauwelijks grijze van dat haar en de nog zo jeugdig aandoende tederheid van dat gelaat. Haar zeer vrijmoedig décolleté, meer België dan Nederland, en absoluut het tegendeel van de Archipel,

mocht gezien worden. Na deze overweging zag De Bleeck intussen weer uit naar de oude Vroonhoven die nog niet vertrokken kon zijn omdat zijn kleindochter aan het bar-tje zat met de slungel.

Op het ogenblik dat De Bleeck op Meia wilde toelopen om te informeren waar hij haar grootvader kon vinden gebeurde er aan hem een klein wonder, waardoor hij al het andere vergat, ook Louise. Meneer Van Stratum, die hij nog niet had gezien, kwam op hem toe met een dame. De Bleeck zou nooit weten of er in het hoofd van de president van het Haagse gerechtshof achtergedachten werkzaam waren geweest, maar de dame aan wie hij werd voorgesteld was - in het vrouwelijke, iets jonger, en geretoucheerd - zijn wazig spiegelbeeld. Haar ontbrak echter een misvormde hand. De Bleeck wist weliswaar onmiddellijk dat deze ontmoeting niets betekende dan een toevalligheid zonder enige consequentie, en toch kon hij in het nu volgende gesprek met de Franse vrouw zich niet onttrekken aan de gedachte van een spel, en wel van een spel op hoger plan dan krachtens enkele menselijke bestiering mogelijk scheen. Hij vermoedde, neen, hij zag, hij wist dat zij het slachtoffer was van een overeenkomstige ramp. Hier vielen meteen alle conventionele praeludia die vooraf gaan aan een eigenlijk onderhoud weg. Hij was eensklaps aan haar zijde in een andere wereld, waar geen feest bestond, in haar wereld, een ver verleden. Zij waren historie geworden, niet dezelfde, maar verwante historie, omdat de hare zoveel ouder was. Dat hij haar verleden in een enkele oogopslag kende lag ten dele aan een sterk geheugen, maar veel meer bezat zijn wetenschap het raadsel der intuïtie, dat menselijk vermogen dat zoveel onoplosbare vragen stelt en waarvan wellicht het grootste raadsel zijn onfeilbaarheid is. Toch was dit nog niet alles. Behalve dat hij een macht aan indrukken die ze als verschijning op hem maakte en die zeer scherp en zonder vervloeiing van omtrekken naast elkaar in zijn hersenen stonden te verwerken kreeg, kwam hem opeens met de grootste duidelijkheid de zin van zijn eigen verminking voor de geest. Men was schier overal fijngevoelig genoeg om op zijn littekens geen acht te slaan. Er ging iets van uit dat aandacht verbood, en het ging, meer nog, uit van zijn hele wezen. Het was waar dat men het al gauw niet meer zag ingevolge datgene wat zijn persoon in haar totaliteit betekende, maar een nieuweling moest het toch zien, en dus doen alsof hij het niet zag. Dit alles was voor De Bleeck de gewoonste zaak. Zijn familie en zijn vrienden hadden nooit gekeken en steeds gezwegen; zij voelden dat het zo moest. Vreemden voelden het. Slechts de intimiteit der liefde vermocht de muur van gereserveerdheid te doorbreken, en aldus was het tussen hem en Louise gegaan. Met deze vreemde ging het evenzo. Hier was het de geschiedenis, het parallel lopende verleden dat een band legde, anders van substantie en even sterk als de liefde gedaan had. In deze voor hem geheel nieuwe toestand besefte De Bleeck dat de zin van zijn misvorming lag in de ontmoeting met een door hetzelfde lot gelijksoortig, zij het ongelijk-

vormig getekende. En toch was daarmede het wonder van dit samentreffen niet volledig onder woorden gebracht. Het eigenlijke, overwelvende wonder was tweeërlei: hij zag in het feit dat deze vrouw hem was tegemoet gevoerd ondanks de buitengewone betekenis geen enkel doel; voorts doorzag hij dat *zij* moest vragen omdat zij niet wist, en *hij* alleen om zijn wetenschap bevestigd te zien. Hij legde haar hand op zijn arm.

- Mag ik even met u praten, afzonderlijk? Ik weet een rustig plekje.

Hij bracht haar zwijgend door de gangen naar een vertrek in het brede achterstuk der villa, een kamer met enkel schemerlampen. Het gedempte spreken van een jong paar in een andere hoek stoorde niet. Op dit moment kwam zijn vitaliteit tot volle ontplooiing. De achter de historie weggevallen wereld van het huidige doemde weer op, en hij was nu tegelijk in twee elkander doorkruisende ruimten. Hij zag het jonge paar, de schemerlampen, de lijnen van de koof der zoldering, en, ofschoon hij haar niet aankeek, de vrouw aan zijn zijde. Ze zat aan zijn rechterkant, en naar elkaar toegewend waren hun beider ongeschonden gelaatshelften. Toen zei hij:

- Was het niet in 1897?

In deze vraag was het woord ‘het’ zonder meer duidelijk. Ook bij haar werkte de intuïtie die in hem een drager van brandwonden had herkend. Het jaartal begreep ze niet.

- Hoe weet u dat?

Het was een vraag van deze wereld, en als zodanig begreep hij de vraag evenmin, terwijl hij vanuit de andere wereld geen woorden kon vinden, omdat het woord de vertolking is der rede.

- Ik weet het niet, en toch is het zo. Een mens schijnt soms iets te kunnen begrijpen dat hij niet weet. Er moet in begrijpen wel veel meer liggen dan in weten. Dat maakt het begrijpen soms onverklaarbaar.

De vrouw vatte de onmogelijkheid van verdere uitlegging. Maar wegens de andere sfeer aanvaardde ze zijn begrip. Ze zei:

- Ik was toen een meisje van tien jaar.

- En ik was zestien toen ik er een plaat van zag, thuis, ik geloof in de Illustration. Het is me altijd bijgebleven.

- Later, vervolgde ze, heb ik er alles van verzameld wat ik er van vinden kon, tekeningen, verslagen, en ook een foto van de ruïne, de as, mag ik haast wel zeggen, zo'n gebrekkige reportagefoto als er in die tijd werden gemaakt.

Neen, wat ‘het’ betekende behoefde ze hem niet uit te leggen: de brand van 1897 in het gebouwencomplex van de Bazar de la charité te Parijs, veroorzaakt door het projectietoestel van wat toen nog een cinematograaf heette, voortsnellend als brand van prairiegras in de storm, en waarbij meer dan honderd personen om het leven kwamen, haast enkel vrouwen, meest van hoge stand, slachtoffers van hun liefdewerk. Een ongehoorde catastrofe

speelde zich daar in weinig minuten af; de wereld was verbijsterd; Frankrijk nam de nationale rouw aan.

- Ik weet het maar voor een deel, hervatte ze. Ik was er met een familielid, de hertogin van Alençon. Ik viel flauw, en door wie en hoe ik gered werd heb ik nooit kunnen nagaan. Maar ik herinner me nog de paniek; daar hebt u geen voorstelling van. De mensen vochten als dieren; de mannen hebben zich op enkelen na kunnen redden; de vrouwen zijn de dupe geworden. De beschaving is maar een licht vernis, meneer De Bleeck; dat geldt, als het er op aankomt, ook voor de adel. De hertogin kwam in de vlammen om, en zo ging het met tal van vrouwen die de hoogste titels droegen. Maar dat er toen zulk een gat in de oude Franse adel geslagen werd, dat zegt me al lang niet veel meer, wel dat er zulk een eind moest komen aan een werk dat voor die tijd zo prachtig was. Als er volksvrouwen getroffen waren zou het even erg zijn geweest.

Op het laatste ging hij niet in, want een dispuut lag hier allerminst voor de hand. Hij zweeg nog, en ze herhaalde haar vroegere vraag, ditmaal meer precies en beperkt.

- Dat de kranten er hier ook vol van hebben gestaan begrijp ik. Maar hoe komt het dat u na zo lange tijd het jaartal nog weet?

Hij overwoog wat hierop te antwoorden. Toen zei hij:

- Sommige dingen uit je kindertijd blijven in je herinnering. Het is misschien niet zo heel veel, als je het optelt, maar het verbleekt nauwelijks. Zo is het bij mij gegaan met die brand. Ik heb dat nooit vergeten. Maar hoe goed ik het nog wist, dat merkte ik pas toen ik u zag. In zijn jeugd, mevrouw, is de mens een bij; hij verzamelt mechanisch, instinctief. In zijn ouderdom is hij een ijmker; hij oogst met verstand. En de oogst kan soms een verrassing zijn. Dat is het enige wat ik u met stelligheid zeggen kan.

Ze was niet tevreden. Thans eerst recht scheen het miraculeuse van deze ontmoeting tot haar door te dringen.

- Ja, dat verklaart me wel iets, al blijft er nog veel onbegrijpelijks. Maar het verklaart niet dat ik zo dadelijk wist dat u... dat u...

- Dat ik eenzelfde geval was? Voor een geoefend oog zijn brandwonden niet zo moeilijk te herkennen, geloof ik.

- Ik ben niet zo geoefend. Maar zelfs als ik het was, dan blijft het toch een raadsel dat wij elkaar hier moesten treffen.

Dit raakte aan wat De Bleeck reeds gedacht had.

- Ik ben het met u eens dat het een open vraag is. Alleen is het nu voor mij een dubbele vraag geworden. Moesten wij elkaar treffen omdat wij die littekens gekregen hadden, of moesten wij die littekens krijgen om elkaar te kunnen treffen?

- Dat vind ik wat erg subtiel, zei ze.

Hij herinnerde zich dat Louise ook eens iets dergelijks tegen hem gezegd

had. Hij hoorde aan de stem van de vrouw dat ze glimlachte, want hij sprak nog altijd voor zich heen. Hij bleef ernstig.

- Het is ook nutteloos om zulk soort vragen te stellen, voegde ze er bij.

- Dat ben ik met u eens, herhaalde hij. Maar al heeft het geen zin te zoeken naar een achtergrond voor ons samentreffen, het is me toch duidelijk dat er een brug geslagen is over tijd en over landsgrenzen... Voor een ogenblik, een kwartier, een half uur, vervolgde hij voorzichtig, opdat ze hem niet zou misverstaan. Maar toch een brug, tussen 1897 en 1940, en tussen Parijs en Rotterdam.

- Wilt u me niet eens iets vertellen van uw eigen geval?

Hij kon wel spreken over 1940, over bombardement en brand, maar niet over menslievendheid. Dat vermocht hij zelfs nu niet. Het was in een paar woorden gezegd. Toen vroeg ze opeens:

- Kent u de familie Ix?

Hij begreep waarop ze doelde.

- Neen, ik ben hier vanavond pas voor het eerst. Mijn zwager Brandenburg kent de familie wel. En mogelijk heeft hij wat over me losgelaten. Maar dat ik u hier zie is toch zuiver toeval; ik bedoel: daar steekt geen menselijke toeleg achter.

- Ik heb ook een dwaze vraag gedaan. Welke gastheer zou er aan denken om u en mij hier te stellen voor een voldongen feit? En ik wist niets van u. Neen, neen, het is zoals u zegt. Maar het is ook zo curieus dat ik niet kon nalaten... Enfin, u vergeeft het me, nietwaar, dat ik me even versprak? Of eigenlijk moet meneer Ix me vergeven, maar hij weet gelukkig niets af van mijn lichtvaardige achterdocht.

- Mag ik dan vragen hoe het komt dat u hier bent?

- Zeker. Mijn geslacht en dat van meneer Ix kennen elkaar al ik weet niet hoelang. In elk geval uit de tijd van onze grootouders.

Het viel hem op dat deze democrate sprak over haar geslacht, terwijl ze zich daareven op één lijn gesteld had met de volksvrouw die niet gewoon was over haar geslacht te spreken. Hij moest nu op zijn beurt even glimlachen. Voor het eerst tijdens dit onderhoud keken ze elkaar aan, en daar ook zij een getroffene was kon hij het critische in haar blik verdragen.

- Ik ben er veel erger aan toe dan u, zei hij.

- Ja, beaamde ze, maar ik was ook nog een kind. En ik heb het later wat laten bijwerken.

- Ik ben erg vrijpostig, maar ik heb nog twee vragen.

- De ene weet ik al. We schijnen veel van elkaar te raden. Ja, ik ben getrouwd geweest. Mijn man stierf jong. Hij was militair. Hij kwam de eerste wereldoorlog goed door, maar hij was een van de slachtoffers van de griep van 1918. Kinderen hebben we nooit gehad... Maar ik kan niet alles voorzien wat u wilt weten. Dus nu uw tweede vraag.

- Dat is dit. Ik vind het vreemd dat ik u nu eerst zie. Bent u zo laat gekomen?

- Ik logeer hier. Maar sinds 1897 heb ik vlagen van hoofdpijn, misschien door de schok. Wie zal het zeggen? Niemand heeft er een verklaring voor. En vandaag had ik er weer last van. Mevrouw Ix drong aan dat ik op mijn kamer zou blijven, maar dat leek zo ondankbaar. Ik ben ten slotte toch maar beneden gekomen, en de hoofdpijn is verdwenen. Mogelijk wel... door de nieuwe schok. Nu weet u alles.

Zij lachten beiden. Ze stond op, hij eveneens. Terwijl hij haar in de balzaal terugbracht dacht hij: alweer een arendsnest zonder een enkel jong. Ook daarin komen wij overeen, maar dat weet ze niet. Het zou te intiem worden, en wat heeft het voor zin?

Zij liepen door de gangen; er kwam nog een vraag bij hem boven, waarop hij graag het antwoord horen wilde. Het zou onherroepelijk zijn laatste vraag zijn.

- Weet u wie het is die ons bij elkaar gebracht heeft?

- Meneer Van Stratum. Hij was aan me voorgesteld. Ik heb een tijd gezellig met hem gepraat. Toen zei hij: 'Ik zal u brengen bij een vriend van me die een interessant mens is. Hij is juist binnengekomen.' Ja, dat zei hij, precies zo. Nu, en de rest is u bekend. Enkel toeval, mijn beste meneer De Bleeck; gelooft u me, alles doodgewoon.

Opnieuw had ze hem begrepen, want achter zijn simpele vraag stak een heel complex aan vermoede mogelijkheden. Het was eigenlijk hoogst merkwaardig zoals zij op elkaar waren afgestemd. Maar nogmaals: het had geen zin. In al dit vreemdsoortige stak niet de minste ontwikkeling. En dat was goed zo; hij hield nu eenmaal van Louise. Toch had hij even moeite zich aan te passen aan de nuchterheid van het slot. Hij vroeg, thans op een ander onderwerp overgaande:

- Heeft meneer Van Stratum u gesproken over de Revue des Deux Mondes?

- Neen. Hoezo?

- U moet hem daar eens naar vragen. Dan doet u hem een genoegen. En u kunt gerust zeggen dat ik u die wenk gegeven heb. Anders zal hij het niet begrijpen.

- Nu, dat zal ik dan zeker doen. En onze ontmoeting vergeet ik niet.

Vroonhoven reed naast zijn kleindochter in haar - of zijn - wagen naar huis. Het was hem niet ontgaan dat Marius Ix zich veel met haar had bezig gehouden, aan de bar en op de dansvloer. Hij was echter allerminst voorbereid op wat ze hem zeggen zou.

- Lieve schat, nu moet je beginnen met je mond te houden, maar Marius en ik zijn verloofd.

Hij hield zijn mond niet.

- Wel allemachtig! Dan had je me toch eerst om mijn toestemming kunnen vragen?

Ze reden pijlsnel door de nacht, Meia zeker van haar stuur. Ze lachte slechts.

- Nu, geef eens antwoord.

- Ik hoef je niets te vragen, knorrepot. Ik krijg het toch vanzelf. Dit wagentje heb ik ook van je gekregen zonder dat ik erom gevraagd heb.

- Om te beginnen neem ik het je af... Hoe lang kunnen jullie elkaar kennen? Een paar weken op zijn hoogst.

- Een paar uur.

- Dat valt me nog mee, zei de oude heer schamper. Dan heb je mijn voorbeeld aardig nagevolgd. Ik had tenminste al na een paar jaar het jawoord van je grootmoeder.

- Zit nu niet zo te zeuren, lieverd; zet een vriendelijk gezicht en wens je kleinkind geluk.

De oude heer was een man van snelle opeenvolging van stemmingen, en alweer verzoend met wat hij een inbreuk vond op zijn rechten van grootvader. Hij raakte zelfs heel gauw in een uitstekend humeur. Meia zou trouwen in goede, oude adel, gefortuneerd bovendien. Ze handelde zoals een Vroonhoven betaamde. Hij liet niets merken. Hij beet liever zijn tong af.

- Ik heb je alleen te verzoeken niet zo krankzinnig gas te geven. Je ruïneert mijn wagen. Tempo hier, tempo daar. Mij teveel.

- Je bent ontzettend flauw. Als je zo doorgaat laat ik je aan de weg staan, zei het meisje, haar vaart wat minderend.

- Hij heeft je zeker al gezoend ook?

- Welneen. Waarom?

Die jeugd, die jeugd! Maar hij vond in Meia toch iets van zijn ras terug. Ze had geen diepe natuur, maar ze was jong en fris. Ze tenniste goed, ze reed goed paard, ze chauffeerde uitmuntend. Hij zat altijd graag naast haar, vooral 's avonds als ze zo aardig met de lichtjes speelde. Het was jammer dat er nu zo weinig tegenliggers waren.

- Weten je ouders het al? vroeg hij.

- Nog niet, maar als ze niet slapen zullen ze het straks weten. Anders morgen.

Dit antwoord deed hem machtig genoegen. Hij was dus in elk geval de eerste geweest. Meia trok naar hem en hij naar haar. Goed bezien hield hij meer van zijn kleindochter dan van zijn zoon, te bedachtzaam, te neutraal, te kleurloos, te weinig pit, en diens jongens vond hij zaagsel.

- Je krijgt een mooi cadeau van je grootvader, zei hij hartelijk.

- En dat is?

- Dit karretje... Nu, zeg je niets?

Ook Brandenburg ging lang voor het eind van het feest heen. De jongeren hadden nu de nacht aan zich. Zij brachten elkaar wel thuis als de dag begon te krieken. Van de meer bejaarden waren er hoogstens wat verwoede spelers over, of een echtpaar wakend over een dochter. De meesten lieten de jeugd vrij; men kon niet tegen de stroom op. Het was alles zo anders dan in wat zij hun tijd noemden. Welk meisje liet zich nog chaperonneren?

In de auto van Brandenburg zaten de vier als voorheen. Zij zouden eerst De Bleeck thuisbrengen. Lea bleef bij haar zuster slapen. En na enkele korte opmerkingen over wat zij beleefd hadden zwegen zij. Toch dachten zij aanvankelijk hetzelfde. Doorgaande onder de illuminatie der eikenallee hadden zij zich weer het stille gloeien achter het gebouw herinnerd, de reeds urenlang hangende feeërie, onbezocht. Elk op zijn eigen wijze, in zijn eigen mate, en voor zijn eigen duur, - voelden allen een gemis en een overdaad, een kleurloosheid in een bontheid. Neen, de nacht was niet geslaagd, niet volkomen althans.

Al spoedig echter volgde ieder zijn persoonlijke gedachtengang. Deze was bij Brandenburg het eenvoudigst. Hij had geen enkele zorg dan die van een huwelijk. Hij was bij lange na niet zo simpel als De Bleeck van hem dacht en zei. Zijn structuur lag het meest open, en daardoor wist De Bleeck ook wel dat hij onbillijk oordeelde. De voor oppervlakkig versleten mens is dat toch meestal zolang het hem meeloopt. Aan Brandenburg was de zorgeloosheid eigen van het gelukskind dat zich beschouwt als tot geluk gerechtigd, en niet getraind is op tegenslagen. Zodra hij met zijn vrouw samen was drong het ongeluk van zijn huwelijk tot hem door. Hij had een paar maal met haar gedanst gelijk zij altijd deden, wetende goede dansers te zijn en een mooi paar. Zij hadden niets gezegd, maar dat was ook onnodig, en zij hadden stellig verkeerd in een harmonische sfeer. Thans trof hem de kortstondigheid daarvan, en hij vermoedde dat Sara aan de sfeer zelfs heel niet zou terugdenken. Maar hijzelf was geen man om zich veel af te vragen over zijn verhouding tot vrouw en kind. Hij had zijn werk en zijn afleidingen; van de laatste viel er niets te zeggen. Hij was de edelman van aanleg, zonder pose, een voortreffelijk shownummer, doch zo vluchtig tegenover zorg en verdrietelijkheid dat hij zich van deze minuten van inkeer de volgende dag niets meer zou herinneren, meer nog: dat hij dit thans zelfs geen ogenblik voorzag.

Sara ging iets dieper, daar ze meer ongestadig heten moest dan oppervlakkig. Omdat ze vrouw was trok ze het zich ook meer dan haar man deed aan dat haar huwelijk grotendeels vormelijkheid was geworden. Dit was de oorzaak geweest van het melancolieke waas dat ze vertoonde. Evenwel vertoonde ze het ook niet zonder enig heimelijk genoegen, wetende dat het interessant was, vooral omdat het heenschemerde door de jeugd van haar houding, meer nog indien het zijn stil getuigenis aflegde temidden van haar opgewekte spreken. Ze zou om die melancolie geen uur slechter

slapen; het stond haar erg lief. Haar slechter geworden nachtrust, haar niet geheel te verheimelijken lichamelijke aftakeling hadden een andere oorsprong. Het was de greep van mevrouw Ulius, voortdurend pijnlijker geworden. In heldere ogenblikken kon ze zowel wanhopig als verbijsterd zijn om haar totale onvermogen zich tegen deze bloedzuiger te weer te stellen. Thans dacht ze aan niets anders dan aan haar onmacht. En ze wist niet wat te moeten wensen: dat het zo maar eeuwigdurend blijven mocht, of dat het mocht blijken aan de buitenwereld en leiden tot een uitbarsting.

Hoewel niet onverdeeld had toch Lea van de vier het meest genoten. Dat ze op het zien van Vindicta even iets weemoedigs had gevoeld was spoedig vergeten. Wel speet het haar dat de lichtversiering niet tot haar recht kwam, en verder waren er enkele minder prettige ogenblikken geweest toen ze een paar woorden over Frederik had moeten zeggen tegen mevrouw Ake die met argeloze belangstelling naar haar zoon gevraagd had. Lea kon als moeder natuurlijk niet vertellen dat Frederik was weggelopen, iets wat gelukkig heel weinig bekend scheen, en prachtig verbloemd werd door verblijf bij zijn oom. Ze had het echter tegenover de ander nog wat opgesierd: de rust op het landelijke Lieflijk Gedakt, waartoe ze haar zoon zelf had aangezet, deed hem goed, meer dan verblijf in een stadshuis; hij kwam nu en dan bij haar oplopen, zag er gedurig beter uit, en zo meer. Dit alles was een wat ver gedreven deugd. Maar ook wilde ze onder geen voorwaarde haar plezier bederven; dat werkte dus mee aan haar optimistische kijk. Hoe meer ze het feest herdacht, des te groter werd haar waardering. Het was, indien ze het échec met de lichtversiering daarliet, per slot wel degelijk geslaagd. Ze was deze avond zo ver mogelijk van haar huis geweest, alle gedachten bannend aan de meisjes, de overspannen zoon, de kwakkelende echtgenoot. Uit vrije wil ging ze maar weinig meer uit. Zoveel anderen legden op haar beslag dat ze ook eens om haar eigen genoegen denken moest. En, veel minder critisch dan haar broer, met de gave der vrouw om onbevangen in het ogenblik te leven, had ze zich thuisgevoeld tussen een publiek waarvan ze de standsvermenging zag als een voordeel, temidden van ontspanningen die door bontheid boeiden, zich goed gekleed wetend, niet zonder trots fraaie juwelen vertonend en opmerkend dat ze daarin tot de uitblinkers behoorde. Ze meende ook zich geheel te hebben gevoegd naar de luchthartigheid dezer conversatie, en besefte niet dat ze al gauw iets uit de toon viel omdat behalve haar eigen zorgen ook die van anderen, en de laatste vooral, haar een ernst hadden bijgebracht die ze moeilijk meer kon afleggen. Evenmin besefte ze dat het vooral dit was geweest dat Louise had aangetrokken, Louise die loszinnigheid van de daad kon passen aan ernst van gedachte en woord. Lea vond Louise aantrekkelijk; ze had ook Louise, en voor zulk een karakter blijkbaar ongewoon spoedig, veroverd. Er was afgesproken dat zij elkaar eens zouden bezoeken. Lea was iemand die een medemens snel peilde en meestal raak,

maar haar slotsom was de eenvoudige slotsom van de vrouw. Voor haar was de medemens diegene die hij het meest was. Ze zou nooit zo scherp als haar broer bij Louise de dupliciteit zien, dat wat hij kortweg kenschetste door Brussel tegenover de Archipel, zelfs al zou ze haar in haar Brusselse omgeving hebben meegemaakt. Wederkerig zag Louise in Lea alleen een lieve, ernstige en respectabele vrouw die ze graag een hoogstaande vrouw zou hebben genoemd indien deze term niet onmiddellijk de gedachte opriep aan een der meest onverdraaglijke vrouwentypen. Ze kende ook niet dat zekere egoïsme bij Lea, de mogelijkheid zich tijdelijk van alles af te sluiten en precies te doen waar ze zin in had. Het zou haar verwonderd hebben te bemerken dat Lea onder het terugrijden geheel opging in de herinnering aan het genot van het feest, en het vooruitzicht van een zacht bed.

De Bleeck daarentegen, die sterk zijn naaste verwanten aanhing, sterker nog dan Lea haar zuster en broer - maar hij had ook geen gezin - toonde aandacht voor Sara, zijn liefste zuster. Aan Louise dacht hij niet meer; hij had haar terloops zien heengaan met een paar mensen, hem onbekend, en zich dadelijk omgewend. Hij gaf haar het heilig kruis na; daarmee uit. Hij dacht nu allereerst aan Sara. Onder de wisseling van het straatlicht was het hem opgevallen dat ze er droefgeestiger uitzag dan gewoonlijk. Waarom kon die overdonderende nulliteit haar niet een beetje gelukkiger maken? Maar daar was Brandenburg dan ook een rund voor. De Bleeck kreeg een opwelling van deernis.

- Kom hier, zus, zei hij, en trok haar arm door de zijne.

Sara had echter wel wat anders om aan te denken dan een weinig geslaagd huwelijk. Het medelijden dat ze bij haar broer voelde was hinderlijk. Zo gauw het ging zonder zijn lichtgeprikkeldheid op te wekken trok ze haar arm terug. Hij vond dat best, want hij kreeg thans gelegenheid alles nog eens rustig te overdenken, maar aan zijn vriend Vroonhoven dacht hij niet meer.

Het was een avond geweest, waarin hij niet had geschitterd, onder vrouwen noch onder mannen. Het was voor hem een heel vreemde avond geworden, zo een waarvan hij zeggen moest dat er iets beslist werd, al wist hij niet wat.

Dikwijls had hij overdacht dat de mens een hang heeft naar het tragische, en dat juist de sterke mens zich meer thuis voelt in het klimaat van ongeluk dan van voorspoed. Het geheugen van de mens, dacht hij wel, ongeveer, is in de eerste plaats een museum van noodlottigheden; een enkel los daarheen geworpen woord, en uw hoorder is reeds ver van u; hij doorwandelt in eenzaamheid de lange galerijen van zijn verleden-dingen, droevig meest, soms ook sinister. Zo had hij deze avond moeten denken aan het jaar 1897, aan een plaat van de Illustration die een onuitwisbare indruk op hem had gemaakt met haar kluwen wanhopig worstelende

vrouwen van wie sommigen door de overdadige kleding uit die tijd reeds in brand stonden als fakkels. Er was hier echter meer gebeurd dan het opvangen van een enkel woord. Hij bevond zich tegenover een geval. Die Franse vrouw zei hem als vrouw niets; zij was een geval, op de manier als een arts geboeid kan zijn door een ziektebeeld in het gasthuis, waaraan hij toevallig voorbijgaat. Deze vrouw was een geval, maar hoe vreemd was alles tussen hen toegegaan. Het was onwaarschijnlijk dat hij haar ooit weer ontmoeten zou; zo ja, dan zou opnieuw het geval daar zijn, meer niet. Wel herinnerde hij zich een vage innerlijke verwarming te hebben gevoeld toen hij merkte dat ze enkel aan het gelaat was geschonden; want hij hield zich, en ook anderen, weliswaar voor dat de verminking van zijn hand niets betekende, en inderdaad greep ze ook niet te zeer in zijn dagelijks leven in, maar hij vergat toch nooit zijn ongeschonden verleden, de tijd toen hij nog in het genot van beide handen was geweest, een genot inderdaad dat men eerst leert kennen door het gemis, het onuitsprekelijk genot van twee handen te gebruiken, en snel. Dezelfde warmte had hij gevoeld om haar zoveel geringere gelaatsfout, en hier behoefde hij nog niet de minste zweem van afgunst te bannen. Integendeel, op dit punt was hij bevoorrecht. De schoonheidseisen waren voor de geslachten verschillend. Hoe geringer haar fout, des te beter. De zijne evenwel kon nauwelijks te groot zijn; hij was man; zijn gelaatsverminking was reclame. In elk geval had hij haar tot reclame gemaakt. Hij was zijn eigen dagblad; hij plaatste slechts één advertentie, maar doorlopend en gratis.

Toen, weer ernstig, viel het hem in dat achter de ontmoeting toch iets onnaspeurlijks werkzaam geweest moest zijn. Zijn geloof was eenvoudig en hecht, orthodox Christelijk. Men moet daarover niet teveel denken. Het geloof is geen wet, maar een Grondwet, een beginselenwet, een wet van de grote lijn. De bijbel trekt altijd de grote lijn, en die moeten wij volgen. Men kan gerust denken aan dood en hiernamaals, - en hij, juist omdat hij zo van het leven genoot, genoot ook van de gedachte aan de dood. Maar denken aan iets is niet denken over iets. Denken over het hiernamaals is zuiver speculatief, zuiver denken van de levende mens, dus aards. Ook al stellen wij ons het hiernamaals minder primitief voor dan als een ordening in beginsel gelijk aan de aardse, met loon naast vergelding, vrijheid naast kerker, dan blijft toch de voorstelling speculatief. En geen enkele voorstelling kan ooit juist wezen, eenvoudig omdat wij na de dood niet meer zijn die wij zijn. Het enige wat wij mogen geloven is dat wij in het hiernamaals èn zijn zullen, èn anders.

Doch ook wederom daardoor was De Bleeck met het klimmen der jaren steeds gevoeliger geworden voor het onbegrijpelijke in het aardse leven. Een zakenman, zeker, en een veelszins hard zakenman daarenboven. Maar ook iemand met belangstelling voor andere dingen die, op hun tijd, belangrijker waren. Het kwam met zijn geloof volkomen overeen te zoeken

naar de betekenis in het onbegrijpelijke dat zich op dit ondermaanse openbaarde, in de gemeenschap der mensen. Hier wilde hij trachten te weten en mocht hij trachten. Er waren na 1897 onvoorstelbaar grote rampen over de mensheid gekomen. Er waren er geen honderd verbrand, maar honderdduizenden. Maar dat alles was bijzaak omdat het hem niet deerde. En wat hem wel gedeerd had, zijn eigen kleine ramp in 1940, kreeg eerst nu belang, in samenhang met 1897. Het belang lag in het onbegrijpelijke. Hier werden door het Opperwezen zelf de vragen aan de mens gesteld, en het was diens taak daarop naar een antwoord te zoeken. Hij wist zeer goed dat wij nog pas aan de grens stonden van een veld dat wij niet eens overzagen. Maar hij voelde zich tenminste tot de grens genaderd. Hoe velen kwamen niet eens zo ver! En het merkwaardige was dat er reeds aan de randen van dat veld niet louter zware ernst omging; daar viel soms nog de humor in een situatie te beleven. Want dwars door een tragisch verleden van twee die elkaar ontmoetten heen liep er een baan van speelsheid. Welk een coïncidentie, twee gelijkvormig gestempelden, elders wonend, de een verweg, en die elkaar hier tegenkwamen op een onbezonnen tuinpartij.

Was nochtans die partij onbezonnen? Veeleer had ook zij haar tragiek. Hij dacht terug aan de vijf, eenmaal ontmoet, meermalen slechts waargenomen in het knallen van een motorschuit, nu herontmoet. Bij het uitgaan van het hek had hij deugdelijk opgelet, maar natuurlijk stonden zij er niet meer. Er stond niemand. Ook hier lag weer een raadsel dat menselijk benaderbaar moest zijn. Niet door hem, want hij kende zijn grenzen, en misschien zou men het eerst na eeuwen begrijpen, dit, of iets soortgelijks. Deze vijf hadden het gemunt op zijn buiten, hoe, wanneer en waarom dan ook, en al kon hij slechts intuïtief overtuigd zijn dat het langs hem persoonlijk heen ging. Echter hadden zij het ook gemunt op Vindicta, dat landgoed zo fier op zijn naam Wraak. Zoals zij een doem schenen te trekken rondom Van Hogendorps Grondwet - hij begreep opeens hoe het beeld van de grondwet zoëven bij hem was opgerezen -, zo hadden zij aan het hek gestaan als wrekers. Hoe en waarom, hij wist het niet. Had iets in de naam dezer villa hen op de gedachte van wraak gebracht? Het scheen nauwelijks mogelijk. Hij wist het nochtans niet. Maar hij voelde over Vindicta een andere verdoemenis planeren dan over *zijn* eigendom.

Voortdurend ging de groep door zijn gedachten. Welk een raadsel reeds in dat afzonderlijke staan. Het ging altijd zo toe. Men zag eerst de massa, en dan de enkeling of kleine groep terzijde. En ogenblikkelijk is de laatste de belangrijkste. Hoe kwam dat? En hadden de vijf aldus gestaan omdat zij dit wisten, of eenvoudig omdat zij zich in de massa niet thuis voelden, of nog eenvoudiger omdat het zo geviel? Neen, het was opzet, een manifestatie van macht. En dat werd nog duidelijker indien hij bedacht dat er zich van de vijf één had afgesplitst, een zesde, die hem weer stelde voor het raadsel

van een opperaandacht. Het was die kleine puimsteenkegel geweest die zich van de vijf had gedistantieerd, zoals de vijf van de massa. Zij, dat nauwelijks vrouwelijk wezen, vrouw desondanks, heerste over de vijf, en de vijf op hun beurt heersten over de kudde. En ook zelfs hier was - iets waarover hij vroeger tussen scherts en ernst gesproken had - de emancipatie doorgedrongen. De figuur van de oervader, als leider van de primitieve clan, was in de nieuwe gemeenschap opzij geschoven door een vrouwelijke pendant. Dit schepsel was oermoeder, met al de daaraan verbonden autoriteit.

De Bleeck wist overigens niet wat te moeten denken van zijn beide ontmoetingen dan dat zij wonderbaarlijk waren. En dan waren zij ontmoetingen met twee vrouwen. De vrouwen speelden door zijn leven heen, en soms was het spel ietwat irrieëel, maar nooit nog geweest als nu, volkomen ongrijpbaar. Aan Louise toch dacht hij geen seconde gedurende de ganse rit. Slechts die beiden gingen hem door het hoofd.

Kort daarop waarde er in de kringen der grote wereld een gerucht rond dat later in het regeringsblad bevestigd werd. Mevrouw en meneer Ix hadden hun buiten, waaraan de oude naam Groot-Nagelvoort hergeven was, op drie dagen der week voor het publiek toegankelijk gesteld, met uitzondering slechts van het huis en het open terrein daaromheen. De sensibelen die iets tragisch gevoeld hadden begrepen nu ook wel wat er ten grondslag aan het late tijdstip van het feest had gelegen: een afscheid. Abdicatie van de hoogheid van oud bloed, vermenging van standen. De overheidslasten waren te drukkend; men moest deze weg op om nog iets te redden. Maar toch, het volk vergruizelde de top, en Groot-Nagelvoort was een bewijsstuk onder vele andere uit het grote verzameldossier der egalisatie. De gevoeligen werden evenwel slechts aangetroffen onder de ouderen; de jeugd, reeds democratisch genoeg, liet het onverschillig, in de stad niet alleen, ook te lande.

Toen de oude baron Vroonhoven de tijding vernam en daaruit begreep dat meneer Ix veel minder rijk was dan hij hem had getaxeerd, was hem de verloving van Meia met Marius ook heel wat minder welkom. Hij voor zich vond het voeren van zulk een staat in deze tijd grote dwaasheid. Zijn kleindochter scheen het volkomen koud te laten. ‘We zijn heus niet de enigen’, zei ze. We, - ze sprak al van we, en dan nauwelijks verloofd. Waarschijnlijk bracht die jongen een mooi passief ten huwelijk. Hijzelf deed die dingen anders; hij leefde in een behoorlijke flat, niet peperduur, en hij had zijn vermogen over het geheel genomen bij elkaar weten te houden. Natuurlijk werd daar ook duchtig mee gerekend. Ieder teerde op hem, en binnenkort kreeg hij er een kleinzoon bij, en dan misschien achterkleinkinderen op de koop toe, ofschoon tegenwoordig... Enfin, hij zou er voor zorgen dat Meia trouwde met uitsluiting van iedere goederengemeenschap. Vroeger deed men zoiets niet, juist in hun stand. Tegenwoordig was het nodig.

Meia's verloving ging De Bleeck persoonlijk weinig aan. In weerwil van zijn wens haar te zien als de toekomstige vrouw van zijn neef Frederik wist hij dat daarvan nooit iets komen zou, want een Vroonhoven trouwde niet buiten de adel. Doch toen hij hoorde dat Groot-Nagelvoort had gecapituleerd aan de nieuwe eeuw was zijn eerste gedachte aan de vijf, de zes geweest, aan dat wat doodgewoon is en tegelijk dreiging kan zijn, lachwekkend en tevens van verre strekking.

En meer dan ooit voelde hij zich uitzien over de arealen van het irreële.

Bekken

Westduinweg

Een oude weg en voorheen desolaat, - de Westduinweg. Een diergene waarvan iemand, nieuwsgierig naar het systeem in de plattegrond ener stad, zich eertijds de vraag zou hebben gesteld naar zijn bestaansreden, en als hij die niet vond zou hij zich hebben afgevraagd hoe de structuur der hersenen van zijn ontwerper er had uitgezien.

In deze trant dacht soms mevrouw Ulius, want de Westduinweg was voor haar zowel een wonder van het verleden harer jeugd als een belangrijke werkelijkheid in het heden van haar ouderdom. Ze koppelde hem de laatste tijd aan een keerpunt in haar bestaan, omdat ze voelde dat ze haar grote slag moest slaan in haar huis, in de buurt van die weg.

Ze liep tegen de zestig, al zou men haar ondanks het vervallen voorkomen niet veel meer dan vijf en veertig jaar geven. Ze maakte minder de indruk van oud, dan wel van vroeg verouderd te zijn, tot zelfs in het magere van haar handen waarvan het vel dor was, maar de nagels glad en van nature rose waren gebleven. Ze bezat een grote leefkracht en haar levendigheid was echt. Ook indien ze zich temperde tot een houding van rust, wat haar gemakkelijk afging, ried men in haar allerlei aan banden gelegde spanningen. In een andere omgeving zou ze hebben geschitterd als een buitengewoon vrouwelijk intellect, en, had De Bleeck haar gekend, dan zou ze hem hebben geïnteresseerd, op een wijze weliswaar geheel anders dan bij Louise, maar niet minder. Zij en hij, verwante geesten die elkaar kostelijk hadden kunnen onderhouden en, naar de normale tragedie in het leven, elkander onwetend voorbijgingen.

Onder de gespecialiseerde neigingen die elk mens althans in aanleg eigen zijn bezat mevrouw Ulius er één weinig strokend met de vrouwelijke aard: een aandacht voor bepaalde verkeerswegen. Een persoon als Lea lag geheel buiten haar lijn; wel kwam ze met haar voorkeur in de buurt van Sara, dermate zelfs dat ze in haar iets verwants had kunnen voelen als maar niet hun verhouding een heel ander stempel droeg, dat van een hardnekkig voortgezette afdreiging die een genoeglijke conversatie over stadsaanleg en huizenbouw uitsloot. Haar bewondering voor villa Mara was, ofschoon grof geuit, oprecht gemeend. Doch bovenal zag ze scherp en oorspronkelijk een straat, laan, gracht, steeg of slop. Haar teugelloze fantasie gaf haar soms herscheppingen in die aan de werkelijkheid volkomen vreemd raakten. Een imposante aanleg, uitlopend op niets, gelijk men vooral vond aan de stadsfranje, kon haar borst beklemmen. Ook troffen haar de doelloze verkeerswegen. Zij waren zeldzaam, doch daarom zo boeiend. Ze had hen zelf ontdekt in de Londense City, spookachtige stilheden ingemuurd in geraas. Ze kende er ook zo een in de Haagse binnenstad, de Gedempte Burgwal, een straat die haar een bizonder prettige griezel gaf. In haar voorstelling was de kleur daarvan hoofdzakelijk dofbruin, huizen, wegdek en atmosfeer.

En meer nog: de atmosfeer daar deed haar aan als die van een kamer, waarin ze de avond te voren flitspuit of insectenbom had ontladen, met dat meer dan enkel roerloze, dat vergiftigde en morsdode, als ware ingevolge slopende vergiftiging de lucht zelf daar gestorven. Niet minder werd ze gegrepen door onverantwoorde hoeken, en ze kon op de hele wereld zich geen onlogischer plek denken dan het Haagse Copernicusplein, een plein zonder wanden. Ze dacht wel dat, indien ergens, een agorafobe daar tegen de grond moest slaan.

Op ogenblikken van hevig sentiment betreurde ze het hartgrondig in Den Haag te wonen. Ach, waarom was het haar nimmer gegeven geweest in een Zuid-Amerikaanse stad de rol te vervullen van de grote verleidster, de onzichtbare macht achter het scherm die de paleisrevoluties bestuurde in de politieke poppenkast. Niettemin gaf het feit dat ze, hoe smadelijk overigens, vlakbij de Westduinweg woonde haar een zekere voldoening, vermits, voor zover haar geheugen kon teruggaan, ze voor het eerst op die straatstenen een persoonlijke indruk van een verkeersweg als doelloos had ontvangen. Ze was, gelijk De Bleeck, geboren met een waakzaamheid, gepaard aan de wil van alles een bron van genieting te maken. Wat ze toenmaals ondervond had ook wel ieder kunnen ondervinden. Alleen, slechts een enkele komt tot de exploitatie van zijn mogelijkheden, en beleeft wezenlijk wat hij ontwaart; daarenboven legt hij het nog te zelden vast, en meestal verdwijnt het in het niet. Bij haar echter was het niet verloren gegaan, telkens opgedoken, en dat ondanks de vroegtijdigheid der openbaring, want ze telde naar haar schatting toen hoogstens zes jaar.

Het was geweest nog vóór 1900, mogelijk reeds bij haar eerste gang over de Westduinweg, mogelijk iets later. Ze herinnerde zich slechts dat ze op die leeftijd daar toen een paar maal gelopen had, maar kon niet zeggen waarom of met wie. Dit beeld was nog vaag, en slechts verbonden aan een gevoel van onbehagen, maar tevens heel vreemd. Een paar jaar later zag ze die weg plotseling in een helder licht. Er kon niet of nauwelijks aan de straat zelf iets veranderd zijn; het moest liggen aan haar geestelijke groei.

Een zomeravond, en zij gaande in Noordelijke richting over de hoogten en laagten van de wijde wegkronkels. Links en rechts, omtrent die kronkelingen, zag ze repen dreigende huisjes over de zanden geslingerd, repen in een onnatuurlijk rood, golvende repen die het profiel der platte duinen volgden. Veel later, bij het overdenken, leken ze haar stenen banbliksems van het proletariaat tegen het opdringen der beschaving. Maar toen reeds, als kind, wist ze iets van de afgrond tussen de stad en het vissersdorp dat de Hagenaars als zijn erfvijanden beschouwde. Sedert waren de huisjes verdwenen, in de grond begraven als waardeloos afval of verdampt met de kwade dampen waarin het schadelijke zijn laatste toorn onmachtig uitviert, - hoe dan ook. En nu eindelijk had de straat, tientallen jaren daar neerliggend als een bakstenen verdwazing tussen Verversingskanaal en Oude

Scheveningse weg, ten laatste in haar verdedigingsgordels onder de voet gelopen en overwonnen, - nu eindelijk had de straat haar bestemming gevonden, die van een verkeersader. Gebleven was nochtans het onredelijke der bochten; en dat zekere sinistere in de nieuwe bebouwing, met een geplaveid duin ergens als lugubere belvédère, was voor mevrouw Ulius een weergalm van verleden en kindertijd. Nog steeds kon ze hier op een niet onprettige manier gruwen. Een geest van verzet, de schim van een antiek vissersdorp waarde er nog altijd rond, vooral in de nachten van dolle wind en losse wolken welker rand door de maan tot een lijst van romantisch zilver werd hersmolten. Wat een alchimist! dacht dan somwijlen mevrouw Ulius, opkijkend met een oog vol romantische dank. Want dit schijnbaar zilver stemde haar hoger dan het zonnegoud, al dacht ze in de practijk over deze metalen anders. Juist op zulk een nacht werd de alomtegenwoordige verzetsgeest dezer buurt haar zeer lief.

Want ook haar was een geest van verzet eigen. Niet voorbeschikt om de grote avonturierster der moderne tijden te worden, was ze het op haar klein terrein met onmiskenbaar gemak, talent, sierlijkheid, smaak. Ze genoot meer nog van de daad dan van de uitslag. Aan de laatste beleefde ze voor het heden per slot niet zoveel plezier, omdat ze al haar emolumenten uit die ene bron onmiddellijk verdeed bij bankier Von Thalberg die evenmin als zijn voorgangers haar van haar zwarte déveine kon afhelpen, maar aan wie ze trouw bleef, deels wegens de onderstelling dat het haar elders niet beter zou vergaan, deels uit aanhankelijkheid aan het geroddel in zijn damessalon en aan zijn gratis bonbons en sigaretten. Daar stond tegenover dat ze de prooi toch maar geroken had, met de neus van haar instinct, niet afgestompt door verslaving als de zenuwen van haar fysiek reukvermogen. Want dat kreeg ze nooit terug, al had ze zich de verslaving aan cocaïne ontwend. Daar stond ook tegenover dat ze een daad van vergelding beging, door iemand die het stomst denkbare leventje van luxe genoot wat lichter te maken ten gerieve van iemand die torenhoog boven het slachtoffer uitrees. En toch droeg ze die ander geen kwaad hart toe. Ze was enkel vervuld van het verpletterend medelijden dat de exclusieve geest kenmerkt tegenover het zachtzinnig kuddedier zonder geest hoegenaamd.

- 't Is een goed kreng, zei mevrouw Ulius wel van Sara Brandenburg.

In deze zin liet ze zich ook uit tegenover haar jonge vriendin Frieda Freida die haar nu en dan 's avonds bezocht en wel eens met haar op stap ging in Katendrecht. Dan werd het vaak nachtwerk, maar Frieda zei aan haar moeder en aan De Bleeck dat ze in Rotterdam-Zuid bij haar tante slapen bleef. Het was een feit dat ze zonder bezwaar van haar ouders met oom en tante de band had onderhouden die door de twee zusters en zwagers onderling bij een hooglopende onenigheid was verbroken. Echter was haar bezoek aan de Rotterdammers vaak slechts voorgewend, en haar overnachting altijd. Door de ruzie bleef ze veilig voor navraag en ontdek-

king. Reeds eerder had Frieda in Katendrecht rondgezworven, maar sedert haar samentreffen op die plaats met mevrouw Ulius was het vooral deze die haar trok. De bonte nachten van de zeemansbuurt kregen eerst recht bekoring in het gezeldschap van zulk een leidster. Mevrouw Ulius kwam er evenwel niet tot volle ontplooiing, deels door het rumoer der bars waarin ze vertoefden, deels wegens geheimzinnige afzonderingen waarvan Frieda alleen begreep dat ze verboden handeltjes betroffen. Het liefst was ze daarom op de duur te gast in het huisje bij de Westduinweg. Daar kon mevrouw Ulius in de rust van een kamergesprek onder vier ogen haar gevarieerd verleden, waaronder de idylle met de zaakwaarnemer, van alle kanten belichten.

- Hij is nu allang weer op vrije voeten, zei ze eens. Ik heb hem nooit teruggezien, en ik taal niet meer naar hem. Als ik hem nog eens tegenkwam, dan zou ik misschien 'zo' tegen hem zeggen, en misschien ook niets. Je begrijpt dus wel, kind, hoe ik er tegenover sta, maar de tijd die we gehad hebben vergeet ik nooit. Al ben ik op de man niet meer verliefd, ik zal mijn leven verliefd blijven op de idylle van toen. Maar als je weten wilt waarom ik het allerliefst aan die tijd terugdenk dan is het om de vondst die ik toen heb gedaan. Ik ben toch maar een leek in rechtszaken, nietwaar? En toch heb ik dat toen uitgedacht, en het ging op ook. En het was een dubbele vondst, van het middel om een gewezen failliet te laten bloeden, èn van de man die het plan zou willen uitvoeren. We waren dadelijk aan mekaar geklonken, door Amor en door de duiten.

Frieda wist wel uit een vroeger gesprek, op welke manipulatie mevrouw Ulius doelde. Ze begreep echter niet de truc die haar als jong ding overigens niet interesseerde. Het relaas van roerig verleden, hier en daar stellig nog opgesierd, vond echter in haar een dankbaar gehoor. Ze was weinig spraakzaam, gelijk haar natuurlijke vader Hartman, een meisje dat men bij alle geslotenheid die nochtans nooit stroef werd wel aardig vond. Ook mevrouw Ulius vond haar aardig, meer zelfs; ze was van dit kind gaan houden.

Indertijd had mevrouw Ulius de waarheid enig geweld aangedaan - geen zeldzaamheid -, toen ze aan Sara zei dat armoede haar genoopt had te verhuizen naar een buurt die men verzweeg. Ze woonde daar toen reeds een paar jaar. Het was in een webje van straten, samengedrongen op nietig terrein, en dat men op een verticaal gehouden plattegrond zag afhangen van de Westduinweg als een klein spinneweb van zijn hoofddraad. Het buurtje stond niet te best bekend; het werd aangezien voor een vergaarbak van Schevenings zaksel, nu het oude dorp drastisch was gesaneerd. Het droeg een kleinburgerlijk, wat naargeestig, maar volstrekt niet onguur stempel. De onaangename stemming zijner bevolking, het gerel van zijn jeugd, zo nu en dan, deden eerder aan als een anomalie. Mevrouw Ulius was er een vreemde eend in de bijt. Ook de eenvoudigste zag in dat zij afkomstig was

uit een hogere maatschappelijke laag, en dat schiep groot wantrouwen. Men was hier geen zeebodem die zonder navraag naar de werf alle wrakken opneemt. Ze hoorde hier niet thuis, ze was een indringster. Vooral de vrouwen hadden een diepe minachting voor het geverfde schepsel, hoewel hier en daar door jonge meisjes reeds met lippenrood werd gewerkt. De ouderen stonden graag met gekruiste armen over zware boezems haar in hun deuren na te kijken. Daar bleef het bij; het eerste onvertogen woord moest nog vallen.

Ze kende tijden van verbittering die nooit lang duurden, en heel echt waren. Dat zij, met haar talenten, niet geslaagd was lag ten dele aan een noodlottige loslippigheid. Anderzijds beschuldigde ze het lot van een ongunstige dispositie, nademaal ze had behoren te slagen ondanks haar loslippigheid die immers zonder opzettelijke tegenwerking van hogerhand onschuldig zou zijn geweest.

Ze had meer geluk verdiend dan haar ten deel viel. Bijvoorbeeld: niemand kon zich in de bezettingstijd beter hebben gedragen dan zij. Dadelijk gemengd in de clandestiene verspreiding van levensmiddelenkaarten zag ze als haar taak uitsluitend werken van barmhartigheid te verrichten, en had haar dépôt rondgedeeld onder de haar opgegeven adressen, niets voor zichzelf behoudend, en honger lijdend van het officieel rantsoen. Het was wel een romantiek naar haar hart, dit spelen voor weldoenster onder de behoeftigsten, maar ze deed het meer om het genoegen van het helpen dan om het oogsten van dank. De grote massa bleek haar overigens al spoedig meer self-supporting dan ze had vermoed, en toen ze daarenboven in de eigenlijke hongerwinter hoorde van lieden, op grote villa's de hongerdood gestorven eenvoudig omdat hun de slag tot fourageren ontbroken had, voelde de revolutionaire democrate in haar, naast dankbaarheid over het een, leedvermaak over het ander. Op haar naam stond voorts een stukje dat misschien niet enig, toch zeldzaam was. Ze wist in een obscuur huisje enige zieke vrouwen te verzamelen en daarheen Duitse militairen te lokken. Het ontging haar dat ze op die manier ook de Nederlandse volksgezondheid bedreigde. Sommige bezoekers bleken tegen het gevaar gewapend; ze nam dat op de koop toe.

Voorts deed ze de bezetter afbreuk op de meer gewone wijze die toch een aanzienlijke dosis moed eiste, en zelfs doodsgevaar meebracht: ze haalde enige malen des nachts per auto gealliëerde spionnen af, neergestreken op het land met de parachute of op de plassen met watervliegtuigen, of ze bracht hen daarheen terug. Toen het uitkwam van haar huisje ontsnapte ze slechts doordat een der vrouwen haar waarschuwde; wat er met de anderen gebeurde kwam ze nooit te weten. Haar werk bleef klein en verbrokkeld, doch het had zijn waarde; ze stond bekend als volkomen betrouwbaar; haar perfecte beheersing van de grote West-Europese talen schiep ontzag en maakte haar als tolk belangrijk. In die tijd gebruikte

ze nog geen bedwelmende middelen. Wel rookte ze sinds lang onmatig.

- Ja, Frieda, zei ze, daar was ik al jong aan verslaafd, en in de oorlog meer dan ooit. Ik had dozijnen pakjes sigaretten, soms honderd, maar ik gaf er ook royaal van weg. Niemand wist hoe ik daaraan kwam. Ik deed wel gewichtig, maar ik wist het evenmin. Later heb ik gehoord dat daar een jongen voor gezorgd had die voor N.S.B.er speelde, een jongen van hoge stand die gegrepen en gefusilleerd moet zijn. Zijn ouders hebben toen een andere naam aangenomen, dat is me ook verteld, en dat ze zich voor hun oude naam schaamden omdat die jongen toch achteraf niet zuiver op de graat was gebleken en wel degelijk N.S.B.er moet zijn geweest. Enfin, ik weet het niet, en het raakt me geen zier. Ze kletsen zoveel; ze laten je nog niet met rust in je graf. Maar ik had mijn sigaretten en ik kon er mezelf en anderen mee helpen. Maar hoe die jongen aan zulke massa's kwam heb ik nooit kunnen begrijpen. Ik zal trouwens wel niet de enige geweest zijn. En er gebeurde van allerlei geheimzinnigs wat ze wel nooit uit de doeken zullen doen. Maar van die sigaretten mocht ikzelf zoveel nemen als ik wou, en dat heb ik me niet tweemaal laten zeggen.

Frieda luisterde aandachtig, als steeds.

- Ik zal je nog wat vertellen, vervolgde mevrouw Ulius, de handen ver over de huiskamertafel heen, en de ogen neergeslagen. Dat moet je niet rondbazuinen, maar ik heb een kind gehad, niet hier, in een ander land. In die tijd was het roken onder vrouwen nog niet zo algemeen als nu, maar ik was in mijn eentje toen toch al een heel Roer-district. Nu, ik zal je zeggen, ik heb onder de bevalling een paar doosjes sigaretten gerookt - ze hadden toen meer doosjes dan pakjes - en ik heb geen kik gegeven. Ik lag maar te dampen. Het kindje heeft een week geleefd, gelukkig voor hem, - en voor mij niet minder. Ik wil ook sterven met een sigaret en ik wens er een tussen mijn lippen in de kist.

- Is dat allang geleden? vroeg Frieda.

- Dertig jaar zowat, antwoordde mevrouw Ulius die zich onderwijl afvroeg waarom ze dit alles aan het meisje vertelde. Het kindje was al begraven eer ik weer op mijn benen stond.

Ze doofde de sigaret die haar vingers begon te branden in het asbakje. Wat haar in Frieda aantrok was vooreerst een geboeid gehoor. Het meisje had geen conversatie, maar ze luisterde uitstekend. Ook ried de oudste in de jongste de geboren avonturierster. Ze bezat daar geen andere aanwijzing voor dan die eerste ontmoeting in Katendrecht en dan haar instinct. Frieda bezat iets raadselachtigs in de eigenaardige ogen, en ook in haar geslotenheid, die voor een opmerkster als zij duidelijk bleek achter het schijnbaar opene. Frieda was voor haar het meisje dat plotseling de wereld kon verbazen door iets ongehoords. Men kon dit niet forceren, het moest geheel uit zichzelf komen, maar ze vermoedde dat het eenmaal zou gebeuren. Niet slechts daarom intussen hield ze de vriendschap aan, doch ook

van wege een echt moederlijk gevoel. Ze praatte zichzelf in dat Frieda op haar weg was gekomen om de rol van het gestorven kind te vervullen, en daar ze voor dit kind nooit een verstandige moeder had kunnen zijn was ze voor Frieda ook geen onbedenkelijk gezelschap. Van dit alles was ze zich met een grote mate van argeloosheid bewust.

Frieda liet ook bij de vertrouwelijkste gesprekken niets los omtrent haar gevoelens tegenover Frederik Bearda, en zo kon mevrouw Ulius nooit leren inzien dat de verrassing waarvoor Frieda weliswaar niet de wereld, maar toch een kleine kring zou stellen met die gevoelens samenhing. Frieda bleef in het losbandigst gezelschap van de matrozenbuurt altijd uiterlijk correct. Ze rookte nooit, en gebruikte evenmin alcoholica. Het plezier van gezamenlijk in Katendrecht passagieren en vrijgehouden worden door scheepsvolk in de bars van de Delistraat en omgeving stond voor haar van lieverlede achter bij dat van een huiselijk bezoek in de zijstraat van de Westduinweg, waar ze mevrouw Ulius geheel voor haarzelf had en geen sprake kon zijn van geheimzinnige handeltjes. Ze vond haar gastvrouw bepaald betoverend in het lamplicht van de huiskamer, wanneer de kroniek van het avontuurlijk verleden ter sprake kwam aan de ouderwetse middentafel met het pluchen kleed, en zij van de vertelster de wisselende kleur der iris bewonderen kon en de behaagzieke warrigheid van het haar, grijs en blond tegelijk. Ze had oog voor de fijne polsen en enkels, de oude handen met mooie nagels, voornaam naast haar eigen korte en brede vingertjes. Zelfs het wrakke gebit van lange tanden wekte zeker ontzag; het toonde een veredeld soort bouwvalligheid. Over dat alles sprak ze nooit een woord; het ontging toch de oudere vrouw niet. Ze noemde haar, op verzoek, Suzy. Natuurlijk had mevrouw Ulius al gauw naar haar omstandigheden gevraagd, maar tegelijk met een half oor geluistrd. Zo vond ze, zonder kennis van zaken, dat dit frisse kind zon tekort kwam, met als moeder de vrouw van een sigarenwinkelier, en als pleegvader de winkelier zelf. Er was geen meer geestdodend milieu denkbaar dan de kleine winkel. En bij De Bleeck was het meisje evenmin in een passende omgeving, want niemand die in huiselijk dienstverband stond bevond zich in een passende omgeving. Kon men zich een erger beroep denken dan dat van dienstbode? Gerukt uit de eigen sfeer en met uitdrukkelijk verbod te acclimatiseren in de nieuwe? Gelukkig wilden de tegenwoordige meisjes daar ook zelden meer aan, dacht deze democrate die de dienstbaarheid van Frieda uitsluitend beschouwde als contrapraestatie uit plichtsbesef tegenover wat ze aan De Bleeck te danken had.

- Weet je, vroeg ze op zekere avond, waarom ik je nu eigenlijk zo graag lijden mag, zo erg graag?

- Neen, zei Frieda.

Mevrouw Ulius glimlachte om dit eenvoudige antwoord.

- Dan zal ik het je zeggen. Je bent - maar nu moet je niet ijdel

worden - je bent voor mij een meesterstuk dat op ontdekking wacht, op zelfontdekking.

Frieda vond het wel vleiend, maar begreep het niet recht.

- Ik ken nog een meesterstuk, maar op een heel ander gebied, vervolgde mevrouw Ulius. Dat was in mijn kindertijd, een boek van P.J. Louwerse, een schrijver voor kinderen, nu zo dood als een pier. Maar in mijn tijd werd hij veel gelezen. En er was één boek waar ik vooral van heb genoten. Maar later pas heb ik het bewonderd als een meesterstuk, toen ik hoorde hoe hij het geschreven heeft. Het heette Het zonnetje der liefde. Weet je hoe het tot stand kwam? Dat zal ik je zeggen. Op een keer krijgt Louwerse van zijn uitgever een pak plaatjes die als droog zand aan elkaar hangen, houtsneetjes uit alle landen en van alle tijden zogezegd. Daar moest hij toen een boek van maken en hij deed het. Dat werd Het zonnetje der liefde. Een van de hoofdpersonen was in het begin een onbehouwen boerenknecht met een pijp en aan het eind was diezelfde Kors Pimpelmees - ik herinner me daar waarachtig zijn naam ook nog -, was hij een oude heer met fijnbesneden trekken en lang spierwit haar. Nu lach je er om, maar een kind kijkt niet zo nauw. Enfin, een meesterwerk dat nooit ontdekt is. Ik zou het Louwerse niet nadoen. Maar ik moest ineens weer aan hem denken, toen ik sprak over die ontdekking van jou.

Frieda glimlachte even.

- Ik houd niet erg van lezen. Ik doe het haast nooit. Wierasastra wel. Die leent altijd uit de bibliotheek.

- Lees maar jezelf, kind, dan zal je nog veel ontdekken. En wanneer gaan we weer eens naar Rotterdam? Ik wacht over een week een boot, en dan vallen er weer zaken te doen. Maar wat is de wereld klein. Dat ik jou juist moest tegenkomen, en dat ik tegelijk de jongste zuster van jouw meneer De Bleeck zo goed ken! Enfin, zo is het overal.

Onderwijl dacht mevrouw Ulius iets uit dat haar vriendin Sara stellig zou verrassen. Ze liet Frieda gaan, met een kus op de wang in het licht van het rode ganglampje.

Aanvankelijk had ze molestatie van de buurt verwacht wegens dit lampje. Het zond, achter in de gang geplaatst, zijn licht door de kleine ruit in de voordeur naar buiten, donker schemerend weliswaar, maar toch wulps rood. Men zou in een gebied met een straal van honderden meters rondom haar woning geen tweede rode ruit vinden. Dienaangaande bezat men hier grote beginselvastheid. Wees een heer in 't verkeer, een dame aan de ramen, en bewaar uw rode licht voor de Kerstboom. Aldus dacht deze bevolking in haar zedigheid. Rood licht getuigde van een zonde, de ergste van alle omdat ze openbaar was. Ook het bescheidenste rood getuigde daarvan. Voorts vonden zij die bij avond terloops een blik in haar gang hadden geworpen het daar ten zeerste rood. Maar mevrouw Ulius die, gelijk De Bleeck, altijd graag wilde leren en leerde met voortdurend waakzame aandacht, begreep

al spoedig waarom men haar desondanks geen overlast bezorgde. Het volk verlangt bewijzen. Om hun overtuigingskracht bekommert het zich niet, doch wel moeten er feiten vaststaan die het voor bewijzen van de gegrondheid zijner verdenkingen aanziet. Welnu, men hield haar, de indringster, scherp in het oog. Ze was van andere stand en onklare bezigheden. Men stond gereed haar te vonnissen, te executeren bovendien, bij het geringste bewijs. Het enkele rode licht voldeed met dat al nog niet aan de bescheidenste eis. De man ontbrak, de man aan haar voordeur en door dat rood licht beschenen. In de redelijkheid van deze gedachtengang lag, aldus vond mevrouw Ulius, een indrukwekkend stuk cultuur besloten. En, gaarne verkerend in de ideeën van het rechtswezen, dacht ze er over heen dat ook hier weer uitkwam hoezeer te leven naar de beginselen van het recht ener gemeenschap de mens is ingeschapen: wie niet overtuigd is nopens de ander onthoudt zich. Er kwam, tot groot leedwezen der buurt, nimmer een man aan haar deur dan krachtens onmiddellijk bepaalbaar beroep.

Maar mevrouw Ulius, ofschoon de rechtsbeginselen trouw waar ze er profijt van trok, dacht anders onder de dwang der omstandigheden. Ze had tegenover Sara ook op het punt van de telefoon de waarheid een weinig geweld aangedaan, door te zeggen dat ze er geen meer bezat. Ze had namelijk van wege haar handeltjes en om allerlei andere redenen wel degelijk een telefoon, en Sara had dit onmiddellijk in de gids kunnen naslaan, maar mevrouw Ulius begreep wel dat bij Sara de gedachte aan enige controle niet opkwam. De keerzijde van de telefoon lag in de aanmaningen die ze soms van haar bankier Von Thalberg ontving.

Juist op deze avond, na Frieda te hebben uitgelaten, moest ze denken aan haar bankier. De procuratiehouder had die ochtend opgebeld en verzocht om een bespreking in de namiddag op kantoor. Ze begreep heel goed waarop dat betrekking had, want haar rekening stond weer debet. Ze verontschuldigde zich.

- Ik ben op het ogenblik niet erg gedisponeerd, zei ze.

En inderdaad had ze hoofdpijn.

- Maar, werd haar geantwoord, u hebt wèl gedisponeerd, en zelfs over.

Mevrouw Ulius, gevoelig voor gevatheid, beloofde aanzuivering binnen een week, waarmee, gezien de belangrijkheid en het zwarte ongeluk van deze cliënte, genoegen werd genomen. Ze hield haar hoofdpijn de ganse ochtend, en, daarvan vrij, bracht ze de namiddag niettemin door als een lijderes. Thans zuchtte ze dat Von Thalberg en ‘Het zonnetje der liefde’ elkander toch maar slecht verdroegen. Ze merkte zelf het toenemen van haar lusteloosheid op. Alleen Frieda's bezoek had enige afleiding gebracht, maar na haar heengaan kwam de apathie opnieuw over haar. En het waren weer haar al te grote gereedheid en loslippigheid geweest die haar delging van de schuld binnen een week hadden doen beloven. In veel opzichten was ze nog een kind, gepakt door een aardig woordje.

Toen ze zover met zelfbeschouwing gevorderd was barstte ze uit in tranen die haar niet onaardig stonden. Dat wist ze overigens wel, al had het hier geen doel. Het was ongetwijfeld allernaarst om oude mensen te zien huilen. Hun complexie kon er niet meer tegen. Huilen - dacht ze in de sfeer van haar verhouding tot de bankier - was een credit van de jeugd, een debet in de ouderdom. En nu had zij op haar jaren wel het bizondere geluk van dit vloeiende credit, maar ze kon het niet op haar bankrekening doen overboeken. Ze kon zelfs op bij Von Thalberg te vergieten tranen geen uitstel verkrijgen; ze kende dat onvermurwbaar hart, die inborst als een wolkenbank welke nimmer een straal zou doorlaten van het liefdezonnetje. De enkele fondsen die ze bij hem op stukkenrekening had staan zouden worden verkocht, en strikt overeenkomstig haar zwart noodlot tegen afbraakprijzen. Ze moest overigens erkennen dat hij altijd nog soepel was geweest; ze meende zelfs dat hij volgens de geldende bankvoorschriften geen stukkenrekening debet mocht laten komen; dat althans had ze begrepen, maar van de effectenhandel had ze weinig verstand. Slechts vermocht ze het geld goed te laten rollen. Zo was het tenminste vroeger geweest, en wie het in haar handen leggen mocht zou het ook nu nog ervaren. Maar daar zag het niet naar uit. Integendeel, dit kon wel eens een faillissement worden, en daar was ze nu juist doodsbang voor; het leek haar een vergelding voor het misbruik dat ze indertijd van andermans faillissement had gemaakt.

Snel uitgehuild, diep in gedachten, trok ze aan tafel onder het lamplicht met de nagel de figuurtjes na in het sjofele kleed. Was Frieda nu maar hier. Had ze haar maar niet zo gauw weer laten vertrekken. Dat kind mocht niet veel te zeggen hebben, het was toch voor haar een stimulans, gelijk een flesje druppels van de apotheek aan welke men de kracht van verlevendiging ook niet kan zien. Ze had een dringende behoefte uit te weiden over haar zaakwaarnemer; ze vluchtte zo graag uit het barre heden in de idyllen van eertijds, speciaal in die idylle, en Frieda zou als altijd luisteren. Ondertussen zou ze het meisje goed hebben kunnen bekijken, en misschien, heel misschien had ze dan plotseling, bij een eigenaardige lichtvalling, in die gelaatstrekken het wonder aanschouwd van het grote avontuur der toekomst. Het kon dan gebeuren als met een diamant - weer een geliefd beeld - die, behoedzaam in kunstlicht rondgedraaid, ergens opeens een robijnrood puntje prijs geeft. Ze zag het reeds vóór zich.

Hoe dat zijn mocht, - aan Frieda's aanwezigheid zou ze zich hebben opgetrokken, maar ze was er niet meer. Ze hield van dat kind. Een exemplaar van na-oorlogse jeugd? Stellig, ze voelde dat, maar dan op een eigen manier. Haar instinct ried in Frieda een grote verwarring, maar waarvan naar buiten niets bleek, zelfs niet in de ogen, hoe vreemd ook gebroken, een weinig gebroken. Frieda was innerlijk verward, uiterlijk verwarrend, een dubbel raadsel. Evenwel, wat was de mogelijkheid van communicatie tussen mensen anders dan raadsel? Ze kon zich nog een verstandhouding begrijpen

tussen twee amoeben, wegens hun primitiefheid. Het instinct voorziet daarin. Maar bij de torenbouw van het leven die de naam mens gekregen heeft - hier glimlachte ze met enige voldoening over haar gedachtengang -, hoe was het bestaanbaar dat men nog iets van elkander vatte? Bomen hebben al veel minder gemeen dan protisten, de mens nauwelijks meer iets met zijn medemens. En toch had Frieda daar nog zoëven gezeten, aan de andere kant van de tafel, een kopje thee gedronken, wat gepraat, niet briljant overigens; de brille kwam altijd van háár kant; en zij hadden elkaar verstaan. Natuurlijk niet volkomen, want het meeste bleef altijd ongezegd. Het meeste was niet te zeggen. De taal was maar een lapmiddel, vol onzekerheden. Het hele maatschappelijke verkeer was gebouwd op het wrakke fundament van de taal. En toch vertoonde het een zekere vastigheid. Men begreep elkaar wel zowat; zij en zij hadden elkaar daarnet begrepen, zij hadden toch iets van elkaar begrepen. Hoe was het mogelijk!

Mevrouw Ulius voelde zich door de gang zelf die haar gedachten namen opnieuw versomberen, maar aan huilen gaf ze niet meer toe. Hier zat ze nu, de eenzaamste mens, met zulke gaven, en niet in Zuid-Amerika. Haar jaren van jonge vrouw had ze doorgebracht in een deel van de hoge kringen, namelijk in herengezelschap, en toch was ze ook daar niet tot haar recht gekomen. Men waardeerde haar wel als de minnares van een hunner, en om een esprit ver boven de middelmaat. Bepaalde schoonheid miste men in haar niet - ze bezat toch veel charme -, omdat ze zich voortreffelijk kleedde en gedroeg. Maar haar pogingen zich te mengen in de hogere politiek, waarnaar van jongs af haar verlangen uitging, faalden omdat de heren de geheimen niet veilig bij haar achtten. En ze vergisten zich. De werkelijk grote dingen zou ze zorgzaam hebben verborgen. Als het er op aankwam bezat ze een geestkracht die aan het ongelooflijke grensde, getuige alleen het feit dat ze niet meer snoof, dat ze het zich met geleidelijkheid, maar heel snel, had afgeleerd, zonder medische tussenkomst. Een vastheid van karakter waarvan ze zelf duizelde. Toen, bijgekomen, kneep ze zich snaaks in het losse velletje als restant van haar neustussenschot.

Op dit punt aangeland namen haar gedachten een wending. Ze zou nu eens de volle maat van haar kracht doen neerkomen op zeker iemand, want het werd de hoogste tijd. Dit besloten hebbende, lachte ze hartelijk maar zacht, en tegelijk met enig medelijden om de armzalige idioot die haar speelpop was geworden. Een pop nochtans, waarmee te spelen niet zonder gevaar was. Dat besefte ze heel goed. Als het ooit uitkwam, maakte ze voor de derde maal kennis met de strafrechter, en dan niet als tranen vergietend getuige. Dan werd het ernst, dan was het het strafbankje waar de tranen zonder uitwerking blijven behalve op de publieke tribune die geen stom woord heeft in te brengen, waar elke reactie door de vigilerende ordebewaarders wordt onderdrukt. En de overweging dat het niet altijd de minsten onder de grote figuren waren geweest die op het strafbankje plaats

hadden moeten nemen, was per slot een schrale troost. Soms voelde ze dat bankje heel erg nabij, en ook nu weer. Daarom werd het de hoogste tijd voor de grote slag. Die slag moest hier worden geslagen, onder de rook, of liever de zeewind van de Westduinweg. Nergens kon ze zich zo ontplooien als in deze kamers, haar eigene.

Daarop combineerde ze Sara Brandenburg met Frieda, en vervolgens schreef ze een briefje. Het briefje zelf was zo kort mogelijk. Het behelsde slechts de Romeinse vijf - men moest niet te zeer afschrikken -, de ondertekening S. en de letters z.o.z. Met de achterkant hield ze zich vervolgens geruime tijd bezig. Toen ze gereed was bekeek ze met innig welbehagen de uitslag harer vaardige hand. Hoe sprekend, en dan alles uit het hoofd! Maar die Romeinse vijf was toch de grootste vondst. In geval van nood kon dat cijfer doorgaan voor de twee opgestoken vingers van Churchill. Ze was echter niet bang dat Sara het zou misverstaan. Daarna borg ze de tekenpen en het flesje Oostindische inkt weg.

Nadat mevrouw Ulius alles beschikt had met het oog op de komende Zaterdagavond reisde ze in het vooruitzicht van een gewichtig tijdstip in haar leven op de namiddag, voorafgaande aan deze avond, naar Katendrecht. Ze was bij voorbaat zeker van een succes dat op niets behoefde te steunen dan geestelijk overwicht. Dat zou voldoende zijn. Tot dusver was het ook voldoende gebleken. De bescheidenheid der tot nog toe behaalde resultaten kwam enkel voort uit de bescheidenheid harer eisen. Thans zou het anders worden. Zware druk enerzijds, onmacht aan de andere kant.

In de trein gaf mevrouw Ulius zich over aan rose gemijmer. Haar gemoedsrust was volkomen. Maar ze voelde behoefte zich te doen doorluchten, en koos om de vertrouwde sfeer Katendrecht. Katendrecht gaf des nachts zijn eigenaardige hitte af, maar het was nu dag, een heerlijke dag van heel late herfst, en Katendrecht lag toch ook altijd omringd door koel water en doorstroomd van de vochtige briezen der zee.

Haar kennismaking met dit deel der havenstad dateerde van enkele jaren terug, toen ze eens met een bootje van de Noorderoever was overgevaren. Ze was volstrekt niet afkerig van het zogenaamde rosse leven in de matrozenwijken, en ze kende van ouds de in 1940 gebombardeerde Schiedamse Dijk. Zelfs leefde er in haar herinnering nog iets van de voormalige Polder, maar dit bepaalde zich tot de blik die ze eenmaal aan de top van het Rode Zand had geworpen in de diepte der Zandstraat, rood en rossig reeds bij daglicht, vol vrouwen, struis en onbeschaamd, lachend, schreeuwend, slenterend en walsend. Dat alles was nu verdwenen, en Katendrecht werd plaatsvervanger. Voor velen was het daar het rechte niet meer; zij evenwel dacht er anders over. Want behalve dat het haar een geschikt operatieterrein bleek voor besmuikte handel, werden haar visuele vermogens er ten zeerste gestreeld door de enorme breedte en lengte der verkeerswegen. Juist de volstrekte tegenstelling met het verdwenene, en met wat men nog in andere

schippersbuurten zien kon - Amsterdam, Antwerpen -, kortom met dat wat gold als typisch voor een schippersbuurt pakte haar. Reeds de plattegrond was van een boeiende vreemdheid. Katendrecht strekte aan een ontvleesde pols een hand met drie verminkte vingers uit als ware het die van een bedelaar te water.

Deze Zaterdagmiddag nu deed mevrouw Ulius zich van het station met de bus naar het eindpunt voeren. Ze zat er stil, broos, bijna platgedrukt, en vergenoegd tussen de zware mans- en vrouwspersonen die Rotterdam-Zuid bevolken, dat grote bassin waaruit de stad de krachten voor haar havenarbeid oppompt. Het was zo heel anders dan Den Haag en stellig oordeelde zij als democrate dit beter, primitiever en onbedorven. De vlezen zaten vaak vreemd tegen de kakementen aangemodelleerd; soms gaf een gelaat bepaald de indruk van een misgreep door die kneedster in menselijke klei, de natuur. De voorhoofden, hoe laag ook, boden nog plaats voor de grilligste doorgroefdheden, de haarvachten waren ruig, de kleding was grof en slordig, maar nooit arm. Niemand keek naar haar, want men was hier gewend aan individuen uit alle hoeken van de wereld. Er zaten ook een paar kleine tengere Chinezen die dadelijk opstonden voor vrouwen met jong grut. Trouwens, alle mannen stonden voor zulke vrouwen op. Reeds vóór de Willemsbrug raakte de bus stampvol. Er was niemand die ook maar enig gebrek aan omgangsmanieren vertoonde. De kinderen waren wel levendig, maar luidruchtigheid werd aanstonds bedwongen. De volwassenen waren stil, met die opmerkelijke gedruktheid op de grens van het trieste welke het stadsvolk van Nederland tekent wanneer het niet vrolijk is en wijst op een te kleine voorraad van het gelukkig gemiddelde der evenwichtigheid. De door zwaar reizigerstransport veelgesleten bus, al voortdaverend, groepeerde haar vlezen inhoud van staanders nu zus, dan zo, maar het werd alles woordeloos verdragen. De stilte, zelfs zonder een zucht, bij het lange wachten voor de Spoorweghavenbrug, kenmerkte de vrijwillige discipline waaraan de buurters zich van jongs af hadden onderworpen, naardien deze brug sinds mensenheugenis altijd open was. En desgelijks ging het toe bij de andere bruggen. Geen stadsmens, dacht mevrouw Ulius, zelf innerlijk ongeduldig geworden door dat wachten, is daarop getraind als de Rotterdammer. Millioenen werkuren gaan verloren door de dwingelandij van het enkele water, en daarin erkent men de meester, de despoot, want men leeft bij zijn gratie. Had ze Latijn verstaan, dan zou ze hebben geweten dat men geen fraaier toepassing dan hier zou hebben kunnen vinden van het: navigare necesse est. Maar in elk geval betoomde haar beschouwing haar ongeduld.

De snelle bus was voortgerold langs het uitbuigend front met het beeld, het front dat een oude en statige naam van groothandel droeg: Pakhuismeesteren, om vervolgens bij schokken leeg te lopen, en tussen de voorlaatste halte en het eindpunt was mevrouw Ulius de enige passagiere.

Uitgestapt stond ze zowat in het midden van het vreemdste schiereiland dat de stad had aan te wijzen, diep achter haar rug de aaneengerijde bars, haar welhaast alle bij nachtlicht bekend. Ze had er onder het voorbijgaan een gewoonteblik in geworpen, de gezaalten donker, maar met de heldere glans van luxueuse donkerte, zonder het gammele, wegrottende, maar ook romantische van wijlen de Schiedamse Dijk, met de strakke weelderigheid van de nieuwste tijd, een enkele reeds koortsachtig opgegloeid door een neon-arabesk bij het buffet. Daar lag ook de Mystery-Bar, Enkel Bruls, Bruls Alone, dit alles met dikke letters op de ruit, niet te verwarren met Consuela, gedreven door Bruls & Tater, dertig huizen verder, in de andere straat om de hoek. In de Mystery-Bar, Bruls Alone, had ze voor het eerst kennis gemaakt met Frieda. Het lokaal lag leeg als de rest. Ze ging er nu niet heen, ze had er niets te maken.

Er opende zich hier een klein plein van lage bomen. De straat zette zich met een bocht voort in de richting van het onzichtbare, maar daar, tegenover de woonhuizen, in een andere hoek van het plein trok er iets haar aandacht. Ze kwam te staan voor een chaos van omhekt oudroest, met afmetingen als ze nimmer had gezien. Scheepsplaten, een commandobrug in verscheiden verdiepingen, maar bovenal partijen zware stalen assen van spoorwegvrachtwagons, met de aangegloeide massieve wielen, en die het wezenlijk bestanddeel van deze uit metalen opgetrokken Alpenketen leken te vormen. Het was zo enorm en tegelijk dermate geladen met de energie der beweging, dat de gretige fantasie van de aanschouwster zich verbeelden kon en inderdaad verbeeldde dat de geringste druk van mens of element deze bergwereld aan het rollen zou brengen, alle beletsel op zijn weg overhoop rijdend, schuttingen, hekwerken, huizen, stapelplaatsen, om neer te plompen in de Maashaven en daar een vreeswekkend rif te stichten van stalen wrakstukken. Het hield zich stil, doch hoe onnatuurlijk leek de stilte. Hefkranen staken er met hun nieuwe glans allerwegen boven uit; zij beheersten echter niet de terreinen; zij, de orde, schenen veeleer door de macht van het ordeloze gegrepen, ingesnoerd, overweldigd. Mevrouw Ulius dacht, al kijkend, aan sommige zeedieren die andere, kleinere niet eigenlijk gezegd verslinden, maar er de hele massa van hun lichaam over heen stulpen, en ze aldus geleidelijk inzuigen. Dit had haar de essentie toegeschenen van de nachtmerrie, en ze voelde zich hier klein en bevangen.

Het was met de Zaterdagmiddag op Katendrecht heel stil, en dat beviel haar. Eenmaal de opslag van oudroest voorbij, herkreeg ze de aangename gewaarwording die verkeerswegen haar geven konden. Ze wist dat ze hier ongeveer halverwege Katendrecht was. Noordwestelijk begonnen de eigenlijke afgeknotte vingers. Ze ging nog even die richting, maar het was veel te uitgestrekt. Straten van grote breedte, sommige met spoorrails belegd, en gestempeld met de grimmige benamingen van staal, erts, en basalt. Geen woonhuizen meer, maar bitse muren, vele blind. Enkele mannen nog,

grote dwalende gestalten op zichzelf, hier en daar vreemd gepantserd in leverkleurig leer, toch nietig tegen de achtergrond dezer meedogenloze perspectieven. Maar dit alles beviel haar wel, en de nachtmerrie was weg uit haar hoofd. Daar keek ze in de richting van de Brede Hilledijk, en hoe wonderlijk deed haar dit straatgezicht van onnoemelijke lengte aan. Het onttrok zich weer aan de rede; hier echter doorleefde ze een hoogst plezierig ogenblik. Het meest werd ze bekoord door de wetenschap van water alom, dat toch maar zo zelden zichtbaar was, diep water verborgen achter muren, en dat zich telkens openbaarde door zijn vochtige geur. Mevrouw Ulius kneep zich in het slappe neusje. Rook ze dit nu werkelijk, of was het inbeelding? Ze meende dat haar reukorgaan somtijds nog verschijnselen van activiteit vertoonde, want het was immers zo dat de zintuigen zelden hun werking volkomen verliezen. Ze kende hardhorenden die onverwacht geluiden bleken op te vangen, zodat men nooit te voorzichtig kon zijn.

Ze wandelde weer in de richting van de bushalte, en op het pleintje waar de bomen sterk ritselden in een droog windje zette ze zich aan de walkant, terzijde achter haar de verschrikkelijke baaierd, onschadelijk nu, en met haar blik op de Maas. Er zaten wat mensen uit te kijken als zij. De bevolking van Scheveningen gaat dood zonder een blik op de Noordzee, de Rotterdammer kwijnt weg als hij zijn banken op de kaden zou moeten missen; ze zijn hem nog noodzakelijker dan zijn banken in de kerk.

Er zaten er niet velen op deze uitkijkpost, maar wie er waren tuurden over de rivier. En mevrouw Ulius zag de wijsheid in van het beleid der stad om op dit omwaterd en tevens van water afgesloten territoir één stukje uit te sparen als belvédère. Een vergezicht tussen coulissen door kon mooier wezen dan een open, en dit hier was stellig fraai, de Maas heel breed, de tunneltoren links nog even zichtbaar, en het woestijnig stadsmidden net uit het oog, in plaats daarvan de nabije serre van de Holland Amerika Lijn, waar aan de vensters een levendig spel van zakdoeken werd opgevoerd. Daar gleed de Noordam uit en waardig langs, en ze zag het terugwuiven der vertrekkenden. De dikke sleepboot gooide al los, schreef een kloek stenografisch boogteken op het leiblauw van het watervlak, en het grote schip ging op eigen kracht. Naar Amerika, dacht mevrouw Ulius. (Was ze voorlopig maar in New York).

Er werd nog steeds aan weerskanten dolzinnig gewuifd. Maar hoe verschillend waren de gemoedsbewegingen in de twee groepen die deze afscheidstekens zwaaiden. Ze voelde zich staan onder de groep in de serre. Enfin, dat zou nu veranderen. Ze keek de Noordam achterna, en elk op dit plein keek. Niemand sprak; het voorbijgaan der grote boten maakte altijd stil. Mevrouw Ulius voelde zich na een kwartier zodanig doorgelucht dat ze bij reeds merkbaar gedaalde zon de vinnige rulheid van het Oostenwindje in haar rug ontwaarde. Met een kleine sentimentele zucht stond ze overeind, in een stemming die haar de verdere dag niet zou verlaten.

Die avond zat Sara in haar boudoir. Haar man was op zijn eigen kamer, maar ze had Jaap gevraagd zijn huiswerk bij haar te maken. Ze deed dat de laatste tijd meer, want onder de drang der omstandigheden voelde ze behoefte aan mannelijke bescherming, en nu Marmaduke haar die bescherming niet kon verschaffen bleef haar slechts haar zoontje over. Ze werd tegenwoordig ook gekweld door wroeging ten opzichte van het kind. Naast de kloof tussen de ouders begon er zich nu ook een scheur te openbaren tussen haar en Jaap, en van dit laatste droeg zij alleen de schuld. Ze verweet zich een tekort aan belangstelling, een teveel aan leven voor zichzelf heen. Ze zag nu in dat de vroegere, zo vertrouwde gemeenschap met haar kind op de wandelingen was verloren gegaan omdat zij de moederband niet had onderhouden, en, voortdurend bezig met haar eigen gedroom, niet slechts voor het kind te saai gezelschap was geworden, maar ook iets van zich beledigd voelen in hem moest hebben wakker gemaakt. Zo was haar alleen de hond, Zoeloe, gebleven die niet vroeg om aandacht en tevreden was met haar enkele nabijheid. Meermalen doemde het schrikbeeld voor haar op dat ze bezig was aan iets onherstelbaars, een vervreemding waarvan ze eerst later de volle omvang zou overzien, tot haar eindeloze pijniging. Uit een soort innerlijke paniekstemming had ze haar kind gevraagd haar weer eens op een vroege Zondagochtendtocht te vergezellen. Maar ze kon de rechte toon niet vinden, haar stem klonk gedwongen, en Jaap, die haar verzoek misvatte, weigerde uit trots omdat hij geen concessie wilde waar behoefte afwezig was. Zo zag ze het althans in. Het kon echter ook wezen dat haar zoon haar natuurlijkerwijs ontgroeide, en in de overgangsleeftijd niet meer als het kind naast de moeder wilde lopen.

Hoe het zij, ze herkreeg een betrekkelijke gemoedsrust omdat Jaap in elk geval toonde graag in haar boudoir zijn schoolwerk te willen maken. Ze was hem stellig nog niet geheel kwijt. De grote zorg bleef echter, en daarin kon ze het kind niet inwijden. Hier vermocht geen sterveling haar bij te staan. Een knieval voor haar man was uitgesloten. Lea zou niets van haar begrijpen. Voor Amos koesterde ze grote vrees. Ze moest het alleen uitvechten, en zag geen einde, tenzij in een gruwelijke crisis. De huidige toestand was haast ondraaglijk, de vernedering van de crisis zou het volkomen zijn.

Terwijl ze deed alsof ze las gingen haar ogen telkens naar Jaap die rustig schreef in het nog karakterloze schrift van zijn leeftijd en niets van haar aandacht merkte. Hij hield van haar het meest, meer dan van zijn vader. Ze zag wel in dat ze hem op de duur aan zijn vader moest verliezen, omdat hij een man in wording was, - een beetje verliezen althans. Hij hield ook van zijn vader en soms maakte hij zijn werk in diens kamer. Maar Marmaduke was veel weg en zij was huiselijk. Aan haar boudoir gaf Jaap de voorkeur boven welk vertrek ook, zelfs zijn eigen. Eens zei hij het in deze vorm:

- Ik zou hier wel altijd willen zitten, maar ik doe het expres niet, want dan gaat de aardigheid er misschien af.

Ze begreep zijn voorliefde wel, want ook zij was nergens zo graag als hier, hoe sterk ze gehecht mocht zijn aan haar huis in zijn geheel. En ze vond de opvatting van haar kind wel verstandig, maar te bedachtzaam. Hij was Goddank allerminst een oud mannetje, en toch iets te wijs, stellig door de spanning tussen zijn ouders die hem reeds beïnvloedde eer hij het kon vaststellen. Hij had later gezien dat het in andere gezinnen niet toeging als hier, hij had het deze zomer opnieuw kunnen ontdekken bij hun Engelse vrienden. Het ging slecht in Engeland, zo slecht dat ze regelmatig naar die vrienden een kistje levensmiddelen toezond. En gelukkig was Jaap goedgevoed weergekeerd. Met de Kersttijd zou het zoontje van daarginds naar hier overkomen, Jack. Jaap en Jack, het klonk aardig, en dit tweetal schoot best op. Jaap had taalgevoel en niet minder taalgehoor. Het Latijn boeide hem, en hij sprak Oxford-Engels, dat ook zijzelf sprak en dat ze het Engels op zijn mooist vond. Verder was zijn leervermogen, gelijk het hare, niet groot. Dat kon intussen bij hem nog veranderen, en in elk geval was voor capaciteiten als de zijne het gymnasium aangewezen. De De Bleecks hadden allen aanleg voor talen, maar Lea en zij spraken zuiverder dan Amos. Dat zag je trouwens altijd; de vrouwen spraken een vreemde taal het best uit; je merkte het onmiddellijk op de jours. Zelfs dat afschuwelijke mens, Suzy Ulius, sprak of ze in vier landen tegelijk geboren was. De jongen moest eens weten welk een gang zijn moeder zo aanstonds wachtte. Haar handtasje lag achter haar, met geld en met de laatste brief. Het was nu al zo ver dat ze de afdreigster niet ontving, maar bezocht. Zelfs was ze haar uit eigen beweging Suzy gaan noemen, uit een voorgewende vriendschappelijkheid, want het leek haar iets minder erg te worden afgezet door een Suzy dan door een mevrouw Ulius. Desondanks bleef het een serpent, en toch kon ze de brief niet verscheuren, uit loutere bewondering voor de haar nieuwe begaafdheid die Suzy op de achterzijde had geopenbaard: een uitvoerige pentekening, een straat met duidelijk naambordje, een huis met duidelijk nummer, in een hoek een sierlijk getekend kalenderblaadje met krullende ezelsoren en vermelding van jaar, maand, dag en uur, en zijzelf met de hand aan de belknop van het genummerde huis. Zijzelf, Sara, zo geestig en sprekend weergegeven uit de enkele herinnering, zo bevallig in de enkele lijnen die haar houding uitdrukten, met een voortreffelijk sluitende, bont-gegarneerde wintermantel en een behaagziek hoedje, zo pakkend dat ze aanstonds verliefd was geworden op dit portret. Maar de bedoeling was duidelijk, overduidelijk, door de straatnaam, door het huisnummer, en door de Romeinse vijf op de andere kant; de letter S. stond, ontzaglijk vergroot, in haar hersens gebrand. Ze durfde niet optellen hoeveel ze reeds aan dat mispunt kwijt was geraakt.

Als om uitredding keek ze over haar lectuur heen weer naar Jaap. Het

boek dat hij nu en dan raadpleegde herkende ze als zijn Latijnse grammatica. Zijn linkerhand die bladerde, zijn rechter die schreef, waren mooie handen, maar hij hield de pen lelijk vast. Later kwam er het Grieks bij. Nu, Lea, eertijds een schoolwonder op dat punt, zou hem niet meer kunnen helpen, want ze was alles vergeten, maar aan de andere kant zou Jaap het ook wel alleen afkunnen. In de moderne talen was hij haast al zijn klasgenoten voor, door zijn spelenderwijs leren thuis, al zouden de anderen hem op de duur stellig inlopen. Ze meende dat haar zoon op geen van zijn ouders leek, alleen in het zachte donkere van zijn haar iets op zijn vader. Maar verder was hij heel anders. Marmaduke had wat men noemt een lief gezicht, en eigenlijk vond ze dat heel naar. Jaap was mooi, en dat kon er nu nog mee door, maar ze zou het betreuren als dat niet later veranderde. Ze verwachtte het ook wel, want zijn tenger voorkomen misleidde in die zin dat hij, zo nodig, moed toonde. Maar hij moest ook uiterlijk de adel eer aandoen in zijn mannelijke kracht, zonder decadentie. Zo had ze het altijd gewenst, en in de hoop hem een sterk sprekende vitaliteit in te gieten - waarbij ze Amos tot voorbeeld nam - had ze weten door te zetten dat hij een gewone, gezonde, rond Hollandse naam zou krijgen. Het had niets uitgewerkt, en ze was ook wel heel naief geweest. Bij dit ventje paste eerder een naam uit de voorraad die de adel had aangelegd en waar de grote massa de hand nog niet naar uitstrekte, een naam uit een goed-omrasterd terrein, en die ook op zichzelf iets van een omrastering rond zich trok. Toevallig had ze die ochtend in haar familiepapieren een dagblad getroffen met de aankondiging van zijn geboorte, in de eenvoudige, strenge redactie, waarvan de adel zich nog vaak bij zulke gelegenheden bediende: ‘Voorspoedig bevallen van een zoon. Vrouwe S. b^{sse} Brandenburg-De Bleeck. Villa Mara, 's Gravenhage.’ Ook zulk een advertentie was weer omrasterd terrein. Maar al dat kernachtige schiep nog geen kern voor het kind.

Ze had een vaag en tegelijk beangstigend voorgevoel dat de catastrofe in haar leven snel nabijkwam, een gebeurtenis, op zichzelf al even wazig. Slechts duidelijk was haar het gevolg: de eigen declassering voor het front van gezin, familie, vrienden, en krantenpubliek, - een schandaal van de hoge kringen dat over het hele land zijn echo zou doen horen. In weerwil daarvan dacht ze aan Jaaps toekomst met onverdroten optimisme. Hij mocht dan al geen veelzijdige uitblinker worden als Amos, hij mocht ook haar snedigheid missen en wat traag zijn in zijn spreken, - hij had hersens genoeg om rechten te studeren. Dat zou het worden, en dan een loopbaan in de diplomatie.

Geïnspireerd door de rebus van Suzy herinnerde ze er zich een uit haar kinderjaren, en schreef hem op.

- Kom eens hier, Jaap.

Hij toonde zich een beetje onwillig.

- Ik moet werken, moeder.

- Neen, het is maar een ogenblikje. Een rebus. Ik denk dat je hem dadelijk gevonden hebt.

Gestreeld in zijn ijdelheid kwam hij naast haar en las: If the great B M T put: if the great B. putting:

Hij dacht maar heel kort na.

- Dat great begrijp ik niet, zei hij. Of wacht eens, natuurlijk! Grate, g, r, a, t, e. If the grate be empty put coal on, if the grate be full stop putting coal on.

Eer ze hem een kus kon geven was hij alweer aan zijn werk. Ze durfde ook niet recht. Ze vond hem opeens zo groot, oud, wijs, en toch zo ongerept.

Te half negen vertrok ze. Jaap vroeg niet waarheen ze ging. Hij had al spoedig geleerd zulke dingen nooit te vragen. Ze liet hem achter in haar boudoir. Ze ging te voet, donker gekleed, slechts opvallend door haar lengte.

Voor het hek keerde ze zich nog even om. Alleen de voorkamer boven met het brede, rondgrijpende balkon, de kamer van haar man, was verlicht langs de gordijnreten. Zou ze dit huis ooit terugzien? Het leek haar of ze er een afscheidsblik heen wierp, - naar Villa Mara, het huis dat ze had getrouwd, haar werkelijke echtgenoot, warm, heerlijk, statig, veilig. Een sentimentele vrouw zou hebben geschreid en de staven van het hek omklemd. Zij was zo dwaas niet. Een De Bleeck wist zich te beheersen.

Een straatlamp bescheen de verweerde stenen vaas op voetstuk in het midden van het grasperk van de voortuin, en ze zag er alreeds de winterharde bessen in. De mooie, antieke tuinvaas droeg de bloemen van het seizoen, en de bessen in de wintertijd. Ook deze vaas, één met haar huis, bezat haar genegenheid. En dan de vogels die ze er nu weer aan wennen ging dicht bij haar voeten de kruimels te pikken op het achterterras. Ach, hoe mooi was ook haar tuin, bij alle jaargetijden, de mooiste in de hele rij.

Toen, bedenkend dat dit mogelijk ijdel gedroom was en dat het nog stond te bezien of ze haar vogels ooit weer voeren zou, begaf ze zich op weg. Haar ogen waren niet vochtig geworden. En al spoedig kwam er een andere stemming over haar. Er zat in deze tocht ook iets avontuurlijks, in zijn nieuwheid bijna een angstige bekoring, iets als het eerste spijbelen van een ondeugend kind.

De herfstdagen waren zeldzaam schoon, met weinig bewolking, weinig wind, en nooit nog storm, zelfs niet langs de kust. Na zonsondergang werd het kouder met voelbare snelheid, en in de nachten viel reeds zware vorst. De bomen hadden nog weinig blad verloren en stonden meest in de volle pracht van hun najaarstinten, uren aaneen roerloos en bestoven met gruizig gefonkel van zonnepoeder. Sara, die ten dele natuurmens was gebleven, had daarvan dwars door haar zorgen toch nog kunnen genieten. Waar ze echter elk jaar speciaal op wachtte, als iets bizonders dat weinigen opviel, was de nieuwe toon van het loof, zich meer onderscheidend naarmate de

herfst droger was, en thans heel duidelijk na de lange tijd zonder regen en met weinig nachtdauw. Het was niet het volle zomergeruis; het was onder de streek van de wind hetzelfde harde geritsel als van bladeren over de grond, maar zo bizonder omdat het een toon was van de boom zelf en uit de lucht kwam. Daardoor leek het geluid haar nog meer skeletachtig dan langs de bodem. Ook nu vernam Sara het telkens, voor kort maar en haast aarzelend. Bossen van gemengd hout konden haar aandoen als orkesten waarin wordt gestemd, omdat elke boomsoort haar eigen geruis heeft. Maar men moest daar een fijn oor voor bezitten. Dat bezat ze. Zelfs nu, in dit dorre geritsel, nam ze de nuances waar.

Dat gaf een prettig gevoel, en het leek weldra bijna een feest waar ze zich heenbegaf. Ze had zich van de plattegrond haar route zorgvuldig ingeprent, want het laatste stuk kende ze niet. Het zou zeker deze nacht weer flink vriezen; ze zag haar adem in het straatlicht. Het eerste deel van haar weg ging door de buurt die nog veel van de oude rijkdom der stad aan groen had behouden. Dit alles was vertrouwd terrein. Ze hoopte dat geen bekenden haar zouden zien, op zulk een uur en dan alleen. Maar al werd de Oude Scheveningse weg die ze overstak en toen een eind volgde nog druk bereden, het hinderde niet omdat ze de donkere zijpaden kon houden. Toen sloeg ze de straat in waar ze zich veilig voor ontdekking mocht achten, maar waar tevens een lichte beklemming zich van haar begon meester te maken. Hoewel ze stevig bleef doorstappen voelde ze toch de innerlijke aarzeling van wie bij nacht een onbekende buurt betreedt, en ook naderde nu snel het onderhoud met die vrouw. Nog was er in deze aanblik iets vertrouwenwekkends. De brede rijweg werd geflankeerd door slanke masten, aan de top omlaag gebogen en dan eindigend in een kelk van sterk licht. Maar daar vóór haar lag een enorm gat van duisternis, de Westduinweg. Op de top van de stijgende straat gekomen vond ze - natuurlijk - de wegen verlicht; het werd nu schaars en triest. Men had er de oude gaslantarens gehandhaafd, de korte, lompe, gietijzeren palen, waaraan de levendige gasvlam eertijds nog een zekere bekoring had geschonken, maar die, later voorzien van het electrische lampje, waren verworden tot wanstaltige ongerijmdheden.

De feeërie van een grote stadsbus dook op uit dit schemerende voorportaal van de dood, rolde langs, glanzend groen, inwendig stralend witgeel en geheel leeg, en was verdwenen. Welk een buurt, wat gapende muilen van zwart alom, hoe woestijnachtig dit alles van stenen pleinen, uitgestorven. Sara voelde bijna een griezeling toen ze rakelings liep langs het geplaveide duin, waar het heel duister was, - dat kleinste, dorste, bizarste natuurmonument in de stad, en waarvan ze, opkijkend, de top niet kon ontdekken. De wind voerde een geur aan van haringpekel, en daar, aan haar rechterhand, verweg en diep, kreeg ze een glimp van water te zien met pekachtige weerschijn, een verlaten hoek van de haven; de ganse

vloot was op zee. De maan stond nog onder de kim, de hemel verhulde de sterren in een dunne, hoog liggende mistigheid, en naarmate Sara vorderde leek het donker steeds toe te nemen, ook al kreeg nu de Westduinweg een bewoond voorkomen, met verdiepingshuizen en hier en daar een schijnsel in de barse voorgevels. Goede God, het werd stikdonker! In het smalle scheve zijstraatje kon ze de nummers met moeite onderscheiden. Maar hier was het. En terwijl ze de belknop indrukte dacht ze, midden in haar angst en met een zekere gevatheid: If the grate be empty, put coal on; zij de haard en ik de kool.

De deur ging open; het frêle figuurtje van mevrouw Ulius verscheen tegen een gangperspectief van rood. Maar ook zij werd door een jonge herinnering bevangen, slechts weinig dagen ouder. Daar stond de bezoekster vóór haar, slank, voornaam zonder hooghartigheid, innemend, toch met een zweem, o zo gering, van het kinderlijk afhankelijke, - volmaakt het oorspronkelijk van haar pentekening. Mevrouw Ulius was dermate overweldigd dat ze Sara met één hand binnentrok, haastig de deur sloot met de andere, haar gast omklemde, en snikkend tegen de mantel stamelde:

- Sara, lieverd, dat je daar bent.

De onverwachtheid dezer ontvangst stemde Sara onmiddellijk koel en zelfverzekerd.

- Doe niet zo dwaas, Suzy, zei ze, zich losmakend.

En mevrouw Ulius vatte, onder het snelle drogen van tranen, dat ze weer eens te ver was gegaan door de overmacht van haar spontaneïteit. Gelukkig bezat ze nog een verrassing.

Nadat Sara had geweigerd haar mantel ook slechts heel even uit te doen werd haar de deur van de achterkamer geopend. En toen dreigde ze haar zelfbeheersing, zo gemakkelijk verworven, weer te verliezen. Want aan de tafel zat een derde, een die ze meer had ontmoet.

- Het is Frieda, zei mevrouw Ulius, je weet wel, van je broer. Jullie kent elkaar toch, nietwaar?

Frieda was, ofschoon voorbereid, verlegen opgerezen bij het binnenkomen van Sara. De drie vrouwen stonden in de kleine kamer. Met een voor haar doen ongewone geestkracht herwon Sara zich. Ze had voor het meisje nog geen hoofdknikje over.

- Hoor eens, Suzy, als we niet onder vier ogen...
- Och wat, het is een vriendinnetje van me van de laatste tijd.
- Dat kan zijn, maar wat we te bespreken hebben...
- Ik zal wel gaan, zei Frieda.
- Neen, viel mevrouw Ulius in, je blijft.

Het werd Sara helderder.

- Als getuige zeker, maar dan ga ik.

Ze maakte een beweging. Mevrouw Ulius was voor de deur blijven staan.

- Tut, tut, wat een mallepraat. Wie heeft het nu over getuigen. Je

mag gerust het hele huis doorzoeken. We zijn hier met ons drieën alleen.

- Neen, je wilt me in de val lokken. Je bent slecht, nog slechter dan ik dacht. Laat me gaan, Suzy.

Het had haar weinig moeite gekost het wrakke schepseltje opzij te duwen, en Frieda zou zeker geen hand uitsteken om de vriendin te helpen. Maar mevrouw Ulius, ook voorbereid, hield het juiste verweermiddel gereed.

- Toe, laten we er geen scène van maken. Wat zou het veranderen? Frieda is mijn vriendinnetje; ik heb haar in het geheim genomen. Ze weet er toch al alles van.

Dit bericht verlamde Sara. Ze bezat niet voldoende zakelijk inzicht om te beseffen dat, wat het wezen mocht dat het meisje wist, haar wetenschap uitsluitend kon zijn gekomen uit de koker van mevrouw Ulius, en dus geen bewijs was, omdat Sara nooit iets geschreven had en mevrouw Ulius alleen bij haar thuis, zonder derden, had ontvangen. Ze besefte evenmin dat ze, indien het er op aankwam, ook wel een uitvlucht had kunnen bedenken voor haar aanwezigheid hier, en aan haar eerste door Frieda vernomen woorden een uitlegging had kunnen geven die met afdreiging niets te maken had. Dit alles zag ze over het hoofd. Ze was geschrokken, hevig, en vlak daarop zo diep beschaamd tegenover het meisje dat ze haar ogen neersloeg. Haar aangeboren trots hield haar lichaam overeind en onbewogen.

Mevrouw Ulius had de onmiskenbare indruk van haar laatste woorden gadegeslagen met enig leedvermaak en tevens met veel medelijden. Maar ze dacht verder dan Sara, en ze was nog niet aan haar doel. Na de schrik moest nu de geruststelling volgen die de bezoekster handelbaar zou maken, en die geruststelling moest onmiddellijk worden uitgesproken. Want anders kon Sara wel eens in paniek wegvluchten. Ze wist namelijk hoezeer Sara haar broer vereerde en vreesde tegelijk.

- Hoor eens, Sara-lief, zei ze, Frieda weet er alles van, maar je hoeft geen ogenblik bang te zijn dat iemand anders er iets, ook maar iets van zal horen. Is dat niet zo, Frieda?

Het meisje knikte. Sara hield de ogen nog steeds neer, maar het was duidelijk dat ze luisterde.

Mevrouw Ulius vervolgde:

- Frieda zelf heeft er het grootste belang bij dat dit geheim blijft, dat onze hele omgang geheim blijft, ook voor je broer bij voorbeeld. *Hij* weet er niets van af, en ook Frieda's moeder niet of haar pleegvader of haar stiefzusje, je weet wel, dat meisje Wierasastra dat ook bij je broer inwoont. Er is niemand die wat weet. En niemand mag ook wat weten. Want Frieda en ik, we hebben nog o zoveel andere geheimpjes, is het niet, kind?

Was dat laatste nu wel verstandig? dacht de spreekster; maak ik geen tweede vijandin? dit begint al aardig op chantage te lijken; maar och, ik doe in deze hele zaak niet anders; en ik geloof dat het heel juist is om de ene chantage tegen de andere uit te spelen.

Naar Frieda ziende, gaf ze zich gelijk. Het meisje had haar begrepen, was bleek geworden, en knikte angstig bevestigend. Sara keek nog niet op.

- Kom, zei mevrouw Ulius met een hartelijke stemklank, sta daar nu niet als een beeld, Sara, maar laten we gaan zitten. Ik zal een lekker kopje thee schenken. En dan nog iets. Ik zweer je - en Frieda mag daar gerust getuige van zijn - dat dit ons laatste gesprek is, tenminste over ‘dat’. Ik zal je niet verder lastig vallen, nooit meer.

Ze pakte Sara's willoze hand en duwde haar zacht op een stoel aan de tafel. Ook Frieda zette zich, en zijzelf was even bedrijvig bij het theeblad. Ondertussen praatte ze door.

- Voordat we over de zaken beginnen zal ik je iets vertellen, waarvoor ik heus wel een prijsje van je verdien. Weet je wat het is? Ik ben cocaïniste-af. Wat zeg je daarvan?... Alsjeblieft, je thee.

Sara was nu zover gevorderd dat ze kon opzien. Goddank wist dus Amos van dit alles niets. Hoe het ook met haar gesteld stond, daarvan althans was ze zeker. Anders zou hij haar rekenschap hebben gevraagd. Maar o, als hij het te weten kwam, - wat had ze dan te wachten! En Marmaduke, en Jaap, en Lea, en al de anderen. Enfin, die Frieda tegenover haar had blijkbaar reden om te zwijgen. Die had waarschijnlijk nog veel meer op haar kerfstok dan zijzelf, met zulk een vriendin. Ze vestigde nu een vaste blik op het kind dat op haar beurt de ogen neersloeg. Het was, onbewust, de blik geweest van de dame der grote wereld naar het kind uit het volk. Ja, kijk maar, die had veel te verheimelijken. En te midden van de ellende van haar eigen geval voelde Sara medelijden met het jonge ding, in de handen van deze duivelin geraakt, vast en zeker ten ondergang gedoemd, zonder dat zij, Sara, vermocht in te grijpen of zelfs maar haar broer over zijn beschermeling te rapporteren. Ze had Frieda altijd graag mogen lijden. Ze was uiteraard geheel onwetend van haar broers eigenaardigheid om via Frieda zijn gedachten over te schakelen op haarzelf. Ze wist slechts dat ook hij op het meisje gesteld was. Het was voor henbeiden, bij een ongeluk, toch een geluk dat hij niets wist, - van háár of van háár. Maar daardoor voelde ze zich nu ook niet meer de mindere. Integendeel, zij bleef altijd barones Brandenburg.

- Ja, wat zeg je daarvan? herhaalde mevrouw Ulius, genoeglijk aanschuivend. Ik heb altijd wel gevoeld dat je dat iets akeligs in me vond, Sara, en ik geef toe, die neus van me is een griezel. Ik heb ook nooit - en dat bezweer ik - Frieda maar één keertje laten snuiven. Al ben ik dan zoals je zegt een slecht mens - ik geef het graag toe -, ik ken toch ook mijn grenzen... Enfin, ik ben van het snuiven afgekomen door een voorbeeld te nemen... raad eens aan wie? je raadt het nooit... aan Colijn. Begrijp me goed, de hemel zal me bewaren dat ik Colijn nog na zijn dood wil uitmaken voor een snuiver. Maar hij was een enorme sigarenroker; dat weet iedereen. Nu dan: op een keer - het is me verteld door iemand die

het zelf heeft bijgewoond - op een keer zat Colijn met een kennis in de treincoupé. Colijn rookte niet bij die gelegenheid. Toen bood de kennis Colijn een sigaar aan, maar Colijn weigerde. En toen die ander erg verwonderd keek zei Colijn: 'Het is niet dat ik niet meer rook, maar één hele maand in het jaar rook ik uit principe niet, en dat doe ik om me te bewijzen dat ik niet aan het roken verslaafd ben, en het treft zo dat het nu juist die maand is'. Dat is me jaren en jaren geleden verteld, maar het schoot me onlangs opeens te binnen, en toen dacht ik: wat Colijn kan, dat kan ik ook. Zo heb ik het me afgewend, niet ineens natuurlijk; dat gaat bij snuiven niet, want dan zou je doodziek worden. Maar toch geleidelijk. En gauw genoeg. En zonder gesticht. En zonder dokter. En nu taal ik er niet meer naar, naar dat vergif met zijn lieve bijnaam van sneeuw. Knap, hè?

Terwijl mevrouw Ulius deze anecdote met een radde tong ten beste gaf, vroeg ze zich af wat dit nu in Godsnaam met de zaak te maken had. Maar vlak daarop oordeelde ze het zeer doeltreffend, door de thans komende tegenstelling.

- Drink je je thee niet uit, Sara?

- Neen, dank je.

- Nu, dan dit.

En zonder verdere overgang stak ze over het tafelkleed een welsprekende hand uit, met de palm naar boven. Sara weifelde, en keek naar Frieda. Maar het meisje had, om zich een houding te geven, de kous, waaraan ze bezig was geweest, weer opgenomen en stopte gaatjes. Het was bijna symboliek, maar niemand dacht daaraan. Sara haalde voorzichtig drie biljetten uit haar tasje.

- Dank je wel, poet, zei mevrouw Ulius, stond op, en legde het geld tussen de bladen van een beduimeld Frans romannetje op haar buffet.

- Frieda, jij wilt nog wel, nietwaar?

Het meisje knikte zonder opzien bevestigend.

- En ikzelf ook, zei mevrouw Ulius, weer naar de theetafel gaande.

Omdat ze aanvoelde dat Sara wilde vertrekken, terwijl er nog meer te verhandelen viel, zei ze over haar schouder:

- Blijf nog een heel klein ogenblikje.

En werkelijk hield ze daarmee Sara op haar plaats. Haar overmacht op de ander bleef werkzaam, doch niet dit alleen weerhield Sara van heengaan. Behalve dat haar geweten al lang onzuiver was voelde ze zich ditmaal nog extra bezwaard. Men kan ook stelen van een dief.

Mevrouw Ulius plaatste twee koppen thee op de tafel, zette zich opnieuw, keek even naar Frieda, vervolgens naar Sara, en er verscheen in haar oog iets guitigs. Een klein en subtiel spel van enkel blik en gebaar had toen tussen dit tweetal plaats. Sara keek terug met opgetrokken wenkbrauwen en ogen van koel onbegrip. Mevrouw Ulius, met de arm op het tafelkleed, keerde langzaam de palm weer naar boven. De rimpels in Sara's voorhoofd

verdiepten zich. Het oog van mevrouw Ulius glinsterde van zachtmoedige spot. Sara keek vragend naar de hand, en toen weer op. Bijna onmerkbaar trok mevrouw Ulius even met de schouder. En Sara was gewonnen. Ze hoopte alleen dat mevrouw Ulius niets merkte van haar gemoedsbeweging, maar ze was gewonnen. Ondanks alles voelde ze in deze situatie iets van humor. De afzetster afzetten? Geen kans, want recht was recht.

Ze opende wederom haar handtasje, en in een ander vakje, veel dieper - wat mevrouw Ulius geamuseerd opmerkte - vond ze de resterende twee honderd gulden. Ditmaal ging het geld woordeloos over, slechts met een zucht uit Sara's geprangde boezem. Verder was er geen geluid. Sara kon bankpapier niet zo mooi klappend neertellen als gebeurde aan de betaalloketten, en zo ja, dan had ze het zeker niet gedaan. Mevrouw Ulius, die het wel kon, liet het na omdat ze geen bezwaar zou hebben gehad tegen het neerleggen, bij vergissing, van drie briefjes van honderd. Van nature zuinig, troostte Sara zich onderwijl met de gedachte dat het nu voor het laatst was geweest; Suzy had het zelf gezegd, en Frieda kon getuigen. Dat kind zou misschien nog ergens goed voor zijn.

- Ziezo, zei ze, nu is het dus tussen ons geregeld.

Weer wilde ze vertrekken, doch ze werd even plotseling weerhouden door het enkele plechtige neenschudden der gastvrouw. De overmacht werkte nog onverzwakt.

- Wat? vroeg ze, en je hebt zelf daarnet...

Tegelijk keek ze naar Frieda, als om bevestiging. Het meisje was nog steeds over haar werk gebogen.

- Lieve, lieve Sara, zei mevrouw Ulius, die de blik op Frieda begrepen had, met de grootste ernst, neem me niet kwalijk dat ik je in de rede val, maar dàt was de bedoeling niet. Dacht je dat ik je dáárvoor helemaal naar hier zou laten komen? Zeker, ik heb je gezegd dat dit ons laatste gesprek zou zijn, en dat kan Frieda ook bevestigen. Maar wat we nu geregeld hebben is, laat ik maar zeggen de oude schuld. Neen, sta nu niet op, blijf nog even zitten, en hoor me rustig aan. Het is in een paar woorden gezegd. Maar laat ik eerst even...

Ze legde de biljetten in het boek bij de andere, zette zich opnieuw aan tafel, en ging door:

- Kijk Sara, ik wil hier vandaan, de stad uit, het land uit, Europa uit. Maar daar is geld voor nodig. Ik weet wel een middel om het over de grens te krijgen, maar ik moet het eerst hebben, dat begrijp je. Ik zweer je bij alles wat me heilig is, ik zweer je in de tegenwoordigheid van Frieda dat je nooit meer iets van me zult horen, als je me nu nog één keer wilt helpen.

Sara had genoeg doorzicht om te vatten dat het ditmaal over een grotere som zou gaan. En terwijl mevrouw Ulius haar thans aankeek met heel andere ogen, met iets wat haar aan de vreselijke blik der cocaïniste herinnerde, diepzwart, morsdood, voelde ze het opnieuw over zich komen,

maar erger, meer dan weerloosheid, dan willoosheid, als het ware een verlamming van haar spieren. Ze zou aan die duivelin alles moeten afgeven; ze zag zich reeds als een bedelares, in lompen. Ze vergat de getuige, en het was de loutere wanhoop die haar deed uitroepen:

- Maar wàt weet je dan van me?

Mevrouw Ulius gaf geen antwoord. Een vreemd lachje speelde om haar dorre lippen. Ze greep van de grond naast haar stoel het beruchte kale tasje met hengsel, en trok er een papier uit. Opengevouwen legde ze het voor Sara neer.

Sara had gedacht een bewijsstuk van vroegere, ontzettende zondigheid voorgeschoven te krijgen. Wat ze echter las was, op een andere wijze, even ontzettend. In de vorm van een bekentenis van leenschuld, geheel naar de wet (maar dat wist ze niet) werd er van haar vijftienduizend gulden gevorderd, op formaatzegel, - vijftienduizend gulden! Ze had eigen vermogen, doch niet het flauwste besef van zijn hoegrootheid. Haar man regelde dat alles. Zelfs voor zover ze het beheerde - haar bankrekening, haar effecten - ontbrak haar de kennis, want dat deed de bank voor haar. Dit echter was vernietigend. Ze werd op zo'n manier straatarm. Vijf-tien-dui-zend-gul-den!

- Je hoeft er alleen maar onder te zetten: goed voor... dat bedrag wat er op staat, voluit in letters, de datum, en je handtekening, koerde mevrouw Ulius met zachte overreding en op de hoogte van de wet.

Zij wist opperbest dat de handtekening van een getrouwde vrouw zonder machtiging van de man rechtens geen enkele waarde bezat. Maar ze voorzag dat de man in dit geval de handtekening der vrouw zou honoreren. Kon die Brandenburg het op een procedure laten aankomen? Hij zou winnen, zeker, maar kon hij procederen? Dat bleef toch niet verborgen? Zijn naam werd afgeroepen op de openbare zitting, de rechters zouden er kennis van krijgen, en hij had er vrienden onder. Dat wist ze, dat had ze grondig onderzocht. Hij kende de president van het Gerechtshof en een lid van de Hoge Raad, en al die luidjes kenden elkaar onderling. Welk een schandaal zou het geven als hij de vordering bestreed, - niet bestreed - begrijp me goed - dat zijn vrouw het bedrag schuldig was, want dat stond vast, - maar wel bestreed dat ze moest betalen omdat het een schuld betrof die ze buiten hem om had aangegaan. Zijn hele, hoge, quasi onaanrandbare reputatie was naar de maan met zulk een vrouw. Kon hij dat wagen? Malligheid.

Terwijl Sara nog half versuft op het papier staarde, achtte mevrouw Ulius dit ogenblik rijp voor de ondertekening, en na een voorzichtig slokje thee te hebben genomen schoof ze Sara een pen toe, gedoopt in Oostindische inkt.

En middelerwijl speelde Frieda een stil spel. Ze had met grote innerlijke opwinding het verloop gevolgd, niet kijkend of nauwelijks, maar woord

voor woord in zich opnemend. Al kon ze het ook niet geheel bevatten, wat ze ervan begreep was zowel gruwelijk als heerlijk, gruwelijk door haar diep medelijden met de ongelukkige mevrouw Brandenburg, heerlijk door de ontplooiing van de grote avonturierster in haar vriendin, en toch uiteindelijk weer gruwelijk om haar eigen rol die, hoe passief ook, hoe opgedwongen tevens - want op deze onderdelen was ze niet voorbereid geweest -, toch naar haar idee betekenis bezat in het geheel. Ja, ze was minstens medeplichtig aan deze afzetterij. Met haar snelle blik zag ze een gezegeld papier te voorschijn komen, toen inkt en een pen, en ze begreep wel zoveel dat dit iets heel ergs beduidde. Mevrouw Ulius, die van haar leven menige dagvaarding had thuis gekregen, was begonnen haar leerling het begrip gezegeld papier voor te houden als een pest der maatschappij, tenminste het ontvangen daarvan. En nu kreeg de arme mevrouw zulk een gezegeld papier, en ze moest het tekenen. Teken niet, teken niet, teken niet, dacht ze, roerloos over haar werk gebogen, maar haar opperste geestkracht toezendend naar die ander. Ze kon zich de voldoening een goede daad te hebben verricht niet ontzeggen; haar telepathische overredingsmacht scheen op succes te wijzen. Nochtans kwam het resultaat langs een andere weg tot stand.

Want Sara, reeds mechanisch grijpend naar de pen, door mevrouw Ulius hulpvaardig schrijfgereed gemaakt, schoten zonder enige naspeurbare aanleiding, uit de ondergrond van haar bewustzijn, eensklaps een paar doodgewone, haast belachelijke woorden te binnen, die in dit verband beslissend werden. Stop putting coal on, dacht ze, - de haard leeg of vol, stop putting coal on.

In een ommezien was ze opgestaan en had zonder meer het huis verlaten. Mevrouw Ulius rende haar na, luidkeels roepend:

- Dag Sara, dag lieverd! Tot ziens!

Maar de voordeur was al gesloten.

Had Sara dit afscheid vernomen, ze zou verbijsterd zijn geweest. Want mevrouw Ulius meende het oprecht; onstuimigheid en hartstocht klonken in haar stem. Ze was iemand die soms ook zichzelf verbijsterde; ze was het nu. Sara kon haar echter niet meer horen, en mevrouw Ulius stond alleen in het rode ganglicht, denkend: de sentimentaliteit heeft me vandaag al heel noodlottig te pakken.

Tijdens het teruggaan zakte bij Sara allengs het aanvankelijk gevoel van triomf. Ze had zich nu eens sterk getoond, dat stond vast. Het antieke bloed bleek nog altijd te kunnen spreken. De vrieslucht tintelde om en in haar. Ja, die rebus was in elk geval een zegen geweest. Ten slotte had haar zoontje haar gered, en o, hoeveel hield ze van het kind.

Maar daarmee kon ze de verhouding niet als geliquideerd beschouwen. Ze was nog steeds onkundig van hetgeen die harpij nu eigenlijk wèl wist. Ook zouden de afdreigingen om kleinere sommen worden hervat; dat zag ze heel goed in. Zo bleef de toekomst donker.

En, al voortstappend met haar snelle, levendige pas over de thans nog meer verlaten straatwegen, bestreken met een allerdunste kalk van opgekomen maan, overkwam haar in zekere zin het tegendeel van haar vorige tocht: ze had zich ditmaal bevrijd gevoeld in de terugstotende buurt, en daar voorbij, in de haar vertrouwde omgeving, nam de druk opnieuw bezit van haar inborst, en haar oor ving het dierbaar geruizel der herfstbomen niet meer op.

Met dat al ontging aan Sara nog grotendeels het eigenlijke karakter van het overwicht hetwelk door die andere werd misbruikt. Dat wist alleen mevrouw Ulius zelf.

De inbraak - De club

In de glasblazerij van Bearda werd op zekere nacht ingebroken. De fabriek zelf, waar een nachtploeg werkzaam was, liet men ongemoeid. Men had zich bepaald tot het kantoor, waar een aanzienlijke buit de inbrekers voor hun arbeid beloonde. Ook hadden zij de volle medewerking van het geluk omdat de nachtwaker met zijn twee mastiffs geen enkele schuld bleek te treffen. Hij had zijn ronden over het terrein blijkens de prikklokken op de juiste tijdstippen volbracht, en de honden hadden in tegenwind en door de zware regenval niets bemerkt. Het geluk diende echter de misdadigers in het bizonder wegens hun onbekendheid met de route van de nachtwaker die van nacht tot nacht een andere was. Alleen hijzelf had hen kunnen inlichten, doch zijn goede trouw stond boven twijfel.

De inbrekers schenen instictief geleid naar de plaats waar buit hun wachtte. De grote brandkast in het privékantoor van Bearda, met voor het bedrijf kostbare maar voor derden waardeloze bescheiden lieten zij onaangeroerd, en desgelijks die van de boekhouder met de kantoorboeken. Het zou hun vermoedelijk niet gelukt zijn een daarvan open te krijgen, doch zij hadden zelfs geen poging gedaan. Daarentegen hadden zij de brandkast met de kleine kas en de bakken voor loonzakjes - een ouder model dat eigenlijk had moeten worden vernieuwd - weten te forceren, en, daar de zakjes reeds ten dele waren gevuld wegens betaaldag de volgende morgen, sloegen zij hier een slag van vele duizenden, en namen, na verbreking van de geldtrommel, ook nog de kleine kas mee, die een paar duizend gulden bevatte. Men vond slechts de lege loonzakjes, welke de ochtend daarop met geld van de bank zouden worden gevuld, in hun alfabetisch gemerkte vakken.

Eerst bij ochtendgrauwen bemerkte de nachtwaker onraad door een uitgesneden vensterruit. Hij waarschuwde toen dadelijk zijn patroon, en Bearda, die de zijtak van zijn huistelefoon had doen verplaatsen van de gemeenschappelijke slaapkamer naar de kleinere waar hij sinds lang afzonderlijk sliep, kleedde zich op het alarm haastig en verliet bij het krieken van een sombere winterachtige dag zijn woning. Zijn chauffeur, door de waker boven de garage gewekt, stond reeds met de auto klaar.

Onder de korte, jachtige rit naar kantoor voelde Bearda dit nieuwe incident als bijna verpletterend. Een vermogen aan geld kon er weliswaar niet verdwenen zijn, maar misschien hadden de dieven hun vernielzucht botgevierd, en hij vreesde met name voor enige schetsen van modellen met bijbehorende beschrijving nopens een nieuw soort glasornamentiek, ontworpen op zijn tekenkamer, voorshands geheim, en waarmee hij gehoopt had op de eerstkomende jaarbeurs succes te oogsten. Maar zelfs al kwam alles terecht - en wat de financiële schade betreft zou het met de assuradeuren wel worden geregeld, daarvoor vreesde hij niet -, dan nog was

de rompslomp met rechercheonderzoek, politieverbaal en zo meer hem hoogst onwelkom. Bovenop zijn fysieke en particuliere psychische narigheden kon hij een nieuwe moeilijkheid bezwaarlijk meer verdragen. En toch, het moest. Het betrof zijn zaak, zijn grootste genegenheid. Dit zich voortdurend inprentend, wist hij onderweg zijn oude energie op te roepen, en na een vluchtige inspectie zond hij de nachtwaker en zijn chauffeur weg, belde de politie en verstuurde telefonisch telegrammen aan zijn assurantie-makelaar en zijn commissarissen. Vervolgens sloot hij het kantoor, en betrok buiten zelf de wacht. Deze bizondere voorzorg betrof een klein zwart voorwerp, weinig opvallend, dat zijn scherp oog in een der localen op een tafeltje had ontdekt.

Na het gewone politieonderzoek kwam de recherche voor een grondige inspectie. Vingerafdrukken of voetsporen werden niet in het gebouw gevonden. De inbrekers moesten, zittend in het raam, kousen over hun schoenen hebben aangetrokken. Toch kon men, om te beginnen, door het administratiegebouw hun weg natekenen, kenbaar aan regenlekken uit hun kleding. Waarschijnlijk droegen zij gummijassen.

In één opzicht troffen zij het, achteraf bezien, allerminst. Het regenen had opgehouden tijdens hun bezigheid, en met de onachtzaamheid, typerend voor misdadigers die hun doel bereikt hebben, trokken zij buiten de erfscheiding hun kousen weer uit en lieten duidelijke aanwijzingen in de bodem na, in een nieuw opgespoten zandlaag vlak achter het fabrieksterrein. Het bleken drie mannen te wezen. Daar er op een zeker stel reeds lang verdenking rustte, een stel dat in wijde omtrek een stille terreur had uitgeoefend, herhaaldelijk was ondervraagd, maar altijd weer moest worden vrijgelaten, meende de justitie ditmaal in de schoenafdrukken een leidraad te hebben naar dat stel en hun handlangers. Na scherpe verhoren viel de zwakste, een vrouw, ditmaal door de mand, werd de troep opgerold, de toedracht van lieverlede opgehelderd, en bleek de politie een goede vangst te hebben gedaan. Tot dusver had zij het mogelijke verband tussen de inbraak bij Bearda en vorige delicten verzwegen uit de gewone taktiek van voorzichtigheid, thans had zij een hele lijst van misdrijven tegen één groep daders.

Het was een eigenaardig consortium, gekenmerkt door een stevige samenhang, in bepaalde opzichten uitblinkend door een ongewone intelligentie, in andere weer van een verregaande domheid, niet uit gebrek aan ontwikkeling, maar van nature. Dit samengaan van sluw en beperkt, voor de leek soms ietwat wonderlijk, in de maatschappij niet zo zeldzaam, trok weinig de opmerkzaamheid van het grote publiek. Onder dit laatste toch bracht een bepaald onderdeel sterke beroering die weer zou verflauwen, om nogmaals op te leven bij de terechtzitting eer zij voorgoed zou worden bijgezet in het graf der vergeten curiosa. Dit onderdeel was het kleine voorwerp, gevonden op een kantoortafeltje. Door een op het bovenvlak met krijt ge-

schreven woord had Bearda dadelijk aan de mogelijkheid van gevaar gedacht. En hij had daarin gelijk. Vóór alles werd dit voorwerp met uiterste voorzichtigheid door een rechercheur omlaag gedragen na ontruiming van de hele fabriek, in een roeibootje, door een tweede rechercheur bediend, buiten de bebouwde kom gebracht en daar gedemonteerd in de stand waarin het was gevonden met bovenop het in krijt geschreven woord. Het bleek overeenkomstig het vermoeden van Bearda een omkeerbare bom, ouderwets, primitief, maar handig geconstrueerd en zeer gevaarlijk. De bom bestond uit twee helften, gescheiden door een horizontale plaat met inwendig een open pijp. Bij omkering zouden de stoffen van beide afdelingen zich vermengen en een ontploffing veroorzaken. De boosdoeners erkenden in geval van ontdekking op heterdaad de bom te hebben willen omdraaien en tegelijk wegslingeren, maar beweerden ook daartoe ten slotte, als het zover zou zijn gekomen, toch geen moed te hebben bezeten. Daarom lieten zij haar achter.

Bearda woonde de gebeurtenis van het onschadelijk maken ten einde toe bij. Hij zat met de rechercheurs en met een technisch deskundige van de politie in de boot, en bleef ook bij het demonteren aanwezig, alles ondanks de grootste aandrang zich te verwijderen. Hij zei - en was stellig oprecht - dat hij dit zijn plicht van directeur oordeelde. Binnen een paar uur was het gebeurd, en de fabriek weer volop aan het werk, terwijl de rechercheurs hun speurtocht in de kantoorgebouwen en op het daaraan grenzend, tijdelijk afgesloten terrein voortzetten, waarbij zij buiten het hek de voetsporen vonden. Bearda gaf zijn verslag eerst onder het koffiemaal aan Lea, als de gewoonste zaak. Hij verzweeg zijn tocht in het bootje. Dat lekte evenwel uit, en de dagbladen prezen zijn moed.

Toen Lea dit las verbleekte ze. Ze vroeg niet waarom hij het had verzwegen, want dat meende ze te begrijpen. Ze vroeg alleen waarom hij het had gedaan.

- Och, zei hij, er was toch geen enkel gevaar bij. Ik had dadelijk begrepen wat voor een ding het was. Anarchisten van de oude tijd maakten wel meer zulke bommen. Dat woord ‘boven’ zei me dadelijk alles.

- Ja, maar als nu de man die dat ding droeg...

- Wel neen, die lui zijn op alle gevaren getraind. Wat jij een hachelijk karwei vindt, dat vindt zo'n man niets bizonders.

- Maar jijzelf, Gerard, het was toch niet nodig geweest om daarbij te zijn?

Hij haalde zijn schouders op.

- Misschien niet. Maar ik was veel te nieuwsgierig. De technoloog werd in me wakker.

Lea begreep het nog altijd niet. Ze vond het roekeloos voor een man met een gezin, voor haar man met zijn gezin. Maar ze kon hem geen verwijt maken; ze was veel te blij met de goede afloop. En de meisjes,

Francisca en Flora, waren niet weinig trots op zulk een dappere vader.

Bearda had met zijn uitlegging van directeursplicht, tegen de anderen in de boot, noch met die van nieuwsgierigheid, tegen zijn vrouw, gelogen. Hij had echter niet de volle waarheid verteld. Ook was hij geleid door een diepe onverschilligheid, gepaard aan een zeker tarten van het lot dat hem nu wellicht een kans gaf om te sterven. Hij was geen man om zelfmoord te plegen. De gedachte daaraan kwam zelfs in zijn ogenblikken van grootste depressie nimmer op. Maar als het lot hem een vinger bood kon het een aanwijzing zijn van de hele hand. Die mogelijkheid wilde hij zich niet laten ontgaan. Hij meende een wenk te hebben gekregen. Hij kon zich vergissen; welnu, dat zou dan blijken. Maar dit mocht hij in geen geval verzuimen. Hij werd gedreven, zonder spanning evenwel, eerder onverschillig. Aan verminking dacht hij niet, slechts aan dood of leven. Stierf hij, dan was het zijn tijd; stierf hij niet, dan moest zijn tijd nog komen.

In zijn particuliere leven was er nog niets veranderd. Zijn ziekte was verergerd noch verbeterd sinds verscheiden maanden. De inbrekers hadden hun bemoeiingen niet tot de tekenkamer uitgestrekt; de geheimen bleven ongeschonden, en dat had hem rust gegeven. Zijn commissarissen waren vol lof geweest over zijn durf, en Vroonhoven zei dat het zijn kleindochter - sinds kort mevrouw Ix - geducht speet dat ze de tocht in het bootje niet had meegemaakt. Enfin, in elk geval was haar wens om de jaren aaneen doordaverende Owens flessenmachine te bekijken vervuld. Mevrouw Ix, zonder geld noemenswaard getrouwd met die slungel van een Marius die wat rondploeterde in de automobiel-import, die daarmee zijn schoonouders ergerde omdat hij de traditie van maar enkel te bestaan niet in ere hield, en die desondanks door een toelage van de grootvader moest worden gesteund, - deze mevrouw Ix bleef voor de grootvader altijd Meia Vroonhoven, gezond, flink, rassig. In zijn bijzijn had ze Owens bezichtigd, vol bewondering, maar zonder iets van de tegenstrijdige gemoedsbeweging van haar vriendin Sara, in wezen afgestoten, maar toch getrokken door een soort angst. Neen, dat kende Meia niet; ze was zelfs opgeklommen naar de ijzeren voorplaat tussen oven en machine, en had een tijd vlakbij de witte glastong gestaan, tot Vroonhoven zelf haar omlaag haalde aan haar heet geworden mantel. Toch mocht hij de lieve, zwakke Sara opperbest lijden.

Wanneer Bearda zijn particuliere omstandigheden overdacht kon hij op drie lichtpunten wijzen. Zijn ziekte was niet verergerd, en hij vond het heel verstandig niet te hebben toegegeven aan Lea's raad er hun dokter bij te halen. Als het zo bleef kon hij stokoud worden. Het was tijds genoeg om aan een operatie te denken als hij zich had teruggetrokken, met Frederik in zijn plaats en hijzelf op zijn beurt commissaris, want het bedrijf helemaal opgeven zou hij nooit. Zijn inzinkingen waren altijd nog van korte duur, en gelukkig hield Lea de laatste tijd haar mond.

Het tweede lichtpunt was dat zijn oudste dochter, Francisca, over haar

moeilijkheden had gezegevierd. Dit meisje was als een ander mens uit het buitenland teruggekeerd, zonder een zweem van de vroegere bezettingsnevrose, zelfstandig geworden, maar ook goed lid van het gezin, en rijp voor een gezond huwelijk, waaraan ze trouwens zelf scheen te denken.

En het derde betrof zijn vrijblijven, nu al sedert maanden, in feite sedert het stationnair worden van zijn kwaal, - het vrijblijven van de ontstellende dromen dat hij zijn huis moest of had verlaten, wat hem vaak als beangstigende voorbode voorgekomen was. Hij droomde nog veel, fantastisch, en doorgaans beklemmend, maar dat spel lag in een ander vlak, en soms dacht hij: ik moest het toch eens opschrijven. Hij kwam er echter niet toe. Hij schaamde zich. Stel je voor dat zoiets werd gevonden. Een zakenman behoort niet te dromen. De enkele wetenschap van een dromende Rockefeller zou een krach hebben veroorzaakt op de beurs, een crisis in de blanke wereld, een malaise over alle continenten. En de dromen van hem, Bearda, waren - ook al mochten zij niet meer wijzen in de richting van een noodlot - ontzettend kinderachtig, te vergelijken met de ongebreidelde fantasieën van een kunstenaarsbrein. Had hij ze al niet kunnen tegengaan, dan zou een droom van zijn glasfabriek, gegroeid tot de grootste van Europa, tenminste nog een zekere rechtvaardiging hebben ingehouden. Maar het onderwerp van de droom liet zich niet dwingen. En gelukkig was hij zijn bedrijf aan het uitbreiden.

Deze drie creditposten op de balans van zijn geestelijke dispositie waren echter klein tegenover de twee op haar debet. Vooreerst leed hij in toenemende mate onder de afwezigheid van zijn zoon. Hij begreep wel zoveel dat de jongen nog steeds niet de gevolgen te boven was van een ondergrondse activiteit waartoe zijn aanleg niet had gereikt. Hij begreep dit ook zonder kennis van enig onderdeel. En, daar hij veel van hem hield, trad hij niet tussenbeide. Ook was het hem overduidelijk dat Lea niet minder leed dan hij. Zonder dat hij het onder woorden kon brengen voelde hij echter zulk een principiëel verschil in hun verdriet dat hij er nauwelijks toe kwam tegen haar over Frederik te spreken. Hij hield het verschil ook voor natuurlijk: moederliefde was nu eenmaal iets heel anders dan vaderliefde. Verder was hij bang de enkele naam van Frederik anders te noemen dan terloops, haastig, en indien het volstrekt niet kon worden ontgaan, omdat hij vreesde dat Lea een werkelijk gesprek over dat onderwerp niet zou kunnen verdragen. Ze was uiterst beheerst, maar als haar beheersing brak zou hij getuige zijn van een smart die hijzelf niet verdragen kon, zeker niet in zijn tegenwoordige toestand. Ook zij sprak slechts vluchtig over de zoon, liefst wanneer de kinderen er bij waren, en dan als de gewoonste zaak. Het kon wezen dat Lea onzeker was omtrent zichzelf als ze zich zou laten gaan; het kon echter ook wezen dat ze uit zorg voor hem het onderwerp niet ter sprake bracht. Hij wist dat niet. Hoe dan ook, zij leefden hierin naast elkaar. Zonder het ooit te durven tonen was hij begaan met de heldhaftig-

heid van haar zelfbedwang. De band met zijn zoon was overigens niet helemaal stuk. Eens had Frederik hem voor een hoogst pijnlijk kwartier van onbenullige woordenwisseling en verder grotendeels zwijgen op zijn kantoor bezocht, maar toch, hij was er geweest. Hij had geen tegenbezoek gebracht - het was op zichzelf al een ellende hier aan bezoek te moeten denken -, want hij voelde dat als onwelkom. Hij was met dat al blij dat Frederik hem niet vergat. Lea daarentegen had Frederik een paar maal op Lieflijk Gedakt gesproken, en het scheen dat hij dit van zijn moeder verdragen kon, zoals ook van zijn zusters.

Er bleek echter van geen de minste verbetering. De jongen, die studeren moest, luierde bij zijn oom, en had er toch stellig geen vrede mee. Waar moest dat heen? In weerwil daarvan kon hij het niet opgeven hem te zien als zijn uiteindelijke plaatsvervuller. Zolang er nog een mannelijke Bearda in leven was behoorde de fabriek door zo een te worden geleid. Dat gaf hem niet alleen zijn vaderliefde in, maar ook de liefde voor zijn bedrijf en de liefde voor zijn naam. Hij hield daaraan vast met een instinct van zelfbehoud dat hij overigens heel goed als zodanig onderscheidde. Moest hij die hoop opgeven, dan zou hij instorten.

Dit laatste erkende hij als een deel van de genegenheid voor zijn zoon. Doch ook afgescheiden daarvan bezat hij een grote mate van vaderliefde. Hij hield van dit kind op een wijze die ten koste ging van vrouw en dochters, niet zo heel veel misschien, maar toch waarneembaar. Hij was niet zover gevorderd als Lea die geen enkele voorkeur bezat. Enfin, daaruit bleek weer het verschil tussen moeder en vader. Wat een vader aan een kind onthield vulde een moeder aan, en zo was het hier.

Soms dacht hij dat hij Frederik heel anders moest aanpakken. Maar hij kon het niet, en voelde zich betrekkelijk gelukkig in die wetenschap. Het maakte aan de ene kant de dingen gemakkelijk. Het verschoof aan de andere kant de oplossing naar de toekomst, naar een toeval misschien, of een keer in het gemoed van de jongen zelf, of een uiteindelijk ingrijpen van de moeder. Voor het laatste was, dat vatte hij, de tijd nog niet gekomen, indien hij al ooit komen zou. Want hij kende Lea een zuiver instinct toe. Ze zou zich alleen doen gelden als ze van succes zeker was, maar dan ook onmiddellijk. Hij kon er nochtans niet met haar over spreken, hij kon, goed bezien, nergens over spreken. De jaren hadden een kloof geschapen.

En zeker kon hij met haar nooit spreken over die tweede, zo geheel andere en even drukkende zorg: mevrouw Van Harwegen, Gerda Sluters. Even drukkend? Erger nog, omdat hier ook zijn geweten meetelde. Hij begreep daar absoluut niets van en toch viel het niet te loochenen. Hij had Gerda niet te gronde gericht. Dit resultaat was weliswaar tot stand gekomen buiten zijn toedoen, maar goed, hij mocht er zich toch over verheugen. Hij had haar niet met een kind laten zitten. Ze was getrouwd geweest, nu weduwe zonder kinderen (hij had het later ontdekt), en ze kon behoorlijk

leven. Ze betaalde een lage huur, doch uitsluitend omdat hij geen hoge huur verlangde, en niet omdat deze boven haar macht zou gaan. Dit leidde hij hieruit af dat ze, zoals Lea hem indertijd had verteld, een duur meubilair had meegebracht; het was overigens niet naar Lea's smaak. De bron van haar inkomsten kende hij niet; het lag echter voor de hand te onderstellen dat haar man haar enig vermogen had nagelaten. Misschien verdiende ze er nog iets bij. Een vaste betrekking kon ze nauwelijks hebben wegens het gebrek aan regelmaat in haar veelvuldige afwezigheid. Mogelijk was ze geïnteresseerd in een of ander modebedrijf dat hij in Den Haag situeerde. Maar in elk geval, geldelijke zorgen kende ze stellig niet. Ze ging, volgens Lea, goed gekleed. Ze had trouwens ook als jong meisje smaak getoond. De maandhuur gireerde ze prompt van haar rekening op de zijne. Het enkel houden van een postconto wees reeds op een zekere maatschappelijke geavanceerdheid. Hij had niet geweten wat te moeten doen indien ze, hier gehuisvest, zou zijn gebleken gebrek te lijden. Maar dat probleem was Goddank niet aan de orde.

Intussen drong zich telkens weer het onoplosbaar raadsel aan hem op van haar aanwezigheid in dit huis, samenvallend met haar onzichtbaarheid. Lea sprak nog minder over de inwoonster dan over Frederik. Dat vond hij een raadsel bij het andere, doch hij durfde niet in het onderwerp roeren, en noemde slechts haar naam wanneer het onmogelijk anders kon. Dan klonk zijn stem gewoon. Francisca had in de beginne enige nieuwsgierigheid getoond, maar Lea moest haar, buiten zijn tegenwoordigheid, hebben gezegd dat mevrouw Van Harwegen afgezonderd wilde leven. Eens zei het meisje aan de middagtafel in de achterkamer van het voorhuis:

- Ik kwam daarnet mevrouw Van Harwegen in de gang tegen. Het is toch wel een knappe vrouw, en een uitstekend figuur. Haar hals is wat kort.

Ze keek daarbij over de binnenplaats naar de ramen van de tussenbouw. Bearda, met zijn rug naar het licht, bromde wat. Inderdaad, hij herinnerde het zich, haar hals was wat kort. Hoe wonderlijk dat zijn dochter ontdekte wat hij allang vergeten was. Lea zei geen woord. Het gesprek kwam op iets anders.

Dat Gerda zich nimmer aan hem vertoonde was niet slechts een eeuwigdurende onbegrijpelijkheid, maar ook een plaag. Het zonneklare van de toeleg wees er op dat zij voortdurend in haar kamers met hem bezig was, maar enkel in de zin van op haar hoede. Hij voelde zich met een bundel onzichtbare draden aan haar verbonden. Zij registreerde daarlangs al zijn gangen, maar de stromen die hij uitzond wekten geen tegenstroom. Hij was zender, zij ontvangtoestel, een wandelend radarscherm dat zijn posities feilloos juist bepaalde zodra hij binnen de werkingssfeer van het scherm trad. Hij was bepaald eer hij het scherm zag. Eens scheen het scherm niet volmaakt te reageren, ééns maar, en nog was hij niet wijzer geworden. Toen hij de lange gang doorliep, naar het achterhuis, en volgens gewoonte

snel voorbij de middenbouw, zag hij dat een van haar twee deuren juist gesloten werd. Ze moest van plan zijn geweest uit haar kamer te komen, had hem nog tijdig voelen naderen, en zich teruggetrokken.

Stond hij tegenover dit alles machteloos? Natuurlijk kon hij een ontmoeting forceren. Ze hield zich voor hem verborgen, maar sloot zich niet op. Dat was ook ondoenlijk. Ze liep in en uit. Hij hoefde slechts op de loer te liggen en ze kon hem onmogelijk ontsnappen. Hij durfde het niet en hij vermocht het evenmin. Iets deed hem nog altijd haar deuren snel voorbijgaan, misschien een schuldbesef, de reactie van een gemakzuchtige die de resultaten van wangedrag ontlopen wil. Mogelijk was hij ook in wezen bang voor die twee deuren. In elk geval durfde hij niet. En evenmin kon hij tegenover zijn vrouw, zijn kinderen, ja, zelfs zijn zaak haar opwachten. Al zou niemand hem betrappen, hij was in eigen ogen vernederd geworden.

En dan nog! Hoe moest hij zich gedragen wanneer hij haar trof, in huis of buiten? Hij vreesde dat het hem zou vergaan als Lea, en dat Gerda doen zou of hij niet bestond. Aan zulk een belediging kon hij zich onmogelijk blootstellen. Of zou dan toch wellicht het verleden zich in haar openbaren? In elk geval bleef hij overtuigd dat ze hem niet vergeten was. Hoe raadselachtig haar houding tegenover Lea zijn mocht - Lea had hem indertijd de mislukking van haar toenaderingspoging meegedeeld - het verleden lag daaraan ten grondslag; dit was de enig mogelijke conclusie. Het verleden leefde in haar, gelijk in hem. En ondanks deze overeenkomstigheid gedroeg ze zich zo anders, zo onbegrijpelijk. Hij rekende ook met de mogelijkheid dat een ontmoeting tussen haar en hem nog veel erger zou zijn dan tussen haar en Lea. Was ze daarom hier? Bereidde ze onzegbare verschrikkingen voor? Zou er opeens iets onbeschrijflijks uitbarsten? Och, wat, dit was de ziekelijke terugslag op zijn geest van een fysiek, sinds lang beneden peil en slechts opgehouden door de wil.

Hij vermeed haar en had nochtans bij haar onzichtbaarheid geen rust. Hij wilde haar zien, nog eens goed opnemen, maar zonder zelf gezien te worden. Op de tweede verdieping voelde hij zich redelijk veilig. Zo keek hij meermalen vanuit zijn slaapkamer omlaag, over de eerste binnenplaats, naar haar ramen. Zij waren wel eens opengeschoven, doch de vitrage bleef ondoordringbaar dicht, en als het donker was zag hij slechts lichtstrepen langs de randen van haar overgordijnen. Desgelijks verging het hem wanneer hij in het achterhuis over de tweede binnenplaats neerzag op haar andere kamer. Bij dat alles kon nog medelijden met haar hem bekruipen. Hoe triest woonde ze per slot in die salons zonder ooit een straal zon, met de afzonderlijke beklemming die uitgaat van zalen in een eeuwige schemering.

Op zekere morgen deed De Bleeck een verrassende ontdekking. Hij zat met Van der Mark in zijn kantoor. De post was geopend en doorgenomen, toen de secretaris zei:

- Hebt u die lui al gezien die bij uw zwager hebben ingebroken?

- Neen. Hoezo?

- Ik heb hier een foto. Het is een eigenaardig stel.

Hij haalde uit zijn tas een weekblad en bladerde er in; zijn laatste woorden hadden bij De Bleeck opeens een vermoeden gewekt. Het moesten de vijf van de motorboot wezen. Hij ging bij zichzelf niet na hoe hij tot deze gedachte kwam. Hij was alleen maar nieuwsgierig zijn vermoeden bevestigd te zien en stak de hand uit.

- Hier zijn ze, zei Van der Mark, en wees met zijn vinger de plek aan.

Zij waren het inderdaad, twee vrouwen, drie mans, allen even groot en tezamen, brutale gezichten, honende blikken. Zij stonden tegen een muur van baksteen met slordige kalkvoegen, alsof zij stonden tegenover een vuurpeloton. Het moest de binnenplaats zijn van een gevangenis of een huis van bewaring. Een handige fotograaf had hen in het geheim daar genomen, of wel het was een politiefoto. Deze groep vormde niet de eigenlijke verrassing van De Bleeck, en evenmin de suikerbroodvormige gedaante, iets ter zijde, nummer zes, de oude vrouw. Nog meer afgezonderd stond een zevende, een lange, oude man.

- Mag ik dit even hebben? vroeg hij.

- U kunt het wel houden ook.

- Dank je. Ik wil het aan mijn zuster laten zien. En aan meneer Bearda, voegde hij erbij.

Hij belde met Lea en sprak af bij haar te komen koffiedrinken. Eerst had hij nog een aandeelhoudersvergadering in Den Haag. Daarnaar onderweg zag hij bij de ophaalbrug over de Vliet de brugwachter staan, en de gedachte kwam boven dat deze iets meer zou weten dan hij uit het onderschrift van de foto had geleerd. Daarin toch werd slechts gerept van een beruchte boevenbende die eindelijk was geknipt, na de inbraak in een Delftse glasfabriek. Hij stapte uit zijn wagen.

- Zeg, brugwachter, vertel eens, je kent die lui toch? Ze moeten hier dikwijls zijn langsgekomen.

De brugwachter bekeek de afbeelding.

- Ja zeker, meneer De Bleeck. Dat zijn die mensen van de Vade Retro. En boos volk, hoor. We hadden hier dikwijls moeite met het bruggegeld, vooral 's nachts. Ze zijn nu gepakt. Dat staat er trouwens onder, maar ik had het al gehoord.

- Weet je iets van ze af? Ze zijn die inbrekers in de glasfabriek van een zwager van me, in Delft.

- O, is dat uw zwager? Nu, ik heb altijd wel gedacht dat ze wat op hun kerfstok hadden, met zulke tronies. Je zou zeggen regelrecht uit de cel. Tenminste die vijf. De andere twee ken ik niet.

- Nooit gezien?

- Neen, nooit. Misschien zijn het de oudelui, want dat lijkt me met

recht een paar voor zo'n nest jongen. Maar kennen doe ik die twee niet. Ze kunnen meegevaren zijn, in de roef. Maar bij mijn weten zijn ze dan toch nooit aan dek geweest.

- En die boot? Komt die nog wel eens langs?

- Al in geen maanden en maanden meer. De Vade Retro - rare naam, hè? potjeslatijn of zo iets, en echt een naam voor zo'n zootje -, maar die boot moet, hoor ik, allang verkocht zijn voor de sloop. Nu, missen doe ik hem niet. Hij verpestte me het hele vaarwater met zijn stank. Ik heb al dikwijls gereclameerd, maar er scheen niets aan te doen.

- Je weet zeker niet hoe ze heten?

- Neen. Wij hier kennen alleen de schuiten en bij de gratie een enkele voornaam. Maar van die schooiers weet ik niets. Alleen die schuit ken ik maar al te goed. Maar hoe ze heten, dat zal uw zwager u wel kunnen vertellen. Die heeft met ze te doen gehad.

- Daar heb je gelijk in. Wel bedankt, brugwachter. Een sigaret?

De Bleeck zette de ontdekking voorshands uit zijn hoofd. Hij reed door naar de stad, naar de vergadering. Hij had vanouds gezorgd voor spreiding van zijn vermogen over onroerend goed, hypotheken, obligaties, aandelen, ook simpele geldleningen, zoals aan Hartman. Een van zijn preferenties was het deelnemen in naamloze vennootschappen welker aandelen niet aan de beurs kwamen. En indien hij daarvan geen commissaris was bezocht hij toch vaak de jaarvergaderingen. Hij had de stukken meestal goed bestudeerd en maakte dan graag opmerkingen die hem in wijde kring de naam van lastig te zijn hadden bezorgd. Men was op zijn komst voorbereid door het deponeren van zijn bezit in de betrokken maatschappij, en schrok toch inwendig een beetje wanneer dit harde, strakke, geschonden gelaat verscheen om de hoek van de deur. In deze vennootschappen werd hij, ofschoon steeds klein belanghebbende, meer gevreesd dan menig groot. Zijn critiek had altijd wel een zekere grond en kon niet worden voorbijgegaan. Slaagde hij, op basis daarvan, er in een ruziestemming te kweken, dan genoot hij. En intussen moest hij met een zekere minachting denken dat, als hijzelf de vergadering had geleid, hij haar beter in de hand zou hebben gehouden. Soms gaf zijn optreden een andere kleine de moed om op zijn beurt de hoog aan de dwarstafel tronende heren aan te vallen. Dan genoot De Bleeck nog meer. Een paar maal was hij te ver gegaan, en vervolgd wegens belediging. Het kon hem niet schelen, en hij betaalde zijn boete met plezier. Boete betalen wegens belediging was heel wat minder erg dan beledigd worden. De laatste tijd bond hij trouwens in, doch niet uit veranderde gezindheid. Hij vond het nu aardiger de leiding in spanning te houden, en schudde, als er geen grof incident was gevolgd, bij sluiting de hand van de voorzitter met spot in zijn oog. Niemand durfde hem die hand weigeren.

Ook ditmaal was De Bleeck geheel bij de zaken. Het was een belang-

rijke vergadering voor de vennootschap, want er stond een statutenwijziging met nieuwe winstverdeling op de agenda. Zulke kwesties besprak hij altijd eerst met zijn advocaat. De advocaat had in dit geval op een bepaald punt een verduidelijking van de nieuwe redactie voorgesteld. De Bleeck verwachtte verzet, en rekende niet mis. De vergadering weigerde zijn amendement over te nemen, hoewel het een klaarblijkelijke tekstverbetering was.

Jullie bent allemaal stommelingen, dacht hij en liep weg, doende of hij nijdig was. Hij was het echter niet, want ook hier voelde hij haat en vrees als grondslag van de tegenstand: nu men de gelegenheid kreeg hem in de minderheid te dringen, liet men zich dat niet ontglippen. Buiten haalde hij de schouders op; het geval was ook van weinig belang geweest, maar ondanks dat had hij in zijn nederlaag nog gezegevierd.

Het vertonen van de foto trok aan de koffietafel van Bearda slechts geringe belangstelling. De Bleeck had dit kunnen voorzien. Zijn zwager stond onverschillig tegenover de inbrekers, nu zij niet tot zijn personeel behoorden en er geen handlangers onder telden. Hem had slechts de braak zelf geïnteresseerd en dat was na de regeling der schade voor hem een zaak geworden zonder verdere consequentie behalve dat hij thans in onderhandeling was over een alarminrichting voor zijn kantoor, waarvan hij onder de maaltijd iets vertelde. Maar hij had haast en vertrok spoedig. Ook Lea was weinig nieuwsgierig naar de groep gebleken, iets wat hij strikt volgens haar karakter oordeelde. En slechts bij de twee meisjes had hij even aandacht kunnen wekken, vooral bij Francisca, die het een griezelig stel vond, speciaal de beide bejaarden. Dat trof hem omdat hij daarin met haar overeenstemde.

Misschien had hij bij zijn zuster enige weerklank gevonden zo hij iets had meegedeeld omtrent de geheimzinnige band die hij voelde tussen zichzelf en eerst de vijf, toen de zes, thans de zeven. Misschien had ze er ook niets van begrepen. En per slot waren dit toch geen dingen waarover hij met iemand van gedachten kon wisselen.

Hij bleef nog even, staande in de achterkamer, uitziend over de binnenplaats, en rammelend met zijn sleutelbos. Het was een bezoek zonder zin geweest, maar ja, dat kon men aan een zuster brengen. Tegenover Bearda verhield hij zich anders: die zou hem ongetwijfeld in zijn hart voor een beuzelaar houden, tuk op vulgair nieuws en anderen metend naar zijn eigen maat. Nu, daar gaf hij niet om. Zij hadden de neiging elkaar laag te schatten, ook al groeide bij De Bleeck de waardering voor Bearda. Betrekkelijk vreemden zouden zij echter altijd blijven, en de sfeer van intimiteit voelde De Bleeck hier eerst na het heengaan van het gezinshoofd. Zijn nichtjes mocht hij wel, zij het niet in die mate als zijn neef. Aan tafel was er even over Frederik gesproken, ongedwongen. Er viel ook niets bizonders te vermelden. Het onderwerp was echter niet geheel te vermijden geweest. De reserve van Lea en zijn zwager op dit punt stelde hij hoog. Dat wees

op de innerlijke tucht waarvan ook hijzelf in zulke omstandigheden zou hebben blijk gegeven.

Hij had de glasgordijnen weggeschoven en keek neer op het platte zwarte dak van de wijnkelder. Vanuit een gangraam had men er toegang toe over een kort houten trapje, indien men het raam hoog opschoof en er bukkend uitklom. Lea's kinderen hadden er vroeger veel gespeeld en zich vermaakt met de luidruchtige weerklank tussen de vier muren van deze lichtkoker. Nu bezat het trapje geen doel meer. Toch was het onlangs vernieuwd in de oude stijl. De genegenheid van zijn zwager voor dit huis was op het onzinnige af.

Zijn blik dwaalde omhoog naar de achterkant en zijn gedachten dwaalden weg. Hij kon iets weten of raden van de stille tragedie in het middenhuis, eenvoudig omdat hij er nooit deel aan zou hebben.

Hoe ouder hij werd, des te groter werd ook zijn gevoeligheid. Zijn zakelijk inzicht liet zich nooit om de tuin leiden, zijn gevoeligheid, meende hij, evenmin. Deze twee bestonden in hem naast en onafhankelijk van elkaar. Maar terwijl zijn flair van zakenman onveranderd bleef, groeide zijn gevoeligheid. Mogelijk was het juister te zeggen dat zijn bewustzijn daar steeds meer van ontdekte. Van sommige mensen kreeg hij de indruk dat zij een rol in zijn leven zouden spelen, al was het slechts een onbetekenende bijrol. De vrouw echter in het middenhuis zou nimmer enige rol in zijn leven spelen; hij wist alleen dat daar een vrouw woonde, en had haar naam vergeten.

Dat hij Hartman aan geld hielp was, afgescheiden van antisemitisme, een begrijpelijke daad. Onverklaarbaar bleef evenwel dat - zoals hij later bij zichzelf vaststelde - hij reeds bij het redden van Hartman iets van een verbinding had gevoeld. Het ging hem meermalen aldus. Het geval van de zeven was gecompliceerder. Hij bleef altijd nog overtuigd dat zij het op de een of andere wijze op Lieflijk Gedakt hadden gemunt, en werd daarin versterkt door de twee manifestaties der groep, beide met noodlottige uitwerking, en waarmee hij, al was het door een dunne draad, samenhing: Vindicta, en de inbraak. Hij was er sinds vandaag ook van overtuigd dat de schuit niet vijf, niet zes, maar zeven opvarenden had geteld, dat het oude paar altijd had meegereisd, in de roef, langs hem was gevaren, bij dag en nacht in de roef, en vandaar een geheimzinnige straling uitzendend, ja, dat zelfs tegenover Vindicta die zevende, toen onzichtbaar, zijn macht had doen gelden. Men kon dit alles onzin noemen, maar men mocht het niet. Als zakenman was hij realist en rationalist, als gevoelige was hij godsdienstig en neigde hij naar mystiek. Hij had in het geval van de zeven wel honderd vragen kunnen opwerpen. Waarom waren zij - toenmaals nog vijf in het daglicht - hem reeds de eerste keer zo sterk opgevallen, en hij hun blijkbaar eveneens? Wat hadden zij op het oog met zijn huis, en waarom? Wat was de oorzaak van het ontbreken ener chronologie in de opvolging der feiten? Waarom zou hun slechte invloed langs hem, persoonlijk, heengaan?

Waarom, tenslotte, verschenen zij in zijn leven, en wat was daarvan de eigenlijke drijfveer?

Hij kon vragen oproepen, hij zocht echter naar geen antwoord. Hij was er zeker van dat zij, zelfs opgesloten, contact behielden met zijn huis, dat zij althans contacten hadden gelegd die te eniger tijd voelbaar zouden worden. En eigenlijk voelde hij het al, en had hij het altijd gevoeld. Het deed hem denken aan een gewaarwording die, bij alle nuchtere nabetrachting, tot de meest schrikwekkende behoort welke de mens kan ondervinden. Dat is wanneer hij plotseling in het stikdonker een warmte naar zich voelt uitgaan: zwarte hitte.

Hij kende de zeven niet, en wilde achteraf maar liever ook met hun naam onbekend blijven, ten einde het mysterie gaver te houden. Bij dit alles vergat hij geenszins te staan voor een verschijnsel minder zeldzaam dan gewoonlijk wordt aangenomen, omdat de meesten op deze tekens niet letten. Alleen door zijn scherp opmerkingsvermogen en sterke inwendige reactie had hij een band kunnen zien, vaag en vol geheimzinnigheid, maar toch een band. Stel dat hij indertijd niet op de voorbijknallende schuit had gelet, of op de groep bij het park in Aerdenhout, de foto die hij nu bij zich droeg had hem dan niets hoegenaamd gezegd. Het begon inderdaad met de schuit. Maar waarom het toen begon, en niet eerder, of later, of nooit, - dat bleef een raadsel.

En zo was het goed. Het verging de mens tegen het laatst van zijn leven aldus dat hij iets leerde zien van een samenhang in de heterogene delen, zonder dat ooit te begrijpen. Het zintuig kon functioneren, de rede niet meer. En dat was uitnemend wijs beschikt. Hier werd de rem voelbaar van een hogere macht die hij als Christen vereenzelvigde met God. Want wij begrijpen het daarom alleen niet omdat wij het begrip niet zouden kunnen verdragen. Wij kunnen immers evenmin leven zonder geheim als zonder dampkring. Maar, wil iets een geheim zijn, dan moet het onze begeerte naar doorgronding wekken. Daarom werd het zo besteld dat een uitgevorst geheim blijkt niet het geheim te zijn geweest, maar de toegangspoort tot het geheim. Dit hield dan weer in dat de vraag altijd belangrijker is dan het antwoord, mits het de vraag is die ons de illusie schenkt dat wij het antwoord eenmaal zullen kennen. Had hij niet vroeger al eens langs dezelfde lijn gedacht? Hij meende van wel; hij vond in elk geval de slotsom zeer bevredigend.

Toen ging hij in zijn gedachte nog even terug naar de groep die voor hem voortaan de zeven zou zijn. De oude man vertoonde een minder excentriek type dan de oude vrouw. Maar hij vermoedde toch in deze de eigenlijke leider, en met een beetje vermaak dacht hij er aan dat zijn theorie van een matriarchaat verviel, en dat zich hier in klein bestek een replica moest vertonen van het vreeswekkend voorhistorisch oervaderschap. Want ja, hij was overtuigd van mannelijke leiding, reeds door de stand, juist

daardoor: het verst van de kern, en hiermede de opperheerschappij bewijzend. Daarop besloot hij aan Van der Mark het weekblad terug te geven. Individueel betekenden de leden van dit gezin uiteindelijk niets voor hem. Zo was het.

Die hele middag, tot het vertrek van zijn secretaris, zat hij toen thuis te werken. Hij zag de lichten in dat grote gebouw, Van Hogendorps Grondwet, ontstoken worden. Het kantoor op de begane grond had hij, ingevolge verzoek van de huurster, een maatschappij voor buitenlandse agenturen, voorzien van een verlichting door middel van fluorescentiebuizen. Men zag het veel, tegenwoordig, vooral ook in de weidse herenhuizen der steden, herschapen tot verdiepingen voor kantoren. Het trok daar soms hele figuren langs de oude, weelderig gestucte plafonds, evenwijdige lijnen of rechthoeken, zakelijk, het stucwerk van een nuchtere tijd dat de blik op het vroegere verblindde. Hij vond het niet mooi, en vooral niet in zijn geboortehuis. Het trok er reeds van ver de aandacht, met iets krijtachtigs, niet hard evenwel, en zeer doordringend. Binnenin was het toch geenszins onaangenaam, pijnigend noch brutaal, slechts met een merkwaardig vermogen de duisterste hoeken helder te maken, - het licht der eeuw. Op de verdiepingen straalden warmer de gloeilampen. Hij zou daar wel nooit meer wonen. Dat speet hem, want vergeleken bij ginds was het hier laag en hokkig. En toch was het beter zo; er moest iets te wensen blijven, veel te wensen, want dan eerst had hij het recht te genieten van zijn gemis.

De tuin was nu donker geworden. Tegen de hemel in de verte tekenden zich nog de vage omtrekken af van dat groepje fraaie berken, thans ontbladerd, dat hij de naam had gegeven van de aristocraten. Hun stammen werden telkens, slechts voor een ogenblik, beschenen door de koplampen der auto's die over de straatweg voorbijgleden, nu zilverachtig, dan zwart in tegenlicht. Ook het verkeer te water was druk. Aanhoudend vroegen de scheepstoeters met klem om doortocht aan de ophaalbrug die lag voorbij de bocht, en waarvan hij soms het terugvallen hoorde, het schuiven van de bouten in de ogen, en het openwerpen der hekwerken. Mooi wonen was het hier, maar hij miste de havens.

Hij keek naar Van der Mark, dat laatste uur van zijn dagtaak bezig met het opzoeken van gegevens voor het antwoord op een vraag van de belastinginspectie. Van der Mark wist alles van zijn vermogen. Zij administreerden het samen, maar hij, De Bleeck, alleen beheerde het. Dat zou hij tot zijn dood doen. Daden van beschikking gaf hij niet uit handen.

Hij wist dat zijn secretaris erg gesteld was op Frieda, en vermoedde dat hij geen wederkerigheid ondervond, maar daarin mengde hij zich niet, al gunde hij hem graag zijn geluk of wat hij daarvoor aanzag. Want Frieda was een meisje waar hij nooit precies achter kwam. Dadelijk daarop, gelijk steeds, dacht hij via Frieda aan Sara. Ze zag er slecht uit, Sara, maar als ze niet eigener beweging bij hem aanklopte zou hij zich buiten haar moeilijk-

heden houden. Had toch weer die vervloekte Von Thalberg vat op haar gekregen, of was het iets anders? Hij wist alleen dat het haar huwelijk niet kon zijn, want dat had haar niet verhinderd een onderkin te krijgen. Zolang haar huwelijk slechts met mate ongelukkig bleef, was het wel naar haar zin. Hij kende haar, juist omdat hij zoveel van haar hield. Verliefdheid was blind, - liefde, in alle vormen, scherpziend. Hij voelde zich tegenover Sara als vader, maar ook enigszins als echtgenoot. Hij hield ook van Lea, anders evenwel. Ze was voor hem kind noch vrouw, en haar zelfstandigheid kon hem irriteren. Hij had twee vrouwen willen hebben, die beiden. Hij gunde hun een man, zij het ook minder die van hun keuze. Maar hij had de superman willen zijn, echtgenoot naar de geest, oudtestamentisch dwingeland, bejegend met ontzag en met een weinig vrees. Daarvan vond hij sporen in Sara, bij Lea niets. Integendeel, ze had nog critiek op zijn houding tegenover zijn Aleida. Of - want hij moest billijk zijn -, ze keurde hun uiteengaan niet bepaald af, maar had toch gezegd dat hijzelf bij haar levenswijze geen vrede kon hebben; Aleida was zijn grootste zorg. Die uitspraak hinderde hem telkens.

Ook nu vond hij het onaangenaam, en om zich te verzetten besloot hij naar zijn club te gaan en daar te eten. Hij was bang uit zijn humeur te raken, en, hoe graag hij daarvoor ook bij anderen zorgde, zelf bleef hij er liefst van verschoond. Want eigen humeurigheid was nu juist een van de weinige gemoedstoestanden waarvan men onmogelijk genot kon hebben. Hij had sedert de onthulling van Van der Mark nopens die zeven zich buitengewoon opgewekt en krachtig gevoeld, niet wegens de bevrediging van een nieuwsgierigheid van lage orde, maar wegens de toenemende verwikkeldheid van het raadsel. Bovenal echter wegens het feit dat dit opnieuw een zonneklaar bewijs was dat het gewone leven zijn rechten hernam. Want oorlog en bezetting, vol van menselijke daden op hun primitiefst en grofst, stonden vijandig tegenover het gewone leven. Het laatste alleen vormde vruchtbare grond voor allerlei fijn bloeisel met raggen vertakkingen, uitlopend in de onzichtbaarheid van het mysterie. Dit te beseffen had hem heel genoeglijk aangedaan. Maar ja, dat zekere oordeel van Lea kon hij toch niet goed verdragen. Hij mocht in haar leven niet ingrijpen, welnu, dan duldde hij iets dergelijks evenmin van haar, zelfs niet met Sara en Louise als tussenschakels. Hij had behoefte aan een degelijk gesprek en ging naar zijn club.

Daar het nog niet laat in de middag was trof hij aan zijn tafel slechts enkelen: Vroonhoven, Van Leeuwendaal Noorwegen en Van Tillemond. Hij hoorde juist Vroonhoven zeggen:

- Ze schreeuwen alweer in onze treinen, en ze zitten er met dikke actentassen vol spionnagegekonkel.

De Bleeck hoefde niet te vragen wie er bedoeld werden. Vroonhoven was nog dezelfde Duitsersvreter gebleven, en hij wist altijd weer het gesprek

met een zekere handigheid op Duitsland te brengen. Maar de deftige, pompeuse en vrij holle secretaris van de Kamer van Koophandel was tot een bezadigder en meer practischer oordeel gekomen, zonder veel moeite overigens, omdat hij zich nooit had laten gaan.

- Ze werken daarginds hard, zei hij, en wij beginnen dat ook te voelen. Wie wat te verkopen heeft, heeft ook wat te kopen. Dat zien we aan onze uitvoer; die naar Duitsland loopt aardig op.

- En, zei Van Tillemond, je moet, al is het misschien ondanks jezelf, maar je moet toch bewondering hebben voor het talent waarmee ze hun onmisbaarheid uitspelen.

- Zeker, zei Vroonhoven, het gaat weer dezelfde gang. Onze kinderen zullen er ons waarachtig niet dankbaar voor zijn dat we ze niet allemaal tegen de muur hebben gezet toen we de kans hadden.

- Zo dacht ik er indertijd ook over, vervolgde Van Tillemond, maar tegenwoordig toch niet meer. Ik zal je eens wat zeggen. Na de eerste wereldoorlog las ik van een Fransman die voorstelde dat, nu het vrede was geworden, ieder toch moest doorgaan met het doodmaken van Duitsers. Dat vond ik toen krankzinnigenwerk. Daarna kwam de bezetting, en toen dacht ik: die vent had toch gelijk. Maar nu we weer vrij zijn kan ik me soms schamen dat ik dat heb gedacht.

Vroonhoven lachte verachtelijk.

- Jaja, ze triomferen aan alle kanten. Ze doen beste zaken, de stemming van de wereld wordt week, en de grote mogendheden vechten om hun gunst. Ze hebben het bliksems goed door. Je ziet het aan hun optreden. Ze zetten weer staarten als pauwen.

De Bleeck nam de pijp uit zijn mond.

- Dat is een zuiver menselijke reactie, net zo goed als dat geschreeuw in de treinen en de koffiehuizen. Ik zeg niet dat het me sympathiek aandoet, maar het is de voor de hand liggende manier om je te handhaven, juist in je eigen ogen. Ik zie geen alternatief dan tussen de pauw en de suicide. En je kunt van een heel volk niet verlangen dat het zich een kogel door zijn kop jaagt.

- Ze kunnen die houding ook aannemen om hun geweten te sussen, viel de secretaris in.

- Zover hoef je niet eens te gaan, Noorwegen, zei Van Tillemond. De Bleeck drukt het goed uit. Ze voelen overal de haat. Dat kunnen ze niet verdragen. Daarop reageren ze alsof er geen haat is. Het is hun reactie, hun manier van zelfverdediging. Dat die reactie ongunstig uitvalt bewijst dat hij niet berust op een solide ondergrond. Ik geloof ook niet, dat ze iets geleerd hebben, maar dat kan je ze eigenlijk ook niet kwalijk nemen. Wie heeft ooit iets van de historie geleerd? Ieder neemt het zich voor en niemand doet het. Ieder blijft zijn eigen aard trouw.

Vroonhoven keek de tafel rond.

- Nu, ik merk dat jullie me allemaal afvallen. Het laat me koud, maar van jou, De Bleeck, had ik anders verwacht.

De Bleeck was zelf verwonderd geweest over zijn woorden. Maar hij antwoordde, en sprak daarbij uit wat hij vroeger had gedacht:

- Daar moet je toch niet te gek van opkijken. Ik probeer eenvoudig terug te keren tot het gewone leven, van vóór de oorlog. Ik zoek overal naar bewijzen van het gewone leven, in mijn omgeving en in mezelf.

- Een gevaarlijk standpunt, zei Vroonhoven, en schudde zijn hoofd. Dat leidt er toe dat je het verleden vergeet.

De Bleeck glimlachte.

- Misschien. Maar het heeft charme voor me gekregen.

Van Tillemond kwam terug op de Duitsers.

- Eén ding zal je me moeten toegeven. Het is beter ze te horen schreeuwen dan te moeten geloven dat ze veinzen.

- Knap gezegd, Til, en voor honderd procent juist, zei de secretaris.

- Je mag het gebruiken voor je jaarverslag, antwoordde de notaris lachend, en zijn gezichtje werd geheel de pippeling.

Vlug achter elkaar kwamen nu de anderen binnen: Garenstroom, Van Fransen en Ake, die zich zelden hier liet zien. Van Fransen zag er slecht uit, vergeeld, vermagerd en met iets van uitputting. De Bleeck die hem de laatste weken niet had ontmoet was getroffen. Als een zak beenderen viel hij in zijn stoel. De bressen, die het gravinnetje Laquy in zijn vermogen schoot met Von Thalberg als kanon, trachtte hij nog steeds door grof kaartspel te dichten, maar gewoonlijk had hij geen veine. Leverkwaal en tegenslag schenen hun laatste stormloop begonnen, en de vraag was slechts of hij arm zou sterven, dan wel op de grens van armoede. Maar Van Fransen was niet iemand om te capituleren. Zijn bloed mocht vermengd zijn met gal en kwade vochten, in de geest was hij de pionier gebleven van het voormalig Nederlands-Indië. Hij gaf nog geen kamp. Er werd gesproken van heftige ruzies bij hem thuis; zijn vrouw zou hem niet ten onrechte verwijten dat hij geen haar beter was dan zij, en hij zou dat eenmaal hebben beantwoord met een flink pak slaag; dat hij haar per slot toch haar gang liet gaan lag waarschijnlijk aan zijn terugschrikken voor het schandaal dat volgen zou op een openlijke distantiëring van haar gedrag. Vermoedelijk dacht hij dat de dood het zou winnen van de financiële déconfiture, maar zijn vuile was zou hij thuis blijven doen. Zo zag men het algemeen. Men waardeerde het dat hij nooit klaagde en vond het tevens gemakkelijk.

Toen Luning nog van zijn juristentafel naar hier kwam overlopen was de kring compleet.

Luning: Ik moet er even uit. Dat gehak op ons laatste arrest over de Woonruimtewet... ik heb er meer dan genoeg van.

Garenstroom: Heb je aan die uitspraak meegewerkt?

Luning: Dat niet, maar er is nog zoiets als esprit de corps. Ze vinden dat we de wet te eng hebben uitgelegd.

Ake: Maar die wet kan je niet te eng uitleggen, wanneer je bedenkt dat een mens in een volkswoning van tegenwoordig nauwelijks ruimte heeft om zijn zakdoek uit zijn zak te halen.

Luning: Ik erken het, de titel geeft blijk van een zekere humor, onbedoeld, vrees ik.

Van Fransen: Er zijn altijd nog schobbejakken die zich aan inwoning weten te onttrekken. Ik vind dat een schandaal.

De Bleeck: En gelijk heb je. Ik wil me niet in de hoogte steken, maar mijn grote huis is tjokvol, compleet een konijnenberg. Toen ben ik in dat kleine ding moeten trekken, en ik zit daar nu al sinds jaren. Gelukkig dat ik het nog had.

Hij dacht terloops aan Villa Mara. Hij keurde voor zichzelf de afwijzende houding van Sara tegenover inwoning niet goed, maar wierp naar zijn gewoonte alle schuld op Brandenburg.

Van Tillemond: Jij hebt niet te klagen, De Bleeck. Je zit daar warm, met twee jonge meisjes. En er is in elk geval één bij met een aardig gezichtje.

Van Leeuwendaal Noorwegen: Hoe weet jij dat, Til? Ik weet het niet eens, en ik ben vrijgezel. Ik moest het eerder weten dan jij.

Luning: Niets anders dan ambtsinstinct. Notarissen moeten altijd inventariseren. Ze laten je bij je leven evenmin met rust als bij je dood.

Vroonhoven: Je praat daar van rust. Maar wat dat betreft zijn de notarissen nog heilig vergeleken bij kleinkinderen. Het bevalt Meia niet bij haar schoonouders op Groot-Nagelvoort. Ze zegt dat ze stadsadel is. Nu, daar kan ik inkomen. Maar er gaat geen dag voorbij of ze zeurt me aan mijn oren om bij me in te trekken. En ik heb op mijn flatje nog geen plaats voor een kinderwagen.

Van Fransen: Is het al zover?

Vroonhoven: Die onbescheiden vraag heb ik zelfs niet aan mijn kleindochter gesteld.

Ake: Er komt een tijd dat je het niet meer hoeft te vragen.

Vroonhoven: Juist, en een welopgevoed grootvader wacht die tijd af.

Van Leeuwendaal Noorwegen: Ik zou wel graag eens een kleinkind hebben, maar de moeilijkheid is dat je daarvoor eerst een kind hebben moet.

Garenstroom: En daar ben je tegen?

Van Leeuwendaal Noorwegen: Nog niet zozeer tegen het kind als tegen de vrouw, dat wil zeggen niet tegen de vrouw als kameraad. Maar heel veel ellende in de wereld komt daaruit voort dat de mens niet is ingericht op parthenogenesis.

Het was, onbedoeld, weinig kies uitgedrukt in de tegenwoordigheid van Van Fransen, en ook tegenover Garenstroom die stellig evenmin gelukkig gehuwd was, met een eerzuchtig en ongevoelig mens. Voor De Bleeck

kwam het er niet op aan; zijn huwelijk kon niet mislukt heten, want het telde voor hem niet.

Garenstroom: Dat komt omdat jij, Noorwegen, geen oog hebt en ook geen oog hebben kunt voor het enorme wonder dat tegenover die zogenaamde ellende staat. Je hoeft maar even na te denken en je ziet in dat het meesterwerk van de schepping niet de mens is, maar de splitsing van de mens. Dat is gebeurd op zulk een manier dat de partner niet alleen wordt geboeid, maar vooral ook geboeid blijft. Geen afkeer, geen vervreemding, geen onverschilligheid, maar een naar elkaar getrokken zijn tot de dood. Want als de lichamelijke geboeidheid afneemt groeit de geestelijke evenredig. Zeg me niet dat dat geen wonder zou zijn.

Ake: Ik ben maar voor één ding bang. De man is bezig te degenereren.

Vroonhoven: Dat heb je thuis gehoord, Ake.

Ake: Neen, ik heb het thuis gezegd.

Luning: En mevrouw Ake heeft geen zachte dwang toegepast?

Ake: Volstrekt niet. Alles eigen vinding. Ik zei: de mannen worden als de honden, maar de vrouwen weten in de samenleving hun ware aard te behouden, ze blijven als de katten.

Van Fransen: En daar voelde je vrouw zich door gevleid?

Luning: Natuurlijk. Er is niets waar een vrouw zich in haar hart liever mee hoort vergelijken. Het komt alleen aan op de voordracht. Die van jou was goed, Ake.

Ake: Goed of niet goed, als de man degenereert - en daar ben ik van overtuigd -, dan gaat het er lelijk uitzien met de visie van Garenstroom. Dan lijkt de tijd niet ver meer dat de man ophoudt de vrouw te boeien.

De Bleeck: Ik geloof er niets van. Ten eerste lijkt het me van allemachtig weinig betekenis of de man degenereert. Het zou veel erger zijn als de vrouw degenereert. De volkeren en de rassen waar dat gebeurt zijn ten dode opgeschreven. Maar zover zijn we nog niet; de vrouw regenereert tot dusver altijd, en de degeneratie van de man gaat nog niet zover dat hij biologisch vermoeid is van de vrouw. Als het eenmaal zover is, dan krijgen we punt twee, dan zullen biologische vermoeidheid en gebrek aan interesse van weerskanten komen. Dan is de tijd eenvoudig daar.

Vroonhoven: En dan krijgt Noorwegen zijn standbeeld als model van gebrek aan interesse.

Van Leeuwendaal Noorwegen: Dat laat me steenkoud. Wat heeft iemand zonder nakomelingen aan een standbeeld?

Van Tillemond: Ik ben het met De Bleeck eens. De grote dingen laten zich niet hierheen halen en niet terug houden. Ze komen op het juiste moment. Maar de wereld beseft nog altijd onvoldoende hoe weinig ze leeft en hoeveel ze geleefd wordt.

Van Fransen: Dat moet ook wel. Ze heeft die illusie nodig om zich aan op te trekken. Zonder dat zou ze neerploffen.

De Bleeck: De grote waarheden zullen we nooit leren inzien omdat we daar eenvoudig niet tegen opgewassen zijn. En ook dat is - ik zeg het Garenstroom na - ook dat is weer een wonder. Zo wordt onze illusie onze waarheid.

Luning: En wat Til beweerde over ons geleefd worden, daar sluit ik me bij aan, tenminste in die zin dat we wat er dan aan wil in ons zijn mag veel te weinig kans geven.

Vroonhoven: Hoho, daar kom ik tegen op uit naam van De Bleeck en van mezelf.

Ake (knipperend met de oogleden): Vergeet m'n vrouw niet, Vroonhoven.

Luning: Letten jullie maar eens op, jij Ake, en - pardon - je vrouw ook, en jij De Bleeck en jullie allemaal, hoeveel keer per dag je ja zegt. Zeker honderd keer ja tegen één keer neen. Ja is zulk een populair woord dat het gedreigd heeft ons bij de gealliëerden impopulair te maken, omdat ze ons voor Duitsers hielden. Maar dat eeuwige bevestigen toont aan dat de mens slaafs, lui en bang is. Hij erkent op gezag, hij toont geen wil en hij vreest voor de gevolgen van afscheiding.

De Bleeck: Verduiveld, Luning, wat jij daar zegt heb ik dikwijls gedacht. Ik zie mezelf waarachtig niet voor een slappeling aan, maar ik vind soms inderdaad dat ik nog veel te veel ja zeg.

Luning: En dan zijn wij hier om de tafel nog niet eens doorslag gevend. Als ik spreek van de mens als jabroer, bedoel ik de grote massa. Er is een enorm aantal jabroers en een miniem aantal neenzeggers. Maar waar ik heen wil - want het andere is oud nieuws -, dat is dat de élite meer moest beseffen dat ze, juist omdat ze élite is, neen behoort te zeggen.

Ake: Niet altijd toch.

Luning: Natuurlijk niet. Dat is even redeloos als altijd ja. Maar ik zou een ‘neen’ wensen dat blijk geeft van een eigen oordeel, van durf.

Van Leeuwendaal Noorwegen: Ik vind dat je over de grote massa toch wat onbillijk oordeelt.

Luning: Ik geloof van niet, maar ik druk me verkeerd uit. Ik bedoel niet de massa als eenheid, maar de grote meerderheid van alle individuen, en die ieder op zichzelf. De massa qua massa heeft heel andere eigenschappen en wordt door heel andere impulsen bestuurd dan de eenling, en tot die massa behoren wij ook.

De Bleeck: Dat laatste hoor je altijd verkondigen, maar ik zie het nog steeds niet in.

Luning: Als de mens een zandkorrel is, dan is de massa een duin.

De Bleeck: Je kunt een duin tot zandkorrels herleiden.

Luning: Maar op een duin is plantengroei mogelijk, en op een zandkorrel niet.

De Bleeck: Dat komt niet door andere eigenschappen van het duin; dat komt van buiten af.

Luning: Het komt ook van binnen uit. Het duin is een nieuw ding. Het houdt water vast als voedsel voor planten. De zandkorrel kan dat niet. En daarom is de massa een nieuw begrip tegenover de mens.

De Bleeck: Goed, goed. En toch gaat je vergelijking niet op. Want dat nieuwe begrip is geen hoger begrip, en een duin is een hoger verhevenheid dan een zandkorrel. En juist overal waar de mens als massa optreedt is hij op zijn laagst, zijn primitiefst. Zodra hij, laten we zeggen, zijn karakter van zandkorrel opgeeft verzinkt hij in het moeras en daalt zijn intelligentiegraad tot vrijwel nul.

Luning lachte.

- Je bent een knap pleiter voor een verloren zaak, want je leidt de aandacht af. Ik heb niet de hogere lof van het duin boven de zandkorrel willen verkondigen, ik heb alleen betoogd dat massa iets anders is dan de som van de individuen. En die waarheid reikt terug tot de oudste tijden. Toen dat begrip in de mens ontstond vond hij het woord ‘volk’.

De Bleeck stond op. Hij klopte lachend Luning op de schouder.

- Areopagus locutus. Een volgende maal neem ik revanche. Ik moet nu weg. Saluut.

Hij was van plan veranderd en bleef niet eten op de club, maar ging naar een klein restaurant in de buurt, half en half voornemens te bellen met Louise die weer in haar Archipelhuis was getrokken. Onder het eten nam hij zijn beslissing en dacht: of ik nu tot de élite behoor kan me minder schelen, maar ik doe het niet; ik zeg neen.

De winkel - De aristocraten

Mevrouw Hartman was een stille vrouw met niet veel andere inhoud dan gedruktheid. Ze had er ook wel reden toe. Als een straf op de zonde van huwelijksontrouw kwam intermitterend de vrees over haar dat haar eerste man, Freida, ook al kon hij het wettelijk vaderschap van Frieda niet meer ontkennen, toch eenmaal althans de waarheid onthullen zou. Deze vrees was met de jaren allerminst gesleten, hield er geen rekening mee dat vergelding steeds onwaarschijnlijker was geworden, en had iets ziekelijks. Natuurlijk zou ze het niet meer bewijsbare feit kunnen loochenen, maar ze verwachtte, ze wist zelfs door haar houding alles te zullen verraden. Hij hoefde enkel een briefje aan Frieda te richten, rechtstreeks naar Lieflijk Gedakt, en je had de zaak aan het rollen. Hij was toch altijd zo'n pest geweest; ze achtte er hem best toe in staat, ook zonder de minste aanleiding. En wat moest er dan in haar kind omgaan, als ze de waarheid hoorde? Hartman, plichtmatig door haar vader genoemd, bleek dan ineens haar werkelijke vader. Wat een toestand zou dat al op zichzelf zijn! Daarmee was de zaak nog niet uit de wereld. Want Frieda was dan in haar eigen ogen een half Jodinnetje. Ook dat nog. Al zag ze in Hartman niet de Jood omdat ze bij hem was opgegroeid, ze was toch in het huis van meneer De Bleeck met antisemitisme besmet. Hoe zou dat kind zich schamen! Schamen? Veel erger. Denk eens aan: iemand tegenover wie je je als kind gedraagt, als stiefkind wel te verstaan, blijkt ineens je vader. En dan nog een Jood ook. Ze zou gloeiend kwaad weglopen.

Aldus dacht deze simpele ziel, geheel vergetend dat niemand, uitgezonderd zijzelf, van Hartmans ras afwist, en dat De Bleeck, die het wel begrepen moest hebben, er toch nooit over gesproken had en er ook niet over spreken zou.

Ze ging door in dezelfde trant. Neen, zij en Hartman hadden vreselijk dom gedaan door Frieda niet in te lichten toen het nog kon. Maar waarom was meneer De Bleeck ook zo fel tegen de Joden? Een man met toch zoveel deugden. Aan Frieda wilde ze dan nog niet eens denken, want dat meisje werkte voor haar kost en inwoning. Ze spaarde hem een andere hulp in de huishouding uit, en dat terwijl die krachten zo schaars waren, zo slecht voor hun werk en zo wispelturig. Frieda was honkvast en deed haar plicht. Maar nu Wierasastra. Daar had meneer De Bleeck geen enkel voordeel van. En toch mocht ze voor niets bij hem inwonen en ze at zelfs tweemaal per dag mee. Was dat geen mooie houding van hem? En had hij hen allen niet indertijd gered en in zijn huis genomen? Maar stel nu dat hij achter de afkomst van Frieda kwam, dan was hij toch in staat dat kind buiten de deur te zetten. Want hij geloofde er vast en zeker niets van dat Hartman een Christen was. Hij liet zich niet beetnemen; hij keek veel te scherp. Dan zou Frieda dus voor hem in het vervolg een half Jodinnetje zijn, en

dat wilde hij stellig niet in huis hebben. Toch had hij hen indertijd aan dat geld geholpen voor de zaak. Dat was weer een andere mooie daad. Alleen stond hij erg op de rente en de aflossing. Zij waren helaas met alle twee achter, en zo nu en dan kwam er een briefje van de secretaris, zodat ook die liefdadigheid per slot een keerzijde had.

Ze hield van Frieda, dat sprak; het was haar eigen kind. Ze hield ook van Wierasastra, maar één ding had ze allang begrepen: Wierasastra was voor winkeljuffrouw niet in de wieg gelegd. Dan zou Frieda met haar opgewektheid en haar aardig gezichtje het veel beter doen; maar jammer genoeg, Frieda vertikte het om te verkopen; ze had alleen liefhebberij in het huishouden.

Intussen was ze op dat punt toch niet geheel vrij van zorg. Want ze wist dat Frieda uithuizig werd. Het heette dat ze nogal eens de nacht verbleef in Rotterdam, bij haar tante. Ze betwijfelde dat, maar ze kon geen navraag doen omdat ze met haar zuster gebrouilleerd was, en geen antwoord zou krijgen. En als ze er haar eigen dochter eens naar vroeg toonde ze zich beledigd. Met dat al hoefde ze er geen ogenblik over te denken de rollen om te keren, want behalve dat Frieda niet in een winkel wilde bedienen, zou Wierasastra de betrekking van huishoudster weigeren, afgescheiden nog van de wensen van meneer De Bleeck zelf. Wierasastra had weinig aanleg voor winkelmeisje, maar voor huiselijk werk was ze veel te slordig en te vergeetachtig. Je kon die kinderen ook niet dwingen.

Meneer De Bleeck! Hoe lang was het al geleden dat ze meneer De Bleeck voor het laatst had gesproken? Jaren en jaren. Zij hadden veel aan hem te danken, maar toen zij in de zaak hier waren geïnstalleerd en kwamen vragen of hij eens een kijkje wilde komen nemen en hem tegelijk bedankten voor al zijn hulp, toen had hij hen in het kantoor maar heel even te woord gestaan. Het was allang goed geweest; hij wenkte hen weer de deur uit, knikte tegen haar, en zei tegen hem: ‘Dag Hoelman’. Haar man heette Hartman. Waarom dan Hoelman? Mogelijk was het een vergissing. Maar dat wist je bij meneer De Bleeck nooit. Hij was een eigenaardig mens.

Aldus gingen die middag haar tobberige gedachten, terwijl ze in de keuken bezig was. Aan haar man kon ze haar bezorgdheid over de mogelijke onthulling van Frieda's afkomst niet vertellen. Ze had het eens gedaan, maar hij haalde toen zijn schouders op. De hele kwestie leek hem geen woord waard. Zij dacht er anders over; bij vlagen kon het gevaar haar ontzettend benauwen, ook nu weer. Die zaak was wel degelijk van belang. Ze kon grote gevolgen hebben. Maar ook hij was op zijn manier een eigenaardig mens. Welk een angst had ze in de oorlogsjaren om hem uitgestaan, toen hij zich zo roekeloos tussen de mensen waagde. Maar Joden hadden dat nu eenmaal over zich, ook al hielden zij hun godsdienst niet. Wat moet, dat moet, zei hij toen, en met die troost scheepte hij haar af, terwijl

er in het geheel niets moest. Enfin, hij was er heelhuids uitgekomen, al begreep ze het nog steeds niet. En dan was hij met zijn onverschilligheid nog koppig ook. Hoe vaak hadden de reizigers niet tegen hem gezegd: 'Man, richt je étalage toch eens wat anders in.' Hij bleef doof voor die raad. Zij wist wel hoe je een uitstalling aantrekkelijk maken kon. Wat was er mooier om naar te kijken dan een paar open luxe-kisten met sigaren tegen een stoffering van donkerbruin fluweel. Maar hij wilde er niet aan. Zijn étalagekast moest stampvol staan, met sigaretten en shag, en standaardjes met pijpen, en al zulke kakelbonte rommel meer. Kwam je dan in de winkel, dan zag het er daar smaakvol uit, nergens overladen. Wat hielp het als je begon met de mensen door je winkelruit af te schrikken? Veel loop zouden zij toch waarschijnlijk niet gekregen hebben, omdat Hartman nu eenmaal in zaken nooit gelukkig was, maar je kon de fortuin nog tegenwerken, en dat deed hij; dat had hij gedaan zolang ze hem kende, ook in Rotterdam.

Over de donkere woonkamer klaagde ze niet, want met de behuizing hadden zij het beter getroffen dan de meeste bomslachtoffers. En het was nu eenmaal zo dat de kleine middenstand somber woonde, vooral in de oude stad. Je moest al je licht en het meeste van je ruimte opofferen aan je winkel, en ze kende wel huiskamers zo donker als een kelder en zo nauw als een kast, terwijl zij zich nog altijd konden bewegen, en bezoek ontvangen zonder op elkaars schoot te zitten. Ook hadden zij van de voorkant nog wat licht in de huiskamer, al moest vaak dat lampje op de schoorsteenmantel branden.

Ze kwam in de kamer terug. Het licht van de winkel was aan en gaf, gezeefd door de vitrage voor de ruiten van de tussenwand, een schemering die ze wel gezellig vond. Haar man en Wierasastra stonden achter de toonbank. Als het stil was liep hij er nog wel eens uit, want hij had een onrustige aard, maar nu kwam er volk. Alleen maar jammer dat er zo weinig vertrouwde gezichten bij waren. Een vaste kern ontbrak hun nog altijd. Goed beschouwd konden zij het best zonder Wierasastra stellen, en dan zou Hartman meer om handen hebben en niet telkens verdwijnen, of zijzelf kon invallen, zoals ze wel deed als hij eens ziek was. Maar een aangenomen dochter dankte je niet af. In elk geval hadden zij voor het moment alle twee wat te doen.

Het werd plotseling, op deze late namiddag, een half uur voor sluitingstijd, zo druk dat ze denken moest aan meneer Frederik. Het kon niets dan toeval zijn, maar als hij verscheen, verschenen er klanten. Naar haar herinnering was dat maar een paar maal niet uitgekomen.

Ze keek door de vitrage speciaal naar Wierasastra. Het kind had een goed karakter, al was ze voor winkeljuffrouw te somber. Aan de andere kant woog dat in zulk een loopzaak als de hunne niet zwaar, en ze voelde heel goed dat de slechte gang niet in de eerste plaats samenhing met de

keus van een weinig aantrekkelijk winkelmeisje, maar met de wisselvalligheid die nu eenmaal de kleine winkelbedrijven kenmerkt. Gelukkig was Wierasastra geen dure kracht, dank zij meneer De Bleeck. En daarbij een doodeerlijk kind. Zij hadden nu al een poos een kasregister, op afbetaling, want alle tabakszaken in de straat bezaten er een, en het stond goed ook. Maar juist daardoor waren zij bij meneer De Bleeck erg achterop geraakt. Ter wille van de zekerheid hadden zij zich anders niet zo'n duur artikel behoeven aan te schaffen, want Wierasastra sloeg wel eens op de verkeerde toetsen, en er waren altijd zogenaamd goedwillende kopers die daarop loerden en die dan kwamen waarschuwen dat je personeel je bestal. Om eigen voordeel kon het hun niet te doen wezen, want de klant ontving geen waardebon. Enkel achterdocht en bemoeizucht. Waarom besteedden zij hun tijd niet beter? Enfin, bij haar of Hartman hadden de aanbrengers nooit succes.

Deze overpeinzingen binnen een nauw kringetje werden verbroken door de komst van Frederik. Kijk nu, precies wat ze verwacht had. Het kwam toch maar uit. Plotseling werd alles voor haar goed. De last van haar vrees voor onthullingen door haar eerste echtgenoot was van haar schouders gegleden. Wat hoefde ze zich ook met die kerel bezig te houden? Hij was geen gedachte waard.

Nu het buiten nacht was verviel de triestheid welke dit vertrek bij daglicht vertoonde, en verkreeg het die zekere gezelligheid waarmee de vrouw uit de kleine burgerij, bij alle gebrek aan smaak, zich in haar interieur weet te omringen. Was Frederik evenwichtiger geweest, hij zou dit hebben vastgesteld, want in zijn hart neigde hij naar wat maatschappelijk lager stond dan hij, de grote heer in wording. Het had zich nog niet in daden geopenbaard, maar hij hield van de middenstander, hoe kleiner hoe liever, en van de werkman. Hij was voorbestemd tot een grote liefde voor wat, meestal neerbuigend, het volk wordt genoemd, waartoe deze standen werden gerekend te behoren met uitsluiting van andere, en temidden waarvan hij wel zelf had willen opgroeien. In de periode van zijn verzetsstrijd zocht hij instinctief zijn eigenlijke kornuiten onder de eenvoudige jongens. Ook waren het juist dezen die hij had aangehouden, zij het dat men toch op een onnaspeurbare manier van elkaar begon te vervreemden. Doch toen reeds had hij, vroeg voor zijn jaren, maar met die rijpheid van denken welke hem somtijds kenmerkte, iets beseft van de overweldigende betekenis van deze laag, deze basis der bevolkingspyramide, bij de gratie waarvan zij bestaat. Hoe meer hij in zijn groep een toneelrol van heldendom vervulde, des te duidelijker ook besefte hij de waarde der anderen, vooral der eenvoudigen die zich niet het hoofd braken over muizenissen omdat zij gezond bleven, levend naar de simpele grondstelling: het is voor mij altijd goed zoals het is, en juist omdat het zo is. En als hij in deze eenvoudigen wel eens de angst ontwaarde die ook hemzelf kon aangrijpen, was dat toch bij hen

de normale angst voor de dood, die geen de minste critiek op hun levensomstandigheden inhield. Ook voor de bangelijken bleef - in de grote lijn - het leven altijd goed zoals het was, en juist omdat het zo was. Toen reeds ried hij iets van de natuurwet die het volk volstrekt onvatbaar maakt voor verzieking, want als deze over een volk komt is het al geen volk meer, doch een massa in ontbinding. Dan heeft het slechts gehoorzaamd aan die tweede natuurwet die aan alles een grens stelt, hetzij volk, diersoort of sterrenbeeld. Geen volk heeft een eeuwig bestaan; het is sterfelijk, of het nu het grootste mag wezen of het Nederlandse, - aldus zou hij later voor zichzelf vaststellen, eenvoudig weg. En ook dat zijn ondergang meestentijds geen uitsterven is, maar een opgaan.

Uit een hang naar genezing die hem door zijn ziek zijn zelf was ingegeven zocht Frederik juist contact met deze eenvoudigen die nooit het onmogelijke zouden eisen, wier eisen redelijk waren, en die zich tevreden betoonden met de kostbaarheid van het kleine leven. Datgene waartoe - maar hij was er mee onbekend - zijn oom De Bleeck eerst van lieverlede was opgeklommen, de wetenschap dat het voor hem altijd goed was, - dat bezaten dezen reeds als een gave bij de geboorte meegekregen. En de eisen die gesteld werden betroffen immer onderdelen; zij waren eisen die in de lucht zaten, die gesteld moesten worden als gevolg van de natuurlijke loop der dingen zolang de wereld nog mag vooruitgaan. En daarom ook, al had Frederik steeds in zijn eigen maatschappelijke kring verkeerd, eer hij onderdook, had hij er zich nooit recht thuis gevoeld, ofschoon allerminst links; daarom ook zei een meisje als Meia Vroonhoven, die hij overigens wel aardig vond, hem wezenlijk zo weinig; daarom ook was het mogelijk dat hij te zijner tijd niet de rechte plaatsvervanger van zijn vader zou blijken, dat de opvolging een teleurstelling worden zou en een tragedie, tenzij hij uit het grote reservoir van zijn mogelijkheden een eigenschap zou opdiepen die het leiderschap zou weten te verzoenen met eerbied voor de ondergeschikte.

Middelerwijl voelde hij zich in het gezin van Hartman altijd thuis, zelfs toen zijn vereenzaming en zijn kwelling zich op hun ergst in hem deden gelden. Dit milieu was voor hem het eerst aangewezene, en hij handhaafde zich enkel door zijn bezoeken die, hoe onregelmatig, steeds voortsproten uit een werkelijke behoefte. Zijn redding had hij tot dusver te danken aan het gezin Hartman, dat daar niets van wist; en hijzelf zag het nauwelijks in. Het hinderde ook allerminst dat hij in deze kring weinig vreugdigheid, en eerder iets gedrukts en iets sombers aantrof, omdat het vooreerst samenstemde met zijn eigen gemoedstoestand, maar bovendien en vooral omdat deze sfeer een normale was, en omdat hij, hoe jong nog, er de evenwichtigheid in ried. De mens, zo zou hij later vaststellen, is van nature vrolijk noch verdrietig; vreugde en smart zijn exceptionele toestanden; de mens is ook van nature niet onverschillig, maar zijn evenwicht ligt onder - en

wordt in stand gehouden door - een subtiele druk gelijk ook waar te nemen valt bij de hoger geordende dieren; zodra zij, mens en dier, tot een zeker besef komen van een eenheid te vormen die leeft, voelen zij zich, al is het slechts instinctief, te staan onder de schaduw der tijdelijkheid, en dat voelen is per slot de nederige hulde die aan het leven wordt gebracht.

Frederik, zonder fiets ditmaal en met donkere plekken op zijn jas van een druilregen, kocht eerst sigaretten en kwam toen de achterkamer binnen. Hij was hier op zijn plaats, hij had er een eigen plek, en, zoals hij zich de laatste weken wat meer spraakzaam had betoond, zo betoonde hij zich ook nu, en de simpele praatjes, eerst met mevrouw Hartman, later ook met Hartman als derde toen de winkel gesloten, de geldlade gecontroleerd en het licht behalve in de uitstalkast gedoofd was, lagen geheel in zijn lijn. Hij ging ditmaal niet met Wierasastra mee. Hij zou later wel eten, bij zijn oom of elders. Het was van geen belang, want honger voelde hij niet. Door zijn afgeslotenheid was hij niet met het antisemitisme van De Bleeck besmet; dat zagen de Hartmans heel goed in. Anderzijds bleef hij ook vrij van die verkeerd gerichte humaniteit welke het lot van de Joden als ergste slachtoffers der Duitse fureur tracht goed te maken door het koesteren der overlevenden. Hij dacht daarover als zijn moeder: de nationaliteit staat boven het ras; zij, en zij alleen maakt een volk; de Jood die zich meer Jood voelt dan Nederlander verliest de nationaliteit, niet naar de wet, wel naar de ethiek der volksgemeenschap; voor wie het omgekeerde geldt, hij worde behandeld naar wat hij is: Nederlander. Geen antisemitisme, noch prosemitisme.

Daarom zag Frederik in Hartman ook nooit de Jood. Hij had het kunnen zien, althans vermoeden, maar het viel buiten zijn aandacht. En zo vertrouwd voelde hij zich op deze late namiddag in deze kamer met deze beide mensen dat er een ogenblik de gedachte in hem oprees hun raad in te winnen nopens iets wat hem meer en meer hinderde: de verhouding tot zijn ouders. Hij wilde eigenlijk wel graag weer thuis komen, en wist evenwel niet zeker of hij het ernstig genoeg wilde. Hij achtte het mogelijk dat hij het in hoofdzaak wilde om de verandering en minder uit drang naar het eigen gezin. Hij werd niet uit zichzelf wijs, en wist ook niet hoe het besluit, als het zover komen mocht, uit te voeren. Vaag hoopte hij dat er ergens een verlossend woord zou worden gesproken dat hij maar eenvoudig had op te volgen. Wie echter moest het uiten? Dat deze twee zijn afzondering niet goedkeurden vatte hij wel. Zouden zij met hun eenvoud hem niet de juiste weg kunnen wijzen die hij in zijn verwarring niet zag? Hij was dermate zeker dat hij aan een verzoek van zijn moeder, mondeling of schriftelijk en hoe teder misschien ook ingekleed, niet zou voldoen, dat hij inzag dat zij wederkerig juist daarom dat verzoek terughield. Van zijn vader dacht hij ongeveer hetzelfde. Ja, zij moesten dit alles begrijpen, en ook dat een uitspelen van elkaar tegen hem nutteloos was. Aldus bleef hem

slechts dit tweetal vreemden. Maar hoe verleidelijk het ook mocht wezen om zich eindelijk eens uit te spreken, het bleek toch veel gemakkelijker over dit pijnlijke onderwerp onopvallend te zwijgen. Hij praatte maar wat in het vage weg, en rookte een paar sigaretten uit de hier gekochte pakjes, onderwijl de aan de vertrekken klevende tabaksgeur vermengend met zijn naar tandpoeder riekend parfum. Hij vergat de laatste tijd niet om hier zijn inkopen te doen, en dit bewees mevrouw Hartman dat hij bezig was weer een gewoon mens te worden, want in zijn zwarte tijd leek het of niet hun zaak voor hem bestond, maar slechts hun huiskamer.

Inmiddels ging Wierasastra haar gang van alle werkdagen, te voet door de stad, dan in de op haar uren altijd volle Voorburgse tram, dan weer te voet. Ze was een beetje vreesachtig uitgevallen en zou zich nauwelijks meer op de fiets hebben vertrouwd in het verkeer dat na de oorlog zoveel drukker was geworden, en dan vooral niet bij donker. Ze zou niet in staat zijn geweest een fiets te kopen, maar ook, ze taalde er niet naar. Dat Frieda geen fiets bezat lag aan wat anders. Ze zei dat ze er dolgraag een hebben wilde en dat ze er voor spaarde, maar het was wel zeker dat ze het geld verdeed aan opschik en aan haar reisjes naar Rotterdam. Wierasastra begreep dat er meer achter deze reisjes stak dan hang naar familie, maar ze had het afgeleerd bizonderheden te vragen wegens de soms onverschillige, soms kribbige, en altijd nietszeggende antwoorden; ze was blij als Frieda veilig was weergekeerd. Ze kon ook die ene droom van Frieda, van de wandeling op het kerkhof, niet helemaal uit haar gedachten bannen. Zelfs was ze opnieuw de kerkhoven afgelopen om te zoeken naar graven die door boomwortels waren opgewroet. En opnieuw had ze deze in oude gedeelten gevonden. Ze verzweeg het. De meisjes leefden als zusters, gedeeltelijk samen, gedeeltelijk naast elkaar. Frieda had haar geheimen, Wierasastra had ze ook. Bij de laatste echter waren de geheimen voorstellingen in de geest, dagdromen. Ontevreden met haar tegenwoordig bestaan was ze allerminst, maar ze koesterde één groot verlangen: terug naar het weeshuis. Een man, een huwelijk waren voor haar abstracties. Ze had een betrekking in het weeshuis willen hebben, voor de keuken, voor de linnenkamer, of waarvoor ook. Omdat ze de verwezenlijking van dit verlangen als een verraad aanvoelde aan haar pleegouders en ook enigszins aan meneer De Bleeck, hield ze zich in. Aldus bleef het een droom met open ogen, en dat op zichzelf reeds gaf voldoening, omdat ze op dit punt een zo levendig voorstellingsvermogen bezat. Het oude lage gebouw met de langgerekte voorgevel, bekroond in het midden door twee geverfde houten poppen, van een jongen, van een meisje, in ouderwetse weeshuisdracht, - ze zag het vóór zich, ze ging er rond. Dit volksmeisje had in haar kinderjaren in grote ruimten geleefd, leerlokalen, slaapzalen, keuken, naaikamer, en zo meer. Een stipt leven in een gebouw dat naar de standaard van zijn stichtingstijd niet intiem was, en toch iets vriendelijks paarde aan zijn degelijkheid omdat ook de toen-

malige Nederlander vervuld was van liefde voor het weeskind, terwijl hij de ouden van dagen, voor zover zij niet de weelde konden deelachtig worden van eigen woning op een hofje, wegstopte in voor het oog statige, maar inwendig naargeestige massahuizingen. Die liefde had ook geleid tot de gevarieerde, altijd zo aardige kledij der wezen, vooral van de meisjes die daar doorgaans ook trots op waren. De standskleding was verdwenen en daarmede de exceptionele positie der draagsters in het openbaar, en Wierasastra had haar niet meer gedragen, maar verder was er in haar oude weeshuis weinig veranderd. Ze kon nog met heimwee terugdenken aan heerlijke zomeravonden op de banken van de grillige binnenplaats, onder de geschoren linden, en met ergens opzij een naieve, doch in haar voorstelling paleisachtige colonnade voor het keukengebouw, waar zij bij regen in het half uur van recreatie plachten te schuilen en rond te schuifelen. Er waren ook moeilijke kinderen, thuis onhandelbaar, ondergebracht, en met een was ze bevriend geraakt, en had later nog gecorrespondeerd, totdat het meisje naar Canada ging. Zoiets verlangde zijzelf niet; het liefst was ze maar in het weeshuis terug, en de dag van haar afscheid woog altijd nog zwaar. De daarop volgende jaren stonden haar vager voor de geest. Ze had geholpen in een huisgezin met kleine kinderen, maar daar bleek ze veel te onachtzaam. En toen kwam ze op de een of andere manier in aanraking met Frieda, en werd al gauw bij vader Hartman opgenomen als lid van het gezin en als hulp voor de winkel. Ze hield van die mensen en vooral ook van Frieda. In het Huis had men weinig kunnen veranderen aan een somberheid die in haar aard lag. Overigens was het tevens haar vorm van evenwicht, en belette het niet dat ze tevreden was en genieten kon.

Zij en Frieda waren die middag alleen aan tafel, want De Bleeck had gezegd dat hij niet kwam eten, en ook Frederik, van wie men nooit zeker was, ontbrak. De meisjes zeiden niet veel. Zij waren nu eenmaal leden van één gezin, en in het gezin verkeert ieder lid meestentijds in zijn eigen gedachtenwereld.

Zij leefden in de huiskamer die hun broodheer zo vaak ontrouw was, hoe opgewekt hij ook over de noodzaak het instituut van huiskamer te handhaven kon theoretiseren, tegen standsgelijken. Zij beiden waren de kamer trouw, ofschoon de trouw van Frieda reden tot twijfel begon te geven. Ook thans weer; ze bleef er met het pleegzusje nog geen uur samen.

Daarna ging ze, fris, blozend, stevig, vrolijk als steeds, en zonder haar doel te noemen. Ze zei slechts dat ze laat thuis kwam, en Wierasastra giste dat het wel weer Rotterdam zou zijn.

De Bleeck borg geen waarden, belangrijk voor een ander, op Lieflijk Gedakt. Een kostbare woninginrichting was er evenmin te vinden, want bij de boedelscheiding na de dood van de vader liet hij de inventarisstukken van betekenis aan zijn zusters, natuurlijk tegen inbreng van de taxatieprijs; hij was er geen om zomaar iets weg te schenken. Men mocht hem al niet aanzien

voor iemand, principieel afkerig van het vette der aarde, in dit huis leefde hij graag sober, op de grens van puriteins. En trouwens, zijn natuur was matig, behalve in uitlatingen.

Hij barricadeerde zijn woning niet tegen inbraak. Allen op Lieflijk Gedakt beschikten over een huissleutel; er gingen nooit knippen op de voordeur, en dit gaf Frieda gelegenheid om thuis te komen op ieder uur van de nacht, zonder enige controle, behalve wanneer ze op de slaapkamer Wierasastra wakker maakte. Het zusje zweeg daar echter over tegen elkeen.

Frieda, die avond bij winterse motregen de voordeur achter zich sluitend, had geen ander doel dan het vage van een avond in Katendrecht. Ze zou er mogelijk mevrouw Ulius ontmoeten, maar waarschijnlijk leek het niet en ze kon het er best op wagen.

Geen van degenen die dagelijks met haar omgingen zou in dit ogenschijnlijk levenslustige wezentje de volkomen uitholling van het innerlijk hebben kunnen vermoeden. Dat kon alleen bij bekwaam testen blijken, en er was niemand om daartoe de moeite te doen. Ze hield van haar moeder, haar zogenaamde pleegvader, Wierasastra, en vooral van Frederik. Maar ze hield van dezen op haar manier die hol was, en opging in het enorme hol van haar onverschilligheid. Had De Bleeck haar karakter eens op de juiste manier opengesneden - maar hij dacht aan haar nimmer dan als aanloop tot Sara -, hij zou verbaasd, misschien bij al zijn hardheid verschrokken zijn geweest om zulk een vacuum. De enige die werkelijk iets van dit negatieve innerlijk ried was mevrouw Ulius. Deze zag in het meisje een persoon die de wereld nog voor verrassingen kon plaatsen, maar, altijd levend in haar eigen gedachtenkring van fictieve romantiek, bedeelde ze Frieda met een rol voor groot avontuur en maakte haar daarmee tot een projectie van haarzelf. In deze fantastiek lag ook de verklaring van haar moederlijke gevoelens: de pseudo-dochter zou eenmaal het briljante leven leiden dat de moeder was ontgaan, en de moeder zou daarin haar vertroosting vinden. De toestand waarin Frieda verkeerde was in toenemende mate gevaarlijk geworden, en daarbij bezat ze wat zulk een holheid het meest kentekent: de volkomen onwetendheid dienaangaande bij de zieke zelf.

Het bootje van de Veerhaven naar Katendrecht bleek even tevoren vertrokken. Ze moest ongeveer een kwartier wachten, maar ze had alle tijd en het was nog niet laat. Ze kocht haar trajectkaartje aan het loket, en verwonderde zich even met een zeker amusement, gelijk ze wel meer had gedaan, over het voor een oningewijde bijna onvindbare van dit nietig loket in zulk een flink breed walgebouwtje. Toen liep ze langs de steiger heen en weer. De motregen had opgehouden, er begon een wind uit het Westen door te komen en de zwarte Maas knaagde onrustig aan het basalt. Verder was het droevig en stil in het schaarse kunstlicht. Aan de overkant werd hier en daar op zeeboten gewerkt en zag ze snoeren felle lampen recht omhoog staan. Ook viel haar ginds - het kon dichtbij wezen of

verweg - een liggende, langgerekte rechthoek op van evenredig verdeeld scherp wit schijnsel, mogelijk een loods op volle arbeid. Over het water zweefden nu en dan lantarens, gevolgd door onduidelijke zwarte massa's. In haar rug lagen de grote kantoorgebouwen van de Noorderoever geheel donker, en dan ging het naar het Oosten snel toe op het immense brandgat waaruit nieuw-Rotterdam zich moeizaam maar volhardend verhief tot de nijvere, wittig getinte torens der moderne wereldhaven.

Opeens lag daar in de diepte het veerbootje, geruisloos aangedobberd, met zijn schemerend dek, ten dele overwelfd. De loopplank ging uit, enkelen kwamen aan, en een kleine groep, waaronder zij, daalde af. Frieda hield zich aan de lijzijde van de wind, bij de machinekamer waaruit de doordringende stank van dieselolie opwolkte. Het bootje danste roerig, en eenmaal vervaarlijk dwars op de machtige rimpelingen van een onzichtbaar nachtelijk schip varend in de lijn van de stroom. Het legde niet aan bij de Wilhelminakade, maar ging rechtdoor naar Katendrecht. Dan stond ze op het pleintje met de banken, alwaar die mooie herfstdag mevrouw Ulius zich de longen had gevuld teneinde een slag te slaan die niet raak zou aankomen.

Van de contemplatie der vriendin, toenmaals op de nabije bank, wist het meisje niets, maar wel dacht ze juist op dit ogenblik aan haar. Trouwens, een vriendin mocht de oude Suzy nauwelijks meer heten, want Frieda had haar na de scène bij de Westduinweg zoveel mogelijk ontweken. Hoe uitgehold ook, en zeker niet door mevrouw Ulius in de eerste plaats, dacht Frieda nog vaak terug aan die avond van afdreiging, en dan onveranderd met de grootste schaamte. Want in haar stak, overgeërfd, de eerbied voor de standen hoger dan de hare, en ze schaamde zich te meer, nu er hier maar liefst een dame van adel in het spel was geweest, zuster bovendien van haar meester. Zeker was alles nog prachtig afgelopen en had goed over kwaad gezegevierd; ook verbeeldde ze zich daartoe het hare te hebben bijgedragen door haar stille spel aan de andere kant van de tafel, - maar het had toch slechts een haar gescheeld, en, wat erger was, zijzelf had een taak gekregen in deze gruwelijke afzetterij. Ze was wel niet tevoren volledig ingelicht, maar op de een of andere manier voelde ze zich toch niet vrijuit gaan. Suzy had immers met een gemeen lachje verteld dat zij, Frieda, mevrouw Brandenburg ontmoeten zou. Een kind kon dus begrijpen dat daar iets werd uitgebroed, vooral met zo iemand als Suzy die toch altijd haar mond vol had van geld maken, wel te verstaan op een oneerlijke manier, en die haar al vroeger had toevertrouwd dat ze mevrouw Brandenburg leeg kneep. Neen, ze had dadelijk moeten weigeren daaraan mee te doen. Een geluk was het althans dat ze mevrouw Brandenburg sedert nog niet had ontmoet, maar de kans op een ontmoeting bleef haar toch altijd boven het hoofd hangen. En hoe moest ze zich dan houden? Ze was niet welbespraakt genoeg en ook te jong om de radde oplichtster op haar nummer te zetten. Ze kon haar

slechts zoveel mogelijk ontlopen. Daar kwam dan nog bij dat haar medeplichtigheid ook heel erg was tegenover meneer De Bleeck. Ze wist niet dat zijzelf een soort tussenpersoon was tussen hem en zijn zuster, en kon dat verband ook niet afleiden uit zijn enkele kijken naar haar, somtijds, met een vreemd afwezige blik. Wel echter wist ze dat hij veel van zijn zuster hield. En toen nu later, zowat een maand na de vreselijke avond, de laaghartige Suzy haar eens had ingefluisterd dat ze mevrouw Brandenburg nog altijd aan het lijntje hield, al was het met moeite, nam ze zich vast voor zich geheel los te maken. Ze zou eenvoudig nooit meer in dat huis komen; dan begreep Suzy het wel. Ze was er ook niet meer geweest, en had Suzy na die laatste mededeling evenmin elders ontmoet. Intussen had ze toch heimelijk genoten van Suzy's verontwaardiging over de beestachtige schrielheid die haar Sara na die avond vertoonde. Haar Sara; een mooie vriendin!

In de verte vlamde de rij bars van de Delistraat licht mottig door een nieuw beginnend regentje, groepjes mannen samengeklont bij de deuren. Ze kende dat alles; ze zou zeker ergens daar zijn binnengegaan zonder de voorzorg die ze ten opzichte van Suzy in acht moest nemen, nu meer dan ooit. Er was wel heel weinig kans op om haar te treffen, maar men kon nooit weten, en als het er op aankwam bleek ze altijd een ongeluksvogel.

Ze sloeg een korte zijstraat in waar zich een gewoon café bevond. Het was gevestigd in een oud huis dat hier stellig reeds moest hebben gestaan eer het graven van de Maashaven een landtong van dit gebied maakte en het eigenlijke Katendrecht ontstond met zijn middenmoot van woningen besloten in een lijst van havenindustrie. Het moest een vrijwel vereenzaamd gebouw zijn geweest, een verre voorpost in de klei van Ysselmonde, omhuild door de winden van het vlakke terrein, omgeven bij nacht door de duisternis van het platte land. Vermoedelijk was het een gewezen woonhuis, en zeker een huis waarvan eertijds bij de zwerver de vraag zou zijn gerezen hoe ter wereld iemand op de inval had kunnen komen het daar neer te zetten. Deze soort werd vóór de geweldige uitbreiding der grote steden nog wel gevonden op zulke slecht verklaarbare plekken, doch de vraatzucht der bevolkingstoeneming liet haar in de regel een uiterst kort bestaan. Dit huis was echter gespaard, en dat moest wel het vreemdste heten; het was een curiositeit van de buurt geworden, maar dan een die hoogstens van een enkeling het oog trof. Het bezat een grillige inwendige verdeling, of misschien was het grillig uitgebroken. Het was een gewoon volkscafé dat aan de schreeuwende reclame der pretbuurt alleen geofferd had in een uitvoerige benaming van veel krulletters met nog iets exotisch op de spiegelruit: Consuela - Bruls & Tater, voorheen Nome, - en in de bovenhoeken een Nederlandse en een Noorse geschilderde vlag. Trad men in dan vond men een eerbaar koffiehuis, met houten tafeltjes en matten stoelen, geen krukken langs de toonbank, en 's ochtends slingers van zand over de planken vloer. Een verlichting van heldere zolderinglampen gaf het

een stemmige gezelligheid. Het grillige werd gevormd door de scheve verdeling van het plafond in tweeën. Als geheel was het laag, maar het tweede stuk lag een halve meter lager dan het eerste, en wie zich daar ophield zat in een nauwe grot die met een punt eindigde. Het was hier wel een gelag voor matrozen met of zonder liefjes, maar toch vooral een vaste kroeg voor de buurters.

Frieda die er nooit was geweest en de zaak slechts van aanzien kende bedacht dadelijk bij het binnentreden dat ze hier waarschijnlijk niet zou worden vrijgehouden. Dat hinderde evenwel niet, want ze droeg tamelijk wat klein geld bij zich. In zulk aanvoelen was ze reeds volleerd, en ook merkte ze heel goed op dat de kastelein aan het buffet even scherp naar haar keek. Men wenste hier geen vrouwen die zaken kwamen doen, dat was duidelijk. Hij liet haar echter ongemoeid. Stellig had haar fris, onschuldig gezichtje haar doen houden voor een toevallige klant zonder bijoogmerk, als het ware verdwaald. Hij bracht haar de kop koffie, en ze keek op en dankte vriendelijk. Het ging even door hem heen dat hij nooit zo vreemde ogen had gezien nu hij ze zag van vlakbij, maar hij dacht er verder niet over, en vond haar een fatsoenlijk meisje. Had hij iets van haar verleden geweten, in het bizonder van haar bekendheid met de localiteiten om de hoek, hij zou heel anders hebben geoordeeld en toch foutief, althans betrekkelijk. Want Frieda was lichamelijk nog ongerept. Hoezeer tuk op tijdelijke gastheren, van welke nationaliteit of huidkleur ook, had ze nooit veel vrijpostigheid geduld. De zoenen kon ze weliswaar niet geheel ontgaan, maar weerde ze toch zo goed mogelijk af.

Het was nog niet half vol in het lokaal, en geen bezoeker nam van het meisje veel notitie. Toch werd ze gauw op de proef der deugd gesteld. Een baardeloos Scandinavisch matroosje kwam, een beetje dronken, luidruchtig binnen en plaatste zich met duidelijke bedoeling aan haar tafeltje. Frieda vond daarop het juiste antwoord. Ze bracht haar kop koffie zwijgend over naar een tafeltje vlak bij het buffet. De jongen mompelde onverstaanbaar, vroeg toen om bier en liet haar verder met rust. Onder de bescherming van de kastelein bleef ze nog een poos. Hij leek haar een goedhartig mens.

- U moest hier toch eigenlijk niet alleen komen, zei hij over het zink, met iets van vaderlijk verwijt. Ik bedoel niet hier, want hier is het o-kay, maar ik meen de buurt. Misschien het heen en weertje gemist? Die gaan anders om het kwartier, de hele avond.

Frieda glimlachte.

- Neen, dat niet. Maar ik ben vandaag bij mijn tante, op de Brede Hilledijk. En ik hoor daar van de buren dat ze pas om tien uur thuis komen. Dus...

Hij knikte toen ze zweeg.

- Niet hier vandaan? vroeg hij verder.

- Neen, morgen ga ik terug naar Voorburg.

- Nou, zei hij, u kunt hier gerust tot tien uur wachten. En sla dan als je gaat dadelijk links af, en dan weer links, dan ben je op de Tolhuislaan, en verder maar rechtuit, dan kom je vanzelf op de Brede Hilledijk.

- Ja, dat weet ik. Zo ben ik hier ook gekomen.

- De andere kant, vervolgde hij, die kan je als jong meisje beter mijden. Daar zit er nog eentje met de naam van Bruls.

Hij werd even weggeroepen en hing toen weer over de toonbank.

- Wat zei ik ook?

- U sprak van Bruls.

- Juist, ik heet Bruls. Maar daar, om de andere hoek is er nog een, in zo'n rijtje bars. Misschien familie, maar ik ken de man niet. De Mystery-Bar heet dat ding.

Frieda kende de hele rij en de Mystery-Bar was voor haar niet alleen geen mysterie, maar bezat zelfs haar bizondere genegenheid, ze wist niet waarom. Wegens de eerste ontmoeting met mevrouw Ulius kon het niet wezen, want ze kwam er al voordien. Enfin, het deed er niet toe. Ze vond het daar heel genoeglijk, zowel gelijkvloers als in het verhoogde achterzaaltje met de vele spiegels, en naast het buffet een radio haast zo groot als een piano. Daarbij vergeleken was het hier eigenlijk een krot, maar toch wel aardig voor een keer. Ook bleef ze au fond bang elders Suzy te zullen treffen die haar dan zeker in een nieuw avontuur zou meeslepen, met mevrouw Brandenburg of met een ander als prooi. Ze had zo weinig wil tegenover die oude tang.

- Neen, zei ze, dat soort dingen laat me steenkoud.

- Die Bruls, zei de kastelein, ik zou de hemme zaak niet willen, voor geen geld. Zondig bedrijf, kind, en nogal eens vechterij ook. Alle moorden gebeuren aan die kant, of in de Chinezenlogementen. Dan wordt er misschien wel een ventje ingerekend, maar aan die bars zelf doen ze niks. De politie laat ze even zo vrolijk hun gang gaan. Allemaal smeerpijperij.

Hij zuchtte en keek haar aan, met zijn gedachten bij die rij kroegen. Hij overdreef, want manslag kwam er hoogst zelden voor. Andere geweldpleging was echter niet zulk een exceptie. Hoe ingekrompen het Rotterdams areaal van vertier voor varensgezellen mocht zijn, er bleef gelegenheid om oude veten te beslechten. En men zag in de Delistraat onder meer wat men in alle zeehavenkwartieren ter wereld ziet waar Nederlandse en Engelse matrozen van marine of koopvaardij elkaar treffen: het altijd weer oplaaien van de eeuwenoude wederzijdse vijandschap, het minachten, beledigen, honen, de handtastelijkheden en de smijterijen als de instinctieve naleving van een gebod uit de vulgata der zeevaart, de grootse geschiedenis herschreven in vuistslagen en soms bloedende verwonding; de folklore en onaantastbare traditie van het water, en ook de épopée van de komende tijden, zolang het scheepsvolk der beide rijken elkaar in de havens ontmoeten zal.

- Hebt u hier geen muziek? vroeg Frieda.

- Daar hangt hij. Als je wilt dan zet ik hem aan. Maar de meesten hier houden er niet van. Ik heb nogal wat klanten onder de scheepsklinkers, en die lui zitten toch al de hele dag in het lawaai. Maar als ze me vragen zet ik hem aan.

Hij ging weer.

- Die Bruls, vervolgde hij, die andere dan, maar die moet een sloot geld verdienen. Zal ik je eens wat zeggen? Op een keer komt Onze lieve Heer en pakt hem in zijn kraag en zegt: 'Jij hebt al zoveel pretjes gehad van je leven dat ik je nou eens brengen zal op een plaats waar je liever niet komt, voorlopig voor honderd miljoen jaar'... Wil je muziek? Dan zet ik hem aan.

- Neen, ik vroeg het maar zo.

- Over een half uur komen de berichten door. Dan luister ik... Die koffie is niet gek, hè?

- Neen, hij smaakt best. Geeft u me er nog maar een.

- Daarom zeg ik het niet. Al wou je bij die ene kop tot sluitingstijd blijven zitten... Maar wacht, ik kom even bij je. Je bent een meisje dat me bevalt.

Hij vond haar ogen nu aantrekkelijk, zette zich tegenover haar, doch vergat niet op de klandizie te letten.

- Je bent er zo eentje die ik wel achter mijn toonbank zou willen hebben. Maar dat is een principe van me, hè? Ik neem geen vrouwelijk personeel. Dan ga je naar de weerlicht, en je dienster ook. Dus daar begin ik niet mee... Zal ik je eens vertellen hoe ik hier gekomen ben?... Ja, Kees, ik kom al!

Toen hij weer plaats had genomen ging hij door:

- Waar was ik ook weer?... O ja, hoe ik zo hier zit. Dat is door een toeval. Een heel verhaal. Ik ben eerst chef-kellner geweest in een ouwe gerenommeerde zaak op de Noorderoever. Die werd toen weggebombardeerd, maar de patroon, zo'n echte rot, die had dadelijk een nieuw café, meer in het Westen, en de klanten gingen mee over. Toen hebben we het daar in de oorlog ontzaglijk druk gekregen, Moffen, en Hollanders, en lui van de N.S.B. Je kon niemand weigeren. Het was een goudmijn voor de baas, en ik had het er ook niet slecht. Toen op een keer zit er zo'n ouwe stamgast en die pakt me in het voorbijgaan bij mijn arm. Nou moet je weten dat ik al haast vijf en twintig jaar in die zaak was. En toen, bij die gelegenheid, toen was het ook weer tjokvol, en ik loop juist voorbij met mijn blad met bestellingen, en toen pakt die meneer - want hij was zeker om een praatje verlegen - toen pakt hij me bij mijn arm, en hij zegt: 'Je bent hier al heel wat jaren, chef.' Nou, toen schrik ik, ik struikel, en mijn hele blad komt over de klanten, links en rechts. Nou moet je weten, ik ben op mijn tijd aardig bij de rede en ik zeg dus tegen die man: 'Maar nou ben ik hier toch zeker de langste tijd geweest.' En had ik geen gelijk? Hij wou

de consumptie betalen, maar ik moest er uit. Toen loop ik gelukkig tegen dit zaakje aan en ik neem het over, van een zekere Nome; zijn naam staat nog op de raam. Ik had wat gespaard, hè, en mijn compagnon had de rest van het geld. Dat is Tater... Ja, meneer, tot je order.

Hij stond op. Het verhaal verveelde Frieda, maar ze moest nog betalen. Hij kwam terug.

- Hoeveel is het? vroeg ze.

- Twee kwartjes... Maar om nog even verder te vertellen. We hebben hier in de oorlogsjaren een stuk brood gehad, maar tegenwoordig is het veel en veel minder. En van lieverlee zijn er toen die bars gekomen, omdat de Schiedamse Dijk weg was, als je weet, en laat daar nou waarachtig ook een Bruls onder zijn. Zou je zo'n vent niet met de grond gelijk maken? En dik verdienen ook nog. Maar denk nou alsjeblieft niet dat ik jaloers ben op hèm zaak. Al gaf hij me honderdduizend piek in me voorpoten toe, ruilen doe ik niet. Allemaal zonde... Maar ik zal je wat zeggen. Die zaak hier moet een beetje opgefleurd. Daarom vertel ik het je allemaal. Wat zou je ervan denken om hier te komen helpen? Je lijkt me geknipt voor achter de toonbank, en het is maar een slag, dat bedienen. Je moet alleen met de klanten kunnen omgaan. Schenken en afrekenen, dat leer je zo. Het is maar een slag, als ik zei. Je bent toch al meerderjarig, niet?

- Neen, dank u, zei Frieda. Vijftig cent, nietwaar? Alstublieft... Neen, ik heb al een betrekking en daar wil ik niet weg, daar denk ik niet aan. Maar ik moet zeggen, die meneer Bruls schijnt u wel hoog te zitten.

De kastelein keek even verbluft. Zijn naam op de voorruit stond op de precies juiste plaats, tussen het wereldse Consuela en het stichtelijke Nome.

- Je bent een brutale snotneus, juffrouw, zei hij, kwaad. Je hoort hier niet. Ik heb een fatsoenlijk koffiehuis. Vrouwen alleen horen hier niet.

Met een luide, uitdagende lach vertrok Frieda. Ze sloeg links af, niet ter wille van een reputatie, maar steeds bedacht op mevrouw Ulius. Langs een kleine omweg bereikte ze weer het plein waar de veerboot juist aanlegde.

Het was half elf toen ze van het ene station in Den Haag naar het andere liep, rustig, eenzaam, langs het water van de Weteringkade. Deze buurt had in de loop der jaren verdachte trekken gekregen, maar de ongunstige straatstukken lagen iets terzijde. Je zag dat dadelijk aan de spionnetjes. Ja, ze wist er alles van. Als je daar voorbij liep keek telkens een vrouwegezicht je in het spiegeltje aan, tenminste overdag. Des avonds werd er gewerkt met schemerlampen die bonte kamerkleuren deden uitkomen en blote benen. Het interesseerde haar allang niet meer; eigenlijk had ze er nooit veel aandacht voor gehad.

Het begon weer zachtjes te regenen. De Februarimaand bleef maar nat. Ze had er toch geen last van in haar lange mantel. Alleen trok ze de kap over haar zwarte haren. Bij donker werd ze op straat vaak aangesproken,

maar daar ging ze hier nooit op in, slechts in Rotterdam-Katendrecht. Thans had ze evenwel geen last. Ze kwam haast niemand tegen.

Langs andere huizencomplexen, van naargeestig fatsoen, bereikte ze het tweede station. Daar kocht ze een perronkaartje en hield het in de hand. Er stond geen trein tot vertrek gereed, en het was ook hier zeer stil. De regen echter begon dichter te vallen, en zijn gestadige loodrechte val gaf aan het metaal van de kap iets als een heel snel en heel zacht trillende toon. Dit geluid was haar in haar gelijkmatige, peilloze uitholling welkom, gelijk het geneurie van de moeder waarbij het kind in slaap verzinkt. Ze liep het tweede perron, voor de binnenkomende treinen, in zijn volle lengte af, tot ver voorbij de kapbeschutting en stond aan zijn einde uit te turen in de nacht. Hier moest ze nauwelijks zichtbaar zijn. Bij plekken glom een stel rails over korte afstand onder verschillend gekleurd licht van wissels, seinen en rangeerterreinlampen. Heel in de verte hoorde ze af en toe stoten op de koperen toeter en de zich tot een snoer van heldere klanken rijgende opvolgende buffercontacten. In de zijstraat gleed de hese sirene der tram snel voorbij. Verder was het stil, ongewoon stil. Het leek een voorbereiding. Ze stond nog steeds te wachten, een figuurtje van overmatig geduld. Haar handen waren in haar mantelzakken, haar rechter borg losjes het gele kaartje.

Toen was er achter haar een rollend gedaver en geroep van mannestemmen. Het klonk van onder de kap en ze begreep het wel. De witkielen reden hun wagens aan tot ontvangst van de bagage. Daarop had ze gerekend. Ze keek even om en wist nu meteen aan welke perronkant de binnenkomende trein zou stoppen. Ze moest nog even wachten. En eensklaps stonden er in de verte twee priemende bundels wit licht, laag bij de grond, zo nauw tezamen dat zij gekoppeld schenen, de rails ver voor zich uit blinkend verzilverend. Haar tot in het ontzaglijke verfijnd gehoor vernam reeds het zingend geluid dat de spoorstaven afgeven wanneer de trein aankomt. Dat geluid was niet bepaald tot het paar rails bij haar voeten. Heel het wisselemplacement zong mee. En daartussen, maar het andere geluid niet overstemmend, klonk in het verre stationsbureau een telefoonschel gelijk een alarmsein in haar oren. Zonder het te weten trok ze de handen uit haar zakken en klemde in de ene het kaartje zo stevig dat ze de scherpe punten voelde. Daarop liet ze zich lusteloos van het perron glijden. Het kaartje viel. Het laatste wat ze dacht was: laat maar; ik heb het toch niet meer nodig.

Terwijl ze de trein die voorzichtig het eindpunt naderde tegemoet liep werkte er nog iets in haar, buiten haar wil om: een visionnaire verbeeldingskracht. Ze beleefde in niet veel seconden wat veel tijd zou kosten aan enkele zakelijke wedergave. Bewustzijnsvernauwing had tijdelijk haar oor afgesloten, haar oog begiftigd met bovennatuurlijke macht. Ze zag het hoofd van Frederik, zeer groot, en aan zijn hals, veel kleiner en vager, als samengeschakeld de hoofden van haar ouders en Wierasastra. Mevrouw Ulius zag

ze voluit, gebogen over een onduidelijke liggende gestalte die enigszins op Sara leek. Dan een agent die haar als kind had nagezeten, de Wilgenplas vol joelende baders, allerlei scherpe beelden van het verleden, in het archief van het onderbewustzijn zorgvuldig opgeborgen geweest. Ook een bejaarde man met nietszeggende trekken en een haveloze snor, tegenover wie ze zoëven de terugreis had gemaakt. En bovenal die twee enorme kattenogen, dicht bijeen gelijk van een loenend mens. Toen werd het verward samengestelde visioen opgelost in het enkelvoudige nieuwe van de beide treinogen, werden die ogen wazig en groot, als bezien door een ruit met pareltjes motregen, en zij groeiden tot reusachtige sneeuwkristallen die stralen schoten, en waren nu waarlijk gekoppeld, en werden één wit kristal, schokkend en pijlen schietend van wit vuurwerk, dat weer uiteenviel, zijn verblinding verloor, en werd tot twee koel glanzende schijfjes, met duidelijk waarneembaar de witte punten der lampen in het midden, opnieuw ogen geworden, nauw tezamen, maar thans koele, rustige ogen. Zij kregen iets peinzends.

Toen zag Frieda de ogen wijken, opzij, en onbeholpen scheef zakken, en toen waren ze weg, plotseling gedoofd, en een geluid zoals ze nog nooit had gehoord weerkaatste tussen de huizenrijen die het emplacement omzoomden. Het groeide, het klom boven de daken uit in de regennacht, en het nam geen einde. Ze stond stil. Ook de trein stond stil, een onduidelijke zwarte massa. Het visionnaire was weg; haar gezichtsvermogen volkomen normaal, en de klanken werden op hun reële décibels door haar geregistreerd. Een man rende achter haar aan, botste bijna tegen haar op, vloekte en liep met sprongen en struikelingen door. Meer mannen in het wit schoten langs haar, roepend. Ze keek over haar schouder. Op het eerste perron kwam een rode pet aandraven, en andere uniform. Daarginds, bij de staande trein, heerste grote opwinding. Frieda beklom bedaard het perron. Niemand lette op haar. De controle was verlaten. Ik heb mijn kaartje niet nodig gehad, dacht ze, glimlachend, en in het grijsachtig licht van de uitgang ongemoeid doorgaande tussen het horizontale stelsel van stangen. Dan stond ze buiten in de regen.

Tegen middernacht was ze thuis. Wierasastra werd wakker.

- Ik heb zo gek gedroomd, zei Frieda. Dat moet ik je nog even vertellen. Ik kwam van tante uit Rotterdam terug en toen, in de trein, viel ik in slaap. En ik zag jou en vader en moeder, en meneer De Bleeck, en meneer Frederik, en ik weet al niet wie. En jullie stonden allemaal maar te dansen op ijzeren hoepels of zo iets, en dat maakte een lawaai dat horen en zien me verging, en toen werd ik wakker in Den Haag.

Ze was op dat ogenblik niet in het minst nieuwsgierig naar de feitelijke toedracht, en lag dadelijk in vaste slaap, maar de volgende ochtend luisterde ze door de radio, en die avond las ze de krant en kreeg een uitvoeriger verslag met een foto. Iets wat ernstige gevolgen had kunnen

hebben was gebleven bij een betrekkelijk onbetekenend voorval, door de geringe vaart van de trein: het breken van de eerste as van de eerste wagen. Er viel slechts materiële schade te herstellen: een deuk en kapot glas in een paar rijtuigen, ontzette rails, een geknapte draadmast. Gelukkig was de stroom dadelijk afgesloten, en de reizigers hadden op zijn hoogst een schrik te pakken gehad. Over een menselijk wezen tussen de sporen, vijftig of honderd meter van de plaats van het déraillement, werd niet gerept. Mogelijk had de bestuurder niets gemerkt, of anders gedacht aan een geestverschijning waarvan hij in de nuchtere openbaarheid bezwaarlijk melding kon maken.

Toen Frieda de beschrijving had gelezen en de door nachtregen onduidelijke foto van het hellende motorrijtuig bekeken was het haar meteen rijkelijk genoeg. Ternauwernood had het iets te maken met haarzelf, en voorts lag het in een ver verleden tijd. Het miraculeuse ontging haar te ene male. Ze deed haar werk als gewoonlijk. Ze kocht zelfs een paar dagen later een fiets; tot verrassing van Wierasastra bleek ze toch geld te hebben gespaard. Ze beloofde nu ook te zullen sparen voor een fiets voor het zusje, want Wierasastra kreeg van de pleegouders alleen wat zakgeld. Maar Wierasastra weigerde de fiets bij voorbaat. Ze vond het erg aardig van Frieda, maar ze had liever een mantel.

Frieda ging des avonds wel eens een half uurtje rijden, en soms kon dan onwillekeurig de gedachte aan het spoorwegongeluk bij haar opkomen. Het gebeurde bezat voor haar ook nu nog niets angstwekkends, en ze glimlachte even, bedenkend dat ze toch altijd een ongeluksvogel bleef. Enfin, zo iets deed ze van haar leven niet meer.

Frederik bleef een ongeregelde gast bij het middageten. Ze had hem iets te zeggen, maar dat kon alleen in de buitenlucht gebeuren, op een plek die ze zich had uitgekozen, onder het groepje berken van het park dat de naam droeg van de aristocraten. Wanneer hij niet aan de middagtafel verscheen reed ze hem soms een eind tegemoet, nu deze, dan die richting uit. Maar steeds kwam hij òf pas veel later, òf juist van de andere kant en bleek al thuis, zodat ze ook daarin weer niet fortuinlijk was.

In het begin van Maart trof ze het. Zuidelijk rijdend was ze nog dicht bij de woning toen ze hem opeens zag gaan over de ophaalbrug, linksaf slaan en op haar toekomen. Ze wendde het stuur en hij had haar dadelijk ingehaald. Haar hier te zien, kennelijk met opzet van haar kant, gaf hem een gevoel van onbehagen. Hij had gemeend dat ze de trucjes om hem schijnbaar toevallig te ontmoeten had afgeleerd, en een grote opluchting gevoeld, maar dat bleek voorbarig te zijn geweest. Hij vreesde nu zelfs dat haar aankoop het doel had ontmoetingen te bevorderen en keek tersluiks even wantrouwig naar de fiets. Echter wilde hij haar niet lomp over het hoofd zien, en dus reden ze gelijk op, regelrecht naar het buiten.

- Ik wou nu gaan eten, zei hij, maar ik kan mezelf wel redden. Dus als je liever nog een eindje omgaat...

- Neen, ik ga met je mee... Zeg je niets van mijn fiets?

- Ik heb hem al in de garage gezien, antwoordde hij, onvriendelijker dan zijn gewoonte was.

Maar daar hij dadelijk spijt had vervolgde hij:

- Je hebt daar anders een fijne kar. Ik moet ook eens om een nieuwe denken.

Toen ze de fietsen hadden weggezet zei ze:

- Voordat je gaat eten wou ik je nog even spreken, een minuutje maar.

- Zeg dan maar op.

Weer was het onheuser dan hij bedoelde, maar ditmaal maakte hij het niet goed. Hij was ten zeerste ontstemd; hij vreesde vaag iets te zullen horen dat hem in de grootste verlegenheid brengen kon.

- Neen, zei ze, geen acht slaand op zijn woorden en toon, - hier niet, even verder. Onder de berken zal ik het zeggen.

En speels als een kind trok ze hem bij een mouw achter Lieflijk Gedakt om, tussen de paaltjes van de erfscheiding, het park in, langs de vijver, tot de aristocraten. Hij keek haar van terzijde aan, zag de glimlach op haar profiel, bleef korzelig, begreep ook niets meer van het geval, maar oordeelde het het beste zich er nu maar ineens doorheen te slaan, wat het ook zijn mocht.

Het was nog niet geheel donker. De avond lag bewolkt en windstil over de aarde. Het fijne takwerk der groep, bladerloos, legde een zwakke extra duisternis op de plek waar zij halt hielden. Frieda stond tegenover Frederik. En voor het eerst ging het door haar heen dat zij voor elkaar bestemd hadden moeten wezen, om de gelijkenis in de voornaam: Frieda, Frederik. Mogelijk gaf dit de doorslag. In elk geval moest ze - ook zij - er nu doorheen, ineens. Ze keek hem aan. Hij zag het grote en zwarte blinken van haar ogen.

- Kijk eens, zei ze, dit wou ik je laten zien. Weet je wat het is?

Ze opende een rond blikken doosje en schudde daaruit een flink hoopje wit poeder in de holte van haar hand.

- Neen, zei hij argeloos.

- Weet je het niet? Het is druivensuiker. Lekker. En gezond voor je spieren. Ook wat hebben?

- Neen, dank je. Laat je me daarvoor...?

Ze viel hem lachend in de rede.

- Je zou het toch niet krijgen, zei ze, hield haar hoofd achterover, liet het poeder vallen in haar wijd open mond, sloeg haar handen tegen elkaar schoon en begon te kauwen.

- Laat je me daarvoor hier komen?

Hij herhaalde zijn vraag gemelijk en voleindigde haar ditmaal. Maar

het laatste woord had niet de normale verhoogde klank. Hij scheen het moeilijk uit te spreken. Nog eer het tot hem doordrong had zijn lichaam reeds gereageerd, zijn stem verlaagd en gedempt, met een beginnende schorheid.

Het was ook vreemd. Druivensuiker moest dadelijk wegsmelten. Toen, dit woordeloze, dit onsierlijke, dit geweldige kauwende bewegen van haar kaken ziende, deze moeite met het slikken van een stof die niet wilde oplossen, begon er bij hem iets ontzettends op te doemen, en tegelijk dacht hij: het is onbestaanbaar; zoiets kan me nooit overkomen.

- Op, zei Frieda, met inspanning het laatste verzwelgend.

Het leek een bal, een klomp gruwen, en hij zag het zijn weg nemen door de spanning van haar keel. Hij stond verstijfd. Maar niets zou hem worden bespaard; voor geen enkel onderdeel werd het hem vergund de ogen te sluiten. Ze lachte niet, ze keek verheerlijkt.

- Frieda, riep hij radeloos, want een eindeloos verdriet leek onverwacht op dat zwak blinkend gelaat doorgebroken.

Een hand pakte onzeker zijn arm; de trekken tegenover hem werkten onheilspellend. In twee parallel gaande bliksemflitsen schoot het door hem heen: Wat een meesterlijk comediespel! En: Dit is het einde!

Met de grootste snelheid werd het gelaat onbegrijpelijk onherkenbaar. Ze zakte ineen. Hij viel op zijn knieën, zijn hoofd dicht bij dat andere, dicht bij die mond waaruit, gedempt door het gras, stootsgewijs het onmenselijke van loos braken begon op te klinken.

Een week later; samen met Van der Mark zat De Bleeck die ochtend op zijn kantoor. Hoeveel was er die tussentijd niet voorgevallen! In haar linnenkastje dat Frieda altijd op slot hield had men tussen haar ondergoed in een doos nog een deel van het gif aangetroffen. De dokter had getast naar een reden. Misschien een laat doorbrekende puberteit? Misschien een ongelukkige liefde? Misschien een graviditas? Dat laatste kon hij na vluchtig onderzoek zelf onmiddellijk afwijzen; het meisje was nog maagd. Niemand vermocht het raadsel te ontwarren. En onverklaarbaar bleef ook hoe zij aan het vergif gekomen was; daarvoor had men de gangen naar Katendrecht moeten kennen, en alleen mevrouw Ulius, van wie men in dit huis niet wist, zou een spoor hebben kunnen wijzen, een spoor toch bestemd om dood te lopen in dat deel van de zeehandel, zo nietig naast het grote, opene der eerlijke goederen, - maar ook zo donker, zo rampspoedig, zo onnaspeurlijk.

Er was veel gebeurd. Frederik had zijn oom verlaten. Frieda was ter aarde besteld op de Algemene Begraafplaats in Den Haag. En wat, goed bezien, De Bleeck het meest aanging: Van der Mark had zijn ontslag genomen tegen de laatste van de volgende maand. Hij zei dat hij nu eindelijk zover was gevorderd dat hij zijn liefste wens kon verwezenlijken. Hij ging zich vestigen als belastingconsulent. Het zou wel waar zijn, het was stellig waar,

doch de verbreking van zijn betrekking kwam heel abrupt, al handelde hij daarmee niet in strijd met de voorschriften van de wet. Tot zijn besluit moest ook de dood van Frieda hebben meegewerkt, - deze dood. De Bleeck vond het meisje geen partij voor zijn secreatris, maar dat ging hem niet aan, en hij had er zich ook nimmer in gemengd. En daar zijn nieuwsgierigheid nooit vulgair was vroeg hij niet, viste hij evenmin tersluiks. Maar hij was niet te bedriegen. Trouwens, de houding van Van der Mark wees het uit. Als zijn besluit in geen enkel verband had gestaan tot het met Frieda gebeurde, dan zou hij stellig de naam van het meisje wel eens hebben genoemd. Maar er werd eenvoudig over haar gezwegen. En De Bleeck bewonderde de zelfbeheersing van deze jonge man die zijn werk normaal volbracht. Hij had hem altijd graag mogen lijden, en kon nu bijna van hem gaan houden, juist om deze schijnbare onaandoenlijkheid. Waar vond hij een dergelijke kracht? Van der Mark had beloofd zijn patroon, zolang er nog geen plaatsvervanger was, des avonds zoveel mogelijk te zullen helpen, alleen met de boekhouding. Het was weinig, het was toch iets. Ook betekende het zonder twijfel een offer, want de man moest een afschuw hebben van dit huis waar de heldere stem van het meisje nog in zijn oren klonk.

Er werd gebeld. Van der Mark deed open en kondigde mevrouw en meneer Hartman aan. Hoewel zij telefonisch belet hadden gevraagd en Van der Mark op dit bezoek was voorbereid zag hij wit toen hij hen binnenliet. Het viel De Bleeck op, en het medelijden met de jonge man waarvan hij toch niets mocht tonen, welde weer in hem omhoog. Van der Mark verwijderde zich, als naar gewoonte bij een gesprek dat niet over zaken kon lopen, en trok zich in de huiskamer terug.

De Bleeck reikte een hand en nodigde hen tot zitten. Zij waren schimmen van voorheen. Hij had hen in geen jaren gezien, maar deze verandering droeg niet het stempel van enkel tijdsverloop. Op dit ogenblik voelde hij ook voor het echtpaar iets van bewondering en van medelijden, omdat het zich overgeven aan gedachten van rouw, het uitzieken en liquideren van de smart een luxe was waarop deze stand geen aanspraak kon doen gelden; want de dagen van dit tweetal waren stampvol van plichten, het bestieren van winkel en huishouden, het brengen van een noodzakelijke dank. Inderdaad kwamen zij hem hun erkentelijkheid betuigen. Hartman kon slecht zijn woorden vinden; zijn vrouw nam het dadelijk over.

- We vonden het zo mooi dat u dat alles voor onze Frieda hebt gedaan, de begrafenis en het graf en de bloemen.

Ze was begraven vanuit het huis harer ouders; De Bleeck had niet meegekund; hij moest naar een vergadering. En terwijl hij hen aanhoorde en met het gewone gebaar de dankbaarheid afwimpelde dacht hij aan het meisje om haar zelf. Het werd hem niet recht duidelijk, maar thans voor het eerst kwam ze hem voor ogen gelijk ze was geweest: iemand die hier en naast

hem had geleefd en nooit zijn wezenlijke opmerkzaamheid had getrokken. Ze was, zo had hij reeds eerder overwogen, vermoedelijk gedetraqueerd door de oorlog en in elk geval geestelijk heel erg ziek. Hij dacht thans: ik mag er me mee troosten dat ik toch niets zou hebben ontdekt; wat kunnen wij van elkaars zieleleven weten, nu wij nauwelijks iets weten van ons eigen zieleleven; met de structuur van de stof zijn we al een eind gevorderd, maar van de structuur van geest, ziel en instinct weten we nog niets; daarmee zijn we niet verder dan de allereerste omtrekken; de fysiologie mag zich nog zo snel ontwikkelen, de gang van de psychologie blijft een uiterst trage; ze is de wetenschap van de toekomst, en ik zie haar eerst na eeuwen en eeuwen genaderd tot de ontdekking van het atoom der ziel, als dan de mensheid nog bestaat. Het nieuwe atoom! Een groter ontdekking schijnt niet denkbaar.

Gelijk zo vaak was hij ook ditmaal van het onverklaarbare in een concreet geval overgegaan tot het raadsel ener abstracte idee. Hierin lag geen bewuste onachtzaamheid tegenover bezoekers; dezen waren eenvoudig mensen die hij gerust voor een ogenblik kon vergeten. Hartman wachtte eerbiedig tot het peinzende in zijn blik was verdwenen. Hij meende dat meneer De Bleeck hun dode kind herdacht. Maar hij moest nog iets zeggen; hij was het aan de nagedachtenis verplicht, een uiteindelijke eerlijkheid, en hij mocht het niet op de schouders van zijn vrouw laden. Hij zei, al bleef het moeilijk:

- We willen u nu ook niet langer verzwijgen dat Frieda ons kind was. Ze heeft het zelf nooit geweten, maar ze was mijn bloedeigen dochter.

- Wat? vroeg De Bleeck.

Het klonk scherp, en het was aldus bedoeld. Zij begrepen het ook onmiddellijk, maar waren er tevens op voorbereid. Zij mochten zich niet gekwetst voelen, want zij hadden te veel aan hem te danken en stonden bovendien onder zijn druk.

Dat woord ‘bloedeigen’ vond De Bleeck niet slechts erg commun, maar het vergrootte nog zijn afkeer. Een Jood moet niet over zijn bloed praten tegen een antisemiet. Hij had dus al die jaren een half Jodinnetje onder zijn dak gehad en aan zijn tafel. Dat ze dit zelf niet wist maakte de zaak weinig beter. Bloed bleef bloed. Hij stond op het punt kwaad te worden; toen besloot hij er nog eens over te denken.

- Ja, meneer De Bleeck, vervolgde Hartman, het is zo; het kind staat op naam van de wettelijke vader, omdat hij nooit de moeite genomen heeft om zijn vaderschap tegen te spreken. We weten waar hij woont, maar we hebben hem natuurlijk geen rouwkaart gestuurd. Maar we vonden toch dat u het weten moest. We hebben het vroeger nooit durven zeggen, maar we vonden het nu onze plicht.

Voor een goed verstaander, als zijn beschermer was, beleed Hartman in deze woorden - indirect en toch overduidelijk - zijn ras èn zijn weten-

schap dat dit ras bij de hoorder geen sympathie ontmoette. Tot dusver had hij enkel tegenover zijn vrouw dat ras erkend; De Bleeck was de tweede.

Toen behaalde De Bleeck een enorme overwinning op zichzelf. Hij zei:

- Als ik het eerder geweten had was er niets veranderd.

Hij betwijfelde ten sterkste of hij dit duurzaam menen zou, doch was er tevens van overtuigd voor het ogenblik naar waarheid te spreken. En hij kreeg voldoening, want de vrouw die het moment gekomen vond de man bij het zware dezer bekentenis af te lossen zei:

- O meneer, wat ben ik blij dat we dat mogen horen. U kon ons niet mooier behandelen dan door dat te zeggen. Nu heeft onze Frieda de kroon op haar hoofd.

De Bleeck oordeelde deze gedachtengang wat simpel, maar de uitroep deed hem toch een zeker genoegen omdat hij de vrouw wel mocht. Ze beschikte intussen bij alle beperktheid en zelfs in deze omstandigheden over het vermogen van een goede gelegenheid zakelijk gebruik te maken.

- En dan, meneer, wilden we u nog vragen, als dat mag, om wat uitstel met die schuld. U weet misschien, we hebben een cassa, op afbetaling; daar konden we niet buiten, om de concurrentie. En een paar weken geleden hebben we ook nog een telefoon moeten nemen.

- Een telefoon? Hebben jullie me vanmorgen van je zaak opgebeld?

- Ja meneer, de meisjes wisten het al, maar we hadden ze gevraagd het nog niet aan u te zeggen.

- Waarom niet? vroeg De Bleeck die het wist.

- Omdat we achter zijn met onze schuld aan u. En u zou dan misschien denken... Maar we vonden een telefoon in onze zaak toch nodig. De anderen hebben er ook een. En dan, iemand die kan telefoneren in onze zaak koopt allicht eens wat, nietwaar?

De Bleeck die zich niet kon opwerken tot rechtstreeks medegevoel met Hartman betrok hem toch zijdelings in dat voor zijn vrouw. De woorden hadden in hem de zakenman getroffen. Deze kleine burgerij, hoe bekneld ook, gaf het niet op, en bleef worstelen om vooruit te komen. Hij dacht even na.

- Nu, zei hij, niet onvriendelijk, de aflossing zou ik dan maar een poosje laten rusten. Maar dat gedonderjaag met de rente moet uit zijn. Zorg dat jullie *die* achterstand inloopt, en dan graag zo gauw mogelijk.

Het diepe huis

Het was op de dag van Frieda's sterven.

Bearda liep ongeduldig heen en weer over de tweede étage van het diepe Delftse huis, de gang welke de drie blokken waaruit het huis was opgebouwd verbond, waar ook, in het voorgedeelte, zijn slaapkamer lag naast die van Lea, en het daglicht binnenviel door de twee lichtkokers. Deze gang bezat niet de allure van die der eerste étage, hier loodrecht onder, met haar hoogte, haar stucwerk, haar marmerbekleding. Hij keek af en toe omlaag door de vensters, alsof de auto, die hij wachtte, daar in de diepte op de bodem der kokers kon voorrijden, maar hij zag niets dan het doodse geglinster van zink, nat van een winterse ochtendregen.

Het spiegelend gewreven zeil van de gangvloer was koud aan zijn blote voeten, en onder het gaan voelden zijn zolen de lichte oneffenheden der oppervlakte door het opgeperste patroon van kleine bruine sterren boven geel fond.

Hij hield een boekje in de hand, een oud stoffig boekje, God weet waar gevonden, en waar hij niet wijs uit worden kon. Het heette Uit Vaders Dood en Stijl. Het was gedrukt in een vermoeiend compact Gotisch lettertype, bovendien gevlekt. Hij gooide het achter zich, driftig. Die wagen kwam nooit. Juist stond hij voor het trapgat en dat bracht hem op de gedachte beneden uit te kijken waar de auto bleef. De smalle trap, dik beloperd, ging vrij steil recht omlaag, en neerziende werd hij heel even duizelig. De trap bezat geen houvast voor de hand aan de muur; ze had één leuning, met rood fluweel bekleed, maar deze bleek volgestoken met spelden. Al waren de koppen naar boven gericht, hij kon haar toch niet aanvatten. Enfin, het ging ook zo, snel, licht, geruisloos. Daar was het kleine portaal, niet langer dan een meter, en het vervolg van de trap, steeds steiler en aldoor recht neer. Met zijn kruin ter hoogte van de zoldering der vestibule merkte hij, zich voorover buigend, dat de laatste tien of twaalf treden niet meer waren te begaan. De trap kromde zich hier achterwaarts en haar eind hing een paar meter boven de marmeren vloer. Hij nam een geweldige sprong. Een wee gevoel omspeelde even zijn maag. Het liep goed af. Hij keek omhoog en bedacht met ontsteltenis hoe wrak zijn woning werd. Een van de twee in het zwart geklede dienstmeisjes naast hem poogde de trap te beklimmen. Ze hing in volle lengte aan de rafels van de loper, maar kon zich niet opwerken.

- Zo moet je doen, zei de ander, en zat in een oogwenk schrijlings op een hoog zwart bureau, vanwaar ze naar de laatste trede reikte.

- Neen, riep hij, zo gaat het ook niet, maar hier is de andere trap.

En werkelijk bleek er een tweede gebouwd, onder de schaduw der eerste, klein, in een hoek, gebogen als het rijdek van een ronde brug. De vrouwen voorgaande stiet hij boven op een dwarse deur, gesloten. Hij draaide, duwde,

rukte aan de kruk; de deur hield onwrikbaar. En terwijl hij daar gejaagd bezig was kwam er in zijn voeten een gewaarwording van onzekerheid die zich voortplantte door zijn hele lichaam. Het huis begon o zo langzaam voorover te hellen...

Bearda ontwaakte in het kantoor van zijn fabriek, in zijn gewone stoel, achter zijn lessenaar. Hij zat in dat daglicht dat bij een eerste bezoek zulk een toverachtige indruk maakte, dat deze kamer vulde met duizendvoudige glinsteringen, als het ware kleine schubben of pailletten, en dat toch nooit vermoeiend werkte. Hetzelfde effect vertoonde de aangrenzende vergaderzaal. Het was een nobele reclame voor dit bedrijf, niet eigen werk, wel eigen vinding. Maar voor Bearda bestond het effect al lang niet meer, tenzij de bewondering van anderen er zijn opmerkzaamheid op vestigde.

Alweer gedroomd dat het met mijn huis mis ging, dacht hij. In maanden was het niet voorgekomen. Overigens leek het hem op zichzelf weinig verontrustend, maar wel was het bedenkelijk dat hij, voor het eerst, hier in slaap gevallen was, hoe kort zijn slaap ook was geweest. De stoelen der anderen konden nauwelijks koud zijn. Hij had hen in hun jassen geholpen, was hier teruggekeerd en onmiddellijk achter zijn bureau ingeslapen. Een slaap waarvan men zonder de klok te raadplegen de uiterst geringe duur dadelijk bij het wakker worden beseft. Toch had dit hem niet mogen overkomen, en juist daardoor kreeg het iets onheilspellends. Want hij voelde zich de laatste tijd redelijk goed. Het was waar dat hij een moeilijke discussie achter de rug had met zijn drie commissarissen, zijn procuratiehouder voor de administratie en zijn accountant Blokland, maar daar moest hij toch tegen kunnen. Trouwens, de hele bespreking was gebleven in een vriendschappelijke sfeer omdat niemand zich iets had te verwijten. De voor bedrijfsuitbreiding bijgekochte grond bleek slapper dan verwacht was en eiste meer ophoging met zand dan voorzien. Alle prijzen, in deze tijd van ongewisse valuta vrijblijvend gehouden, liepen op. Daar had geen sterveling wat aan kunnen veranderen. Verder had de aanvoer van sommige materialen voor de bouw van de nieuwe hal gestagneerd; ook daarmee was in de bestekken rekening gehouden door uitsluiting van elke aansprakelijkheid bij vertraging in de oplevering. Regres op derden kon dus niet worden genomen. De advocaat van Bearda, dezelfde die zijn zwager De Bleeck had en die hij op diens aanbeveling jaren geleden ook voor zijn bedrijf had gekozen, las de concepten door, en wees op de onzekerheid van sommige onderdelen, doch Bearda had er niets aan kunnen wijzigen en moest de redelijkheid in het standpunt van zijn medecontractanten erkennen. Nu had hij in zijn begroting van de kosten wel een post voor onvoorzien ingecalculeerd, maar zoals de zaak er thans bijstond werden de meerprijzen bij lange na niet door de bouwreserve gedekt. Daar kwam dan nog bij dat de vervanging van sommige objecten in het machinepark moeilijk langer kon worden uitgesteld.

Mocht al in zekere vennootschappen het commissariaat een pensioen voor de oude dag der hoge heren beduiden, in dit bedrijf was daarvan geen sprake. Daar zorgde Bearda wel voor. Hij riep de heren telkens samen. Hoewel hij in beginsel de verkoop geheel in eigen hand hield vroeg hij toch ook op dat punt bij zeer grote transacties om hun sanctie. Voortdurend stond hij met Blokland in contact. Hij was voorzichtig, hij wilde aan alle kanten gedekt zijn. Elk kwartaal ontvingen zijn commissarissen overzichten van de stand van zaken, met tal van tabellen. Dat er onder zijn commissarissen wel eens een shownummer voorkwam deerde niet. Ook hij werd volledig ingelicht, opgeroepen, zo nodig opgejaagd. Indien iemands afwezigheid zonder dringende reden niet door de beugel kon werd dat hem aan het verstand gebracht door een ondubbelzinnige tirade in de door Bearda opgestelde notulen, voorgelezen op de eerstvolgende vergadering. Overigens had hij thans een uitstekend stel bijeen. Twee hunner waren aandeelhouder van betekenis en dus rechtstreeks belanghebbend bij een geruisloos lopen van het bedrijf en een waakzame controle, bovendien deskundig. Baron Vroonhoven, met zijn ene aandeeltje, voor het fatsoen, bleek al dadelijk het tegendeel van een pop met een adelstitel en een ordelintje. Hij mocht geen technicus zijn, hij bezat een goed verstand, een grote vitaliteit, veel belangstelling, vooral in de duiten, voorzichtigheid, en een manier om de algemene vergadering te leiden waarin geen van zijn voorgangers hem zou hebben kunnen evenaren. Hij deed het op een ietwat barse, maar nooit lompe en in wezen volstrekt objectieve manier die elk gelegenheid liet vragen of bezwaren voor te dragen. De Bleeck die zelf een uitnemend voorzitter zijn kon had het Vroonhoven toch niet kunnen verbeteren, dacht Bearda soms, en was zijn zwager dan erkentelijk om de tip. Daarbij kon de oude baron snedig voor de dag komen in een vorm die bij de vergadering aansloeg. Bearda gaf om adel niets en toen hij Lea trouwde was haar titel van jonkvrouw wel het laatste waaraan hij dacht. In weerwil daarvan moest hij voor zichzelf erkennen dat uit de figuur van zijn president-commissaris de adel sprak in zijn beste verschijningsvorm.

Men moest aan geld komen. De kaspositie werd krap. Van het uitschrijven van een obligatielening kon geen sprake zijn in een bedrijf waarvan de aandelen indertijd wel beursnotering hadden verkregen, maar de markt heel klein was. Een hypotheek lag Bearda allerminst. Zelf nauwelijks aandeelhouder beschouwde hij het bedrijf toch als het zijne, en de onbezwaardheid was zijn trots. Bovendien had hij voor lening of onderzetting goedkeuring van de algemene vergadering nodig, en hij hing zijn geldbehoefte liefst niet aan de grote klok. Er was nu besloten te trachten het nodige bankcrediet tegen onderpand van wissels te krijgen, en hij en Blokland hadden op zich genomen een bespreking aan te vragen bij de directie der bank. Aldus kwam men toch onder haar te zitten, wat hem tegenstond; maar

het moest; het was ook de meest soepele oplossing. Al zou de balans voor het lopende jaar er minder mooi uitzien en al zou de hoge rente drukken, hij hoopte in de komende maanden en vóór de nieuwe balans reeds een deel te hebben afgelost. Het bleef hem met dat al hinderen, want weliswaar stond hij nu en dan bij de bank debet, doch het was altijd slechts voor kort, voor ogenblikkelijke kasbehoeften, en opzettelijk had hijzelf het plafond van het crediet voortdurend laag gehouden. Nu moest verhoging worden aangevraagd; dat zou dus ietwat zwemen naar een bedelpartij, en ofschoon hij het crediet stellig krijgen zou lag het hem niet er om te verzoeken; maar enfin, Blokland zou het meeste zeggen; het was hem best toevertrouwd.

Bearda belde met zijn woonhuis, kreeg Lea aan het toestel en zei haar dat hij geen tijd had om te komen koffiedrinken. Hij bestelde een paar broodjes in de cantine, at vliegensvlug en alleen uit plicht aan zijn lessenaar, dronk een glas water, en verdiepte zich opnieuw in de cijfers, die ochtend besproken. Hij bleef zoeken naar een mogelijkheid om uit te komen zonder hulp van de bank, en wist desondanks dat geen hergroepering iets zou kunnen afdoen van de noodzaak van credietverhoging. Het hield hem echter bezig tot de terugkomst van zijn staf, en dat was ook zijn doel. Die hele ochtend had hij geen ogenblik de tijd gekregen te denken aan zijn grootste twee particuliere zorgen: Frederik en Gerda. Hij wilde daar ook verder liefst van verschoond blijven.

Toen merkte hij dat er op het laatste vel papier met de getallen van zijn nieuwe berekeningen iets geschreven stond, in zijn eigen handschrift, duidelijk. Hij had een poos zitten suffen, en in die toestand waren er vreemde woorden ontstaan: ‘Gotische toren commandite kruidtuinen’. Onmiddellijk gingen zijn gedachten terug naar de droom van het boekje met Gotische letters en de vreemde titel: ‘Uit Vaders Dood en Stijl’. Hij dacht na, helder, diep, verontrust. Op ogenblikken zonder zelfcontrole greep er blijkbaar iets in hem plaats waarvan de verschijnselen hoogst verwarrend waren. Werd hij langzamerhand krankzinnig? Was dit een symptoom van zijn ziekte? Kroop zij, terwijl zij zijn ingewanden in een redelijke rust scheen te laten, als een smeulende brand naar zijn hersenen?

En een nieuwe verontrusting kwam over hem toen hij zich de inhoud van zijn droom, hier achter zijn tafel, in onderdelen herinnerde. Want ook die inhoud bleek wel degelijk bedenkelijk. Wanneer hij voorheen had gedroomd dat hij zijn huis moest verlaten, had het temidden van zijn grilligste fantastiek zelf onaantastbaar gestaan, een werkelijkheid in een reeks drogbeelden. Maar ditmaal had de fantastiek het vervormd, verwrongen, doorschoten met steile trappenvluchten die niet bestonden. Ving de droom aan ook met het huis zijn angstwekkend spel te spelen? Deed de droom het huis nog verder van hem vervreemden? Werd het onherkenbaar?

Hij scheurde de bladen tot snippers. Eer hij op zijn vele vragen het begin van een antwoord vond, werd er verwacht bezoek bij hem aangekondigd

en verscheen tegelijk de ingenieur uit zijn staf wie hij had verzocht de bespreking mee te maken.

Die ochtend ondervond Lea in haar Delftse huis iets soortgelijks aan dat van haar man, en dat zij met soortgelijke middelen trachtte te keren. Het was trouwens niet voor het eerst dat ze zich gedeprimeerd voelde, maar tot voor enige weken had een blijmoedig optimisme, een vertrouwen op de toekomst, een vast geloof in de geneeskracht van de enkele tijd haar weerstand verschaft tegen somberheid. Nu echter werd het haar soms te moeilijk. Ze had een zorg waarvan ze weinig, en een die ze ten volle begreep. Deze zorgen betroffen eveneens mevrouw Van Harwegen en Frederik, maar de laatste was verreweg de zwaarste, een zorg waaronder ze meer en meer gebukt ging. Toch kon ze het geval met mevrouw Van Harwegen niet als onbelangrijk zien, en dat juist was voor haar een raadsel. Wat mocht de reden zijn dat ze, weliswaar voor kort, en niettemin telkens opnieuw, zich met die inwoonster moest bezighouden? Het gedrag van mevrouw Van Harwegen bleef vreemd. Dat deze haar man ontliep en daarin slaagde was haar onbekend. Ze kon niet zeggen dat de inwoonster haarzelf ontliep. Zij ontmoetten elkaar nu en dan in het huis, en in het voorbijgaan knikte mevrouw Van Harwegen dan even; Lea was dus voor haar geen lucht meer als bij dat pijnlijke bezoek. Haar groet was ook niet bepaald uit de hoogte, maar achteloos, onverschillig, moeilijk te omschrijven, en in elk geval anders dan normaal tussen bewoners van één perceel. Geen woord van verontschuldiging, zelfs geen eenvoudig neutraal woord over iets algemeens dat Lea had kunnen beschouwen als een poging om het gebeurde uit te wissen en een beetje nader te komen. Lea zou zich wel wachten nogmaals een stap te doen. Ze knikte effen terug en in de ruime gang streken deze twee vrouwen langs elkaar heen, zonder zich klein te hoeven maken, en evenmin zich klein makend in het gemoed. Een enkele glimlach had Lea reeds gewonnen. Hij kwam niet. Deze gestalte, groter dan de hare, met iets vorstelijks, en slechts de hals een weinig te kort - inderdaad, dat had Francisca goed gezien - ging onaangedaan aan haar voorbij. Het trof haar altijd weer, en na zulk een ontmoeting peinsde ze een ogenblik daarover, en over de vreemde reactie in haarzelf. En niet minder vreemd was dat mevrouw Van Harwegen in haar gezin zo weinig ter sprake kwam. Het leek haar niet geheel natuurlijk bij de anderen. Of was het zo dat niemand de inwoonster eigenlijk de moeite van bespreken waard achtte omdat ze zo zelden haar aanwezigheid verried? Dat scheen een aanvaardbare oplossing, hoewel men bij de meisjes toch meer belangstelling verwacht had in een verschijning die nog altijd iets bizonders bezat. Aan de andere kant waren zij nog jong, en dus kon men misschien zeggen: uit het oog, uit het hart. Maar hoe dat wezen mocht, het gaf geen verklaring van haar eigen aandacht voor deze zich zelden manifesterende huurster.

En ook iets anders kwam Lea ongewoon voor. Mevrouw Van Harwegen,

door haar gehouden voor iemand met aanleg tot kanker, werd niet ziek. Aan Lea was, zelfs bij het flitsende van het tegenkomen, de uiterst scherpe blik eigen van vrouw tot vrouw. Die tint van het gelaat, licht en toch dodelijk geel, veranderde niet, zich verdiepend noch verblekend. En toch was het geen aangeboren tint, of een, ontstaan door natuurlijke oorzaken, - daarvan bleef ze overtuigd.

Als Lea haar gedachten over haar gezin deed gaan was daar alleen haar jongste, Flora, die haar nog geen enkele bezorgdheid van bizondere aard had berokkend. De moeilijke jaren van het geestelijk rijp worden lagen nog in het verschiet. En al wist ze, niet uit eigen ondervinding, dat daarbij grote gevaren kunnen ontstaan, zo beschouwde ze die toch als excepties waarvan een gezond kind als het hare wel vrij zou blijven. Flora was nu in de derde klasse van het gymnasium, en had een goed leerhoofd voor talen, daarmee de tradities van de De Bleecks voortzettend. Ofschoon ze nooit zou uitblinken was ze toch begaafder dan haar neefje Jaap. Maar alle vier kleinkinderen van haar vader vertoonden een aangeboren taalgevoel, en daarom vroeg ze zich dikwijls af of het juist was dat haar zoon de technische richting had gekozen. Het vooruitzicht van een positie in de fabriek had hem evenwel vanzelf daarheen gedrongen. En het was toch ook de hartewens van zijn vader.

Francisca was uit het Noorden teruggekeerd als een nieuw mens, zonder een spoor meer van oorlogsnevrose. Stellig geen meisje knap van uiterlijk, en thans zonder het aantrekkelijke van een jonge melancolie, maar in plaats daarvan met een levenslust op de grens van overmoed, kerngezond, getransfigureerd, glanzend, geboezemd. Lea was te beschroomd, zelfs als moeder, om te vragen naar onderdelen van haar verblijf in Noorwegen, onder jongelui die zij niet geheel van de stand van haar dochter oordeelde. Francisca correspondeerde regelmatig, in het Engels, met een Noors jongmens, van wie Lea de naam had mogen horen en het beroep van diens vader, reder van een paar schepen voor de zeevisserij, - maar verder niets. Zelfs geen portret was haar vertoond, want in haar eigen vorm bezat ook Francisca een zekere schroom. Het moederinstinct van Lea had echter geraden dat haar kind niet maagdelijk van daarginds was weergekeerd. Met afschuw herinnerde ze zich wat zijzelf als jong meisje in haar ouderlijk huis eens een dierenarts tegen haar vader had horen zeggen: dat beesten die gepaard hebben zo mooi gaan glanzen. Het was ijzingwekkend geweest om daaraan te denken in verband met Francisca, maar ze had het niet kunnen verhinderen, - een van die gedachten steunend op iets dat men niet wist nog te bezitten, dat eensklaps in de mens opwelt en hem dan lange tijd vervolgen kan. Het was verschrikkelijk, zeker, maar ook niet zonder enige humor, tegenstrijdig, lachwekkend, zot, èn teder, èn haast guitig. Het is de natuur in haar simpele onbeschaamdheid, dacht ze, en misschien is het verstandig er maar geen ophef van te maken, ook niet voor onszelf. Per

slot hield ze er eigenlijk meer van haar dochter om, en alleen hoopte ze dat het tot een huwelijk zou leiden, zoals, naar ze wist, de gewone gang van zaken is bij de eenvoudigen. In elk geval was Francisca geen zorg meer, want lichtzinnig was het meisje stellig niet. Op haar wijze had ze zich genezen.

En indien Lea aan haar man dacht was het met die gelatenheid tegenover het onvermijdelijke welke, ook weer langs de weg der natuur, haar beangstheid had vervangen. Voorheen had hij haar soms op de grens van wanhoop gebracht door zijn hardnekkig weigeren hun dokter te raadplegen. Die tijd was voorbij. Gerard moest ten slotte zelf weten wat met zijn lichaam te beginnen. Een echte man, had hij nooit naar raad geluisterd, en wel allerminst naar de hare. Hij was nog in zijn volle kracht; dat leek tenminste zo, maar een man boven de vijftig handhaaft zich toch nauwelijks meer op de grootste hoogte van zijn fysiek. Eigenlijk moet men dan voorbereid zijn op een afscheid. Had hij een kwaal onder zijn leden, hij kon er nog oud mee worden. Ging dit niet in vervulling, welnu, ze bezat haar kinderen, en ze kon terugzien op een gelukkig huwelijksleven, al wist ze het geluk meer uit eigen materiaal te hebben opgetrokken dan met bouwstof van hem.

Neen, haar werkelijk grote zorg, haar verdriet lag bij Frederik. Ze bezat haar kinderen, maar ze moest Frederik uitzonderen. Zo vaak, en ook weer deze morgen, als ze zich in het geval van haar zoon verdiepte, kwam het verdere gezin haar in de gedachte, met de intuïtieve doelstelling om daaraan, het mocht vreugde zijn of leed, te genezen van dit grote verdriet. De genezing was echter tijdelijk en gelukte al minder en minder. Thans was ze zover dat ze, hoe sterk ook, soms vrezen kon het niet meer te kunnen dragen. Eén lichtpunt was dat Gerard en zij er nooit over spraken. Tussen hen bestond niet die harmonie die het leed deelt en daardoor verzacht. Zij zouden juist de volle maat van het ondraaglijke aan elkaar openbaren; de een zou de ander belasten zonder zichzelf te verlichten.

Doch ook buiten dit werd het te zwaar. Want er was sinds enkele dagen een andere gedachte in haar opgekomen, uit haar jaren op het Haagse gymnasium. Zij die zich toenmaal de hexameter omtrent de onderstelde geboorteplaatsen van Homerus niet op het juiste moment kon herinneren, had zich onverwachts een andere Griekse versregel herinnerd. De dichter? Ze wist het niet. Wanneer vernomen en waarom? Ze wist het niet. Het moest zijn geweest op de klassebanken, - dat kon niet anders: een zesvoetige regel in iamben, aldus: N□ρων □ρ□στης □λκμ□ων μητροκτ□νοι.[1] Het was afgrijselijk om dit in verband te brengen met haar zoon, maar het nam allengs het karakter aan van een dwanggedachte. Welke moeder kan in een brave zoon haar moordenaar zien? En toch, al had het nog geen volledig bezit van haar genomen, het liet zich evenmin verdrijven. Gedachten

1 Nero, Orestes, Alkmeon moedermoorders.

zijn tolvrij, ja, tot zekere hoogte, maar zij kunnen ook tolgaarders zijn, en verpletterende rechten heffen. Ze wist dat haar jongen er beter begon uit te zien; het werd haar van alle kanten verzekerd, door haar broer met iets van zege, door anderen zonder bijoogmerk. Ze zag het ook zelf, natuurlijk, zij in de eerste plaats was aangewezen om het op te merken. Maar terwijl zijn beterschap nu al maanden lang doorzette repte hij van geen terugkeer. Tegenover zijn eigen moeder bleef hij meer gereserveerd dan tegenover wie ook. En het was wederom haar moederinstinct dat haar ingaf zich niet in dit proces te mengen, wegens het vele uiterst subtiele en snel verwoestbare in de verhouding tussen een volwassen zoon en zijn moeder. Zij die anderen zo vaak gesteund had kon radeloos worden van onmacht.

En om dit te keren, ook weer deze morgen, begroef ze zich, als zo vaak, in haar handreiking aan anderen, neutralen, zo niet onverschilligen, maar wier contact haar thans op zijn beurt hielp. Gewoonlijk waren de ochtenden het moeilijkst door te komen; zij konden worden gevuld met wedercontact, ook thans, en in de namiddag zou Louise haar bezoeken. Ze had een hele stapel brieven te beantwoorden. Onder de vrouwen die ze in hun zwarigheden had bijgestaan, of die zich dit hadden verbeeld - maar dat kwam op hetzelfde neer -, waren er altijd verscheidenen die voor korter of langer tijd met haar in aanraking wilden blijven, - een soort nabehandeling. Zij schreven nog een paar maal, en zij kregen van haar antwoord, in dat grote, kloeke schrift dat zo vaak juist een tengere vrouw vertoont en dat toch zo merkwaardig blijft, dat wel eens geëxalteerd en aanstellerig voorkomt, maar dat bij haar nooit de indruk wekte meer te willen geven dan zijn aangeboren spanning. Ook lag er een brief van haar vriendin, wonend op dat goeddeels in puin geschoten kasteeltje in Noord Limburg, waar Flora had gelogeerd. Deze vriendin die sinds haar meisjestijd door allerlei omstandigheden niet hier was geweest deed haar thans een vreemd verzoek dat Lea toch wel begrijpen kon: ze vroeg haar om een beschrijving van haar interieur waarvan ze zich slechts iets van de statigheid der afmetingen herinnerde, en de bizonderheden vergeten was. Lea vatte, bij al zijn bizarrerie, het echt menselijke van dit verlangen. Het voorgetoverd verleden zou de vriendin in haar benarde positie een vertroosting zijn, mogelijk slechts de illusie daarvan, en kort van duur, maar toch ook weer iets van een handreiking.

En nadat Lea, in de voorkamer aan haar bureautje, de andere brieven had beantwoord, zette ze zich tot het schrijven van een werkelijke brief waarin ze al spoedig geheel opging. Het diepe huis, ofschoon niet het eigenlijk hare, was haar dierbaar geworden, als ware het haar geboortehuis en Gerard bij haar ingetrokken. Hoe anders ook ingedeeld appelleerde het toch door zijn ruimten aan Van Hogendorps Grondwet waar zijzelf kind was geweest. En het waakzame oog der volwassene had het allengs in menig opzicht boven het geboortehuis doen stellen, naardien het blijk gaf van een

antieker adeldom, stammend uit een periode toen de bouwheren interieurs schiepen van een noblesse nimmer meer geëvenaard. Ze had echter een beschroomdheid veel te vertellen van dat eigenlijke juweel: de gekoppelde zalen van het middenhuis. Daarover liep ze in een paar zinnen heen. Maar de voorkamer waar ze zat en de aangrenzende eetkamer, en de twee lichtkokers kregen hun volle deel, vooral de gang en haar einde, die wonderlijke achtervestibule. Lea keek nu, zonder het te weten, door de ogen van Sara. En trouwens, die vestibule had ze ook altijd het mooist gevonden, een verassing voor wie binnenkwam door de voordeur, de trap opging en doorliep, een wonderbaarlijke oplossing van het einde der lange imposante gang, een hoog vierkant van marmer en stuc waar men een festijn had kunnen aanrichten, een galabal houden, met de twee ruime vensters op de lichtkoker omlijst door lofwerk, de oude eiken trap naar boven terzijde, en het unieke ornament van vier obelisken, een in elke hoek, twee grote aan de kant der ramen, twee kleinere daartegenover. Zij waren alle van dezelfde vorm, streng uit hout gesneden, op streng voetstuk, pekzwart, goudgebiesd. Zij waren eiken monumenten, belegd met ebben, bijkans onverplaatsbaar zwaar. Antiquairs hadden er sommen voor geboden.

Lea werd niet gestoord. Hoeveel ze van haar woning hield, in het bestieren van haar huishouden ging ze niet op. Ze gaf alleen leiding; haar twee dienstmeisjes deden het werk, en zij deden het goed omdat Lea goede leiding gaf. Terwijl er in de achterkamer werd gedekt voor het koffiemaal bleef ze doorschrijven. Het onderwerp van haar brief boeide haar.

Flora kwam van school, en zij aten met hun beiden. Ze rekende nog op haar man, maar wilde niet vragen, wetende dat hij een conferentie had. Later belde hij dat hij niet komen kon. Zij bleven dus tezamen, moeder en dochtertje. Dit was niet ongewoon. Francisca had een betrekking elders, en verscheen eerst op de Zaterdagmiddag, terwijl ze Maandagochtend vroeg weer vertrok. Ze werkte bij een instelling die men eertijds filanthropisch zou hebben genoemd, en die tegenwoordig sociaal heette, wat Lea meer overeenkomstig de waardigheid van de mens vond, al was er voor haar degelijk conservatisme de keerzijde aan verbonden dat het ideële door de nieuwe titels tezeer schuil ging achter het materiële. Armenrecht klonk in haar oren inderdaad akelig, maar waarom moest maatschappelijk hulpbetoon worden vervangen door het dorre, niets zeggende sociale zaken? Enfin, het zou wel weer veranderen, en per slot deed het er weinig toe zolang het de mens ook nog vergund bleef te helpen naar eigen inzicht.

Flora was veel stiller dan Francisca ooit was geweest, want de laatste had zelfs in de buien van oorlogsnevrose nog aandacht voor zich opgeëist. Maar Flora had ook grotendeels de steun van haar broer en zuster moeten ontberen. Zij tweeën, zoveel ouder, lieten haar meest aan haar lot over. Dikwijls had Lea een parallel getrokken tussen Flora en haar neefje Jaap. Ook zij bezat iets van een enig kind, maar volkomen ging de vergelijking

niet op, want Goddank heerste hier tussen de ouders niet de sfeer van Villa Mara. En misschien, dacht Lea, lag het verschijnsel toch hoofdzakelijk in de aard van haar jongste, die nu eenmaal bedachtzaam was, stellig niet onverschillig, maar met een zekere traagheid van reactie, en dat niet uit moeite met begrijpen, maar uit een neiging tot degelijk verwerken. Ze vermoedde dat Flora de enige was, toentertijd onder de indruk gekomen van de inbraak in het kantoor, ook van de door haar oom vertoonde foto, en dat die indruk nog altijd een weinig nawerkte. Ze had tenminste meermalen gevraagd:

- De knippen worden toch wel altijd goed op de deuren gedaan?

Ze was ook een beetje angstig in dit huis, maar dat verschijnsel vertoonde Frederik eveneens.

En juist nu, aan de koffietafel, met het onspraakzame kind, moest Lea terugdenken aan haar zoon, en weer dreunde die noodlottige versregel door haar hersens. Maar dat mocht niet gebeuren, en zo gauw mogelijk verloor ze zich in het vervolg van haar brief aan de vriendin die ze uitspon en uitspon. Ze wist tenslotte niet wat men er daarginds van zou denken. Stellig werd het verzoek op een buitensporige manier ingewilligd; echter schreef ze zich tevens min of meer vrij. Haar uurtje rust nemen schoot er bij in, maar dat was het tegendeel van ongewenst. Het rusten had haar de laatste weken geen rust gebracht.

In de namiddag verscheen Louise; ze bracht een bosje sneeuwklokjes mee. Nauwelijks zaten zij toen Sara belde dat ze komen wilde.

- Gezellig, zei Lea aan de telefoon in de gang. Dan zie je Louise meteen ook, als je tenminste niet te laat bent. Ze is nu hier, net gekomen.

Het antwoord deed even op zich wachten, en klonk toen wat ongewoon.

- Goed. Ik kom toch.

- Hoe bedoel je?

- Ik bedoel... neen, ik zal het je later wel zeggen. Maar ik zou je graag straks nog iets vertellen, zonder haar.

En Lea begreep dat er weer beslag op haar werd gelegd. Het was meer welkom dan ooit.

Aan Louise was dit bericht minder welkom, en toch niet bepaald onaangenaam omdat ze met zichzelf in tweestrijd was.

- Uit je eigen tuin? vroeg Lea.

- Neen, van de bloemist.

- Ze zijn allerliefst, zei Lea, de sneeuwklokjes in een vaasje schikkend. Ik ben er altijd weer vertederd van, maar dat is iedereen, natuurlijk. Eigenlijk houd ik nog meer van de bladeren dan van de bloemen, dat bevroren groen, waar de winter nog zoveel vat op heeft gehad. En dan toch maar durven uitkomen.

- Ik houd er ook veel van, beaamde Louise. Zo pril en zo puur. Maar in mijn tuin willen ze niet groeien, hier niet en in Brussel niet.

Ze was zich bewust van een conventioneel begin van gesprek. Maar die

woorden pril en puur leken haar plotseling ook op Lea toepasselijk. En gelijk steeds bij elke herontmoeting ving ze aan haar goed, echter niet opvallend op te nemen. Neen, Lea was niet mooi, zelfs niet knap, ondanks het rijke, natuurlijk blonde haar. Dat hier geen kunstmiddelen hadden geholpen zag een vrouw in een seconde. Haar oog was wel aardig heel lichtblauw, maar te klein, stellig te klein, de mond smal en zonder veel karakter. Haar tint bleef erg wit; ze vermoedde dat haar zoon daaraan schuld had, want ze wist af van diens zonderlinge houding. Daar werd over gepraat; dat was niet te verheimelijken. Maar Lea kon ineens bekoorlijk worden als ze lachte, met een zuiver en regelmatig, niet groot gebit. Bleke vrouwen schenen maar zelden te beseffen welk een droefgeestige charme er van hen kon uitgaan als tussen hun bloedarme lippen bij lach of glimlach de witte tanden zichtbaar werden, en Lea besefte het stellig niet in het minst. Het was een uiterste van kunstloos raffinement dat Louise wel zelf had willen vertonen. Het zou haar nooit gelukken. Ze was te volbloedig.

- Spijt het je niet dat je geen tuin hebt? vroeg ze.

- Ja, in de beginne tenminste speet het me wel. Maar er staat zoveel tegenover. Het is zulk een heerlijk huis hier. En je kunt toch ook genieten van wat je mist, nietwaar?

Louise verzweeg dat zij zo het een en ander miste en er niet van genoot. Ze zei:

- Dat is de filosofie van je broer.

Ze herinnerde zich vroeger iets dergelijks te hebben gezegd, - wanneer en bij welke gelegenheid? Toen had Lea geglimlacht, en kijk, daar verscheen de glimlach der kleine witte tanden opnieuw.

- Het is misschien de filosofie van ons geslacht.

- Toch zou iemand die het niet weet jullie drieën nooit voor broer en zusters houden, ik bedoel van één vader.

Reeds onder het uitspreken van deze woorden zag Louise in dat zij niet volkomen de waarheid weergaven. In haar gedachten hield zij zich veel bezig met deze familie. Hoe eigenaardig toch van samenstelling. Drie vroegtijdig half verweesde kinderen. Een vader die drie vrouwen ten grave had gedragen, niet tegelijk weliswaar, geen Turk, maar toch een soort Blauwbaard, althans in haar ogen. Mogelijk was het de enkele vitaliteit van een man die getrouwd wil zijn en blijven, en eerst na drie sterfgevallen bij zichzelf zegt: nu is het welletjes geweest. Amos had haar van de vader en de vrouwen portretjes laten zien. Hij droeg ze altijd in zijn zakportefeuille: de vader een statige man, ouderwets gekleed op de foto uit zijn jeugd, de vrouwen geen van alle beauté's, maar met distinctie, freuletjes. Louise vermoedde dat de oude het zijn tweede kind niet in dank had afgenomen te zijn getrouwd in de industrie.

- Thee? vroeg Lea.

- Graag.

En onderwijl vervolgde Louise haar gedachtengang. Neen, inderdaad, het was niet waar dat er hier geen overeenkomst bestond. En hoewel ze aan De Bleeck had verklaard adel te beschouwen als onzin - gemakkelijk gezegd door iemand die zelf van adel was, dacht ze er tussen -, lag er onmiskenbaar over de gehele verschijning van èn Amos èn Sara iets van adellijke oorsprong. Om de man stond een barse muur, om de vrouw een sierlijk hek, doch beide waren erfscheidingen. Dit was de nalatenschap van de oude: zij bleken kinderen van één vader. De arenden hebben maar een enkel jong. De oude heer had er drie, maar goed, hij had daarvoor dan toch driemaal een nest moeten bouwen. Sara had slechts een enkel jong, en Amos had er geen. Kon het niet wezen dat het nest van de arenden soms leeg blijft? Maar nu Lea. Zij had drie kinderen, zij viel uit de lijn; er kon geen overeenkomst met de beide anderen worden aangewezen. Zij moest het kind zijn van haar moeder. Louise hield van Lea heel veel, meer dacht zij, veel meer dan Lea van haar houden kon. Het sprak vanzelf: Lea was een brug naar Amos.

- Ja, zei ze, het vorige thema opnemend, je hebt gelijk. Het is een prachtig huis. Sara vindt natuurlijk Villa Mara mooier, maar ik voor mij prefereer toch dit.

- Vertel haar dat maar niet.

- O, ze is toch niet aan het wankelen te brengen. En onze vriendschap loopt geen gevaar. Maar kom je niet eens in Brussel? Daar woon ik heel anders dan in de Archipel. En ik ben er ook een ander mens.

Lea glimlachte weer.

- Daar ben ik nog niet zo zeker van.

Deze woorden klonken Louise bijna verontrustend. Was het een vriendelijkheid of een argeloosheid? Of peilde Lea haar opeens zeer diep? Want was zij, Louise, werkelijk in Brussel een ander mens? Zeker, ze was het geweest. Maar nu? Kon ze ooit de oude Brusselse Louise worden na die nacht van liefde met Amos? Ze voelde al lang geen triomf meer over de wijze waarop ze hem bij het tuinfeest had afgewimpeld. Zij hadden elkaar na die nacht nooit meer vertrouwelijk gesproken. Zijn houding tegenover ‘zijn’ Aleida was onveranderd; die vrouw woonde nog steeds in de achterbuurt. Doch het was haar sinds lang om het even. Wat betekende per slot die vrouw? Ze zou er niet verder van reppen als ze hem maar terughad. De fatsoenscode deerde haar evenmin. Ze was bereid haar reputatie hier, in Nederland, te verspelen, en die in België erbij, om met hem samen te zijn, voorgoed.

- Ik hoop dat je mijn woorden niet verkeerd opvat, zei Lea, een beetje schuchter, want ze had iets afgetrokkens in Louise opgemerkt en vreesde haar onwillens te hebben ontstemd. Maar ik bedoel dat als we zo de klemtoon leggen op de vele kanten van iemands karakter, dat we dan misschien vergeten dat ieder mens toch in de eerste plaats een wezen uit één stuk is, - als je me niet te schoolmeesterachtig vindt.

- Neen, zei Louise, op haar beurt glimlachend. Maar ik ben het niet met je eens. Een mens kan zich soms ontpoppen tot heel iemand anders.

- Dat schijnt maar zo, want het moet dan toch altijd in hem hebben gezeten.

- Zeker, maar daarom is het niet minder tegenstrijdig.

- Neen, het hangt alles met elkaar samen, net als ons lichaam. Daar is toch ook niets tegenstrijdigs in? Ik kan me niet voorstellen dat het met ons karakter anders zou zijn, want dat is toch onverbrekelijk aan ons lichaam verbonden.

Deze uitlegging was een geruststelling voor Louise. Niet haar persoonlijk geval, maar het beginsel had bij Lea gegolden. Ze kon haar echter geen gelijk geven.

- Dan vergeet je dat iemand je plotseling voor de grootste verrassingen stellen kan, voor dingen die je nooit achter hem zou hebben gezocht, en die dan meestal op zijn minst erg onplezierig zijn.

- Maar dat kan ons lichaam aan anderen ook doen, en even goed aan onszelf. Dat heeft ook zijn verrassingen.

- Daarmee heb je dan toch al de dupliciteit.

- Neen. Alleen de verrassing. Ook soms voor jezelf. Om een voorbeeld te geven: dan kan iemand over een spierkracht blijken te beschikken waar hijzelf verbaasd van staat. En over geestkracht even zo goed.

Doelde ze met dit laatste op haar houding tegenover haar zoon? vroeg Louise zich af. Ze zag toch erg wit. En weer verontrustte het haar bijna - doch nu uit een geheel andere oorzaak - toen Lea voortging:

- Niet dat ik mezelf zoveel kracht toereken, maar het bestaat toch. Iedereen weet dat de mens in zijn lichaam een enorme reserve heeft, op elk gebied, - een stille reserve, zou de accountant van mijn man zeggen.

Weer glimlachte ze. Maar voor Louise werd het meer en meer of ze Amos hoorde, en vanzelf drong zich nu aan haar de slotsom op dat ook Lea een De Bleeck was, op een eigen wijze, en toch een De Bleeck.

- Mijn reserves, lieve Lea, zei Louise met een lichte zelfspot, beginnen geloof ik op te raken.

- Dat denk je maar. Als iemand een gewicht haast niet van de grond kan lichten, en je zet zijn spieren onder stroom, dan gaat het als een veertje omhoog. Die dingen zijn bewezen.

- Kan zijn, maar vraag niet hoe hij zich daarna voelt.

- Omdat er roekeloos met zijn reserves is omgesprongen. Maar ik bedoel ook alleen: wanneer iemand nu zoveel in zijn lichaam heeft waar hij niets van weet, en het toch één lichaam is, zou dan ook zijn karakter niet van allerlei in zich bergen waar hij niets van weet, en anderen niets van weten, en dat dan ineens tot uiting komt, dat misschien mooi is en misschien lelijk, maar toch één karakter?

- Ik geloof dat dat allemaal neerkomt op woordenspel, zei Louise, een beetje moe.

- Neen, antwoordde Lea met klem, want dit raakte aan haar overtuiging, het is alleen maar een bewijs dat we elkaar en onszelf slecht kennen. Maar aan dubbele naturen geloof ik niet. Het is alleen maar de electrische stroom die verrassingen geeft.

Louise dacht dat zij in wezen toch niet zover uiteen lagen, dat het voornamelijk Lea's eigen karakter was dat in de tweeheid of de drieheid de eenheid wilde zien. Ze hield van dit karakter, rechtschapener dan haar eigen. In haar toenadering tot Lea die ze reeds een paar maal had bezocht lag intussen ook dat zekere egoïsme: zijdelings iets dichter te komen tot Amos. Al voelde ze, sinds ze Amos was gaan liefhebben, de band met hem in haar omgang met Sara, deze andere zuster belichtte voor haar de man op een nieuwe wijze, en ze kwam daardoor een stap nader tot de familie in haar geheel. Alleen de grote, rechtstreekse stap kon ze niet zetten: dat moest de partner doen, en die stap bleef uit. Ook nog een ander, meer onmiddellijk egoïsme bepaalde haar gedrag, en tegelijk was ze daarover met zichzelf in tweestrijd. Lea heette een steun voor velen; waarom dan niet voor haar? Toch weerhield haar fierheid haar van een biecht. Ook al was ze er van overtuigd dat Lea haar gevoelens niet zou afkeuren, ook al zou ze er vermoedelijk begrip voor tonen, zij, Louise, moest dit uitvechten zonder hulp van wie ook. En een grote somberheid viel over haar innerlijk. Waarom had zij haar beste Alfred de Violette ontmoet, waarom Amos ‘zijn’ Aleida? Waarom deze late liefde, de eerste werkelijke, niet te laat voor haar leeftijd, want zuiver, pril, puur in het zinnelijke en het geestelijke, maar te laat door de omstandigheden? Of niet te laat? Ach neen, de geringste hoop op de toekomst was reeds te dwaas, verontschuldigbaar in een meisje, niet in haar.

Evenwel kon ze tegenover Lea niet toegeven dat haar visie omtrent de eenheid van elk karakter de juiste was, zelfs niet dat zij in wezen hetzelfde dachten. Ze voelde zich een beetje klem gezet, en gaf daarom aan het gesprek een bruske wending.

- Je hebt me nog altijd niet geantwoord op mijn vraag of je me niet eens in Brussel komt opzoeken.

- Heel graag. Maar als je het goed vindt, dan wacht ik liever tot Gerard eens naar België moet. Ik ben nog nooit zonder hem naar het buitenland geweest, al was het maar België, - ik bedoel sinds ons huwelijk. Maar hij heeft er wel eens zaken te doen, en dan kom ik een volgende keer mee, dat beloof ik je. Ik zou ook graag willen dat je hem leerde kennen.

Louise had nooit aan Bearda gedacht. Hij liet haar steenkoud, precies als Lea's kinderen. Voor haar bestond slechts deze vrouw, èn om haarzelf, èn om Amos. Maar deze vrouw had een man en kinderen, en zij, Louise, had niets, zelfs geen minnaar.

Toen verdiepte zich haar somberheid dermate dat het Lea niet kon

ontgaan. En hoewel ze de oorzaak niet begreep - mogelijk hing het samen met haar broer, want het gebeurde op Vindicta was ze niet vergeten -, voelde ze opeens medelijden met deze lieve, schone, ijdele vrouw. Ze mocht er niets van tonen; ze moest afwachten.

En middelerwijl had Louise begrepen dat de verandering van stemming op haar gelaatstrekken zichtbaar was geworden. Verder dan ooit lag de mogelijkheid van een bekentenis. En in tegenstelling tot de aanvang van haar bezoek hoopte ze thans dat Sara maar spoedig mocht verschijnen. Ze was geen vrouw om tegenover een andere vrouw ook slechts iets van haar geheime roerselen te verraden, waar het De Bleeck betrof. En zeker niet tegenover deze vrouw. Met rapheid had ze een uitvlucht bij de hand. Ook dit was een delicaat thema, maar daarover mocht ze spreken, tegen een vriendin. En trouwens, het was iets dat haar de laatste tijd sterk in beslag nam, sinds ze zich van de werkelijke aard van haar genegenheid voor De Bleeck bewust was geworden.

- Weet je waar ik opeens aan denken moet?... Noem me gerust werelds en lichtzinnig. Het zit in mijn aard, ik weet het, al ben ik, geloof ik, toch niet oppervlakkig... Maar dit wou ik zeggen. Ik kan er eenvoudig niet aan wennen om ouder te worden. Ik voel me nu aan een keerpunt gekomen. Misschien kan ik nog een paar jaar mee, maar dan is het afgelopen, onherroepelijk. Dan ben ik een oude vrouw. En met al mijn vitaliteit en met al mijn kunstmiddelen zullen ze van me zeggen: je ziet haar toch haar jaren aan. Het is een schrikbeeld.

- Dat is heus maar inbeelding, Louise-lief. Als het zover is komt de berusting ook, vanzelf.

- Och wat, dat is het gewone praatje. Maar ik zal nooit kunnen berusten.

- Ik zeg het ook niet goed. Het is geen berusting. Dat doet denken aan iets onvermijdelijks, en het klinkt veel te zwak. Het is tevredenheid, en ik geloof zelfs dat het geluk is. En dat is nu geen idee van mezelf. Want weet je wat Amos zo dikwijls zegt? Hij zegt dat we juist zo geleidelijk in onze ouderdom ingroeien. Neen, haal nu niet je schouders op. Hij zegt dat het juist zo mooi verdeeld is, omdat onze geest niet tegelijk afneemt met ons lichaam. Onze geest blijft doorgroeien. We hebben niet alles ineens tegelijk gekregen, en het is niet alles ineens tegelijk op. Want als het lichaam over zijn hoogtepunt heen is begint pas de eigenlijke groei van de geest, en die gaat soms door tot op ons sterfbed. Hij noemt dat een compensatie, een overcompensatie van onze lichamelijke aftakeling. Dan moet je toch blij zijn dat je meer gewonnen dan verloren hebt.

Terwijl Lea dit zei kwam de vraag bij haar boven of het wel verstandig was haar broer ter sprake te brengen, want zij meende in te zien dat van deze klacht der vriendin ook hij weer de achtergrond vormde. Maar ze moest toch over hem kunnen spreken, en was het niet het beste ongedwongen

te doen? Daarnaast voelde ze dat ze per slot klopte aan dovemansdeur. Ofschoon anders geaard begreep ze wat er moest omgaan in Louise. Een vrouw van eigenaardige, enigszins antieke schoonheid, van wereldse verfijning, ook nu weer in dit toilet, volmaakt eenvoudig, eenvoudig volmaakt, opvallend juist door het afwezig zijn van de geringste overbodigheid. En dan dat luisterrijke donker van het oog, die volle hals, vorstelijke boezem, nobel zinnelijke vorm van mond, dat onmiddellijk treffende onderdeel van de dunne, koolzwarte wenkbrauw, de kunstmatige en tevens onvergelijkelijke glans van het krulhaar onder de kleine hoed, haar dat wit was en niet wit. Een van de mooiste vrouwen die ze ooit had gezien, een exquis mens, nog altijd, en toch onweersprekelijk aangetast met een begin van aantasting, zoals een tuinbeeld het ten slotte moet opgeven tegen de seizoenen. Een vrouw die veel had geleefd en niettemin zuinig met de voorraden. Maar de bodem werd zichtbaar, stellig. En Lea kon daarin het tragische wel meevoelen. Het was in Louise de strijd die iedere mooie vrouw eenmaal moet uitvechten, vroeger of later, maar onvermijdelijk. De besten wonnen hem, in het geestelijke, en daarin alleen. Hoe groter de faam, hoe zwaarder de strijd. Bij de beeldschone filmsterren nam hij onvoorstelbare afmetingen aan, want dezen waren gelaat in de eerste plaats, wereldgelaat. Maar ook voor Louise in haar kring, veel kleiner, anderzijds select en uiterst critisch, werd het een zwaar gevecht. Het begrip tijd mocht een mysterie zijn, men mocht niet weten wat tijd wil zeggen, de tijd wist wel wat hij te zeggen had, voor een vrouw als deze.

- En ik verzeker je, herhaalde Louise heftig, het is een schrikbeeld voor me. Ik ben zo anders dan jij. En weet je wat het ergste is voor iemand van mijn aanleg? Dat is het oordeel van je eigen sexegenoten. Dat is als je later hoort zeggen: ‘Ze moet vroeger heel mooi geweest zijn.’

- Van mij zal je zoiets nooit horen.

- Natuurlijk niet. Aan jou denk ik geen ogenblik. Maar vrouwen, ik bedoel in het algemeen, zijn elkaars grootste vijanden. Het is niet waar dat de mannen vechten om de vrouwen. De vrouwen vechten om de mannen. De eigenlijke eeuwigdurende oorlog op aarde is de oorlog tussen vrouwen. Ze vechten in de warenhuizen op de uitverkopen. Ook dan vechten ze om de mannen. Jijzelf hebt een veel te lief karakter; ik bedoel daar niets kleinerends mee...

- Niet waar. Ik heb geen lief karakter. Ik heb...

- Toch. Je bent veel te lief om iets te begrijpen van de wreedheid waarmee vrouwen elkaar vonnissen, terwille van de eeuwige man.

- Ik weet er alles van.

- Je weet er niets van, kind. Maar ik weet het wel. Vrouwen zijn onder elkaar rechters en beulen. Ze schermen met hun eigen wetboek, de tijd. Op grond daarvan veroordelen ze je ter dood met een meewarige glimlach, en met diezelfde glimlach steken ze je hoofd in de strop.

- Je overdrijft. Er bestaat nog zoiets als...

- Kijk toch niet naar jezelf. Denk eens aan mij. Ben ik soms geen vrouw die geschapen is om zich de hele vrouwenwereld tot vijand te maken? En ik verzeker je, over een paar jaar heb ik mijn vonnis te pakken. Ze zullen het me niet in mijn gezicht vertellen, en toch zal ik het horen zodra ik ze mijn rug heb toegedraaid. Ik hoor het ze zeggen: 'Er wordt verteld dat ze vroeger heel mooi moet zijn geweest.' Dat vonnis zal ik ze horen en zien uitspreken, aldoor weer, met oren en ogen in mijn rug.

- Toe, denk dat toch niet. Het is zo onverstandig. Je vergalt onnodig je leven.

- Noem het voor mijn part oliedom. Dat is het. Maar ik kan niet anders. Ik ben nu eenmaal zo. En ik verwacht nog erger. Er zullen ook vrouwen zijn die zo over me spreken zonder dat gif in hun stem en die triomf in hun blik. Die zeggen het argeloos. Dat is het allerergste. Ik verzeker je, Lea, het is een schrikbeeld. Het vervolgt me al...

Sara trad binnen. Lea had de zwakke belklank van de achterdeur gehoord en de komst van haar zuster geraden. Ze wist niet of deze onderbreking voor haar gelukkig was of niet. Wel had ze uit de mond van Louise iets verwacht, mogelijk iets beslissends, betreffende haar broer. Ze vergiste zich. Louise zou zich toch op het laatste moment hebben ingehouden en met rapheid van geest haar zin in weinig zeggende woorden beëindigd. Tot een biecht kwam ze niet, nimmer, nergens, en zeker niet thans.

Lea bezat het vermogen door een uiterst snelle hersenwerking haar aandacht te verdelen over meer dan één onderwerp. Aldus was het haar niet ontgaan dat Sara, in plaats van naar gewoonte de lange gang, haar zo lief, te doorwandelen, thans haastig nader kwam. Ze verscheen, en er was in haar wederom dat moeilijk te beschrijven iets, meer dan enkel opgeroepen door haar lengte, haar smalheid, zelfs door haar hele uiterlijke persoon, haar zintuiglijke waarneembaarheid, wat ook diegenen welke het meest met haar vertrouwd waren niet slechts noopte naar haar te kijken, maar haar bepaald te bezien, al was het voor een moment. Zo verging het ook nu de beide anderen. En anderzijds was Sara toch volkomen zichzelf, niets meer. Voor Louise, met moeilijkheden bij Sara onbekend, was dit laatste niets bizonders, maar Lea, denkend aan het telefoongesprekje, had enige bewondering voor het gemak en de zwier waarmee haar zuster kon verbergen, als het moest veinzen. Daar overheen dacht ze dat Louise en zijzelf weinig anders deden, want hun tweegesprek van een steeds hartstochtelijker geworden aard ging zonder gedwongenheid in een huiselijk praatje over.

Toch voelde Louise al gauw dat Sara met een speciaal doel was gekomen. Het mocht in de beginne niet merkbaar zijn geweest, thans kwam er onbedrieglijk een zekere spanning in het vertrek. Ze moest gaan. En terwijl ze opstond vroeg ze zich af of het tegenstrijdige tussen dit alledaagse onder-

houd, van drie kanten voortreffelijk volgehouden, en de dingen die wezenlijk gezegd moesten worden - belangrijk of onbelangrijk, maar voor dit ogenblik de wezenlijke dingen -, of dat tegenstrijdige niet juist in conflict kwam met de voorstelling van het menselijk karakter als eenheid. Gold deze eenheid, die misschien voor de man tot zekere hoogte nog gezag had, wel voor de vrouw? Er stak zonder twijfel in dit alles ook iets grappigs, maar het was niet het goede ogenblik haar gedachten uit te spreken.

Toen Lea in de huiskamer terugkwam vond ze Sara niet meer. Ze stond in het aangrenzend vertrek, bij een raam dat uitzag op de binnenplaats. Lea hield de tussendeuren meestal open, maar omdat de eetkamer donker was stak ze daar bij bezoek altijd een schemerlamp aan. Sara had dat licht uitgedaan. Ze stond droefgeestig en een beetje hulpeloos omlaag te kijken. En toch berouwde haar geen ogenblik haar stap, want ze wist dat ze zich nu zou uitspreken en op Villa Mara terugkeren, getroost en bevrijd. Ze had goed geraden in haar onderstelling dat de relatie met mevrouw Ulius niet verbroken was. Slechts waren de verzoeken om geld iets zeldzamer geworden en veel bescheidener. Of dit nu een reculer pour mieux sauter betekende kon ze niet zeggen. Wel ried ze hierin de voorzichtigheid van iemand die, in het grote eenmaal op schitterende wijze de mindere gebleken, zich daarom bepaalt tot een nu en dan schuchter aan de mouw trekken, ten einde niet geheel in het vergeetboek te raken. Dat intussen kon ook niet eeuwig doorgaan. En toen Sara hedenochtend weer een brief gekregen had met een Romeinse III - de cijfers leken trouwens in stijgende lijn te gaan - omgeven door een getekende enveloppe, was ze ook plotseling besloten Lea te vertellen van haar geheime zondigheid. Bij haar man of haar broer, bij haar vriendinnen kon ze daarmee niet terecht. Het zou Lea zijn.

- Kom, zei Lea, vertel me nu maar wat je op je hart hebt.

Sara ging aan de eettafel zitten, haar kin op haar gevouwen handen, en keek voor zich uit. Het ingezonkene onder haar ogen kwam in de schemering sterker naar voren; ze was bijna onherkenbaar, eensklaps lelijk. Lea schrok: toen begreep ze dat het ten dele het gevolg was van de lichtvalling. Niettemin voorzag ze iets ernstigs. Ze zette zich naast haar.

- Nu dan? vroeg ze dringender.

Sara had zich voorbereid op de inkleding van haar bekentenis. Ze keek langs Lea heen. Haar stem was laag, niet fluisterend. Ik moet het kort maken, dacht ze; anders worden we misschien gestoord.

- Het hangt samen met die bankier, die Von Thalberg, weet je wel?

- Wat? vroeg Lea. Nog altijd?

Ook zij was voorbereid. Het kon iets zijn van geld, het kon te maken hebben met haar huwelijk, misschien zelfs met Jaap, al leek dit onmogelijk. Maar dat haar zuster na de ondervinding met het speculeren en de tussenkomst van haar broer opnieuw met die man in verbinding was gekomen

en dan natuurlijk weer sommen had verspeeld was een ontgoocheling, een stortbad.

Sara evenwel had haar verslag aldus met voordacht opgebouwd, onderstellend dat, indien hier van een misverstand bleek, de waarheid minder moeilijk zou worden aanvaard. Haar handigheid in kleine dingen hield echter geen rekening met alle mogelijke reacties. En omdat alles nu wel gladder zou lopen keek ze heel even haast gebelgd.

- Neen, niet ‘nog altijd’. Je vergist je als je denkt dat ik weer aan het speculeren ben gegaan. Met die Von Thalberg is het uit. Maar ik heb toen indertijd bij hem een vrouw ontmoet, een zekere mevrouw Ulius. Heb ik jullie dat niet verteld?

Lea schudde van neen, en Sara veinsde een lichte verbazing. Ze wist heel goed dat ze haar aanraking met mevrouw Ulius verzwegen had, eertijds, in haar boudoir, toen ze de anderen de nota's van haar bankier had vertoond, en gesproken van diens salon voor dames, waar ze ook kennissen had ontmoet. Van mevrouw Ulius en de cocaïne had ze bij die gelegenheid opzettelijk niet gerept.

Het hele verhaal kwam er nu, weinig geordend maar toch duidelijk, uit, van de periodieke afdreigingen, de opgedrongen camaraderie, haar weigering om een schuldbekentenis van vijftien mille te tekenen - dit werd met een lichte toon van zege verteld, maar zonder het noemen van Frieda als getuige - en daarop het hervatten van de betaling, zij het in kleinere sommen.

Lea was geoefend in het aanhoren van vertrouwelijke mededelingen, en liet haar bezoek altijd eerst uitspreken, daar dit reeds een bevrijding beduidde. Ditmaal echter zat ze te popelen, en nog voordat Sara geheel geeindigd had onderbrak ze haar.

- Maar wáárom in Godsnaam?
- Waarom? Dat heb ik dat mens ook gevraagd.
- En?
- Ze wil het niet zeggen.
- En toch betaal je maar? Dat is krankzinnigenwerk.
- Neen, dat is het niet. Ze weet iets van mijn verleden.
- Een verleden? Jij een verleden? Wat dan?
- Dat weet ik niet. Dat zegt ze me niet.
- Maar ben je dan stapelgek?
- Hoor eens, Lea, wind je alsjeblieft niet zo op. Ik kom hier niet om uitgescholden te worden. Ik heb je alles eerlijk verteld, en ik vraag je of je me wilt helpen. Want zo houd ik het niet langer vol.

Toen werd het Lea duidelijk. Er was geen verleden, en dat kon ook niet anders. Hoe had het anders gekund? Hoe was zoiets mogelijk geweest bij Sara, dat arme kind dat geen ander gevaar betekende dan voor zichzelf, het gevaar van de uitschietende en zich in het irreële verliezende gedachten, van

de spooksels die ze voor waarheid hield, van een goedgelovigheid die nooit een ander meetrok, maar haar, haar alleen tot slachtoffer maakte en ijzingwekkende gevolgen hebben kon? Zo was Sara altijd geweest, van kind af aan. Een gevaar voor zichzelf. Amos wist het; zij wist het. Een kind was ze gebleven, onrijp, altijd onrijp. En hoe noodlottig had een toevallig ontmoete oplichtster de troebelheden in die natuur gepeild, hoe misdadig daarvan gebruik gemaakt. Maar al deze verontschuldigende gedachten waren bij Lea met woede gemengd, en de woede overheerste. Ze werd vuurrood.

- Nu, dan zàl ik je helpen, zei ze met ongewone hardheid.

Pats!

Het kwam bliksemsnel aan. Ze was woedend, inderdaad. Want, daar zijzelf in haar bloed een De Bleeck was, raakte de ontzettende smadelijkheid van dit gedrag ener zuster ook rechtstreeks dat bloed. Maar tevens was het de impuls waarmee het bloed op de grote momenten, soms, in een flits, het toepasselijke middel weet te vinden tot redres. Met deze ontlading verdween haar woede op eenmaal spoorloos. Ze had - maar dit doorzag ze eerst later - uit die stille reserves geput welke een mens krachteloos achterlaten. Wel wist ze de schijn van hardheid nog op te houden, omdat het moest.

- Zeg eens, viel Sara uit, haar wang betastend, maar geen poging doende om op te staan. Als dat je hulp is... Ik ben geen kind meer.

- Dat ben je wel. Je bent een ondeugend kind dat een flink pak rammel verdient. Eerst met die bankier en nu weer met die vrouw. Je moest nog veel harder worden aangepakt.

- Is dat alles? Dan ga ik.

Ditmaal maakte ze een beweging, maar Lea hield haar terug.

- Je gaat niet voordat het je duidelijk is dat je hebt gedaan als een klein kind. Dat laat zich ook bang maken door niets. Dat verdorven schepsel heeft eenvoudig geraden dat jij zo'n kind bent en dat je een gemakkelijke prooi voor haar was. Dat moet je nu van mij maar eens horen. Eerst die bankier en nu die vrouw. Het een komt voort uit het ander.

- Niet waar.

- Wel waar. Je begint met het zelf te zeggen. Als je dat mens niet bij die bankier had ontmoet, dan was er nooit iets gebeurd, dan was je niet afgezet.

Dat deze logica wat simpel leek ontging beide vrouwen.

- En dus, vervolgde Lea in één adem, heeft dat mens, zodra ze je zag, gedacht: dat is een kolfje naar mijn hand; die kan ik eens lekker uitpersen; die laat zich toch alles op haar mouw spelden; dat zie je zo.

- Hoor eens, Lea, alles goed en wel, maar...

- Neen, niet alles goed en wel. Als ik je beledig, dan beledig ik je maar. Jij hebt Marmaduke beledigd, en Jaap, en Amos, en mij. Ben jij een De Bleeck? Schaam je. Die hele afzetterij berust op niets, niets, niets.

- Ja, dat zeg je nu wel, maar hoe kon ik dat weten?

- Daar zie je het alweer. Zoiets vraagt een kind. Een volwassen mens vraagt niet of er misschien niets is; die vraagt wat er dan wel is. En nu laat ik nog daar dat het ook dan een misdaad is om aan chantage toe te geven. Maar zoals jij hebt gedaan, daar zijn geen woorden voor te vinden.

Het laatste antwoord van Lea drong niet volkomen tot Sara door. Ze had een ogenblik nagedacht over haar laatste vraag: 'hoe kon ik dat weten?' En plotseling werd het volkomen helder in haar. De tuchtiging had haar wakker geschud. Haar verheldering gaf geen antwoord op haar vraag: ze was van veel wijder strekking. Zij moest het zeggen, en tegelijk was zij zo beschaamd, voor het eerst werkelijk overmeesterd door schaamte, dat zij haar hoofd boog.

- Eigenlijk heb ik altijd wel gedacht, van de aanvang af, dat er niets was, dat er niets zijn kon. Maar dat ellendige wezen...

Ze stokte. Haar onderlip trilde even. Ze bedwong zich dadelijk. Voor Lea die haar zuster kende betekende dit slot van de biecht nochtans geen eigenlijke verrassing, maar haar deernis was voor het ogenblik overstelpend. Het liefst had ze haar arm om Sara's schouders geslagen. Dat echter zou alles kunnen bederven. Koelheid en zakelijkheid bleven hier geboden. Er moest nog veel worden rechtgezet. En tegelijk dacht ze dat in het gebeurde mogelijk de kans op toenadering lag tussen Sara en haar man. Sara zelf gaf haar een aanknopingspunt.

- Wat nu? vroeg ze hulpeloos.

- Dat is duidelijk. Je moet het aan Marmaduke zeggen.

- O neen, dat nooit. Daar denk ik niet aan.

- Hij heeft er recht op om het te weten.

- Nog eens? Eerst dat speculeren, en nu dit? Dat gaat boven mijn macht.

- Je moet, Sara. Zoiets mag je voor je man niet verzwijgen. Het is niet gemakkelijk, maar je moet.

- En als hij er dan een scheiding op aanvraagt?... Zeg Lea, zou dat een reden tot echtscheiding zijn? vroeg ze, naief bevreesd, denkend aan haar mooie huis.

Lea zag de vrees, voelde de grondslag, en iets van weemoed, door een vleugje olijkheid bestreken, kwam over haar. In alles bleef Sara kind. Waarschijnlijk vond ze dit staaltje van oplichting nog grappig ook, en zó knap dat ze er zelf gewichtig door werd. Zij, Lea, moest echter onverbiddelijk blijven.

- Ik weet het niet. Maar wat er ook van komt, je moet er doorheen.

Sara was in wezen wel eerlijk. Ze zag in dat dit niet geheim gehouden mocht worden.

- Als jij het hem eens vertelde? vroeg ze bedeesd.

Lea dacht even na. De vorige maal had ze ook de boodschapster moeten zijn. Dat ging toen gemakkelijker dan ze had voorzien. Ditmaal was het

veel minder eenvoudig. Zou Marmaduke niet kunnen denken dat er werkelijke oorzaak bestond voor deze chantage? Zou hij zijn vrouw kennen als zij haar zuster? Zou zij hem kunnen overtuigen dat wat zij hem vertelde de waarheid was en niets dan de waarheid? Zo neen, dan was dit huwelijk vergiftigd, onherstelbaar. Maar toch, het moest worden gezegd. En per slot was er meer kans dat hij haar geloofde dan Sara die zeker niet in staat was de woorden en de toon te vinden, noodzakelijk voor overtuiging. Voor het eerst kwam een practische vraag bij haar boven.

- Hoeveel is het, alles bij elkaar?

- Dat weet ik niet.

- Heb je geen aantekening gehouden?

- Neen.

- Kan je het niet op je bank nagaan?

- Voor een deel wel. Maar ik heb het soms ook van mijn huishoudgeld afgenomen. Daar hield ik toch op over.

- Heb je er helemaal geen idee van?

- Neen, dat zei ik al.

- Denk je dat het meer is dan toen, die andere keer?

Sara dacht even na.

- Ja, wel meer.

- Nu goed, ik zal gaan.

- Dank je wel, Lea, zei Sara eenvoudig. En Amos hoeft dit toch niet te weten, vind je niet?

- Van mij zal hij het niet horen.

- En nu nog wat. Hoe moet het verder met Suzy?

- Suzy?

- Ja, mevrouw Ulius.

- Noemen jullie elkaar bij de naam?

- Dat wou zij, loog Sara uit nood, om het niet nog erger te maken, want zijzelf had het indertijd voorgesteld, menend dat een verhouding van quasi-vriendschap het afgezet worden iets minder bedenkelijk maakte. Ik zou er nooit aan zijn begonnen. Maar hoe moet het daar nu verder mee?

- Dat is zo klaar als de dag. Geen cent meer.

- En als ze me schrijft? Vanmorgen schreef ze me nog om geld, en daarom juist ben ik hier. Ik dacht ineens aan jou.

- Die brief verscheur je. En alle andere brieven ook. En je geeft nietthuis. Dan zal ze het wel merken.

- Ja, maar als ze het nu eens gaat aangeven bij de politie?

- Sara, je maakt iemand tureluurs. Waar zitten toch je hersens? Hoe kan dat mens je ooit aangeven? *Jij* kunt het doen.

- Nooit van mijn leven.

- Dat begrijp ik. Maar onthoud nu alsjeblieft één ding goed: zij heeft geen vat op jou; jij hebt vat op haar. Eén woord van jou, en ze gaat de

gevangenis in. En laat dit je nu een les zijn. Denk er in het vervolg aan dat je een zuster hebt eer je een onberaden stap doet.

Ze durfde niet zeggen: denk aan je man. Ze vervolgde:

- En vergeef me die klap maar.

- Stellig niet, zei Sara met iets guitigs. Hij kwam veel te raak aan.

Terwijl Lea op de gang haar zuster in haar mantel hielp kwam ook bij haar de vrolijkheid op.

- Zal ik je eens wat vertellen? Voordat jij hier was zei Louise tegen me dat ik zo'n lief karakter had.

Bij de achterdeur gaven zij elkaar de hand, na de kinderjaren het zoenen snel ontwend, anders dan bij bizondere gelegenheden. ‘Altijd dat gezoen’, had Sara eens gezegd. Toen was het meteen uit. En ook ditmaal voelden zij daartoe geen behoefte. Alles was uitgesproken en geregeld; dat volstond. Lea zei nog:

- Maak je geen zorg. Het komt wel in orde. Morgen zal ik met Marmaduke spreken.

De bel van de voordeur ging.

- Dat is Flora.

- Zo laat? vroeg Sara, bedenkend dat zij gelukkig niet waren gestoord.

- Ja, bij een vriendinnetje geweest.

- Groet haar maar van me... De dagen worden al langer. Heerlijk, hè?

De avond ging vallen. De lucht was windstil, de hemel bewolkt, een avond van begin Maart.

Vanachter het stuur knikte Sara lachend, stak even haar hand op, reed toen snel weg. Lea keek de wagen na die, met zekerheid bediend, dadelijk in het verkeer opging. Hoe jong was haar zuster, hoe licht gooide ze de dingen van zich af, maar ook hoe gemakkelijk trok ze de dingen tot zich. Zou ze ooit wijzer worden? Ze bleef een kind. En geen man om haar te steunen, tenzij er uit deze misstap iets goeds werd geboren. Ze twijfelde, want hoe zou Marmaduke de vernedering opnemen? Sara wist wel wat ze haar opdroeg, of, juister, ze wist het niet. En hoe moest zij, Lea, de preciese woorden vinden? Het werd een zware gang voor een van het geslacht De Bleeck.

Bij het middageten zat ze weer alleen met haar jongste kind aan tafel. Dat Gerard niet zou komen was haar van te voren bekend. Een model voor zijn bedrijf; voor genoegen niets, voor zijn gezin weinig. Maar hij had haar bij hun verloving gewaarschuwd, de toekomst voorziende, zichzelf kennend, ze mocht dus niet klagen, en ze liet het ook na. Zelden naar haar luisterend was hij toch altijd goed voor haar geweest. Hun verloving werd een beetje verbitterd door de afwijzende houding van haar vader tegenover een aanstaande schoonzoon in de industrie. Haar stiefmoeder was anders, doch kon zich niet doen gelden bij de veel oudere, koele, gezaghebbende man. Maar Gerard boog niet; hij was niet geïmponeerd, en beantwoordde koelheid met koelheid; hij confronteerde het gezag van het adels

praedicaat met dat van de fabriek, en het was haar lief aldus. Toen werd Frederik geboren, al gauw, tien maanden na hun trouwen, en was ze in de eerste plaats moeder geworden, vervolgens moeder van drie kinderen, moeder van velen, en, gelijk ze soms overdacht toen het niet meer kon worden gewijzigd, meer moeder dan echtgenote.

Flora bleek na het middagpretje bij het vriendinnetje wat levendiger, maar Lea luisterde weinig. Ze betrapte er zich de laatste tijd herhaaldelijk op dat ze voor de belangstelling van haar jongste meer aandacht voorwendde dan ze bezat. Ook dit was niet helemaal in orde. Het kind kwam te kort, stellig, maar ze werd ook zo in beslag genomen. Zonder de moeite met Frederik zou ze voor Flora een betere moeder zijn geweest. En nu weer dat onzinnige avontuur van Sara. Zij mocht het opknappen; ze zag er tegenop als tegen een berg. Dat verbaasde haarzelf, want zulk een moedeloosheid was in strijd met haar optimisme. Ook mijn reserves schijnen uitgeput te raken, dacht ze; Frederik put ze uit. En de zin van de drie moedermoorders ijlde door haar hoofd.

Ze stond op om Flora bij het huiswerk te helpen. Haar instinct van zelfbehoud vluchtte in de dagelijkse dingen. Het huiswerk zou haar gedachten verzetten. Zich thans geheel op haar jongste concentrerend viel haar nog iets anders in, ook van practische betekenis.

- Laat me eens in je mond kijken, zei ze.

De kaken van het kind waren in hun groei enigszins achtergebleven, waardoor de tandwisseling onvoldoende tot haar recht was gekomen, en vooral een voorste snijtand van de bovenkaak te hoog zat. Dat had de tandarts indertijd bekwaam verholpen, maar die ene tand, hoewel gezakt, zat nog altijd niet precies op haar plaats, en nu en dan onderzocht Lea de toestand. Een regelmatig gebit was voor een jong meisje een belang van de eerste orde, maar - zo dacht ze wel - de grote massa kan de kosten van zulk een behandeling niet dragen, en hoe onbillijk is dat. Als de natuur het volksmeisje niet met schoonheid heeft bedeeld vult de wetenschap de lacune niet aan. Gezondheid is goedkoop geworden, schoonheid blijft duur. En waar zij van nature aanwezig is bij het volk is zij vluchtig. Schone bejaarde vrouwen zijn daar zeldzaam, al te zeldzaam.

Lea duwde de bovenlip van haar dochtertje omhoog. De tand zat nog steeds niet precies in de rij. De tandarts zei dat het terecht zou komen. Toen vingen zij met het huiswerk aan.

Na negen uur, het kind in bed en gerust gesteld nopens de knippen op de deuren, bleef Lea in de huiskamer alleen achter. Ze hoorde een stap in de gang. Ze kende deze. Het was de lichte tred van mevrouw Van Harwegen, die hier haar warme maal nimmer gebruikte, op haar keuken en personeel nauwelijks beslag legde, en haar uren doorbracht, ze wist hoe noch waar. De voeten hielden stil bij het middenhuis. Dan werd een deur gesloten. Haast altijd betrad ze de woning door de achterdeur, en als Lea

hier zo eenzaam zat had ze vaak verlangd deze stap te horen naderen tot haar eigen kamer, een klop te vernemen, de inwoonster te zien en iets te horen uit haar mond, al was het het simpelste verzoek. Deze vrouw bleef raadsel, en haar aanwezigheid maakte het huis nog stiller.

Het huis was zeer stil, de Oude Delft om deze tijd en op dit gedeelte altijd vrijwel uitgestorven. Er mocht een enkele auto langs rijden, het eigenlijke verkeer bewoog zich aan de achterzijde, over de voorhene vestingwallen waarvan het laatste stuk sinds lang was geslecht, waar de trams reden, de overgang van de spoorbaan lag, en des daags bij het ingewikkeld knooppunt van straten, gracht en bruggen de verkeersagent stond. Er moest in Delft maar niets meer worden gedempt. Delft was van alle antieke Hollandse steden vermoedelijk het minst geschonden, en in de oorlog temidden van naburige verwoestingen miraculeus gespaard. Ze herinnerde zich tijdens de bezetting een akelige droom over Delft, gedroomd in dit huis. Ze stond aan een raam van Van Hogendorps Grondwet, uitziende in de nacht, zuidwaarts, en daar aan de kim lag plotseling Delft, zijn indrukwekkend silhouet met de slanke toren en de cyclopische toren, dicht bijeen, en met stapeling, iets terzijde, van hoge silo's en fabrieksgebouwen, meedogenloos zwart geëtst tegen een bleekrode achtergrond, tegen een enorme sector van waaierende vuurstralen, millioenvoudig, stralen zoals ze wel gezien had op foto's van atoombombardementen, even fijn, wreedaardig en gruwelijk. Heel de stad vloog in de lucht. Ze had in haar slaap geschreid, en hoe dankbaar was ze bij het ontwaken geweest, opeens wetend te liggen in haar bed, haar huis, een ongeschonden stad.

Ze hield van Delft, toch niet haar geboorteplaats, dichter opeengepakt, hoger opgetrokken dan andere steden, mateloos hoog soms, met huizen als reuzen, nochtans goedig, een stad wel somber, maar zonder benauwenis, wel donker, maar toch niet licht-arm, wel verstorven op zijn meest imposante plekken, maar nergens dood. Ze hield van Delft; het was er heerlijk wonen, het kòn er heerlijk wonen zijn. En dan dit grote, antieke huis, altijd koel en fris, met soms even een vleug van het wijnpakhuis onder, bij de huisdeuren zwevend, uit de lichtkokers opstijgend, die bizondere rinsige geur aan zulke dépôts eigen, waarin het zo prettig werken moet zijn, die de nabuur nooit hindert omdat hij komt van de koning der dranken. Welk een kalmte ging er uit van haar huis zelf, mits men er ontvankelijk voor was. In haar jongemeisjestijd had ze, levend onder de rook van Den Haag, zich altijd als een Haagse beschouwd, na haar huwelijk was ze langzamerhand een Delftse geworden, en thans volkomen.

Toen kwam de stilte haar geheel afzonderlijk voor, en terwijl dit tot haar doordrong en de doorleefde dag snel langs haar herinnering trok - de depressie van die morgen, de mechanische dreun van de versregel, haar vele brieven, de hartstocht van Louise, de nood van Sara, haar eigen eenzaamheid - schoot haar plotseling iets te binnen dat haar verstand baarlijke onzin

toescheen en desondanks niet was te verjagen: Frederik heeft nog altijd de huissleutels.

Ze stond op uit haar stoel. Er rinkelde iets daar in de verte, omlaag. Er klonk de galm van een deur, een snelle stap op de treden, door de gang. Frederik stond voor haar, verwilderd.

- Jongen, zei ze.

Want hij hoefde niets te vertellen. Ze wist dat ze hem terughad. Hij groette niet. Hij viel in een stoel.

- Is mijn kamer in orde? vroeg hij en streek met een gebaar van ongeduld het woeste haar van zijn voorhoofd.

Ze gaf een fier antwoord:

- Altijd. Er ligt schoon nachtgoed op je kussen.

Hij keek haar even verwezen aan. Ze naderde niet, en dat deed hem goed. Hij had op zijn fiets een paar uur rondgezworven, eerst in dolle vaart naar Sara, toen voor haar hek stilhoudend, toen bedenkend dat zijn toevlucht daar niet lag, toen naar de winkel van Hartman en komend tot dezelfde slotsom, toen buiten de stad, over de rijwielpaden door de duinen, op gevaar zijn nek te breken bij het neergaan van de hellingen, toen niets meer wetend en zich terugvindend in Delft, voor de achterdeur van zijn huis, met de sleutels in zijn hand.

Hij stond op. Veel zeggen kon hij niet. Echter begreep hij toch dat enkele woorden onvermijdelijk waren.

- Ik heb een vreselijk ongeluk zien gebeuren. Ik kan er nu niet over praten. Morgen zal ik het je wel vertellen. Ik wil nu eerst zien te slapen. Ik ben doodmoe. Maar ik kon er niets aan doen. Geloof me, moeder, ik had geen tijd om een hand uit te steken; ik kon er niets aan doen. Ik heb geen schuld. Maar ik moet slapen.

Hij ging, en ze liet hem gaan. Hij groette niet, zij evenmin. Haar instinct waarschuwde haar om niets meer te zeggen. De wijd opengeworpen deur trok hij voorzichtig achter zich dicht. Zijn stap verstierf. Ze stond onbewogen, ze wist niet hoelang. Toen ging de deur weer open. Hij was teruggeslopen en keek even om de hoek.

- Dag, zei hij, oog in oog en verdween weer.

Ze knikte alleen, opeens onmachtig een woord uit te brengen. Het was bijna komisch, het herinnerde aan een kiekeboespel.

Waar was Gerard? O ja, hij had een vergadering met het bestuur van een van zijn fabrieksfondsen. Ze belde.

- Frederik is terug.

- Werkelijk? Ik kom direct.

Zijn stem had bijna gewoon geklonken, want het bestuur mocht geen gemoedsbeweging merken.

Toch was hij vijf minuten later bij haar, en kon ze het vertellen. Intussen had ze over de woorden van haar zoon nagedacht, en wel zoveel begrepen

dat hij bij dat ongeluk betrokken was geweest; hoe had hij zich anders van schuld kunnen vrijpleiten? Het bleef bijzaak voor henbeiden; het kind was weergekeerd.

Wat later gingen zij naar boven. Lea opende omzichtig de deur van Frederiks slaapkamer, en trad het eerst binnen, slechts geleid door de flauwe schemering die het ganglicht in dit vertrek wierp. Het meegebrachte glas melk gaf ze even aan haar man. Ze raapte de kleren van haar zoon van de vloer, hing ze op een stoel, en boog zich over zijn bed. Hij sliep als dood. Godweet was het zijn eerste diepe slaap na maanden, na jaren. Hij lag zoals hij in die goede oude tijd placht te slapen, zijn gezicht naar de muur en in het kussen begraven, zijn rug wat rond, half boven de dekens, gedekt alleen door het pyamajasje. Ze trok het dek voorzichtig wat hoger. Toen deed ze in een verre hoek een klein lampje aan. Ze nam het glas uit Bearda's handen en plaatste het op het nachttafeltje bij het bed.

Even nog keken zij samen toe. Een zenuwtrekking schoot door Frederiks lichaam. De vader schrok; de moeder stelde gerust met een gebaar; de zoon bleef slapen.

- We hebben hem weer, fluisterde Lea.

- Als hij nu maar tot werken komt, fluisterde Bearda.

Want het bedrijf stond bij hem bovenaan. Lea knikte. Zij gingen. Bearda wilde het licht doven.

- Laat maar, fluisterde Lea, er op bedacht de mogelijke terugkeer van Frederiks kinderangst voor het huis bij voorbaat te bannen. Het hindert hem niet. En als hij wakker mocht worden ziet hij dat er wat voor hem klaar staat.

Beneden spraken zij af niets aan Frederik te zullen vragen, en de meisjes op het hart te drukken tegen de broer te doen als gewoonlijk. Lea zei:

- We moeten precies zo handelen als toen hij van de ondergrondse terugkwam. Hij moet zelf maar vertellen wat hij over het ongeluk loslaten wil. Vooral niet dwingen.

Echter kenden zij de toedracht reeds binnen het kwartier. Want juist was de verblijding in zover in hen bezonken dat zij er aan dachten wellicht uitsluitsel van De Bleeck te kunnen verkrijgen, toen deze opbelde en vroeg of Frederik bij hen was.

- Ja, zei Bearda.

- Goddank, antwoordde De Bleeck. Ik heb in doodsangst gezeten over die jongen. Laat Lea meeluisteren. Heeft hij al wat verteld?

In zijn toon klonk geen zweem van zege over een bereikte terugkeer in het ouderlijk huis, want daartoe had hij inderdaad niet bijgedragen. Van de stille strijd van De Bleeck om in de zoon de moeder te troeven kon echter Bearda niets weten. Lea stond naast hem, en zij vernamen wat er was voorgevallen.

Lea zag wel aanstonds in dat Frieda's zelfmoord niet viel los te maken

van zekere gevoelens voor haar zoon. Zij zou dit echter altijd met de grootste klem tegenspreken. Overigens was ze in de vreugde over het herwonnen gezinsverband niet iemand om plichten te verzaken. Aldus volbracht ze de volgende namiddag haar zware gang naar Brandenburg. Ze sprak hem in zijn studeerkamer van Villa Mara. Het resultaat leek in haar ogen hoogst twijfelachtig. De kern der kwestie lag niet in de eigenlijke chantage en het verspeelde geld, maar in de vraag of er voor de chantage een wezenlijke grond had bestaan. Voor haarzelf was het geen vraag, en ze had hem stellig overtuigd van de oprechtheid harer verzekering dat alles viel te herleiden tot een abnormale suggestibiliteit van zijn vrouw. Daarmee evenwel had ze in hem slechts het geloof bevestigd aan haar oprechtheid, en deze verdacht hij ook zonder dat niet. Maar hoe stond hij tegenover Sara? Dàt was de vraag. Oordeelde hij Sara argeloos of de doortrapte loochenaarster van een oneervol verleden? Lea wist het niet en vreesde het laatste.

Dat hij niet repte van scheiding, althans niet tegen haar, was, negatief bekeken, mogelijk winst. Daarmee moest ze zich tevreden stellen. En hij had haar aangehoord, als altijd vriendelijk, in de beginne iets witter in zijn gezicht geworden, maar spoedig hersteld.

De prediking - Twee meisjes

De Bleeck was een vrij trouw kerkganger, trouwer dan zijn zusters. Hij had zijn vaste plaats in de kerk van Voorburg, maar woonde vaak de dienst elders bij. Deze Zondag ging hij naar de Grote Kerk van Den Haag waar een hoogleraar zou spreken, vermaard als wetenschappelijk theoloog, sinds lang ijverend voor aaneensluiting van de orthodoxe Christenheid en voor een bescheiden lithurgie. Toen De Bleeck verscheen, een kwartier vóór de aanvang, was het gebouw reeds stampvol, tot in de gangen tussen de banken. Hij moest met vele anderen staan. Een jongere man bood hem zijn hoekplaats, maar hij weigerde met een vriendelijke druk op de schouder van de ander. Het hinderde niet dat hij stond; hij kon er tegen en had nog zijn wandelstok als steun.

Het gelaat en de hele gestalte van de hoogleraar, groot en tevens van een machtige gedrongenheid, waren als geschapen voor de beitel van een Rodin. Hij sprak over het huwelijk. De eerste woorden van zijn predicatie waren:

- De mens is paar.

In de loop van een uitstekend gebouwd betoog maakte hij melding van een antieke doopvont, uniek wegens een randschrift, niet alleen buitengewoon kunstig om de rangschikking der letters die, van voren naar achteren en van achteren naar voren gelezen dezelfde zin vormden[1], maar meer nog om hun toepasselijkheid op de sacrale doop. Hij vertaalde voor zijn gehoor de tekst van niet meer geheel klassiek Grieks: was de zonde, niet enkel 't gelaat.

Maar de predikant ging nog verder. De doopvont was bovendien een samenstel van symbolen: het voetstuk de man, de zuil de vrouw, het bekken het huwelijk, door voetstuk en zuil geschraagd. En ten slotte vormde de doopvont als geheel wederom een symbool in de eenheid van haar onverbrekelijke onderdelen: het complete leven, compleet indien het de opdruk draagt van het beginsel: was de zonde, niet enkel 't gelaat. En hij eindigde:

- De mens is paar.

De Bleeck was nimmer onder de indruk van een kerkdienst gekomen gelijk deze. Maar eerst buiten het gebouw realiseerde hij zich dat het gehoorde een voltooiing inhield van datgene waarvan hij de aanvang - slechts de aanvang - wel eens had overdacht en ook wel verkondigd: de man is voetstuk; de vrouw behoort op een voetstuk te staan; laat de man haar voetstuk zijn; laat de vrouw uit hem voortspruiten als Eva uit Adam.

Hij zag dat hij twee gangen moest volbrengen. Zij waren voor hem niet moeilijk en hij wilde nog diezelfde middag zijn plan uitvoeren. Dermate had de noodzaak hem doordrongen dat hij meteen overtuigd was beide

1 ν□ψον □ν□μημα μ□ μ□ναν □ψιν.

vrouwen te zullen treffen. Want, dacht hij, in de werkelijk grote momenten zijn wij ook meester van het lot; wij kunnen zelfs het stervende hart nog dwingen om te blijven kloppen tot de taak is volbracht. Hij zou niet sterven aleer hij gedaan had wat moest.

Hij ging naar Aleida, belde en wachtte. Na een poos werd de deur op een kier geopend, hij zag een oog, doch eer hij kon worden buitengesloten had hij zijn stok tussen de kier, duwde, overwon de tegenstand gemakkelijk, en trad binnen. Zijn plan stond tot in kleinigheden vast.

- Niet zo dwaas doen, Aleida, zei hij.

Hij schrok van haar, noch haar behuizing. Hij was op alles voorbereid. In de loop der jaren had hij van Lea het een en ander over zijn vrouw gehoord, en de laatste tijd ook van Sara die haar eveneens een paar maal had bezocht. Zich houdend alsof het hem weinig interesseerde was hij die mededelingen toch niet vergeten.

Hij ging voor door het donkere gangetje, of hij hier thuis was, en terwijl Aleida iets onverstaanbaars mompelde pakte hij haar bij een arm, trok haar als een heerser mee, en zei:

- De vrouw is verplicht de man te volgen. Dat staat in het burgerlijk wetboek, en dat weet ik nog van de collegebanken.

Een deur stond aan; dat was haar kamer. Hij zette zich met de rug naar het weinige licht. Het naargeestige vertrekje had hij in een oogwenk opgenomen.

- Slaap je hier ook? vroeg hij.
- Ja, antwoordde ze en wees op de divan.
- Mag dat gordijn niet wat op?
- Liever niet.

Hij liet het zo. Hij kon, aan de kunstmatige schemering gewend, haar toch goed zien.

- Je bent veranderd, Amos, zei ze. Maar ik weet het. Je gezicht is verbrand, en je hand ook. Dat was in 1940. Lea heeft het me verteld.

Het verwonderde hemzelf, maar hij kon verdragen dat ook zij van zijn verminking repte.

- Ga je niet zitten? Ik heb je wat te zeggen.

Zij was nog meer veranderd, een burgervrouwtje geworden. Niets in haar herinnerde aan de vroegere ietwat wulpse schoonheid die hem als man meer had aangetrokken dan hij achteraf kon verantwoorden. Haar ogen waren zelfs onherkenbaar, met weinig kleur, weinig blik. Ze keek hem onafgewend aan; ze zette zich tegenover hem; ze was het toch werkelijk; ze hield het hoofd in die eigenaardige luisterhouding welke niet wijst op luisteren, doch op debiliteit. Hij zag het onmiddellijk.

- Niet direct op mijn schoot, zei hij met een gulle rondborstigheid, want zij zaten vrijwel knie aan knie.
- Neen, Amos, maar César Franck...

- Laat César Franck nu even rusten. Ik kom je vertellen dat je hier weggaat.
- Dat wil ik niet.
- Maar ik wil het wel, en het gebeurt.
- Neen.
- Al spring je huizen hoog, het gebeurt. En ik zal je zeggen wat er gebeurt. Ik zit in een combinatie van een flatgebouw in een buurt van het Noorden. Ik kan over een eenpersoonsflatje voor mezelf beschikken. Daar kom jij in.
- En als ik niet wil? Ik heb het hier goed, en ik ga niet weg.
- Het lijkt nergens naar zoals je hier woont. Je zult daar zon hebben en een mooi uitzicht. Er is centrale verwarming. Ik zet je in een beter meubilair. En in plaats van die vergeelde rammelkast krijg je een vleugel. Zegt het je niets dat je een vleugel krijgt?
- Die kan hier niet staan.
- Daar wel. We praten niet van hier.
- En als ik niet wil? Ik heb het hier naar mijn zin.
- Als je niet wilt dan zetten de verhuizers je bovenop je bullen in de tapissière. Als je niet goedschiks gaat, dan maar kwaadschiks. Maar gebeuren zal het.
- Waarom moet dat nu zo ineens?
- Omdat je mijn vrouw bent en omdat ik je naar mijn vermogen een onbezorgde oude dag wil geven. Ik zal je ook wat meer geld sturen.

Hij kon haar niet in zijn eigen huis terugnemen; dat werd een ramp voor henbeiden; daaraan had hij geen ogenblik gedacht. Wat hij aan haar kon goedmaken zou hij echter volbrengen, op zijn autoritaire wijze. Ze kreeg ook een telefoon, en hij dacht over een juffrouw van gezelschap of iets van die aard. Het geld kon hem niet meer schelen. Hij bezat kind noch kraai, slechts haar. Doch dit alles vertelde hij niet. Het was zo vermoedelijk reeds meer dan ze verwerken kon. Ze zuchtte bedrukt.

- Mijn hemel, Amos, ik zal daar nooit kunnen wennen. Hier heb ik alles... èn César Franck.
- Daar heb je hem ook. En op een vleugel klinkt hij veel beter dan op dit oude kavalje, en daar is hier geen plaats voor. Dat zeg je zelf, en dat zie ik zo.
- Och, was ik maar dood! Waarom doe je me dat aan? Had me liever met rust gelaten. Dat heb je toch al die jaren gedaan. Waarom nu ineens dit?
- Hoor eens, Aleida, zei hij bars, als je naar je dood verlangt doe je zondig, en dan kom je nooit bij César Franck, dat geef ik je op een briefje. Je ziet je eigen belang niet in, maar ik zie het wel. Je gaat hier vandaan, dat is afgesproken. Het kan trouwens niet anders, want de flat staat al op je naam.

Deze noodleugen maakte kennelijk meer indruk dan de toespeling op een hiernamaals zonder gezelschap van de vereerde componist. Hij zag het.

- Ja, je naam staat in het contract: mevrouw Aleida De Bleeck, geboren Merkelstein. Daar kan je niet meer van af. En ik zorg voor een bordje op de deur met *die* naam. Je mag je niet meer enkel Merkelstein noemen.

- Moet dat nu allemaal heus?

- Ja. Je bent mijn vrouw, en een getrouwde vrouw moet de naam van haar man dragen, ook al leeft ze gescheiden. Dat staat ook in de wet.

Hij had vermaak in deze improvisaties op legislatief gebied. Toen, bedenkend te spreken tegen een half onnozele, vond hij het meer dan ooit noodzakelijk dat ze onder toezicht kwam. Ze moest iemand hebben om haar op te passen en te verzorgen. God mocht weten hoe ze hier met vuur omsprong. Hijzelf vol brandwonden was al meer dan genoeg in één echtpaar. Hij moest er iets op vinden om haar voortdurende hulp te verzekeren.

Ze keek naar haar handen.

- Weet je wat het is met die handen? vroeg ze. Ze spelen piano, maar ze doen ook allerlei vulgaire dingen, eten naar je mond brengen, je wassen en zo. Dat Onze lieve Heer daar niet iets op gevonden heeft... Zal ik je eens wat voorspelen? Maar je houdt niet van muziek, is het wel?

- In het andere huis, zei hij. Daar zal ik naar je luisteren. Want ik kom terug, maar niet hier. En je zult er Lea zien en Sara.

- Ja, Lea en Sara, beaamde ze. Maar Lea vooral.

- Nu goed. Je hoort van me. Ik regel alles.

Hij stond op.

- Ga je?

- Ja, ik heb nog meer bezoeken. Blijf binnen. Ik vind het wel. Een vrouw laat haar man niet uit.

Hij gaf haar een hand en vertrok. Hij voorzag dat deze verhuizing nog heel wat voeten in de aarde zou hebben, als Aleida tot duidelijker inzicht was gekomen in wat haar te wachten stond. Maar dat ze hier wegging stond vast. Met het triomfante besef van de man als hoofd der huwelijksgemeenschap, hoezeer hier ook tot een aanfluiting geworden, wist hij dat ze per slot zou gehoorzamen, omdat ze - behalve wat de echtscheiding aanging, waarop hij trouwens ook nooit ernstig had aangedrongen - voor zijn wil altijd gebogen had. Perinde ac cadaver.

Hij ging regelrecht door naar Louise, wetende dat ze in de stad was. Hij had haar reizen heen en weer zonder moeite kunnen volgen. In lang was ze niet te Brussel geweest, of maar voor heel korte tijd, en de reden was hem duidelijk: ze wachtte op hem, ze wachtte hem in de Archipel. Maar hij had zijn bezoek niet aangekondigd; hij oordeelde het ditmaal onnodig. Ook was hij overtuigd haar te zullen treffen, want wederom wist hij het lot bij voorbaat naar zijn hand te hebben gezet.

Aan het meisje dat opendeed vroeg hij dan ook niet of mevrouw thuis was. Hij vroeg:

- Kan ik mevrouw spreken?

En hij noemde zijn naam. Het meisje bezag even deze vreemde verschijning die ze nog niet kende, maar het verging haar als elkeen: ze keek vluchtig, zonder blijk van geschrokkenheid. Iets van zijn persoon bedwong in de toeschouwer onmiddellijk elke reactie die de grens van het normale overschreed. Hij behoefde niet meer dan twintig seconden in de vestibule te wachten.

Louise zat in een hoek van de sofa der voorkamer, bij het raam, afgewend van het licht. Ze moest vliegensvlug de overgordijnen ten dele hebben gesloten. Ze stond niet op, maar reikte hem de hand, en hij kuste deze. Hij zette zich tegenover haar. Een kleine tafel was tussen hen. Opnieuw zat hij in een soort schemerlicht, maar minder diep, en niet gearrangeerd door een geesteszieke. Hier sprak de trots van een vrouw die voor de man verbergen wil dat ze op zijn komst bleek geworden is. Het stemde hem zacht, maar niet week. Zijn besluit stond onherroepelijk vast. Hij was ridderlijk genoeg niet slechts haar het voordeel der schaduw te laten, maar zichzelf aldus te plaatsen dat er op hem zoveel mogelijk daglicht viel.

- Zo, ben je daar, zei ze.

Haar stem klonk gewoon, ook de zijne toen hij antwoordde:

- Louise, ik kom je vertellen dat ik je voorwaarde heb vervuld. Het is laat, ik geef het toe, maar ik heb het met Aleida nu zo geschikt dat ze een betere woning en een beter leven krijgt.

Het viel hem op dat hij niet sprak van ‘mijn’ Aleida. Het moest ook haar wel opvallen. Hij was er zich voorts van bewust een formidabele leugen uit te spreken. Hij had haar voorwaarde niet vervuld; hij zou het nooit hebben gedaan; zijn enkele kerkgang van deze ochtend had de stoot gegeven. Hij moest haar nochtans de illusie laten. Het geheim van de oorzaak van zijn ommekeer zou altijd veilig bij hem zijn. Hoe gevat ook en scherpzinnig deze vrouw wezen mocht, dit kon ze nimmer raden.

- Het heeft lang geduurd, herhaalde hij, teneinde nog iets meer een tweestrijd te accentueren die in werkelijkheid niet had bestaan. Maar nu ben ik zover. En ik heb je alleen nog om één grote gunst te vragen.

- Dat is?

- Dat we vrienden zullen zijn, Louise. Geen goede vrienden; echte vrienden.

Er viel een verpletterende stilte. Maar verrast kon ze niet wezen. Ze moest reeds bij het binnenkomen van zijn trekken hebben afgelezen dat de oude verhouding verbroken was. Mogelijk had ze het al dagen, weken, maanden eerder aangevoeld. En zijn bericht dat hij haar voorwaarde had vervuld kon daaraan niets veranderen. In luttele tellen sprongen zij een periode van tien, twintig jaar over. Zo voelde hij het tenminste, en hij gaf er uiting aan.

- Dat moet tussen ons kunnen. Op mijn leeftijd kan dat.

Van haar leeftijd repte hij niet. Het was zijn enige toespeling op het

verleden, op de nacht in dit huis, in de gesloten kamer, daar achter zijn rug.

Wat er in haar omging zou hij nooit weten, en hij verlangde het ook niet. Wel doorzag hij dat zij meer van hem hield dan hij van haar. Of liever - hij verbeterde zich - hij doorzag het niet; het was een volkomen zekerheid in de wereld van het gevoel, uitsluitend daarin. Hij wist dat iemand met ondiepe affectie zeer wel in staat is door het gevoel de diepere bij de partner te peilen. Hij twijfelde er niet aan dat, terwijl hij nauwelijks een offer bracht, hij haar iets van de grootste betekenis onthield. Anderzijds was zij intelligent genoeg om juist uit de wetenschap dat zij in liefde elkaar niet gelijkwaardig waren vertroosting te putten. Hij hoopte het vurig; hij wilde haar zo graag groot zien, en sterk. En - hier was inderdaad sprake van doorzicht -, hij wist zeer wel dat dit ten slotte neerkwam op egoïsme. Hij hoopte het voor zijn eigen gemoedsrust, en, meer nog, voor het vlekkeloze van zijn verering. Een weigering zou deze zuil voor zijn ogen in stukken doen vallen. Ik ben een beestachtig egoïst, dacht hij; maar ik kan niet anders. Daar doorheen beving hem twijfel, moedeloosheid. Wat wist hij van deze vrouw, van de vrouw in het algemeen? In ingewikkeldheid van structuur overtrof zij de man verre. Men kan nimmer met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid het antwoord van een vrouw voorspellen. De kansrekening bij haar is altijd vijftig procent, precies. Zou Louise toestemmen? Hoe lang zaten zij hier al zwijgend? Een kwartier, een uur, een halve minuut? De spanning werd ondraaglijk.

Toen stond Louise rustig en bevallig op, en hij wist dat dit ogenblik voor goed in hem gebrandmerkt staan zou. Ze stak een lamp achter de sofa aan.

- Ik zal wat licht maken. En je wilt zeker wel thee.

Ze ging rustig naar de theetafel. Het was haar antwoord, nobel, vrouwelijk. En toen had hij een ontzettende strijd met zichzelf te voeren, want de gratie van dit antwoord maakte hem voor een moment doodzwak. Maar neen, het mocht niet. Hij had dit antwoord uitgelokt, zij had het gegeven. Echte vrienden waren zij.

Nog geruime tijd bleef hij bij haar praten. Er kwam geen gaping in het gesprek, geen gedwongenheid. Deze eerste proeve van een nieuwe verhouding slaagde. De lamp wierp het licht over haar heen op hem, maar ze zat toch niet meer in een zo nadrukkelijke schaduw, en hij zag alle onderdelen van haar gelaat, van het mooie hoofd. Haar trekken droegen geen spoor van bleekheid of melancolie, hun stille spel wees op evenwicht in het gemoed. En, tijdens dit onderhoud volgens zijn gewoonte afglijdend naar de abstractie, dacht De Bleeck: welk een enorm wonder heeft het Opperwezen alleen reeds gewrocht in het menselijk gelaat, en dan nog niet zozeer in de uitersten van zijn veranderingsmogelijkheid, als wel juist in het subtiele spel dat buiten de bewustheid omgaat; er zit daar ergens in onze hersens een poppenspeler die door aan de allerfijnste zenuwdraadjes te trekken de poppetjes van onze gezichtsspieren tot nauwelijks waarneembare wijziging

in de groepering weet te brengen; nauwelijks waarneembaar, en toch overduidelijk, vanwege een tweede wonder: het oog van de toeschouwer, op zijn beurt in staat om het verfijnste toneel op dit marionettentheater van meesterschap te registreren.

Hij hield deze gedachte voor zich. Het gaf geen pas opnieuw de oude Adam uit te hangen. Maar hoe dankbaar, dacht hij, moet ik zijn dat zij dit gelaat heeft en ik dit oog, een wederzijdse perfectie.

Weer op straat overwoog hij dat het een goede dag in zijn leven was geweest. Aleida had opgehouden zijn grootste zorg te zijn. En Louise? Hij zou haar zo nu en dan bezoeken, niet vaak, maar openlijk. Vriendschap verlangt geen schuilhoeken, en aan de andere kant blijft ze bestendig door matig contact. De waarde van vriendschap, dacht hij, ligt minder in het persoonlijk contact dan in het weten iemand te bezitten met wie men op elk ogenblik contact tot stand kan brengen; vriendschap is in de eerste plaats een wetenschap, en het loutere weten steunt en beveiligt; vriendschap wordt zeldzaam in de haastige eeuw; wijbeiden hebben geen haast; wij zullen trachten haar in ere te herstellen door zeldzaam contact, maar dan ook rustig, lang, volledig.

Hij was ruim anderhalf uur bij Louise geweest. Hij keek op zijn horloge, niet om de tijd te weten, maar om de tijdsaanwijzing van het horloge te controleren. Het begon achter te lopen. Hij zag dat het twee minuten achter was en vond dit even later bevestigd door een blik op een electrische stadsklok.

Hij kwam in de volgende dagen ook nog tot de conclusie dat hij, met zijn dithyramben op de huiskamer in abstracto, van zijn eigen huiskamer meer kon maken. Hij zat er 's avonds vaker, en minder op zijn kantoor. Ook trachtte hij zich aan te passen aan de nieuwe toestand, hoewel hij begreep dat dit op zijn leeftijd niet eenvoudig was. Toch zette hij het leven zoveel mogelijk op de oude voet voort, - het huidige als continuatie van het vroegere, het leven dat de spons haalde over het intermezzo der oorlogsjaren. Hij had Frieda vervangen door een juffrouw op leeftijd. In het koffieuur zat een andere secretaris aan zijn tafel, dat centrum van zijn huiskamer, en hij zat op de plek waar Van der Mark gezeten had, maar de laatste was superieur geweest en kon nooit worden vergeten. Slechts overtrof de nieuweling zijn voorganger nog in de verbetenheid waarmee hij de naam Lieflijk Gedakt doorstreepte op de enveloppen, eer de brieven naar de afzenders teruggingen. Aan Frieda dacht hij veel minder, vermits zijn huishouden ook nu regelmatig verliep. Des avonds zat hij dikwijls aan die centrale tafel, met de juffrouw, met Wierasastra, een kop thee, zijn krant, een verslag, een brochure, een boek.

Verder wijzigde hij in zijn bestaan niets. Hij deed zijn zaken, bezocht zijn club, bleef deel uitmaken van de Haagse society.

Zo gaf hij begin Juni gevolg aan een uitnodiging van de minister van

Buitenlandse Zaken. Diens zoon was benoemd tot ambassadeur in Australië en zou eerstdaags daarheen vertrekken, - een jonge man van ongeveer vijf en dertig jaar, en de jongste onder de Nederlandse gezanten, nog ongetrouwd, maar van plan bij zijn aankomst in Canberra te huwen met een Australische. Hij had zich in de ogen der regering onderscheiden op een moeilijke post, als tijdelijk zaakgelastigde te Moskou, ingevolge afwezigheid met ziekenverlof van de ambassadeur zelf. Vóór zijn vertrek gaven de minister en zijn echtgenote in hun villa onder Wassenaar ter gelegenheid daarvan een cocktail, als het meest strokend met de Hollandse eenvoud en de Hollandse schatkist. Niet alleen het diplomatieke corps was uitgenodigd, maar ook andere autoriteiten, vrienden, bekenden. De Bleeck behoorde tot de invité's. Zijn vader en de vader van de minister waren aan de academie clubgenoten en bevriend geweest. Tussen De Bleeck zelf en de minister was de band nooit zo nauw toegehaald. Zij waren ook geen lid van dezelfde societeit, maar De Bleeck kende de ander en diens familie toch door verschillende ontmoetingen.

Het was eenvoudig, inderdaad. Het woord party werd niet vermeld op de gedrukte invitatiekaart, en er was geen bepaalde kleding voorgeschreven. De Bleeck volstond met een donker pak.

Hij was er niet vroeg, en vond reeds een file auto's voor het hek en in de aangrenzende zijlanen. Hij moest een tamelijk eind teruglopen naar de voordeur. Maar hij was niet te laat. De gastvrouw stond nog haar bezoekers op te wachten bij de open deuren naar de achtertuin, en naast haar stond haar zoon. De drie dochters, allen gehuwd, bewogen zich onder de gasten van wie de meesten zich in de tuin bevonden. Ook de minister was daar. Hij bezat het type dat men zich voorstelt als gangbaar bij deze functie die, meer dan welke andere portefeuille ook, vastheid vereist in de grote lijn en smijdigheid in het onderdeel, kracht naast diplomatie. Hij was lang, slank, recht, gesloten zonder ijzigheid, hoffelijk zonder neerbuigend te worden, ernstig, en op zijn tijd geestig. Hij had het oor van de Staten-Generaal, nu al enige jaren achtereen. Zijn positie was nooit onzeker geweest. De vorige dag had hij een klacht in de Tweede Kamer over te veel nevel rondom de buitenlandse politiek bekwaam, ad rem, en onder applaus gepareerd. Maar hij was in wezen zwaarmoedig geworden. De ontwikkeling na de oorlog had dat van hem gemaakt. Hij wist dat hij enige aandacht trok in het buitenland. Het was hem echter niet toereikend, en lof voor zichzelf begeerde hij wel allerminst. Maar hij vond dat aan ons land de unieke kans was ontglipt - hij sprak het nooit officiëel uit, maar men wist het toch - om weer te gaan meetellen onder de grote mogendheden, door opzet of nalatigheid van die groten zelf, zeker, maar ook geenszins zonder eigen schuld. Intussen was hij billijk genoeg om toe te geven dat de schuld niet alleen in het heden lag. Een zekere kortzichtigheid had onze wereldvisie altijd gekenmerkt. Hoe anders deed dan Portugal.

Het hield zijn enorme territoren in Afrika, zijn enkele punten in Azië vast in handen, en alvorens uit Zuid-Amerika te wijken had het aan het onmetelijke Brazilië - land der toekomst in de eerste plaats - zijn taal opgelegd, en daarmee een broederschap gesticht. Want men kon niet zo van elkaar vervreemden, of te eniger tijd deed het bloed zich toch weer gelden. Ook de Nederlanders hadden die kans gekregen; zij hadden zich daar aan de kust gevestigd, maar het was een 'verzuimd Braziel' geworden. Het Portugees was een wereldtaal; het Nederlands was dat geweest. Niets hadden wij weten te behouden. De Nederlander sprak zelfs bij voorkeur van 'ons kleine landje'. Waar hoorde men dat elders? Nog niet in Andorra.

Lagen zulke gedachten al op de bodem van een sterke nationale trots, waren zij doorweven met schaamte over het heden, wensten zij het verleden uit de dood te doen opstaan, voelden zij zich in wezen vreemd aan de universaliteitsidee, - deze staatsman was practisch genoeg zich daardoor niet te laten beheersen. En, ofschoon met innerlijke tegenzin, paste hij zijn houding met talent aan de harde feiten aan.

Na de ontvangst door mevrouw en de jonge diplomaat begroette De Bleeck zijn gastheer. Hij zag veel bekenden, hield echter bij niemand lang stil. Hij zag ook enige leden van zijn club. Lea was er niet, maar wel Sara en haar man, de opmerkzaamheid trekkend als steeds, en altijd weer bijeengedreven. Daar niemand hier iets afwist van het gebeurde met mevrouw Ulius, kon ook niemand uit deze wederzijdse aantrekkingskracht tot iets gunstigs concluderen. Een conclusie in die zin ware ook onjuist geweest; meer dan ooit bleven zij elkaar vreemd; hier gold slechts de buiten het hart zetelende, de animale, misschien niet meer dan mechanische drang, gericht op perfecte paarvorming in het openbaar. Maar De Bleeck bewonderde zijn zuster, en zelfs enigszins zijn zwager.

De villa, van buiten lelijk, lag in een mooie tuin, en bezat niet talrijke, doch zeer grote kamers, geëigend tot ontvangst. Er waren zoveel gasten dat men vanzelf op een bezoek van bescheiden duur was aangewezen. Het publiek verdeelde zich over de achtersalon en de tuin; in beide waren koude buffetten aangericht op tafels. Knechten gingen rond met de dranken.

Stoelen waren er niet. Op de rustieke banken aan weerskanten van het terras hadden zich enkele zeer bejaarden neergezet. De dalende zon scheen nog door de hoogste boomtoppen. Het was een verrukkelijke namiddag, maar met een fris windje, en de vrouwen hielden hun bont over de schouders.

De Bleeck was geen kenner van de onderdelen van een vrouwentoilet, maar hij kon zeer wel een goedgeklede vrouw van een slechtgeklede onderscheiden. En al voortkuierend dacht hij met iets van vertedering aan die eerste feestelijke samenkomsten na de bevrijding, toen de dames nog hun vale, armetierige, verouderde jurkjes droegen en het sleutelbeen zo meedogenloos zichtbaar was in de verbleekte schouderpartij. Deze vrouwen waren gezond, gevuld, zij droegen bekoorlijke middagjaponnen. Maar hij

wist ook dat wie op de galafestijnen zijn oog laat gaan over de schouwburgbak of langs de balkons de voorhene flonkering van juweel goeddeels mist. In dit opzicht had het leven zich nog niet hersteld. En men kon het ijdelheid noemen, onnut, het was toch ook een van die charmes geweest eigen aan de vrouw: een piek-uur van collectief schoonheidsvertoon.

Het was een late namiddag van opgewekt gesprek, soms even van debat. In deze groepjes die veranderden door toe- en afvoer, die zich samenbonden en ontbonden, en waarin het ene onderwerp vervangen werd door het andere, kwam uiteraard ook wel onbetekenend gebabbel voor, maar toch niet vaak. Het weten, van dit niet uitgebreide gezelschap, als een groep onder elkaar te zijn, had een zekere algemene stemming meegebracht waarin men gaarne, al was het vluchtig en kortstondig, uitrees boven het niveau van het huiselijke, en zijn geest wette aan die van anderen. Maar voorts openbaarde zich hier een afgesplitst zijn van de grote massa, waarvoor elk op zichzelf de voorwaarden bezat, in stand, in opvoeding, in erfelijke aanleg. Ook dit gezelschap was massa, doch een veel kleinere; zij werd beheerst door de sfeer van een feestelijkheid - mensenwerk -, en van een mooie dag - meteorologie -, doch zij reageerde op haar manier. Aldus openbaarde zich hetgeen De Bleeck vaak had verkondigd, ook tegen Louise die, meer democratisch geneigd, het niet ontkende, maar wel het betreurde en veroordeelde als maatschappelijke misstand, en die zich met name ergerde als De Bleeck hierover sprak, vanwege het hooghartige en triomfante dat in zijn woorden klonk, ofschoon zij erkennen moest dat hij in zijn daden allerminst a-sociaal was. Wat De Bleeck zei was dit: hoe hoger de maatschappelijke kring gelegen is, des te veelvuldiger is daarin ook talent te vinden; het talent, over het geheel genomen zeldzaam in een volk, heeft toch de neiging zich in de hoge kringen te verdichten, en dat wordt het best geïllustreerd door het feit dat onder de uiterst kleine groep der allerhoogsten, dat wil zeggen van hen die krachtens geboorterecht een troon beklommen hebben, de botteriken altijd schaars waren, de tot hun moeilijk vak bekwamen regel, en de sterren verre van dungezaaid.

Het groepje dat zich om de minister had verzameld sprak even over oorlog. Het bestond uitsluitend uit mannen, diplomaten en politici, merendeels buitenlanders. Op bepaalde naties werd niet gedoeld, en te minder omdat zich onder hen een Amerikaan bevond en een Rus. Men was het er wel algemeen over eens dat de oorlog nimmer geheel van de aardbol zou verdwijnen, als liggende in 's mensen karakter. De Rus hield echter met nadruk vol dat het weer streekoorlogen zouden worden, met behoedzaam en zo humaan mogelijk hanteren van de nieuwe wapens.

- Ik geloof er niets van, zei een ander. Iedere volgende oorlog wordt automatisch een wereldoorlog. We mogen hopen dat het inzicht daarin een rem zal blijken, maar ik vrees het tegendeel. Ik voorzie dat het begrip wereldoorlog, laten we zeggen over vijftig of honderd jaar, gemeengoed

zal worden, in die mate dat de kinderen in hun geschiedenisboekjes tot 1914 niet meer het woord oorlog gedrukt zullen zien, maar het woord schermutseling.

Er werd hartelijk gelachen.

- Ik verwacht, zei een ander, in een nabije toekomst vooral een oorlog buiten de aarde, wel tussen aardbewoners, maar in de interplanetaire gebieden. Op de aarde zelf zal er binnenkort geen ruimte meer zijn.

- Maar dan, verbeterde een derde, zal er toch altijd een oorlog tussen de keerkringen overblijven. Want als men eenmaal zover is dat men zijn energie rechtstreeks van de zon kan aftappen, zal men juist om de keerkringen moeten blijven vechten.

- Ja, dat is duidelijk. Daar komt de energie het rijkelijkst neer. Aan de overkant van de poolcirkels is er niet veel op dat gebied te halen. Maar de hele kwestie van oorlog, waar, wanneer, en hoe, blijft gissen. We kunnen alleen zeggen dàt. In onze tijd is er niets zo speculatief als de ontwikkeling die de techniek zal nemen.

De Amerikaan bracht het gesprek op een ander, zij het naburig veld van theorie.

- Hadden de Duitsers, vroeg hij, bij een betere diplomatie de bezette gebieden voor zich kunnen winnen?

Zelfverzekerd in zijn isolement voelde hij lust de Rus ietwat in het nauw te drijven. Deze, een nog vrij jong lid van de ambassade, glimlachte slechts. Een Fransman nam het op voor de vrijheid.

- Nooit. De beste diplomatie zal nooit de kloof kunnen dempen tussen Duitsland en het verdere Europa. Men is bezig die kloof te overbruggen, en wij helpen mee - we moeten wel -, maar de kloof opvullen en wegwerken is onmogelijk.

- Ik zou het niet durven zeggen, zei de minister. Met het Duitsland van Hitler was het ondenkbaar; dat wisten wij allen bij voorbaat. Maar ik zal u iets anders vertellen, een ervaring uit de eerste weken van de bezetting van ons land, een persoonlijke ervaring, waardoor ik in elk geval dadelijk overtuigd werd dat het Duitsland van Hitler de oorlog niet kon winnen. Ik was toen ambteloos, en op een middag ging ik een bioscoop binnen. Daar werd een film vertoond van de veroveringen van Duitsland in Frankrijk. Daar stond ook Hitler, op Franse bodem, tussen een aantal generaals. Er werd hem toen een papier gebracht dat hij moest tekenen. Hij nam zijn vulpen of wat het was en liet dat ding in het gras vallen. Hij bukte om het op te rapen. Zijn generaals waren hem natuurlijk voor. Maar die enkele beweging was voldoende voor me geweest, de instinctieve reactie van een man die zijn plaats niet kent, die uit zijn rol valt. Geen leider. Een klein man. Hij wint de oorlog nooit, dacht ik. Ik ben onder de bezetting niet meer in een bioscoop geweest. Ik wist voldoende, en ik was gerust.

Weer werd er gelachen. De Rus die dit met genoegen had gehoord, maar

geen instemming wilde betuigen, bracht een neutraal compliment uit. Hij was nog slechts kort in ons land.

- Wat mij altijd weer opvalt, Excellentie, is de wijde kring van degenen die hier vreemde talen beheersen. Het is overigens bekend. Op de internationale congressen behoren uw landgenoten tot de beste polyglotten; ze verbazen altijd weer door een eenvoudige en dikwijls vlekkeloze welsprekendheid.

Men viel hem bij. De minister kon deze lof en instemming beschouwen als tot hem persoonlijk gericht. Hij maakte een kleine buiging. Maar hij was niet gevleid. Het is, dacht hij, misschien een reden tot nationale trots, maar toch vooral de noodzaak van een volk dat niet meer zijn taal aan anderen kan opleggen. Het gebeente van Nederlandse zeevaarders ligt sinds eeuwen dicht gezaaid over de bodem van vijf oceanen, - vergeefs. Schout-bijnacht Karel Doorman, de jongste van de grootsten, zonk met zijn manschap in de Javazee, - vergeefs. Het is het zwarte noodlot van dit land altijd weer kerels van het zuiverste ras voort te brengen en te verloochenen, reeds in de wieg. Een meer ontaard moederschap laat zich nauwelijks denken. En toch, dacht hij, men houdt van die moeder; men gaat voor haar door het vuur; het is sterker dan wij.

- Hebt u dat stuk van Sartre gezien dat hier vertoond is? vroeg mevrouw Garenstroom in een gemengd gezelschap waar over litteratuur werd gesproken. La putain respectueuse? Ik niet. Ik bedank voor iets met zo'n onmogelijke titel.

Ze was een onaangename vrouw, maar door de positie van haar man zag men haar overal. Niemand viel haar bij in de opvatting dat een stuk door de titel reeds veroordeeld kon zijn. Wel vonden sommigen hem te grof, - anderen juist karakteristiek. De kenners oordeelden het stuk zelf overigens een meesterwerk. Een vrouw klaagde daarop over de wankele maatschappelijke positie van de kunstenaar. Een man zei:

- De kunst is iets wat vooral de vrouw ter harte gaat. Ze zou gebaat zijn bij een vrouwelijke minister van kunstzaken.

Men ging er op door.

- Ik betwijfel dat. Wat de vrouw interesseert is de litteratuur.

- U vergeet de muziek.

- En de dans.

- Neen, de dans zeker niet. Die zou een slechte kans maken onder een vrouwelijk bewind.

- Niet slechter dan nu.

- Toch wel. De dans is een specifiek vrouwelijke kunst, en de vrouwen kunnen hun eigen sexe vooral op de planken niet uitstaan. In dat opzicht zijn ze helaas verblind.

- Praat u niet van vrouwelijke verblinding, riep een dame met voorgewende wanhoop. Mijn oudste zoon verbeeldt zich een litterair talent te

hebben. Zijn theorieën zijn onverdraaglijk. Hij zegt dat de ware schrijver altijd litterair is, dat hij geen enkele van zijn eigen ervaringen met rust laat.

- Vindt u dat zulk een zonde?

- U vindt het niet erg. Maar denk u dan eens in dat je als moeder van je kind horen moet: wanneer ik kon sloeg ik nog munt uit mijn eigen dood.

- Maar dat is een prachtig onderwerp voor een essay.

- Ik vrees dat hij er al aan bezig is. En hij heeft nog meer van die mooie uitspraken: de mens is meestal schepsel, zelden schepping, en nagenoeg nooit schepper. U voelt de steek: zijn moeder het schepsel, hijzelf de schepper.

- Is uw zoon hier?

- Neen.

- Dat spijt me. Ik had graag eens kennis gemaakt.

- Omdat u hem bijvalt? vroeg de moeder van de auteur lachend.

De Bleeck, die met Luning wandelde, klopte in het voorbijgaan Vroonhoven op de schouder.

- Prachtig gegaan, hoorde De Bleeck zijn vriend juist zeggen tegen het stokoude heertje Overbos de Ladarc. En bij de geboorte zes en een half pond.

Hoewel Meia's bevalling reeds dateerde van meer dan een maand terug kon Vroonhoven nog steeds niet zwijgen over deze eerste achterkleinzoon. Hij kwam iedere dag naar hem kijken, want Meia logeerde nu bij haar ouders. De zeer oude heer deelde in de geestdrift van de overgrootvader geenszins; hij glimlachte vriendelijk. Maar Vroonhoven vond altijd naderhand zijn ingenomenheid niet stroken met zijn reputatie van moeilijk mens, en trachtte dus een domper te plaatsen. Ook ditmaal:

- Maar is zoiets eigenlijk niet ontzettend in een overbevolkt land?

Sara, met Brandenburg gekomen, vertrok in de auto van Meia, daar ze alvorens naar huis te gaan het kind nog even zien zou. Er was geen plaats meer voor de overgrootvader in het wagentje.

- Lieve schat, zei Meia, het is niet zo ver, en ik ben dadelijk terug. Mag ik je hier komen afhalen?

- Kijk dan uit, zei hij bitter. Ik loop je tegemoet. Je vindt je grootvader, als hij er bij neergevallen is, wel ergens onderweg in het gras.

Brandenburg was bij dit gesprek aanwezig. Hij kon met Sara in zijn eigen wagen volgen; dan was er geen transportprobleem en zette men Vroonhoven aan zijn huis af. Hij weifelde even. Hij voelde echter geen lust opnieuw met Sara in de auto te zitten, en nog minder om zich met haar te buigen over Meia's eersteling. Ze moest maar haar eigen weg gaan, en zonder hem terugkomen in Villa Mara. En hij besloot Vroonhoven thuis te brengen.

- Meneer Vroonhoven, zei hij, doet u me het plezier en rijd u met mij mee. Ik breng u even, want ik ga toch naar huis.

Hij had wat meer gedronken dan goed voor hem was, een cocktail en

twee coupes champagne. Hij was ook geëchauffeerd, maar verder kon niemand iets aan hem merken. Hij bleef volkomen meester van zijn stuur. Zijn wagen reed het karretje voorbij van Meia die als moeder veel voorzichtiger was geworden. Hij en Vroonhoven staken even de hand op.

Toen Brandenburg zijn wagen had gestald in de garage van de Kanaalweg bleek het frisse windje zich te hebben gelegd. Het was opeens gaan zomeren, en een avond geworden waarop voor de jeugd alleen de natuur telt en zij wordt vastgehouden door de dalende zonneschijn op de gebieden van recreatie waar de wandelende schaduwen zich allengs verlengen, vager worden van omtrek en gaan zwemen naar violet, terwijl het groen een scherpe smaragden schittering verkrijgt, bevliesd met goud, en een sterkere tekening in de bladstille lucht. Jonge gestalten dwaalden alom over de stranden en de duinpaden of lagen tegen de hellingen in zand en gras. De stemmen klonken minder luidruchtig, en waren toch aan alle kanten meer verneembaar. Het hele terrein leek bevolkt met nieuwe echo's, zacht en helder, soms komend van verre toppen en desondanks als het ware aan het oor gesproken langs onbepaalbare geleidingen die in strijd schenen met de wetten van het geluid. In deze wereld van een lichte geheimzinnigheid had Brandenburg een beleving met twee meisjes. Hoewel hij door zijn toestand geen oog had voor onderdelen, zou hij zich later iets van die beleving herinneren, en het gebeurde zien alsof hij een verbleekte foto bekeek, waarop de achtergrond zich slechts raden laat en niettemin iets zonderlings vertoont, iets bijna vertrokkens, een omgeving tevens als een décor dat zich aanpast bij de menselijke actie en wijst op een zekere medeplichtigheid. En ook doemde er toen op zijn netvlies een zweem van dat merkwaardig gouden avondlicht weer op, en in zijn binnenoor kon hij nog iets beluisteren van de pratende, schertsende, lachende stemmen rondom. Het gebeurde zelf was intussen niet meer dan een triviaal incident. Het groeide tot een baarlijke ontzetting.

Deze meisjes waren volkskinderen van wie Brandenburg zich later ook niet bij benadering de trekken voor de geest kon halen. Ten slotte sloot hij er zich muurvast voor af, gelijk men doen kan met een nachtmerrie waarvan men zich niets meer herinneren wil dan dat ze te vreselijk is om zich haar te willen herinneren. Het enige wat hij niet gans vermocht weg te dringen was dit: dat het ene meisje een zekere opzichtige knapheid vertoonde en de kleinste was, ook breed gebouwd en een weinig gedrongen, het andere, lang en schraal, bepaald lelijk. Zij waren meisjes afkomstig uit Scheveningen, die zich willens en wetens verlaat hadden en met onbestemde gedachten avontuur zochten. Het zou blijken dat zij vriendinnen waren, altijd tezamen, daarbij waarschijnlijk bovenal geleid door de tegenstelling in hun uiterlijk voorkomen: de knappe krijgt meer relief naast de lelijke, de lelijke vangt een afglans van de knappe op en trekt in elk geval zijdelings ook de aandacht; beiden winnen doordat men de fouten minder ziet.

Een paar weken later, te acht uur 's avonds, nog bij vol daglicht, zat Brandenburg in de voorsalon de krant te lezen, de rug naar de ramen, toen er werd gebeld. De dienstbode was afwezig, Jaap bij een vriendje voor het gezamenlijk huiswerk, Sara in haar boudoir. Brandenburg opende zelf de deur, geplaatst in de zijgevel, achter een porte-cochère van matglas. Er stonden twee hem onbekende mannen.

- Wel? vroeg hij.
- Bent u overste Brandenburg zelf?
- Ja.
- Kunnen we u een ogenblik spreken? We zijn van de recherche.
- Dan eerst uw schriftelijke legitimatie.

Zij vertoonden hem deze. Het was in orde.

- Komt u maar binnen.

Een van hen droeg een overjas.

- Mag ik die hier even ophangen?
- Daar is de kapstok. Ik ga u voor.

Hij bracht hen in het vertrek waar hij zoëven gezeten had. Het was er, ondanks het grote voorbalkon, nog rijkelijk licht, de tijd der lange schemeringen. Hij keek even naar buiten, en zag een schamel auto-tje voor zijn hek staan. Hij had het niet horen voorrijden.

Zij gingen zitten aan een kleine tafel in het midden van de salon. De bezoekers waren grote mannen met grove volksgezichten, gezond, vriendelijk, en met iets joviaals, volstrekt op hun gemak, zoals bij rechercheurs behoort. Brandenburg zag hen perfect, en zij hem. De oudste, die de woordvoerder zou blijken, kreeg in het oog iets doordringends zodra het eigenlijke verhoor aanving. Het amuseerde Brandenburg. Geknipt voor zijn werk, dacht hij; menigeen zal met die man tegenover zich door de mand vallen; zijn oog doet denken aan dat van een dokter bij een ziekbed; de ander is veel jonger, een beginneling, niet zo schrander; maar hoe dan ook, die nonchalante gemoedelijkheid, haast op het vrolijke af, is bij alle twee goed getroffen.

Terwijl Brandenburg dit snel overdacht, zat hij met het gezicht naar de kamerdeur. Hij besloot het licht nog niet op te steken.

- We moeten u een paar vragen stellen, zei de woordvoerder.
- Ga uw gang.
- Bent u dan en dan om zo en zo laat - hij noemde datum en uur - hier thuisgekomen?
- Dat kan best, maar ik weet het niet. Ik kom ongeregeld thuis.
- Goed. Misschien kan ik u helpen. Herinnert u u dat u toen, ik bedoel op die dag of ongeveer op die dag, deze weg genomen hebt?

Hij haalde een stuk van een plattegrond te voorschijn en gaf met een potlood een route aan door een deel van de Bosjes dat niet in de oorlog was geveld.

- Dat kan zijn, maar ik weet het niet. Ik loop meer door de Bosjes.

- Maar u hebt toch een wagen?

- Ja, maar geen garage. Ik stal mijn wagen in een garage van de Kanaalweg. Maar wat moet dat allemaal?

- Daar kom ik dadelijk op. Als ik u nu goed heb gevolgd, dan stalt u eerst uw wagen en dan loopt u naar huis, en soms loopt u dan eerst nog een klein eindje om.

- Zeker, vooral met dit mooie weer.

- En loopt u dan ook wel eens zó?

Opnieuw wees het potlood naar de route op de plattegrond.

- Zeker, maar ik houd er geen aantekening van.

- Dus op die bewuste dag kunt u zo zijn gegaan?

Brandenburg begon ongeduldig te worden.

- Hoor eens hier, als u iets van me weten wilt vind ik dat best. Maar eerst dient u me te vertellen waarvoor.

Het ging nu sneller en sneller.

- U zult het op zijn tijd horen.

- Neen, ik eis het nu. Is er iets gebeurd waarover u inlichtingen van me verlangt?

- O, we hebben de bekentenis al.

- Bekentenis? Wat voor bekentenis? Wie heeft er bekend?

- Pardon, zei de tweede man. Ik kan het onmiddellijk ophelderen. Ik heb het bij vergissing in mijn jaszak laten zitten.

Hij verdween, maar was dadelijk terug. Later herinnerde Brandenburg zich toen ook nog enig geluid aan de huisdeur te hebben vernomen. Deze tweede bezoeker kwam echter niet aanstonds weer binnen. Hij bleef in het deurgat staan en naast hem zag Brandenburg tot zijn uiterste verbazing een meisje van ongeveer zeventien jaar, met trekken die niet slechts heel lelijk, maar vooral ook terugstotend waren.

- Je herkent hem, nietwaar? vroeg de man, en sloot, na een bevestigende knik als antwoord, dadelijk weer de deur.

Het meisje had haar instructie goed opgevolgd, was onopvallend uit het wagentje gekomen en had bij de huisdeur gewacht.

- Zeg eens, riep Brandenburg, woedend opgesprongen, tegen de woordvoerder, wat zijn dat voor manieren? Mijn huis uit, kerel, onmiddellijk!

Hij had zijn stem uitgezet, maar toch niet zo dat Sara het kon gewaar worden. Hij hoopte het tenminste. De woordvoerder was opgestaan, doch bleef kalm.

- Meneer Brandenburg, zei hij, als u zegt dat we moeten gaan, dan gaan we. We hebben geen volmacht tot huiszoeking. Maar u wint er niets mee. Het is ons ook niet om uw huis te doen, maar om u. Veel beter om het rustig uit te praten.

Brandenburg ging weer zitten. Het was of hij gehoorzaamde. Hij wist

het niet. De andere man, bescheiden binnengekomen, zette zich opnieuw naast zijn makker.

Brandenburg begreep eensklaps voorzichtig te moeten zijn en niet te mogen toegeven aan boosheid. Hij voelde zichzelf reeds de centrale figuur in dit onderzoek, en dat er een jong meisje bij was betrokken, dat dit hem had herkend - hij kende het kind overigens niet -, leek bizonder onheilspellend.

- Dat meisje, zei de woordvoerder, als had hij Brandenburgs gedachten geraden, zult u niet meer zien. Dat hebben we niet meer nodig. Ze had u ook op straat kunnen herkennen, maar we vonden dit wel zo gemakkelijk voor alle partijen.

- Dus er wordt iets verondersteld tussen dat meisje, dat ik nooit van mijn leven gezien heb, en mij? Zeg dan op wat het is.

De woordvoerder keek hem recht in zijn gezicht, met het harde oog der routine.

- Het gaat niet over dat meisje. Maar u wordt beticht van niet nader te noemen handelingen op de dag en het uur die ik zei en op de plek die ik u aanwees.

Een soort instinct had Brandenburg inmiddels gewaarschuwd dat het geval deze wending zou nemen. Hij lachte verachtelijk. Hij kon nog lachen.

- En op zulk een smerige nonsens gaan jullie in?

- Wacht u even. We hebben een klacht gekregen.

- Van zo'n straatmeid?

- Of het een straatmeid is weten we niet, zei de woordvoerder voorzichtig. Maar al kunnen we natuurlijk niet zeggen dàt het gebeurd is, er zijn toch sterke aanwijzingen. Anders waren we hier niet.

Brandenburg wist zich tot kalmte te dwingen. Hij slaagde er ook in zich redelijk rustig te tonen, en rustig te blijven ondanks het onverwachte dat hij nog te horen kreeg. Toch was het gelukkig dat hij in een stoel zat.

- Nu, ik ontken in elk geval alles. Begin met dat goed in je hersens te prenten. Ik ontken alles. Ik ben onschuldig. Dat kind liegt, wat ze ook verteld heeft.

- Dan liegt ze in commissie, want ze staat niet alleen.

Brandenburg zweeg. Hij bleef uiterlijk onbewogen, hij was innerlijk verbijsterd. Na een ogenblik zei hij:

- Dan verlang ik dat jullie het me alles haarfijn zult uitleggen.

- Met alle plezier. Daar zijn we voor. Dus u kunt u die dag en die plaats niet herinneren?

- Daar heb je mijn antwoord al op.

- Goed. Herinnert u u dan misschien dat u op een zekere dag door twee meisjes hier in de buurt bent aangesproken?

- Neen.

- Ik zal proberen de zaak duidelijk te maken. Er waren twee meisjes.

Hun namen doen er niet toe. Maar ze vroegen u om geld.

- Leugens.

- De een had geen geld, en de ander had naar haar zeggen haar portemonnaie verloren. Herinnert u u niet dat ze u dat verteld hebben?

- Je praat daar maar van herinneren of niet herinneren. Maar ik zeg je, vent, dat het leugens zijn.

- Ik ben rechercheur, zei de woordvoerder zachtzinnig. Ik zou graag willen dat u me toesprak overeenkomstig mijn rang.

- Ik ben een militair. Die doet nu eenmaal zo. Dat moet je maar van me aannemen. Of zal ik helemaal mijn mond houden?

- Al goed. Die meisjes hebben u om geld gevraagd?

- Geen bliksem van aan.

- Ze waren ver van hun huis. Ze vroegen u elk twintig cent voor een overstapje op de tram.

- Gekkepraat.

- U gaf hun toen elk een kwartje.

- Geraaskal.

Brandenburg zag niet in, en kon ook niet inzien, dat deze volstrekte ontkenningen weinig gelukkig waren.

- Toen bent u met het ene meisje - niet dit, maar het andere - een paar stappen opzij gegaan, van het weggetje af, tussen de dennen, en daar hebt u dat meisje... oneerbaar betast.

- Hoe langer hoe mooier. Maar ik dacht al zoiets.

- Dus...?

- Het zijn de grofste leugens.

- Maar die meisjes stemmen in hun verklaringen precies overeen. En ook het signalement dat ze van u gegeven hebben klopt als een bus. Trouwens, die ene herkende u daarnet.

- Dat kan me allemaal geen snars schelen. Ik verzeker jullie op mijn erewoord van officier dat het leugenaarsters zijn, sloeries, mooie staaltjes van de na-oorlogse jeugd, doortrapte liegbasten. Ik zal graag een eind zien aan dit onderhoud.

- Dat kan, meneer Brandenburg. Maar als u geen bezwaar hebt maken we de zaak liever af. Over schuldig of onschuldig kunnen we ons niet uitlaten, daar hebben we geen bevoegdheid toe. Maar om u de moeite te besparen van een gang naar het hoofdbureau wilden we liefst maar hier even ons rapport maken.

- Dus ze hebben die zwijnerij bij elkaar gefantaseerd?

- Ze hebben alle twee een klacht ingediend. De politie moet de zaak onderzoeken. Die opdracht hebben we gekregen. Dan gaan de stukken naar de officier van justitie, en die beslist over vervolging. Dat is de gewone

gang. Dus we laten het aan u over of we hier ons rapport zullen maken of niet. U hoeft het niet te tekenen.

Brandenburg dacht even na. Toen stak hij als antwoord de lichtkroon op.

Zij zaten een twintig minuten aan de kleine tafel te fluisteren en te schrijven. Brandenburg nam de schijn aan zijn krantlezen te hervatten. De letters dansten voor zijn ogen. Het begon nu pas tot hem door te dringen wat deze aanklacht inhield: het smadelijkste wat iemand van zijn bloed kon overkomen, een walglijk delict dat hij niet had gepleegd. Konden twee zulke verdorven dellen hem ruïneren, èn Sara, èn Jaap, èn zijn hele geslacht, èn zijn toekomst? En dan het leger, niet te vergeten het leger! Was zoiets in ons land mogelijk? Konden die twee dat? Onbestaanbaar. Maar hij had geen bewijs, juist omdat hij niets had gedaan. Hoe kon hij zijn onschuld bewijzen? Die twee waren getuigen, hij had er geen. En stel, hij zou worden vrijgesproken, was dat dan niet precies even erg? De enkele vervolging was al onduldbaar, volkomen onduldbaar. Liever schoot hij zich voor zijn kop. Maar daarmee waren Sara en Jaap niet gered, integendeel.

- Mogen we het even voorlezen?

Hij bedwong een schrik; zijn krant zakte; hij bleef in zijn stoel. De woordvoerder las eentonig, haperend, maar duidelijk. Hij sloeg de praeliminairen over.

- ‘Ik erken dat ik wel eens, na mijn auto te hebben gestald in een garage op de Kanaalweg’...

Hij wilde doorgaan, maar Brandenburg, waakzaam geworden en wantrouwig, onderbrak hem.

- Lees dat begin nog eens.
- ‘Ik erken dat ik’...
- Halt, ik erken niets. Die stijl is tendentieus.
- Goed, zei de man, en hij verbeterde het potloodverslag.

Je kunt met zulke kerels toch nooit te voorzichtig zijn, dacht Brandenburg, en hij lette ook verder goed op. Er kwam nog een paar malen iets in voor dat hij niet kon aanvaarden en deed verbeteren, ook nog eens het stuitende ‘ik erken’, - maar hij moest toegeven dat het relaas in zijn geheel onzijdig was gehouden, niets vergeten, niets bijgevoegd. Zij vertrokken.

- We vinden de weg wel.

Hij liet hen de weg vinden. Het was lomp, maar hij kon zich niet tot de minste beleefdheid opwerken. Hij hoorde de deur dichttrekken, de stappen op het grind - thans duidelijk -, de auto wegrijden, - duidelijk evenzeer. Daar zit, dacht hij, dat kreng in, dat zich zo prachtig verborgen heeft gehouden.

Die nacht deed hij nauwelijks een oog dicht. De volgende ochtend vroeg en verkreeg hij een onderhoud met de hoofdcommissaris. Ingevolge een beperktheid van visie waaraan hij normaal niet ten offer zou zijn gevallen

verwachtte hij de zaak in een amerijtje te zullen ophelderen. Immers, iemand van zijn positie, zijn stand, zijn verleden enz. Hij begon vol goede hoop. Maar de hoofdcommissaris, stellig niet onvriendelijk, bleef op een onzijdige afstand.

- Ik heb het rapport gelezen, meneer Brandenburg, en ik zie in dat dit voor u een hoogst pijnlijk geval is, maar tegenover uw ontkenning staan de positieve verklaringen van twee getuigen.

- Sletten.

- Dat weet ik niet, antwoordde de ander rustig. Er is over die meisjes niets ongunstigs bekend, en trouwens, ook een slet kan de waarheid spreken. Ik wil u intussen wel zeggen dat ze duchtig aan de tand zijn gevoeld voordat u werd ondervraagd. We hebben die klacht hier al meer dan een week in onderzoek: dus u ziet, we zijn niet over één nacht ijs gegaan. Die meisjes zijn verhoord tot het uiterste, maar ze hebben zich nooit tegengesproken, zichzelf niet en elkaar niet. De zaak is nu rond. De officier moet beslissen.

Hij wachtte even en dacht na.

- Laat ik, om u te helpen en omdat het toch niet hindert, nog een week wachten eer ik het verbaal doorstuur.

Brandenburg begreep de ambtenaar. Hem werd enige tijd gegeven voor bewijsmateriaal. Hij vertrok, nochtans de wanhoop nabij. Hoe was een vervolging te verhinderen? Hij zag aanstonds in dat hij geen alibi kon opgeven. Hij gebruikte geen zakagenda, vertrouwend op zijn geheugen. Maar juist nu, terwijl hij het zo nodig had, liet zijn geheugen hem in de steek. Waar was hij op die bewuste dag, op dat zekere uur geweest? Kon iemand zijn herinnering activeren? Onmogelijk. De voorzichtigste vraag zou ongewoon zijn en achterdocht wekken. Hij was er zeker van dat hij in de laatste maanden niet op reis was gegaan en altijd, in de namiddag of 's avonds, was thuisgekomen. Zijn enige stelligheid, maar het tegendeel van een uitkomst. En erger nog: het was volstrekt niet onmogelijk dat hij op die dag en dat uur zich daar had bevonden. Hij maakte te voet wel meer die kleine omweg, bij de belvedere, aan deze kant van de Waterpartij; hij liep er graag, over het begroeide duinterrein, heuvelend, beplekt met groepjes dennen. Hoe kon hij dan een vervolging voorkomen? En die enkele vervolging betekende reeds een onoverkomelijke schande, - zelfs bij vrijspraak.

Zijn werk deed hij als in een nachtmerrie. Hij ontliep in deze dagen Sara volkomen, en Jaap zag hij zo weinig mogelijk, overstelpende arbeid voorwendend. Hij kwam niet op de club. Hij viel af, hij zag grauw. Het kon niemand ontgaan, en dat merkte hij. Zijn vrienden zouden het wijten, meende hij, aan een verslechting in zijn huwelijksleven. En daarover heen bedacht hij dat de hoofdcommissaris mogelijk ook iets wist van zijn rampzalige echtverbintenis, dat dit, zijdelings maar dodelijk verfijnd, tegen

hem werd uitgespeeld, omdat het bekend was dat mannen, ongelukkig getrouwd, in sexuele afdwalingen konden vervallen. Het werd een marteling. Zijn haren rezen te berge als hij dit overdacht. Tienmaal wilde hij zich redden met zijn revolver. Tienmaal zag hij in dat dit geen redding beduidde.

Maar het verschrikkelijkste bleef dat hij over zijn schande met niemand spreken kon, en dat niet slechts ter wille van zijn zuivering door een alibi. Hij bezat geen sterveling om zijn loutere nood, zijn doodsnood aan te klagen. Hij had geen wrijfpaal voor zijn ellende, omdat ze juist deze ellende was. Zijn familie? Zijn vrienden? Uitgesloten zonder meer. De Bleeck? dacht hij nog. De man op wie hij eens lang geleden - maar hij herinnerde het zich goed - kwaad was geworden omdat hij had gezinspeeld op zijn moreel fatsoen? Volkomen te onpas had zijn zwager toen iets geïnsinueerd omtrent ‘ingetogen levenswandel’. Maar nu, kon hij er ook maar een ogenblik aan denken zich tot De Bleeck te wenden?

Sara dan? Sara van wie hij vervreemd was, die hij verdacht van een smet in haar verleden? Sara die hem natuurlijk voor de voeten zou werpen dat hij haar niets had te verwijten, dat hij naar zichzelf moest zien, dat hij nog heel wat anders op zijn kerfstok had dan zij, dat ze ogenblikkelijk scheiding zou aanvragen?

Toen, na vijf dagen, was de last zo verpletterend geworden dat Brandenburg zich geplaatst zag voor een tweesprong: òf verstandsverbijstering, òf - toch nog - de biecht aan een vriend. Hij koos het laatste: hij koos Vroonhoven en belde hem op in het koffieuur. Aan een bejaard vriend moest hij het kunnen vertellen.

- Kan ik u vanmiddag even spreken?

- Met alle plezier. Maar vergis je niet. Ik ben geen dokter.

- Hoe bedoelt u?

- Zoals ik het zeg. Ik kwam je gisteren tegen, op straat. Je liep me voorbij, maar ik vond je... enfin, dondert niet.

Vroonhoven vreesde met enige grond te zullen worden geraadpleegd over moeilijkheden tussen Brandenburg en zijn vrouw; door Meia wist hij iets af van de onverenigbaarheden tussen dit paar; hij was er de man niet naar om zich daarin te mengen. Nauwelijks echter had zijn bezoeker de helft van zijn verslag uitgebracht, hakkelend, vol schaamte en weerspannigheid, toen hij, de rest reeds radend, uitbarstte:

- Maar, God in de hemel, heb ik ooit van mijn leven zo'n stomkop gezien? Waar zitten je hersens, kerel?

Ik ben gered, dacht Brandenburg met pijlsnelle zekerheid. Hij redt me. Bij hem ben ik aan het juiste adres.

Het was in een paar woorden duidelijk gemaakt, maar Vroonhoven liet er geen gras over groeien. Hij nam de telefoon, draaide het nummer van het politiebureau, vroeg naar de hoofdcommissaris.

- U spreekt met Vroonhoven, baron Vroonhoven. Het gaat over de zaak van mijn vriend Brandenburg, baron Brandenburg.

Hij deed de baron-titels rollen. Of het veel indruk maakte aan de andere hoorn wist hij niet. Maar hij vond het gepast en hij sprak bars.

- Meneer Brandenburg is hier, bij mij thuis. Hij heeft me alles verteld, en ik ben in staat u de hele affaire onmiddellijk duidelijk te maken. De man is even onschuldig als mijn achterkleinzoon van zeven weken.

Vroonhoven nam nog een kaart uit zijn bureau - Brandenburg had de zijne dadelijk verscheurd -, en een half uur later zaten zij in het ambtelijk kabinet.

- Wat een tuig, wat een dieren, wat een huiden, had Vroonhoven onderweg in de wagen gezegd, onderstreept door enige van zijn meest indrukwekkende knopen. Maar jij bent toch ook een botmuil, Brandenburg. Laat mij in Jezus' naam het woord doen. Anders beken je nog dat je Shakespeare vermoord hebt.

- Meneer de commissaris, begon hij, ik zal beginnen met u dit te vertonen. Die datum klopt zeker?

De commissaris nam de gedrukte kaart voor de cocktail van de spreker over.

- Juist, op die dag wordt meneer Brandenburg beticht...

Hij maakte zijn zin niet af. Vroonhoven ging door:

- Prachtig. Op die dag waren meneer Brandenburg en ik daar in Wassenaar te gast. Ik ben toen in zijn wagen mee terug gereden, maar onderweg vroeg hij me nog een borrel bij hem thuis te komen drinken. Hij heeft zijn wagen toen in de buurt van zijn huis gestald, en we liepen samen naar Villa Mara, op de Hogeweg.

- Ik weet waar meneer woont.

- Precies. Maar ik vond het prettig nog even om te lopen. Ik heb nog stevige benen; ik neem het met plezier tegen u op als het eens te pas komt. En het was een mooie middag, echt zo'n weertje waar een mens van opfrist.

- Een gekke vraag: maar had u na de cocktail nog zin in die borrel?

De commissaris scheen al iets aan te voelen, wat Vroonhoven op zijn beurt begreep. Hij lachte daverend.

- U begint de zaak te snappen, niet? Neen, ik wou niet meer drinken. Ik ben altijd matig. Maar ik wou mijn vriend Brandenburg hier van drinken afhouden. Daarom ben ik meegegaan naar zijn huis.

- U moogt gerust vertellen dat ik meer had gedronken dan goed voor me was, meneer Vroonhoven. Misschien op zichzelf niet zoveel, een cocktail en twee coupes champagne, maar ik scheen er die dag slecht tegen te kunnen. Ik merkte het in de auto, en u ook.

- Je hebt toch goed gereden, Brandenburg... Nu, en toen zijn we de kant uitgewandeld van de belvedere, en daar stonden twee van die jonge vuilpoezen te ginnegappen, en die lepelden iets op van geen geld hebben

en de tram. Enfin, ik had ze wel door, maar meneer Brandenburg gaf ze elk een kwartje. En ik had goed gezien dat het tuig van de richel was, want ze lachten ons in onze rug nog uit ook.

- Is dat alles?

- Dat is niet alles. Hoe laat zeggen die smeerpijpen dat het gebeurd is?

- Zowat zeven uur.

- Kon niet mooier. Komt uit. Ik ben toen met mijn vriend naar huis gegaan, zijn huis. Daar hebben we niet meer gedronken, geen spat, maar ik ben bij hem blijven eten.

- Aha, dus mevrouw Brandenburg zou dat kunnen bevestigen?

- Ik neem u die vraag niet kwalijk, commissaris, al is hij een tikkeltje vrijmoedig, zei Vroonhoven goedgemutst. Maar ik ben niet meegekomen om mijn vriend coûte que coûte te sauveren. Als hij het had kùnnen doen zat ik hier niet... Neen, mevrouw Brandenburg was er niet bij. Daarom bleef ik bij hem. Ik heb om zo te zeggen haar maal warm gehouden, inwendig, wel te verstaan.

- Hebt u uzelf geholpen met eten?

- Neen, waarde heer, u bent een listig man, vrijmoedig en listig; dat is trouwens uw vak. Maar u wilt weten of er nog een getuige is die kan bevestigen dat ik je geen knollen voor citroenen verkoop. Wees gerust. Er is er nog een.

- Wie?

- Een veel betere dan mijn vriend zijn waarde echtgenote. De meid. De meid van meneer Brandenburg heeft ons bediend, en ik herinner me zelfs nog, toen ze wegging, dat meneer Brandenburg toen zei: je bent laat vandaag, Christien of Marie of Kaat of Emérence. Het was toen zowat negen uur en donker.

- De zaak is volkomen duidelijk, zei de hoofdcommissaris die een enkele aantekening had gemaakt, onderwijl zijn schik in deze getuige verbergend. Het is alleen maar jammer dat meneer eerst alles ontkend heeft, ook dingen die hij niet hoefde te ontkennen.

Brandenburg, van huis uit volstrekt niet onmatig, kon de commissaris onmogelijk vertellen dat hij tot zulk drinken - iets meer dan gewoonlijk en vooral ook te snel - was gekomen door een soort wanhoop over Sara, zo nabij, zo ver, zo ondoorgrondelijk.

- Dat komt, zei hij kort, omdat ik me van het hele geval niets meer herinnerde. Het had geen enkele betekenis voor me. Nu achteraf, nadat meneer Vroonhoven het heeft opgehaald, begint er wel iets bij me te schemeren, maar duidelijk is het me nog altijd niet. Het kan zijn, voegde hij er aan toe, dat mijn toestand het gauwer heeft doen vergeten dan anders. Ik had op zichzelf niet zoveel gedronken, dat vertelde ik zoëven al, maar je kunt er nu eenmaal niet altijd even goed tegen. Het lenteweer... wie zal het zeggen.

- Enfin, zei Vroonhoven, als het hiermee nu uit is, dan hoop ik toch dat die twee snottebellen er van zullen lusten.

- Geen vervolging, meneer Vroonhoven... Commissaris, ik heb het liefst dat de zaak hiermee uit de wereld is, helemaal.

Vroonhoven lachte.

- Daar heb je in zekere zin gelijk aan, Brandenburg. Maar je moest dat triefel over de knie kunnen leggen, en dan een lat.

Brandenburg voelde zich als iemand die op het nippertje van de rails wordt getrokken. Dat is achteraf zo eenvoudig, maar het blijft verschrikkelijk. Daarvan mocht hij echter niets laten blijken; zijn gevoel van eer als man eiste integendeel de behandeling van het hele voorval en bagatelle. Daarom stelde hij aan de ambtenaar nog een vraag van neutrale weetgierigheid.

- Komt zoiets meer voor? Een aanklacht zonder de minste grond?

- Bij meisjes op die leeftijd wel. Juist dan.

- Na-oorlogse jeugd?

- Dat hoeft niet. Het is een puberteitsprobleem, speciaal bij meisjes. Ze kunnen dan soms gevaarlijk worden, voor anderen, bedoel ik. Maar ik geef toe dat dit geval bizonder sterk was. Bij handige ondervraging vallen ze gewoonlijk wel door de mand. We zijn daar juist op voorbereid, en meestal hoort dus de betrokkene niets van ons. Natuurlijk is het ook wel eens waar, en niet zo zelden, helaas. Maar dit geval was sterk. Ze spraken elkaar nooit tegen, hoe ver we ook met onze vragen gingen. Ze hadden zich op alles geprepareerd.

- Behalve dan toch op één punt, zei Brandenburg.

- Ik begrijp wat u bedoelt. Inderdaad hebben ze een ontzettende blunder begaan.

- Ze hadden moeten bedenken dat wij ook met ons tweeën waren.

Brandenburg vergat voor het ogenblik zijn eigen blunder welke bijna die van de meisjes te niet had gedaan. De commissaris vergat het niet. Hij liet het rusten en zei:

- Maar dat wijst juist op het puberteitsprobleem. Er is iets onklaars in zulke hersens. Daarom worden die twee schepseltjes ook niet vervolgd. We zullen volstaan met een uitbrander, en een flinke, dat beloof ik u. Ze zullen van mij, van mij persoonlijk een schrobbering krijgen die ze heugen zal. Ieder apart.

Terwijl de hoofdcommissaris deze verklaring gaf en belofte deed keek hij Brandenburg nog eens scherp aan. Een lange, slanke man. Een knap gezicht, enigszins meisjesachtig. Bijna het slachtoffer van een geperverteerde jeugd geworden, en daartoe als het ware voorbestemd geweest. Die twee kinderen hadden henbeiden stil gevolgd, het adres ontdekt, en zouden toch nooit de oude heer gekozen hebben. Maar hoe vreemde wegen ging soms de sexualiteit. Want deze volharding was inderdaad exceptioneel.

- Als u dat eens aan mij overliet, stelde Vroonhoven voor.

- Ik vertrouw het u graag toe, maar het mag niet. En u moet één ding bedenken. Eigenlijk zijn het stumpers. Rekent u maar dat ze in een ontzettende angst hebben gezeten. Ze konden niet meer terug. Maar toen de zaak eenmaal aan het rollen was zullen ze niet veel vrolijke ogenblikken meer hebben beleefd.

Was dat nu een humane manier van troosten en sussen? vroeg Brandenburg zich af. Toen dacht hij aan het doodsbleke, het onherkenbaar lelijke gezicht van het ene meisje. Hij begreep het thans beter; de angst had dat gelaat zozeer verwrongen dat hij het ware ook nu nog niet kende. Het bracht hem op een ander denkbeeld, tot de uiting van een grief.

- Al ben ik blij dat de zaak hiermee afgedaan is, commissaris, ik moet me toch beklagen over de manier waarop uw recherche te werk gaat.

Hierop was de ambtenaar voorbereid. Hij haalde de schouders op.

- Ik begrijp het, en het spijt me. Ik weet dat een van die twee kinderen met u is geconfronteerd, in uw huis. De methodes van onze mensen zijn soms weinig delicaat, dat durf ik tegen ubeiden gerust te zeggen. Maar wat wilt u? Zonder handigheidjes, strikvragen, verrassingen, overbluffing en - laten we ronduit zeggen - leugens komen ze er niet. En dan ook: de fijne puntjes slijten wel wat als je altijd in de misdaad moet rondwroeten.

Reeds die eigen avond zag Brandenburg het gebeurde in een ander licht. Deze dagen van spookbeelden waren een droom voor hem geworden, en toch lieten zij een duidelijke aanwijzing achter. Was het toeval? Was het bestiering van hogerhand? In elk geval was het raadsel. Maar dit bleef onweersprekelijk: op twee duim afstand van de maatschappelijke dood was hij door vriendenhand gered, eenvoudig omdat hij intuïtief de juiste hand had gegrepen. Zonder dat had hij geen sterveling van zijn onschuld kunnen overtuigen. Of misschien was toch eindelijk de waarheid wel aan het licht gekomen, maar hoeveel moeilijker, o hoeveel moeilijker, en na welk een afgrijselijk gewroet! Dat alles was hem bespaard. Maar fier behoefde hij niet te zijn. Alleen zijn instinct had hem gered, niet zijn verstand. Zijn geheugen was hij kwijt geweest, door dronkenschap, zeker, maar waarschijnlijk ook ten dele als na-oorlogs verschijnsel. Het herinneringsvermogen was immers bij velen achteruitgegaan. En dat openbaarde zich soms eerst na een lange periode van incubatie, gelijk het geval kon zijn met lepra. De mens was nog lang niet geestelijk gezond, maar zwak van geheugen, overprikkeld en... suggestibel.

Dat laatste bracht hem op Sara. En hij vroeg zich af of hij, na zulk een ondervinding, nog maar een seconde mocht twijfelen aan haar onschuld, aan de juistheid van Lea's inzicht in de toestand van zijn vrouw, met haar reeds van nature teder brein.

Hij zat in de serre. De deuren naar de tuin stonden open. In het laatste daglicht had hij de krant vóór zich. Maar hij las het blad niet, want hij las zijn innerlijk. Vroonhoven zou zwijgen. Hijzelf zou dit nooit aan Sara ver-

tellen. Het bleef altijd geheim. Hij kende haar verleden, zij kende niet het zijne. Of mogelijk toch, later, zou ze het van hem vernemen. Nu zat ze daarboven, in haar boudoir.

Hij liep onhoorbaar op zijn tenen over het terras, dan in het grasveld van de achtertuin. Haar kamer was verlicht; de balkondeuren stonden ook daar open. Geluid hoorde hij niet. Hij liep terug, opende behoedzaam de deur naar de gang, luisterde aan de trap. Hij zou het haar mogelijk toch nog eens vertellen, maar dan later, veel later. Geen geluid.

Hij ontstak in de serre de kroon, zette zich op zijn oude plaats, greep met een zucht het dagblad en dwong zich tot aandacht voor het hoofdartikel.

Het krieken

Bearda had steeds geleefd in het vooruitzicht Frederik naast zich te zien in de fabriek, eerst als ingenieur gelijk de andere medewerkers, dan als zijn amanuensis, dan als zijn mededirecteur, eindelijk als zijn opvolger, en zichzelf als commissaris. Zijn gedachtengang was het gevolg van een vadertrots die de normale lijn der ontwikkeling volgt; men werkt voor zijn nageslacht, en de oudste zoon is aangewezen om het bedrijf voort te zetten; deze natuurwet van alle eeuwen zou zich door alle eeuwen handhaven. Lea was voorzichtiger en betwijfelde in haar hart of het kind de plaatsvervuller bij uitnemendheid van de vader zou blijken. Want zelfs indien de bezettingsjaren geen blijvende sporen van verzwakking in Frederik zouden achterlaten - en dit mocht zij wel hopen met het oog op zijn jeugd en op de immense kracht tot regeneratie van het leven zelf -, bleef haar zoon een zo geheel ander wezen dan haar man. Ze had in haar kind meer de toekomstige man van wetenschap gezien, met name de filoloog, erfgenaam van haar eigen braak gelaten talent, en ze vreesde enigszins dat hij, eenmaal belast met de leiding van een grote fabriek, beneden de maat zou blijken, hulp zou behoeven, en gaan behoren tot die halfslachtige categorie van zakenmannen die in de eerste plaats naamdragers zijn en, zodra zij dat beseffen, zich ongelukkig voelen. Ze kon het echter niet met stelligheid voorzien, en wilde reeds daarom haar man niet tegenstreven, hem dus latende zijn hoop die wellicht een illusie zou blijken. In elk geval kon Frederik in de fabriek een functie van betekenis vervullen, zij het misschien niet aan de top.

Toen nu Bearda zag dat het zijn zoon ernst was met de hervatting van zijn studie, dat hij aan het verkeer in de wereld der studenten geen deel wilde nemen, zich niet aansluiten bij enige organisatie, en de hele tijd der zomervacantie doorwerkte, begon er geleidelijk iets in hem te zwichten voor zijn ziekte. Zijn lichamelijk weerstandsvermogen verslapte door een steeds voortschrijdende breuk in zijn wil. Na een nacht van erge maagpijn, in eenzaamheid doorgebracht op een stoel, vrijwel dubbelgevouwen zittend, legde hij zich te bed, met lichte koorts, en ontbood de huisdokter. Deze meende dat hij last had van galstenen, maar ried een consult aan. De specialist bevestigde de indicatie. Zekerheid kon men alleen met doorlichting krijgen. Voorlopig moest de patiënt een paar weken rusten en op streng diëet leven.

Binnen de maand was Bearda weer op de fabriek. Er waren drie foto's van hem genomen. Zij wezen uit dat zijn galblaas niet werkte, en door grote stenen was afgesloten. Hij kon daarvan worden geopereerd, maar ook was het denkbaar dat bij volgehouden leefregel en rustiger werk de verschijnselen zouden uitblijven. De operatie werd hem aan-, noch afgeraden; daarover moest hijzelf beslissen. Hij wilde het nog eens aanzien.

Van rusten kwam echter weinig, en de flauwheid der spijzen, door Lea

zelf bereid, stond hem tegen. Met de struisvogelpolitiek van de arbeidzame mens die zich geen tijd toemeet uit te zieken, en die vooral vreest een wrak te zullen blijken indien hij alles aan de geneesheren opbiecht, had Bearda een en ander nopens zijn toestand verzwegen. En daar prees hij zich gelukkig om. Want al hadden zich stellig een paar stenen in hem gevormd - hij herinnerde zich dat gevoel van scherven boven in zijn buik rechts, waarvan hij overigens de laatste tijd verschoond was gebleven -, met het wegnemen van die hinderpalen kon de zaak onmogelijk uit zijn. Wat had de pijn in zijn maag daarmee te maken, of de dikke verkleurende nagels van zijn grote tenen, of de onaangename hitte in zijn voeten, de jeuk in zijn gehoorgangen, het soms voor enkele seconden aangloeien van een vingertop als metaalvijlsel in een reageerbuisje onder de smeltvlam, de aldoor aanzwellende wrat diep in zijn rug, de rheumatische vlagen in zijn rechterschouder en -bovenarm? Best mogelijk syndromen onafhankelijk van elkaar, en zo curieus dat de heelkunde er graag met de neus bovenop zou liggen. Daar paste hij voor. Hij bekeek zich in de spiegel van zijn slaapkamer. Het diëet had hem vermagerd, maar de rust had hem goedgedaan. Zijn tint, altijd wat rood, was gezond, zijn oog helder. Over zijn werkkracht behoefde hij niet ontevreden te wezen. Het veelvuldiger transpireren op zijn romp bleef verborgen. Het enige symptoom voor de buitenwereld lag in een zekere beverigheid van zijn handtekening. Een scherp opmerker moest dat dadelijk zien, en omdat hij zich daarvoor schaamde vereenvoudigde hij haar tot een paar kloeke krassen die niet trilden.

Na veertien dagen werd hij in de nacht opnieuw onwel, zonder maagpijn overigens; het was een hoogst onaangename algemene malaisetoestand. Na een uur besloot hij tot operatie. Angst daarvoor voelde hij niet in het minst. Hij zag het thans integendeel als een waarschuwing dat het op deze wijze niet kon voortgaan. En ook al mocht hij niet zeker zijn dat met het wegnemen van de stenen ook die hele staalkaart van vreemdsoortigheden zou verdwijnen, - wie kon het tegendeel voorspellen? Wat wist men van de reacties van het lichaam? Wat wist hij van het zijne? Was de medische wetenschap niet meer casuïstiek dan doctrine? De dokters wisten toch in elk geval meer dan hij. Hij hoefde hun daarom nog niet alles te vertellen. Maar wel was hij als leek dwaas geweest te concluderen tot een niet bestaande samenhang daar waar er een zijn kon. Mogelijk had die zekere angst voor Gerda Sluters zijn grond niet in zijn geweten, maar in zijn fysieke insufficiëntie. Want hij had nog een andere angst bij zichzelf vastgesteld, volkomen onzinnig, desondanks onloochenbaar. Een angst van de laatste tijd, - voor Lea. Wanneer hij 's ochtends vroeg aan de ontbijttafel zat en Lea, als steeds, iets later verscheen, schrok hij van het opengaan van de kamerdeur. Om verder schrikken te voorkomen luisterde hij scherp naar haar voetstappen in de gang. Het hielp niet: slechts veranderde zijn wederwerking. Hij schrok niet meer; in plaats daarvan werd hij angstig op het horen van

haar naderende tred. Opzettelijk hield hij de deur op een kier, en toch beving hem de angst zodra hij haar lichte en vlugge neerdalen van de trap vernam.

Al die dwaasheid moest nu maar uit zijn. Hij begreep heel goed dat de dokters hem deze operatie niet bepaald durfden aanraden, vermits zij ingrijpend was. Met zichzelf evenwel kwam hij spoedig tot klaarheid. Beschikkingen hoefde hij niet meer te treffen. De gang van zijn bedrijf had hij geregeld tijdens zijn rustperiode; daar kon men aansluiten op de toen gevolgde werkwijze, en hij werd toch op de hoogte gehouden. Niemand was onontbeerlijk; het bleek ook thans weer; zelfoverschatting bleef hem vreemd, en dit deed hem genoegen omdat het een voorwaarde betekende voor innerlijke rust. Het enige wat hij zich als een verdienste mocht aanrekenen was dat hij zijn fabriek had gemaakt tot iets levends niet alleen, maar ook tot een gedwee wezen, bereid zich te laten leiden door andere hand, mits zonder aarzeling gezag oefenend. Welnu, de krachtige hand ontbrak niet in zijn staf. En wat zijn huiselijk leven betrof, - in zijn bureau lag een brief voor Lea waarin ze een volledig overzicht zou vinden van zijn vermogen en inkomen, met naam en adres van zijn accountant, zijn belastingconsulent, zijn notaris, en zijn advocaat, indien ze bijstand zou behoeven. Zonder afscheid van het leven te willen nemen had hij tijdens zijn maand rust zichzelf op dat afscheid voorbereid en zijn vrouw op de practische gevolgen.

Hij besprak zelf een kamer in een Haags ziekenhuis. Met een week of zes kon hij ontslagen zijn, doch hij wilde alles zo onopvallend mogelijk doen verlopen, en ging dus uit Delft weg. Zijn commissarissen en zijn accountant verwittigde hij op de dag van zijn vertrek. Lea vergezelde hem in de auto. Zij waren er precies op het vastgestelde uur, werden in de spreekkamer gelaten, en na enig wachten door de hoofdzuster afgehaald.

Lea voelde dat hij nu alleen wilde zijn en ging, na wat meegebrachte bloemen in een vaas te hebben geschikt. Hij bleef achter, en zette zich in een stoel bij het raam. Vanhier zag hij uit over een grote tuin met ontbladerde bomen. De huizen aan de overkant kwamen verweg reeds bloot. Het werd donker.

De ganse volgende dag zat hij in een kamerjas aan de tafel bij het raam te werken, waartoe hij een aantal bedrijfsdossiers had meegebracht. Lea, hem kennend, kwam in de namiddag voor een half uur. Hij was vriendelijk, opgewekt en bovenal rustig. Ofschoon hij als eerste klasse patiënt driemaal per dag mocht ontvangen spraken zij af dat zij elkaar eerst na de operatie zouden terugzien. Hij gaf haar de groeten mee voor de kinderen, zonder enige nadruk.

De derde dag moest hij te bed blijven en kreeg in de ochtend een kalmerend middel. Het leek hem totaal overbodig. Evenwel had hij zich voorgenomen zonder verzet of zelfs maar critiek de voorschriften op te volgen.

Die middag werd hij te half vier naar de operatiezaal gereden. Weliswaar had hij meermalen een bezoek in een ziekenhuis gebracht, maar dit was toch volkomen nieuw voor hem. Op gummibanden werd hij voortgereden door spiegelende gangen. Hij kwam langs een serre met rieten meubilair, waar een oude heer in een stoel een sigaret rookte, hij sloeg een hoek om waar hij een andere oude heer ontmoette, langzaam lopend aan de arm van een pleegzuster, en toen dacht hij: dat moet ik ook gauw weer kunnen.

Zij gingen met een lift even omlaag en waren na nieuwe gangen in de zaal, waar hij zijn huisdokter vond, de internist, de chirurg, de narcotiseur, de directrice en enige pleegzusters. Is dat nu, dacht hij enigszins geamuseerd, allemaal omhaal voor mij als eerste klasse patiënt, of is het noodzaak, of is het wetenschappelijke nieuwsgierigheid? Hij vond het echter van geen belang en legde zich op de tafel. Na de gebruikelijke praeliminairen van reiniging en het voordoen van de maskers zei hij tegen de chirurg:

- Dokter, u laat nog wel een stukje van me over?

Toen hoorde hij een knip, en de zoldering groeide uiterst snel dicht en omlaag, het ene zware tapijt schuivend onder het andere.

Aleida was inmiddels met veel tegenstribbelen en tranen verhuisd naar het flatje in het Noorden; ze zou er juist gaan wennen toen er door De Bleeck niet voorziene moeilijkheden ontstonden met haar buren, vanwege het eeuwigdurend pianospel. In de volkswoning had dit niet gehinderd. Men was er gewend aan lawaai, links, rechts, boven, onder, in de straat van venters en kinderen, in de tuintjes en op de daken van kippen en katten. Men zette er zonodig de radio hard tegenin en hoorde niets meer. Bovendien was de oude volkswoningbouw minder gehorig dan wat, na de oorlog voor veel geld opgetrokken, aan dakloze vermogenden werd aangeboden. De flatbewoners waren ook doorgaans lieden op leeftijd, echtpaar of vrijgezel, maar altijd gesteld op hun rust. Daar de nieuwe vleugelpiano in de extra gunst van Aleida stond konden de muzikalen onder haar medebewoners na enige maanden het hele répertoire van César Franck nafluiten, zonder dat zij deze aanwinst van hun kennis waardeerden. Algemeen vond men het in Aleida's omgeving een plaag en de administrateur werd met klachten bekogeld. Hij wendde zich tot De Bleeck, niet zonder respect wegens diens positie van bestuurslid in de coöperatie, maar toch met duidelijke grieven. De Bleeck zag de juistheid in, en schreef in een brief aan zijn vrouw vaste studie-uren voor, die hij in een lijstje aan de wand deed hangen en waarnaar ze zich had te gedragen op straffe van verlies van het instrument. Daardoor keerde de huisvrede weer, want Aleida hield zich uit vrees aan het gebod. De vrede in haar boezem was echter vervlogen, en daar zij meende dat de hele flatbevolking tegen haar samenspande was zij zeer nors in de eetzaal, groette niemand, en sloeg elke poging af tot een toenadering die sommigen haar uit medelijden wilden betonen. Onverdeeld succes boekte De Bleeck dus geenszins met zijn stap tot redres van oude

onrechtvaardigheid. Ten einde haar niet erger te ontstemmen drong hij na haar weigering niet aan op vrouwelijk gezelschap. Als hij haar dat oplegde kwam er nog minder van zijn redres terecht. Ze had echter, gelijk alle bewoners, een telefoon. Uit hoofde daarvan, en omdat de flat in de buurt lag van het ziekenhuis liet Lea zich op de namiddag der operatie naar Aleida brengen. Volgens het dagrooster was het voor haar schoonzuster juist de speeltijd, en ofschoon Lea van muziek weinig genoot en haar hoofd er thans minder naar stond dan ooit wilde ze niet tussenkomen, en Aleida bleef aan het instrument.

De chirurg die Aleida's adres en telefoonnummer van Lea had opgekregen had beloofd haar daar de uitslag te zullen komen melden, volgens zijn verwachting na zowat een uur. Dit uur verstreek. Aleida speelde, Lea keek naar buiten. Op de voorgeschreven tijd stond Aleida op, sloot de vleugel, en kwam tegenover Lea zitten. Lea had verzwegen welk een kwelling dit spel was geweest en welk een verademing zijn einde. Maar het betekende geen bevrijding, want Lea verkeerde in een toestand van uiterste spanning, zulk een waarvan men voelt dat zij slechts draaglijk is zonder doorkruising met wat, hoe onschuldig, zich van elders opdringt. Men verliest het hoofd, men raakt buiten zichzelf bij elke breuk in de spanning. Lea meende wel voorbereid te zijn, doch nu het er op aankwam was ze als de meesten. Gelukkig scheen Aleida dit te beseffen, en na een paar woorden waarop geen antwoord kwam zweeg ze.

Toen Lea na twee uur de chirurg nog steeds niet had zien verschijnen, belde ze, hopend dat hij zijn belofte om haar te berichten had vergeten en alles reeds lang achter de rug zou zijn. Na enig wachten kreeg ze ten antwoord dat haar man nog steeds in de operatiezaal was. Een uur nadien herhaalde ze dit, met hetzelfde gevolg. De twee vrouwen zaten zwijgend tegenover elkaar, uitziend in de doodse winternacht van de straat.

Bearda ontwaakte uit zijn verdoving op het ogenblik dat hij van de ziekenwagen in zijn bed werd gelegd.

- U had een paar kanjers van stenen, zei de chirurg.

- Nu, antwoordde hij, dan heb ik in elk geval ook mijn steentje bijgedragen tot de herbouw van ons vaderland.

Het ontging hem dat hij fluisterde. Hij wist niet dat de operatie vier uur had geduurd. De chirurg bracht Lea op de hoogte van de ernst van het geval: een tien of vijftien jaar oud proces dat tot vergroeiingen had geleid die met de grootste behoedzaamheid moesten worden losgetarnd.

Nog onder invloed van de verdovende middelen lag Bearda niet onplezierig te soezen toen hij de deur zag opengaan en Lea om de hoek verscheen. Ze kwam niet binnen, sprak niet, en knikte hem toe, erg wit in haar gezicht. Hij wuifde even met de hand. Merkende dat ze zich terugtrok zei hij:

- Je vindt de weg wel.

Waarschijnlijk hoorde ze het niet, want hij had opnieuw nauwelijks stem.

Later op de avond werd hij onrustig, kreeg een inspuiting en sliep. Hij droomde chaotisch, en ontwaakte met veel dorst en hevige pijn diep in de rug. Hij belde de nachtzuster en vroeg weer om een spuitje, menende dat de nacht ongeveer verstreken was. Hij had echter slechts een goed uur geslapen en moest met een nieuwe inspuiting tot de volgende ochtend wachten. Hij kreeg een paar theelepeltjes water.

Lea was driemaal per dag bij hem en de kinderen verschenen een voor een. Verder wilde hij niemand zien. Frederik kwam op zekere dag met een rapport waarnaar hij herhaaldelijk had gevraagd omdat zijn fabriek hem aanhoudend door het hoofd spookte. Het was het rapport van een commissie benoemd door de vereniging van glasfabrikanten, ter beantwoording van de vraag of het zin had een combinatie te vormen tot oprichting van een vensterglasfabriek. Hoewel de letters voor zijn ogen dansten las hij dat de commissie tot een bevestigend antwoord concludeerde. Hij had zich altijd tegen dit plan verzet, en toen Frederik de volgende avond terugkwam deed hij hem onderaan het verslag schrijven: 'Wij doen niet mede. Het wordt niets. België zal bezwaar maken op grond van de Benelux-gedachte.' Daaronder zette hij een beverige handtekening.

Naar het spuitje voor de nacht was hij steeds zeer verlangend. Het gaf hem enige uren van welbehagen. Na het heengaan van de zuster keek hij rond in de kamer, blauw door het nachtlicht; zijn handen lagen op het dek en hij voelde al zijn geestelijke en lichamelijke bezwaren door zijn vingers wegstromen. In zijn dromen van die eerste tijd heerste het water. Op de deining van een brede rivier zeilde hij schommelend in een kleine boot met een scharlaken vlaggetje aan de masttop. De stroom verwijdde zich en de oevers waren nauwelijks meer zichtbaar. Dan gleed hij van boord, zwom, dook, en spleet met de armen het water dat tot ontzaglijke knotten leek samengevlochten. Dan klom hij weer in het vaartuig, dook, klom, dook. Hij wist deze droom niet alleen op te roepen, doch ook te leiden. De werking was in hoge mate verfissend. Ter afwisseling schiep hij zich nu en dan een variant: hij liep over een weide, en langs een kleine cataract gleed hij in een vijver. Hij zorgde altijd voor stromend water in zijn droomleven.

Na zowat een week had hij genoeg van het steeds op de rug liggen en kwam langzaam in bed overeind. Hij deed dit zeer voorzichtig, om de in zijn voeten gestoken aan slangen bevestigde naalden niet te verschuiven. Lea hielp hem daarbij. Hij merkte nu ook dat er nog een kleine gummisonde uit zijn wond stak en zei:

- Ik lijk mijn eigen Owens wel.

De pijnen in zijn rug waren verminderd en toen hij naar de grote wrat voelde vond hij deze niet meer. Hij zocht lang met de vingers van beide handen, maar het bleek een wonderbaarlijk feit: de wrat was spoorloos verdwenen.

Tamelijk snel beterde hij. Reeds was hij in staat enig vloeibaar voedsel te nemen, toen een heftige pijn onderaan het borstbeen kwam opzetten. Op een avond gaf hij enige malen afschuwelijk over, en het bleek dat zijn maag niet werkte. Ook kreeg hij een grote gevoeligheid op een bepaalde plek in de rug, en bij een punctie werden hem een paar liter gal afgetapt. Er moest een gaatje zijn ontstaan in de galbuis. Aangezien de wond was dichtgegroeid en de kleine sonde die geen dienst had gedaan vanzelf had losgelaten werd hij ten tweede male op de operatietafel gelegd.

Daarna werd hij heel ziek. Hij kreeg een bloedtransfusie en had nu nog meer weg van zijn flessenkneedmachine die hij vaak vóór zich zag, daarginds rusteloos arbeidend, jaren aaneen, draaiend, knappend, blazend, rommelend, de witgloeiende glasbrei opslokkend en in rossige receptakels afleverend aan de lopende band. Maar Bearda was een stilstaande Owens en had geen lust meer in grapjes. Bij zekere gelegenheid, toen er in een van zijn toevoerbuizen iets verstopt bleek, kreeg hij een eigenaardige gewaarwording. Een klein reservoir werd doorgeprikt, er vloeide weer water naar zijn aderen en zijn hart gaf dermate duidelijk antwoord dat hij als met een plotseling nieuw ontstaan inwendig oor het koortsig snel, rhythmisch en fonteinsgewijs spuiten van het bloed uit de hartkamer in de grote slagader vernam. Onwillekeurig schoot hij in een lach. Het verschijnsel duurde een paar minuten.

Zijn drie dokters, operateur, internist en huisarts, verschenen dagelijks aan zijn bed, soms meermalen. Zij hadden Lea meegedeeld dat zijn toestand ernstig was. Hij kon niet meer opzitten en lag machteloos. Zijn gezicht werd klein, zijn neus spits en neerwaarts gekromd, gelijk men ziet bij doden. Zijn wangen waren nog rood, maar van een onnatuurlijk rood, zijn voorhoofd raakte van geel gevlekt bruin. Door het slinken van zijn gelaat leek zijn schedel enorm.

Hij was zich niet in het minst van gevaar bewust, sprak weinig, maar behield de sterke wil te genezen, ondanks zijn lichamelijke machteloosheid. Hij hoorde door de gangen het geklingel gaan op de roltafeltjes waarmee chirurgische apparatuur werd vervoerd, en herinnerde zich plotseling een oude droom: hij was met Lea in een ander huis getrokken, een ellendig huis waaraan hij zich niet had kunnen aanpassen, en daar verontrust door het gekletter van staal, buizen, messen of instrumenten.

Aan Gerda dacht hij al die weken slechts eenmaal. Het was toen hem een opmerking van haar inviel, deze: dat hun beider voornamen zo sterk op elkaar geleken, Gerard - Gerda. Een kleine verplaatsing en één letter meer. Zij had daar indertijd op gewezen, niet hij. Het was dadelijk weer uit zijn hoofd weg.

Een andere gedachte kon hij moeilijk kwijtraken, die aan zijn moeder. Ze had in het diepe huis te Delft vijf kinderen ter wereld gebracht, allen zoons, van wie hij de vierde was. Een tenger vrouwtje met vijf beren van

jongens die het stevige fysiek van de vader hadden geërfd. Daar was zijn vader aanvankelijk in redelijk goede doen geweest, maar na geldelijk verlies kwamen er zwarte jaren. Hij moest op het huis een hypotheek nemen en later nog een tweede, doch het was niet voldoende en hij ging er het meeste van verhuren. Zijn moeder wilde er niet uit vertrekken ofschoon hij het voorstelde. Ze wist hoezeer hij aan zijn huis hechtte en hoe ongelukkig hij elders zou zijn. Ook had hij, in de tijd van grootste nood, het kostbare viertal houten obelisken van de achtervestibule niet willen verkopen, en alleen reeds de angst dat een opvolgend eigenaar ze van de hand zou doen - want zelf meenemen was onmogelijk - zou hem ziek hebben gemaakt. Neen, beter hier grotendeels onder de pannen, al had men per slot in zijn eigen woning maar weinig te zeggen. Dat waren zwarte jaren, met korzelige jongens die het ruimer gewend waren geweest. Hij zag het in toen het te laat was. Hij had het al meer na haar overlijden ingezien, maar nooit zo helder als tijdens zijn ziekte. Vijf jongens in huis, en dan het optrekken met de huurders. De hele last rustte op zijn moeders schouders. Die vrouw had zich afgesloofd, doodgesloofd. Het kwam bij de anderen niet op eens mee te helpen; zij waren geen van allen kwaad, maar dat kwam niet bij hen op. En dan nog de verpleging van man en kinderen bij ziekte. Zijzelf had geen tijd gehad om ziek te zijn. Als de schalen aan de etenstafel rondgegeven werden, bereikten zij haar het laatst, en dan was er dikwijls maar weinig over. Welk een beestachtig middeleeuws egoïsme: de vrouw telt niet, de man gaat voor. Toch geen boos opzet, alleen maar de onnadenkendheid der primitieve hebzucht. Waarom klaagde ze ook niet? Ja, eens had ze zich beklaagd, en omdat ze toch geen van allen een slecht karakter hadden gingen hun de ogen plotseling open, en sindsdien werd haar het eten van alle kanten op haar bord geworpen. Het zou komisch zijn geweest zonder de treurige ondergrond.

Het jongste kind was gestorven; de andere hadden het tot redelijke betrekkingen gebracht. Alleen hij, Bearda, had kunnen studeren omdat het toen zijn vader weer meeliep. Hij ging met zijn drie broers weinig om; zij waren onderling vervreemd. Nadat hij eenmaal zijn voet in de stijgbeugel der industrie had, zat hij ook al gauw in het zadel, voornamelijk door brillante hoedanigheden van zakelijke aard, ook echter met protectie. Want zijn vader was van oude Friese familie, sinds lang grotendeels gevestigd in de beide Hollanden, en dat had hem geholpen. Zo kon hij het huis behouden voor zichzelf, van de hypotheken zuiveren, een vermogend man worden.

Maar hoe weinig telde dit alles, thans in de ziekenkamer, bij het denken aan zijn moeder die hij niet in zijn voorspoed had kunnen doen delen. En de herinnering aan een uitlating van haar - eenmaal slechts, en zonder het minste zelfbeklag - dat ze wel graag ook een dochter had gehad ter wille van de hulp, kon hem op zijn bed ondraaglijk pijnigen, temeer daar de

kinderen toch geen van allen ook maar iets aan moederlijke liefde waren te kort gekomen. Voor haar was het huwelijk een van die tragedies geweest, aangrijpend door het verborgene, een stil heldendom, groots in het onbegrepene. Doch posthume eerbied vermocht de enorme verzuimen niet te herstellen. Hij kon tenminste op zijn credit schrijven dat, al had hij Lea geen ideaal huwelijksleven geschonken, hij anderzijds niet tot de vorm van verwaarlozing van zijn eigen vader was vervallen. Die vrucht had de ondervinding van zijn jeugd gezet. En allengs verdween de kwelling om het onherroepelijk verleden.

Hij had het gevoel heel klein te zijn geworden en diep in zijn bed te liggen, als op de bodem van een gepolsterde kuip. Wanneer de nachtzuster kwam ontwaakte hij altijd, hoewel de deur van zijn kamer geruisloos werd geopend. Dan stak hij de hand op ten groet. Naar buiten ziende merkte hij tussen de kale boomstammen van de tuin en van een gerekt park daarachter een vreemde gloed waarmee enige voorgevels van de huizenrij daarginds waren bestreken. Eens vroeg hij aan de zuster om uitlegging. Ze keek en zei dat het enkel het schijnsel was van een straatlantaren, maar hij kon zich dat niet voorstellen. Deze gloed verscheen nooit voor middernacht, als alle raamlicht was gedoofd, en leek de weerkaatsing van brand. Nu de zuster zo nadrukkelijk verklaard had niets bizonders te zien moest hij het wel houden voor een optisch bedrog, door koorts verwekt, maar kon zich dit toch nauwelijks indenken, want hij had geen hoge koorts en het was zeer reëel. Het bleef een raadsel.

Zijn dromen waren thans van een andere aard geworden. Zij hadden niets meer uitstaande met het verlaten van zijn huis, en al beangstigden ze hem soms, het was nooit een hevige angst. Wakker geworden, kon hij ze met een zeker genoegen door zijn herinnering laten gaan. Ze stonden scherp in hem geprent.

Hij droomt op een nacht dat hij met Frederik reist. Zij stappen in Athene uit de trein, aan een kleine donkere halte; het hoofdstation ligt verder. Zij staan in de duisternis van een smalle straat met beregende keien. Nergens is er een taxi of rijtuig te zien. Op zoek naar een hotel komen zij in een verlaten theater, en in Bearda wordt de afzonderlijke sfeer die deze soort gebouwen kenmerkt hoogst levendig, de sfeer die zich openbaart in het uitgebreide stelsel van gangen en kamers rondom de eigenlijke zaal: het droge en duffe van stoffig hout en bekleding, het weer in de spiegels, het beslagen verguldsel; dan de sfeer die aankleeft aan de schouwburgruimte zelf: het afbrokkelend gips dat parterre en balkons in een liggend hoefijzer omkringt, de tot een aangelengd rood verschoten fluwelen; en weer hogerop, achter de goedkope galerijen, de overheersende kaalheid der localiteiten, de barre vloeren met vage bestemming. Maar dit ronddwalen, steeds stijgend, is niet onaangenaam wegens de verrassing van het zich eindeloos vernieuwende. Ten laatste zien zij een schaduwmens die hun vertelt dat zij nog hoger,

onder de nok, wel kunnen slapen en dat er daar meer liggen die geen nachtverblijf in de stad hebben kunnen vinden.

De droom slaat dan de verdere nacht over, en tegen de morgenschemering zijn zij weer op straat en ontdekken in de verte het grote station met een portico van enorme bronzen engelen en arenden, onder wier vleugels, wijd als overkappingen, zich een dicht verkeer rept naar alle richtingen. Daarna zijn zij buiten de stad en ligt er vóór hen een vlak landschap met sloten, knotwilgen en molens, en rechts een lage koepelvormige berg, zwartachtig, halverwege de helling bestapeld met marmeren kubussen, uitziend over de platte aarde en felwit blinkend: het Parthenon.

Een volgende droom wordt gekenmerkt door een vleug van angst. Bearda loopt op een grasvlakte die links in twee steile étappes zich opwerkt tot een plateau. Daarover nadert snel een dreigende wolkenbank, als een grillige vloer van plavuizen, zwart en grauw geblokt. Met een duizelig gevoel klimt hij tegen deze uiterste steilten op en ziet tegelijk, omkijkend, een kleine autobus die onderaan steken blijft en een vrouw met een kinderwagen, daar in de diepte kerend en terugsnellend. Hij heeft de hellingen overwonnen en op dat moment breekt het noodweer los. Een bliksemstraal vliegt in een driehoekig morseteken over de ganse hemel van Zuid naar Noord, en gaat met een doffe klap over in een bal van paars. Voor hem uit waaiert van achter de kim een licht als een zwermpot en even rechts wordt er een lans hemelvuur in de aarde gedrild en blijft trillend staan. Een wolkbreuk komt schuins neer, rakelings langs zijn voeten. Dan zit hij veilig in een huis, aan een helder, regen-gewassen venster, de donderbui neemt snel af, en aan de einder breekt een koele groene grot door. Hij herademt.

Toch blijft er van deze droom iets beangstigends in hem hangen. Een latere raakt echter ook bij het minutieus herdenken de loutere vreugde, bijna de verrukking niet kwijt.

Hij is weer alleen. Hij loopt in Dordrecht, langs een kade in de buurt der rivier, met natte, donkere, ontbladerde Novemberskeletten van halfwas-bomen. Hij loopt op de kaderand; de huizen zijn in de verte achter het getwijgte onduidelijk te onderscheiden. Maar hij merkt heel ver weg, waar de kade eindigt, nog iets anders op. Want daar zijn, in perspectief gezien, drie fluweelzwarte holen zichtbaar, uit het water oprijzend, en hij raadt een brug. Vervolgens keert hij om naar het hart der stad, vol hoge huizen en torens, en bevindt zich aan de overkant op een keienweg, hellend naar de Merwede toe, verdwijnend onder de rivier, maar snel droogvallend en dan wriemelend van voetgangers. Hij gaat tussen de menigte deze flauwe helling af, en opeens is daar, aan de andere zijde, weer de formidabele verrassing van de oude brug met drie grote, wijde bogen en zware bakstenen pijlers, maar zo dunne spanningen aan de top dat zij broos lijken, onwaarschijnlijk. De prachtigste brug van het hele land, met tegen de pijlers beeldhouwwerk van stadswapens in hardsteen, veelkleurig beschilderd, zacht overtogen door

de patina der vier seizoenen. En, onder een hemel van vervaarlijke regenwolken, een doorkijk op de donkerglinsterende Merwede, breed, fris, koel, opgewekt, gekruid met het levendigste waterverkeer.

Ontwaakt verwondert Bearda deze droom, aangezien hij zich met Dordrecht nooit bizonder heeft beziggehouden en van mening is dat slechts Delft wezenlijk in hem leeft.

Op een keer ondergaat hij iets dat een andere wereld voor hem opent dan die van verwondering, een geheel nieuwe. Hij bevindt zich op de grens tussen waken en slapen, en wat hij ziet en beleeft is meer een visioen dan een droom. Het is ook een visioen waaraan hijzelf meearbeidt, en toch heeft hij de voorstelling slechts voor een klein gedeelte in zijn macht, want het is wonderlijk vertrokken en ongerijmd. Er ligt evenwel iets uit zijn jeugd aan ten grondslag. Wat hij ziet en beleeft is dit:

Er gaat een alleenheerser door de stad, een wezen, stappend op dunne stijve benen, met een dikke buik, een nauwe borst, en het geheel duidelijk naar voren gecomponeerd langs een ruggestreng, recht als een vlaggestok. Een geel, vogelachtig hoofd, met wezenloos voor zich uitstarende bolle ogen. Dit kleine wezen schrijdt met ontstellend automatisme over een pad opengelaten tussen dichte hagen toeschouwers die met duizend koppen glazig toezien. Dat is de leider, de tyran, nopens wie men niet vraagt naar mooi of lelijk, naar belachelijk of verheven, wiens enkele macht tot vrees verwekken de menigte opcommandeert tot de dubbele erewacht der zwijgende hagen, - meer nog, voor wie deze hagen de uitwendige kieuwen zijn waardoor hij ademt, gelijk de biologie aanwijst van zekere larven.

Iets van die aard, doch dan met de onschuldige fantasie van een eerzuchtige jeugd, had Bearda zich wel eertijds voorgesteld: hij eenmaal als een heerser gaande tussen zijn fabrieksvolk over een weg die voor hem was vrijgehouden naar een wit kantoorgebouw in de verte, - zijn kantoor.

Met zijn dromen speelde Bearda in zijn eenzame uren, totdat deze laatste iets geheel nieuws in hem wekte. Hij voelde opeens een knagende behoefte naar papier en linnen, krijt, verf en penselen. Hij had zijn dromen willen vastleggen, niet meer opschrijven - dat bleef te schetsmatig -, maar tekenen en kleuren, - allemaal. In hem, de nuchtere zakenman stak een kunstenaar. Zijn eerste ik had hem een andere richting uitgedreven; zijn tweede werd hem in zijn ziekte geopenbaard, en had toch reeds eerder tekens gegeven: het had zijn eerste moeten zijn. Hij geloofde dat hij na voorbereiding tot de grote fantasten van zijn tijd had kunnen behoren. Het was geen inbeelding; hij zag zijn werken vóór zich, schilderstukken, aquarellen en tekeningen in gekleurd krijt, een zaal vol, sommige enkel maar bizarrerie, andere met een diepzinnige ondergrond. Nu was het te laat. En een grote treurigheid viel over hem.

Zijn ziekte ging als de curve van de malarialijder; hij kende redelijke dagen en heel slechte; hij stortte telkens weer in. Lea bleef al die tijd in zijn

aanwezigheid van een volkomen rust. Ze was zijn beste verpleegster, door haar enkele zitten naast zijn bed en praten over gewone dingen. Zijn kinderen, Frederik en Francisca en Flora, zag hij graag, maar zij bleven kort omdat Lea gemerkt had dat hij dit wenste. Zijzelf zat driemaal daags de ganse toegemeten tijd bij hem uit. Slechts één middag sloeg ze over, en daarvan had ze hem tevoren verwittigd, zonder overigens de reden te vermelden. Hij vroeg er niet naar; anders zou ze een uitvlucht hebben bedacht. De oorzaak van haar niet verschijnen die middag lag bij mevrouw Van Harwegen.

Op zekere dag vond Lea op haar tafel een briefje van haar medebewoonster. Het luidde aldus:

> Geachte Mevrouw
> Daar ik mij de laatste tijd niet goed gevoeld heb ben ik besloten een paar weken rust te nemen. Ik verzoek U daarom beleefd mijn post door te sturen naar vrienden die mijn adres kennen. Het zijn de Heer en Mevrouw (volgde nadere aanduiding in Den Haag). Na groete
> Gerda van Harwegen-Sluters

Dit briefje bleek Lea bij navraag aan haar dienstmeisje door de schrijfster te zijn afgegeven, terwijl zijzelf bij Bearda was. Tegelijk was mevrouw Van Harwegen vertrokken.

Het briefje was stijf gesteld en had iets ontoegankelijks; het was geheel de huurster in haar dagelijks optreden. Lea bleef verscheidene dagen in twijfel of ze hierop enig medeleven zou tonen. Afgaande op de woorden wilde ze het niet doen, en zich de ondervonden belediging herinnerend evenmin. Weliswaar had ze zich over dat laatste in het algemeen heengezet, en toch kwam nu en dan de smadelijke bejegening bij dat eerste en enige pogen harerzijds tot toenadering boven gelijk een vlek die men onzichtbaar heeft gewaand. Ten slotte behaalde ze een overwinning op zichzelf, bedenkend dat de rustkuur kon zijn voorgewend en een ziekte betekenen. Ze ging naar de vrienden, trof de vrouw, en vond deze dadelijk bereid haar in te lichten. Op het vernemen van de werkelijkheid verbleekte Lea. Het was niet zozeer de mededeling dat Gerda, geopereerd aan een lang verwaarloosde borstkanker, hopeloos ziek was, - het was stellig niet dat zij, Lea, haar ziekte reeds bij dat enige bezoek had geraden, - het was vooral dat Gerda in hetzelfde ziekenhuis lag als Gerard. Lea besloot dadelijk haar te bezoeken. De vriendin wilde meegaan; dat echter wees ze af onder een of ander voorwendsel. Het zou voor haarzelf en de zieke te pijnlijk zijn geweest, zulk een samenkomst van drie, maar dat kon ze aan de vriendin niet uitleggen.

De volgende middag ging ze naar Gerda. De patiënten der derde klasse lagen in een andere vleugel, in kamers met twee of drie bedden. Toen Lea

bij Gerda binnentrad klopte haar hart voelbaar en was ze in een onbeschrijflijke stemming. Er lag nog een vrouw; het derde bed was ongebruikt. Gerda wendde het hoofd naar de deur, zag Lea, en wendde het hoofd naar de muur. Haar rechterzijde stak blijkbaar in een dik verband, haar linkerarm lag boven dek. Ze was sterk vermagerd en het blonde haar, eertijds mooi, had zijn glans verloren. Haar uiterlijk boezemde echter niet de minste schrik of vrees in, en nauwelijks medelijden. Met een variant, dacht Lea, op vroegere indrukwekkende schoonheid vertoonde ze in haar bleek gelaat, waaruit het geel was weggetrokken, iets lieflijks, zoals het vermagerde gelaat van een vrouw kan aanwijzen kort voor het sterven.

Lea legde de bloemen op het tafeltje, drukte even de vrije hand die niet reageerde, en zette zich aan het bed. Er was geen ander bezoek en er werd niets gezegd. Terwijl Lea daar zwijgend zat werkte eensklaps in haar dat buitengewone intuïtief vermogen in liefdezaken, eigen aan de vrouw die liefheeft, en ze begreep veel. Deze zieke haatte haar en had haar altijd gehaat. De drijfveer tot dat eerste bezoek was bij haar, Lea, reeds het onderbewust aanvoelen van een tragedie geweest, waarbij ze had willen helpen. Nu zag ze de onmogelijkheid in, want deze Gerda haatte haar, omdat ze hield van Gerard. En tegelijk begreep ze die vreemde aandoening, na het mislukte bezoek, die steek in haar hart: er bestond tussen Gerard en Gerda een verleden. Het was niet alleen de verwijdering van Frederik en de kwaal van Gerard geweest die haar zo bleek hadden gemaakt in de laatste tijd: dit was er bijgekomen.

Er bleven echter ook vragen. Ze had wel eens gehoord dat het enkele verdriet kanker kon verwekken, en het leek in elk geval aannemelijk dat een tot die ziekte gepraedisponeerde daaraan spoediger ten offer viel ingevolge een onoverkomelijk verdriet. Was dat hier het geval? En, wat haar nog belangrijker toescheen: hoe kwam Gerda eerst in het huis van Gerard, later in diens hospitaal? Was dat alles louter toeval? Of werd zij in haar laatste levensjaren, en als het ware met de dood in de schoenen, onbedwingbaar naar Gerard heengedreven? Had zij wellicht zelfs haar ziekte weten terug te dringen tot Gerard hier lag, in ditzelfde gebouw? Maar hoe kon ze Gerards ziekte voorzien? Of - overwoog Lea, met een gedachtengang in de trant van haar broer - was er hier sprake van een uiterst subtiel vermogen dat slechts een enkele in zich ontdekt, en dat zij in zich ontdekt had, een vermogen dat men nog niet heeft ontraadseld, omdat men eerst staat aan de aanvang der zielkunde? Ten slotte, en ook weer anders: was dit van haar, Lea's, kant enkel maar zotte romantische fantasie, of was de romantiek in het reële leven onsterfelijk?

Ze stond op, drukte opnieuw de machteloze hand, en hoorde Gerda, steeds afgewend, zeggen:

- Dank u wel.

Het eerste woord. De hoge stem die ze nu en dan in haar gang had ver-

nomen als de inwoonster iets zei tot de dienstbode, die stem, hoger nog dan de hare, en fris, was verdoft, maar bleef duidelijk.

Ze was niet meer dan een paar minuten gebleven, maar, het andere bed toeknikkend, wenkte haar de daar liggende vrouw en fluisterde in haar oor:

- Ze praat haast niet. Zo saai.

Lea drukte ook de hand van deze, en vertrok. Ze zag niet om, en daardoor ontging het haar dat Gerda, het hoofd kerend op het kussen, haar nakeek met een eensklaps hulpeloze blik. Ze zou hier niet terugkomen, maar order geven dat er elke dag wat bloemen werden gebracht. Van één ding was ze overtuigd: had ze deze openbaring eerder ontvangen, ze zou Gerda hebben gehaat, verfoeid, veracht en als schaamteloos gebrandmerkt, maar in het gezicht van de dood bleef er voor zulke gevoelens geen plaats.

Ofschoon ze nog ruim tijd had voor het middagbezoek aan haar man wist ze zich daartoe buiten staat. Hij verwachtte haar ook niet. Het leek wel dat ze de vorige dag had voorzien dat ze na deze ontdekking niet naar haar man kon gaan. Hoe vol raadsels was toch die hele verhouding!

Tegen de toelating van één vraag verweerde ze zich met de grootste hardnekkigheid: hoe stond haar man zelf voor het heden tegenover de vreemde vrouw? Maar nadat Gerda gestorven en uit het ziekenhuis uitgedragen was kon Lea dit onderwerp toch niet geheel verzwijgen, en een paar dagen later noemde ze, voor het eerst, de naam der inwoonster. Ze wist niet hoe ze er juist toen toe kwam, want Bearda had een heel slechte nacht doorgebracht. Het ogenblik was misschien zeldzaam ongelukkig gekozen. Aan de andere kant had Lea er zich al op voorbereid haar man te zullen verliezen, en ze meende in haar eerlijkheid dat hij toch iets weten moest. Waarvan ze zich geen rekenschap gaf en wat desondanks haar gedrag grotendeels bepaalde was de formidabele drang achter de schermen van het bewuste handelen om de uiteindelijke waarheid nog te doorgronden op stervende lippen.

Bearda had, half zittend, met zijn hoofd tegen haar aan, even gesluimerd, dromend, in zijn oude trant, van de oprichting van een maatschappij tot exploitatie van mineraalwaterbronnen onder de naam ‘Moorse toren Springbrontuinen n.v.’ Hij hield de ogen nog gesloten, maar ze merkte toch aan een lichte beweging en een verandering in het ademhalen dat hij was ontwaakt. Hij lag te peinzen over de wonderlijke naam. Ze streelde zacht zijn hand en zei na een ogenblik:

- Mevrouw Van Harwegen is gisteren vertrokken, voorgoed.

Ze loog in haar eerlijkheid, welbewust. Hij vertoonde geen enkele wederwerking. Doorzag hij de waarheid? Doorzag hij ook dat zij begrepen had? Het bleef lang stil. Toen sprak hij; het klonk als een smeekbede:

- Ga nooit dood.

En weer bleef het lang stil.

Bearda was een rustige, volgzame patiënt. Hij hield zich ook niet uit-

sluitend bezig met zijn eigen geval, maar generaliseerde graag, en dacht aan de verhouding tussen zieken en gezonden, tussen degenen aan het bed gekluisterd en degenen die zich op straat bewogen. Hoe vaak zal de zieke denken aan de voorbijganger, en hoe zelden zal deze laatste zich afvragen langs wellicht hoeveel huizen met zieken, met stervenden mogelijk hij loopt. Het was begrijpelijk en toch enigszins wreed. Zelfs gaande voorbij een gebouw als dit, gestempeld tot een verzamelplaats voor zieken, zal niet meer dan één op honderd gezonden even denken aan zijn bevolking, laat staan beseffen dat die bevolking zich voortdurend met de passanten bezig houdt. Enfin, het was van weinig belang. Hij hoopte beter te worden; hij nam het zich voor, en een kleine kring gedacht hem, zijn kring, Lea voorop.

Bearda kwam nog tot een betrekkelijk herstel. Hij werd in de lente ontslagen, kuurde thuis na, en kon tegen de zomer zijn werk gedeeltelijk hervatten. Hij moest echter een leefregel blijven volgen, stortte nu en dan, meest voor korte tijd, in, en bleef min of meer een wrak. Een voorbeeldige zieke in het hospitaal, begon hij thans humeurigheid te vertonen. Indien al niet een man tijdens ziekte steeds volstrekt onhandelbaar was, gold zijn gedweeheid toch slechts voor ernstige ziekten, en kon hij bij ongesteldheid of slepende kwaal aan de vrouw een voorbeeld nemen. Dat was ook het geval met Bearda. Hij werd ongeduldig en kribbig, hij werd lastig, zowel in huis als op de fabriek. Doch hij gaf ook herhaaldelijk blijk van zelfbedwang, althans van pogingen daartoe tot het uiterste.

Zwarte hitte

Er was tussen Sara en Brandenburg een iets betere verstandhouding ontstaan, geheel geleidelijk en zonder woorden. Daartoe had aan de kant van Sara stellig een opmerking van Lea meegewerkt. Want het geval van mevrouw Ulius was tussen deze beiden nog wel eens ter sprake gekomen, en bij zulk een gelegenheid had Lea eenmaal gezegd dat Sara met haar rijkdom aan hersenspooksels zich weliswaar inbeeldde niet van haar man te houden, maar dat ze, naast haar huis, toch ook werkelijk van hem hield, al was het dan met geen onstuimige liefde. Ze moest alleen niet zo behaagziek te koop lopen met een melancolie die misschien wel aardig stond, maar weinig grond bezat. Sara had dit strafpreekje rustig aangehoord, en zonder de juistheid te erkennen toch innerlijk moeten toegeven dat er iets waars in stak. Aan de zijde van Brandenburg had tot de toenadering meegewerkt wat hem met de twee meisjes was overkomen. Geen van beiden kende echter deze geheime drijfveren bij de ander. Ook trof het gunstig dat Sara in een betere stemming verkeerde. Ze kon zich namelijk niet ontveinzen opgelucht te zijn door de dood van Frieda, de enige die iets had kunnen verklappen over de vernederende afdreiging, en met wie ze nu geen pijnlijke confrontatie bij haar broer behoefde te vrezen. Sara had reden tot een weinig dankbaarheid over de zelfmoord van dat jonge persoontje, al durfde ze er niet te veel over doordenken. In elk geval kwam ze tot een spontaan bezoek, zo nu en dan, aan haar broer.

Want ze wandelde weer veel met de hond, op zoek naar bouwkundige curiosa. Jaap ging niet mee; ze vroeg het nooit en hij bood het ook nooit aan. Voorlopig was hij vervreemd, en de toekomst zou leren wat er nog van hun verhouding terecht kwam. Hij begon meer en meer te lijken op het saletjonkertje dat ze zo graag gebannen had. De tijd van spelen met zijn klasgenoten op de fiets was voorbij. Hij toonde vroegrijpe belangstelling voor zijn kleding, wilde alleen overhemden op maat dragen, en was de eerste in de klasse met een lange broek. Hij pochte er op zijn bedrevenheid in het Engels. Sara voelde zich niet bij machte dit alles tegen te gaan. Overigens kon het hem onmogelijk verborgen blijven dat de huiselijke sfeer verbeterde. Marmaduke verscheen vaker aan het middagmaal en dan konden zij soms ongedwongen praten. Intussen droegen daartoe niet alleen de lessen bij die zij, Sara en haar man, elk voor zich hadden geleerd, maar ook was hier de menselijke versatiliteit in het spel welke niet gedoogt dat een verhouding dezelfde blijft, doch haar op de duur altijd òf verbetert òf verslecht.

Hoe dit zij, Sara ging haar wegen van eenzaamheid, slechts met de trouwe krulpoedel die vreugde noch verdriet beleefde van een huiselijke atmosfeer en volkomen tevreden was met, maar ook niet kon buiten een persoonlijke genegenheid. Met hem ontdekte Sara op Scheveningen nog enkele wonderlijke overblijfselen uit een nabij historisch tijdperk, waaronder verkeers-

wegen, opvallend door een soort steigerwerken langs de voorgevels, verdiepingsgewijs onderverdeeld in balkons van een nauwelijks bruikbare openheid, en vooral die unieke bizarrerie met stenen bruggen die gekamerten overwelfden van een lichtarme, lugubere benauwenis. Ze nam ook vergezeld van Zoeloe soms de tram of reed een eind in haar wagen, en ging dan, verder wandelend, door de stijlloze nieuwere volksbuurten van de soort waar Aleida vroeger had gewoond en een vrouw van Sara's stand een grote zeldzaamheid was. Ze keek naar de flatbouwsels, stelde zich de leegte daarachter voor, onderscheidde allerlei vitrage, en dacht aan de duizenden aarzelingen der volksvrouwen, al dan niet van hun echtgenoten in de goedkope winkels vergezeld, en welke ten slotte hadden geleid tot een keus van gordijnen waarmee men wellicht nog niet eens tevreden was geweest. Later liep ze door de voormalige dorpen, Loosduinen, Rijswijk, Voorburg, waarvan de laatste twee nog autonome administratieve lichamen waren gebleven, en toch alle feitelijk opgeslokt door de stad die hun steeds meer het persoonlijke ontnam om het te vervangen door het karakterloze. Zo kwam ze ook tot haar bezoeken aan Lieflijk Gedakt.

De Bleeck zag haar natuurlijk graag; ze bleef zijn liefste zuster. Zoals Sare het sterven van Frieda vooral op zichzelf betrok, zo dacht hij daaraan eveneens in verband met haar. Frieda had hem altijd Sara voor de geest geroepen, en hij kon niet voorkomen dat haar overlijden hem in de beginne enige vrees had bijgebracht voor Sara's leven. Het was pure malligheid en het kwam gelukkig anders uit. Vermoedend dat ze moeilijkheden had gekend en deze aan zijn zwager wijtend, maar bij niemand navraag doende merkte hij op dat zijn zuster er nu beter ging uitzien. Geen duidelijker aanwijzing dan het zich opnieuw vormende onderkinnetje. Hij zou zich thans wel wachten daartegen te waarschuwen. Dit verschijnsel maakte hem ook verdraagzamer jegens Brandenburg, en bovendien merkte hij iets van meer begrip tussen het paar. Of Sara ooit voldoende steun aan haar man zou hebben betwijfelde hij, maar voorshands had ze hem, De Bleeck, blijkbaar niet nodig. Lea had hem nooit om raad, laat staan steun verzocht. Ze ging haar eigen weg, thans weer met een wrakke man, - en hij nam haar dat bij voortduring enigszins kwalijk. Over Sara dacht hij anders. Hij was blij met haar komst, en sloeg geen enkele van haar jours meer over. Hij nam ruimer tijd voor zijn genoegens, liquideerde zijn aandeel in verschillende van zijn affaires, en, al bleef hij kort aangebonden, aggressief en twistziek, hij zette geen nieuwe processen meer op. Nog steeds was hij dadelijk klaar met zijn oordeel, en toch toonde hij minder neiging naar het extreme. Hij was altijd iemand geweest die zich tegenover sommigen van zijn beste zijde vertoonde, tegenover anderen van zijn slechtste, tegenover de meesten beurtelings zus of zo, en hij week daarin van het gros der mensen alleen in zover af dat zijn maximale vormen buitensporig waren en een groot gebied bestreken naast een klein gemiddelde. Men had het kunnen tekenen met een

cirkelgrafiek: twee enorme sectoren die de uitersten voorstelden tussen een verhoudingsgewijs kleine sector als centrum van evenwicht. Hij was ook niet consequent: terwijl zijn mening omtrent Brandenburg zachter werd, bleef zijn hekel aan Bearda onverminderd bestaan, zelfs ondanks diens kwakkelende gezondheidstoestand, want die hekel was ingeroest, of eerder nog instinctief.

Toch voltrokken zich aan hem ingrijpende wijzigingen. De mens, had hij meermalen gedacht, verandert in de loop van de tijd zo volkomen dat er in de grijsaard van het kind lijfelijk of geestelijk niets meer over is, en dat hij aan zijn historie nog slechts vastzit met een draad van herinnering, een slijtende draad bovendien, want zijn geheugen neemt af. En al blijft die Pakhuismeester onze schedel nog vullen nadat de lichamelijke aftakeling is aangevangen, al ziet men tot in de ouderdom de gedurige aanzwelling van de voorraden totdat zij topzwaar lijken geworden boven de verzwakkende grondvesten van het gelaatsgebeente, daar is toch veel uiterlijks bij; die nieuwe voorraden worden niet alle bekwaam gestuwd; zij zijn onderhevig aan snel bederf, en de sectie van menig indrukwekkend grijsaardsbekkeneel zou uitwijzen dat er niet veel meer is overgebleven aan bruikbare materie dan het handje-vol, door Onze lieve Heer meegegeven aan de zuigeling.

Tot die staat was hij nog niet afgedaald, maar hij voelde zich toch veranderen. Hij vervulde bewust het woord van de Prediker: daar is een tijd om te zoeken en een tijd om te laten verloren gaan, een tijd om te bewaren en een tijd om weg te werpen. Een tekenend symptoom vormde zijn distantiëring van veel zakelijks dat hem vroeger belangrijk was voorgekomen. Doch dit meende hij niet slechts als een persoonlijk geval te mogen beschouwen. Hoogstens liep hij daarin vooruit op de komende tijden. Waarom ons leven zo propvol te vullen? De mens, doodmoe van spanningen en gejakker, begint weer te snakken naar traagheid, en het bewijs daarvan ligt in zijn hang aan een voorgetoverd verleden, nog dermate nabij dat de ouderen het hebben gekend, een verleden van kalmte. En al kan dat niet weerkeren, de snelheid is ook maar een roes; de toekomst zal uit heden en verleden dat weten te kiezen wat nuttigheid bezit, en de afgebeten telefonades worden weer uitzondering.

De enige bij wie hij regelmatig verscheen was Sara op haar jours in de wintermaanden. Zijn secretaris bracht en haalde hem in het kleine wagentje. Overigens werd hij huiselijk. Zijn club bezocht hij zelden meer. Met Louise stierf de verhouding van vriendschap geleidelijk af, zonder andere aanwijsbare oorzaak dan terugslag op een teveel aan aanvankelijke geestdrift van zijn kant. Of het moest zijn dat hij, die zich voorheen niet altijd au sérieux placht te nemen, tevreden indien anderen dat deden en daaruit een zekere kracht puttend tot ten dele valse schittering, thans in wezen ernstig werd, de ontvangcellen in zijn hersenen nog open liet, maar de zendcellen goed-

deels dicht hield. Bij hun laatste gesprek hadden zij weer eens het thema van de adel behandeld. Louise zei toen dat de adel onderging en dat dit haar verheugde, want adeldom was ijdelheid. Hij viel haar zonder meer bij. Het kon hem in wezen geen steek schelen. Zijn conversatie miste bekoring. Hij gaf bij het scheiden niet meer de energieke hand van vroeger. De aanleg voor vriendschap met een vrouw had hem altijd ontbroken, en zijn amoureus temperament was verloren gegaan. Hij hanteerde graag de goedkope verontschuldiging dat waar een liefde instort het onmogelijk is uit de ruïne een vriendschap op te graven. Louise werd hem onverschillig, Lea was steeds haar eigen weg gegaan, Sara onttrok zich aan zijn gezag, en alleen Aleida bleef hem over. Haar steunde hij, maar hij bezocht haar nimmer.

Zijn leven veranderde zogezegd zienderogen. Hij wist het, en het was hem wèl. Het moest ook, juist omdat hij zo had vastgehouden aan een bepaalde maatschappelijke pose. Zijn intuïtieve goede smaak weerhield hem er van krampachtig datgene te blijven aanhangen wat moest worden losgelaten. Hij liet los, langzaam. De grote wet was bezig zich in hem te doen gelden, en dat stelde hij vast met een bijna wetenschappelijke belangstelling. Hoe zou de mens kunnen blijven die hij is, waar er niets onroerend mag heten, waar onze aarde in haar cirkelgang, bovendien meegenomen in een vliegend zonnestelsel, en dit weer in een wentelende, omklappende en vliedende Melkweg, roerend is bij uitstek, ja, waar dat waarschijnlijk geldt voor het geheel der nevels die de stof vormen van het universum? Het roerende is het absolute, onroerend geeft slechts een verhouding weer die het oog kan waarnemen, en waarbij de gedachte dan nog verplicht is aan te vullen dat ook dit onroerende in de bestanddelen van zijn electronen en kernen roerend is par excellence. Alles vloeit, en - zei De Bleeck bij zichzelf, denkend aan de collegebanken - het Burgerlijk Wetboek geeft zich in zijn onderscheiding van roerend en onroerend over aan wat, fysisch-wijsgerig bezien, niet meer is dan hersenschim.

Van jongs af aan was De Bleeck een goed opmerker geweest van zijn woorden, daden, houdingen, gedachten. Hij was zichzelf, zeker, maar daarnaast personifiëerde hij zichzelf. Hij telde sinds de zomer zeventig jaar. Hij was zich volkomen bewust van een snelle wijziging in zijn manier van leven en daarmee gepaard een duidelijker naar voren treden van ouderdomsverschijnselen. Zo vaak reeds had hij de reacties ondergaan van de opmerker op het weerzien van een medemens na lange tijd, de blijde reactie op het vaststellen van vordering bij de jeugd, de trieste, soms beklemmende op het vaststellen van verval bij de grijsheid. Het groeien van mens of dier zonder dat de huid barst of zelfs maar gespannen raakt, de evenredige groei van huls en inhoud, ook van de toch zo onbuigzame pantseringen der insecten en reptielen, was een van de vele grote fysiologische raadselen. Doch wanneer de vetten wegsmelten en de vlezen samentrekken volgt de huid niet,

en ontstaan er rimpels en vouwen. Dat werd hij meer en meer aan zichzelf gewaar.

Toch drongen zijn lichamelijke veranderingen niet in volle omvang tot hem door. Hij merkte allerminst dat hij wat kleiner werd en een zweem gebogen raakte. Zoals iemand na zware ziekte kan blijken te zijn gekrompen, zoals Bearda, niet veel en toch merkbaar, was ineengeschrompeld, zo had in hem de enkele ouderdom gewerkt. Bearda maakte over zijn eigen geval nog een grapje. Hij zei:

- Ik ben twee en een halve centimeter korter geworden, maar ik voel me geestelijk minstens twee en een halve centimeter gegroeid.

De Bleeck had het hem horen zeggen, maar van zijn eigen geval, zijn eigen letterlijke verkorting wist hij niets af. Het ontging hem dat zijn rechterhand die altijd nog op de wandeling dezelfde stok hield de aarde een weinig was genaderd, zodat de stok langer leek en iets minder gemakkelijk werd in het gebruik. Hij doorzag de mate van snelheid niet van zijn veroudering, en toch was het juist dit dat anderen, zijn familie en vrienden, sterk trof. In weinig maanden werd hij een totaal ander wezen, zulk een waarvan de enkele aanblik stemt tot ernst omdat men eensklaps de greep van de dood gewaar wordt. Reeds alleen daardoor was zijn verschijnen in de kring van familie of vrienden telkens opnieuw ten hoogste indrukwekkend, maar het bleef hem onbekend. Het zou echter, had hij het geweten, niet de minste angst in hem hebben veroorzaakt, want zonder verhovaardiging kon hij verklaren de dood even lief te hebben als het leven. Hij had nu eenmaal onder alle omstandigheden zijn geloof behouden. Het was zijn centraal gebied, en meer nog zag hij het als dat van het leven zelf. De wetenschap kon er iets van afknabbelen, maar dat bleef werk aan de randen, zoals golfslag werkt aan de kust. Het ‘zijn’, met de samenhangende begrippen als wat, hoe, waarom, wanneer, en voor hoelang, was voor het menselijk weten onaantastbaar, een in eeuwige wolken gehuld bergmassief. Juist daarom had de mens naast de gave om te leren als noodzakelijk complement de gave ontvangen om te geloven. Had Louise indertijd geen gelijk toen ze de dood van de mens voor de hoogste vorm van dood hield? Hij had het met een allernaarste spitsvondigheid opzij geschoven. Hoe waar was nochtans die uitspraak, want ze verklaarde de onsterfelijkheidsgedachte. Daarom ook waren termen als ‘wanneer ik er niet meer zal zijn’ zo dwaas. Was het niet op zijn minst evengoed mogelijk dat het omgekeerde zou gebeuren? Gij zijt er, maar de wereld is er niet. Zeggen wij: ‘deze is dood’, - dan zeggen wij dat als levenden. Maar wat zullen de doden zeggen, in hun taal? Wij mogen wel zeker zijn dat zij zullen zeggen, elk voor zich: ‘ik ben; de wereld is er niet’. Ziehier dan, dacht hij, ons geloof. Maar wij begaan een fout dat geloof te situeren in de ziel. De ziel is eigen aan al wat leeft. Een daarmee onvergelijkbare grootheid, iets op een geheel ander en onvergelijkelijk hoger plan is de geest. Alle verschijnselen op aarde zijn te

herleiden tot de gewone orde der dingen behalve - misschien - de menselijke geest die in elk geval een aards unicum is. De ziel is de eenvoudige naaf, de geest de stralenkrans der talloze spaken, en een daarvan noemen wij geloof.

Op een vroege ochtend in de herfst maakte De Bleeck zijn gewone wandeling. Hij had vrij ver gelopen, langs de Vliet, in de richting van Delft, en was op de terugweg. Regen dreigde al lang, doch hij had er zich voor toegerust. Hij kreeg de koude, stormachtige wind nu in het gezicht. Steeds vervaarlijker wolken kwamen uit het Noorden aandrijven. Het was een najaar van veelvuldig onweer, en de donder stelde alreeds opnieuw een halve maan van grauwe pauken op langs de kim. Hij herinnerde zich het aanhoudend felblauw blaken en de zware slagen van de afgelopen nacht. Hij was wakker geworden, en had lang liggen kijken met bijna verliefde verlustiging.

Mogelijk had zijn tocht tot halverwege Delft hem op de idee gebracht, - maar hij moest opeens denken aan de Owensflessenmachine van zijn zwager en via deze aan Sara. Zijn zuster, dat lieve kind, had zich daar altijd toe aangetrokken en tegelijk door afgestoten gevoeld. Ze had zelfs verteld van dat titanische monster te hebben gedroomd. De felste zon deerde haar niet, integendeel, ze vond het prettig. Maar ze had nopens warmte toch altijd iets eigenaardigs vertoond. Hij herinnerde zich een spelletje dat ze als klein meisje graag met vriendinnetjes speelde op Van Hogendorps Grondwet, in de winter, toen daar nog kamerkachels werden gestookt. Het was een spelletje van niets. Zij zochten een vertrek waar de brandende kachel geen vuur vertoonde. Dan werden de tafels en stoelen tegen de muren geschoven, de luiken gesloten, de gordijnen dichtgetrokken, en in het pikdonker dwaalden de kinderen rond. Wie de kachelwarmte voelde uitstralen moest het zeggen. Het spelletje was Sara's eigen vinding, en het gaf alle meisjes een prettige griezeling, zonder gevaar overigens, omdat ze heel voorzichtig waren. Maar De Bleeck bedacht thans dat iemand bij gemis aan voorbereiding hevig schrikken kan als er in het duister plotseling een warmte naar hem uitgaat: zwarte hitte. Dat had hij al eens meer gedacht, in verband met de motorschuit.

Opeens waren de zeven in zijn herinnering terug. Hij tuurde zelfs een ogenblik over het water, naar weerskanten, of daar wellicht dat wormstekige, haveluinige karkas van de Vade Retro kwam aanploffen, met een pronkstaart van vette korrelrook. Onzin. Die boot was voor de sloop verkocht. Hij zag alleen eerbare binnenschepen op het altijd druk bevaren water, en een schipper die hem kende van aanzien en groette, riep:

- Gaat u maar gauw naar huis. Boos weertje op komst.

Hij knikte en groette met de stok terug. Het was echter onvermijdelijk; na maanden van vergetelheid moest hij terugdenken aan zwarte hitte en aan dat geboefte. Van de tribulaties van Sara en haar man, elk afzonderlijk,

wist hij niets. Zo ja, hij had de invloed van de zeven daarop in ieder geval zonder meer moeten uitschakelen; zij hadden met Villa Mara niets te maken gehad. Maar was het waar dat zij een zwarte hitte hadden uitgestraald, naar Vindicta, naar Bearda, naar Lieflijk Gedakt?

Hij deed weer eens zijn zendcellen werken, doch uitsluitend voor privatieve gedachten. Anderen moesten hier totaal buiten blijven. Maar lag er een verband tussen hen en Frieda, tussen hen en Frederik? Frieda was dood, maar Frederik genezen, zij het na langdurige ziekte. Of hadden zij ook - iets wat hij altijd ver van zich had afgeworpen - te maken met hemzelf, en was *zijn* veroudering het resultaat van *hun* zwarte hitte? Of wel - en hier schoot hem iets geheel nieuws te binnen - kon men de verhouding tot die zeven ook aldus construeren dat zij enerzijds gehandhaafd bleef, anderzijds haar karakter van vijandschap verloor? Waren de manifestaties van dat bootvolk wellicht enkel maar waarschuwingen geweest, seinen gegeven van elders, seinen die dan niet verstaan waren gelijk meestal het lot is van zulke tekens, - seinen die henzelf vrijpleitten van opzet of schuld of welke toeleg ook, daar zij dan immers zelf slechts de sein*toestellen* waren, bestuurd door een zwarte hitte uit het onbekende? Was het een èn het ander bestaanbaar of onbestaanbaar, een rede of een drogreden?

Men zegt zo gemakkelijk, dacht hij verder: dat spreekt vanzelf. Men zou dus in dit geval gemakkelijk kunnen zeggen: het spreekt vanzelf dat dat allemaal kolder is; hier ontbreekt zelfs de relatie tussen kamerbewoner en kamervlieg, want deze, hoe onbeduidend ook, is soms nog voelbaar. Echter is zulk een slotsom het gevolg hiervan, dat voor de eenvoudige mens het levensbegrip is opgebouwd uit honderden axioma's. Wat spreekt evenwel vanzelf? Niets. Hetgeen eenvoudig heet is dat enkel krachtens zijn wezen van axioma. Wat de exacte wetenschappen thans ondernemen, het onderzoek van het eenvoudige, het schijnbaar onsamengestelde, dat doet de wijsbegeerte sinds de dageraad van de beschaving; het is het degraderen of de poging tot degraderen van de grondbeginselen tot gevolgtrekkingen. Maar waar het zijn pogingen betreft tot onderzoek van zijn innerlijke structuur komt de mens, ondanks de diepte daarvan, niet veel verder dan zijn geest, of, wil men, ook zijn ziel. Braak liggen nog de terreinen van zijn intuïtie en van zijn instinct, en zij schijnen wel ontoegankelijk omdat zij animaal zijn en dat menselijke, de rede, er voor halt houdt. Mogelijk lag de wisselwerking tussen de vijf, zes, zeven en hem, De Bleeck, ergens daar, bestond er dáár iets van zwarte hitte.

Er brak een woedend onweer los, en De Bleeck zocht beschutting tegen een blinde muur van een der eerste Rijswijkse panden. Hij stond hier slechts voor het ergste gevrijwaard, maar hij wilde niet aanbellen. Bergen aan klank stortten uit het zwerk. Een koperen vork, vreeswekkend gestileerd, maar magnifiek en grandioos, viel vlakbij met een kettingreeks van oorverdovende knallen. Toen kwam hagel gelijk een hoos, en terwijl het meest

boze van de bui zich snel naar zuidelijker weilanden verwijderde was het opnieuw de regen die onder ijzige rukwinden scheef neersloeg. De Bleeck vervolgde zijn tocht, en met zijn tocht zijn gedachten.

Ik kom niet tot een oplossing, meende hij; hetzij ik in de verschijningen van die zeven de daad wil zien van redelijke wezens met vrije wil, hetzij de openbaring van een redeloos automatisme, - ik kom er niet uit. Maar in elk geval bega ik één fout. De mens moet niet alle verwikkelingen van een zekere overeenkomstigheid of die kort op elkaar volgen en dus, zoals men wel zegt, 'in de lucht zitten', - de mens moet niet trachten dat alles te brengen onder één noemer. Dat wordt een geforceerde systematiek. Er is misschien een systeem, en misschien een loutere gril. Wij weten dat evenmin als wij het weten van het heelal. Wij zullen het nooit weten. Het is wellicht voor ons een gril wat in het bovennatuurlijke een systeem betekent, of omgekeerd. Maar wij komen nooit verder dan de natuur van onze hersens. De grens van ons weten is per slot de grens van onze vatbaarheid om te weten. Het is niet ondenkbaar en zelfs waarschijnlijk dat wij, mensen van deze tijd, die grens snel naderen, dat wij bezig zijn de bronnen van onze wetenschap even roekeloos te ontginnen als wij heden reeds doen met steenkool en olie, morgen misschien met water en lucht. Want hoe noodzakelijk het is dat de kern van elk antwoord ligt in een nieuwe vraag, er blijkt tegenwoordig een tendentie aanwijsbaar die uit één antwoord meer dan één vraag losmaakt. En indien de vragen aan alle kanten opspringen en de antwoorden gaan verstikken op de akker van ons weten, hoe kunnen wij dan nog oogsten? Dan verhongert de mensheid, dan gaat de spons over alles, en begint er iets anders, iets nieuws. Laat ik daarom aanvangen met aan mijzelf te bewijzen dat ik mij kan intomen en zuinigheid betrachten.

Ik ben, dacht hij verder, eigenlijk mijn hele leven lang een étaleur geweest die, mogelijk met een zekere handigheid, geringe waarden in de uitstalkast doet voorkomen als belangrijke. Het waren mijn zekerheden. Maar hoe ouder de mens wordt, des te meer van zijn zekerheden raakt hij kwijt, totdat de grijsaard zich los voelt van alle verankering en als een kurk op de oceaan. En dat is een groot geluk, want de kurk weet zich aan te passen aan zijn nieuwe staat. Dat moeilijkste van alle vraagstukken, zoveel moeilijker te doordenken dan het hiernamaals en zo zelden doordacht: het hiervoormaals, wellicht alleen te benaderen door het elimineren van de wereldse tijd, - dat vraagstuk pijnigt hem niet meer. Hij ontdoet zich ervan. Het bestaat niet. Zo valt alles nog mee.

En dan - dacht hij, zijn hek binnengaande - vraagt de mens zich ook niet meer af of er al dan niet wonderen bestaan. Dan zegt hij eenvoudig: ze zijn er niet, want wat men wonderen noemt zijn geen gebeurtenissen, maar ontdekkingen. Dan zegt hij: als er inderdaad een zwarte hitte bestaat van mens tot mens, is dat een ontdekking, meer niet, en zeker geen wonder.

Dan zegt hij: er bestaat maar één wonder, het grote gebeuren zelf. Dan spreekt hij zijn geloof uit en drijft de kurk op de oceaan van zijn geloof.

Hij was doornat en ging zich allereerst verkleden. Het lopen tegen stormvlagen en regenstralen in had hem ten zeerste vermoeid, en hij hoorde het hijgen van zijn adem. Dit bracht hem op een heel andere gedachte, deze: men doet er verstandig aan met op zijn zestigste jaar te beginnen afscheid van leven en wereld te nemen, omdat er zoveel is dat men vaarwel moet zeggen. Welnu, hij was thans zeventig, maar volgens zijn herinnering had hij die stelling toch grotendeels in practijk gebracht. De wereld zelf echter mocht dit afscheid niet kennen: zij mocht niet onnodig worden bedroefd.

Hij kwam omlaag, geheel verkleed, een oud man, met een dor wordende rechterhand, en nog steeds een weinig hijgend. Wierasastra was reeds lang naar Hartmans winkel vertrokken. De bejaarde juffrouw wachtte hem aan de ontbijttafel.

Hij zette zich tegenover haar. Hij had honger. Alles ging zijn gewone gang en zo was het goed.